

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ

7

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ

SEKİZİNCİ BASKI

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

YEDİNCİ CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 7

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Yâsîn Sûresi'nin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON

Mehmet DOĞRU

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

FÂTIR SÛRESİ'NİN DEVAMI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾
وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا
يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ
بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾
وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ
الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

19. Körle, gören bir değildir.

20. Karanlıklarla aydınlık da.

21. Gölge ve sıcaklık da böyledir.

22. Dirilerle ölüler de bir değildir. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Elbette sen kabirlerdekilere işittiremezsin.

23. Sen sadece bir uyarıcısın.

24. Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı bulunagelmiştir.

25. Eğer seni yalancı sayıyorlarsa bil ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Oysa peygamberleri onlara âyetler, sahifeler ve nurlu kitap getirmişlerdi.

26. Sonra Ben, kâfirleri yakaladım. Beni inkâr (edişin sonu) nasıl oldu?

19. «Körle, gören bir değildir.» Bu ifade kâfir ve mü'min için bir benzetmedir. Kuşkusuz mü'min, kurtuluş yolunu görüp o yola giren kimsedir. Kâfir ise böyle değildir. Körle, gören belli duyu açısından bir olmadıkları gibi aynı şekilde kâfirle mü'min iç idrak açısından da bir değildir. Kör, gözden; kâfir de basîretten mahrumdur. Aksine kâfir, hakkı idrak eden körden daha kötü bir durumdadır. Nitekim görme duyusu, bütün canlılar arasında müşterek bir duyu olduğu için pek dikkate alınmaz.

20. «Karanlıklarla aydınlık da.» Bu, batıl ve hak için bir benzetmedir. Kâfir; küfür, şirk, cehalet, isyan ve batıl karanlığı içinde bulunmaktadır. Sağını, solunu görmez ve felâketlerden hiçbir şekilde kurtulması beklenmez.

Mü'min ise tevhid, ihlâs, ilim ve itaat aydınlığı ve nuru içindedir. Nereye giderse elinde mumlar ve kandiller vardır.

Batılın birden çok ve hakkın bir olmasından dolayı âyette karanlıklar çoğul, aydınlık ise tekil olarak getirilmiştir. Buna göre hak tektir ve o da tevhid inancıdır. Bu inanca sahip olan, sadece Allah Teâlâ'ya kulluk eder. Fakat batıl yollar çoktur. Bu yolda olanların kimi yıldızlara, kimi ateşe, kimi putlara, kimi de başka şeylere tapar.

21. «Gölge ve sıcaklık da böyledir.» Bu ifade ise cennet - cehennem, mükâfat - ceza, rahatlık - zorluk için bir benzetmedir. "*Harûr*"; aslında geceleyin, bazen de gündüzün olan sıcak rüzgârdır. Yani gölgede gönlün rahat etmesi, sıcaklıkta zorluk ve gam bulunması açısından gölge ile sıcaklık bir olmadığı gibi mü'min için olan ve içinde gölge, rahatlık bulunan cennetle, kâfir için olan ve içinde aşırı sıcaklık bulunan cehennem aynı değildir.

22. «Dirilerle ölüler de bir değildir.» Bu da, mü'minler ve kâfirler için daha belirgin bir benzetmedir. Bu nedenle "*bir değildir*" ifadesi tekrarlanmış, iki grup arasındaki farkı ortaya koymak üzere "*dirilerle ölüler*" şeklinde çoğul ifadeler tercih edilmiştir."*Diri*", hissetme gücü bulunan kişi, "*ölü*" de bu gücü yok olan kişidir.

Buradaki benzetme yönü şudur: Mü'min, hayatından yararlanan kimsedir. Çünkü onun dışı zikir, içi de fikirdir. Kâfir ise tam tersine dışı atıl, içi de batıldır.

Cahil kimse elbisesine bakıp gururlanmasın
Çünkü kendisi ölü, elbisesi de kefendir.

Bu nedenle asıl hayat, ruhların ve kalplerin hayatıdır. Bu hayat, hikmet ve marifetle sağlanır. Bunlarsız bedenlerin hayatının bir kıymeti yoktur. Çünkü böyle bir hayatta hayvanlarla müştereklik vardır.

«Şüphesiz Allah,» işittirmeyi ve uyarında yararlanmasını **«dilediğine»** sözünü anlayacak ve öğüt alacak şekilde **«işittirir. Elbette sen kabirlerdekilere işittiremezsin.»**

Bu ifade ile, küfürde ısrarlı olan kişiler ölülere benzetilmiş ve Hz. Peygamberin bu kişilerin iman etmelerinden tamamıyla ümidi kestirilmiştir. Allah Teâlâ kalbini mühürlediği kişileri, cevap vermeye güçleri yetmemesi konusunda ölülere benzetmiştir. Kabirlerde bulunanlar işitip cevap vermedikleri gibi, aynı şekilde kâfirler de işitmezler ve hakkı kabul etmezler.

23. «Sen sadece» cehennem ve ceza ile **«bir uyarıcısın.»** İşittirmek ise elbette senin görevlerinden değildir. Ölüler gibi olanların kalplerinin mühürlenmesinde senin elinde bir şey yoktur. Allah Teâlâ'nın: "*Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir.*" (Fâtır: 22) sözü yanında, "*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis Allah dilediğine hidayet verir.*" (Kasas: 56) sözü ile yine O'nun; "*...Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur...*" (Âl-i İmran: 128) ifadesi ve diğer bazı ilahî mesajlar, ilâhlık makamını peygamberlik makamından ayırmaya yöneliktir. Böylece bu iki makam, ümmete karışık gelmesin ve dolayısıyla Allah yolundan, daha önceki bazı ümmetlerin sapmış oldukları gibi sapmasınlar. Nitekim önceki ümmetlere mensup bazı kimseler, "Uzeyr Al-

lah'ın oğludur" derken bazıları da, "Mesih Allah'ın oğludur" demişlerdir. Söz konusu ilâhlık makamının peygamberlik makamından ayrılması, Allah Teâlâ'nın bu ümmete olan sonsuz rahmetinin ve üstün tevfikinin bir sonucudur.

Şayet sen; "Hz. Peygamber Bedir savaşında kâfirlere ait cesetlerin kuyuya atılmasını emretmiş, ardından onlara adlarıyla seslenerek şöyle buyurmuştur: *'Rabbinizin size vaadettiğini gerçekten buldunuz mu? Kuşkusuz ben, Rabbimin bana vaadettiğini gerçekten buldum.'* Bunun üzerine Hz. Ömer: 'Ey Allah'ın elçisi! Ruhları olmayan bu cesetlerle nasıl konuşuyorsun?' deyince Allah Rasûlü: *'Siz, benim söylediğimi onlardan daha fazla işitemezsiniz. Fakat onlar sadece cevap veremezler'* buyurmuştur. Bu olay, Hz. Peygamber'in kuyuda bulunan ve ölü vaziyette olanlara işittirdiğini gerektirmektedir. Aksi halde bu sözün bir anlamı kalmaz" dersen şöyle cevap veririm: "Allah Teâlâ söz konusu kuyuda bulunanları azarlamak, tahkir etmek, ceza ve pişmanlık vermek için Allah Rasûlü'nün sözlerini işitmek üzere onları o zaman diriltmiştir. Yoksa ölü ölüdür, dolayısıyla bir şeyi işitmesi bahis konusu değildir.

24. «Biz seni hak ile» yani hak din olan İslâm ile ya da Kur'an'la mü'minleri cennetle **«müjdeleyici ve»** kâfirleri cehennemle **«uyarıcı olarak gönderdik. Her ümmet»** ve her asırda yaşayanlar **«içinde de»** onları uyaran **«mutlaka bir uyarıcı bulunagelmiştir.»**

Âyet -i kerimede uyarı ifadesiyle yetinilmiştir. Çünkü peygamberin gönderilmesinde hedeflenen en önemli husus budur.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle geçmektedir: "Âyet, hiçbir zamanın ilâhî mesajdan yoksun kalmadığını göstermektedir. İlk insan Hz. Âdem (a.s.)'dır ve evlâtlarına peygamber olarak gönderilmiştir. Daha sonra hiçbir dönem Allah'tan tebliğde bulunan bir peygamberden, ya da tebliğde onun yerine geçen bir nebîden uzak kalmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor?*" (Kıyamet: 36) Yani kendisine emredilmez ve yasaklanmaz halde mi?

Şayet bu âyetle; Allah Teâlâ'nın: "*O kitap sana, ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir.*" (Yâsin: 6) sözünün arası nasıl bulunuyor? denilirse şöyle derim: Bir önceki âyetin anlamı şudur: 'Geçmiş her ümmete, inkârlarından dolayı kendilerini uyaran ve imanlarından dolayı müjdeleyen bir peygamber gönderilmiştir. Seni peygamber olarak gönderdiğim ümmetin müstesna.' Nitekim Allah Teâlâ'nın: "*Senden önce onlara bir (peygamber) uyarıcı göndermemiştik.*" (Sebe': 44) ifadesiyle "*Ataları uyarılmamış bir toplumu uyarman için*"

(Yâsin: 6) ifadesi bu durumu vurgulamaktadır.

Denmiştir ki: Köklerini kazıyan bir azapla helâk olmuş her ümmetin helâki, ancak kendilerini uyarmak ve dikkatlerini çekmek üzere peygamber gönderilmesiyle aleyhlerine delilin sabit olmasından sonra olmuştur. Bu ikinci görüş, söz konusu âyetlerin arasının bulunmasına daha uygun düşmektedir.

25. «Eğer seni yalancı sayıyorlarsa bil ki, onlardan öncekiler», peygamberlerine karşı gelen ümmetler **«de yalanlamışlardı. Oysa peygamberleri onlara»** davalarının doğruluğunu ve peygamberliklerinin gerçek olduğunu vurgulayan apaçık **«âyetler,»** mucizeler; Hz. Şît, Hz. İdris ve Hz. İbrahim (a.s.)'in sahifeleri gibi **«sahifeler ve»** Tevrat, İncil ve Zebur gibi ihtiyaç duyulan hükümleri, delilleri, öğütleri, örnekleri, vaadleri, tehditleri vs. açıklayan ve hakkı ortaya koyan **«nurlu kitap getirmişlerdi.»**

26. «Sonra Ben,» inkârda sebat edip buna devam eden **«kâfirleri»** türlü azaplarla **«yakaladım. Beni inkâr (edişin sonu)»**, cezalandırışım ve alt üst edişim **«nasıl oldu?»**

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ
مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ
جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ
ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ
إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا

رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ
أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

27. Allah'ın gökten su indirdiğini görmedin mi? Biz onunla renkleri farklı meyveler çıkardık. Dağlarda beyaz, kırmızı değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık.)

28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renklerde olanlar vardır. Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar. Kuşkusuz Allah güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.

29. Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir ticaret umabilirler.

30. Çünkü Allah onların mükâfatını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Çünkü O, bağışlayandır, şükrün karşılığını bol bol verendir.

27. Ey Muhammed! Ya da bu hitaba lâyık olan kişi! **«Allah'ın»** gücü ve hikmeti sayesinde **«gökten»** veya buluttan **«su»** yağmur **«indirdiğini görmedin»,** bilmedin **«mi?»** Kuşkusuz bu durumu bildin. **«Biz onunla»** o su ile **«renkleri farklı meyveler çıkardık.»** yani nar, elma, incir, üzüm vs. cinsleri farklı veya türleri farklıdır ki bunların her birinin çeşitli türleri vardır. Nitekim üzümün elliden fazla türü olduğu gibi hurmanın da yüzden fazla türü vardır. Ya da sarılık, kırmızılık, yeşillik, beyazlık, siyahlık vs. durumları farklıdır.

Âyette ilâhî güç ve hikmetin kemalini bildiren eşsiz sanatın yer aldığı söz konusu meyveleri çıkarma fiiline önem verildiğini ortaya koymak için üçüncü şahıstan birinci şahsa geçiş yapılarak *"Biz çıkardık,"* buyrulmuştur. "Ben" yerine "biz" ifadesine dönüş de ibarede önemli bir vurgulamadır.

«Dağlarda beyaz, kırmızı değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık.)» *"Cuded"*; gerek dağda ve gerekse başka yerde olsun, farklı renge sahip

olan yol anlamındaki *cudde* kelimesinin çoğuludur. Yani dağlarda, rengi dağ renginden farklı birtakım yollar ve patikalar vardır. Bundan, dağların değişik renklere sahip olduğu neticesi çıkmaktadır. Söz konusu beyaz ve kırmızı yolların değişik renklerde olması, koyuluk ve açıklıktadır. Hac yolunda ve benzer vesilelerle Arap diyarlarının dağlarını gören, bu değişiklikleri müşahede edebilir.

Âyette "*simsiyah*" sözcüğü "*değişik renkler*" ifadesinden sonra getirilmiştir. Çünkü simsiyah ifadesinden, bu renkte koyuluk ve açıklık gibi bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Âyet-i kerime ile hedeflenen, ya meyve renklerinin farklı oluşu gibi, dağ yollarının renklerinin farklı olduğunu ortaya koymak, -ki uzaktan dağ yollarının bir kısmını beyaz, bir kısmını kırmızı, bir kısmını da siyah olarak görürsün.- Ya da bizzat dağların renklerinin değişik olduğunu belirtmektir. Bunların her biri eşsiz gücü gösteren bir simgedir.

28. «İnsanlardan,» at, katır ve merkep gibi **«hayvanlardan ve»** deve, inek, koyun ve keçi gibi **«davarlardan da yine böyle»** meyve ve dağların farklı olduğu gibi **«türlü renklerde olanlar vardır.»** Tıpkı beyaz, kızıl ve siyah olduğu gibi.

«Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar.» Bu bölüm, Allah Teâlâ'nın: "*...Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarırsın...*" (Fâtır: 18) ayetini tamamlamaktadır. Allah Teâlâ, insanların mertebelerinin ve seviyelerinin farklı olduğunu beyan ettikten sonra onlardan kimin O'ndan korktuğunu tayin etmiştir. Yani görmeden Allah'tan ancak O'nun, üstün sıfatlarını ve güzel işlerini bilenler hakkıyla korkarlar. Çünkü korkunun dayanağı, korkulan şeyi tanımak ve durumunu bilmektir. Bu nedenle Allah Teâlâ'yı daha çok tanıyan O'ndan daha çok korkar. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah'a andolsun ki ben, Allah'tan en çok korkanınız ve O'ndan en çok sakınanızım.*" [7] Bu sebeple Allah, sonsuz gücünü gösteren işlerini dile getirdikten sonra Hz. Peygamberin, Rablerinden korkanları uyarmasını istemiş, inkârcıları -ki onlar söz konusu ilimden uzaktırlar- uyarmaktan geri durmuştur.

«Kuşkusuz Allah güçlüdür,» korkanları **«çok bağışlayıcıdır.»** Bu mesaj, Allah Teâlâ'nın sapıklığında ısrarlı olanı cezalandırdığını ve günahlarından tevbe edeni bağışlayacağını vurgulamakta ve böylece O'ndan korkmanın sebebini belirtmektedir. Böyle bir niteliğe sahip olandan korkmak, gerekir.

7- Bu, Buharî ve Müslim'in zühd ve yalnızlığa çekilmek isteyen üç şahısla ilgili kıssa hakkındaki uzun bir hadisten bir bölümdür. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/250.

Buna göre mü'min'in, insanların Allah'tan en çok korkan biri oluncaya kadar ilim tahsil etmesi için çalışması gerekir. Çünkü insanın ilmi arttıkça Allah'tan korkusu da artar.

29. «Allah'ın kitabını okuyanlar,» yani Kur'an okumaya devam edenler ve içindekilerle amel edenler ki amelsiz okumanın faydası yoktur. **«namazı»** adabına ve şartlarına riayet ederek **«kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan»** hayır sahalarında **«gizli ve açık»** nasıl rastlarsa o şekilde **«sarfedenler,»** ki burada infakta bulunan kişinin her zaman ve her durumda Allah yolunda vermesine teşvik vardır. **«asla zarara uğramayacak bir ticaret»,** itaatle mükâfat elde etmeyi **«umabilirler.»** Yani bu ticaret asla kesada uğramayacak ve zararla son bulmayacaktır. Bu ticaretin bu şekilde dile getirilmesi, kazanç ve zarar üzerinde kurulu bulunan diğer ticaretler gibi olmadığını vurgulamak içindir. Çünkü bu, fâni olanın karşılığında bâkî olanı satın almaktır. En cömert olan Allah'tan umduklarının haber verilmesi ise, amellerine ulaşacaklarına dair kesin bir vaadden ibarettir.

30. «Çünkü Allah onların» amellerine ve samimiyetlerine göre Kur'an okumak, namaz kılmak ve Allah için vermek gibi amellerinin **«mükâfatlarını tam öder ve lütfundan»** kereminden ve rahmet hazinelerinden, amelleri esnasında hatırlarına gelmeyecek derecede dilediği kadar **«onlara fazlasını da verir.»** Oysa onlar bunu hak etmemişlerdir. Doğrusu bu, sadece bir lütuf ve ikramdır. Allah Teâlâ yine lütfu sayesinde kıyamet günü onlara şefaat yetkisi verir ve böylece onlar, yakınlarından ve diğerlerinden cehennemlik olanlara şefaat ederler.

«Çünkü O,» kusurlarını **«bağışlayandır, şükrün karşılığını bol bol verendir.»** Yani onları itaatlerinden dolayı mükâfatlandıran ve amellerinin karşılıklarını lütfedendir.

وَٱلَّذِىٓ
أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ هُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ
إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ
ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ۖ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ

وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾
جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ
لُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا
دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ ۖ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا
لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۖ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ
فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ
كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا
غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ
تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ ۖ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

31. Kitaptan sana vahyettiğimiz, öncekileri doğrulayıcı olarak gelen gerçektir. Allah, kullarından haberdardır, görendir.

32. Sonra kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi kendine zulmeder, kimi orta yolu izler, kimi de Allah'ın izniyle hayırlar sayesinde öne geçmek için yarışır. İşte bu, büyük lütuftur.

33. Bunlar, Adn Cennetlerine girerler. Orada altın bilezik-

ler ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir.

34. Şöyle derler: "Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, şükrün karşılığını verendir.

35. Bizi lütfuyla gerçek ikamet evine (cennete) yerleştiren O'dur. Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir."

36. İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler. Cehennem azabı da onlara hafifletilmez. İşte Biz, her inkârcıyı böyle cezalandırırız.

37. Onlar orada: "Rabbimiz! Bizi çıkar, yaptığımızdan başka iyi amel yapalım" diye feryad ederler. (Onlara:) "Size düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt alabileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse tadın (azabı), zalimlerin bir yardımcısı yoktur" (denir.)

31. «Kitaptan», Kur'an'dan **«sana vahyettiğimiz, öncekileri doğrulayıcı»** inanç ve temel hükümler konusunda, daha önce peygamberlere indirilen semâvî kitaplara uygun **«olarak gelen gerçektir.»** Onda yalan ve şüphe yoktur. **«Allah, kullarından haberdardır, görendir.»** Yani işlerinin gizli ve açık taraflarını ihata edendir. Bu sebeple senin durumlarında peygamberliğe ters düşen bir şey olsaydı diğer semâvî kitaplara hükmeden ve sayesinde bunların doğru oldukları bilinen bu gerçek mûcize sana vahyedilmezdi.

32. «Sonra» yani sana vahyedilmesinin, ya da öncekilere ait kitapların ardından **«kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik.»** Büyüklüğümüz sayesinde ona malik kıldık ve bu Kur'an'ı tam bir lütuf olarak verdik. Gerçekten Allah Teâlâ bu seçkin kullarını diğer ümmetlere tercih etmiştir. Nitekim O, bu ümmetin peygamberini diğer peygamberlere tercih ettiği gibi kitapları Kur'an'ı da diğer kitaplara tercih etmiştir. Söz konusu zümreye bırakılan bu miras, sadece Kur'an'ı bütünüyle ezberleyenleri kapsamaz, aksine ondan bir bölüm ezberleyeni de içine alır.

Allah Teâlâ'nın buyurmuş olduğu gibi burada vârisler üç sınıftır:

«Onlardan» yani seçtiğimiz kullardan **«kimi»** kitaba göre amel etmede **«kendine zulmeder,»** ki onun durumu Allah'a kalmıştır. Allah, ona ya azap eder, ya da tevbesini kabul eder. Nitekim Kur'an'a gerektiği gibi özen göster-

mek ona varis olmanın bir zarureti değildir. Bununla ilgili olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: "*Onların arasından da şu değersiz dünya malını alıp, 'Nasıl bağışlanacağız' diyerek kitaba vâris olan birtakım kötü kimseler geldi.*" (Âraf: 169) Zulümle nitelenmekten uzak olmak, âyetteki söz konusu tercih için bir zaruret değildir.

Bil ki zulüm üç kısımdır:

1- İnsanla Allah arasında cereyan eden zulüm. Bu zulmün en büyüğü inkâr, şirk ve iki yüzlülüktür.

2- İnsanla diğer insanlar arasında cereyan eden zulüm.

3- Kendisiyle nefsi arasında olan zulüm. *El-Müfredât*'ta yer aldığına göre âyet-i kerimede kastedilen sonuncu zulüm şeklidir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, fasıkların çokluğundan, bir de zulmün cehalet ve yaratılış icabı boş arzulara meyletme anlamına geldiğinden dolayı zalimi önce zikretmiştir."

Ebu'l-Leys ise şu hususu dile getirmiştir: "Âyette zalimin öne alınması ve hayır için yarışanın sonraya bırakılmasının sebebi, yarışan kendini beğenmesin, zalim de Allah'ın rahmetinden ümidini kesmesin diyedir."

«Kimi orta yolu izler,» çoğu kez kitaba göre hareket eder. Bununla birlikte bazı şeyleri birbirine karıştırdığı da olur.

«Kimi de» kendi başına değil **«Allah'ın izniyle»** O'nun kolaylaştırması, başarı lütfetmesi ve hayır yapmaya imkân vermesiyle **«hayırlar»,** iyi ameller **«sayesinde öne geçmek için yarışır.»** Allah'ın sevabını, cennetini ve rahmetini elde etmeye çalışır.

Cafer es-Sadık (r.a.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah Teâlâ, kendisine ancak kerem sıfatı sayesinde yaklaşıldığını ve bu yaklaşma ile ilgili tercihte zulmün etkili olmadığını bildirmek üzere, önce zalimleri zikretmiş ve ardından orta yolu izleyenleri dile getirmiştir. Çünkü onlar, korku ve ümit arasındadırlar. Sonunda da O'nun hilesinden hiç kimsenin emin olmaması için, öne geçmek üzere yarışanları zikretmiştir. Bunların hepsi kelime-i şehadetin hürmetine cennettedirler."

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer minberden, "Allah Rasûlü şöyle dedi, demiştir: *Öne geçmek için yarışanımız öndedir; orta yolu izleyenimiz kurtulmuştur ve zalimimiz de bağışlanmıştır.*" [8]

8- Hadisi el-Ukaylî, İbn Merdeveyh ve Beyhakî tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 5/252.

Öte yandan Ebu Bekir b. Verrâk şöyle demiştir: "Allah onları insanların makamlarına göre bu şekilde sıralamaya tabi tutmuştur. Çünkü kulun halleri üçtür: Günah, ardından tevbe, ardından da yakınlıktır. Buna göre kul, günah işlediği zaman zalimler sınıfına girer. Tevbe ettiği zaman da orta yolu izleyenlerden olur. Tevbesi sahih, ibadet ve gayreti çok olduğu zaman ise yarışanlar zümresine girer.

«İşte bu,» hayırlar sayesinde yarışma, Allah Teâlâ'dan olan **«büyük lütuftur.»** Buna ancak O'nun tevfîki ile ulaşılır. Ya da bu miras bırakma ve seçme işi bir fazilettir. Çünkü Kur'an, ilâhî kitapların en üstünüdür. Merhamet edilen bu ümmet de geçmiş bütün ümmetlerden daha faziletlidir.

33. «Bunlar, Adn Cennetlerine girerler.» Orası bunlar için ikamet yeridir. Oradan ayrılmak da söz konusu değildir. Bu mesajda, yarışanlar dile getirilmiş, diğer iki gruptan sözedilmemiştir. Yine bu ifade, onların kesin olarak cennete girmekten mahrum olduklarını göstermiyor ise de burada, kusurlu davranışlarından dolayı bir uyarı ve yarışanların durumuna gelmek için gayret sarfetmeye teşvik vardır.

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Bir önceki âyetle bu âyetin tefsirinde, sözkonusu üç sınıfın hepsinin de mü'min olduğuna dair bir işaret vardır. Bu âyetin evveli şöyledir: "*Sonra kitabı... miras verdik.*" Allah Teâlâ bu ifadesinde üç gruba kitabı verdiğini bildirmiştir. Ardından gelen âyet ise şöyledir: "*Bunlar Adn Cennetlerine girerler.*" Allah Teâlâ burada, o iki grubun Adn Cennetlerine gireceklerini belirtmemiştir."

«Orada» o cennetlerde erkekleri olsun, kadınları olsun **«altın bilezikler ve incilerle süslenirler.»** Yani bazı altın bilezikler takınırlar. Denmiştir ki: "Onlar için altın ve gümüşün her ikisi de bir araya getirilir." Bu izah daha güzeldir. Ya da bazıları altın bilezikler -ki bunlar Allah'a çok yakın kullardır- bazıları da gümüş bilezikler takınırlar. Bunlar da iyi kimselerdir. Ve yine onlar inci işlemeli altınla ve inci berraklığında altın takınırlar. Nitekim incinin ipe dizilme yolunun dışında aynı inciden bilezikler olduğu bilinen bir şey değildir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle geçmektedir: "Onlar, altın bilezikler ve inci bilezikler olmak üzere iki cins bilezik takınırlar. Bunu sağlamak Allah için kolay bir şeydir. Nice ahiret işi dünya işlerine uymaz. Bu iş de onlardan biridir."

«Orada elbiseleri de ipektir.» Fakat dünya ipeği gibi değildir. Dünya-

da isminin dışında aynısının bulunması mümkün değildir.

34. Cennete girme anında Rablerinin kendilerine olan lütfundan dolayı O'na hamd ederek **«şöyle derler:»** Cennete girmemizle **«'Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun.»** Bütün kemal sıfatlar, gücü tam olan Mevlâ'ya aittir. *"Hazen"* ve "hüzn" aynı anlamda olup yerin sertliği ve gamdan dolayı insanın içindeki sertlik demektir. Zıddı ferah, sevinç demektir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Lâ ilâhe illallah diyenler için ne kalplerinde, ne yeniden dirilmelerinde, ne de mahşerde toplanmalarında bir ürkme yoktur. Sanki ben, kabirlerinden çıkıp yüzlerindeki toprağı silen ve: "Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun" diyen Lâ ilâhe illallah (kelime-i tevhidin) ehli ile birlikteyim."* (9)

«Doğrusu» kötülük etmemizle birlikte bize iyilikte bulunan **«Rabbimiz»** günahkârları **«çok bağışlayan,»** geçmiş günahları bütünüyle örten, itaat edenlere de **«şükrün karşılığını verendir.»** Onların mükâfatını bol bol verir. Allah'tan olan şükür, mükâfatlandırmak ve uygun karşılık vermektir.

35. «Bizi lütfuyla gerçek ikamet evine (cennete)» ki oradan başka tarafa gitmek yoktur. Oraya yerleşen, oradan ayrılmak istemez ve ondan böyle bir şey de talep edilmez. **«Yerleştiren O'dur.»** O'nu bu lütuf ve ikrama mecbur eden amellerimizden bir şey de yoktur. Kuşkusuz iyilikler yine O'nun bir ihsanıdır, görevi değildir. Şu halde cennete girmek lütuf ve rahmet sayesinde olmakta, derecelerin dağıtımı ise ameller ve iyilikler dikkate alınarak yapılmaktadır.

«Artık orada» yani ikamet evinde **«bize»** hiçbir zaman, dünyada olduğu gibi **«ne bir»** bedeni **«yorgunluk»** ve ağrı **«dokunacak ne de orada bize bir usanç»,** gevşeklik **«gelecektir.'»** Çünkü orada görev icra etmek ve çabalamak yoktur. Âyetteki *"nasab"* ile *"lüğûb"* arasındaki fark şudur: Nasab, meşakkat ve külfetin bizzat kendisidir. Lügûb ise meşakkat ve külfetten dolayı organlarda meydana gelen yorgunluk ve gevşekliktir. Ebû Hayyân, Lügûb, bedendeki yorgunluktan meydana gelir, demiştir. Şu beyit buna uygun düşmektedir:

9- Hadisi Taberânî, İbn Ömer'den merfû olarak tahrîc etmiş, İbn Ebî Hatim de onu: *"Kabirlerinde ve yeniden dirilmeleri anında onlar için bir ürkeklik yoktur"* ifadesiyle rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/149.

O öyle yücedir ki onun sahasına hiçbir hüzün inemez.
Ona bir taş dokunsa bile o taş sevinç duyar.

36. Allah Teâlâ'nın varlığını, ya da birliğini bile bile **«inkâr edenlere de»** günahların en büyüğü ve çirkinliklerin çirkini olan inkârlarına karşılık bilinen ateşe benzemeyen **«cehennem ateşi vardır. Ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler»** ve azaptan kurtulsunlar. **«Cehennem azabı da»** bir an bile **«onlara hafifletilmez.»** Aksine ateşi yavaşladıkça alevi artırılır.

«İşte Biz,» küfürde ya da nankörlükte ileri giden **«her inkârcıyı böyle»** feci bir ceza ile **«cezalandırırız.»** Bundan daha hafif ve daha az bir ceza olmaz.

37. **«Onlar»** yani inkârcılar **«orada: 'Rabbimiz! Bizi»** ateşten **«çıkar»** ve onun azabından kurtararak dünyaya geri gönder, **«yaptığımızdan başka iyi amel yapalım'»** inkâr yerine iman ve isyan yerine itaat edelim, **«diye feryad ederler.»** Gerçekten amellerin kabul edilmesi, imana bağlıdır. İnkârcılar ise daha önce yaptıklarını iyi amel sandıklarını hissettirerek iyi ameli, "*yaptığımızdan başka*" diye kayda bağlamışlardır. Şu anda aksi ortaya çıkmıştır. Çünkü amelleri, boş arzular, istekler ve doğrulara muhalif olmaktan ibaretti.

«(Onlara:) 'Size düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt alabileceği kadar bir ömür vermedik mi?» Bu ifade, Allah Teâlâ'nın dileklerine karşılık bir cevabı ve onlara olan bir ihtarıdır. Yani size düşünecek kimsenin düşüneceği kadar bir mühlet ve bir ömür, ya da bir zaman vermedik mi? Düşünecek kimsenin düşüneceği kadar bir süre demek; düşünen kimsenin, o süre içerisinde durumunu düşünme ve eksik de olsa halini düzeltme imkânına sahip olması demektir.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Allah Teâlâ, ömrünü altmış yaşına kadar uzattığı bir kişinin özrünü kaldırmış, özür dileme pozisyonu bırakmamıştır.*" [10] Altmış yaşının tayin edilmesinin sırrı herhalde Hz. Peygamber'in söylediği şu söze dayanmaktadır: "*Ümmetimin yaşı altmışla yetmiş arasıdır. Bu yaşı aşanlar ise azdır.*" [11]

«Size uyarıcı da gelmişti.» Buradaki uyarıcıdan maksat, Hz. Peygamberdir -ki, çoğu müfessirlerin görüşü de budur- ya da ona verilen Kur'an'dır.

10- Hadisi Buhârî, *Sahih*'inde tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/197.
11- Hadisi İbn Mâce ve Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Tirmizî bu hadis için, "hasen, garib" deyimini kullanmıştır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/202.

«**Öyleyse tadın (azabı), zalimlerin**» inkâr ve şirkten dolayı kendilerinden azabı kaldıracak «**bir yardımcısı yoktur' (denir.)**» Burada, onların dünyada uykuda olduklarına ve bu yüzden acı tatmadıklarına; öldükten ve yeniden dirildikten sonra tam olarak ayılarak azabı tadacaklarına işaret edilmektedir.

إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ
(٣٨) هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا
مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا (٣٩) قُلْ أَرَءَيْتُمْ
شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟
مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ ۚ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ
عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا
(٤٠) إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ
إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا (٤١)

38. Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir. Doğrusu O, kalplerde olanları çok iyi bilir.

39. Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur. Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İnkârcıların inkârı Rableri katında yalnız (kendilerine olan) gazabı artırır. İnkârcıların inkârı

ziyandan başka bir şey artırmaz.

40. De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığınız tanrılarınıza hiç baktınız mı? Haydi gösterin bana! Onlar yerden hangi şeyi yarattılar? Yoksa onların, göklerin yaratılmasında ortaklıkları mı var? Yahut Biz onlara bir kitap verdik de ondaki bir delile mi dayanıyorlar? Hayır, o zalimler birbirlerine aldatmaktan başka bir şey vaadetmiyorlar.

41. Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki onların nizamı bir bozulursa kendisinden sonra hiç kimse onları tutamaz. Kuşkusuz O, halîmdir, çok bağışlayıcıdır.

38. «Allah, göklerin ve yerin gaybını» kulların bilmedikleri, farkında olamadıkları bütün şeyleri **«bilendir.»** Hal böyle iken insanların durumlarından nasıl olur da habersiz kalır? **«Doğrusu O,»** Allah Teâlâ **«kalplerde olanları çok iyi bilir.»**

39. «Sizi yeryüzünde halifeler yapan» size orada tasarruf yetkisini veren, hakimiyet lütfeden ve yeryüzündeki faydalı şeyleri mübah kılan, ya da kendisine tevhid ve itaatle şükretmeniz için sizi daha önceki ümmetlerin yerine geçiren ve onların ellerinde bulunan dünya mallarına varis kılan **«O'dur.»** Sizden **«kim»** kendisini halife tayin edenin emrine muhalefet etmek, hükümlerine boyun eğmemek ve kendi arzularına tabi olmak suretiyle halifelik nimetini **«inkâr ederse inkârı»** yani nankörlüğünün vebali ve günahı **«kendi aleyhinedir»** başkasına geçmez. Allah'ın rahmetinden kovulur, cezasını çeker.

«İnkârcıların inkârı Rableri katında yalnız (kendilerine olan) gazabı artırır. İnkârcıların inkârı ziyandan başka bir şey artırmaz.» Âyetteki tekrar, hem ifadeyi pekiştirmekte, hem de inkârın başlıbaşına korkunç ve çirkin bu iki zararın her birine sebep olduğuna dikkat çekmektedir. Yine âyetteki "*makt*" (gazap) ve "*hasar*" (ziyan) kelimeleri, tazim için nekre olarak gelmiştir. Yani insanı oldukça gözden düşüren ve küçülten büyük bir gazap ve bütünüyle kötülük ve helâke sevkeden büyük bir ziyan demektir.

40. Onları susturmak için **«de ki: 'Allah'ı»** ve O'na kulluk etmeyi **«bırakıp da taptığınız tanrılarınıza»** ve putlarınıza **«hiç baktınız mı?»** Burada "*tanrılarınız*" ifadesiyle tanrılar onlara nispet edilmiş ve "benim ortakla-

rım" diye buyrulmamıştır. Çünkü onlar doğrudan putları Allah'a ortak koşmuşlar ve O'nun hiçbir ilgisi olmaksızın böyle bir ortaklık iddiasında bulunmuşlardır.

«Haydi gösterin» haber verin **«bana!»** Nitekim görme, bakma ve bilgi, haberlerin kaynağıdır. Bu nedenle Allah haber verme yerine gösterme sözcüğünü kullanmış ve tıpkı şöyle buyurulmuştur: "Tanrılarınızdan bana haber verin ve gösterin bakalım!" **«Onlar yerden hangi şeyi»** yani Allah'ın müdahalesi olmadan tek başlarına, yeryüzünün bölümlerinden hangi bölümü **«yarattılar?»** Bu sorudan maksat böyle bir yaratmanın olmadığını ortaya koymaktır.

«Yoksa onların, göklerin yaratılmasında» Allah ile **«ortaklıkları mı var?»** Ki bu sayede, ilâhlıkta doğrudan bir ortaklık hak etsinler. **«Yahut Biz onlara»** yani o tanrılara kendilerini ortaklar edindiğimizi ifade eden **«bir kitap verdik de»** onların ortaklığına dair **«ondaki»** açık **«bir delile mi dayanıyorlar?»** Allah Teâlâ söz konusu ortaklık için dayanak sayılabilecek çeşitli delilleri boşa çıkardıktan sonra onları bu anlayışa sevkeden durumu belirtmeye yönelerek şöyle buyurmuştur:

«Hayır, o zalimler birbirlerine aldatmaktan», aslı olmayan batıldan **«başka bir şey vaadetmiyorlar.»** Bu vaad de onların, "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" sözlerinden ibarettir. Bu söz, sırf bir aldatmacadır ve bu sayede onların görüşlerinin basitliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu ifade onlara durumlarının, işlerinin kötü olduğunu ve akılsızlıklarını bildirmektedir. Bu sonuç, onların Allah'tan yüz çevirmelerinden ve O'ndan başkasına yönelmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bu sebeple akıllı kişi, tevhid anlayışını düzeltmeli, sağlamlaştırmalı ve Allah'tan başka hiçbir yaratıcı tanımamalıdır.

41. «Şüphesiz Allah,» gücü sayesinde **«gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın»** yerlerinden yok olmasınlar **«diye tutuyor,»** koruyor.

«Andolsun ki onların nizamı bir bozulursa» yani kıyamet günü olacağı gibi göklerin ve yerin düzeni bir bozulur, yerlerinden ve merkezlerinden bir ayrılırlarsa, **«kendisinden»,** Allah Teâlâ'nın tutmasından **«sonra hiç kimse onları tutamaz,»** yerlerine getiremez.

«Kuşkusuz O, halîmdir.» Kâfirlerin suçlarının gerektirdiği cezayı vermede aceleci değildir, çünkü şirk sözünün vahametinden dolayı göklerin ve

yerin yıkılır seviyeye gelmelerine rağmen onları yerinde tutmuştur. İnkârcılıktan dönen kimseleri de **«çok bağışlayıcıdır.»** "*Hilim*"; öfke karşısında kendini frenlemektir. Yani Allah Teâlâ kullarına hilim sahibinin kötü olan kimseye davrandığı gibi davranır.

İmam Gazalî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "*Halîm*; isyankârların isyanını müşahade eden ve emre muhalefeti gören, buna rağmen öfkenin hoplatmadığı, gazabın hemen harekete geçirmediği ve sonsuz bir gücü olmasıyla birlikte bu halin, kendisini çarçabuk intikam almaya sevketmediği kimsedir."

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ
أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا
(٤٢) اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ
السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ
لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا (٤٣) أَوَلَمْ يَسِيرُوا
فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا
أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي
الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا (٤٤) وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا

مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ
فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

42. Bütün güçleriyle Allah'a and içerek kendilerine bir uyarıcı gelirse, herhangi bir ümmetten daha çok doğru yolda olacaklarına dair yemin etmişlerdi. Fakat kendilerine uyarıcı gelince bu, nefretlerinden başka bir şeyi artırmadı.

43. Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak (istiyorlar). Halbuki kötü tuzak ancak sahibini kıskaca alır. Onlar öncekilere uygulanan yasadan başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın yasasında ne bir değişme bulursun, ne de Allah'ın yasasında bir sapma bulursun.

44. Onlar, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmek için yeryüzünde hiç gezip dolaşmadılar mı? Halbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ve ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak bir şey yoktur. Kuşkusuz O, çok iyi bilir ve çok güçlüdür.

45. Eğer Allah, insanları yaptıklarına karşılık hemen sorguya çekseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Ama onları belli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince (gereğini yapar). Kuşkusuz Allah kullarını görmektedir.

42. Mekkeli müşrikler **«bütün güçleriyle Allah'a and içerek»** ki cahiliye halkı atalarına, putlarına vs. ye and içerlerdi. Fakat kesinkes, bütün güçleriyle yemin edince Allah'a yemin ederlerdi. Nitekim en-Nâbiğa bir beytinde bu hususu şöyle ifade etmiştir:

Yemin ettim, sende bir şüphe bırakmadım,
Kişinin Allah'tan başka bir isteği yoktur.

Yani Allah Teâlâ hedeflerin en yücesi olduğu gibi O'na yemin etmek de yeminlerin en büyüğüdür.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in gönderilmesinden önce ehl-i kitabın kendi peygamberini yalancı saydıkları, Kureyş halkına ulaşmış ve bunun üzerine şöyle demişlerdir: "Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lânet etsin. Onlara peygamberler gelmiş, fakat onlar o peygamberleri yalancı saymışlardır."

Bunun üzerine Kureyş halkı yemin ederek **«kendilerine»** Kureyş halkına **«bir uyarıcı»** peygamber **«gelirse, herhangi bir ümmetten»** Yahudiler, Hristiyanlar ve diğerlerinin her birinden **«daha çok doğru yolda»** daha itaatli ve dinî açıdan daha istikametli **«olacaklarına dair yemin etmişlerdi. Fakat kendilerine uyarıcı»** herkesten daha üstün, nebîlerin ve peygamberlerin en şereflisi **«gelince bu,»** uyarıcı ya da onun gelişi, **«nefretlerinden»** hak ve hidayetten uzaklaşmalarından **«başka bir şeyi artırmadı.»**

43. «Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslamak» yani Allah'a karşı gelmek, O'na iman etmeye tenezzül etmemek **«ve kötü tuzak kurmak (istiyorlar.)»**

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denmiştir: "*İstikbâr*", lâfız ve mana yönü itibariyle tıpkı "isti'zâm" ve "teazzum" gibi "tekebbür" (büyüklük taslama) anlamındadır."

Bazı büyükler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ seni topraktan yaratmıştır. Dolayısıyla anne gibi olan yere karşı taşkınlık etmek sana yakışmaz."

Mekr (tuzak) ise, başkasını bir hile ile hedefinden saptırmaktır. İki kısımdır:

Övülen tuzak: Sayesinde güzel bir işin hedeflendiği tuzaktır ki Allah Teâlâ'nın: "*Allah, tuzak kuranların en iyisidir.*" (Enfâl: 30) sözü buna örnektir.

Yerilen tuzak: Sayesinde kötü bir işin hedeflendiği tuzaktır. Söz konusu âyet, bununla ilgilidir ve bu yüzden tuzak, kötü olarak tanımlanmıştır.

Buna göre mana şöyledir: "Bu durum, onların sadece Hz. Peygamber'e engel olma, hatta onu öldürme ve yok etme ile ilgili kötü tuzaklarını artırmıştır." **«Halbuki kötü tuzak ancak sahibini»**, tuzak kuranı **«kıskaca alır.»** Nitekim Bedir savaşında onları kıskaca almıştır.

Rivayete göre seleften bazıları şöyle demişlerdir: "Tuzak kurmayın, tuzak kurana da yardım etmeyin. Şüphesiz Allah şöyle buyurur: "*Kötü tuzak,*

ancak sahibini kıskaca alır." (Fâtır: 43) Taşkınlık etmeyin ve taşkınlık edene yardımcı olmayın. Kuşkusuz Allah şöyle buyurur: "*...Taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir...*" (Yûnus: 23) Hz. Peygamber'in: "*Zalim olsun, mazlum olsun kardeşine yardım et.*" sözüne gelince, zalime yardım etme açısından bunun manası, kalbine vesvese veren İblis'e karşı ona yardım etmen ve zulüm konusunda şeytanın ona verdiği vesveseyi gidermek için destek sağlamandır. Tuzak kurmak ve aldatmak, iyi mü'minlerin ahlâkından değil, kâfirlerin ahlâkındandır. Atasözlerinden birisi de şudur: "Kim kardeşine kuyu kazarsa o kuyuya kendisi düşer." Kötülük, ancak kötülerin başına gelir.

«Onlar öncekilere uygulanan yasadan» yani Allah'ın geçmiş ümmetlerin inkârcılarına ve tuzak kuranlarına azap etmek suretiyle uyguladığı yasasından **«başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın yasasında»** azap yerine rahmet ve mağfireti koymak suretiyle **«ne bir değişme bulursun, ne de Allah'ın yasasında»** inkârcıların yerine, başkalarına azap etmek suretiyle **«bir sapma bulursun.»**

44. «Onlar, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmek», geçmiş azgın ümmetlerin diyarlarının kalıntılarını müşahade etmek **«için yeryüzünde hiç gezip dolaşmadılar mı?»** Yani Mekkeli müşrikler evlerinde oturup yeryüzünde gezmediler ve ticaret için Şam ve Yemen tarafına hiç gitmediler mi? Nitekim onlar, peygamberlerini yalanlayınca yok olup gitmişlerdir. **«Halbuki onlar,»** yani Âd, Semûd ve Sebe' gibi kavimler, **«bunlardan daha güçlü idiler»** ve ömürleri daha uzundu. Ama kendilerine ne uzun ömürleri fayda verdi, ne de çok güçlü oluşları yarar sağladı.

«**Ne göklerde ve ne de yerde**» bulunan insanlar ve diğer varlıklardan **«Allah'ı âciz bırakacak bir şey yoktur.»** Böyle bir şeyin olması hiçbir yönden mümkün değildir. **«Kuşkusuz O,»** evrende bulunan ve var olacak olan her şeyi **«çok iyi bilir ve çok güçlüdür.»** Bu nedenle onların bütün kötü amellerini bilmiş ve o amellerine karşılık kendilerine gereken cezayı vermiştir. Öncekileri cezalandırmaya gücü yetenin, bunları da, amelleri öncekilerin amelleri gibi olunca cezalandırmaya gücü yeter. Bu âyet, inkârcıların ibret alması için Allah Teâlâ'dan onlara olan bir öğüttür.

Bil ki, Allah Teâlâ kullarına mühlet vermiş ve onları ansızın yakalayıp halletmemiştir. Böyle yapmakla onların, Allah'a mağfiret ve ihsanın, yakalayıp intikam almaktan daha sevimli olduğunu görmeleri; şefkatini, iyiliğini, cömertliğini ve rahmetinin gazabından daha ön plânda olduğunu bilmeleri

amaçlanmıştır. Yine kullar, ihsanla adaleti, lütufla kahrı, cemal sıfatı ile celâl sıfatını tanımadıkları zaman Allah Teâlâ onları dünya ve ahirette çeşitli sıkıntı ve azaplara maruz bırakır. Sıkıntı ve azap, mü'min hakkında bir arındırma, kâfir hakkında ise sırf bir cezadan ibarettir. Çünkü kâfir, arındırılacak kişilerden değildir. Zira temizleme ve arındırma, ancak inkârın dışındaki günahların kiri için etkili olur.

Allah Teâlâ bizi ve sizi gazabına, azabına ve cezasına sebep olan şeylerden korusun!

45. «Eğer Allah,» bütün **«insanları yaptıklarına»,** kazandıkları günahlara **«karşılık hemen sorguya çekseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.»** Buradaki canlıdan maksat, insanlardır. Çünkü yaptıklarının karşılığını görecek olan mükellefler onlardır. Nitekim âyetin devamı bu durumu kuvvetlendirmektedir. Veya insanlarla birlikte diğer canlılar da kastedilmiştir. Kuşkusuz mükelleflere ait günahların uğursuzluğu yerdeki hayvanlara ve havadaki kuşlara kıtlık vs. sayesinde etki eder. Nitekim Allah Teâlâ Nuh (a.s.) zamanında gemide bulunanların dışındaki bütün hayvanları yok etmiştir. Buna, müşriklerin uğursuzluğu neden olmuş, böyle bir felâket onların yüzünden meydana gelmiştir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Bunun anlamı, hayvan insanın günahı yüzünden cezalandırılır demek değildir. Fakat hayvan insan için var edilmiştir. Böyle olunca o, kimin için yaratılmış ise onun yok edilmesinden sonra hayatta bırakılmasının bir anlamı yoktur."

«Ama onları» Allah için **«belli bir süreye»,** kıyamet gününe **«kadar erteler. Süreleri gelince (gereğini yapar). Kuşkusuz Allah kullarını görmektedir.»** İşte o zaman kullarına amellerine göre muamele eder. İyiliğe mükâfat, kötülüğe de ceza verir.

Âyet-i kerimede Allah Teâlâ'nın hilim (cezalandırmada acele etmeme) sıfatı dile getirilmekte ve kullar hilim sahibi olmaya yönlendirilmektedir. Kuşkusuz hilim, âfetlerin örtüsü, ahlâkın da yemeklere tad veren tuzu hükmündedir. Bu nedenle hilim gerekli ve fakat yerinde olmalıdır. Nitekim bir beyitte şöyle denilmiş:

Görüyorum ki hilim bazı yerlerde zillettir.
Bazı yerlerde de sahibini efendi yapan izzettir.

Allah Teâlâ'dan, basîretimizi açıp manevî âleme yönlendirmesini, Halîm

adıyla bize iyi davranmasını, sonumuzu hayırlı yapmasını ve bizi, Allah'a selim bir kalp ile gelenlerden kılmasını dileriz.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Fâtır Sûresi'nin tefsiri son bulmuştur.

YÂSÎN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 83 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اُنْذِرَ
اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ
لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ
فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ
سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿٩﴾

1. Yâ Sîn.

2. Muhkem olan Kur'ân hakkı için;

3-4. Gerçekten sen, doğru yol üzerine gönderilmiş peygamberlerdensin.

5. (Kur'ân), güçlü ve çok merhametli olan Allah'ın indirmesidir.

6. Onunla, ataları uyarılmamış, bu yüzden de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarasın.

7. Andolsun ki söz, çoğunun aleyhine gerçekleşmiştir. Artık onlar iman etmezler.

8. Biz, onların boyunlarına birtakım kelepçeler taktık. O halkalar çenelere kadar dayanmıştır. Onun için kafaları yukarıya kalkıktır.

9. Yine Biz, önlerinden bir sed, arkalarından da bir sed çektik ve gözlerini perdeledik; artık göremezler.

1. «Yâ Sîn.» Çoğu müfessirlerin de tercih ettiğine göre *"Yâsîn"*, bu sûrenin adıdır.Yani bu, Yâsîn Sûresi'dir.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine ve birçok müfessirin ifadesine göre *"Yâsîn"*in anlamı Tay lehçesinde de "Ey insan!" demektir ve bu insandan maksat, Allah Rasûlü'dür. İbnü'l-Hanefiyye bunun anlamının,*"Ey Muhammed!"* demek olduğunu belirtmiş ve bunu söylerken de şu âyete dayanmıştır: *"Sen doğru yol üzerine gönderilmiş peygamberlerdensin."* (Yâsîn : 3)

Bilginlerden bir kısmı, Allah Teâlâ'nın hiç kimseye sûre başlarında bulunan mukâttaa harflerinin anlamını bilme imkânı vermediğini ileri sürerek şöyle demişlerdir: "Bu harflerin anlamını sadece Allah Teâlâ bilmektedir. Biz bunların Kur'ân'ın kapsamı içinde olduğuna inanıyor, onlarla ilgili bilgiyi Allah'a havale ediyor, diğer âyetleri anladığımız kadar bu harfleri anlamıyorsak da Allah'ın buyruğuna boyun eğerek ve O'nun kelâmına saygı duyarak ibadet gayesiyle onları okuyoruz."[1]

2. Çelişkilerden, kusur ve her türlü değişikliklerden uzak **«muhkem olan Kur'ân hakkı için...»** Bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Elbette o Kur'ân'ı biz koruyacağız."* (Hicr: 9) Gerçekten Kur'an'ın ifade şeklini, üslûbunu muhkem hale getiren, anlamını ve muhtevasını güçlü kılan O'dur. Ya da âyetin anlamı, "Hikmet dolu Kur'ân hakkı için" demektir. Yani, hikmeti içeren demektir. Kuşkusuz Kur'ân, her hikmetin menbaı ve her öğüdün kaynağıdır.

1- Mütehassıs âlimlerin tercihine göre el-Hurûfu'l- Mukattaa (Sûre başlarında bulunan sûre başlangıç harfleri) Kur'ân'ın mûcize olduğunu vurgulamakta ve onun, bu gibi harflerden teşekkül ettiğini pekiştirmektedir. Hafız İbn Kesîr, Zemahşerî ve diğer bazı müfessirler bu görüştedirler.

3-4. Ey peygamberlerin en değerlisi ve hepsinin en üstünü! **«Gerçekten sen, doğru yol üzerine gönderilmiş peygamberlerdensin.»** Yani sen, cennete ve manevî yakınlıkla hoşnutluğa ulaştıran tevhid ve ilâhî hükümler üzerinde bulunmaktasın.

Bu mesaj, inkârcıların Hz. Peygamber hakkındaki: "Sen gönderilen bir peygamber değilsin; Allah bize peygamber göndermemiştir" sözlerinden ibaret olan inkârlarını reddetmektedir. Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'in peygamberliğine dair bu şahitliği, şu âyeti kerimede işaret edilen hususun içinde yer almaktadır: *"...De ki: Benimle sizin aranıza şahit olarak Allah ve Kitap (Kur'ân) ilmine sahip olan yeter."* (Ra'd: 43)

Allah Teâlâ yüce Kitab'ında Allah Rasûlü'nün dışında hiçbir peygamberin peygamberliğine yemin etmemiştir.*"İnsânu'l-Uyûn"* isimli eserde şöyle geçmektedir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'in özelliklerinden biri de, Allah Teâlâ'nın şu ifadesiyle onun peygamberliğine yemin etmiş olmasıdır: *'Yâsîn. Hikmet dolu Kur'an hakkı için, sen gönderilmiş peygamberlerdensin."*(Yâsîn: 1-3)

Şayet sen, "Peygamberlerin doğru yol üzerine gönderildikleri bilindiğine göre âyette tekrar, *"Doğru yol üzerine"* diye buyrulmasına ne ihtiyaç vardır?" dersen cevap olarak şöyle derim: "Bunun faydası, *'Sen, gönderilmiş peygamberlerdensin'* âyeti dolaylı olarak bu gerçeği ifade etse de açıkça şeriatın doğrulukla vasıflandırılmış olmasıdır. Böylece Allah, tek düzende bu iki niteliği bir araya getirmiş ve tıpkı şöyle buyurmuştur: "Sen, sabit yol üzerine karar kılan gönderilmiş peygamberlerdensin."

5. Kur'ân, **«güçlü ve çok merhametli olan Allah'ın indirmesidir.»** *"indirme"* sözüyle Kur'an kastedilmiş, Kur'an bu kelime ile ifadelendirilmiştir. Dolayısıyla Kur'an bu kelime ile âdeta özdeşleşmiştir. Gerçekten Kur'ân, kullarına muhtaç olmayan ve onlara çok merhamet eden Allah katından inmiş, O'nun rahmeti bu Yüce Kitab'ın indirilmesini gerektirmiştir.

6. «Onunla,» yani Kur'ân'la, fetret devrinin uzun sürmesi nedeniyle yakın **«ataları uyarılmamış»** ve ehl-i kitaptan olmayan, **«bu yüzden de»** imandan, tevhide götüren delillerden ve yeniden dirilme ile ilgili delillerden uzak kalmış **«gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarasın.»** Bu hususu, Allah Teâlâ'nın: *"...Senden önce onlara (yani Araplara) bir uyarıcı göndermedik"* (Sebe': 44) âyeti ile *"Ümmiler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen*

O'dur. Halbuki onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler." (Cum'a: 2) âyetleri vurgulamaktadır. Önceki atalarına uyarıcı gelmiş ve fakat yakın ataları olan Kureyş halkına gelmemişti. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar bu sözü (Kur'ân'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi? "* (Mü'minûn: 68)

7. «Andolsun ki söz, çoğunun» yani uyarmakta olduğun Mekke halkının çoğunun **«aleyhine gerçekleşmiştir. Artık onlar»** senin uyarmanla **«iman etmezler.»**

Müfessirler, âyetteki *"söz"*den ne kastedildiği konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bazıları *"söz"*den maksadın, söz konusu kişilerin cehennemlik olduklarına dair Allah Teâlâ'nın hükmü olduğunu söylerken, bazıları da bunun azaptan kinaye olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre mana şöyledir: "Çoğu azabı haketmiştir."

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre ise *"söz"*den maksat, Allah Teâlâ'nın İblis'e söylemiş olduğu şu sözdür: *"Andolsun ki sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım."* (Sad: 85) Buna göre söz konusu âyet, şu âyetle eş anlamlı olmaktadır: *"...Fakat azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur."*(Zümer: 71) Gerçekten bu azap sözü, inkârcılardan onu gerektirecek bir durum olmadan, bir zorlama sonucunda değil; aksine kendi tercihleriyle inkârda direnmeleri, hatırlatma ve uyarıdan etkilenmemeleri sebebiyle gerçekleşir.

8. «Biz,» kahır ve celâl sıfatlarımızın gereği olarak **«onların»**, Mekke halkının çoğunun **«boyunlarına»** büyük ve ağır **«birtakım kelepçeler taktık.»** Burada geçen *"ağlâl"* kelimesi; işkence etmek için demir, ya da başka bir madenden yapılan ve elin boyun kısmına bağlandığı kelepçe, halka demek olan "ğul" kelimesinin çoğuludur. Kuhistanî ise şöyle demiştir: "Ğul, eli boyun kısmına getiren ve başın hareket etmesine engel olan demir halka ve tasma demektir."

«O halkalar çenelere kadar dayanmıştır.» O kadar ki boyunlarına kelepçe takılanlar, başlarını hareket ettiremedikleri gibi, sağa sola da bakamazlar. **«Onun için kafaları yukarıya kalkıktır»** ve bakışları yere doğrudur.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Âyet, geçmiş zamanı ifade ediyorsa da aslında âhirette söz konusu kişilerin başlarına geleceklere işaret edilmektedir. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"...Biz, inkâr edenlerin*

boyunlarına demir halkalar takarız..." (Sebe': 33)

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre âyet-i kerimede onların çoğunun, inkârda direnmeleri ve hakka yönelmemeleri konusundaki durumları, boyunlarına, çenelerine kadar varan kelepçeler takılan, bu yüzden kafaları yukarıya kalkık ve bakışları yere doğru olan kişilerin durumuna benzetilmiştir. Nerede ise onlar hakkı görmezler ve o yöne de bakmazlar. Ayrıca,*"Kafaları yukarıya kalkıktır"* mesajı, devenin durumuna bir benzetmedir.

9. «Yine Biz,» onlara öfkelendiğimiz ve boyunlarına halkalar geçirdiğimiz gibi **«önlerinden bir sed, arkalarından da bir sed çektik ve bu sayede gözlerini perdeledik; artık göremezler.»** Bu başka bir temsildir. Yani dile getirilenlerle birlikte önlerinden büyük bir sed, aynı şekilde arkalarından da bir sed çektik ve bu sedlerle gözlerini perdeledik. Bu yüzden hiçbir şey göremezler. Onların, bu korkunç iki sed arasında mahsur kalmaları ve bu yüzden gözlerinin perdelenmesiyle ilgili zikredilen hususlar, feci hallerinin ortaya konmasında, sapıklık ve cehalet çukuruna hapsedilmeleri, delillerle âyetleri düşünmekten mahrum kalmış olmaları konusunda yeterlidir.

Fahruddin er-Râzi şöyle demiştir: "Âyetleri ve delilleri düşünmeye engel olan şeyler iki kısımdır:

Birincisi: Kendileriyle ilgili olan âyetleri düşünmeye engel olur. Bu engel, sahibini, kafası yukarıya kalkık, kendini göremez ve vücuduna bakamaz hale getiren halkaya benzetilmiştir.

İkincisi: Dış dünya ile ilgili olan âyetleri görmeye engel olur. Bu engelde, etrafı kuşatan sete benzetilmiştir. Çünkü sedle kuşatılmış olan, dış dünyayı göremez hale gelir. Bu yüzden bu durumda olan kişiye, tıpkı kafası yukarıya kalkık olup da iç dünya ile ilgili âyetler kendisine belirmeyen kimse gibi, dış dünya ile ilgili âyetler kendisine belirmez. Bu itibarla söz konusu her iki engelle denenen kimse, görmekten ve ibret almaktan tamamıyla mahrum kalır. Çünkü deliller ve âyetler çok olmakla birlikte bu iki sahaya (iç dünya ve dış dünya) münhasırdır. Nitekim Allah Teâlâ'nın: *"...Âyetlerimizi onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz...."* (Fussilet: 53) buyurmasının yanısıra *"Biz, onların boyunlarına bir takım kelepçeler taktık." " Önlerinden bir sed ve arkalarından bir sed çektik."*(Yâsîn: 8, 9) sözleriyle de bahis konusu edilenlerin, gerek iç dünyaları ve gerekse dış dünyaları ile ilgili âyetlere yol bulamadıklarına işaret edilmektedir."

"İnsânu'l-Uyûn " isimli eserde şöyle geçmektedir: "Hz.Peygamber, hicret etmek üzere evinden çıkarken bir avuç toprak alarak kendisini öldürmek için evini kuşatan müşriklerin başlarına saçmış ve Yâsîn Sûresi'nin ilk dokuz âyetini okumuştur. Bunun sonucu olarak Allah Teâlâ onların görmelerini engellemiş ve böylece Hz. Peygamber'i görememişlerdir."

وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ
ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ
ٱلذِّكْرَ وَخَشِيَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ
﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا۟ وَءَاثَٰرَهُمْ ۚ وَكُلَّ
شَىْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

10. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.

11. Sen ancak zikre uyan ve görmeden Rahman'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele.

12. Şüphesiz ölüleri ancak Biz diriltiriz. Yaptıklarını ve eserlerini yazarız. Zaten Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) sayıp yazmışızdır.

10. «**Onları**» yani Mekke halkının çoğunu «**uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.**» Allah Teâlâ bu ölçüde kimi saptırırsa uyarı ona fayda vermez.

Nakledildiğine göre Ömer b. Abdülaziz (Allah ona rahmet etsin), Ğaylan el-Kararî'yi huzuruna çağırarak kendisine şöyle demiştir: "Ğaylan! Bana

iletildiğine göre sen kader hakkında gelişi güzel konuşuyormuşsun." Ğaylan: "Ey mü'minlerin emiri! Onlar iftirâ ediyorlar." Ömer b. Abdülaziz: "Yâsîn Sûresi'ni baştan itibaren, *'Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar'* âyetinin sonuna kadar oku." Ğaylan: "Ey mü'minlerin emiri! Allah'a yemin olsun ki sanki bu âyeti ilk defa okuyor gibiyim. Ey mü'minlerin emiri ! Kader hakkında konuştuğum şeylerden tevbe ediyorum." Ömer b. Abdülaziz: "Allah'ım! Eğer doğru söylüyorsa tevbesini kabul et ve onu doğru yolda sebat ettir, yok eğer yalan söylüyorsa ona merhametsiz birini musallat et ve kendisini mü'minlere ibret yap."

İfade edilmiştir ki Hişam b. Abdulmelik, Ğaylan el-Kararî'yi yakalamış, ellerini ve ayaklarını kesmiştir. Birisi de: "Ben onu Şam'ın girişinde asılı olarak gördüm" demiştir.

Bu hadiseden anlaşıldığına göre Kaderiye mezhebine mensup olanlar, her kulun, kendi fiilini yarattığını iddia ederek inkâr ve günahların Allah'ın takdiriyle olmadığını ileri sürerler.

İmam el-Mutarrizî ise şöyle demiştir: "Kaderiyyeye mensup olanlar, her işin Allah'ın takdirine bağlı olduğunu ileriye süren ve O'na kötü ve çirkin şeyleri atfeden cebrî bir anlayışa sahip kimselerdir. Allah Teâlâ bundan münezzehtir, yücedir."

Allah Teâlâ, uyarının fayda sağlamadığı kişileri anmasının ardından bu uyarıdan etkilenen kişileri belirterek şöyle buyurmuştur:

11. «Sen ancak zikre» düşünerek Kur'ân'a, ya da öğüt ve nasihate **«uyan»** şeytanın peşinden gitmekde direnmeyen **«ve görmeden Rahman»ın** cezasın**«dan korkan kimseyi uyarabilirsin.»** O, cezadan ya da insanlardan uzak olması halinde Allah'ın rahmetine aldanıp durmaz. Allah'ın azâbından korkar. Çünkü Allah, esirgeyen ve bağışlayan olduğu kadar, intikam alandır ve güç sahibidir. Hal böyle iken Allah Teâlâ'nın: *"Rablerinin azabına karşı emin olunmaz"* (Mearic: 28) buyurmasından sonra O'nun gazabından ve azabından nasıl emin olunabilir?

«İşte böylesini» yani Kur'ân'a uyan ve Rahman'dan korkan'ı günahları için büyük **«bir mağfiret ve»** iyi amellerine karşılık razı olunan **«güzel bir mükâfatla müjdele.»** Bu mükâfat, cennettir ve orada Allah'ın, Kur'ân'a uyup ve O'ndan korkan kulları için hazırladığı nimetlerdir. Nitekim Kur'ân'ı düşünmek ve öğütten etkilenmek, mağfirete vesile olan imana sevkeder. Çünkü Al-

lah Teâlâ, dilediği kimsenin, şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Allah'tan korkmak ise güzel mükafata sebep olan iyiliklere sevkeder. Nitekim Allah Teâlâ: *'Yaptıklarınıza karşılık olarak verir"* (Vakıa: 24) buyurmuştur.

12. «Şüphesiz ölüleri» ölümlerinden sonra yeniden **«ancak Biz diriltir»** ve onlara amellerine göre muamele eder**«iz.»** İşte o zaman, müjdelenen insanlara olan ikram ve uyarılanlara karşı intikam tümüyle ortaya çıkar. *Diriltme*: Bir varlığı his ve hareket edebilecek şekilde canlı hale getirmektir. Ölü ise, ruhu alınan kimsedir.

«Yaptıklarını» iyiliklerini ve kötülüklerini **«ve eserlerini»** yani öğrettikleri ilim, yazdıkları kitap, vakfettikleri mal, inşa ettikleri cami ve buna benzer diğer hayırlar gibi, geride bıraktıkları iyiliklerden müteşekkil eserlerini **«yazarız.»** Levh-i Mahfuz'da saklarız. Âyetin devamı bu manâya delâlet etmektedir. Ya da onları elçilerimiz, yani insanların amellerini yazmakla görevlendirilen melekler yazar. Âyet-i Kerime'de, yazma işlemi diriltme işleminden önce olmasına rağmen ifadede sonraya bırakılmıştır. Çünkü burada yazma işinin kendisi hedef alınmamış, diriltme işi için dile getirilmiştir. Diriltmek ve yeniden var etmek olmasaydı yazmanın ne anlamı kalırdı.

Bazı müfessirler, âyette geçen *"eserler"* ifadesi için , "Onlar, camilere gidenlerin izleridir" demişlerdir. Bu ifadeden kasıt, her halde bu izlerin o eserlerden sayılmasıdır.

Rivayet edilmiştir ki, Seleme oğullarından bir gurup ashabın evleri Mescid-i Nebevî'den uzak kalmış ve bu yüzden evlerini Mescid'in civarına taşımak istemişlerdir. Bunun üzerine Allah Rasûlü onlara: *"Seleme oğulları! Evlerinizi yerinde bırakın; Mescid'e gidiş-geliş adımlarınız yazılır"* buyurmuş, Allah Teâlâ da şu âyeti indirmiştir: *"Yaptıklarınızı ve eserlerinizi yazarız."*

Öte yandan evi camiye yakın olan kişi hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Şöyle ki : O kişinin evine yakın camide kılması mı daha faziletlidir, yoksa daha uzaktaki bir camiye gitmesi mi ? Fakihlerin bir kısmı, "Uzaktaki camide kılmak , fazla adımlar sebebiyle elde edilen çok sevaptan dolayı daha faziletlidir" derken, bazıları da şöyle demişlerdir: "Yakın camide kılmak daha faziletlidir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kişi, namazını ancak komşu olduğu camide kılmalıdır."*[2] Bu sayede camiye olan komşuluk

2- Hadisi Darakutnî *"Sünen"* in de tahric etmiştir. Bkz. *el- Fethu'l- Kebîr*, 3/345.

hakkı da ödenmiş olur. Şayet o kimsenin bulunduğu yerde cemaati bulunmayan bir mescid olur ve orada namaz kılmasıyla cemaat oluşursa onun bu mescidde namaz kılması daha faziletlidir. Çünkü bu icraatta, mescidi imar ve onu cemaatle ihya etme amacı vardır." Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cemaatle namaz kılan bir kimsenin namazı, evinde veya dükkânında kıldığı namazdan yirmi beş kat daha faziletlidir."*[3] Başka bir rivayette ise *"Yirmi yedi kat "* diye ifade edilmiştir. Zira günlük olarak kılınan farz namazların rekât sayısı on yedi; on da farzlara bitişik sünnet vardır. Böylece toplam yirmi yedi eder.

Fıkıh mütehassıslarının çoğuna göre namazı cemaatle kılmak vacib; bir kısmına göre ise müekked sünnettir. Hadis-i şerife göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz niyet ettim ki, birine insanlara namaz kıldırmasını emredeyim de cemaatten geri kalmış kimseleri araştırıp evlerini yakayım."*[4] Bu hadis, cemaatten geri kalan kimsenin evinin yakılmasının caiz olduğunu göstermektedir. Çünkü bu davranış günah olsaydı, Hz. Peygamber'in buna tevessül etmesi caiz olmazdı. Çünkü o günahtır. Vacibin ya da müekked sünnetin terkinden dolayı evin yakılması caiz olunca, farzın terkinden dolayı ne olur, düşün! Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"Karanlıkta mescidlere gidenlere kıyamet günü için tam bir aydınlığı müjdele."*[5]

«Zaten Biz,» ne olursa olsun **«her şeyi»** ister insanın yaptığı bir iş, isterse başka bir şey olsun, olan ve olacak olan bütün şeyleri ortaya koyan **«apaçık bir kitapta»** şânı yüce, olan ve olacak olan her şeyi, gösteren bir asılda; Levh-i Mahfuz'da **«sayıp yazmışızdır.»** Burada Levh-i Mahfuz, *"İmam"* diye adlandırılmıştır. Çünkü buna uyulmakta ve tabi olunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Her insan topluluğunu imamlarıyla (önderleriyle) birlikte çağırdığımız günde..."* (İsrâ: 71) Âyetteki *"sayıp yazma"* ifadesinde teşvik ve tehdit vardır. Çünkü amelleri kaydedilen kişinin hiçbir durumda gaflet içinde bulunması doğru olmaz. Aksine her zaman, her yerde ve her durumda kendini kontrol etmesi gerekir.

3- Hadisi Buhari, Müslim, Ebu Davûd ve Tirmizi tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 9/413.

4- Hadisi Müslim *"Sahih"* inde, *"...sonra cemaatten geri kalmış kişilerin evlerini başlarına yakıp yıkayım"* sözleriyle tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l- Usûl*, 5/667. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Muhtasar Rûhu'l-Beyan Tefsîri, cilt: 1, sh: 64, dipnot:6

5- Hadisi Ebu Davûd, Tirmizi de *" Kitâbu's-salât"* bölümünde tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 9/420.

وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ
ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ
فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ
﴿١٤﴾ قَالُوا مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَىْءٍ
إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ
لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٧﴾

13. Onlara şu şehir halkını örnek getir: Hani onlara elçiler gelmişti.

14. Hani onlara iki elçi göndermiştik. Derhal onları yalanladılar. Biz de hemen bir üçüncü elçi ile (onları) takviye ettik. Onlar: "Kuşkusuz biz size gönderilen elçileriz " dediler.

15. Onlar dediler ki: " Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman, herhangi bir şey indirmedi, sadece yalan söylüyorsunuz."

16-17. Elçiler de: " Kuşkusuz Rabbimiz bizim size elçi olarak gönderildiğimizi bilir. Bize düşen, ancak apaçık bir tebliğdir, " dediler.

13. «Onlara şu şehir halkını örnek getir:» Allah Teâlâ peygamberlerin efendisi Hz. Peygamber'e, Mekke'li müşriklere, söz konusu şehir halkının kıssasını hatırlatarak bu şehir halkından inkârcı olanların başlarına gelen felâketin bir benzerinin başlarına gelmemesi için onları uyarmasını emretmiştir. Buradaki örnek getirme, garib bir durumun, benzeri bir duruma tatbikidir. Mana şöyledir: "Aşırı inkârcılık ve peygamberleri yalancı saymada ısrar etme

hususunda şu şehir halkını, Mekke halkına örnek getir." Yani onların durumu ile bunların durumunun çakıştığını ortaya koy. Âyette bahis konusu edilen şehir, Bizans kentlerinden Antakya şehridir.

«Hani onlara elçiler gelmişti.» Yani Mekke halkına, İsa (a.s.)'nın elçilerinin Antakya halkına geliş vaktini hatırlat.

14. «Hani onlara», şehir halkına **«iki elçi»** Yahya ve Yunus'u **«göndermiştik.»** Söz konusu elçilerin gönderilmesi, Allah Teâlâ'nın emriyle olduğundan dolayı O'na nisbet edilmiştir. Çünkü bu elçiler aslında Allah'ın elçileriydi. **«Derhal onları yalanladılar.»** Yani elçiler onlara gelip kendilerini hakka davet ettiler. Fakat onlar düşünmeden hemen o elçileri ilâhî davet konusunda yalancı sayarak, İbn Abbas (r.a.)'ın söylediğine göre onları dövdüler ve hapsettiler.

«Biz de hemen bir üçüncü elçi ile» havarilerin reisi Şem'ûn es-Sefâr'la **«(onları) takviye ettik.»** Şem'ûn, Hz. İsa'nın göğe yükselmesinden sonra onun temsilcisiydi.

"et- Tekmile" isimli eserde şöyle geçmektedir: "Bu üç elçinin kimler olduğu konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır: Bir kısım bilgin, onların Allah Teâlâ'nın göndermiş olduğu peygamberler olduğunu söylerken, diğer bazıları da, Meryem oğlu İsa'nın söz konusu şehir halkına havarilerden göndermiş olduğu kimselerdir, demiştir. Hz. İsa bu elçileri Allah'ın emriyle onlara gönderdiğinden dolayı gönderme işi Allah'a nisbet edilmiştir."

«Onlar:» Hep beraber, **«'Kuşkusuz biz size gönderilen elçileriz' dediler.»** Böylece onlar, Antakya'lıların inkârının ardından sözlerini pekiştirdiler. Çünkü hepsinin sözü bir olduğundan dolayı ikisinin yalanlanması, üçünün de yalanlanması demektir.

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa, iki elçisini zorba hükümdara gönderince onlar kendisine ait birkaç koyunu gütmekte olan o şehir halkından bir adama, yani Habibu'n- Neccâr (a.s.)'a uğramış ve ona selâm vermişlerdir. Bunun üzerine Habibu'n- Neccâr onlara, "Siz kimsiniz " diye sorunca, kendilerinin İsa (a.s.)'nın elçileri olduklarını söyleyerek şöyle demişlerdir: " Biz hastayı iyi eder ve Allah'ın izniyle anadan doğma körle alaca hastalığını iyi ederiz." Bunun üzerine Habibu'n -Naccâr bir türlü tedavi ettiremediği bir hastasını getirmiş; onlar da Allah Teâlâ'ya duâ edip üzerine ellerini gezdirdikten sonra Allah'ın izniyle o hasta sıhhatine kavuşarak ayağa kalkmıştır. Bunun üzerine

Habib hemen iman etmiş ve bu haber etrafa yayılmış ve pek çok kimse bunların elinde şifa bulmuştur.

Elçilerle ilgili haber, hükümdar Rum Buhnâtıs'a ulaşınca söz konusu elçileri istemiş, kendisine geldiklerinde ise durumlarını sormuş, onlar da şöyle demişlerdir: " Biz İsa (a.s.)'nın elçileriyiz; seni tek ve bir olan Allah'a ibadet etmeye çağırıyoruz. Hükümdar da onlara: " Tanrılarımızdan başka bir Rabbimiz mi var?" deyince: " Evet, seni ve tanrılarını yaratandır," diye cevap vermişlerdir. Bu söze öfkelenen hükümdar, onları dövmüş ve hapsettirmiştir. Bu durum Hz. İsa'ya iletilince o da, söz konusu iki elçiye destek vermek üzere Şem'ûn'u üçüncü elçi olarak göndermiştir. Şem'ûn, durumu ve elçiliği farkedilmeyecek şekilde aynı şehre gelmiş, hükümdarın tebasıyla iyi bir diyalog kurmuş, onlar da buna alışmışlardır. Nihayet onlar durumu hükümdara iletmişler ve hükümdar da ona yakınlık göstermiştir.

Şem'ûn şeklen hükümdarın dinini tasvip ettiğini gösteriyor; hatta onunla birlikte putlarının bulunduğu yere gidiyor, görünüşte duâ ederek yakarışta bulunuyordu. Bu yüzden hükümdar onun kendi dininden olduğunu sanıyordu. Sonunda Şem'un, hükümdara şöyle demiştir: "Öğrendiğime göre seni, tanrından başka bir tanrıya davet eden iki adamı hapsetmişsin. Sözlerini dinlemem ve senin adına kendileriyle tartışmam için onları çağırman mümkün mü?" Bunun üzerine hükümdar iki elçiyi çağırmıştır.

Elçiler geldiği zaman Şem'ûn onlara hitaben:

"Sizi kim gönderdi?" Elçiler: "Her şeyi yaratan ve ortağı olmayan Allah." Şem'ûn: "Özelliklerini söyleyin ve O'nu kısaca tanıtın, bakalım." Elçiler: "O, dilediğini yapar ve dilediği gibi hükmeder." Şem'ûn: "İddianızdaki deliliniz nedir?" Elçiler: "Hükümdar ne arzu ederse," diye cevap vermişlerdir.

Bunun üzerine göz çukurları dahi belli olmayan bir çocuk getirilmiş. Elçilerin Allah'a duâ etmeleri sonucu çocuğun göz çukurları açılmış, çamuru fındık büyüklüğünde şekle sokarak göz çukurlarına yerleştirmişler ve bunlar göz şekline dönüşmüş, böylece çocuk görür hale gelmiştir. Hükümdarın bundan dolayı hayrete düşmesi üzerine Şem'ûn ona şöyle demiştir: "Tanrından bunun bir benzerini yapmasını istesen de şeref senin ve tanrının olsa?" Hükümdar: "Benim senden gizli bir sırrım yoktur. Bizim tanrılarımız ne görür ne işitir; ne de fayda ve zarar verebilir."

Daha sonra hükümdar onlara şöyle demiştir: "Burada yedi gün önce öl-

müş bir çocuk var. Babası kaybetmiş olduğu bir malın peşinde; ailesi ise onun gelmesini bekliyor. Çocuğun defnedilmesi için benden izin istediler. Onlara, babası gelinceye kadar bu işi geciktirmelerini emrettim. "Rabbiniz bu çocuğu tekrar hayata kavuşturabilir mi?" Elçiler: "Evet," diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine hükümdar, ölen o çocuğun getirilmesini emretmiştir. Elçilerin açıkca, Şem'ûn'un da gizlice Allah'a dua etmeleri sonucu Allah'ın izniyle ölü canlanarak ayağa kalkmıştır. Bunun üzerine Şem'ûn şöyle demiştir: "Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Hz. İsa'nın Allah'ın ruhu ve kelimesi, bunların da Allah'ın elçileri olduklarına şehadet ederim."

Hükümdar yine hayrete düşmüş, fakat Allah'a iman etme yerine inkâra devam etmiştir. Halkın bütünü elçilere işkence etmeyi ve onları öldürmeyi hedeflemiştir. Bu arada Şem'ûn'un durumu ve tutumu ortaya çıkmış, onu da diğerleriyle birlikte tutuklamaya karar vermişlerdir.

15. «**Onlar**», Antakya halkı elçilere «**dediler ki: 'Siz de ancak bizim gibi birer insansınız.**» Sizde, iddia ettiğiniz elçilik vasfı yoktur. Bize karşı, elçiliğin bize değil de size verilmesini gerektiren bir üstünlüğünüz yoktur. Eğer Allah, insanlara elçilik gönderseydi onları insanlardan daha değerli bir sınıftan kılardı. İddialarına göre bu elçiler melek olurdu.

«**Rahman, herhangi bir şey**», gökten bir vahiy ve bu vahyi tebliğ edecek bir peygamber «**indirmedi.**» Siz nasıl elçi oldunuz? Size boyun eğmemiz neden gerekli olsun? Elçilik davasında «**sadece yalan söylüyorsunuz.'**»

16-17. «**Elçiler de:**» Bizi yalancı saysanız da «**'kuşkusuz Rabbimiz bizim size elçi olarak gönderildiğimizi bilir.**» Böylece elçiler, Allah'ın bilgisini delil göstermişlerdir. Bu ifade, Allah'ın bilgisine karşı gelmekten dolayı onlar için bir uyarı niteliğinde olmasının yanı sıra vurgulamada yemin hükmündedir. Rabbimiz tarafından «**bize düşen, ancak**» elçilik görevini, doğruluğuna şâhitlik eden açık mucizelerle açıklayarak «**apaçık bir tebliğdir.'**» Bu sorumluluktan kurtulduk. Sizi imana zorlayacak bir gücümüz yok. İman ederseniz ne âlâ. Aksi halde size azap iner «**dediler.**» Burada, onların inkârının, Hakkın gerçekliğinin gizli oluşundan değil, sırf onların inadından ve cahiliye taassubundan kaynaklandığı dolaylı olarak ifade edilmiştir.

قَالُوٓا۟ إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۖ لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا۟ لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا۟ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمْ ۚ أَئِن ذُكِّرْتُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

18. Şehir halkı: "Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer (bundan) vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka can yakıcı bir azap dokunur" dediler.

19. Elçiler şöyle cevap verdiler: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Bu uğursuzluk size öğüt verildiği için mi? Hayır, siz aşırı giden bir milletsiniz."

18. «Şehir halkı:» Dayanakları kalmayıp ileriye sürecekleri bir sebep bulamayınca cahillerin âdeti üzere: **«'Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık.»** Çünkü o şehir halkı, her türlü kötülük ve vebali gerektirse bile şehvet ve arzularına uygun olan şeyleri temenni ediyorlar; iki cihan saadetine vesile olsa bile o arzulara uymayan her şeyi de uğursuz sayıyorlardı.

«Eğer (bundan)», bu sözünüzden **«vazgeçmezseniz»** ve susmazsanız **«andolsun ki sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka can yakıcı bir azap dokunur',»** yani size bir, iki taş atmakla yetinmez; aksine ölünceye kadar taşlamaya devam ederiz. Bu, can yakıcı bir azap sayılır. Yahut bizim taşlamamız yüzünden size mutlaka can yakıcı bir azap dokunur **«dediler.»**

Bazı müfessirler taşlamayı, kötü söz söyleme diye tefsir etmişlerdir. O takdirde mana şöyle olur: " Size kötü söz söylemekle yetinmeyiz. Aksine kötü konuşmamız bizi, sizi dövmeye ve duygusal acı vermeye sevkeder."

19. «Elçiler» Antakya halkına **«şöyle cevap verdiler: 'Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir.»** Uğursuzluğunuzun sebebi biz değil, sizsiniz.

Bu uğursuzluk yanlış inancınız ve kötü amellerinizdir. **«Bu uğursuzluk size öğüt verildiği için mi?»** Yani size, saadetinize vesile olacak şey için öğüt verildiğinden ve uyarıldığınızdan dolayı mı uğursuzluğa uğradınız; ya da size öğüt verilince mi taşlama ve işkence etme ile tehdide koyuldunuz? **«Hayır,»** durum böyle değildir. **«Siz aşırı giden»** ve haddi aşan **«bir milletsiniz.'»** Bu yüzden iltifat edilmesi gereken kimseleri uğursuz saydınız ve onları tehdide koyuldunuz.

وَجَآءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَا قَوْمِ
اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ
﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ
مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا
وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ
فَاسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾

20. (Bu esnada) şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz!

21. Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere uyun; çünkü onlar doğru yoldadırlar.

22. Beni yaratana ne diye kulluk etmeyeyim ki? Siz de O'na döndürüleceksiniz.

23. O'nu bırakıp da tanrılar edinir miyim hiç? Çünkü O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse o tanrıların şefâati bana fayda vermez. Onlar beni kurtaramazlar.

24. İşte o zaman apaçık bir sapıklık içinde olurum.

25. Kuşkusuz ben, Rabbiniz'e inandım, beni dinleyin."

20. «(Bu esnada) şehrin», Antakya'nın **«öbür ucundan koşarak bir adam geldi»** ki, bu adam, bilinmeyen bir adam değil, Allah Teâlâ'nın katında bilinen biridir. Burada belirsiz bir adam olarak zikredilmesi, şanını yüceltmeye yöneliktir. Bu adamın evi şehrin girişinde, en uç kısmında bulunuyordu. Onun, şehrin bir ucundan gelişi, söz konusu elçilerin apaçık bir tebliğde bulunduklarını ortaya koymaktadır. Öyle ki çağrıları şehrin bir ucuna ulaşmış ve bunun sonucu olarak da bahsi geçen adam iman etmiştir. Bu adam Habibu'n - Neccâr'dır. Kent halkının putlarını yontmakla meşgul olduğu için bu adı almıştır. **«Ve şöyle dedi: 'Ey kavmim!»** Size hak ile gönderilen **«bu elçilere uyunuz!»** Habibu'n - Neccâr, kalplerini ısındırmak, nasihatini kabul etmeye doğru yönlendirmek, onlar hakkında iyiliğin dışında başka bir maksadı olmadığına ve kendisinin kötülük niyeti taşımadığına işaret etmek için halkına, *"Ey kavmim!"* diye hitap etmiş, onları elçilere uymaya teşvik etmek için de *"elçiler"* ifadesini kullanmıştır. Hakikaten o, aralarında günahlardan sakınan ve iyi ahlâk sahibi biri olarak tanınmıştı.

21. Nasihate ve elçilik görevini yerine getirmeye karşılık **«sizden herhangi bir ücret»** ve mal **«istemeyen bu kimselere uyun; çünkü onlar doğru yoldadırlar,»** din ve dünyanın hayrına ermişlerdir. Bu hayra erdiren Hak yolda olan kişi, elçi olmasa bile davetinde şüphe uyandıran biri değilse ona uymak gereklidir. O halde, hem elçi , hem de doğru yolda olan bu kimselere uymak nasıl gerekli olmasın?

22. «Beni yaratana,» çeşitli lütufları ve keremiyle beni yetiştirene **«ne diye kulluk etmeyeyim ki?»** Habibu'n - Neccâr burada, kendine nasihat etme gibi bir durum meydana getirmek ve öğüdünde samimi davranmak suretiyle irşadda hoş bir usül uygulamış ve halkına, kendisi için tercih ettiğinin aynısını tercih ettiğini göstermiştir. Maksat, Yaratan'larına ibadet etmeyi terkedip başkasına tapmaya yönelmelerinden dolayı onları kınamaktır. Nitekim âyetin devamı da bu durumu haber vermektedir.

«Siz de O'na döndürüleceksiniz.» Bu, tehditde ileri gitmenin bir ifadesidir. Yani Ey kavmim! Yeniden dirilmenizden sonra hesap vermek ve ceza görmek üzere Allah Teâlâ'ya döndürüleceksiniz, başkasına değil. O, yine aynı usülde kendine öğüt verme pozisyonunda sözlerine devamla şöyle demiştir:

23. «O'nu» yani beni yaratan Allah'ı **«bırakıp da»** batıl **«tanrılar»** putlar **«edinir miyim hiç?»** Elbette edinmem. Ardından, Allah'tan başka tanrılar edinmediğinin sebebini ifade ile de şöyle demiştir: **«Çünkü O çok esir-**

geyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse o tanrıların şefâati bana fayda vermez.» Şefaat hakları yok ki fayda sağlasınlar. Yardım etmek ve destek sağlamak suretiyle **«onlar beni»** zarardan ve sevimsiz şeylerden **«kurtaramazlar.»**

24. «İşte o zaman» yani Allah'tan başka tanrılar edindiğim zaman **«apaçık bir sapıklık içinde olurum.»** Çünkü fayda vermeyen ve zararı gideremeyen bir şeyi, her şeye gücü yeten ve her yönüyle fayda sağlayan yüce Yaratan'a ortak koşmak, bir nebze anlama kabiliyeti olan birine gizli kalmayacak derecede açık bir sapıklıktır.

25. «Kuşkusuz ben,» sizi yaratan ve türlü nimetlerle sizi yetiştiren **«Rabbiniz'e inandım, beni»** nasihatimde **«dinleyin'»** ve sözümü kabul edin. Halkın, onun kulluk ettiği Rabbinin aynı zamanda kendilerinin de Rableri olduğunu bilmeleri ve ona kulluk etmeleri için, " Rabbime inandım" yerine *"Rabbinize inandım"* demiştir. Şayet o, "Kuşkusuz ben Rabbime inandım" deseydi belki de onlar o zaman: "Sen Rabbine kulluk ediyorsun; biz de Rabbimize, yani putlarımıza tapıyoruz" derlerdi. Buradaki muhataplar inkârcılardır. Habibu'n-Neccâr onlara , din konusundaki kararlılığını ve kendisini öldürme tehditlerine aldırış etmediğini ortaya koymak için böyle hitap etmiştir.

Habibu'n-Neccâr nasihatini tamamladıktan sonra halk üzerine çullanmış ve onu ayaklarıyla çiğnemişler, nihayet bağırsakları dışarı çıkmış sonra da kuyuya atılmıştır. Bu görüş, İbn- Mes'ud (r.a.)'a aittir.

Suddî ise şöyle demiştir: " Ölünceye kadar onu taşlamışlardır." Baştan ayağa bıçkı ile kesildiği de söylenmiştir. Bu mü'min zat, onlarla uzun uzadıya konuşmuş ve bu konuşma ile elçileri öldürmesinler diye kendilerini meşgul etmeye çalışmış ve sonunda: *"Kuşkusuz ben sizin Rabbinize inandım "* demiş; inkârcı halk da hemen üzerine çullanarak onu şehit etmişlerdir.

قِيلَ ٱدْخُلِ ٱلْجَنَّةَ ۖ قَالَ يَٰلَيْتَ قَوْمِى يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

بِمَا غَفَرَ لِى رَبِّى وَجَعَلَنِى مِنَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

26-27. Ona: "Gir cennete!" denildi. O da: "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını bilseydi!" dedi.

26-27. «Ona: 'Gir cennete!' denildi.» Yani Habibu'n-Neccâr öldürüldüğü zaman diğer şehitler gibi cennete girmek suretiyle kendisine ikramda bulunmak üzere böyle söylendi. **«O da,»** ki bu ifade, onun durumunu dile getirmekten kaynaklanan bir sorunun cevabı niteliğindedir. Tıpkı şöyle sorulmuştur: "Söz konusu bu değerli ikrama nail olunca ne söyledi? " Cevap olarak dendi ki : "Halkı inkârdan tevbe ederek imana girmek suretiyle aynı ikramı elde etmeye sevketmek için durumunu bilmelerini temenni ederek şöyle demiştir:

«Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan», cennette refah içinde bulunanlardan **«kıldığını bilseydi!' dedi.»** O bu ifadesiyle, ölünceye kadar dini yüceltmek için onların dinine karşı mücadelesinin ve eziyetlerine karşı sabretmesinin hangi boyutta olduğunu vurgulamayı hedeflemektedir. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"O, hem ölü, hem de diri olarak kavmine öğüt vermiştir."*[6] Buna göre mü'min insanlara öğüt vermeli, onların taassubuna ve azgınlıklarına aldırmamalı, hoşnut ve kızgın olmada farklı bir durum sergilememelidir.

وَمَآ أَنزَلْنَا
عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِن جُندٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾
إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَٰمِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَٰحَسْرَةً
عَلَى ٱلْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾

6- Bu hadis, İbn Abbas'a dayanan mevkuf bir hadistir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesir*, 3/160.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

28. Biz ondan sonra kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik ; zaten indirecek de değildik.

29. Sadece bir çığlık, o kadar. Hemen sönüp gittiler.

30. Kullara yazıklar olsun! Kendilerine hangi peygamber gelse, onunla alay etmeye kalkışıyorlardı.

31. Görmüyorlar mı, kendilerinden önce nice kavimleri helâk ettik! Onlar artık kendilerine dönemezler.

32 . Elbette hepsi huzurumuza getirileceklerdir.

28. «Biz ondan», Habibu'n-Neccâr'ın öldürülmesinden **«sonra kavminin»**, Antakya halkının **«üzerine»** Bedir ve Hendek savaşlarında yaptığımız gibi onları helâk etmek ve kendilerinden intikam almak için **«gökten bir ordu indirmedik; zaten indirecek de değildik.»** Doğrusu onlar için tarafımızdan bir meleğin çığlığı kâfi geldi. Kavmini helâk etmek için gökten bir ordu indirmemiz hikmetimize uygun değildir. Çünkü her şey için bir sebep takdir etmişizdir. Bu nedenle bazı ümmetleri taşlar savuran kasırga ile, bazılarını çığlıkla, bir kısmını yerin dibine geçirmekle, bir kısmını da suda boğmak suretiyle yok ettik. (Ey Muhammed!) Kavmine karşı galip gelmen için gökten ordu indirmeyi de sana ait özelliklerden biri olarak kıldık .

Âyet-i kerimede Antakya halkı küçümsenmiş ve helâk edilişleri basite alınmıştır. Çünkü Allah Teâlâ, köklerinin kazınması için kuşların ve vahşi hayvanların kovulmasına memur edilen birinin bağırma sesini yeterli görmüştür. Aynı zamanda bu âyette Hz. Peygamber'in durumunun yüceliğine işaret edilmiştir Çünkü tek bir meleğin hafif bir çığlığı büyük bir toplumun helâki için yeterli olunca, Bedir ve Hendek savaşlarında gökten orduların indirilmesi Rasûlüllâh (s.a.v.)'ın şanını yüceltmek ve değerini artırmak için ol-

duğu ortaya çıkmaktadır.

29. Antakya halkının yakasına yapışılması ya da cezalandırılması **«sadece»** Cebrâil tarafından atılan **«bir çığlık»**la oldu, **«o kadar. Hemen sönüp gittiler,»** hissetmeyen ve hareket etmeyen ölüler oldular. Böylece onlar, hayatta olanın, hareket ve canlılıkta alevli ateş gibi olduğuna işaretle sönük ateşe benzetilmişlerdir. Ölü, tıpkı kül gibidir. Ateşin alevi sönüp de koru sönmediği zaman (noktalı ha ile) "Hamedeti'n-nâru" deyimi kullanılırken, koru sönünce de (he harfi ile) "Hemedeti'n-nâru" deyimi kullanılır. Söz konusu kişilerin helâkinden sonra cesetlerinin ortada olduğunu daha iyi ifade etse de ikinci anlam için kullanılan kelime alınmamış, yani (he harfi ile) "Hâmidûn" denmemiştir. Antakya halkı Habibu'n -Neccâr'ı öldürdükten sonra sevinçli ve mutlu olarak evlerine döner dönmez bu çığlık meydana gelmiş; böylece Allah, şehit dostları için gazaba gelerek onları hemen cezalandırmıştır. Yüce Allah'tan, gazabının ve azabının sebep olduğu felâketlerden bizi korumasını dileriz.

30. İnatla direnen **«kullara yazıklar olsun!»** Sanki o "Hasret (yazıklar olsun)" diye bağırmakta Allah Teâlâ da: "İşte bu, senin geliş vaktin" demektedir. Ardından Allah Teâlâ onların helâk oluş sebebini açıklayarak şöyle buyurmuştur: **«Kendilerine hangi peygamber gelse, onunla alay etmeye kalkışıyorlardı.»** Bu alaya kalkışanlar, üzüntü duyanların bunlar adına üzüntü duymalarını hak edecek durumdadırlar. Hallerine melekler ve mü'minler acırlar.

Hasret: Muhataba acındığını ifade eden bir sesleniştir. Kaybolan bir şeyden dolayı çok üzülmek ve pişmanlık duymaktır. Fakat bu üzüntünün onlar için bir yararı yoktur. Giden gelmez, çünkü cevap veremez. Bunun yararı sadece muhatabı uyarmak ve uyandırmaktır. Böylece muhatap, bu sayede bu halin üzüntüye sebep olduğunu ve pişmanlık verdiğini zihnine yerleştirsin. Araplar, iş işten geçtiğini ve acınacak bir durum olduğunu vurgulamak için, "Ya hasreten, ya aceba!" (Ne acınacak hal!) deyimlerini kullanırlar. Bu deyimler onlara göre sadece bir uyarı niteliğindedir.

"Tefsiru'l-Uyûn" da şu sözler yer almaktadır: "Allah Teâlâ'nın: *'Kullara yazıklar olsun'* ifadesi, insanların peygamberleri alaya alma durumlarını göstermektedir. Yani kıyamet günü: 'Kâfirlere yazıklar olsun, ne acınacak haldedirler ' denir. Çünkü onlar, peygamberlerine iman etmemişlerdir. *'Kendilerine hangi peygamber gelse onunla alay etmeye kalkışmışlardır '* ifadesi de, söz konusu kimselere gelen üzüntü ve pişmanlığın sebebini açıklamaktadır."

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Dünyada insanları alaya alanlara kıyamet günü cennet kapılarından biri açılarak onlara : ' Buyurun, buyurun!" denir. Bu kişilerden biri üzüntülü ve kederli olarak bu kapıya gelir gelmez kapı hemen üzerine kapatılır. Bu durum böyle tekrar edilir. Nihayet bir kapı açılarak davet edilir. Fakat o, ümitsizlikten dolayı bu davete icabet edemez."*(7)

Malik b. Dinar şöyle demiştir: "Hz. Davud'a ait Zebur kitabında şunu okudum: Günahkârların yoluna girmeyenlere, hatalı davrananlarla oturup kalkmayanlara ve alay edenlerin alayına katılmayanlara müjdeler olsun!"

31. «Görmüyorlar mı,» Mekkeliler, **«kendilerinden önce»** yukarıda zikredilenlerden ve diğerlerinden **«nice kavimleri»** peygamberlerini yalanlamalarının yüzünden **«helâk ettik!»** Burada ibret almaları ve şirkten vaz geçmeleri gayesiyle Mekke'li müşrikler, geçmiş ümmetlerin gördükleri azabın aynısıyla tehdit edilmişlerdir. Yâni Mekkeliler, geçmiş asırlarda eski ümmetlerden ne kadar çoğunu helâk ettiğimizi bilmediler mi?

«Onlar artık kendilerine», bu müşriklere **«dönemezler.»** Yani onlar öyle helâk olmuşlardır ki artık dünyaya geri dönemezler. Bundan dolayı müşrikler ibret almıyorlar mı? Onlar niçin hâlâ uyanmıyorlar? Helâk olmuş bu kimselerin dönemiyecek şekilde yok olup gittikleri gibi aynı şekilde bunlar da helâk olup yok olacaklar ve bir daha geri dönemiyeceklerdir.

Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir: "Onların dünyadan çıkışları, kendilerinden birinin, evinden çarşıya, ya da başka bir ülkeye çıkıp orada işini tamamladıktan sonra evine dönmesi gibi olmadığını görmüyorlar mı? Doğrusu bu çıkış, dünyadan nihaî bir ayrılıştır. Onların kendilerine dönememesi ise tüm olarak helâk olmaları demektir."

Bu âyet-i kerime, öldükten sonra kıyamet gününden önce dünyaya geri dönecek kişilerin olduğunu iddia edenlerin bu iddialarını reddetmektedir. Nitekim İbn Abbas (r.a.)' dan nakledildiğine göre kendisine "Bazı kimseler Ali (r.a.)'nin kıyamet gününden önce diriltileceğini iddia etmektedirler" denince o şöyle demiştir: "Hanımlarını nikâhlayıp ve mirasını taksim edince ne kötü bir toplum oluruz!" Yani o, dünyaya geri dönecek durumda olsaydı hayatta olacaktı. Oysa hayatta olanın ne hanımları nikah edilebilir ne de mirası pay-

7- Beyhakî bu hadisi Hasenü'l-Basrî'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bkz. *et-Terğîb, ve't-Terhîb*,3/611.

laşılabilir. Nitekim fakihler şöyle demişlerdir: "Bir kadına, kocasının vefat haberi gelir, iddetini bekler, evlenir ve ardından birinci kocası çıkıp gelirse o kadın bu kocaya ait olur. Çünkü söz konusu kadın, onun nikâhlısıydı ve ayrılma sebeplerinden bir şey ortaya çıkmamıştır. Bu durumda eski nikâh üzere bâkidir. Fakat ikinci nikâhtan dolayı iddeti bitinceye kadar ona yaklaşmaz.

Rafizileri, "Ali ve dostları dünyaya geri dönüp düşmanlarından intikam alacaklar ve yeryüzü, zulümle doldurulduğu gibi adaletle doldurulacaktır." sözlerinden dolayı inkârcı saymak lâzımdır. Çünkü bu söz, Kur'ân ifadesine aykırıdır.

32. «**Elbette hepsi**» bütün insanlar hesap ve amellerinin karşılığını görmek için «**huzurumuza getirileceklerdir.**» Bu âyet-i kerime, dünyaya dönüşün mümkün olmamasının belirtilmesinin ardından herkesin mahşerde toplanacağını beyan etmektedir. Gerçekten öldükten sonra yeniden dirilme, mahşerde toplanma, hesap ve bunun sonucuna göre muamele olmasaydı ölüm, ölü için bir rahatlık olurdu. Lâkin o, yeniden diriltilir ve hesaba çekilir. Bu hesap sonucunda samimi mü'min iltifata mazhar olurken, kâfir ve münafık horlanır; üzülenler üzüntüye dalarlar. Bugün pişmanlık duymayan kullar için orası pişmanlık duyulacak yerdir.

وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ
ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ
ٱلْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا
يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾

33. Ölü yer onlar için bir delildir. Çünkü Biz onu canlandırdık ve oradan hububat çıkardık. İşte onlar bunlardan yerler.

34. Biz, yeryüzünde nice hurma bahçeleri, üzüm bağları var ettik ve orada pınarlar kaynattık.

35. Onun meyvesini ve elleriyle yaptıklarının ürünlerini yesinler. Hal böyle iken onlar şükretmezler mi?

33. «**Ölü**» kuru «**yer onlar**», Mekke halkı «**için**» yeniden dirilme, mahşerde toplanma ve Allah'ın huzuruna çıkarılma konusunda büyük ve apaçık «**bir delildir. Çünkü Biz onu canlandırdık**» yani yerde bulunan canlı organizmaları harekete geçirdik ve ilkbahar mevsiminde türlü bitkilerle o yerde güzellikler var ettik. Yeniden dirilme de böyledir. Kuşkusuz Biz, yok olmuş ve dağılmış bedenleri ilkin yoktan var ettiğimiz gibi yeniden diriltip onlara hayat vereceğiz. «**Ve oradan**» öğütülen «**hububat çıkardık.**» Buradaki hububattan maksat, insan gıdası için olan pirinç, buğday, mısır vs. hububat cinsidir. «**İşte onlar bunlardan**», hububattan «**yerler.**» Gerçekten besin maddesi ve geçim kaynağı olarak kullanılanların büyük kısmı hubûbattandır. Bu kaynak tükenince dengelerin bozulması yüzünden hayat son bulur.

"Şir'atü'l- İslâm" da şöyle denmektedir: "Mümkün olabildiği kadar ekmeğe saygı duyulur. İnsanın yediği her bir lokma ekmekte altmış ayrı sanatkârın katkısı vardır. Onların ilki, rahmet hazinesinden ölçülü su alan Mikâil isimli melektir. Ardından bulutları sevkeden melekler gelir. Güneş, ay, yıldızlar, hava organizesiyle ilgili melekler yerdeki organizmalar, derken sonuncu olarak da fırıncı gelmektedir."

Kişinin Allah Teâlâ'nın nimetine tazim için yerdeki ekmek kırıntısını alması, ekmeğe karşı duyulan saygının bir ifadesidir. Ekmeğin üzerine ekmekle yenen bir katık kabının dışında başka bir şey konması doğru değildir. Bunun yanında parmaklarını ve bıçağı ekmekle sildikten sonra o ekmeği yerse bu silme işi mekruh olmaktan çıkar.

34. «**Biz, yeryüzünde nice hurma bahçeleri, üzüm bağları var ettik.**» Şayet sen Allah Teâlâ, "Yenen şeyler olması açısından, hububata ve üzümlere uygunluk sağlamak üzere neden hurmalar değil de hurma ağaçları dedi. Hurmalar, üzümler ve hububat yenir; fakat hurma ağaçları yenmez" dersen cevap olarak şöyle derim: "Çünkü hurma ağacının pek çok yararı vardır ve bir sanat eseridir. Nitekim yaprağından, meyvesinden ve çekirdeğinden istifade edilmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber mü'mini hurma ağacına benzetmiştir."

«Ve orada pınarlar kaynattık.» Yani yer yüzünde su kaynakları yarattık.

Bil ki, ülkelerden nehirlerin ve pınarların ortaya çıkarması Allah Teâlâ'dan kullarına olan bir rahmettir. Çünkü her şeyin hayatı, yaşaması suya bağlıdır. Bahçeler su sayesinde güzellik kazanmakta ve verimli olmaktadır. Su kaynakları ya akıcıdır ya da akıcı değildir. Akıcı olan su kaynakları nehirlerdir. Nehirler, pınarlardan daha büyük ve daha geniştir. Nehirlerin, tıpkı Nil Nehri gibi kaynağı genel olarak belli değildir. Akıcı olmayan su kaynakları da kuyulardır. Dünyada pek çok kuyular ve pınarlar vardır. Bunların bir kısmı ek birtakım özelliklere sahiptir ve bu özellikler, dünyanın şaşılacak yönlerinden biri sayılır. Tıpkı maden suları, şifalı sular, taş düşüren veya göz ağrısını, cild vb. hastalıkları yok eden sular gibi.

35. «Onun meyvesini ve elleriyle yaptıklarının ürünlerini yesinler.» Yani Biz, yeryüzünde hurma bahçeleri ve üzümler yarattık ki, bu bahçe ve hurma ağaçlarının ürünlerinden ve bu ürünlerden elde ettikleri mamûllerden yesinler ve hukukumuzu yerine getirmek için şükretmeye devam etsinler. Söz konusu ürünlerden elde ettikleri mamûller de meyve suyu, pekmez vb. şeylerdir. Âyetteki *"elleriyle"* ifadesi kuvvetten kinayedir. Çünkü iş konusunda insanın en güçlü uzvu elidir. Bu nedenle el, genelde kinaye olarak dile getirilmiştir. Âyet-i kerime aynı zamanda, "Onun ürünlerinden yesinler ki bu ürünler, onların çalışmasıyla değil, Allah'ın yaratmasıyla olmuştur," şeklinde de anlaşılmıştır.

«Hal böyle iken onlar şükretmezler mi?» Burada, onların sayılan nimetlere şükretmemelerinin çirkinliği belirtilmektedir. Yani onlar, nimetlerden yararlanıyorlar da Allah'ı birlemek ve O'na hamdetmek suretiyle o nimetlere şükretmiyorlar mı?

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ
الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ

نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي
لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ
مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنبَغِي لَهَا
أَن تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

36. Yerin yetiştirdiklerinden, insanların kendilerinden ve bilemedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.

37. Onlar için bir delil de gecedir. Biz ondan gündüzü sıyırırız da onlar karanlıkta kalıverirler.

38. Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir. İşte bu, aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.

39. Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eski bir hurma salkımının sapı gibi olur.

40. Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez, her biri bir yörüngede yüzerler.

36. «Yerin yetiştirdiklerinden,» ki bundan maksat, yerde yetişen anılan ve anılmayan her şeydir. **«İnsanların kendilerinden»** kadın -erkeği **«ve»** henüz mahiyetini **«bilemedikleri şeylerden»** -çünkü bu şeyleri ihata etmeye güçleri olmadığı gibi onların dünyevî ve dinî menfaatleriyle de bir ilgisi yoktur.- **«bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.»**

"Tesbih etmek", inanç ve ifade yönünden kötü olan şeylerden uzak durmaktır. Yine tesbih etmek, Allah Teâlâ'nın gücünün eşsiz eserlerinden ve şük-

retmeyi gerektiren üstün nimetlerinden bir vesile ile zikredilenleri büyük görmektir ve onlara saygı duymaktır. Buna göre mana şöyledir: "Varlık türlerini ve nevilerini var eden Allah Teâlâ'yı tesbih ederim." Yani O'nu, inanç ve amel yönünden lâyık olmayan şeylerden O'na has ve şanına uygun olarak tenzih ederim.

Bu ifade, Allah Teâlâ'nın kendisine yaraşmayan -kâfirlerin O'na ortak koşmaları gibi- her şeyden münezzeh ve uzak olduğuna dair bir hüküm, mü'minlerin bu ifadeyi söylemeleri, muhtevasına inanmaları, onu ihlâl etmemeleri ve ondan habersiz yaşamamaları için onlara bir telkin niteliğindedir.

Bazı müfessirler, âyetteki *"sûbhâne"* kelimesinin tıpkı "ğufrân " sözcüğü gibi mastar olup onunla, kötü olan şeylerden bütünüyle uzak olma, ilgisi bulunmama anlamının kastedildiğini söylemişlerdir. Buna göre Allah Teâlâ zatı ile kendine uygun düşmeyen her şeyden özel bir biçimde uzaktır, demektir.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir : "Allah'ı tenzih etmek, tereddütsüz iman anlamında kalp ile, bu inançla birlikte inandığını ifade güzel zikir anlamında dil ile ve bu ikisiyle birlikte iyi amel anlamında bütün organlarla tenzih etmeyi ihtiva etmektedir. Birincisi asıldır; ikincisi birincisinin ürünü ve üçüncüsü de ikincisinin ürünüdür. Çünkü insan bir şeye inandığı zaman bu inanç kalbinden diline, dilinden de organlarına geçerek hareketlerde kendini gösterir. Buna göre dil, kalbin tercümanı, organlar da dilin tercümanıdır."

Kurtubî, Allah'ın bütün çiftleri yaratması konusunda şöyle demiştir: "Yani Allah, karada, denizde gökte ve yerde bulunan mahlukat türlerini var etti. Bu türler, meleklerin bilip insanların bilemediği yaratıklar da olabileceği gibi hiç bir varlığın bilemediği yaratıklar da olabilir. Denizde ve karada bin kadar canlı türü olduğu ve insanların bunların çoğunu bilmedikleri söylenmektedir."

"Bahru'l-Ulûm" da ise şöyle geçmektedir: "Mana şöyle olabilir: O, insanların mahiyetini bilmedikleri bir takım yaratıklar var etti. Onlardan biri de ruhtur. Allah Teâlâ'nın herhangi birine ruhun hakîkati konusunda bilgi verdiği bize intikal etmiş değildir."

Âyet-i kerimede, her varlığın mutlaka bir eşinin yaratılmış olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü tek olma, Allah Teâlâ'nın en özel vasıflarından biridir. Nitekim Abdülaziz el-Mekkî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir:

"Allah Teâlâ bütün çiftleri yaratmış ve ardından şöyle buyurmuştur: *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.'* (Şûrâ: 11) Ki bu sayede, eşyayı yaratan Allah'ın eşten münezzeh olduğu, her şeyin Allah'ın varlığına , birliğine ve sonsuz gücüne delil teşkil ettiği belgelenmiş olsun." Nitekim Ebu'l-Atâha şöyle demiştir:

Allah için her hareket ettirmede ve
Durultmada sürekli bir şahit vardır.
Her şeyde, onun tek olduğunu
Gösteren bir alâmet vardır.

37. «Onlar» Mekke halkı **«için»** sonsuz gücümüzü gösteren büyük **«bir delil de»** karanlık **«gecedir.»** Sanki, "Nasıl bir delil olur?" diye sorulmuş ve bunun üzerine şöyle buyrulmuştur:

«Biz ondan» aydınlık olan **«gündüzü sıyırırız»** yani gündüzü yok eder, yerine geceyi yerleştiririz. Buradaki sıyırma, hayvanın derisini soyma, *"sıyırma"* sözcüğünden istiaredir. Havada bulunan güneş ışınlarından ibaret olan ışıktan hiçbir şey bırakmayacak şekilde gölgesini bırakırız **«da onlar»** ansızın **«karanlıkta kalıverirler.»** Karanlığa girmenin dışında ellerinden bir şey gelmez. Aslında bu durum, "Onlar hemen görüverirler" ifadesinin söyleneceği bir pozisyondur. Fakat gece üzüntü ve görememe zamanı; gündüz de sevinç, mutluluk ve görme zamanı olduğu için Allah Teâlâ, gündüzü geceden hemen çekip almasının ardından onları aniden gece ile karşı karşıya bırakmıştır, demektir. Çünkü sevinç zamanı uzun da olsa insana kısa; üzüntü süresi ise kısa da olsa uzun gelir. Nitekim şöyle denmiştir: "Buluşma halindeki bir yıl, tıpkı bir uyuklama gibi kısa, ayrılık halindeki uyuklama da bir yıl gibi uzundur." Bu konuda bir şiirde şöyle denilmektedir:

Seni görmediğim bir gün, bin ay gibidir.
Seni görmediğim bir ay, bin yıl gibidir.

Bir şâir de şöyle demiştir:

Dünyanın sıkıntıları çoktur, tükenmez.
Sana gelen sevinci ise, bayramlar gibidir.

38. «Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir.» İlâhi tecelliler ölçüsünce kâinat sahifesini varlık nuruyla aydınlattığı gibi, dünyayı aydınlatan, ışık veren güneş de onlar için bir delildir.

Âyet-i kerimeye farklı anlamlar verilmiştir:

Birincisi: Güneş, belli bir yere ve muayyen bir sınıra ulaşmak için akıp gider ve yıl sonunda o sınırda dönüşünü tamamlar. Buna göre *"müstekar"* kelimesi, yolcunun yürümesini kestiği zamanki durak yerine benzetilmiştir.

İkincisi : Güneş, göğün ortasına gelinceye ve orada karar kılıncaya kadar akıp gider. Her ne kadar bu istikrarı, karar kılma söz konusu değilse de buradaki yavaş hareketi karar kılmaya benzetilmiştir.

Üçüncüsü: Güneş, akışında oniki burçtan her birinde karar kılacak şekilde akıp gitmekte, yazda en dikey noktadan, kışta en yatay noktadan seyretmektedir. Bu farklı seyirden dolayı dört ayrı mevsim ile dünyada bulunan canlıların geçim vasıtaları oluşmaktadır.

Dördüncüsü: O, her gün için takdir edilen doğuş ve batış noktalarına doğru akıp gider. Nitekim güneşin dönüşü için ona ait üç yüz altmış doğuş ve batış noktası vardır. Güneş, her gün bir doğuş noktasından doğar ve bir batış noktasından batar; bir sonraki yıla kadar bu doğuş ve batış noktasından ertesi yıla kadar ikinci bir sefer geçmez.

Denmiştir ki güneş, kâinatın son bulmasına kadar akıp gitmesine devam eder. Yani dünyanın yıkılması anındaki, karar kılması ve hareketinin son bulması zamanına kadar döner durur. Nitekim Ebu Zer (r.a.) şöyle demiştir: "Mescide girdim, Rasûlüllâh (s.a.v.) orada oturuyordu. Güneş batınca bana şöyle buyurdu: *'Ey Ebu Zer! Bu güneş nereye gidiyor, biliyor musun?'* Dedim ki : 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.' O şöyle buyurdu: *'Güneş gidiyor ve Arş'ın altında secde ediyor; izin istiyor ve ona izin veriliyor. Secde edip de secdesinin kabul edilmeme, izin isteyip de ona izin verilmeme zamanı yakındır. Ve o zaman kendisine şöyle denir: ' Geldiğin yere dön! O da battığı yerden doğar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Güneş, yörüngesinde akıp gitmektedir."* (Yâsin: 38) [8] Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre güneşin yörüngesi Arş'ın altındadır. Buradaki secdeden maksat, boyun eğmedir. Bununla birlikte secde, gerçek anlamında da olabilir. Kuşkusuz Allah Teâlâ'nın, güneşe, secde edebileceği hayat ve idraki vermesine gücü yeter. Nitekim buna benzer ifadeler daha önce geçmiştir.

8- Hadisi, Buharî ve Müslim *"Tefsir Bölümü"*nde tahric etmiş; Tirmizî de benzerini tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l- Usûl*, 2/332.

Büyüklerden birisi şöyle demişlerdir: " Güneşin bir toplumun bulunduğu yerden batıp başka bir toplumun bulunduğu yerden doğması konusunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Nitekim bir yerde gece uzunken başka bir yerde kısa olur. Ekvatorda ise gece ile gündüz daima eşittir. Yer yüzü, tıpkı oval top gibi olup orta kısmı daha yüksektir. Bu nedenle insanlar, gece ve gündüzün eşit olduğu yerkürenin ortasındaki adaya "Arz Kubbesi" adını vermişlerdir."

Şeyh Ebu Hamid (r.a.)'e, kutuplara yakın ülkelerde bulunan insanların nasıl namaz kılacakları sorulmuştur. Çünkü oradaki bazı bölgelerde güneş, akşam ve yatsı arasındaki vakit kadar bir süre batar ve ardından doğar. Şeyh Ebu Hamid bu soruya karşılık: "Onlar, namazlarını ve oruçlarını kendilerine en yakın olan ülkeye göre ayarlarlar" diye cevap vermiştir. Çoğu fakihlere göre en doğrusu, onların gece ile gündüzü tahmin ederek saatlere göre bir ayarlama yapmalarıdır. Nitekim Hz. Peygamber, yeryüzünde kırk gün kalacak olan Deccal'in meselesi hakkında şöyle buyurmuştur: *"Bir gün, bir sene; bir gün, bir ay ve bir gün, bir hafta gibidir...Ona göre bir günü takdir edin."*

«İşte bu,» akıl almaz hikmetlere dayalı olan, akılların ve zihinlerin kavramada güçlük çektiği güneşin bu eşsiz akıp gidişi, **«aziz»** takdir edilen her şeye karşı gücü ile galip **«ve alîm»** her şeyi bilgisiyle ihata etmiş **«olan Allah'ın takdiridir.»** *Takdir:* Bir şeyin kemmiyyetini ortaya koymaktır. Allah Teâlâ'nın eşyayı takdir edişi iki şekilde olur:

Birincisi, güç ve kuvvet vermek suretiyle olur.

İkincisi ise, hikmetin gerektirdiği ölçüde o gücü miktar ve belli bir şekle göre tayin etmesidir. Tıpkı bir hurma çekirdeğinden elma ve zeytin ağaçları değil de hurma ağacının bitmesini takdir etmesi ve yine insan menisinden, diğer canlıların değil de, insanın oluşmasını plânlaması gibi.

İşte böylece Allah'ın takdiri iki türlüdür:

Birincisi, bir şey için bu, şöyle değil de böyle olması şeklinde hükmetmesi,

İkincisi ise, söz konusu şeye güç vermesidir.

39. «Ay için de birtakım menziller» yörüngeler **«tayin ettik.»** Bu menziller, yirmi sekiz olup on iki burca bölünmüştür. Ay, her gece bu menzillerden birine uğrar. Bir günde o menzili ne geçer, ne de ondan geri kalır. Son menzile ulaşınca incelir ve hilâl şeklini alır. Hilâl, ay otuz gün olursa iki gece;

yirmi dokuz gün olursa bir gece gözükmez. **«Nihayet o»** ay, sonunda incelikte hilâl şeklini almasında ve sararmasında tıpkı **«eski bir hurma salkımının sapı gibi olur.»** Nitekim hurma salkımının sapı eskiyip kuruyunca incelir, hilâl şeklini alır ve sararır. Böylece Allah Teâlâ ayı, ay sonunda bu üç açıdan eski ve kuru bir hurma salkımı sapına benzetmiştir.

40. «Aya erişmek güneşe düşmez.» Kuşkusuz ay, daha hızlı seyreder ve yörüngesinde dönerek yirmi sekiz menzilini bir ayda kateder. Güneş ise, aydan daha yavaş seyreder ve yörüngesinde dönerek oniki burca ayrılan menzilleri ancak bir yılda geçer. Dolayısıyla, seyri esnâsında aya erişemez. Çünkü Allah Teâlâ güneşin seyrini ayın seyrinden daha yavaş kılmıştır. Nitekim güneş tam bir ışık kaynağıdır. Bu nedenle yavaş hareket edecek olsa bir şey üzerinde uzun süre kalarak onu kavurur ve yakar. Hızlı hareket edecek olsa bu sefer de bir bölgede, yerden bitki bitecek, ağaçlardan yaprak ve meyve oluşacak, meyve ve hububat olgunlaşıp buğday ve arpa cinsi kuruyacak kadar kalmamış olur. Şayet seyir esnasında aya yetişmiş olsa bir ay içinde hem yaz, hem de kış olur ve bu yüzden dört mevsime ait özellikler bozulur.

Âyetin anlamı şöyle de olabilir: "Güneş, ışığı ve aydınlatması güçlü olmakla birlikte ayın etkileri ve faydaları konusunda ona erişemez." Nitekim güneş ve ayın her birine ait etki ve faydalar vardır. Dolayısıyla bu sahada biri diğerine kavuşamaz. Dediklerine göre meyveyi güneş olgunlaştırır, ay renklendirir ve yıldız tadını verir.

Âyete şöyle de mana verilebilir: "Güneş, ay ışığı sahasında aya erişemez." Güneşin, gece doğmak ve ay ışığını yok etmek suretiyle herhangi bir süre içerisinde ayla birleşmesi doğru olmaz. Çünkü gecenin aydınlatılması aya, gündüzün aydınlatılması ise güneşe aittir. Şayet güneş, aya yetişecek olsa ayın ışığı ve aydınlatma özelliği yok olur. Bunun sonucunda gece de gündüze dönüşür.

Âyette olumsuzluk edâtı, fiilin değil, ismin (güneşin) başına konmuştur. Bu, güneşin kendi başına hareket edemediğine, Allah'ın emrine boyun eğdiğine delâlet eder.

«Gece de gündüzü geçemez» ve ona ulaşması mümkün değildir. Gece gündüzden sonra gelir; onu takip eder ve yerine geçer. Bu hep böyle devam eder gider. Fakat biri diğerine müdahele etmez ve ikisi birleşmez; gece gündüz, gündüz de gece olmaz. Ancak Allah kâinatın nizam ve intizamını bozduğu, güneşin batıdan doğduğu ve ayla birleştiği zaman, yani kıyamet günü

müstesna . Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Güneşle ay biraraya getirildiği zaman"* (Kıyâme: 9) Bu, kıyametin alâmetlerinden biridir.

Güneş ay ve yıldızlardan **«her biri»** belli **«bir yörüngede»** yıldızların yürüdüğü yedi yörüngeden birinde su yüzeyinde yüzen yüzücü gibi kolaylıkla **«yüzerler,»** akıp giderler.

Nesefî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bu gök cisimlerine, insanlara atfedilen yüzme, geçme ve yetişme gibi fiiller nisbet etmiştir. Oysa onların hareketinde tercih hakları yoktur. Aksine onlar, emre amade kılınmış, dolayısıyla dönüşleri zorunludur, ihtiyari değildir."

وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّقُوا۟ مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

41-42. Onlara bir delil de, zürriyetlerini dolu gemiyle taşımamız ve kendileri için bunun gibi daha nice binekler yaratmış olmamızdır.

43. Dileseydik onları suda boğardık. O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de kurtarılırlardı.

44. Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet (sonucu) ve bir süreye kadar dünyadan faydalanmaları için (kurtarıldılar.)

45. Onlara: "Geçmişinizden ve geleceğinizden sakının, belki acınırsınız" dendiği zaman (yüz çevirirler).

46. Onlara, Rablerinin âyetlerinden bir âyet geldikçe ondan hep yüz çeviregelmişlerdir.

41-42. «Onlara» yani Mekke halkına gücümüze dair büyük **«bir delil de, zürriyetlerini»** ki *"zürriyet,"* örfen küçükler ve büyükler için kullanılıyor ise de, aslında küçük çocuklar için kullanılan bir ifadedir. Bu deyim, bir hadis-i şerifte, *"zürriyetlerin, yani kadınların öldürülmesini nehyetmiştir"* buyrulduğu gibi aynı zamanda kadınlar için de kullanılmaktadır. Yani ticaretleri için gönderdikleri büyük evlâtlarını ve onlarla birlikte başkalarını, **«dolu gemiyle taşımamız,»** ya da birlikte olmak istedikleri çocuklarını ve hanımlarını götürmemiz **«ve kendileri için bunun gibi»** develerden **«daha nice binekler yaratmış olmamızdır.»** Çünkü develer, karadaki gemiler sayılır. Zürriyetin, onların birlikte olmak istedikleri güçsüz kişiler anlamında olması, bu zürriyetin gemide kalmasının daha zor ve onları orada tutmanın daha çok hayreti mucib olduğundan dolayıdır.

Âyet-i kerimede hedeflenen, Mekke halkına yeniden diriltmenin gerçek ve bunun mümkün olduğunu beyan ederek delil getirmektir. Allah Teâlâ buna ilk olarak ölü yeri canlandırmasını ve kendileri için geçim vasıtası kıldığını delil göstermiş, ardından da yine buna rüzgârların, denizlerin ve denizde akıp giden gemileri ve bu gemiler vasıtasıyla onların deniz ticareti yapmalarını ve birlikte olmayı düşündükleri çocuklarını ve eşlerini götürmelerini delil göstermiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Onları karada ve denizde taşıdık..."* (İsrâ:70)

Denilmiştir ki, âyet-i kerimede kastedilen gemi , *"Bizim gözetimimizde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap..."*(Hûd: 37) âyetinde söz konusu olan Nuh (a.s.)'un gemisidir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Biz, onlarla ve denizde yaşamayan birtakım hayvanlarla yüklü o gemi sayesinde zürriyetlerini, nesillerini kıyamet gününe kadar götüreceğiz. Bu olmasaydı insan oğlunun nesli veya soyu kalmazdı. Ve yine onlar için, şeklen bu gemiye benzer gemiler ve sandallar yarattık."

Gemilerin, insan yapısı olmakla birlikte Allah Teâlâ'nın yarattığı şeyler olarak telakki edilmesi, onların sadece Allah Teâlâ'nın insanlara güç vermesi ve ilham etmesi sayesinde ortaya koydukları sanat mahsulleri olduğundan de-

ğildir. Aksine gemiler, *"Bizim gözetimimizde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap..."*(Hûd: 37) âyetinde belirtildiği şekilde gemicilerin Allah Teâlâ'nın gücü ve hikmetine daha çok vâkıf oldukları içindir.

Bazı müfessirler, âyete verilen iki ayrı anlamdan ikincisinin daha açık olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü âyetteki, "gemi gibi" ifadesinden deve kastedilmiş olsaydı, o takdirde söz konusu âyetle bir sonraki âyet arasında bir bağ olmaması gerekirdi. Oysa iki âyet arasında yani, *"Dileseydik onları suda boğardık"* (Yâsîn: 43) âyeti "gemi " sözcüğü ile irtibatlıdır. Ancak âyet-i kerimede, deve ile gemi arasında olan tam bir benzerlikten dolayı, geminin bir türü imiş gibi onun yaratılmasına doğrudan temas edilmediği söylenerek bu itiraz reddedilir.

43. «Dileseydik onları suda boğardık.» Yani onları gemiye bindirmekle birlikte dileseydik kendilerini denizde boğardık. Bu bir faraziyedir. *"...Bizden bir rahmet olmadan, onlar kurtulmazlardı..."* (Yâsîn: 43-44) âyeti buna delildir. **«O zaman»** boğulmaktan kurtarmak ve böyle bir hadise olmadan önce bu işe engel olmak için **«ne onların imdadına koşan olur, ne de»** olay olduktan sonra bundan **«kurtarılırlardı.»**

44. «Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet (sonucu) ve bir süreye kadar dünyadan faydalanmaları için (kurtarıldılar.)» Yani onlar, ancak tarafımızdan ortaya çıkan, imdada ve kurtarmaya sevkeden büyük bir rahmet sonucu kendileri için takdir edilen sürenin nihayetine kadar hayatlarına kavuşturulmuşlardır.

Âyet-i kerime, tabiatçıların, gemilerin tabiatın bir gereği olarak yükleri taşıdığını ve içi boş olan bir şeyin suda batmadığını iddia etmelerini reddetmektedir. Allah Teâlâ bunun böyle olmadığını ifade etmiş, dileseydi gemide olanları suda boğacağını belirtmiştir. Bu durum tabiatın bir gereği değildir. Şayet öyle olsaydı gemi için bir âfet ve batma söz konusu olmazdı.

45. Uyarı yoluyla **«onlara:»** Mekke'li inkârcılara: **«'Geçmişinizden ve geleceğinizden sakının,»** yani peygamberlerini yalancı sayan geçmiş ümmetlere inen azaptan korkun; iman etmemeniz halinde benzer azabın başınıza gelmesinden ve helâk edilmenizden sonra âhirette sizin için hazırlanan azaptan sakının. Ya da manâ şöyledir: "Önünüzde bulunan âhiretteki durumlardan korkun, ona göre amel edin; geride bırakmakta olduğunuz dünyadan da sakının ve ona aldanmayın." Böylece Allah Teâlâ inkârcıları iki şeyle korkutmuş;

bunlardan biri geçmiş ümmetlerin başına gelen felâketler; ikincisi ise âhiret azabıdır.

«Belki acınırsınız'» acınmanızı umarak böyle yapınız, ya da acınasınız da bu kötü durumdan kurtulasınız, diye böyle yapınız -ki kurtuluş, ancak Allah'ın rahmeti sayesinde mümkündür- **«dendiği zaman»** öğütten yüz çevirirler, daha fazla büyüklük taslarlar ve inat ederler. Ardından gelen âyet-i kerime de bu durumu vurgulamaktadır.

46. «Onlara,» bu inkârcılara Allah Teâlâ'nın eşsiz sanat eserlerini ve sayısız nimetlerini dile getiren, kabul edilmesi ve inanılması gereken bu âyetlerin de yer aldığı **«Rablerinin âyetlerinden»** Peygamber'in doğruluğunu gösteren açık **«bir âyet geldikçe»** yalan sayma ve alay etme tavırlarıyla **«ondan hep yüz çeviregelmişlerdir.»** Burada ifade edilen âyetlerden hem Kur'an âyetleri, hem de çeşitli mucizeler kastedilmiş olabilir. Yani onlara Allah Teâlâ'nın birliğini ve ilâhlıkta tek oluşunu gösteren âyetlerden bir âyet gelirse, bu âyetin ihtiva ettiği ve Allah'a imana sevkettiği doğru görüşü hemen terkederler.

Buna göre Allah Teâlâ'nın dinî meselelerde kendilerine derin anlayış ve isabetli görüş lütfettiği âlim ve fazıl müctehid imamlara ve ilmiyle âmil kimselere teslim olmak gerekir. Nice kimseler, kendilerinden daha bilgili olanlara fıkıh bilgisi aktarır. Nitekim nakledildiğine göre A'meş, bazı meseleleri Ebû Hanife'ye sormuş, Ebû Hanife de ona gereken cevapları vermiştir. Bunun üzerine A'meş, Ebu Hanife 'ye: "Bunu nereden biliyorsun? Bu alandaki delilin nedir?"diye sormuş, Ebu Hanife de cevap olarak: "Senden duyduğum hadisten biliyorum" diyerek kendisine rivayet ettiği hadisi ona anlatmaya başlamıştır. Bu esnada A'meş şöyle demiştir:"Ey fakihler zümresi! Sizler doktor, bizler de eczacı gibiyiz."

Ebû Hanife (r.a.)'nin: "Allah Rasûlü'nden bize geleni baş tacı ederiz; ashab-ı kiramdan gelenin de bir kısmını alır ve bir kısmını terkederiz, tabiinden gelen ise, onlar beşer biz de beşeriz" sözüne gelince; bu söz, âlimlerin ihtilâfa düşmüş olduğu açık bir ictihat karşısında daha kuvvetli delil sıralamasında söylenen bir sözdür. Allah Teâlâ bazen hocada bulunmayan bazı bilgileri, Allah ve kullarla olan iyi ilişkisinden, hüsnü edebinden dolayı talebeye lütfeder. Kazanılan bilginin alâmetlerinden biri de bu bilginin akıl terazisine girmesidir. Kul için olan en büyük tuzak, kendisine ilim bahşedilmekle birlikte bilgisi ile amel etmekten mahrum bırakılması, ya da amelle rızıklandırılması ve fakat amelde ihlâstan mahrum bırakılmasıdır. Ey kardeşim! Bu durumu ken-

dinde gördüğün, ya da başkalarından öğrendiğin zaman bil ki, o duruma razı olan onunla aldanmıştır.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ
ٱللَّهُ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ
أَطْعَمَهُۥٓ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ
إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً
تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَآ
إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

47. Onlara: "Allah'ın size verdiği rızıktan infak edin" denildiğinde inkârcılar, inananlara: "Allah dileseydi doyurabileceği bir kimseyi biz mi doyuralım? Doğrusu siz apaçık bir sapıklıktasınız" dediler.

48. "Doğru iseniz (söyleyin bakalım!) Bu vaad ne zaman?" derler.

49. Çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek çığlığı beklerler.

50. O anda onlar ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

47. Nasihat kabilinden «**onlara:**» İnkârcılara: «'**Allah'ın size verdiği rızıktan**» yani lütuf ve ikramı sayesinde size verdiği çeşitli malların bir kısmını ihtiyaç sahiplerine «**infak edin**'» -ki bu infak, belâyı savan ve fenalıkları gideren şeylerden sayılır.- «**denildiğinde**» bu «**inkârcılar**» Mekke'de bulu-

nan ve Allah'a, öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmayan, hiçbir şeye saygı duymayan ateistler, **«inananlara»** kendileriyle ve sahip oldukları değerlerle alay ederek - ki onlar şöyle diyorlardı: "Allah Teâlâ dileseydi falanı zengin yapar, dileseydi onu üstün kılar ve yine dileseydi o şöyle şöyle olurdu"- iddianıza göre **«'Allah dileseydi doyurabileceği bir kimseyi»** bize verdiğiniz öğüt sebebiyle mallarımızdan **«biz mi doyuralım? Doğrusu siz»** hak yoldan uzak **«apaçık bir sapıklıktasınız'»**, hatalısınız. Çünkü siz bize Allah Teâlâ'nın dileğine muhalif şeyler emrediyorsunuz **«dediler.»** Onlar bu sözleri, alayla söylemişlerdir. Çünkü inançsızlar, yaratanı inkâr ederler. Dolayısıyla onların bu sözleri inanca dayanmaz ve ciddiyetten uzaktır.

Âyet-i kerime, inkârcıların Allah'ın yarattıklarına şefkat göstermediklerini dile getirmektedir. Bütün dinî sorumluluklar iki hususa yöneliktir: Allah'ın emrine saygı duymak ve mahlûkata şefkat göstermektir. Söz konusu inkârcılar ise her ikisini de terketmişler ve cimri kimselere dayanak teşkil edecek bir yol izleyerek şöyle demişlerdir: "Allah'ın mahrum bıraktığı kişiye bir şey vermeyiz. Allah dileseydi, onu zengin hale getirirdi." Evet, bu söz iman ve samimiyet sonucu söylenen bir söz olsaydı, faydalı olur, hatta kâmil manadaki imanın kaynağı olan gerçek tevhid inancı olarak tezahür ederdi. Fakat onlar taklit, inkâr ve inat yoluna girmişlerdir. Allah'ın doğru yola erdirmediği kimse için bir hidayet rehberi söz konusu olamaz.

Lokman, zenginlere uğradığında onlara şöyle dermiş: "Ey nimet ehli! En büyük nimet vereni unutmayın!" Fakirlere uğradığında ise: "İki defa aldanmaktan sakının" dermiş.

Nakledildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Kuşkusuz mal, dünyanın ekini, iyi amel de âhiretin ekinidir. Allah Teâlâ bazı kavimler için her ikisini bir araya getirir."

Fuzeyl de (Allah ona rahmet etsin), "Âhiret üstünlüğü isteyen, yoksul kimselerle birlikte otursun" demiştir.

48. Mekke'liler, inkâr ve uzak görme anlayışıyla Hz. Peygamber ve mü'minlere hitaben: **«'Doğru iseniz (söyleyin bakalım!) Bu vaad»** kıyametin kopması, hesap ve ceza **«ne zaman?' derler.»** Bu vaadin yakın olmasını istemek, ya alay etmekten, ya da vaadin yakın olmasından dolayıdır. Kıyametin kopmasını hemen istemek ise, kuşkusuz ilâhî daveti yalan saymaktan, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve mahşerde toplanmayı inkâr etmekten kaynaklanmıştır. Şayet doğrulamak ve kabullenmekten olsaydı, gerçekten onlara

fayda sağlardı.

49. Mekke'li inkârcılar **«çekişip dururlarken»** ansızın **«kendilerini yakalayacak»** ve yeryüzünde bulunanların hepsine ulaşacak **«bir tek çığlığı beklerler.»** İkinci bir çığlığa ihtiyaç duyulmaz. Bu çığlık, herkesin ölümü için olan sûra ilk üfürüştür. Yani inkârcılar, ticaretlerinde ve muamelelerinde çekişip dururlarken, dünya işleriyle uğraşırlarken ve gaflet içinde bulunurlarken birden bire kıyamet kopar. Bu nedenle kıyametin kopması ile ilgili alâmetlerin ortaya çıkmamasına aldanmasınlar ve kıyametin kopmayacağını iddia etmesinler. İbn Abbas'ın rivayetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet mutlaka kopacaktır. O zaman iki kişi alış veriş ederken elbiselerini yayarlar, fakat onları toplayamazlar. Kişi su havuzunu kullanıma hazır hale getirir; fakat ondan su alamaz. Adam eline geçen sütü alırsa da onu içemez. Kişi lokmasını ağzına alır fakat onu yiyemez."*[9] Ardından,*"Çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek çığlığı beklerler"* (Yâsîn: 49) âyetini okumuştur.

Şayet sen, "Onlar, söz konusu çığlığı beklemiyorlar, aksine kıyametin kopmasını ve bu çığlığı yok sayıyorlardı" dersen şöyle derim: "Evet, doğrudur. Ancak onlar, 'Kıyamet ne zaman kopacak?' sözlerine dayanarak bunu bekleyen kişilerden sayılmışlardır. Çünkü, 'Filanla ilgili şey ne zaman gerçekleşecek?' diyen kimsenin sözünden, böyle bir şeyin gerçekleşmesini beklediği anlaşılır."

50. «O anda onlar» işleriyle de ilgili kısa bir kelime ile de olsa **«ne bir vasıyette bulunabilirler,»** - ki buna güçleri yetmediğine göre hakları yerine getirmek ve haksızlıkları telâfi etmek için ihtiyaç duyacakları zaman için, çok daha âciz kalırlar.- **«ne de ailelerine»** kapılarının dışında olsalar bile **«dönebilirler.»** Aksine o çığlık, ansızın onlara gelir ve bulundukları yerde ölürler. *Aile*; kişinin eş ve çocuklarıdır. Râğıb: Âileyi, sülâle anlamında almıştır. Bazen kişinin eşine de ehl (aile) denilir.

Bil ki ölüm, insana çabucak geldiğinden dolayı insan, bütün emellerine ulaşamaz. Buna göre kul, kısa emellerle vaktini değerlendirmelidir. Ölüm döşeğinde iken vasiyette bulunan kişi, her ne kadar doymuş halde iken malını taksim eden kişi görünümünde ise de ölüm anında, güzel vasiyette bulunmak

9- Hadisi, Buharî *"Fiten ve Eşrâtu's-sâ'ah Bölümü"*nde, uzun bir hadis olarak tahric etmiştir. Bu kısım, hadisten bir bölümdür. Bkz. *Câmi'u'l- usûl*, 10/404.

sünnettir. Vasiyette bulunmadan ölen kişi ise hatalı davranmıştır. İnsan, hasımlarının razı edilmesi, borçlarının ödenmesi, namazının ve orucunun fidyesinin verilmesi için vasiyette bulunur.

Allah bizi ve sizi, vakitlerini değerlendiren, geleceklerini düşünen ve çokca iyi ameller yapan kimselerden kılsın!

وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ
إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا
مَا وَعَدَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً
وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ
نَفْسٌ شَيْـًٔا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

51. Sûra üflenince birden bire onlar kabirlerinden kalkıp Rablerine koşarak gelirler.

52. İşte o zaman: "Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim çıkarıp diriltti?" derler. (Onlara:) "Bu, Rahmân'ın vaadidir. Peygamberler doğru söylemişlerdi" (denir.)

53. Bu, bir tek çığlıktan başka bir şey değildir. Hepsi, hemen huzurumuza getirilmiş olur.

54. Artık bugün kimseye hiçbir haksızlıkta bulunulmaz, Ancak yaptıklarınıza karşılık alırsınız.

51. «Sûra üflenince» ki *"sûr"* ; İsrafil'in üflediği boynuz gibi bir şeydir. Yani İsrafil, ölülerin canlanması için ikinci sûra üfleyince **«birden bire»** hiç beklemeden **«onlar»** kâfirler **«kabirlerinden kalkıp Rablerine»** yani Rablerinin ve kesin olarak durumlarına hakim olan Allah'ın davetine kendi

tercihleriyle değil, *"....hepsi toplanıp huzurumuza getirilirler."* (Yâsîn: 53) âyet-i kerimesinin bir gereği, zorunlu olarak **«koşarak gelirler.»** Buradaki *nefha (üfleme)* den kasıt, Allah'ın her canlının hayatına son vereceği birinci nefha değil, her ölüyü canlandıracağı ikinci nefhadır.

Şayet, "O vakit, söz konusu çığlıktan ötürü dağlar yerle bir olacağından kabirler nasıl bulunur?" denirse, şöyle cevap verilebilir: "Allah Teâlâ her ölünün parçalarını defnedildiği yerde bir araya getirerek o ölüyü oradan çıkarır."

Bahsi geçen çağrı ise, yeniden dirilmek için, ya da hesap vermek, mükâfat veya ceza görmek üzere Rablerinin huzuruna çıkmak için olan İsrafil'in çağrısıdır. Beyt-i Makdis'in, yeniden dirilme ve toplanma yeri olduğu doğrudur. Sûra üflenince birden bire hareket edilmesi, Allah Teâlâ'nın sonsuz gücünü ve talep ettiği şeyin, zaman açısından iradesinden geri kalmadığını vurgulamaktadır.

Şayet, "Allah Teâlâ başka bir âyette, *'...Sonra ona bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakakalacaklardır."* (Zümer: 68) buyururken burada *'....Birdenbire onlar kabirlerinden kalkıp Rablerine koşarak gelirler'* (Yâsîn: 51) buyurmuştur. Ayağa kalkmak, koşarak gelmekten farklıdır. Oysa her biri âyette, birdenbire anlamındaki 'izâ' edatı ile getirilmiştir. Böyle olunca her ikisinin aynı ve birlikte olması gerekmez mi?" denirse cevap olarak iki şey söylenebilir: "Birincisi, ayağa kalkmak koşarak gelmeye engel değildir. Çünkü yürüyen kişi ayakta olur. Aynı zamanda bu bakmaya da engel teşkil etmez. İkincisi: Birbirini izleyen ve aralarında zaman farkı bulunmayan işler aynı sürede olmuş gibi telâkki edilir. Meselâ; "hücum etti, geri döndü" denilir."

52. «İşte o zaman» yani inkârcılar, kabirlerinden ilk çıkarılıp yeniden dirilmeleri anında kıyametle igili kendilerini kaplayan halin şiddetinden feryat ederek **«'Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim çıkarıp diriltti?'»** Yani bizi uykumuzdan, ya da yatmakta olduğumuz kabrimizden kim kaldırıp diriltti?" **«derler.»**

Şayet, "Kâfirler, yeniden diriltilmeden önce kabirde uyuma halinde olduklarını bildirmektedirler. Bu durum, kabir azabını reddetmiyor mu?" denirse şöyle derim: "Onlar, akıllarının karışıklığından dolayı uykuda olduklarını sanırlar. Ya da Allah Teâlâ iki nefha (sûra üfürme) arasında onlardan azabı kaldırır. Tıpkı onlar belli bir derecede hafiflik hisseden ve uyku sayesinde sancıdan uzak duran hasta gibi, kabirlerinde yatıp uyumaktadırlar. Fakat ikinci nefhadan sonra yeniden diriltilerek kıyametin kopmasını müşahede ettiklerinde feryât ederler, yok olup gitmeyi isterler."

«Onlara: 'Bu, Rahmân'ın vaadidir.» Yani yeniden diriltme, Allah'ın dünyada vadettiği bir vaaddir. Siz de inkârcı bir tavırla, 'Bu vaad ne zaman?' demiştiniz. **«Peygamberler doğru»**, bu vaadin gerçek olduğunu **«söylemişlerdi' denir.»** Bu söz, ya melekler tarafından, ya da mü'minler tarafından söylenir. Burada, inkârcıların soru sorma metodundan olumlu düz cümle şekline dönülmüştür. Bununla, inkârcı tutumlarını kınama, bu vesile ile onları azarlama ve onları ilgilendiren, dirilten hakkındaki sorudan ziyade yeniden dirilme sorusunun olduğunu vurgulama amacı güdülmüştür. Sanki onlar şöyle derler: "Sizi, ilâhî kitaplarında yeniden diriltme vaadinde bulunan ve size peygamberler gönderen Rahmân yeniden diriltmiştir. Bu peygamberler, size bu konuda gerçeği söylemişlerdir. Bu dirilme, uyuyan kişinin yattığı yerden uyandırılması gibi düşündüğünüz bir dirilme değil ki, dirilteni soruyorsunuz. Bu dirilme, korku ve dehşet saçan en büyük dirilmedir."

53. «Bu,» söz konusu ikinci nefha, İsrafil'in sûra üflemesinden hasıl olan **«bir tek çığlıktan başka bir şey değildir.»** Bunun, yeniden dirilme çığlığı olduğu da söylenmiştir. Söz konusu çığlık, İsrafil'in Beyt-i Makdis'te bulunan kayalık üzerinden söyleyeceği şu sözden ibarettir:"Ey çürüyüp dağılmış kemikler, parçalanmış mafsallar, dağılan organlar ve saçılan kıllar, saçlar! Her şeye şekil verip yaratan Allah, hüküm vermek üzere bir araya gelmenizi emrediyor. Toplanın ve büyüklerin büyüğü Allah'ın huzuruna gelin."

«Hepsi, hemen» bir an bile durmaksızın sorguya çekilmek ve hesap vermek üzere **«huzurumuza getirilmiş olur.»** Burada, yeniden dirilme ve mahşerde toplanma ile ilgili açık olarak korku salınıyor. Kullara zor gelen bu şey, Allah için basittir. Çünkü Allah sebeplere baş vurmaya gerek duymaz. *"Onun işi, bir şeyi yaratmak istediği zaman sadece 'Ol' demektir ve o şey derhal oluverir."* (Yâsîn: 82)

54. İnkârcılar, kendileri için hazırlanan azabı gördüklerinde onlara şöyle denir: **«Artık bugün»**, kıyamet günü **«kimseye»** ister iyi olsun, ister kötü olsun **«hiçbir haksızlıkta bulunulmaz,»** mükâfatı azaltılarak, ya da cezası artırılarak zulme uğramaz. **«Ancak»** dünyada **«yaptıklarınıza»** inkâr ve isyanlarınıza, ya da işlediklerinize **«karşılık alırsınız.»**

"Kimseye hiçbir haksızlıkta bulunulmaz" ifadesinde mü'minin emin olması; *"Ancak yaptıklarınıza karşılık alırsınız"* ifadesinde ise kâfirin ümitsiz olması amaçlanmıştır.

إِنَّ أَصْحَابَ

الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ

عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا

يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ

أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا

الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ

مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

55. Bugün cennetlikler nimetler içinde müreffeh bir hayat sürmekle meşguldürler.

56. Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.

57. Orada (her çeşit) meyve onlar içindir. Bütün arzuları yerine getirilir.

58. Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selâm gelir.

59. "Ayrılın bugün bir tarafa ey günahkârlar!

60 . Ey Âdem oğulları! Ben size, şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır, demedim mi?

61. (Ve demedim mi?) Sadece Bana kulluk edin. Çünkü dosdoğru yol budur."

55. «Bugün» yani kıyamet günü **«cennetlikler»** -ki bu söz, inkârcıların üzüntülerini ve pişmanlıklarını artırmak için o gün kendilerine söylenecek sözler arasında yer alır. Çünkü inkârcıların kötü durumlarının açıklanmasının ardından, düşmanları olan mü'minlerin iyi durumlarını ortaya koymak, o inkârcıların üzüntülerini artırır.- **«nimetler içinde müreffeh bir hayat sürmekle meşguldürler.»** Devamlı olan nimetlerden yararlanırlar, büyük bir mülke kavuşurlar ve kendilerini oyalayan bir meşguliyetten zevk duyarlar. Onların meşguliyeti, haz duyma meşguliyeti olup, dünyadakilerin meşguliyeti gibi yorgunluğu bulunan bir meşguliyet değildir. Söz konusu bu meşguliyet, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir:

Birincisi: Bâkire olan Hurilerle cinsi ilişki kurmak. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"İnsana yemede, içmede ve cinsi temas kurmada yüz erkeğin gücü verilir."* [10] Ehl-i kitaptan bir adam, "Yiyen ve içen kişinin elbette cinsel ihtiyacı olur, " demiştir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Onların herhangi birinin bedeninden misk gibi ter fışkırır. Bu yüzden karnı çekilir ve zayıflar."*

İkincisi: Güzel sesler ve hoş nameler duymak.

Üçüncüsü: Çalgı sesi dinlemek ve bâkire olan hurilerin, yaprakların ve ağaçların sesini işitmek. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cennette iri gözlü hurilerin toplandığı bir yer vardır. Onlar orada insanların benzerini duymadıkları bir sesle şarkı söylerler ve şöyle derler: 'Biz ölümsüzüz, yok olmayız. Biz güzeliz, sıkıntı duymayız. Biz hoşnutuz, öfkelenmeyiz. Bize ait olan, dolayısıyla bizim de ait olduğumuz kimselere müjdeler olsun!'"*[11]

Dördüncüsü: Cennetlikleri, cehennemliklerin içinde bulunduğu durum meşgul etmediği gibi, cehennemdeki yakınları da onları ilgilendirmez. Çünkü onlar, cennet ehlini ilgilendirmezler. Cennette bulunanlar, mutlu ve müreffeh hayatlarına bir halel gelmesin diye onlara aldırış etmezler ve onları hatırlamazlar.

Açıkça görüldüğü gibi söz konusu meşguliyetten maksat, içinde bulundukları türlü nimetler ve duydukları hazlardır. Bu nimetler ve hazlar, onların başka şeylerle uğraşmalarına engel olur.

10- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde, 4/367; İmam ed-Darimî de *"er-Rikâk"* 104 'de tahric etmişlerdir.

11- Hadisi, Tirmizî, *"Bâbu sıfati'l-cenneh"* bölümünde tahric etmiş ve bunun için "Garîb hadis" deyimini kullanmıştır. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 4/266.

Âyet-i kerimede, cehennemlikler için, yemek, içmek, evlenmek vb. nimetlerin bulunmadığına işaret edilmektedir. Çünkü bu nimetler, Allah'ın cemal sıfatlarının tecelli etmesinin bir sonucudur. Onlar ise böyle bir tecelliyi hak etmemişlerdir. Zira onların durumu, kahir ve celal sıfatlarının tecellisine uygundur. Günahkâr mü'minlerden cehenneme girenlere gelince, onlar orada, imanları sebebiyle azapları hafifletilmek için bazı vakitler uyurlar. Cehennem ateşinde azaba maruz kalsalar da orada ebedî kalmazlar. Bu nedenle bazen azapları hafifletilir. Günahkâr mü'minlere böyle bir ayrıcalığın tanınması yadırganmaz. Nitekim Kurtubî, bazı günahkâr kulların cehennemden çıkıncaya kadar orada uyuyarak vakit geçireceklerini ifade etmiştir. Buna göre onların azapları, bizzat cehenneme girmekten ibaret olur. Bu ise onlar için büyük bir azap ve zillettir. Şurası bir gerçek ki, hapishanede tutuklu bulunan kimse dövülerek, zincire vurularak ve benzer usüllerle işkence görmese de tutuklu olma hali kendi seviyesi ölçüsüne göre ona azap olur.

56. «Onlar ve eşleri,» ki eşlerinden maksat, dünyadaki eşleri, veya iri gözlü huriler, ya da dünyadaki dostlarıdır. Bunların hepsi de aynı anda kastedilmiş olabilir. *"Eşleri"* ifadesiyle, tek başına olmadıklarına işaret edilmiştir. Çünkü tek başına olan kimse, en üst makamlarda bile olsa yanında tanıdık kimselerden biri bulunmayınca yalnızlık hisseder.

Bu âyet ve devamı, mü'minlerin sevinç ve neşesini artıran meşguliyetlerinin mahiyetini açıklamaktadır. Yani onların meşguliyetleri ve müreffeh hayatlarının yanı sıra eşleri de vardır.

Onlar ve eşleri **«gölgeler altında tahtlara kurulurlar.»** Tahtlara kurulmak, müreffeh bir hayat sürmeye ve işlerinin olmayışına delil sayılır. *"Tahtlar"*, diye terceme edilen *"erâik"* kelimesi *"erîke"* kelimesinin çoğuludur. *"Erîke"* gelin odasındaki koltuk, manasına gelir. Kumaşlarla ve perdelerle süslüdür. Eğer bu koltuk evin içersinde veya Kubbe'nin altında olmazsa, ona *"erîke"* denmez. Yâni cennetlikler ve eşleri süslenmiş gelin odalarındaki koltuklara kurulurlar.

Şayet, "Gölge, güneşin bulunduğu yerde olduğuna ve cennette olanların ne güneş, ne de dondurucu soğuk görmediklerine göre nasıl olur da onlar gölgelerde olurlar?" denirse cevap olarak şöyle derim: "Söz konusu gölgeden maksat, cennet ehlinin gözlerini kamaştırmaması için Arş'ın nuruna karşı cennet ağaçlarının gölgesidir. Bu nur ve ışık, güneş ışığından daha güçlüdür."

Ragıb İsfahanî *"Müfredât"*da şöyle demiştir:"Gölge ile üstünlük, izzet ve ferah da ifade edilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *'...Ve onları koyu bir gölgeye yerleştiririz.'* (Nisâ: 57) Bu ifade, mutlu yaşantıdan kinayedir."

Fahruddin er-Razî de Nisâ Sûresi'nde: "Arap ülkeleri son derece sıcak olduğundan onlara göre gölge en büyük rahatlık vesilesidir" demiştir.

57. «Orada (her çeşit) meyve onlar içindir.» Bu ve ardından gelen ifade, onların cennette yararlandıkları yiyecek ve içeceklerin yanı sıra duydukları bedensel ve ruhsal zevkleri dile getirmektedir. Bir önceki âyette ise, dostluk toplantıları ile kutsal meclisleri ifade edilmiştir. Bütün bunlar cennetliklerin, içinde bulunduğu sevinç ve mutluluğun tamamlanmasını beyan etmeye yöneliktir. Yani onlar için cennette arzularının tamâmı ve her çeşit meyvelerden tarif edilemeyecek ölçüde büyük, güzel, hoş, olgun ve lezzetli meyveler vardır. Nitekim şöyle rivayet edilmiştir: "O meyvelerden bir nar, tüm ev halkını doyurur."

Bu âyette, cennette açlığın söz konusu olmadığına işaret edilmektedir. Çünkü meyve yemek, açlığın verdiği acıyı dindirmek için değildir.

«Bütün arzuları yerine getirilir.» Yani Allah'tan kendileri için talep ettikleri her şey karşılanır. Ya da sevgi ve muhabbet sebeplerinden ne olursa olsun her arzuladıklarına kavuşurlar.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir: "İstenmesi uygun olan bir şeyi talep etmelerine gerek yoktur. Çünkü arzuları talepten önce yerine getirilir."

Fahruddin er-Razî de şöyle demiştir: "Âyetin manası, onlar kendileri için bir şey talep ederler ve bu talepten sonra istekleri karşılanır, şeklinde değildir. Aksine onun manası, istekleri yerine getirilir, şeklindedir. Bunun için talepte bulunmaya gerek yoktur. Tıpkı birinin senden bir şey istediği zaman, ona; ' istemesen de bu senindir' dediğin gibi. Buna göre âyetteki 'iddia' *(yedde'ûn)* sözcüğü, temenni etmek anlamına gelmektedir."

58. «Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selâm gelir.» Yani onlara Allah Teâlâ tarafından melek vasıtasıyla, ya da vasıtasız olarak kendilerini daha çok yüceltmek üzere selâm verilir. Bu söz, bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan sâdır olmaktadır. O, emrine saygı duymaya lâyık olandır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cennetlikler, nimetler içinde bulunurken onlara bir nur gözükür. Bunun üzerine başlarını kaldırırlar, bir de ne*

görsünler! Allah Teâlâ üst taraflarından onlara bakıyor. Bu arada Allah şöyle buyurur: 'Ey cennet halkı! Size selâm olsun.' İşte bu O'nun, 'Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selâm gelir' sözüdür. Allah onlara bakarken onlar da Allah'a bakarlar. Hatta onlar, O'na baktıkları sürece hiçbir nimeti gözleri görmez. Nihayet Allah onlara görünmez olur; nuru ve bereketi bulundukları yerde kendileriyle kalır." (12)

Bazı müfessirler şu hususu dile getirmişlerdir: "Allah Teâlâ yedi şeyi yedi uzva mükâfat olarak vermiştir; El için, *"Orada bir kadehi kapışırlar'* (Tûr: 23); ayak için, *'Oraya selâmetle girin.'*(Kâf Sûresi: 34); karın için, *'Afiyetle yiyin, için'* (Tûr: 19); göz için, *'Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır.'* (Zuhrûf: 71); cinsel organ için, *'İri gözlü hûriler'* (Vâkıa: 22); kulak için, *'...onlara söz olarak selâm gelir.'* (Yâsin: 58); dil için, *'Onların dualarının sonu şudur: 'Hamd; âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."* (Yûnus:10)

Allah Teâlâ ardından şöyle buyurmuştur:

59. «'Ayrılın bugün bir tarafa ey günahkârlar!» Dönüş yerinize geçin. Alevli ateşte ve bu ateşin çeşit çeşit azabı ve alevi içinde olun.

Bu âyet gösteriyor ki, insanlar mahşerde toplandıklarında mü'minle kâfir, Müslümanla münafık birbirine karışır. Daha sonra her grup diğerinden ayrılır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"Kıyametin kopacağı gün, işte o gün inkârcılar bir tarafa ayrılacaklardır."* (Rûm:14)

Âyette sözü edilen gün, kıyamet günü, hesap ve ceza günüdür. Cehennemde her inkârcının yalnız başına kalacağı ateşten özel bir yeri vardır ve bu yerin kapısı ateşle kapanır. Orada sonsuza kadar kalır; ne biri onu görebilir, ne de o başkasını. Yine o, mü'minin dostlarıyla bir araya geldiği gibi gelemez. Dostlardan ve yakınlardan uzak kalma azabı ise, en kötü azap ve en şiddetli cezadır.

Allah Teâlâ burada, mü'minle kâfirin mahşerde bir araya geldiklerinde mü'minin kâfire karşı olan imtiyazlarına işaret etmiştir. Bunlar mü'minin yüzünün ak olması, kâfirin de kararması; mü'minin amel defterinin sağından, kâfirin ise solundan verilmesi; yine mü'minin tartısının ağır, kâfirin ise hafif gelmesi; mü'minin aydınlığı, kâfirin karanlığı; mü'minin rahatlıkla sırat köp-

12- Hadisi İbn Ebi Hâtim tahric etmiştir. İbn Kesîr, bu hadisin isnadında bir tereddüt bulunduğunu söylemiştir. Hadisi İbn Mâce *"Sünen"*inde 172 nolu hadis olarak tahric etmiştir.

rüsünden geçmesi, kâfirin ayağının sırattan kayması vs. dir.

60 . «Ey Âdem oğulları!» Bu ifade ve devamı, inkârcıları kıyamet günü kınamak ve susturmak için, inananlardan ayrılmaları ile ilgili emirle Allah Teâlâ'nın: *"...Oraya girin"*(Yâsin: 64) sözünün gereği cehenneme girmelerine dair emir arasında söylenen azarlama sözler arasında yer alır. Burada Âdem oğullarından maksat, günahkâr kullardır.

«Ben size, şeytana tapmayın,» ki şeytana tapmaktan kasıt, Allah'tan başkasına tapmak, kulluk etmektir. Çünkü doğrudan doğruya şeytana kimse tapmaz ve kimse şeytanın kulu olduğunu öne sürmüş değildir. [13]

Allah'tan başkasına kulluk etmek, şeytana kulluk etmek olarak ifade edilmiştir. Çünkü bu sapıklık, şeytanın emri yaldızlaması, onun teşviki ve vesvesesi sayesinde çağırdığı şeye boyun eğilmesiyle meydana gelmiştir. Bu yüzden şeytana itaat etmek ve ona boyun eğmek ibadete benzetilerek şeytana tapma diye tanımlanmıştır. Çünkü gerek itaat etmek ve gerekse boyun eğmek tazim ifade etmektedir. Bir de bunlar şiddetle sakınılması ve uzaklaşılması gereken şeyler olması yanında Allah Teâlâ'ya ibadetin karşıtı sayılmıştır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Bir şeye itaat eden o şeye kulluk etmiş sayılır?" Âyet-i kerimede de şöyle buyrulur: *"Heva ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?"* (Câsiye: 23)

«Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır;» yaratılışta sahip olduğunuz değerden ve mükellef olduğunuz itaatten sizi alıkoymak istiyor **«demedim mi?»** size tavsiye etmedim mi?!

Bu ifade şeytandan uzaklaşmanın bir gerekçesidir. Âyette *"demedim mi"* diye terceme edilen kelimenin kökü olan *"Ahd"* tavsiye etmek, yani faydalı olanı söylemektir. Burada maksat, Allah'ın kulları, Peygamberler vasıtasıyla yükümlü kıldığı şeylerdir.

İblis'in insanoğluna düşmanlığı şuna dayanmaktadır: Allah Teâlâ Hz. Âdem (a.s.)'e lütufta bulunduğu zaman, İblis kıskançlığından dolayı ona düşmanlık beslemiştir.

Akıllı insan hayır görse bile düşmanından bir şey kabul etmez. Çünkü

13- Ancak Suriye'nin kuzeyinde dağlık bölgedeki bazı Kürt köylerinde bulunan Yezidiye taifesi şeytanın şerrinden korunmak için ona taptıklarını ileri sürerler. Bir kısmı da -Allah'a sığınırız-cinsel organa taparlar.

onun tuzağından emin olamaz. Kuşkusuz öğüt verenin dayağı düşmanın selâmından daha hayırlıdır.

Âyet-i kerimede kastedilen, Allah Teâlâ'nın peygamberler vasıtasıyla onları sorumlu tuttuğu emirler ve yasaklardır. Bu emirler ve yasaklar kapsamı içinde şu âyetler de yer alır: *"Ey Âdem oğulları! Şeytan anne ve babanızı cennetten çıkardığı gibi, sizi de şaşırtmasın..."* (A'raf: 27); *"...Şeytana tâbî olmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır."* (Bakara: 208) Ve bu anlamda olan diğer âyet-i kerimeler...

61. «(Ve demedim mi?) Sadece Bana kulluk edin.» Yani ibadetle, Benim bir olduğumu kabul edin ve Bana kimseyi ortak koşmayın. Artık lezzet gününüz geçti. **«Çünkü dosdoğru yol budur.'»** Burada, tevhid ve İslâm'dan ibaret olan Allah Teâlâ'ya kulluk etmeye işaret edilmektedir.

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اصْلَوْهَا
الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ
وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ
يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا
اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

62. Şeytan sizden pek çok milleti saptırdı. Bu durumu hiç düşünmüyor, anlamıyor musunuz?

63. İşte bu, size vadedilen cehennemdir.

64. İnkârcılığınıza karşılık bugün girin oraya!

65. İşte o gün ağızlarını mühürleriz. Kazandıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder.

66. Dileseydik gözlerini büsbütün kör ederdik. Bu sefer de yolda itişip kakışırlardı. Nasıl görebilirlerdi?

67. Dileseydik onları oldukları yerde farklı şekle sokardık, ne ileri gitmeye güçleri yeterdi, ne de geri gelmeye.

62. «Şeytan sizden pek çok milleti saptırdı.» Bu ifade, hazfedilen bir yeminin cevabıdır ve hitap, Âdem oğullarınadır. Burada, onların suçlarının sadece ilâhî ahde vefasızlık olmadığı, aksine onunla birlikte şeytana uymaları yüzünden geçmiş ümmetlerin başına gelen felaketlerden ibret almamaları olduğu beyan edilerek dikkatler çekilmiştir. Yine burada, Mekke'li kâfirlerin de içinde yer aldığı sonraki nesiller kastedilmiştir. Bunlar, suçlarının kat kat olması dolayısıyla daha fazla azarlanmış ve korkutulmuşlardır.

Saptırma işinin şeytana atfedilmesi mecazîdir. Maksat ise, onun yoldan çıkarmasıdır. Buna göre mana şöyledir: "Allah'a andolsun ki şeytan, sizden pek çok insanı saptırmış ve bu yüzden başlarına korkunç felâketler gelmiştir. Bu felâketler ve azapların haberleri her tarafa yayılmış ve asırlar boyu izleri devamedegelmiştir. Şeytan, sizden pek çok cemaatleri saptırmasına rağmen nasıl olur da ona tapar ve emrine boyun eğersiniz?" Bu cemaatler, onun saptırması sonucu doğru yoldan ayrılmışlardır.

«Bu durumu hiç düşünmüyor, anlamıyor musunuz?» Yani azaba maruz kalmamanız için helâk olanların yok oluş izlerini müşahade ederek hiçbir şey anlamadınız ve kavramadınız mı? ki onların yaptıklarından uzak durmak sûretiyle, azabı haketmeyesiniz.

63. «İşte bu,» dünyada peygamberler vasıtasıyla **«size vadedilen cehennemdir.»** Söz konusu suçlular azarlanıp susturulduktan sonra cehennemle karşı karşıya geldiklerinde cehennemle görevli melekler tarafından onlara

böyle hitap edilir.

64. «İnkârcılığınıza karşılık bugün girin oraya!» Bu buyruk, ibret verici bir ceza ve hor görmedir. Nitekim bir başka âyette de bu konuda şöyle buyrulur: *"Tad bakalım (azabı); çünkü sen kendince üstün ve şerefliydin."* (Duhân: 49) Yani dünyada inkârda ısrarınızdan dolayı bugün girin oraya, onun harâretine ve çeşitli azaplara katlanın!

Âyette *"bugün"* ifadesinin zikredilmesi, onların aşırı pişmanlıklarını ve üzüntülerini ön plâna çıkarmaktadır. Bu an ve bugün, size azap edilme vaktidir.

65. «İşte o gün ağızlarını mühürleriz.» Ağızı mühürlemekten maksat, konuşmasını engellemektir. Âyet-i kerimede, zikredilen kötü hallerinin, kendilerinden yüz çevirmeyi gerektirdiğini bildirmek için, birinci şahıstan üçüncü şahsa geçiş yapılmıştır. Burada Allah Teâlâ onların kötü durumlarını başkalarına aktarmaktadır. Onların bu durumu, ağızların mühürlenmesine sebep olduğunu îmâ etmektedir. Nitekim hitap cevap almak için yapılır. Oysa onların hiçbir cevabı kalmaz.Yani ağızlarını bir şey ifade edemez hale getirir ve onları konuşamaz duruma sokarız. Böylece ağızları mühürlenmiş gibi olur. Bunun üzerine organları işledikleri günahları itiraf ederler. **«Kazandıklarını bize elleri»** onları konuşturmamız sayesinde **«anlatır, ayakları da şahitlik eder.»** Yani bu dört uzuv, kazandıkları günahları dile getirirler. Burada kastedilen, bütün organlardır. Çünkü her organ, yaptığını itiraf eder.

Bazıları şöyle demişlerdir: "İnkârcılara, *'Ey Adem oğulları! Şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır, demedim mi?'* (Yâsin: 60) buyrulduğu zaman onlar, bunu inkâr ederek şöyle derler: 'Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki biz müşrik değiliz; senden başka hiçbir şeye kulluk etmedik ve hiçbir kötülükte şeytana itaat etmedik.' Bunun üzerine ağızları mühürlenir ve organları günahlarını itiraf ederler."

Rivayete göre Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Biz, Allah Rasûlü'nün yanında bulunuyorduk. O gülerek şöyle buyurdu: *'Niçin güldüğümü biliyor musunuz?'* Dedik ki Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. Bunun üzerine o, şöyle buyurdu: *'Kulun, Rabbi ile konuşmasına gülüyorum. Kul şöyle der: 'Ey Rabbim! Beni haksızlıktan kurtarmaz mısın?' Allah Teâlâ: 'Evet, kurtarırım.' Kul: 'Benim için ancak kendimden bir şahit uygun görürüm.' Allah Teâlâ: 'Bugün sana şahit olarak nefsin, bir de kâtip meleklerin şahitliği yeter.' Ar-*

dından ağzı mühürlenir ve organlarına şöyle talimat verilir: 'Konuşun!' Bunun üzerine organları, o kulun yaptıklarını dile getirir. Sonra konuşmakta serbest bırakılır. Bunun üzerine organlarına hitaben: 'Yazıklar olsun size! Ben sizi müdafa ediyordum, der." (14)

Organların yaptıklarını yine organların dile getirmesinin sırrı, günâhlara yardımcı olanın, aynı zamanda şahit olduğunun bilinmesine yöneliktir. Buna göre, kişinin Allah Teâlâ'dan başkasına iltifat etmemesi gerekir. Aksi halde orada başkasıyla olan dostluğu sebebiyle rezil olur.

66. «Dileseydik» yani müşrikleri, Mekke halkını dünyada cezalandırmak isteseydik **«gözlerini büsbütün kör ederdik.»** Gözlerinin ışığını ve şekillerini yok ederek göz çukurları belli olmayacak şekle sokardık. Dolayısıyla gözleri, diğer organları gibi dümdüz hale gelirdi. **«Bu sefer de»** bildikleri düz **«yolda itişip kakışırlardı.»** Yarışmak ve her zaman gidip geldikleri geniş yola girmek isterler. Ama **«Nasıl görebilirlerdi?»** Yani hedeflerine ulaşmak için yolu nasıl görebilirlerdi? Çünkü görmek için gözleri yoktur. Yâni göremezler. Bu, Mekke kâfirlerini, gözlerini kör etmekle tehdittir. Kuşkusuz Allah Teâlâ Lût kavmine, Lût'u yalanladıkları ve misafirleriyle cinsel ilişki kurmak istediklerinde yaptığı gibi bu işi de yapmaya gücü yeter.

67. «Dileseydik onları oldukları yerde» oturdukları evlerde onları **«farklı şekle sokardık,»** ki *"mesh"*; bir şeyin şeklini daha çirkin şekle döndürmektir. Bu şeklen canlılığını sürdürerek hayvan sûretine döndürmek olabildiği gibi canlılığına son verilerek taş vb. cansız şeylere döndürmek de olabilir. Buna göre mana şöyledir: "Onları mükellef olma makamından düşürmeyi ve insanlık kimliğinden soyutlamayı dileseydik, Musa'nın kavmine, yani İsrailoğullarına Davûd (a.s.) zamanında yaptığımız gibi kendilerini domuz ve maymunlara çevirerek, ya da taşlara ve kerpiçlere döndürerek sûretlerini değiştirirdik."

Bazıları da âyetin anlamı konusunda şöyle demişlerdir: "Onları ayakları üzerinde oturtur, kötürüm hâle getirirdik" **«ne»** önlerine doğru **«ileri gitmeye güçleri yeterdi ne de geri gelmeye.»** Âyet-i kerime, inkârcıların inkârından ve yandaşlarının helâk olmalarının kalıntılarını müşahede etmelerine rağmen ibret almamalarından dolayı onlara, âhirette ağızlarının mühürlenmesiyle verilen ceza gibi dünyada da söz konusu olan böyle bir cezayı hak ettiklerini or-

14- Hadisi Müslim, Nesaî ve İbn Ebi Hâtim rivayet etmiştir.

taya koymaktadır.

Sanki şöyle buyrulmuştur: "Anlatıldığı şekilde gözlerini kör etmek ve kendilerini farklı şekle sokmak suretiyle onları cezalandırmayı dileseydik bu şekilde cezalandırırdık. Fakat Bizi, tevbe edip iman etsinler diye bir süreye kadar onlara mühlet vermeye iten genel rahmet esasından hareketle kendilerini böyle bir cezaya çarptırmadık."

وَمَن نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي
الْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ ۚ إِنْ هُوَ
إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ
عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

68. Kime uzun ömür verirsek yaratılışını tersine çevririz. Hiç düşünmezler mi?

69. Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Hem bu ona yakışmaz da. Bu, ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır.

70. Tâ ki diri olan kimseyi uyarsın ve verilen söz de kâfirlerin aleyhine gerçekleşsin.

68. Dünyada **«kime uzun ömür verirsek yaratılışını tersine çeviririz.»** *Tenkîs :* Bir şeyi ters çevirmektir. Bu kelime, doğum esnasında bebeğin önce ayaklarının sonra da başının gelmesinde, hastalığın nüksetmesinde ve ömrün en kötü zamanına iletilmede kullanılan "Neks" sözcüğü ile aynı köktendir. Buna göre mana şöyledir: "Yaratılışını tersine çevirir, ilkin yarattığımızdan farklı şekle sokar ve böylece güçsüzlüğü devamlı artar, gücü azalır, bünyesi zayıflar, şekli ve sureti değişir. Nihayet durumu, vücud ve akıl zayıflığı ile anlayış ve idrak noksanlığında tıpkı çocuğun durumuna benzer hale

gelir. Bir şâir şöyle der:

Ben kendimi hergün eksilir görüyorum.
Öyle ki, eksilecek bir şey kalmayacak.

Bunu görüpte **«hiç düşünmezler mi?»** Yaratılışı tersine çevirmeye gücü yetenin elbette gözleri kör etmeye ve farklı şekle sokmaya da gücü yeter.

69. «Biz ona» Peygamber'e **«şiir öğretmedik.»** Bu ifade, müşriklerin Hz. Peygamber'e şair; söylediği sözlere de şiir demelerini reddetmektedir. Araplara göre şiir, vezinli ve kafiyeli söz; şair de bu söz san'atı ile uğraşan kişidir. *Kâmûs*'ta: "Şiir, manzum söze denilir. Çünkü onun vezin ve kafiye sebebiyle şerefi vardır. Bu özellikle vezinli söylenen sözdür. Tesâdüfen vezinli gelen söze şiir denilmez. Hz. Peygamber'in mübarek sözleri bu kabildendir. Onlardaki vezin, kasdî olmadan rast gele denk gelmiştir. Rasûlüllah'ın bir savaşta, parmağına taş değip de kanadığında söylediği şu sözler bu kabildendir:

Sen, ancak, kanayan parmaksın.
Karşılaştığın şey Allah yolunda olmuştur.

Huneyn savaşında da şöyle demiş:

Yalan yok, ben Peygamberim.
Ben Abdulmuttalib'in oğluyum.

Efendimizin Hendek savaşındaki şu sözleri de bu kabildendir:

Allah'ın adıyla ve O'nunla başladık.
Eğer O'ndan başkasına kulluk edersek bedbaht oluruz.

Seyyid Şerif Cürcanî *"Haşiyetü'l- Metali"* isimli eserinde şöyle demiştir: "Şiir, halka ve seçkin kişilere faydalı ise de insanlar bir şeye yönelme ve geri durma konusunda, gerçekten daha çok hayâle itaat ederler. Bu yüzden şöyle denmiştir: 'En güzel şiir, en çok uydurma olanıdır.' O nedenle doğru olan ve doğrulanmış olan Hz. Peygamberin şiirle meşgul olması, ona yakışmadığı gibi onu meslek edinmesi de doğru olmaz."

Yani Biz, Muhammed (s.a.v.)'e Kur'ân'ı öğretmekle şiir öğretmedik. Çünkü şiir, zorlanarak uydurulmuş söz, mesnedsiz, hayallere ve evhamlara dayalı sanatsal yaldızlı ifadelerdir. Bunun, insan sözüne benzemeyen, muhtelif hikmet ve parlak hükümlerle dolu, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştıran

Yüce Kur'ân'la ne ilgisi vardır? Böyle iken durumlar onlara nasıl karışık gelerek zanlara bulaştılar? Allah kahretsin onları! Nasıl da Haktan döndürülüyorlar!

Âyet-i kerimede, Hz. Peygamber'e bilginin Allah katından verildiğine işaret edilmektedir. Kuşkusuz Allah, ona önceki ve sonraki milletlere ait bilgileri öğretmiş ve fakat şiir öğretmemiştir. Çünkü şiir, İblis'in okuduğu kitabı ve sözüdür.

«Hem bu ona yakışmaz da.» Yani Muhammed (s.a.v.)'e şiir yakışmaz, kendisine kolay gelmez ve istese de hakkından gelemez. Peygamber'i, şiir söylemek istese de hakkını veremez bir yapıda kıldık. Bu nedenle dili, şiiri veznine uygun olarak okumaya yatkın değildir. Şayet o, bir şâir olsaydı pek çok insan, getirmiş olduğu mesajların kendi uydurması olduğu konusunda şüphe ederdi. Çünkü şâirin san'atı söz düzmektir.

"İnsânu'l-Uyûn " isimli eserde şöyle geçmektedir: "Hasılı, itimada şayan hak ve sözlerin birleştiği nokta, Hz. Peygamber'e haram kılınan sadece vezin hedef alınarak ölçülü söz meydana getirmektir. *'Biz ona şiir öğretmedik'* (Yâsin: 69) âyetinde kastedilen husus budur. Şayet Hz. Peygamber'den vezinli söz çıktığı farzedilse bunda vezin hedeflenmediğinden dolayı bu söz, terim olarak şiir sayılmadığı gibi, yasaklanmış da değildir. Genel olarak Hz. Peygamber, misal vermek ya da sözü sahibine irca etmek üzere şiirden bir beyit okuduğu zaman onu vezinli olarak dile getirmezdi."

"Hem bu ona yakışmaz da" (Yâsin: 69) ifadesinde açıkça kastedilen, onun peygamberliğinden ve lehçesinin selâmetinden dolayı şiir söylemesi doğru olmaz. Çünkü Allah katından kendisine bilgi aktarılan kişi sadece hakkı söyler. Bu durum, Hz. Peygamber'in nazım ve nesir türü ifadeye muktedir olduğuna ters gelmez. Hatta onun, iyi şiirden kötüsünü, yani vezinlisini vezinsiz olandan ayırt etmesi buna delildir. Bunu ayırt edebilen kimsenin ilâhiyat ve felsefî konularda nazım türü ifadeye nasıl olur da gücü yetmez? Fakat bu güç, hayali ve yalanı vehmettiren, mutlak şiir ve şair lâfızlarından korunmak için bu alanda fiiliyata geçmeyi gerektirmez. Gerçekten Araplar, Hz. Peygamber'in fesahat ve belağatını, hoş ifadesini, tatlı konuşmasını ve güzel anlatımını biliyorlardı.

Hulâsa, Şuarâ Sûresi'nin sonlarında geçtiği gibi, her güzel nitelik ve olgunluk Hz. Peygamber'den alınmıştır. O, hikmeti, güzel ahlâktan sayılan bir

davranışı, İslâm'a destek sağlama, Allah'a övgü, ya da Müslümanlara nasihati ihtiva eden şiiri severdi. En çok öfkelendiği söz ise yalan, çirkin ifade, hiciv vs.nin yer aldığı şiirdi. Allah Rasûlü, Hassan için mescidde bir minber koyar, Hassan da buraya çıkarak Allah Rasûlü'nü ve mü'minleri hicvedenleri hicvederdi, şeklindeki rivayete gelince, bu durum Allah'ın düşmanlarına karşı cihad kabilinden sayılmıştır.

«**Bu**» Kur'an, «**ancak**» Allah Teâlâ'dan «**bir öğüt**» insanlara ve cinlere yol gösterme «**ve apaçık bir Kur'ân**» semavî bir kitap ve hakkı batıldan ayıran«**dır.**» Çünkü Kur'ân, sadece bir öğütten ibaret değildir. Aksine öğütleri, hükümleri vs. ihtiva etmektedir. Bu hususun tekrarına gerek yoktur.

70. «**Tâ ki diri olan**», iyiyi kötüden ayırabilen, kalbini yaratılmış olduğu gayeye uygun olarak istihdam eden ve ilgisiz şeylerle zayi etmeyen akıllı ve anlayışlı «**kimseyi**» -ki gaflet içinde bulunan kimse ölü gibidir- «**uyarsın ve verilen söz de**» yani,"*...Andolsun ki cehennemi insanlar ve cinlerle toptan dolduracağım.*" (Hûd:119) âyeti gereğince azap sözü «**kâfirlerin**» inkârda ısrar edenlerin «**aleyhine gerçekleşsin.**» Çünkü şüphe ortadan kalkınca geride sadece inat ve ısrar etmek kalır. Bu nedenle söz, onların aleyhine tecelli eder.

Burada, inkârcıların diri olan kimsenin karşıtı olarak dile getirilmesi, onların marifet olarak bilinen yaşamanın kaide ve kurallarından uzak olduklarından dolayı gerçekten cenin gibi hareketsiz olduklarını belirtmeye yöneliktir.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا
أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ
وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ
﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ

نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا
نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

71. Kudretimizle kendileri için nice hayvanlar yarattığımızı görmediler mi ? Onlar bunlara sahip oldular.

72. Bu hayvanları onların emrine verdik. Onların bir kısmını binek olarak kullanırlar, bir kısmının da etini yerler.

73. Onlarda kendileri için daha nice faydalar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi ?

74. Onlar, Allah'ı bırakıp da kendilerine yardımları dokunur diye bir takım tanrılar edindiler.

75. Oysa tanrı edindikleri şeylerin, onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Bilakis onlar, ilâhları için yardıma hazır askerlerdir.

76. (Ey Muhammed!) Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü Biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz.

71. «**Kudretimizle**» yapısını bizzat üslendiğimiz, hiç kimsenin müdahalesi ve ortaklığı olmadan «**kendileri için**» ve faydalanmaları için «**nice hayvanlar yarattığımızı**» Mekke'li müşrikler «**görmediler mi ?**»Yani, düşünmediler ve görme derecesinde yakinen bilmediler mi ? Gördüler ve bildiler. Söz konusu hayvanlar, deve, inek, koyun ve keçi gibi yürüyüşlerinde hafiflik ve yumuşaklık bulunan hayvanlardır. At, katır ve merkep bu kapsama girmez. Çünkü bunların yere basmaları ağır ve şiddetlidir. Allah Teâlâ burada, kendisinin yarattığı madenler, bitkiler ve diğer hayvanlar arasından bu hayvanları özellikle anmıştır. Çünkü onlarda, devede olduğu gibi yaratılış orjinallikleri; inek, koyun ve keçide olduğu gibi pek çok faydalar söz konusudur. Bu nedenle «**onlar**», mâlik kılmamız sayesinde «**bunlara**» yani bu hayvanlara, «**sahip oldular,**» tasarruf hakkına mâlik oldular. Artık onlardan istedikleri gibi yarar-

lanabilirler ve kendilerine bu konuda başkaları karışamaz.

72. «Bu hayvanları onların emrine verdik.» Bu nedenle oldukça güçlü ve kuvvetli olmalarına rağmen binmek, yük taşımak, diledikleri yere götürmek ve kesmek gibi kendilerinden istenen hiçbir şeyde onlara karşı gelemezler. Bu apaçık bir nimettir. O nedenle Allah Teâlâ binene, bu nimete şükretmesini ve: *"Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa buna biz güç yetiremezdik"* (Zuhruf: 13) meâldeki âyetle tesbih etmesini gerekli kılmıştır.

«Onların bir kısmını binek olarak kullanırlar, bir kısmının da etini yerler.» Yani, bir kısmının sırtından, bir kısmının da etinden faydalanırlar.

73. «Onlarda», binek olarak kullanılan ve eti yenen hayvanlarda **«kendileri için»** binmek ve yemekten başka deri, yün, tüy, kıl, doğurarak nesillerinin çoğalması ve toprağı öküzlerle sürme gibi **«daha nice faydalar ve»** sütten **«içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?»** Yani, yararlandıkları söz konusu nimetleri görürler de bu nimetleri bahşeden Allah'ı birlemek suretiyle O'na şükretmezler ve ibadette ona ortak mı koşarlar?! Allah Teâlâ, onların kendisine şükretmesine vesile olsun diye nimetleri var etmeyi üstlenmiş, oysa onlar bu nimetleri nankörlüğe vasıta kılmışlardır.

74. Kendilerine bu kadar ikramda bulunulduğu halde yine **«onlar,»** gücünde tek ve nimetiyle üstünlüğü sabit olan **«Allah'ı bırakıp da»** başlarına gelen işlerde **«kendilerine yardımları dokunur»** ya da kıyamet günü şefaat ederler **«diye»** putlardan **«bir takım tanrılar edindiler»** ve onları Allah'a kullukta ortak koştular.

75. «Oysa tanrı edindikleri şeylerin, onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Bilakis onlar,» yani müşrikler **«ilâhları için»** cehennemde peşlerinde bulunan, **«yardıma hazır askerlerdir.»** Bu sebeple onlar, için yakıt olmak üzere cehenneme sevkedildiklerinde onları teşyî ederler.

Rivayet edilmiştir ki Allah'ın dışında tanrı edinilen putların her biri kendilerine uyanlarla birlikte getirilir ve onun askerleri imiş gibi cehennemde hazır bulunurlar. Bu tanrı, kendine kulluk edilmesini emreden bir şahıs olabildiği gibi, cansız bir cisim de olabilir.

76. Ey Muhammed! **«Onların sözleri seni üzmesin.»** Bu nehiy, her ne kadar zahiren onların sözlerine yönelik ise de aslında Allah Rasûlü'ne aittir ve onların sözlerinden etkilenmesini nehyetmektedir. Yani, Allah hakkında

O'nun eşi ve çocuğu bulunduğuna ve senin yalancı ve şair olduğuna dair sözlerini işittiğin, eziyetlerinden ve kabalıklarından dolayı üzüldüğün zaman, ilmimin bütün durumlarını kuşatmasıyla, seni yalancı saymalarından ve Bana ortak koşmalarından dolayı onları cezalandıracağımdan teselli bul.

«Çünkü Biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz.» Bu ifade, söz konusu nehyin sebebini açıkça belirtmektedir. Yani Biz, engin ilmimiz sayesinde onların, kalplerinde gizledikleri yanlış inancı, düşmanlığı ve öfkeyi her yönüyle bildiğimiz gibi, dilleriyle açığa vurdukları küfür, Allah'a ortak koşma ve peygamberliği inkâr etme sözlerini de bütünüyle biliyoruz. Buna dayanarak gizli açık bütün suçlarından dolayı onları cezalandıracağız.

Âyette, Allah Teâlâ'nın gizli olan şeyleri bilmesinin, açığa vurulan şeyleri bilmesinden önce dile getirilmesi, O'nun ilminin her şeyi kuşattığını vurgulamaya yöneliktir. Sanki Allah Teâlâ'nın onların gizlemekte olduklarını bilmesi, açığa vurduklarını bilmesinden daha önde gelmektedir. Oysa gerçekte her ikisi de birdir.

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ
مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ
خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي
أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم
مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

77. İnsan görmüyor mu ki , Biz onu nutfeden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, açıkça hasım kesilmiş.

78. Ve kendi yaratılışını unutarak Bize misal vermeye kal-

kışıyor ve: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor.

79. De ki : "Onları ilk defa yaratan diriltir. O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.

80. Yeşil ağaçtan size ateş çıkaran O'dur. İşte siz ondan ateş yakıyorsunuz.

77. «İnsan görmüyor mu ki, Biz onu nutfeden», meniden **«yarattık.»** Bu söz, inkârcıların kendilerinde en açık delili görmelerinden sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmelerinin batıl olduğu ortaya konmak için söylenmiştir. Daha önceki de ellerinde bulunup, tevhidi ve Müslüman olmayı gerektiren nimetleri müşahade etmelerinden sonra Allah'a ortak koşmaları bâtıllığını göstermek için söylenmişti.

Rivayet edildiğine göre Kureyş kâfirlerinden Ubey b. Halef, Vehb b. Uzafe, Ebu Cehil, As b.Vail ve Velid b. Muğire'den müteşekkil bir grup, birgün bir araya gelmişlerdi. Ubey b. Halef onlara hitaben: "Görmüyor musunuz ki Muhammed, Allah'ın ölüleri dirilttiğini söylüyor" diyerek ardından şöyle demiştir: "Lât ve Uzza'ya and olsun ki gidip onunla bu konuda tartışacağım."

Bunun üzerine Ubey çürümüş bir kemik alıp bir taraftan onu eliyle ufaltıyor, bir taraftan da: "Ey Muhammed! Allah bunu, ufalıp dağıldıktan sonra diriltecek, öyle mi?" diyordu. Hz. Peygamber de: *"Evet, seni ölümünden sonra yeniden dirilterek cehenneme sokacaktır"* buyurmuştur. İşte onun, yeniden diriltilmeyi inkâr etmesinden dolayı kendisine cevap olmak üzere bu âyet inmiştir. Fakât âyet, öldükten sonra yeniden var olmayı inkâr eden her insana cevap sayılabilecek şekilde umumidir. Çünkü lâfzın umumiliği dikkate alınır; özel sebebe bakılmaz.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Kim olursa olsun, yeniden dirilmeyi inkâr eden insan, düşünmez ve yakînen bilmez mi ki Biz, onu nutfeden yarattık". **«Bir de bakıyorsun ki, açıkça hasım kesiliyor.»** Sanki şöyle buyrulmuştur: "Onu en hakir ve en basit şeyden yarattığımızı görmez mi ki, ilk yaratılışı doğruluğuna ve gerçekleşmesine açıkça şahit olduğu her hususta, hemen bize hasım kesilir." Cahil ve gafil insanın hali budur. Şâirin şu sözleri ne kadar güzel:

Ben ona her gün atmayı öğretiyorum,
Kolu kuvvetlenince o beni atıyor.

Kâfiye dizmeyi öğrettiğim niceleri var ki,
Bir kâfiye söylediğinde beni hicveder.

78. «Ve kendi yaratılışını unutarak» ki Biz onu nutfeden yarattık. Yani ilkin yaratılışını, Allah'ın yeniden diriltmeye gücü yettiğinin delili olduğunu bilemeyen o konuda düşünmeyi terketmiştir. Oysa ilk yaratma ile öldükten sonra yeniden var etme arasında bir fark yoktur. Çünkü her iki yaratma da ölü ve cansız olan şeyleri canlandırmaktır. **«Bize misal vermeye kalkışıyor.»** Yani söz konusu yeniden diriltme konusunda bize tuhaf bir kıssa anlatmaya koyuluyor. Bu kıssa, tuhaf ve akıldan uzak olmada tıpkı mesel gibidir. Yine bu kıssa, kemiklere can vermemizi inkâr ekmek ve buna olan gücümüzü yok saymaktır. Kuşkusuz Allah için mümkün olan O'nun yeniden yaratma gücünü ve her şeye kadir olduğunu uzak görmek oldukça tuhaftır. **«Ve: 'Şu çürümüş»** ve hayattan son derece uzak **«kemikleri kim diriltecek?' diyor.»** Çünkü bu kemiklerin üzerinde ne deri, ne et, ne damar, ne de sinirler vardır.

Bu ifade, misal getirmekten kaynaklanan sorunun cevabı niteliğindedir. Sanki "Hangi misali getirdi, ya da ne dedi?" diye sorulmuş, cevap olarak da şöyle dedi, denmiştir.

79. Ey Muhammed! O inkârcı insana yaratılışı hakkında unuttuğunu hatırlatmak ve delil getirmek sûretiyle işin gerçeğini ve doğru yolu göstermek sûretiyle susturmak için kendisini azarlayarak **«de ki : 'Onları»** yani o kemikleri **«ilk defa»** hiç bir şey değilken **«yaratan diriltir.»** Çünkü Allah'ın gücü, değişmeye uğramadığı için nasıl idiyse öyledir. **«O,»** yaratan Allah **«her türlü yaratmayı»** bütün teferruatıyla **«gayet iyi bilir.»** Her şahsın parçalanmış ve dağılmış bütün kısımlarını, organlarını ihata eden Allah, bu organların her birini, daha önceki plân üzere sahip olduğu kuvvetlerle birlikte yeniden yaratır.

*"Bahru'l-Ulûm"*de şöyle geçmektedir: "Allah Teâlâ bütün yarattıklarını iyiden iyiye bilir. İnsanın dağılan kısımlarına, anahatları ve detaylarına ait hiç bir şey O'na gizli kalmaz. Allah Teâlâ ölüleri diriltmek istediği zaman, onların esas kısımlarını bir araya getirir ve onlara ruhlarını iade eder. Böylece daha önce hayatta oldukları gibi yeniden hayata kavuşurlar. Bedenlerin, ruhların bir araya gelmesi ve ölülerin yeniden diriltilmesinin anlamı budur."

Bil ki, yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin pek çoğu bu konuda ne bir delil, ne de bir şüphe öne sürmeyerek, sadece bunu inkâr etmekle yetinmişlerdir. Nitekim onlar âyet-i kerimelerde belirtildiği gibi şöyle demişlerdir: *"Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?.."* (Secde:10) ; *"Ölüp toprak ve kemik yığını haline geldiğimizde mi diriltileceğiz?"* (Mü'minûn: 82) Yine onlardan: *"Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?"* (Yâsin: 78) diyen kimse, diriltilmeyi uzak görerek bunu söylemiştir. Allah Teâlâ da onun bu düşüncesinin yanlış olduğunu şu sözüyle ortaya koymuştur: *"Yaratılışını unutur..."* (Yâsin: 78) Yani Biz onu topraktan, ardından molekülleri aynı olan meniden yarattık. Ardından da ona baştan ayağa değişik şekiller verdik. Bunlarla da yetinmeyerek vücud yapısından farklı olarak konuşma ve akıl lütfettik. Şayet bu inkârcılar, yeniden diriltilmeyi sadece akıllarına yatmamakla inkâr ediyorlarsa konuşan ve akıllı olan insanın, hayat için kendi başına asla dayanak teşkil etmeyen pis bir nütfeden yaratılmasını da uzak görseler ya! Öyleyse ne diye konuşmanın ve aklın, daha önce bulundukları vücuda iade edilmelerini uzak görüyorlar ?

Öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerden şüphe ve tereddütlerini ortaya koyanlar da vardır. Gerçi bu şüphe, sonunda yine soyut bir akıl erdirememeye dönüşür. Söz konusu şüphe iki çeşittir:

Birincisi, insan yok olduktan sonra ondan bir şey kalmadığına göre, yok olanın tekrar var olacağına nasıl hükmedilir? Allah Teâlâ bu şüpheye şu ifadesiyle cevap vermiştir: *"De ki, onları ilk defa yaratan diriltir."* (Yâsin: 79) Yani, insan anılan bir şey değilken Allah onu yarattığı gibi, aynı şekilde kayda değer bir şey olarak ortada yokken yeniden diriltir.

İkincisi: Parçaları her tarafa yayılan ve bir kısmı yırtıcı hayvanların bedenlerinde, bir kısmı kuşların içinde, bir kısmı da evlerin duvarları arasında bulunan bir insanın bu parçaları nasıl bir araya getirilebilir? Bir de buna şu karmaşık mesele eklenebilir: Faraza insan insanı yese, yenen insanın parçaları onu yiyen insanın organları içinde bulunur. Bu durumda yiyen insan, parçaları bir araya getirilerek yeniden yaratılsa yenen insanın, organlarının teşekkül etmesi için parçaları kalmaz. Yok, eğer yenen kısımlar yenen insana geri verilerek yeniden diriltilecek olsa o takdirde yiyen insanın diriltilmesi için geride yeterince organları kalmaz. Allah Teâlâ bu şüpheyi de şu sözüyle geçersiz kılmıştır: *"O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir."* (Yâsin: 79)

Bunun izahı şudur: Yeme fiilini gerçekleştiren insanın içinde kendine

ait aslî kısımlar yanında fazla olan kısımlar vardır. Aynı şekilde yenen insan da böyledir. İnsan insanı yediği zaman yiyen insana göre yenen insanın asli kısımları fazla kısımlar; yenen insana göre de yiyen insanın asli kısımları fazla kısımlar olur. Farzedilen bu yeme hadisesinden önce olan kısımlar toplanıp yiyen insana iade edilirken, yenen kısımlar da yenen insana iade edilir. Allah, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir. Dolayısıyla hem asıl olanı, hem de fazla olanı bilir. Bu nedenle yiyen insanın asıl kısımlarını topladığı gibi, yenen insanın asıl kısımlarını da toplar ve ona ruh üfler. Aynı şekilde birbirinden uzak olan yerlerde dağılan kısımları ise O'nun hikmet ve gücü sayesinde bir araya getirir.

Değerli zatlardan biri şöyle demiştir: "İnkârcıların, kemiklerin ufalanmış ve dağılmış olduğunu ileri sürmelerinin iki dayanak noktası vardır: Birincisi, bedende bulunan parçaların birbirine karışması. Hal böyle iken Allah Teâlâ ufalmış ve tamamıyla kurumuş parçaları ayırması nasıl mümkün olur ? Oysa hayat, vücudun bir miktar sudan müteşekkil olmasını gerektirmektedir. Allah Teâlâ birinci soruya, *"O her türlü yaratmayı gayet iyi bilir "* (Yâsin: 79) sözü ile cevap vermiş, ikincisine de şu ifadesiyle işaret etmiştir :

80. «Yeşil ağaçtan size ateş çıkaran O'dur.» Yani sizin için ve yararınız için tıpkı kolay tutuşan ve yanan Merah ve Afâr ağaçları gibi yeşil ağaçtan ateş çıkaran O'dur. **«İşte siz ondan ateş yakıyorsunuz,»** [15] o ağaçtan ateş tutuşturuyorsunuz. Ateşin bu ağaçtan çıktığından şüphe duymadığınız gibi, aynı şekilde Allah Teâlâ'nın ölüleri diriltmesinden ve onları hesaba çekmek, mükâfatlandırmak ve cezalandırmak için kabirlerden çıkarmasından da şüphe duymamanız lazımdır. Çünkü o ateşe zıt belli bir oranda su bulunan yem yeşil

15- Bu âyet-i kerîmeyi yirminci asırda şöyle inceleyeceğiz: Biz bir ateşi hangi kimyasal faktörle tutuştururuz? Yani arzda ne olmasa hiçbir şeyi yakamayız?

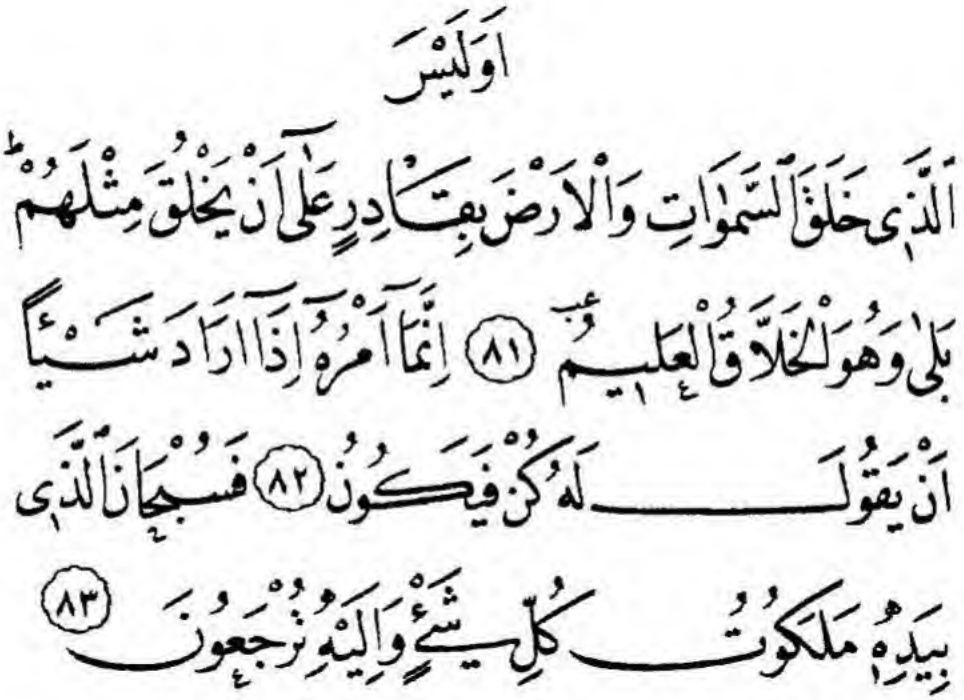
Oksijen: Arzdaki yegane yanacak nesnedir. Peki oksijen nerden çıkar? Yalnız yeşil ağaçtan çıkar. Bütün jeofizikçiler müttefiktir ki, arzın atmosferindeki oksijen yeşil ağacın imalatıdır, işte âyet:

Yeşil ağaçtan oksijeni çıkaran O'dur, hep onunla yanmayı sağlıyorsunuz (tutuşturuyorsunuz), buyurmaktadır.

Asıl işin önemli yanı, yeşil ağacın oksijen yapmasıyla ölümden sonraki diriliş. Ancak bu açık bilimsel gerçekten yola çıkılarak, mahşerle ağacın oksijen yapımı arasında ilgi kurulabilir. Cenab-ı Hak 78'nci âyette bildirdiği kâfirin küstahlaşmasına karşı buyuruyor ki:

Değil unufak olmuş kemik, bir canlıyı yaksan dahi, ben onu her an diriltiyorum, fakat sen fark etmiyorsun. Bunun sırrı yeşil ağaçtan çıkan hergün yaktığın oksijen olayında gizlidir.

ağaçtan ateşi çıkarmaya gücü olan Allah'ın yumuşak olup da kuruyan ve eskiyen bir şeyin yumuşaklığını iade etmeye daha çok gücü vardır. Bundan anlaşılıyor ki Allah Teâlâ, zıtları bir araya getiren yegâne bir varlıktır. O'nun, odunda su ile ateşi bir araya getirdiğini, dolayısıyla ne suyun ateşi söndürdüğünü, ne de ateşin odunu yaktığını nasıl olur da insan görmezlikten gelir ?

أَوَلَيْسَ
الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ
بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا
أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي
بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

81. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet, kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.

82. O'nun işi, bir şeyi (yaratmak) istediği vakit sadece: "Ol!" demektir ve o şey derhal oluverir.

Bir canlı yakılsa, kül artığı dışında onun temel yapısı, su buharı ile karbondioksit haline gelir. İşte bu karışım yaprağa gelince câmid (cansız) olan her iki madde yaprağa verdiğim hay sırrıyle şekere dönüşerek canlanır. Çünkü karbon artı değerli iken, karbondioksitte cansızdı. Fakat yaprak onu eksi değerli karbona çevirerek şeker yapar ki, DNA dediğimiz molekülün ona yapım tarzı bu yoldan geçer. Bir yerde (yeşil ağaçta) oksijen çıkıyorsa, orada cansızdan canlıya geçiş vardır.

Ey apaçık muhasım olan sersem! Önce hayatın bu sırrını öğren, ondan sonra ölüm, mahşer, dirilme konularına dil uzat.

İşte Ben, her cansızı yapraktaki hay sırrıyle canlıya çeviren Allah'ım, kemiği diriltmek mi benim için mesele?! Bkz. Yasin Sûresi Yorumu/Dr. Halûk Nurbaki (Naşir).

83. Her şeyin mülkü elinde olan Allah münezzehtir, yücedir. Siz sadece O'na döndürüleceksiniz.

81. «Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir?» Yani insanları ilk olarak yaratan, onlara yeşil ağaçtan ateş meydana getiren, koskoca gökleri yeri ve bunların arasında bulunanları var eden ve olağanüstü şeyler yapan yüce ve güçlü Allah, âhirette küçüklük ve basitlikte insanların benzerlerini yaratmaya ve oldukları gibi yeniden hayat vermeye kadir değil midir? Mantık, gökleri ve yeri yaratmaya kadir olanın, insanları yaratmaya daha çok kadir olduğuna hükmeder. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük şeydir."* (Mü'min: 57) *"Onların benzerleri"*nden cennetlikler, genç ve parlak delikanlılar olurken; cehennemliğin ise, azı dişi, tıpkı Uhud Dağı veya buna benzer bir şekilde olur.

Et-Tîbî şöyle demiştir : "Âyetteki *'Onların benzerleri'* ifadesi muhataplardan kinayedir. Tıpkı, 'Senin gibiler cömert olur' dediğin gibi. Yani onları yaratmaya kadir değil midir ? demektedir."

Cevap Allah tarafından verilmektedir: **«Evet, kadirdir.»**

Evet anlamındaki *"belâ"* sözcüğü, soru olumsuz ve cevap olumlu olduğu zaman kullanılır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"...Ben sizin Rabbiniz değil miyim ?'* Onlar da , *"Evet, sen bizim Rabbimizsin' dediler..."* (A'râf: 172)

*"Müfredat"*da ise şöyle geçmektedir: "*Belâ*; olumsuz sorunun, *'ne'am'* ise, olumlu sorunun 'evet' anlamında cevabıdır. Tıpkı, *'Rabbinizin size vadettiğini gerçek buldunuz mu ?' Onlar da, 'evet' derler.'* (A'râf: 44) gibi. Burada 'ne'am' yerine 'belâ' sözcüğü kullanılmaz. Çünkü 'Sende bir şey var mıdır ?' diye sorulduğu zaman 'evet' anlamında 'belâ' sözcüğü getirilirse 'Hayır, yoktur' anlamına gelirken 'ne'am ' getirilirse 'Evet, vardır' anlamına gelir."

«O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.» Yani O, onları yeniden yaratmaya kadirdir ve her şeyi çok iyi bilir.

Bazıları da şöyle demişlerdir : "Yani mahlûkatı ve malumatı çok olan, ardarda yaratan ve bütün varlıkları bilendir."

82. «O'nun işi, bir şeyi (yaratmak) istediği vakit sadece: 'Ol!' de-

mektir ve o şey derhal oluverir.» Başka bir şeye bağlı kalmadan derhal oluverir. Bu ifade, Allah Teâlâ'nın emri sayesinde dilediği her şeyi, itaat edilen bir âmirin, itaat eden bir memura emrettiğinde olduğu gibi anında var etmeye olan gücünün tesiri için bir temsildir.

83. «Her şeyin mülkü elinde olan Allah münezzehtir, yücedir.» "Mülk" diye terceme edilen *"melekût"* kelimesi ile, "ceberût" ve "rahamût" kelimeleri mastardırlar. Mübâlağa için hepsine vav ve tâ harfi eklenmiştir.

Müfredât'ta belirtildiğine göre: "*Melekût*; Allah'ın mülküne mahsus olan demektir. Mülkde, bir şeye sahip olmak ve onda tasarruf edebilmek demektir."

Her şeyin mülkü kudreti dahilinde bulunan Allah'ı, inkârcıların O'na atfettikleri âcizlikten ve noksanlıktan tenzih edin, tesbih edin. Allah hakkında söyledikleri noksanlık sıfatlarına şaşın. **«Siz sadece»** öldükten sonra başkasına değil, **«O'na döndürüleceksiniz.»** Dolayısıyla O size amellerinize karşılık muamele edecektir. Bu mesaj, Allah'a yakın olan kullara bir vaad, inkârcılar için de bir tehdittir.

Yâsin Sûresi ve bu sûrenin okunmasının faziletine dair oldukça çok hadis-i şerifler vardır. Bunlardan birisi, *"Yâsîn Sûresi'ni ölülerinize okuyun."* (16) Bir diğeri de şudur: *"Her şeyin bir kalbi, özü vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâsîn'dir."* (17)

Denmiştir ki Yâsîn, Kur'ân'ın kalbi, yani özü kılınmıştır. Çünkü kitapların indirilmesinin en önemli hedefi, insanların öldükten sonra yeniden diriltileceklerini, hepsinin Allah'ın huzurunda toplanacaklarını, itaat edenlerin amellerine karşılık en güzel şekilde mükâfatlandırılacaklarını ve suçluların onlardan ayrılıcaklarını beyan etmektedir. Bütün bunlar, bu sûrede en belirgin ve en mükemmel bir şekilde ifade edilmiştir.

Gazalî'nin şöyle dediği nakledilmiştir : "Bu sûre, Kur'ân'ın kalbi sayılmıştır. Çünkü imanın sıhhati, yeniden diriltilmeyi ve mahşerde toplanmayı kabullenmekle mümkündür. Bu husus bu sûrede en belirgin bir şekilde belirtilmiş ve böylece söz konusu sûre, vücud için gerekli olan kalbe benzetilmiştir."

16- Hadisi; Ebû Davud, İbn Mâce, Ahmed ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/218.

17- Hadisi; Bezzâr, Tirmizi ve Dârimî Enes'ten rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/405.

Denmiştir ki kalp, bedenin âmiri, Yâsîn de diğer sûrelerin âmiridir ve onda her şey mevcuttur. Kalp, yüce mana âleminin yeri, üstün idrâk mahalli, bedenin ıslah ve fesadının vasıtası olması hasebiyle Yâsîn Sûresi buna benzetilmiştir. Çünkü bu sûre, İslâm inancının üç esasını kapsamaktadır. Bu esaslar, tek Allah inancı, Peygamberlik ve yeniden dirilmedir.

Allah'tan, bizi takva sahibi kulları arasında mahşerde bir araya getirmesini, tam bir teslimiyet ve kâmil manada bir imanla hayatımıza son vermesini ve O'na kavuşma anındaki ölüm sarhoşluğunu bizim için kolaylaştırmasını diliyoruz. O, ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Yâsîn Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

SAFFÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 182 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا
﴿٣﴾ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾

1. Andolsun o saf bağlayıp duranlara.

2. O sevk ve idare edenlere.

3. Zikri okuyanlara.

4. Hiç şüphesiz ilâhınız tektir.

5. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Doğuların da Rabbidir.

1. «Andolsun o saf bağlayıp duranlara.» Âyetin başındaki *"vav"* harfi kasem (yemin) içindir. *"Saffât"* ise, saf bağlayıp duran topluluk anlamındaki *"sâffe"* kelimesinin çoğuludur. *"Saff"*; bir şeyi düzgün çizgi üzerine koymak, yerleştirmektir. Buna göre, namaz kılmak veya savaş için bir grubu sıraya sokup saf düzenine getirdiğin zaman "Safeftu'l - kavme" dersin. Allah Teâlâ, ibadet için gökte saf halini alan meleklere; veya safları düzenleyen ve kendi-

lerini saf haline getiren melek gruplarına, yani itaat ve hizmet pozisyonundaki saf düzenini organize eden meleklere yemin etmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Meleklerin Rableri katında saf durdukları gibi safa dursanıza!"*(Ashab-ı Kiram) Bunun üzerine şöyle dedik: "Melekler Rableri katında nasıl safa duruyorlar ?" Hz. Peygamber: *"Ön safları tamamlıyorlar ve saf düzenine özen gösteriyorlar"*[1] buyurmuştur.

Yahut da söz konusu melekler, gökte saf halinde bulunuyor ve Allah Teâlâ'yı tesbih ediyorlar. Onların, tıpkı namaz kılanların safa durdukları gibi safa durdukları bir takım mevkileri, makamları vardır.

Bazı müfessirler, âyetin anlamı ile ilgili olarak şöyle demişlerdir : "Havada kanat çırparak Allah Teâlâ'nın sevk ve idare ile ilgili emrini bekleyip duran meleklere andolsun."

Âyetle ilgili başka yorumlar da yapılmıştır. Âyet-i kerimede, meleklerin şerefi -ki Allah onlara yemin etmiştir- ve safların fazileti ortaya konmuştur.

2. «O sevk ve idare edenlere.» Âyetteki *"zecr"* kelimesi, aynı zamanda azarlamak ve engel olmak anlamına da gelir. Deveyi azarladığın zaman, "Zecertu'l-ba'îre" tabirini kullanırsın. Buna göre âyet, "Azarlamayı ve engel olmayı üstlenen meleklere" anlamındadır. Kulların kötülüklerden alıkonması, şeytanın vesvese ve saptırmasına engel olunması ifadelerinde de yine *"zecr"* kelimesi kullanılmaktadır.

Bazı müfessirler ise şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ burada, bulutları yağmur olmayan ülkeye sevk ve idare eden melekleri kastedmektedir."

3. Şanı yüce olan **«zikri»**, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlere indirilen kitaplarını **«okuyanlara»**; Allah'ı tesbih ve takdis ederek, O'na hamd ederek ve O'nu överek zikreden meleklere.

4. Ey Mekke halkı! **«Hiç şüphesiz ilâhınız tektir.»** Hiçbir ortağı yoktur. Bu âyet-i kerime onlar hakkında inmiştir. Çünkü Mekkeliler hayret ifadesiyle şöyle diyorlardı: "O, tanrıları tek bir tanrı mı yaptı?" Ey Mekkeliler! Öyleyse putları, dünyayı, boş arzuları ve şeytanı tanrılar edinmeyiniz.

1-Hadisi, Müslim *"Sahih"*inde tahrici yanında; Ebu Davud ve Nesâî de tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/615.

Bu son âyet, yeminin cevabıdır. Bu yeminin faydası, adına yemin yapılan şeyi yüceltmek, şerefini ortaya koymak ve Arap dilinde alışılageldiği şekilde yemine hedef olan şeyi vurgulamaktır. Kur'ân da Arapça olarak ve Arapların konuşma üslûbuna uygun olarak indirilmiştir.

"el-Vahid=Tek"; hiçbir şekilde parçası bulunmayan şey demektir. Buna göre Allah Teâlâ kendisini tek bir olarak vasıflandırınca bu ifade, "Parçalarının ayrılması ve çoğalması mümkün olmayan varlık" anlamındadır. Nitekim söz konusu vahdetin, birliğin zorluğundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların kalpleri nefretle çarpar."* (Zümer: 45)

İmam Gazalî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Tek, parçalara ayrılmayan ve tesniyesi (ikili) olmayan demektir. Parçalara ayrılmayan; bölünmeyen tek bir cevher gibi olan şey demektir. Bu nedenle, parçası bulunmayan anlamında 'O tekdir' denir. Allah Teâlâ, zatında bölünme söz konusu olmayan tekdir. İkili olmayan ise, güneş örneğinde olduğu gibi, dengi bulunmayan demektir. Güneş, cisimlerden olması hasebiyle bölünebilir ve kendisi parçalara ayrılabilir ise de dengi yoktur. Varlık âlemi içinde bir varlık yoktur ki, o varlığın özelliklerini taşıyan başka bir varlık tasavvur edilmesin. Allah Teâlâ ise müstesna. Gerçekten Allah, her yönüyle tektir; ezelî ve ebedîdir." Nitekim bir şiirde şöyle dendiği gibi:

Her şeyde Allah'a ait bir delil vardır.
Ki bu delil, O'nun tek olduğunu göstermektedir.

Tek olan Allah'ın adının hususiyeti, dünyaya yönelik sevginin kalpten uzaklaştırılmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber, duasında şöyle diyen birini dinlemişti: "Allah'ım! Ben senden tek bir olan, yegane, samed olan, doğurmayan, doğmayan ve hiçbir şey dengi bulunmayan Allah adınla istiyorum." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"O kişi Allah'tan, O'nun yüce adıyla istemiştir. Ki bu adla dua edilince Allah, bu duayı kabul eder; talep edilince de verir."*[2]

5. «O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.» Yani O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan varlıkların sahibi ve

2- Hadisi Ebu Davûd ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bu hadis için Tirmizî, "Hasen" demiştir. İbn Mace ve Hakim de benzerini rivayet etmişlerdir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/485.

malikidir, onları yetiştiren ve kemal derecesine eriştirendir.

«Doğuların da» yani güneşin doğduğu yerlerin de **«Rabbidir.»** Söz konusu doğular 360 dır. Güneş her gün bu doğulardan birinden doğmaktadır. Doğulara uygun olarak batılar da farklılık arzeder. Âyette sadece doğular zikredilmekle yetinilmiştir. Yani doğular bu kadar olunca batılar da tabiatıyla bu kadar olmaktadır ve her gün güneş bunlardan birinden batmaktadır.

Allah Teâlâ'nın: *"Hem iki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir"* (Rahmân: 17) ifadesine gelince, bu iki doğu ve batı, yaz ve kıştaki iki doğu ve iki batıdır.Yine Allah Teâlâ'nın, *"Doğu ve batının Rabbi'dir"* (Müzzemmil: 73) sözünde O, yönü kastedmiştir. Nitekim doğu bir yön, batı da bir yöndür. Âyet-i kerimede *Rab* kelimesinin, *"Doğuların Rabbidir"* şeklinde tekrarlanması, Rubûbiyet izlerinin doğularda tamamiyle ortaya çıkmasına ve bu izlerin her gün yenilenmesine yöneliktir.

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ۝٦ وَحِفْظًا
مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ ۝٧ لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى
وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝٨ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ
۝٩ إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝١٠

6. Gerçekten Biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik.

7. Onu, azgın her şeytandan koruduk.

8. Onlar, en yüksekteki topluluğu dinleyemezler. Her taraftan atılırlar.

9. Kovulurlar. Onlar için ardı arkası kesilmeyen bir azap vardır.

10. Ancak kulak hırsızlığı yapanlar olur. Onu da yakıcı bir alev takip eder.

6. «Gerçekten Biz, dünya göğünü» size ve yere yakın olan göğü -ki *"dünya"*; daha yakın demek olan *"ednâ"* kelimesinin müennesidir.- enteresan ve eşsiz **«bir süsle, yıldızlarla süsledik.»** Çünkü yıldızlar, kendi başlarına ve konumları itibariyle süstür, kayda değer bir zinettir.

7. «Onu, azgın» itaatten uzak ve hayırla ilgisi olmayan **«her şeytandan koruduk.»** Âyetteki *"hıfz"* kelimesi, mana yönünden *"zinet"* kelimesine atfedilerek tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Gerçekten biz, yıldızları gök için bir süs, kor fırlatmak suretiyle de bir koruyucu olarak yarattık."

8. «Onlar, en yüksekteki topluluğu dinleyemezler.» Burada, en yüksekteki topluluktan kasıt, melekler veya onların ileri gelenleridir. Aslında âyette geçen *"Mele'"* doldurmak kökünden gelmekte olup toplanıp bir araya gelen cemaat demektir. Görünüş itibariyle gözleri, azametleriyle de nefisleri doldururlar. Yükseklikle nitelenmiş olmaları da, en üst göklerde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Cinler ve insanlar ise en alttaki topluluklardır. Çünkü onlar, yeryüzünde ikamet etmektedirler. Âyetin bu ifadesi, göğün şeytanlardan korunmasının belirtilmesinin ardından, onların durumunu izah etmeye yöneliktir. Bununla birlikte söz konusu koruma şekli ve bu esnada o şeytanların maruz kaldığı azap da vurgulanmıştır. Yani onlar, göğü araştıramadıkları gibi meleklere de kulak veremezler. Çünkü göğe çıkmaya yöneldikleri an **«her taraftan atılırlar.»**

9. «Kovulurlar. Onlar için» dünyada kor fırlatma azabından başka âhirette **«ardı arkası kesilmeyen»** devamlı **«bir azap vardır.»**

10. «Ancak kulak hırsızlığı yapanlar olur.» Âyette geçen *"hatf"* hızla kapmak, almak demektir. Buradaki kapmaktan kasıt, meleklerin sözünü hırsızlama almak, dinlemektir. Yani, kulak hırsızlığı sayesinde meleklerin sözlerinden sadece bir sözü kapan şeytanın haricindeki şeytanlar grubu onların sözünü dinleyemez.

«Onu da» parlak **«yakıcı bir»** ateş **«alev»**i **«takip eder.»** Bu ifadeden kasıt, gökte yıldız kayarken görülen alevdir. Âyet-i kerimede geçen *"Sâkıb"* kelimesi, aydınlatan, ışığı ve aydınlatmasıyla isabet ettiği şeyi, nerede ise delen demektir. Söz konusu alev, sanki ışığı ile havayı delmekte, şeytanlara, kulak hırsızlığı için yükseğe çıktıkları zaman fırlatılmaktadır. Nitekim bu alevin ulaşıp yaktığı şeytanlar olduğu gibi, atmadan önce alevin ulaştıkları da vardır. Şeytan hedefe varmadan önce ona attığı da olur. Bazen onlara isabet etmesi,

bazen de ondan kurtulmaları sebebiyle tamamiyle kulak hırsızlığından geri durmazlar. Ticaret için gemiyle seyahat eden kişinin durumu da böyledir. O, ya dalgaya tutulur, ya da tutulmaz.

Bu arada şöyle denmesi doğru değildir: "Şeytan ateşten yaratıldığından dolayı yanmaz." Çünkü şeytan saf ateşten değildir; tıpkı insanın saf topraktan olmadığı gibi. Sonra kuvvetli ateş, zayıf olanı istila edince onu yok eder. Ayrıca alevden kasıt, yıldızdan kopan ateş korudur; yıldızın kendisi değildir. Çünkü yıldız, semada kendi halinde olan bir kütledir.

Filozoflar ise şöyle demişlerdir: "Söz konusu alev, yükselen buharların bu yükselmesi ve dünya semasında ateşle temas etmesi anında havada oluşan ateş parçalarından müteşekkildir."

Hakikat ehlinden bazı büyükler şu hususu dile getirmişlerdir: "Gökle yer arasında bulunan Esîr [3] olmasaydı, dünya semasındaki aşırı soğuktan dolayı canlı da, bitki de olmaz ve yeryüzünde maden bulunmazdı. Bu esîr, Allah Teâlâ'nın takdiriyle canlılık ortaya çıksın diye âlemi ısıtmaktadır. Ateşinde esası olan bu esîr, hava ile birlikte bulunur. Hava ise sıcak ve rutubetlidir. Havada bulunan rutubet, bu esîr'e temas edince, rutubetli hava, moleküllerinde tutuşarak hareket etmesinden dolayı esîre, tesir eder.

Kuyruklu yıldızların ortaya çıkması da bundandır. Çünkü onlar yanıcı değil, yakıcı havadan ibarettirler. Aynı zamanda onlar, çabuk infilak etme

---

3- Esîr, havadan hafif olan ışık ve ısıyı nakledici varsayılan cisim. (Osmanlıca-Türkçe sözlük-Mustafa Nihat Özön)

Esîr, Atomlar arasındaki boşluğu ve bütün evreni doldurduğu varsayılan, ağırlığı olmayan, ısı ve ışığı ileten töz, cevher.

Esîr, Boşlukta yayıldığı gibi saydam ve saydam olmayan cisimlerin içinde de yayıldığı düşünülen ve birçok fizik olayını açıkladığı kabul edilen gözle görülmez ve elle tutulmaz unsur. (Meydan Larausse Ansiklopedisi)

Esîr, eskiden uzayı doldurduğu, yıldız ve felekleri oluşturduğu sanılan havadan hafif, saydam ve esnek madde.

...

Yüzyıllar boyunca kozmolojik ve astronomik olayların açıklanmasında temel ve basit bir madde olarak görülen esîr, XIX. yüzyılın sonlarında fizikçilerin önemle üzerinde durdukları bir konu oldu. Fizikçiler, havanın ses dalgalarını iletmesi gibi esîrin de elektromanyetik dalgaları ileteceğine inanıyorlardı. Ancak madde ve ışığın yapısı daha iyi anlaşıldıkça bu teori yetersiz kaldı; yerin esîr içindeki hareketini incelemek amacıyla Michelson-Morley tarafından 1881'de gerçekleştirilen bir deney sonucunda esîrin herhangi bir etkisinin bulunmadığı görüldü. 1905'te Enstein'in özel izâfiyet teorisini geliştirmesinden sonra ise esîr kavramı tamamen terkedildi. (Türkiye Diyanet Vakfı; İslâm Ansiklopedisi c.11; shf. 390) (Naşir).

özelliğine sahiptirler. Bunu incelemek istediğinde ateşin alevine bak. Hava, pervane sayesinde ateşe vurunca ondan gözle görülür çizgiler şeklinde alevler uçuşur, sonra bu alevler söner. Söz konusu yıldızlar da böyledir. Allah Teâlâ onları, yine O'nun buyurduğu gibi inkârcı cinlerden olan şeytanlar için atılacak şeyler yapmıştır."

Katade şöyle demiştir: "Allah Teâlâ yıldızları üç şey için yaratmıştır: Gök için bir süs, şeytanlar için taşlanacak şeyler ve yol bulmada rehber. Yıldızlarla ilgili olarak bunun dışında yorum yapan, bilgisi olmayan konuya karışmış olur. Bu nedenle hakkı isteyen kişinin, şeytanını tevhid ve irfan nuruyla taşlaması gerekir. Ki şeytan, onun kalbi etrafında dolaşmasın ve o kimse, kendi durumuyla ilgilenmesinde tıpkı en yüksekte bulunan melekler topluluğu gibi olsun."

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا ۚ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ
لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ
﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿١٥﴾

11. Şimdi onlara sor: "Yaratılışça kendileri mi daha çetin yoksa Bizim yarattıklarımız mı ?" Gerçekten Biz onları bir cıvık çamurdan yarattık.

12. Doğrusu sen (onlara) şaşıyorsun. Ama onlar (seninle) alay ediyorlar.

13. Hatırlatıldıklarında düşünmezler.

14. Bir mucize gördüklerinde de alaya kalkışıyorlar.

15. Ve: "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" diyorlar.

11. «Şimdi onlara sor»: Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir. *"Onlar"* ifadesinden de Mekke müşrikleri kastedilmiştir. Fetvâ, müşkil olan hükümleri açıklamaktır. Âyette *"sor"* diye tercüme edilen *"istiftâ"* kelimesi ise burada haber vermesini istemek anlamındadır. Nitekim bu kelime Kehf Sûresi'nin 22. âyetinde de bu anlamda kullanılmıştır. Âyetin anlamı şöyledir: "Onlar hakkında kimseden bir şey sorma." Yine âyet-i kerimede sormadan kasıt, soru sorma değil, aksine azarlamaktır. Buna göre anlam şöyledir: "Ey Muhammed! Mekke'li müşrikleri azarlayarak delil getirmeleri için onlara sor bakalım:"

«'Yaratılışca kendileri mi daha çetin» bünye bakımından daha sağlam; **«yoksa Bizim yarattıklarımız»** melekler, gök, yer ve bu ikisi arasında bulunanlar, doğular, yıldızlar, yakıcı alevler ve azgın şeytanlar **«mı?' Gerçekten Biz onları»** yani onların ataları olan Âdem'i **«bir cıvık»**, içinde kum taneleri olmayan yapışkan **«çamurdan yarattık.»**

Âyet-i kerimede hedeflenen, âhireti isbat etmek, müşriklerin söz konusu hayatı mümkün görmemelerini reddetmektir. Bunun izahı şöyledir: Âhireti mümkün görmemek, ya maddenin yeniden meydana gelmeye müsait olmadığından olur -ki, onların asıl maddesi su ve topraktan müteşekkil cıvık çamurdur ve bu iki unsur ölümsüzdür ve daima birleşebilir.- ya da Yaratıcı'nın buna gücü olmamasıdır. Bu ise batıldır. Çünkü bu muazzam şeyleri yaratabilen, insanı da yaratabilir ve onu yeniden var edebilir. Özellikle ilk yaratılışları yapışkan çamurdan olan insanları da... O'nun gücü zatına mahsus olup değişikliğe uğramaz.

12. «Doğrusu sen» onlara **«şaşıyorsun. Ama onlar»** seninle **«alay ediyorlar.»** Yani sen onlara sorma. Çünkü onlar, inat ediyorlar ve büyüklük taslıyorlar. Bu nedenle soru sorman kendilerine fayda sağlamaz. Sen, onlarla kendi arandaki farklı duruma bak. Ve yine sen, Allah Teâlâ'nın bu muazzam varlıkları yaratma gücüne, yeniden var etme kudretine, onların yeniden dirilmeyi inkâr etmelerine şaşıyorsun. Halbuki onlar, senin şaşmanı ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi kabullenmeni alay konusu ediyorlar.

Katade şöyle demiştir: "Allah'ın Nebi'si, bu Kur'ân indiği zaman ona ve insanların sapıklığına hayret etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Kur'ân'ı dinleyen herkesin iman edeceğini sanıyordu. Oysa müşrikler, Kur'ân'ı dinlediklerinde onunla alay ederek bir türlü iman etmemişlerdi. İşte Allah Rasûlü, bu duruma şaşmış, hayretler içinde kalmıştır. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Doğrusu sen onlara şaşıyorsun. Ama onlar (seninle) alay ediyorlar."*

"Teaccüb", bir şeyin sebebini bilmediği zaman insanda meydana gelen şaşkınlık halidir. Şaşkınlığın Allah'a atfedilmesi doğru değildir. Çünkü Allah, bilinmeyen şeyleri çok iyi bilir ve hiçbir gizlilik, bilgisi haricinde değildir. Bu nedenle Allah Teâlâ'nın sıfatında şaşkınlık, aşırı inkâr ve kınama anlamında olabilir. Nitekim bir kıraat şekline göre âyetteki *"acibte"* şaşırdın yerine *"acibtu"* (şaşırdım) diye okunmuştur. Söz konusu şaşkınlık, şu hadisi şerifte geçtiği gibi, tasvib etmek ve hoşnut olmak anlamına da gelebilir: *"Rabbin, eğlenceye meyli olmayan gençten hoşnut olur."*[4]

Cüneyd'e bu âyetle ilgili olarak soru sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Allah Teâlâ hiçbir şeye şaşmaz; fakat burada Peygamber'ine eşlik ederek şöyle buyurmuştur: *'Ey Muhammed! Onların seni yalanlamalarına şaşırıyorsan, asıl onların: 'Biz mi toprak olduğumuz zaman yeniden yaratılacağız?' demeleri şaşılıcak şeydir."* (Râd: 5) Yani durum, senin söylediğin gibidir.

Râgıb el-İsfehânî'nin *"el-Müfredât"* isimli eserinde şöyle geçmektedir: *"Doğrusu sen onlara şaşıyorsun. Ama onlar(seninle) alay ediyorlar.'* (Saffât: 12) Yani, yeniden dirilme konusunda tam bir bilgiye sahip olmandan dolayı onların bunu inkâr etmelerine şaşıyorsun. Oysa onlar, cehaletlerinden ötürü alay ediyorlar.

13. «Hatırlatıldıklarında» yani onların alışkanlık haline gelen âdetleri şudur: Kendilerine her hangi bir öğüt verildiği zaman **«düşünmezler»** öğüt almazlar. Burada, onların Allah'ı hatırlamayacak kadar O'nu tamamiyle unuttuklarına işaret edilmektedir. Bu nedenledir ki Allah Teâlâ, kendilerine hatırlatıldığında ve bu yolla kendilerine öğüt verildiğinde düşünmezler ve öğüt almazlar.

14. Öldükten sonra yeniden dirilmeyi dile getiren kişinin doğruluğunu gösteren **«bir mucize gördüklerinde de alaya kalkışıyorlar.»** Âyetteki *"yesteshirûn"* kelimesindeki *"ta"* ve *"sin"* harfleri mübalağa ve te'kid içindir. Yani çok alay ediyorlar, alay etmede haddi aşıyorlar. Ya da buradaki "sin" harfi talep ifade eder. Her biri diğerini alaya davet ediyor, demektir.

15. «Ve: 'Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir' diyorlar.» Burada da, onların görmüş olduğu eşsiz âyetlere, mucizelere işaret edilmektedir.

4- Elimde bulunan kaynaklarda bu ifadeye rastlamadım. Her halde bu söz seleften birine aittir.

ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَآبَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

16. "Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman mı biz tekrar diriltileceğiz ?

17. Önceki atalarımız da mı?"

18. De ki: "Evet, diriltileceksiniz. Hem de sizler çok aşağılanmış olarak."

19. Gerçekten o (Sûr'a üfürülüş), tek bir haykırıştır ki onların derhal gözleri açılıverir.

20. Şöyle derler: "Eyvah bizlere! Bu, hesap günüdür."

21. Bu, işte sizin yalan saydığınız ayırt etme günüdür.

16. «'Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz» yani bazı organlarımız toprak, bazıları da kemik olduğu **«zaman mı biz tekrar diriltileceğiz?»** Yani, biz tekrar diriltilmeyeceğiz. Buradaki sorudan, olumsuzluk kastedilmektedir. Âyette toprak kemikten önce zikredilmiştir. Çünkü çürüyen kısımlar toprağa dönüşmüştür.

17. «Önceki atalarımız da mı?'» Yani evvelki atalarımız da mı yeniden diriltilecekler? Bu ifadeden asıl maksatları, atalarının daha önce yaşamasına dayanarak yeniden dirilmeyi daha çok uzak görmektir. Onların iddiasına göre, atalarının yeniden diriltilmeleri oldukça uzaktır, ihtimal dahilinde değildir.

18. Onları azarlamak için **«de ki: 'Evet, diriltileceksiniz. Hem de sizler çok aşağılanmış olarak.'»** Buradaki hitap, öncelikle onlara ve atalarınadır. Yani evet, siz hepiniz zelil ve çok aşağılanmış olarak diriltileceksiniz.

19. «Gerçekten o» Sûr'a üfürülüş, **«tek bir haykırıştır»** başka bir haykırışa gerek yoktur. Yani Allah Teâlâ yeniden dirilmeyi emrettiği zaman hakikaten o, ikinci defa sûr'a üfürüş olan tek bir haykırıştır **«ki onların derhal gözleri açılıverir.»** Yani onlar, derhal kabirlerinden diri olarak kalkarlar, hayretler içinde gözlerini açarlar veya daha önce oldukları gibi görür hale gelirler; ya da kendilerine yapılacak muameleyi beklerler.

20. Dirilenler **«şöyle derler: 'Eyvah bizlere!»** Ey helâkimiz, hazır ol! Bu senin hazır olma vaktindir. **«Bu, hesap günüdür.'»** Yani bugün, yaptığımız işlerden dolayı hesaba çekileceğimiz gündür. Gerçekten onlar, bu durumu o zaman yakinen bilirler. Çünkü onlar dünyada, öldükten sonra yeniden dirilip hesaba çekileceklerini ve yaptıklarının karşılığını göreceklerini duyuyorlardı. Tekrar dirilmekle karşılaşınca bunun doğru olduğunu görmüşlerdir. O anda melekler, azarlama ve susturma metoduyla kendilerine şöyle derler:

21. «Bu, işte sizin» ısrarla **«yalan saydığınız»** "bu yalandır, gerçekle ilgisi yoktur" diye söylediğiniz hüküm, ya da doğru yolda olanları, sapıklardan **«ayırt etme günüdür.»**

Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklere şöyle buyurur:

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾
مِن دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم
مَّسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾

22-23. Toplayın mahşere o zalimleri, eşlerini ve Allah'tan başka taptıklarını. Cehennemin yoluna sevkedin onları.

24. Onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.

25. (Onlara:) "Ne oldu size birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?" (denilir.)

26. Doğrusu, onlar bugün teslim olmuşlardır.

22-23. «Toplayın mahşere o zalimleri...» Bunlardan kasıt müşriklerdir. **«Eşlerini,»** yani onlar gibi olan diğer müşrikleri, kâfirleri, münafıkları, isyankârları. Puta tapanı puta tapanlarla, yıldızlara tapanı yıldızlara tapanlarla, Yahudileri Yahudilerle, Hıristiyanları Hıristiyanlarla, ateşe tapanı ateşe tapanlarla ve değişik dinlere mensup olan diğer insanları da kendileri gibi olanlarla **«ve Allah'tan başka taptıklarını»**, putları ve tapınılan diğer şeyleri toplayan bu ifade onların pişmanlıklarını ve sıkıntılarını artırmaktadır. Âyetteki *"Eşlerini"* ifadesinden, kendi dinlerine mensup hanımları, ya da şeytanlardan olan dostları kastedilmiş de olabilir. Bu durumda her inkârcı kendi şeytanı ile birlikte aynı durumda olur.

«Cehennemin yoluna sevkedin onları.» Buradaki zamir, zalimlere, eşlerine ve onların taptıkları şeylere aittir. Yani onlara cehennemin yolunu gösterin ve kendilerini o yöne çevirin, demektir. Burada, onların küçümsenmesi söz konusudur.

Denmektedir ki, âyet-i kerimede *"zâlim"* ifadesi geneldir; hem kendine zulmedenleri, hem de başkalarına zulmedenleri kapsamaktadır. Bu nedenle her zâlim, kendine destek olanla, içki içen içki içenle, fuhuş yapan fuhuş yapanla, faizci faizciyle kısacası, herkes kendi yandaşıyla mahşerde bir araya gelir.

24. «Onları tutuklayın.» Yani "Ey melekler! Sırat köprüsünün üstünde müşrikleri alıkoyun. **«Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.»**

25. «(Onlara:) 'Ne oldu size yardımlaşmıyorsunuz?' (denilir.)» Yani yardımlaşmamanızın nedeni nedir? Dünyada iken iddia ettiğiniz gibi, azaptan kurtulmak için birbirinize niçin yardım etmiyorsunuz? Nitekim Ebu Cehil Bedir savaşında şöyle demişti: "Biz yardımlaşan bir topluluğuz."

Âyetteki sorunun, söz konusu zamana tehir edilmesinin sebebi şudur:

Bu vakit, azabın yerine getirildiği, desteğe aşırı derecede ihtiyaç duyulduğu bir vakit ve yardımdan tamamiyle umudun kesildiği bir süreçtir. O gün, azarlama ve susturma daha etkilidir. Hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü kula dört şey sorulmadıkça ayakları kıpırdamaz: Gençliğini nerede geçirdiği, ömrünü hangi alanda tükettiği, malını nereden kazanıp nereye harcadığı ve ilmi sayesinde ne yaptığı sorulacaktır."*[5]

Kıyamet gününe ait sorgu zordur, çetindir. Hata ve kusurları olan mü'minlere Allah Teâlâ rahmetiyle muamele ederek onları rezil etmez. Diğerlerine gelince, onlara şöyle buyrulur: *"...Hesap gören olarak bugün senin hakkında kendi nefsin yeter."* (İsrâ: 14) Amel defterlerini okuduklarında ise onlara, "Bunu yapan kişinin cezası nedir?" diye sorulur. Bunun üzerine onlar, "Onun cezası cehennemdir" derler. Kendilerine: "Öyleyse hükmünüz gereği girin oraya" denir.

Nitekim Cebrâil (a.s.) insan suretine bürünerek Firavun'a gelerek ona: "Efendisinin her türlü nimetlerle besleyip yetiştirmesine rağmen ona karşı gelen ve büyüklük taslayan bir kölenin cezası nedir?" diye sorunca Firavun: "Onun cezası suda boğmaktır" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Cebrail (a.s.): "Öyleyse bana, bu hükmü ihtiva eden bir yazı ver" demiş; Firavun'da ona bu fetvayı yazıp vermiştir. Firavun'un suda boğulduğu gün Cebrâil (a.s.) ilgili fetvayı çıkarmış ve ona: "Kendi aleyhine verdiğin hükümle boğul git" demiştir.

Âyet-i kerime, sırat köprüsünün gerçek olduğunu dile getiren kesin bir delildir. Bu köprü cehennemin üzerinde bulunan kıldan ince, kılıçtan keskin uzun bir köprüdür. Cennetlikler, bu köprüden geçer fakat cehennemliklerin ayakları ise buradan kayar. Ancak mu'tezile mezhebine mensup olanlar, sırat köprüsünün varlığını inkâr etmiş ve buna, söz konusu köprüden geçmenin mümkün olmadığını, mümkün olsa bile mü'minlere bir işkence olduğunu gerekçe göstermişlerdir. Onların bu reddine karşılık, Allah Teâlâ'nın sırat köprüsünden geçmeyi mü'minlere kolaylaştırmaya gücünün yettiği, hatta mü'minin onu şimşek gibi geçebileceği şeklinde cevap verilmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü âlim ve âbid yani Hakka tam manasıyla bağlı olan kimseler bir araya gelince âbid olan şahsa:*

5- Hadisi, Tirmizî *"Sünen"*inde *"Bâbu sıfati'l-kıyâme"* bölümünde tahric etmiş ve hadis için "Hasen-sahih hadis" tabirini kullanmıştır. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 10/436.

'Git; cennete gir ve yapmış olduğun ibadetten yararlan' denir. Âlim olan zata ise: 'Burada dur ve sevdiğine şefaat et. Çünkü kime şefaat edersen şefaatin kabul edilir,' denilir."[6]

Yine bu konuda şöyle denmiştir:"İlimle bir saat meşgul olmak, bütün geceyi ibadetle geçirmekten daha faziletlidir." Hele bu müzakere, Allah'ı tanımaya yönelik olursa... Oysa bu zamanda bununla meşgul olan azdır.

26. «Doğrusu, onlar bugün teslim olmuşlardır.» Bir kimse, bir şeye boyun eğdiği, teslim olduğu zaman âyette geçen *"İstislâm"* kelimesi kullanılmaktadır. Âyetin anlamı şöyledir: "Onlar, âcizliklerinin ortaya çıkması ve çıkış kapısının üzerlerine kapanması dolayısıyla çaresizlik içinde boyun eğmiş, teslim bayrağını çekmişlerdir. Her biri diğerini terketmiş ve onu desteksiz bırakmıştır. Teslim olan çaresiz kalmıştır. "Onlar, tıpkı gemileri parçalanıp denize düşen dost bir topluluk gibidirler. Nitekim, söz konusu kişilerin her biri, böyle bir felâket karşısında başkasını kurtarmak şöyle dursun, kendini bile kurtarmaktan âciz kaldığından arkadaşını ölüme terkeder. Oysa Allah için birbirini sevenlerin durumu bunun tam tersidir.

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ
كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ
﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا
طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَغْوَيْنَاكُمْ
إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾

6- Hadisi Beyhakî, Câbir'den merfu olarak,*"Âlim ve âbid diriltilir..."* sözleriyle rivayet etmiştir. Bkz. *el-Münzirî, et-Terğîb ve't- Terhîb*, 1/102.

27. Onlar birbirlerine dönüp soruyorlar.

28. Onlar şöyle derler: "Gerçekten siz bize sağdan geliyordunuz."

29. Ötekiler de: "Doğrusu siz iman etmiş değildiniz" derler.

30. "Bizim size karşı bir otoritemiz yoktu. Fakat siz azgın bir kavim idiniz.

31. Bu nedenle Rabbimizin sözü bize hak oldu. Mutlaka (azabı) tadacağız.

32. Evet, biz sizi kışkırttık. Çünkü biz azgındık."

33. O halde hepsi o gün azaba ortaktırlar.

27. «**Onlar**», o zaman «**birbirlerine**», tâbi olanlar veya inkârcılar, önder olanlara; ya da dostlarına «**dönüp**» düşmanlık ve tartışma tavrı içinde azarlama sorusuyla «**soruyorlar,**» münakaşa ediyorlar. Tıpkı şöyle denmiştir: "Birbirlerine nasıl soruyorlar?" Bunun üzerine şöyle buyrulmuştur:

28. «**Onlar**» yani tâbi olanlar önderlere, ya da inkârcılar yandaşlarına «**şöyle derler: 'Gerçekten siz bize**» dünyada «**sağdan geliyordunuz'**» güç ve zor kullanarak bizi sapıklığa, dalâlete zorluyordunuz. Biz de bu baskı ve zorluktan dolayı sizden korkarak size uyduk. Kötü işlerimizin çoğu bundan kaynaklanmaktadır. Yahut "siz bize hak tarafından geliyor ve bizi ondan çeviriyordunuz; veya size güvendiğimiz açıdan bize yaklaşıyordunuz. Nitekim hak yolda olduğunuza dair bize yemin etmeniz dolayısıyla biz de sizi tastik ettik. Oysa siz bizi saptırdınız." *"Fethu'r-Rahmân"* isimli tefsirde de böyle geçmektedir.

29. «**Ötekiler de: 'Doğrusu siz iman etmiş değildiniz' derler.**» Yani biz, baskı ile sizin iman etmenize engel olmadık. Aksine siz, imkân bulmanıza rağmen iman etmeyerek yüz çevirdiniz ve inkârı imana tercih ettiniz.

30. «**'Bizim size karşı**» tercihinizi elinizden alacak «**bir otoritemiz**» güç ve kuvvetimiz «**yoktu. Fakat siz azgın bir kavim idiniz,**» sapıklığı tercih ederek onda ısrar ettiniz.

31. «**Bu nedenle Rabbimizin sözü**» ki bu söz, O'nun şu ifadesidir: *"Andolsun, sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi, dolduracağım."* (Sâd: 85) «**Bize hak oldu,**» aleyhimize gerçekleşti. «**Mutlaka**» tehdit haberi gelen

azabı **«tadacağız.»**

32. «Evet, biz sizi kışkırttık» sapıklığa ve delâlete mecbur etmeden çağırdık; siz de sapıklığı hakka tercih ederek bizim bu çağrımıza uydunuz. **«Çünkü biz azgındık'»** ve bu azgınlığa devam edip gittik. Sizin, bizim gibi azgın olmanız için sizleri sapıklığa davet etmemizden dolayı bizi kınamayınız.

33. «O halde hepsi» tâbi olanlarla kendilerine uyulanlar **«o gün azaba»** sapıklıkta ortak oldukları ölçüde **«ortaktırlar.»**

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُو آلِهَتِنَا
لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ ﴿٣٦﴾

34. İşte Biz günahkârlara böyle yaparız.

35. Çünkü onlara: "Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur" denildiği zaman büyüklük taslarlar.

36. Ve şöyle diyorlardı:"Biz bir mecnûn şair için tanrılarımızı terk eder miyiz?"

34. «İşte Biz günahkârlara böyle» şer'î hikmetin gerektirdiği şekilde **«yaparız.»** O da, azapta sapanlarla saptıranları cem'etmektir. Burada sözü edilenler müşriklerdir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu ifadesi de bunu doğrulamaktadır:

35. «Çünkü onlara» davet ve telkin yoluyla: **«'Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur'»** deyin, **«denildiği zaman,»** bu sözü söylemekten **«büyüklük taslarlar.»**

Bil ki, *"Lâilahe illallâh" (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur)* sözü

Kur'ân-ı Kerim'in iki yerinde geçmektedir: Biri bu sûrede, diğeri ise Muhammed Sûresi'nin şu âyetindedir: *"Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur."* (Muhammed : 19) Kur'ân'da bu iki yerin dışında bu kelime-i Tevhîd üçüncü bir yerde yoktur. Bu lâfzın anlamı şöyledir: "Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur ve gerçek anlamda mabûd sadece Allah'tır."

36. «Ve şöyle diyorlardı: 'Biz bir mecnûn şair için» yani aklı başından gitmiş bir şairin sözünden dolayı **«tanrılarımızı terk eder miyiz?'»** Onlar, bu sözleriyle Muhammed(s.a.v.)'i kastediyorlardı. Buradaki soru inkâr içindir. Yani biz, putlardan ibaret olan tanrılarımıza ibadet etmekten vazgeçmeyiz. Böylece onlar bu konuda yalan söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber'i mecnûn ve şair olmakla itham etmişlerdir. Oysa onlar, onun en akıllı, en ileri görüşlü, en güzel sözlü ve her açıdan kendilerinden üstün olduğunu biliyorlardı.

بَلْ جَآءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ
لَذَآئِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾
فَوَٰكِهُ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ
مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٤﴾

37. Doğrusu o, hakkı getirdi ve peygamberleri doğruladı.

38. Acı veren azabı elbette siz tadacaksınız.

39. Ve sadece yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz.

40. Fakat Allah'ın samimi kulları müstesnadır.

41. İşte onlar için belli bir rızık vardır.

42. Türlü meyveler... Ve onlara hep ikramda bulunulur.

43. Naîm Cennet'lerinde ...

44. Karşılıklı tahtlar üzerindedirler.

37. «Doğrusu o, hakkı getirdi» yani durum, şair ve delilik konusunda söyledikleri gibi değil, bilakis Muhammed (s.a.v.), tevhid inancından ibaret olan hakkı getirdi **«ve»** bütün **«peygamberleri»**n bu inancı getirdiklerini **«doğruladı.»** Onun getirmiş olduğu inanç sisteminde bütün peygamberler birleşmişlerdir. Dolayısıyla onun bu yüksek durumu ile şâirlikle deliliğin ne ilgisi vardır?

38. Allah'a şirk koştuğunuzdan, Peygamber'i yalancı saydığınızdan ve büyüklük tasladığınızdan dolayı **«acı veren azabı elbette siz tadacaksınız.»** Daha önceki âyetlerde üçüncü şahıslardan söz edilirken burada birinci şahsa geçişin amacı, öfkenin doruk noktada olduğunu ortaya koymaktır.

39. «Ve sadece yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz.» Yani yapmış olduğunuz kötülüklerin karşılığı olan cezaya çarptırılacaksınız.

İbnu'ş-şeyh şöyle demiştir: "'Kerîm ve Rahîm olan, fayda ve zarardan münezzeh olan Allah Teâlâ nasıl olur da kullarına azap eder?' şeklindeki soruya bu âyetle cevap vermiştir."

Buna göre âyetin izahı şöyledir: "İlâhî hikmet, iyilik ve itaati emretmeyi, kötülüğü ve Allah'a karşı gelmeyi nehyetmeyi gerektirir. Emretmek ve nehyetmekteki hedef, ancak mükâfata teşvik etmek ve ceza ile korkutmak suretiyle yerini bulabilir. Âyet-i kerimede bu şekilde haber verilince, sözün doğruluğunu ortaya koymak üzere açıklamada bulunmak gerekir. İşte onlar, yukarıda ifade edilen sebeple azabın içine düşmüşlerdir."

Buna göre akıllı kişi, kıyamet gününden ve azabından sakınmalı, inkârdan imana, şüpheden tereddütsüz hale, kibirden tevazuya, batıldan hakka, ölümlüden ölümsüze, şirkten tevhid inancına, riyadan ihlâsa yönelmelidir.

Hz. Ali'ye, "Mü'minin alâmeti nedir?" diye sorulmuş, o da şu dört şeydir, demiştir: Kalbini kibir ve düşmanlıktan temizlemesi, dilini yalandan ve gıybetten temizlemesi, kalbini riya ve gösterişten arındırması, midesini de haram ve şüpheli şeylerden temiz tutmasıdır.

En büyük kibir, kişinin imanın esası, zikirlerin en hayırlısı ve ihlâs ifadesi olan *"Lâilâhe illallâh"* sözüne karşı büyüklük taslamasıdır. Çünkü kul, bütün üst makamlara o sayede yükselir. Fakat bu, şartlarına ve esaslarına bağlı kalmak kaydıyla mümkün olur.

40. «Fakat Allah'ın samimi kulları müstesnadır.» Yani siz, elem veren azabı mutlaka tadacaksınız. Fakat Allah'a gerçek anlamda bağlı olan kullar, o azabı tadmayacaklardır. *"Muhles"*, gerek dinde ve gerekse itaatle Allah'ın samimi kıldığı ve kendisi için tercih ettiği kimse; *"muhlis"* ise, kulluğunu Allah Teâlâ'ya ait kılan ve başkasını bu kulluğa ortak etmeyen kişidir.

41. «İşte onlar için» ibadetlerindeki samimiyetlerinden dolayı dengi bulunmayan ve tarifi mümkün olmayan, görünüşü güzel, tadı iyi ve kokusu hoş olması açısından özellikleri **«belli bir rızık vardır.»** Bunun açık olarak anlamı, o rızkın varlığı, kıymeti, güzelliği, lezzeti, kokusu ve vakti bellidir. Bu nedenle sabah-akşam, ya da devamlı olarak onu arzu etmişlerdir. Fakat dünyadakiler, cennette olduğu gibi rızıkları belli olmadığı için rızık konusunda sarsılıyor ve sıkıntıya düşüyorlar.

42. «Türlü meyveler...» Cennet ehlinin rızkı tamamiyle meyveler olduğu için âyette sadece meyveler dile getirilmiştir. Burada, karın doyurmak için değil, sırf haz duymak üzere yenen şeyler kastedilmektedir. Çünkü cennette bulunanların azığa ihtiyaçları yoktur. Yaratılış itibariyle onlar bâkidirler. Yine onlar, sağlam bir yapıya sahip olduklarından geçim kaynağına ihtiyaç duymaktan uzaktırlar. Dünyada bulunanlar ise öyle değildir. Çünkü yaratılış itibariyle dünyadakiler ölümlüdür. Bu nedenle vücutları zayıftır; dolayısıyla bakıma muhtaçtır.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Meyveler, diğer yiyeceklerden sayılır. Bu nedenle onların dile getirilmesi ile diğer yiyeceklerin ifadesine gerek kalmaz."

İşin açıkçası şudur: Meyvelerin zikredilmesi ile yetinilmesi, heveslendirmek ve teşvik etmek içindir. Çünkü çoğu Arap ülkelerinde, özellikle Mekke ve Medine'de türlü meyveler yoktur.

«Ve onlara» O'nun katında **«hep ikramda bulunulur»**; zor durumda hiç kalmazlar. Bu ise, mükâfatların en büyüğü, en uygunu ve ideallerin en yücesidir.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, cennet ehline ait rızkın özelliklerini dile getirmesi yanında, bu rızkın onlara saygı ve ikramla sunulduğunu belirtmiştir. Çünkü değer ve ikram anlayışı olmadan sadece doyurulmak, hayvanlara mahsustur."

Yüce Allah, söz konusu kimselerin yiyeceklerini zikredince meskenlerinin durumunu da dile getirerek şöyle buyurmuştur:

43. «Naîm Cennet'lerinde...» Yani sadece nimetlerin bulunduğu cennetlerde...

44. «Karşılıklı tahtlar üzerindedirler.» Âyette geçen *"sürur"*, üzerinde sevinçle oturulan taht anlamındaki *"serîr"* kelimesinin çoğuludur. Çünkü bu taht, söz konusu nitelikte olursa pek değerli bir nimet sayılır. Karşılıklı anlamına gelen *"tekâbul"* ise, birbirinin yüzlerine bakmak demektir. Bu da sevinç ve ünsiyetin doruk noktasıdır. Veya tahtlar döner olduğu için birbirine arkadan bakmazlar, denmiştir.

Allah Teâlâ, samimi kullarının yiyecek ve meskenlerini zikrettikten sonra içeceklerinin özelliklerini belirtmek üzere şöyle buyurmuştur:

يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ
لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ
قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾

45. Maîn Şarab'ından dolu bir kadehle onların etrafında dolaşılır.

46. Bembeyaz... İçenlere lezzet verir.

47. Onda ne zararlı bir sonuç var, ne de onlar ondan sar-

hoş olurlar.

48. Yanlarında bakışlarını kocalarından başkasına çevirmeyen iri gözlü huriler vardır.

49. Sanki onlar saklı yumurtalar gibidirler.

50. Derken birbirlerine dönüp sorarlar.

45. «Maîn Şarab'ından» yani göze görünen şaraptan veya cennette yerden dışa doğru akan nehirden **«dolu bir kadehle onların etrafında dolaşılır.»** Gerçekten cennette, su akan nehirler gibi şarap akan birtakım nehirler vardır.

46. «Bembeyaz...» Hatta süt renginden daha beyaz. Böylesi beyaz şarap, dünyada görülmemiş ve görülmeyecek de... Bu, hadis-i şerifte belirtilen *"hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın işitmediği"* nimetler cümlesindendir. **«İçenlere lezzet verir.»** Allah Teâlâ, söz konusu kadehi lezzetle nitelemesi, ya mübâlağa içindir, -yani lezzetli, tatlı, iştah açıcı, hoş hatta lezzette tıpkı lezzetin ta kendisi olmuş bir kadehtir- ya da dünyadaki şaraplardan farklı olduğunu beyan etmek için onu lezzetle vasıflandırmıştır. Dünyada bulunan bütün şarapların ise lezzeti yoktur.

47. «Onda» dünyadaki şarabın aksine **«ne zararlı bir sonuç var,»** - ki dünya şarabında baş ağrısı, karın ağrısı ve aklın gitmesi gibi zararlı bir hal vardır.- **«ne de onlar»**, Allah'a bağlı olanlar, **«ondan»** cennet şarabından **«sarhoş olurlar.»** Yani, onda karın ağrısı, baş ağrısı, ateş ve saçmalamadan ibaret hiçbir kötülük yoktur ve onlar sarhoş olmazlar.

"Bahru'l-Muhît" isimli tefsirde özet olarak şöyle geçmektedir: "Dünyadaki şarapta sarhoşluk, aklın gitmesi, düşmanlığın ve öfkenin ortaya çıkması, baş ağrısı, din ve dünya ile ilgili büyük zarar, kusma, altına kaçırmadan müteşekkil çeşitli zararlar vardır. Çoğu kez de vuruşmaya, vurmaya, fuhuşa, haksız yere adam öldürmeye sebep olur. Nitekim bu yolda olanlarda bu tür şeyler görülür. Oysa bunların hiçbiri cennet şarabında yoktur."

48. «Yanlarında bakışlarını kocalarından başkasına çevirmeyen» ve kocalarına değer verdiklerinden dolayı onlar yerine başkalarını arzu etmeyen **«iri gözlü»** ve bedenleri güzel **«huriler vardır.»**

49. «Sanki onlar saklı yumurtalar gibidirler.» Buradaki yumurtadan

kastedilen, devekuşu yumurtasıdır. Âyette sözü edilen huriler, saflıkta ve sarımtrak toz vs. den korunan devekuşu yumurtasına benzetilmişlerdir. Çünkü bu renk, en güzel vücut rengidir. Yani, onlara hiç el dokunmamıştır. Zira, ellerin dokunduğu şey, kirli olur.

Taberî şöyle demiştir: "Sözlerin en uygunu şöyle denmesidir: Sözü edilen yumurta, kabuğuna bir şey dokunmadan önce kabuğun iç kısmında bulunan zarıdır. Çünkü o, korunmuştur. Yani o kabuğu soyulduğu zaman ortaya çıkan yumurtadır."

Allah Teâlâ, bu âyetlerde beden ve ruhun haz duyduğu şeyleri dile getirmiştir. Bedenin haz duyduğu şey, meyvelerden, türlü nimetlerden, Arapların hiçbir şeyi daha fazla sevmedikleri şaraptan yararlanmak; arkadaşların sohbetinden ve güzellerin yüzüne bakmaktan hasıl olan zevkten istifade etmektir.

Denmiştir ki üç şey gözü aydınlatır: Yeşilliğe, akan suya ve güzel yüze bakmak.

50. «Derken birbirlerine dönüp sorarlar.» Yani Allah Teâlâ'nın samimi kulları cennette içerler ve dünyada içme âdeti olduğu gibi içtikleri şey üzerinde konuşurlar. Yine onlar birbirlerine dönüp, üstünlükleri, iyilikleri, başlarına geleni ve dünyada neleri olduğunu sorarlar. Âyet-i kerimede onlardan, geçmiş zaman fiili kullanılarak bahsedilmiş olması, te'kidle bu işin mutlaka vuku bulacağını göstermek içindir.

قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي
قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ
فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾

51. İçlerinden bir sözcü şöyle der: "Gerçekten benim bir arkadaşım vardı.

52. Şöyle derdi: 'Cidden sen iman edenlerden misin?

53. Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz zaman biz gerçekten cezalandırılacak mıyız?'"

54. "Siz bir bakar mısınız?" der.

55. Derken bakınır ve onu cehennemin ortasında görür.

51. «İçlerinden bir sözcü» karşılıklı konuşmaları ve sohbetleri arasında **«şöyle der: 'Gerçekten»** dünyada **«benim bir arkadaşım»** birlikte oturup kalktığımız bir yakınım **«vardı.»**

52. İmanımdan ve ahiret hayatını kabul etmemden dolayı bana **«şöyle derdi: 'Cidden sen iman edenlerden»** ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi kabul edenlerden **«misin?»** Bunu beni kınamak için söylerdi.

53. «Öldüğümüz, bir toprak ve bir yığın kemik olduğumuz vakit biz gerçekten» yeniden dirilecek, hesaba çekilecek ve **«cezalandırılacak mıyız?"»** Yani biz, yeniden hayata gelmeyecek ve cezalandırılmayacağız.

54. Bu sözcü, sohbet ettiği kişilere dünyadaki arkadaşının sözünü naklettikten sonra: **«'Siz»** cehennem halkına **«bir bakar mısınız?'»** Size öldükten sonra dirilmeyi yalanlayan o arkadaşı göstereyim **«der.»** O bununla, nakletmiş olduğu sözün doğruluğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Bunun üzerine bu kişiler ona: "Sen onu bizden daha iyi tanıyorsun. Bu nedenle ona sen bak" derler.

55. «Derken bakınır ve onu» arkadaşını **«cehennemin ortasında görür.»** Eşit anlamına gelen *"sevâ"* kelimesi, âyet-i kerimede *"orta"* anlamına alınmıştır. Çünkü *"orta"*nın, her yana olan mesafesi eşittir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Cennette, cennet ehlinin cehennemliklere baktığı ve birbirine bakıştıkları birtakım aralıklar vardır. Çünkü cennet ehli, cehennemliklerin azarlanmasından haz ve sevinç duyarlar. Şüphe yok ki cennet yüksek tarafta, cehennem ise alçak taraftadır. Cennette bulunanlar, tıpkı üst katlarda ve odalarda bulunanların alt taraflarında bulunanlara bak-

tıkları gibi, cehenneme ve cehennem ehline bakma hakları vardır."

قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾
وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾
إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا
أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾

56. Şöyle der: "Allah'a yemin olsun ki az kalsın sen beni de helâk edecektin.

57. Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı ben de bu tutuklananlardan olacaktım."

58. "Biz ölmiyeceğiz, değil mi?

59. İlk ölümümüzden başka... Ve biz azaba uğratılacak da değiliz."

60. İşte bu, büyük bir kurtuluştur.

61. Çalışanlar bunun için çalışsınlar.

62. İkram olarak bu mu hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?

56. Sözcü, arkadaşını kötü bir durumda görünce ona hitaben ve halinden memnun olarak **«şöyle der: 'Allah'a yemin olsun ki az kalsın sen beni de»** saptırmak suretiyle **«helâk edecektin.»**

57. «Eğer Rabbimin» hidayet etmek ve korumak suretiyle **«nimeti olmasaydı ben de bu tutuklananlardan olacaktım.'»** Âyette geçen *"ihzâr"* kelimesi *"Keşfu'l-Esrâr"*da da belirtildiği gibi, sadece kötülük bahis konusu

olduğu zaman kullanılır. Yani ben de azaba sevkedilenlerden olacaktım. Tıpkı sen ve senin gibilerin sevkedildiği gibi.

58. «'Biz ölmiyeceğiz, değil mi?» Burada, Allah'ın büyük lütfundan ve devamlı olan nimetlerden hoşnutluk duyularak sohbet edilen kişilerle konuşmaya geçilmiştir. Çünkü cennette ebedî kalmayı dile getirmek, büyük bir hazdır.

Âyetteki soruda hayret ifadesi vardır. Yani biz, refah içinde ebedî kalacağız ve hiç ölmiyeceğiz, değil mi?

59. Dünyadaki **«ilk ölümümüzden başka...»** Bu ölüm, sorgu için kabirde dirilmeden sonraki süreyi de kapsamaktadır. Sözcü bu sözü, Allah Teâlâ'nın şu ifadesini doğrulamak için söylemiştir: *"Orada ilk ölümden başka ölüm tatmazlar..."* (Duhân: 56) Yani, dünyadaki ilk ölümün dışında cennette hiç ölmeyiz.

«Ve biz» kâfirler gibi **«azaba uğratılacak da değiliz.'»** Azap, gerçekten her an ölümü temenni etmeyi gerektirdiği gibi, azaptan kurtulmak da büyük bir nimet olduğu için ondan bahsetmeyi gerektirmektedir. Nitekim, Hz. Ebu Bekir'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Ölüm, önceki halden daha kötü, sonraki halden ise daha iyidir."

60. «İşte bu,» yani içinde bulunduğumuz nimet, ebedîlik ve azaptan kurtulmadan ibaret bu fevkalâde durum, **«büyük bir kurtuluştur»** mutluluktur ve arzu edilene kavuşmaktır. Bir damlanın okyanus karşısında ve bir tanenin kocaman bir harmanın yanında basit kaldığı gibi dünya ve onun içinde bulunanlar da o kurtuluş karşısında basit kalır.

61. «Çalışanlar», çabucak kaybolan ve değişik elemler, sıkıntılar ve baş ağrılarıyla karışık dünyevî kısmetler için değil, **«bunun için»** bu yüksek ideale kavuşmak için **«çalışsınlar»**, gayret sarfetsinler.

Bir önceki âyette geçen *"İşte bu"* ve ardındaki ifade, bizzat Allah Teâlâ'nın söylediği söz olabilir. Bu söz, Allah'a itaat etmek suretiyle O'nun mükâfatını talep etmek için bir teşviktir. Bu nedenle şöyle denebilir: "Sıkıntılara katlananlar katlansın. Çünkü cennet, hoşa gitmeyen şeylerle; cehennem ise boş arzularla kuşatılmıştır."

Kısacası, âbid ve ârif kimselerden her birinin bu âyet-i kerimenin işaret ettiği şeyde payı vardır. Sâlih kimselerden biri kuşluk namazını yüz rek'ât

olarak kılıyor ve şöyle diyordu: "Bunun için yaratıldık ve bize bu emredildi. Allah'ın veli kullarının gayretleri ve itaatlerine karşılık bol ecir ve güzel mükâfattan dolayı hamd etmeleri yakındır."

Sâlih kulların pek çoğunun can çekişme anında şu âyeti okudukları belirtilmiştir: *"Çalışanlar, bunun için çalışsın."* (Sâffât: 61)

Biz Allah'tan dünyada selim kalp, âhirette de devamlı nimet isteriz.

Nakledildiğine göre Musa (a.s.) Rabbine: "Cennetliklerden en alt derecede olan kimdir?" diye sormuş, bunun üzerine Allah şöyle buyurmuştur: "Cennet ehlinin cennete girmesinden sonra gelen adamdır. Ona: "Cennete gir" denir. O da: "Ey Rabbim! İnsanlar yerlerini ve alacaklarını aldıktan sonra bu nasıl olur?" Bunun üzerine ona şöyle denir: "Dünyadaki krallardan birinin sahip olduğu kadarına sahip olmana razı mısın?" O da: "Ey Rabbim! Razıyım" der. Allah Teâlâ: "Senin için bir bu kadar, bir o kadar ve bir o kadar daha vardır" buyurur. Beşinci defa o: "Ey Rabbim! Razıyım" der. Yine Allah, "Bunun yanında on katı kadarı ve gönlün arzu ettiği, gözün hoş gördüğü şeyler de senindir" buyurur. O da, "Ey Rabbim! Razıyım" der. Musa (a.s.) bunun ardından: "En üst derecede olan kimdir?" diye sorunca Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar, makamlarını tayin ettiğim ve sonuca bağladığım kimselerdir. Onlar için gözün görmediği, kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayalinden geçmeyen nimetler vardır."* [7]

Bu rivayette sözü edilenlerin her ikisi de kurtulmuştur. En üst dereceyi elde ederek kurtulmak ise büyük bir kurtuluştur. Dünyada çobanla sultanın bir olmadığını görmüyor musun? Aynı şekilde dünyadaki düşünceler ve gayeler farklılık arzeder. Buna bağlı olarak âhiretteki mertebeler de farklı olur.

62. «İkram olarak bu mu hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?» Burada sorudan hedeflenen, inkârcıları gösterilen delili kabullenmeye sevketmektir. Âyette geçen *"bu"* ifadesiyle, cennet nimetlerine işaret edilmektedir. Bu üslûp, söz konusu inkârcıları alaya almanın en etkili yoludur. *"Nuzûl"* ise, misafir için hazırlanan ziyafet ve ona yapılan ikramdır. *"Zakkum"* da, yaprağı küçük, acı ve kokusu kötü olan bir ağacın adıdır. *"Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır"* (Sâffât: 64) âyetinde nitelenen ağaç, "zakkum" diye adlandırılmıştır. Âyetin anlamı şöyledir: "Sonuç olarak neticesi haz, se-

7- Hadisi Müslim, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel Muğire b. Şu'be'den merfu olarak tahric etmiştir. Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 10/533; Suyutî, *el-Fethu'l- Kebir*-2/150.

vinç olan ve bilinen bir rızık mı hayırlı; yoksa neticesi üzüntü ve keder olan zakkum ağacı mı?"

إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا
شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾
فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ
عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾

63. Gerçekten Biz onu, zalimler için bir fitne yaptık.

64. Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır.

65. Tomurcukları şeytanların başları gibidir.

66. Gerçekten onlar, ondan yiyecekler de karınlarını onunla dolduracaklar.

67. Sonra onlar için bunun üzerine kızgın su ile karışık bir içecekleri vardır.

68. Sonra da dönecekleri yer, hiç şüphesiz cehennemdir.

63. «Gerçekten Biz onu, zalimler için bir fitne» sıkıntı ve onlar için âhirette bir azap, ya da dünyada bir deneme **«yaptık.»** Çünkü onlar onun yüzünden denendiler ve sonunda haktan saptılar. Nitekim inkârcılar, bu ağacın cehennemde olduğunu duyunca, onun sayesinde dinleri konusunda fitneye maruz kalmış ve bunu Kur'ân'a, peygamberliğe hücum etmeye ve inkârda ısrar etmeye vasıta kılarak: "Bu nasıl mümkün olur? Çünkü ateş, ağacı yakar" demişlerdir. Böylece onlar, ateşte yaşayan canlıyı yaratmaya gücü yeten Allah'ın, ateşin içinde ağacı yaratmaya ve onu yakmaktan korumaya daha çok gücü yettiğini idrak edememişlerdir.

64. «Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır.» Bu ağaç

cehennemin dibinde bitmekte, dalları ise altlarına doğru yükselmektedir. Söz konusu ağacın asıl unsuru ateş olunca, diğer ağaçları yaktığı gibi ateş onu yakmaz. Suda üremeyen canlıların aksine orada üreyen balığın boğulmadığını görmüyor musun?

Âyet-i kerimenin bu ifadesi, belki de Ebû Cehil ve Kureyş'in ileri gelenlerine verilen bir cevaptan ve onların bilgisizliğini ortaya koymaktan ibarettir. Nitekim Ebû Cehil onlara: "Muhammed (s.a.v.) bizi zakkumla korkutuyor; oysa zakkum, kaymak ve hurmadan ibarettir" diyerek onları evine götürmüş ve cariyesine şu talimatı vermiştir: "Bize zakkum ver." Cariye de onlara kaymak ve hurma getirmiştir. Bunun üzerine Ebû Cehil alaylı bir tavırla: "Zakkumlanın! Bu, Muhammed'in sizi korkuttuğu şeydir," demiştir. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır."*(Sâffât: 64) Bu nedenle zakkum, şu cahil ve sapık kişilerin anladığı şey değildir.

65. «Tomurcukları» çirkin ve korkunç oluşun son sınırında **«şeytanların başları gibidir.»** Çünkü insanlar nazarında ve onların inanışlarına göre şeytanın sureti, suretlerin en kötüsü ve en sevimsizidir. Buradan hareketle onlar, bir şeyi son derece kötü ve sevimsizlikle niteledikleri zaman, her ne kadar şeytanı görmeseler bile o şey için, "Tıpkı şeytan gibi" tabirini kullanırlar. Güzellikte üstün olan da meleğe benzetilmiştir. Bu duruma işaretle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Hâşâ bu, bir insan değil, yüce bir melektir."* (Yûsuf: 31)

66. «Gerçekten onlar, ondan» o ağaçtan ve tomurcuklarından **«yiyecekler»** her ne kadar onu sevmeseler **«de»** çok acıktıklarından, ya da değişik bir azap olsun diye onu yemeye zorlanmalarından dolayı **«karınlarını onunla dolduracaklar.»**

67. «Sonra onlar için bunun üzerine» yani karınlarını doldurdukları o ağaçtan yeyip doyduktan ve bu sebeple çok susadıktan ve uzun bir süre su aradıktan sonra **«kızgın su ile karışık»**, yani iç organlarını parçalayacak ölçüde kızgın su ile karışık kan, cerahat ya da irinden müteşekkil **«bir içecekleri vardır.»**

68. «Sonra da dönecekleri yer, hiç şüphesiz cehennemdir;» cehennemin alt tabakaları veya bizzat cehennemdir. Zakkum ve kızgın su ise, cehenneme girmelerinden önce onlara ikram olsun diye sunulur. Kızgın suyun cehennemin dışında olduğu ifade edilmiştir. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ

şöyle buyurmuştur: *"İşte bu, mücrimlerin yalanladıkları cehennemdir. Onlar cehennem ateşiyle kızgın su arasında dolaşırlar."* (Rahmân: 43, 44)

Söz konusu kimseler, cehennemdeki yerlerinden ve ikametgâhlarından alınarak zakkum ağacına götürülürler ve ondan yerler. Daha sonra kaynar sudan içerler ve tıpkı devenin su mahallinden uzaklaştırıldığı gibi cehenneme götürülürler. Nitekim İbn Mes'ud'un okuyuşu da bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ey insanlar! Allah'tan korkun ve Müslüman olarak ölün. Şayet zakkumdan bir damla damlatılsa dünyada bulunanların yiyeceklerini acı hale getirir. Yiyeceği ve içeceği zakkum olan ve onun dışında yiyecek başka şeyi bulunmayan kimselerin durumu nasıl olur; düşünün."*[8]

إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾
وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ
مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ
اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

69. Çünkü onlar atalarını sapıklıkta buldular.

70. Kendileri de onların izlerinde koşturuyorlar.

71. Andolsun ki onlardan öncekilerin çoğu sapmıştı.

72. Gerçekten Biz onlara uyarıcı peygamberler gönderdik.

73. Bak o uyarılanların âkıbeti nasıl oldu?

74. Ancak Allah'ın ihlâslı kulları müstesna.

8- Hadisi Tirmizî, Nesaî; İbn Mâce de: *"Yer yüzünde bulunanların yiyeceklerini bozar,"* ifadesiyle tahric etmiştir. Tirmizî ise hadis için,"Hasen-sahih" demiştir.

69. «Çünkü onlar atalarını sapıklıkta buldular.» Bu âyet, gerek onların ve gerekse atalarının hiçbir dayanaklarının olmadığı halde dini konuda atalarını taklid etmeleri yüzünden zikredilen değişik azapları hakettiklerini dile getirmektedir. Yani onları, hidayet yolundan sapmış ve hakkı aramaktan uzaklaşmış olarak bulmuşlardır. Oysa onların sağlam bir delili olması şöyle dursun; şüpheye müsait bir şeyleri de yoktur.

70. «Kendileri de» zalim inkârcılar da **«onların izlerinde koşturuyorlar,»** atalarının hak üzere olduklarını, ya da batıl üzere bulunduklarını hiç düşünmeden onların izini takip ediyorlar. Kendileri sanki onların yolundan hizla gitmeye itiliyor ve teşvik ediliyorlar.

71. «Andolsun ki onlardan», kavmin Kureyş'ten **«öncekilerin»**, geçmiş ümmetlerin **«çoğu sapmıştı.»** Onları İblis saptırmıştır. İblis'in onları saptırdığı, âyette yer almamıştır. Çünkü ifadede buna işaret vardır ve bu işaretle yetinilmiştir.

72. «Gerçekten Biz onlara» yani onların çoğuna, sahip oldukları inancın batıl olduğunu açıklayan ve kendilerini bunun vahim sonucuyla uyaran **«uyarıcı peygamberler»** ve pek değerli nebiler **«gönderdik.»**

73. «Bak o uyarılanların âkıbeti,» korkunç ve feci hal ve helâk ile uyarılan söz konusu kimselerin sonu **«nasıl oldu?»** Nitekim onlar, bu uyarıya kulak asmadılar ve uyarıcı peygamberlere dönüp bakmadılar.

Âyetteki hitap, Hz. Peygambere olabileceği gibi, sözü edilen inkârcıların kalıntılarını görme imkânı bulabilen ve onlarla ilgili haberleri duyan herkesedir. Yani onlar, çok kötü bir şekilde helâk olmuşlardır. Fakat Allah Teâlâ, samimi kullarını şu ifadesiyle onlardan istisna etmiştir:

74. «Ancak» uyarı gereği **«Allah'ın»** iman ve amelde muvaffak kıldığı **«ihlâslı kulları müstesna.»** Yani onlar, geçmiş ümmetlerden kâfir olanların helâk edildikleri şeyden kurtulmuşlardır.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede Hz. Peygamber'i, kendisinden önce geçmiş ümmetlere peygamberler gönderdiğini beyan ederek teselli etmiştir. Nitekim peygamberler, kavimlerini inkâr ve sapıklığın kötü sonucuyla uyarmışlar, fakat onlar bu uyarıya aldırmayarak inkâr ve sapıklıkta ısrar ederek peygamberlerini yalancı saymışlardır. Buna karşılık peygamberler, onların eziyetlerine sabır göstererek Allah Teâlâ'ya davete devam etmişlerdir. "Ey Pey-

gamber! Sen de onlara uy. Sana düşen sadece tebliğdir."

وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾
وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ
الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ
فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٨٢﴾

75. Andolsun ki, Nuh Bize dua etmişti de Biz de ne güzel icabet etmiştik.

76. Biz hem onu, hem de ehlini büyük dertten kurtardık.

77. Ve onun neslini bâki kalanlar kıldık.

78. Hem de sonradan gelenlerde onun (namını) bıraktık.

79. Bütün âlemler içinde Nuh'a selâm olsun.

80. İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.

81. Gerçekten o, Bizim mü'min kullarımızdandı.

82. Sonra diğerlerini suda boğduk.

75. «Andolsun ki, Nuh Bize duâ etmişti de Biz de ne güzel icabet etmiştik.» Bu âyet, bir yönden uyarıcı peygamberlerin güzel akibetini, uyarılan halkın da kötü sonucunu açıklamaktadır. Âyetin anlamı şöyledir: "Andolsun ki Nuh, -ki o, ilk peygamberlerdendir- kavmini uzun süre imana davet etmiş; ancak bu davet, onların sadece nefret ve kaçışlarını artırdıktan sonra iman et-

melerinden ümidini kesince Bize dua etmişti. Biz de onun duasını en güzel bir şekilde kabul ederek düşmanlarına karşı ona destek sağlamak ve bu düşmanlardan gerektiği şekilde intikam almak suretiyle onu emeline ulaştırdık. Âyetteki çoğul ifadesi, azamet ve yüceliği göstermektedir.

76. «Biz hem onu, hem de ehlini büyük dertten» suda boğulmaktan veya uzun bir süre devam eden kavminin eziyetinden **«kurtardık.»**

77. «Ve onun neslini bâki kalanlar kıldık.» Şu duası gereğince de inkârcıları helâk ettik: *"Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!"* (Nuh: 26)

Rivayet edilmiştir ki, Hz. Nuh'la birlikte gemide olanlar ölmüş, sadece evlâtları ve hanımları kalmıştı. Kıyamet gününe kadar nesilleri devam edecek olan onlardır.

Katade ise şöyle demiştir: "Herkes Nuh'un neslidir. Onun Sâm, Hâm ve Yafes adında üç oğlu vardı. Sâm, Arapların, İranlıların, Rumların, Yahudilerin, Hristiyanların atası; Hâm, doğudan batıya kadar olan Sudanlıların, Pakistanlıların, Hintlilerin, Zencilerin, Habeşlilerin, Mısırlıların, Berberilerin ve daha başka milletlerin atasıdır. Yafes ise, Türklerin, Moğolların, Çinlilerin ve onların bölgesinde bulunan diğer halkın atasıdır."

78. «Hem de sonradan gelen» ümmet**«lerde onun»** Nuh'un **«(namını) bıraktık.»**

79. Meleklerden, insanlardan ve cinlerden müteşekkil, **«bütün âlemler içinde Nuh'a selâm olsun.»** Yani onu rahmetle anarlar ve bütün ümmetler onu sürekli olarak hayırla yad ederler.

80. «İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.» Yani, dualarını kabul ederek, geriye nesiller bırakarak, namlarının yayılmasını, âlemler içinde övgü ile anılmalarını sağlamak suretiyle tam anlamıyla mükâfatlandırırız. Gereği şekilde davrananları, daha az bir mükâfatla değil, hep böyle mükâfatlandıracağız.

Bu âyette, Nuh (a.s.)'un iyi davranışından dolayı mükâfatlandırılması babında kendisine yapılan pek değerli ikramların sebebi belirtilmektedir.

81. «Gerçekten o, Bizim mü'min kullarımızdandı.» Bu âyet, Nuh (a.s.)'un ibadetindeki samimiyeti ve imanının olgunluğu ile iyi davrananlardan olmasının sebebini ortaya koymaktadır. Yine bu âyet, imanın yüksek de-

yerini ve şerefini belirtmekte, imana ve bu imandan hasıl olan mükâfata teşvik etmektedir. Peygamberlik, imandan daha şerefli olmasına rağmen, mü'minlerin değerini vurgulamak üzere burada özellikle iman zikredilmiştir.

82. «Sonra diğerlerini» yani Nuh ve ehline düşman olanlarını -ki onlar, onun kavminin bütün kâfirleriydi- **«suda boğduk.»**

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِۦ لَإِبْرَٰهِيمَ
(٨٣) إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (٨٤) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا
تَعْبُدُونَ (٨٥) أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ (٨٦) فَمَا ظَنُّكُم
بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ (٨٧) فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ (٨٨) فَقَالَ إِنِّى سَقِيمٌ (٨٩)
فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (٩٠) فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (٩١)
مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ (٩٢) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًۢا بِٱلْيَمِينِ (٩٣)

83. Şüphesiz ki İbrahim de onun fırkasındandı.

84. Çünkü o, Rabbine tertemiz bir kalp ile gelmiştir.

85. O zaman babasına ve kavmine şöyle demişti: "Siz nelere tapıyorsunuz?

86. Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?

87. Siz âlemlerin Rabbini ne sanıyorsunuz?"

88. Derken yıldızlara bir baktı da:

89. "Ben hastayım" dedi.

90. Bunun üzerine onlar arkalarını dönüp gittiler.

91. Derken gizlice onların ilâhlarına giderek: "Yemez misiniz?" dedi.

92. "Ne diye konuşmuyorsunuz?"

93. Nihayet bir yolunu bulup onlara sağ eliyle bir darbe indirdi.

83. «Şüphesiz ki İbrahim de onun fırkasındandı.» Yani o, Nuh'a tâbi olan ve dinin temel prensiplerinde ona uyandı. İbn Abbas'a göre o, Nuh'un dinine mensup olanlardan ve sünnetine bağlı olanlardandı. Veya o, Allah'ın dinine sabır gösterme ve inkârcılara karşı direnmede Nuh'u örnek alanlardan biriydi.

Hz. Nuh ile Hz. İbrahim arasında Hûd ve Salih peygamberler vardı. Nuh ile İbrahim peygamberler arasında 2640 yıl vardır.

84. «Çünkü o, Rabbine tertemiz,» kalp âfetlerinden arındırılmış **«bir kalp ile gelmiştir.»** Rabbine tertemiz bir kalp (kalb-i selîm) ile gelmesinin anlamı, Allah'a samimiyetle bağlı olması demektir. Benzetme ile sanki kalbini bağrına basarak getirmiştir. Zira kalp, bir yerden başka bir yere taşınan şeylerden değil ki, götürülmüş; onunla birlikte gidilmiş olsun.

85. «O zaman babasına» Azer b. Ba'ir b. Nâhûr'a **«ve»** puta tapan **«kavmine şöyle demişti: 'Siz nelere tapıyorsunuz?»**

86. «Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?» Âyette geçen *"ifk"* yalanın en kötüsüdür.

87. «Siz âlemlerin Rabbini ne sanıyorsunuz?'» Siz başkasına taparken, O'nun sizden habersiz kalacağını, veya yaptığınız şeylerden dolayı sizi hesaba çekmeyeceğini mi sandınız? Yani böyle bir zan yok. O halde kesin olan nasıl olur?

88. «Derken» İbrahim **«yıldızlara»** yani astronomiyi ilgilendiren ilim ve hesaplara **«bir baktı da...»** Şayet o, doğrudan yıldızlara baksaydı âyette, "ile'n-nucûm" ifadesi yer alırdı. O zamanki toplum astronomiye oldukça ilgi duyuyordu. İbrahim (a.s.), kendisine karşı gelmesinler diye onlara inançlarına göre davrandı ve bunu bayramlarından, yani kendileriyle birlikte bayram yaptıkları yere gitmekten geri kalışına sebep göstererek:

89. «'Ben hastayım' dedi.» *"Sukm"*, bedene mahsus bir hastalık demektir. *"Ben hastayım"* ifadesiyle geçmiş zamana veya gelecek zamana, ya da şimdiki zamana işaret edilmiştir.

Bazı kimseler ise âyetle ilgili şu yorumu yapmışlardır: Âyetin anlamı: "Ben sizin muhalefetinizden ve putlara tapmanızdan dolayı hastayım," demektir. İbrahim (a.s.)'in bu ifadesi, dinini korumaya ve bunu kavmine kabul ettirmeye yöneliktir.

İzz b. Abdisselâm şöyle demiştir: "Söz, gaye ve hedeflere yöneliktir. Uygun olan hedefe, hem doğru hem yalan konuşarak ulaşmak mümkün ise, bu konuda yalan konuşmak haramdır. Fakat sadece yalan konuşarak ona ulaşılabiliyorsa o takdirde yalan konuşulabilir.[9] Bu hedefe ulaşmak mubah görülüyorsa tabi. Eğer maksada ulaşmak, mutlaka gerekli ise o durumda yalan söylemek de gerekli olur, vacib olur."

"el-Es'iletu'l-Mukhame" isimli eserde şöyle geçmektedir: "İnsanlardan, hile yapmak ve aldatmak üzere savaşlarda, hanımı razı etmede ve dargın kişilerin arasını bulmada yalan söylemeyi câiz görenler vardır. Doğrusu bu durumlarda da yalan söylemek câiz değildir. Çünkü yalan, bizatihi kötüdür. Dolayısıyla bizatihi kötü olan, şekillerin ve durumların değişmesiyle iyi olmaz. Bu durumlarda açıkça değil de teville ve dolaylı anlatımla câiz olur. Örnek olarak şu söylenebilir: Adam hanımını sevmediği zaman ona: 'Sen benim helâlım ve hanımım iken ve sana sahip olmuşken nasıl olur da seni sevmem?' diyebilir. Buna benzer ifadeler olabilir. Fakat hanımını sevmediği halde ona açıkça, 'Ben seni seviyorum' demesine gelince, bu ise bütünüyle yalan olur. Bu yalana ruhsat yoktur."

90. «Bunun üzerine onlar» hastalık bulaşma korkusuyla **«arkalarını dönüp gittiler»**, kaçtılar.

91. «Derken gizlice onların ilâhlarına giderek» alaylı bir tavırla putlarına: **«'Yemez misiniz?' dedi.»** Nitekim onlar, bereketlensin diye putlarının yanına yemek bırakıyorlarmış.

92. «'Ne diye konuşmuyorsunuz'», bana cevap vermiyorsunuz?

93. «Nihayet bir yolunu bulup» üst taraflarından yaklaşarak **«onlara**

9- Yalan, düşman eline düşen esir gibi, ancak bilinen bir tehlikeyi önlemek için câiz olur. Bu durumda düşmanın kötülüğüne engel olmak için gerçek olmayan şey söylenebilir.

sağ eliyle bir darbe indirdi.» Yahut çok kuvvetli vurdu. Çünkü sağ el, sol elden daha güçlü ve daha kuvvetlidir. Âletin gücü, sağlam ve kuvvetli hareketi gerektirir.

İbrahim (a.s.)'in kavmi, bayramlarından putlar hanesine dönünce putlarının kırılmış olduğunu görmüşler ve bu işin failini soruşturmaları üzerine bu işi İbrahim (a.s.)'in yaptığını sanarak onun getirilmesini istemişlerdir.

فَأَقْبَلُوٓا
إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ
وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا۟ ٱبْنُوا۟ لَهُۥ بُنْيَٰنًا فَأَلْقُوهُ فِى ٱلْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾
فَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

94. Derken koşarak ona geldiler.

95. Dedi ki: "Kendi yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz?

96. Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır."

97. Onlar şöyle dediler: "Haydi onun için bir yapı yapın da onu (oradan) ateşe atın."

98. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Bunun üzerine Biz de onları daha alçak duruma düşürdük.

94. «Derken» onu getirmek üzere görevlendirilenler **«koşarak ona»**, İbrahim'e **«geldiler.»**

95. İbrahim (a.s.)'i alıp götürdükten ve: *"Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim?"* (Enbiyâ: 62) âyetinden *"Bunların konuşamıyacağını sen de biliyorsun."* (Enbiyâ: 65) âyetine kadar belirtilen karşılıklı konuşmanın aralarında cereyan etmesinin ardından onlara hitaben Hz. İbrahim **«dedi ki: 'Kendi yonttuklarınız»** putlar**«a mı tapıyorsunuz?»**

96. «Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da» putları vs. yi **«Allah yaratmıştır.'»** Bu nedenle ibadete lâyık olan, yaratılan değil, bilakis Yaratan'dır. Her ne kadar putların şekilleri onlara ait ise de, asıl parçaları ve malzemeleri, Allah'ın yaratmasıyla olmuştur. Putlara şekil vermeleri ise, yine Allah'ın onlara güç vermesiyle olmaktadır. O'nun yaratması, kulların bir işi yaparken dayandıkları sebep ve vasıtalara bağlı değildir.

Âyet-i kerimenin ifade ettiği anlamdan, -Ehl-i sünnetin söylediği gibi- kulların fiilleri, Allah'ın yaratması ve kulların kesbi, yani kazanması ile olur. Mükâfat ve ceza ise, bu kazanca bağlıdır.

97. «Onlar şöyle dediler: 'Haydi onun için bir yapı yapın da onu (oradan)» çok kuvvetli yanan **«ateşe atın.'»**

İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "İbrahim'in kavmi bu maksatla yüksekliği otuz, genişliği de yirmi arşın (Bir arşın yakaşık 50 cm.dir.) olan bir duvar yapmış; önünü de odunla doldurarak ateşlemiş, geçen âyette ifade edildiği şekilde İbrahim (a.s.)'i ateşe atmışlardır."

98. «Böylece ona bir tuzak kurmak istediler» bir kötülük düşündüler. Bu tuzak, Hz. İbrahim'i ateşte yakmak istemeleridir. Hz. İbrahim, delille onları alt edip tartışmada susturunca, âcizlikleri halka yayılmasın diye onun, putlarını kırmak suretiyle o putlara tuzak kurduğu gibi, onlar da ona tuzak kurmaya ve kendisini yok etmek için çare aramaya koyulmuşlardır. **«Bunun üzerine Biz de»** tuzaklarını boşa çıkarmak suretiyle **«onları daha alçak duruma düşürdük.»**

Allah Teâlâ, ateşi İbrahim'e serin ve emin kılarak bu olayı onun üstünlüğü için parlak bir delil kılmıştır.

Şayet sen, "Neden Allah Teâlâ onu bizzat ateşle denemiştir?" dersen, cevap olarak şöyle derim: "Çünkü her insan, tabiatıyla Allah'ın kâhir sıfatının tezahüründen korkar. Allah Teâlâ ise ona, ateş güçlü de olsa O'nun izni olmadan hiçbir şeye zarar veremediğini göstermiştir. Bu olayda, düşmanlarını kahreden bir mucize vardır. Gerçekten Hz. İbrahim'in bu düşmanları ateşe, güneşe ve yıldızlara tapıyor ve onların Rubûbiyet niteliğine sahip olduklarına inanıyorlardı. Bu nedenle Allah Teâlâ onlara ateşin, ancak O'nun izniyle zarar verdiğini göstermiştir."

Nakledildiğine göre Nemrut, ateşin İbrahim (a.s.)'e serin ve emin geldi-

ğini görünce: "Gerçekten senin Rabbin çok büyüktür; dolayısıyla kurbanlar adayarak O'na yaklaşalım" demiştir.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ
إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ
بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ
أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي
إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

99. İbrahim şöyle dedi: "Ben Rabbime gidiyorum. O, beni yola iletir.

100. Ey Rabbim! Bana sâlih kimselerden (bir oğul) ihsan et."

101. Biz de ona yumuşak huylu bir oğul müjdeledik.

102. Oğlu, yanında koşacak çağa gelince: "Ey oğlum! Ben seni rüyamda boğazladığımı görmekteyim. Artık bak, bu konuda ne düşünürsün?" dedi. Çocuk da: "Babacığım! Sana ne emredildiyse yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi.

99. «**İbrahim**», Allah kendisini ateşten kurtardıktan sonra kavminden olup kendisinden ayrılanları azarlamak üzere onlara «**şöyle dedi: 'Ben Rabbime gidiyorum.**» Yani ben, Harran topraklarından veya Babil'den Rabbimin bana emrettiği yere Şam'a, ya da kendimi Allah'a ve ibadete vereceğim yere hicret ediyorum. «**O, beni yola**» istediğim hedef olan Şam'a veya dinim için uygun olan yere «**iletir.**»

Bu âyet, küfür diyarından, dinî görevleri ve kulluğu yapma imkânı bulunan yere hicret etmeye esas teşkil eder. İlk hicret eden ise Hz. İbrahim'dir; Lût (a.s.) ile hicret ederek Kudüs'e gitmişlerdir.

100. «Ey Rabbim! Bana sâlih kimselerden (bir oğul) ihsan et.'» Âyette kastedilen, tam anlamıyla sâlih bir evlâttır. Yani, davet ve itaatte bana destek olacak ve yalnızlıkta arkadaşlık edecek sâlih kimselerden birini bağışla, demektir. Bununla bir oğul kastetmektedir. Çünkü mutlak anlamda *"hibe" (ihsan etmek)*, bu maksat için kullanılır.

101. «Biz de ona yumuşak huylu bir oğul müjdeledik.» Âyette geçen *"ğulâm"* kelimesi, on yaşını geçen çocuk anlamındadır. Yaşı daha az olan çocuk için *"sabî"* kelimesi kullanılır. *"Halîm"* de, işlerde acele etmeyen ve zorluklara katlanan kişi demektir.

Allah Teâlâ bu âyette üç şeyi müjdelemiştir: Birincisi, bir oğul müjdelemiş; ikincisi, bu oğul hilim sıfatına sahip bir devreye ermiş ki, daha küçük yaşdaki çocuk için bu sıfat kullanılmaz. Üçüncüsü de, yumuşak huylu olmasıdır. Nitekim ergenlik çağına yakın bir dönemde babasının kendisini boğazlaması teklifine teslimiyet gösterdiği zaman, hangi hilim sıfatı onun bu hilim sıfatına denk olabilir?

102. «Oğlu,» İbrahim'in **«yanında koşacak çağa gelince:»** Yani büyüyüp onunla birlikte işleri, ihtiyaçları ve menfaatleri için koşturacak duruma gelince, ki o zaman oğlu on üç yaşında idi. **«'Ey oğlum! Ben seni rüyamda boğazladığımı»** Allah için kurban ettiğimi **«görmekteyim.»** Yani bu manzarayı aynen, ya da tevil suretiyle müşahade etmekteyim.

Denmiştir ki, bu rüyayı terviye günü [10] geceleyin görmüş ve kendisine sanki birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ sana, bu oğlanı boğazlamanı emrediyor."

«Artık bak, bu konuda ne düşünürsün?'» dedi. İbrahim (a.s.), onunla kesin olan bu emir konusunda Allah Teâlâ'dan kendisine inen bu deneme ile ilgili emri bilmesi için istişare etmiştir. Ki, istişare sonunda sabırsızlık içinde ise tahammül göstersin; teslim olmuş ise emin olsun ve o emre boyun eğmek suretiyle ecir kazansın ve bu hareket, iştişarede sünnet olsun.

«Çocuk da: 'Babacığım! Sana ne emredildiyse yap.» Hz. İsmail, ba-

10- Terviye günü; kurban bayramı arefesinden bir gün önceki güne verilen addır.

basının sözünden, her halde kendisini rüyasında boğazlamasının emredildiğini görmüş olduğunu anlamıştır. Bu nedenle *"Sana ne emredildiyse yap."* demiştir. O, peygamberlerin görmüş oldukları rüyaların hak ve gerçek olduğunu ve onların bu gibi şeyleri ancak emirle yaptıklarını biliyordu. Ancak kurban etme, her ikisinin tereddütsüz boyun eğmelerinin ihlâs ve samimiyetlerinin hangi boyutta olduğunu göstermek için -peygamberlere vahyin genelde uyanık halde gelmesine rağmen- uyanık halde değil de uyku halinde emredilmiştir. Nitekim şöyle demişlerdir: "Vahiy açısından peygamberlerin rüyaları haktır."

Peygamberlere Allah'tan vahiy, uyanık halde gelmektedir. Çünkü onların kalpleri hiç uyumaz ve gönüllerinin temizliğinden dolayı şeytanların onlar aleyhine bir yolu yoktur.

«İnşallah beni» boğazlamaya ve Allah Teâlâ'nın hükmüne karşı **«sabredenlerden bulacaksın' dedi.»** O, Allah'tan gelen sıkıntılara karşı sabretmesi için O'ndan yardım dileyerek *"İnşallah"* demiştir. Kim, dilemeyi Allah'a havale eder ve O'na yönelirse zor durumda kalmaz.

فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾
وَنَٰدَيْنَٰهُ أَن يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ
نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ
عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

103. Vaktaki onlar teslim oldular. İbrahim oğlunu alnı üzerine yatırdı.

104-105. Biz de ona şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gerçekten sen rüyana sadakat gösterdin. Şüphe yok ki Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız."

106. Muhakkak ki bu, açık bir imtihandı.

107. Ve ona büyük bir kurbanlığı çocuğun yerine fidye verdik.

103. «Vaktaki onlar», İbrahim ve oğlu Allah'ın emrine **«teslim oldular»** ve boyun eğdiler, yani oğlu kendisini Allah'a adadı. Ki, Katade şöyle demiştir: "İbrahim, oğlunu; oğlu İsmail'de kendi nefsini Hakk'a teslim etmişlerdir." **«İbrahim oğlunu alnı üzerine yatırdı.»** O zaman onlar, Mina'daki kayalığın bulunduğu yerde, ya da bugün kurban kesilen mahalde bulunuyorlardı.

Rivayet edilmiştir ki İblis, Cemretü'l-Akabe'nin yanında Hz. İbrahim'in önüne çıkmış; İbrahim ona yedi taş atınca kaçmıştır. Daha sonra büyük cemrede önüne çıkmış, yine ona yedi taş atınca İblis kaçmıştır. Ardından Hz. İbrahim, Allah'ın emri gereğince yürümüş ve oğlunu boğazlamaya azmetmiştir. Hac esnasında cemrelere (şeytan taşlama mahallerine) taş atmak, bu olaya dayanmaktadır.

Şeytan taşlamak, haccın vaciblerinden olup terkedildiği takdirde müctehid imamların ittifakıyla kurban cezası gerekir. Kulluğun adabını korumada çok hassas davranmaktan olacak ki, Hz. İsmail babasından, boğazlanma acısı karşısında hareket edip, bundan dolayı azar işitmesin diye ellerini ve ayaklarını sıkıca bağlamasını istedi. Daha sonra Hz. İbrahim, onu boğazlamaya karar verince Allah'ın emrine boyun eğerek teslim olmuş ve itaat etmiştir. Aşağıdaki beyitte ne güzel ifade edilmiştir:

Sevgilinin eliyle bana zehir sunulmuş olsaydı
Onun elinden bu zehir iyi gelirdi.

Nitekim "sevgilinin vurması iyi gelir" denilmiştir.

104-105. «Biz de ona şöyle seslendik: 'Ey İbrahim! Gerçekten sen rüyana» emredileni yerine getirmeye azmetmek ve bu emirle ilgili ön hazırlıkları yapmakla **«sadakat gösterdin.»** Yani rüyada gördüklerini doğruladın ve rüyanı, boğazlamaya yönelerek somut şekle uygun hale getirdin.

Denmiştir ki Hz. İbrahim, bıçağı bütün gücüyle oğlunun boğazına defalarca sürtmesine rağmen yine de kesemedi. Ardından bıçağı ensesine koydu. Bu sefer de bıçak bir odun parçasına dönüşmüştür.

Bir önceki âyette geçen *"Lemmâ"*nın cevabı, olayın detaylı anlatımında ifadenin yetersiz olduğunu belirtmek için hazfedilmiş, kaldırılmış ve tıpkı şöyle buyurulmuştur: "Anlatımı için ifadenin yetersiz kaldığı şeylerden olanlar oldu. Bu olan şeyler de, sıkıntı gelmesinden sonra bu sıkıntının giderilmesinden, hiç kimsenin sağlayamadığı başarının sağlanmasından ve İbrahim'le oğlunun büyük mükâfatları saklı olmakla birlikte üstünlüklerinin her tarafı kuşatmasından ibarettir."

Ârif kimselerden biri şöyle demiştir: "İnsan, evlât sevgisiyle yaratılmıştır. Fakat Allah dostluğu rütbesi ve sevgi makamı, Hz. İbrahim'in kalbinden başkası ile olan bağını koparmasını gerektirdi. Bu nedenle ona, en çok sevdiği şeyi Allah yolunda feda etmesiyle kendisini denemek ve meleklere onun, Allah'ın dostu olduğunu ve hakkın dışında bir şeyi kabul etmediğini hissettirmek üzere oğlunu boğazlamasını emretmiştir. Aslında Hz. İbrahim'den istenen, oğlunu boğazlaması değil; sadece tabiî alışkanlığını terketmektir."

Gerçekten Hz. İbrahim'e hak sevgisi galebe çalmış ve bu sevgi sonucunda Hak için babasından uzaklaşmış, oğlunu Allah yolunda boğazlamayı hedeflemiş ve Allah Teâlâ için bütün malını terketmiştir.

«Şüphe yok ki Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.'» Âyet-i kerimede, Hz. İbrahim ile oğlunun iyi davranışlarından dolayı söz konusu sıkıntıdan kurtulmalarının sebebi belirtilmektedir.

106. «Muhakkak ki bu,» ihlâslı olanın diğerlerinden ayrılmasına vesile olan **«açık bir imtihan»** ya da bariz bir sıkıntıy**«dı.»** Çünkü ondan daha zor bir şey yoktur.

Baklî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bu olayın, görünmeyen yönüyle değil de, sadece görünürde bir imtihan ve sıkıntı olduğunu belirtmiştir. Çünkü gerçek anlamda bu hadiseden amaçlanan, manevî derecelere ulaşmak ve hakikat sırlarına ermektir. Bu ise Allah'a olan yakınlığı artıran en büyük değerlerden sayılır."

Harirî de şöyle demiştir: "Sıkıntı üç çeşittir: Allah'a karşı olanlar için intikam ve ceza; hak yolda olanlar için arınma ve kefaret; veli ve sadık kullar için ise bir çeşit imtihandır."

107. «Ve ona» boğazlamak ve emredilen işi yerine getirmek üzere **«büyük»**, semiz, veya değeri büyük **«bir kurbanlığı çocuğunun yerine fidye verdik.»** Aslında fidye veren Hz. İbrahim'dir. Fakat âyette Allah, *"Biz ona*

fidye verdik" buyurmuştur. Çünkü kurbanlığı ona veren ve oğlunun yerine bu kurbanlığı kesmesini emreden O'dur. Allah Teâlâ bu kurbanlık karşılığında Hz. İbrahim'in neslinden olan bir peygamberi kurtarmış oldu. Bu peygamber, peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed'dir.

Nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Bu kurbanlık Hâbil'in takdim edip de kendsinden kabul edilen kurbanlık idi ve cennette güdülüyordu. İşte İsmail, bu kurbanlık karşılığında kurtulmuştur."

Boğazlanma kararı verilen Hz. İsmail mi, yoksa Hz. İshak mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Çoğu müfessirler, tefsirlerde[11] zikredilen çeşitli sebeplere dayanarak bunun, Hz. İsmail olduğu görüşündedirler.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾
وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَ
عَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

108. Ve sonradan gelenler arasında ona (iyi bir ün)bıraktık.

109. Selâm olsun İbrahim'e.

110. İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.

111. Şüphesiz o, mü'min kullarımızdandı.

11- Hafız İbn Kesîr, hadiseyi tefsirinde anlatmıştır. Olayın en belirgin tarafı şudur: "Allah Teâlâ Hz. İsmail'in boğazlanması kıssasını zikredip hadiseyi detaylarıyla açıkladıktan sonra şöyle buyurmuştur: *'Ona, bir de salih kimselerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.'* (Sâffât: 113) Bu ifade gösteriyor ki, boğazlanması düşünülen Hz. İsmail'dir, İshak değildir. Hadis-i şerifin şu ifadesi de bunu pekiştirmektedir: *'Ben iki kurbanlığın oğluyum.'* Allah Rasûlü bu sözünde, Hz. İsmail ile babası Abdullah b. Abdülmuttalib'i kastetmiştir.

112. Ona bir de sâlih kimselerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.

113. Biz, hem ona hem de İshak'a bereketler verdik. Her ikisinin neslinden, iyi davrananlar olduğu gibi, açıkça nefsine zulmedenler de vardır.

108. «Ve sonradan gelen» ümmet**«ler arasında ona»** İbrahim'e **«(iyi bir ün) bıraktık.»**

109. «Selâm olsun İbrahim'e.»

110. «İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.» Burada, Hz. İbrahim'in namının ümmetler içinde bâkî bırakılmasına işaret edilmektedir. Yani, iyi davrananları işte bu şekilde, tam olarak mükâfatlandırırız. Bundan daha az bir mükâfat ise söz konusu değildir.

Demek oluyor ki, Hz. İbrahim iyi davranan kimselerdendi. İfade edildiği gibi, kendisine yönelik olarak yapılan şeyler de iyi davranışına karşılık mükâfatlandırılmasından ibarettir.

111. «Şüphesiz o,» her yönüyle imanda karar kılan **«mü'min kullarımızdandı.»** Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, iman davasında sadık mü'minlerden olması dolayısıyla Hz. İbrahim'i methetmiş ve övmüştür. Çünkü o, dünyaya ve geçici arzularına tapan sapıklardan değil, Allah'ın bizzat kendi dostluğuna ve sevgisine mazhar kıldığı kimselerdendir.

112. «Ona» İbrahim'e **«bir de sâlih kimselerden bir peygamber olmak üzere»** yani peygamberliğine hükmedilen ve sâlih kimselerden olması takdir edilen Sâre'den olma **«İshak'ı müjdeledik.»** Âyette, *"sâlih kimselerden bir peygamber"* denmesi, bu ifadenin vurgulanması ve asıl hedefin sâlih kimselerin safında yer almak olduğuna işaret edilmesi, peygamberliğin bizzat hem olgunluk, hem de olgunlaştırma anlamını kapsamasına yöneliktir.

113. «Biz, hem ona», evlâtları içinde İbrahim'e, **«hem de»** kendi soyundan olan gerek İsrail oğullarından ve gerekse diğer milletlerden, tıpkı Hz. Eyüp ve Şuayb gibi peygamberler çıkararak **«İshak'a bereketler verdik.»** Onlara din ve dünyanın bereketlerini lütfettik. **«Her ikisinin neslinden»** amelinde veya iman ve itaatle bizzat kendisine **«iyi davrananlar olduğu gibi,»** inkâr ve günahlarla **«açıkça nefsine zulmedenler de vardır.»**

Âyet-i kerimede dikkatimiz çekilmektedir ki söz konusu peygamberlerin evlâtları ve nesilleri arasındaki zulüm ve isyan, kendilerine bir kusur ve noksanlık getirmez. Çünkü kişi, kendi soyundan ve neslinden olanların yaptığıyla değil, bizzat kendisinin yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını görür. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez..."* (Fâtır: 18)

Gerçekten soy, iyilik ve kötülükte, itaat ve isyanda etkili olmaz. Bu nedenle her yönüyle dindar olan bir kimsenin günahkâr; mü'min olanın da inkârcı evlâdı olabildiği gibi, bunun tersi de mümkündür. Âyet-i kerime, peygamber evlâtları olmakla övünen Yahudilerin arzularını ve heveslerini kesmektedir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ey Haşim oğulları! İnsanlar bana amelleriyle gelirken, siz bana soylarınıza dayanarak gelmeyiniz."* [12] Yani, insanların amelleriyle sizin soylarınız bir arada bulunmaz. Öyleyse bana amellerle gelin. Bu ifadeden maksat, insanlar amelleriyle geldikleri zaman, söz konusu kimselerin Hz. Peygamber'in huzuruna soylarıyla övünmelerinin çirkin olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim şâirlerden biri şöyle demiştir:

Hz. Ali'nin soyundan gelmekle iftihar mı ediyorsun?
İdrarın aslı da temiz sudur.
Kötü amellerin kirletmişse,
Temiz nesebin faydası yoktur.

Bir başka şâir de şöyle demiştir:

Kişi, karakter olarak Bâhile Kabilesi'nden ise,
Soyunun Haşimî kabilesinden olması fayda vermez.

Bâhile Kabilesi, densizlikle tanınan bir kabiledir. Çünkü onlar, artık yemekleri ve ölü hayvanın kemiklerinin iliğini yerlermiş. Bu karakterde olan kimseler için, "İnsanlar göçmüş; geriye maymunlar kalmış," atasözü vardır. Bunlar, insan olmadıkları halde insanlara benzemeye çalışıyorlar. Bu nedenle akıllı kişi, soy-sopa aldanmamalı ve hesap günü kendisine fayda veren şeyler

12- Bu ifade, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin tahric ettiği hadisten bir bölümdür. Tirmizî'nin lâfzı şöyledir: *"Ey Kureyş topluluğu! Kendinizi cehennemden kurtarın. Şüphesiz ben, Allah'tan size ne bir fayda sağlamaya, ne de bir zarar vermeye malik değilim. Ey Abd-i Menaf oğulları! Kendinizi cehennemden kurtarın..."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/404.

için çalışmalı ve gayret sarfetmelidir. Nitekim Zeynelâbidîn şöyle diyordu: "Ey Allah'ım! Açık olan şeylerimi insanların nazarında güzel göstermenden, gizli olan şeylerimi de çirkin göstermenden sana sığınırım."

وَلَقَدْ
مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ
الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا
الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٠﴾
إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

114. Andolsun ki Biz, Musa ve Harun'a da lütufta bulunduk.

115. Hem onları, hem de kavimlerini o büyük dertten kurtardık.

116. Onlara yardım da yaptık. Bu sayede galip gelenler, onlar oldular.

117. Bir de kendilerine açık kitabı verdik.

118. Onlara doğru yolu gösterdik.

119. Sonra gelenler arasında da onlara (iyi bir nam) bıraktık.

120. Musa ve Harun'a selâm olsun.

121. İşte Biz, iyilik eden kimseleri, böyle mükâfatlandırırız.

122. Gerçekten her ikisi de inanan kullarımızdandı.

114. «Andolsun ki Biz, Musa ve Harun'a da lütufta bulunduk.» Allah Teâlâ'nın sıfatlarından biri olan "Mennân" sıfatı, hiçbir karşılık beklemeksizin veren ve lütfta bulunan demektir. Âyet-i kerimede geçen ve *"Mennân"* kelimesinin de türediği *"menne"* kelimesi, başkasına bir şey vermek anlamına geldiği gibi, verdiğini başa kakmak anlamına da gelir. Başa kakmak ise, Allah için değil, fakat insanlar için yerilen bir sıfattır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah sizi minnet altına bırakır."* (Hucurât: 17)

Âyetin anlamı şöyledir: "Allah'a yemin olsun ki Biz, Musa ve kardeşi Harun'a peygamberliğin yanında dinî ve dünyevî nimetler gibi başka şeyler de lütfettik."

115. «Hem onları, hem de kavimlerini», İsrailoğullarını Firavun'ın işkence etmesinden ve Kıptî olan kavminin eziyeti gibi **«o büyük dertten kurtardık.»** Allah Teâlâ, burada belirtilen neticenin, sevimsiz şeylerden kurtarmak olunca, bunun ardından şu ifadesini getirmiştir:

116. «Onlara» yani Musa, Harun ve kavimlerine **«yardım da yaptık. Bu sayede»** düşmanları Firavun ve kavmine karşı tam anlamıyla **«galip gelenler, onlar oldular.»** Oysa daha önce kavimleri, Firavun ve kavminin elleri altında baskıya maruz kalarak onlara esir ve mahkûm durumda idiler.

117. Zikredilen bu neticenin ardından **«bir de kendilerine açık»**, beliğ, beyan ve anlatmada zirvede olan **«kitabı»** Tevrat'ı **«verdik.»** Bu kitap, din ve dünya iyilikleri için ihtiyaç duyulan ilimlerin tümünü kapsayan bir kitaptır. Bununla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten Tevrat'ı Biz indirdik. Onda bir hidayet ve bir nur vardır..."* (Mâide: 44) Allah Teâlâ Tevrat'ı açık, ifadeleri anlaşılır bir şekilde indirmiştir. Bu nedenle hükümlerinin açık olması ve helâlin haramdan ayrılması konusundaki mükemmelliği dikkate alındığında sanki o kitaptan, ihtiva ettiklerini açıklaması ve izah görevini üstlenmesi talep edilmiştir.

118. «Onlara» bu kitap sayesinde, içinde bulunan ayrıntılı hükümler ve detaylı esaslarla doğruya ve hakka ulaştıran **«doğru yolu gösterdik.»**

119. «Sonra gelenler arasında da onlara (iyi bir nam) bıraktık.»

120. «Musa ve Harun'a selâm olsun.» Yani sonradan gelen ümmetler arasında bu ikisiyle ilgili iyi nam ve övgüyü bıraktık. Bu nedenle söz konusu ümmetler onları hayırla anıyor; *"Musa ve Harun'a selâm olsun,"* diyor ve on-

lara dua ediyorlar. Bu durum kıyamete kadar devam edecektir.

121. «İşte Biz,» Musa ve Harun'un da içinde bulunduğu **«iyilik eden kimseleri, böyle»** tam bir mükâfatla **«mükâfatlandırırız.»** Noksan bir mükâfat ise söz konusu değildir.

122. «Gerçekten her ikisi de inanan kullarımızdandı.» Allah Teâlâ burada, bir önceki âyette geçen *"ihsân" (iyilik etme)* yolunun iman etmek olduğuna işaret etmektedir. İman, gayb mertebesi; ihsân ise müşahade mertebesidir. İnsan, beslenmesi açısından bitki; hissetmesi ve hareket etmesi açısından hayvan; şekil olarak da duvarda bulunan resim gibidir. İnsanın üstünlüğü ise konuşma, ilim, anlayış ve beşerî diğer olgunluklarladır. Bu nedenle rivayet edilen şu ifadede şöyle denmiştir: "Ebu Bekr'in sizden üstün olması, çok oruç tuttuğu veya namaz kıldığı için değil, kalbinde bulunan bir sırdan dolayıdır." (13)

Gerçekten Hz. Peygamber'in vefat ettiği günkü kararlılıkla hareketi ve diğer ashab-ı kiram gibi tereddüde düşmemesi, söz konusu bu sırrın bir sonucudur. Nitekim o gün minbere çıkarak, *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçti..."* (Âl-i İmrân: 144) âyetini okumuştur. Bu nedenle onun imanı daha kuvvetli, kararlılığı daha fazla ve sezgisi daha üstündür.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾
أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ
آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾

13- Bu ifadeden daha belirgin olanı ise Buharî, Tirmizî ve Ebu Davud'da Abdullah b. Ömer'den nakledilmiştir. Nitekim Abdullah, bu ifadesinde şöyle demiştir: "Allah Rasûlü hayatta iken biz, 'Peygamber ümmetinin en faziletlisi Ebu Bekir, ardından Ömer, ondan sonra ise Osman'dır' diyorduk. Buharî'nin bir rivayetinde de şöyle geçmektedir: 'Hz. Peygamber zamanında hiç kimseyi Ebu Bekr'e denk görmüyorduk. Bunun ardında Ömer, onun ardından ise Osman gelir..." Bkz. *Câmi'u'l-Usûl*, 8/579.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ
عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ
مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

123. Doğrusu İlyas da gönderilen peygamberlerdendi.

124. O vakit kavmine şöyle demişti: "Siz Allah'tan korkmaz mısınız?

125-126. En güzel Yaratan'ı, sizin de evvelki atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'l'e mi tapıyorsunuz?"

127. Fakat onlar onu yalanladılar. Şüphesiz onlar da tutuklanacaklardır.

128. Ancak Allah'ın ihlâslı kulları müstesnadır.

129. Biz ona sonradan gelenler içinde (güzel bir nam) bıraktık.

130. İlyas'a selâm olsun.

131. İşte Biz iyilik edenleri, böyle mükâfatlandırırız.

132. Doğrusu o, mü'min kullarımızdandı.

123. «Doğrusu İlyas da» İsrailoğullarına **«gönderilen peygamberlerdendi.»** O, Musa'nın kardeşi Harun'un torunlarından Yasin'in oğludur. Yaygın olan ve çoğunluğun kabul ettiği görüş budur.

124. «O vakit kavmine şöyle demişti: 'Siz Allah'tan», O'nun azabından **«korkmaz mısınız?»**

125-126. «En güzel Yaratan'ı, sizin de evvelki atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı», O'na kulluk etmeyi **«bırakıp da Ba'l'e mi tapıyorsunuz?'»** Yani ona tapmayın ve ondan hayır beklemeyin. Ba'l, Şam'da bulunan Bek

halkına ait putun adıdır. Bu halkın bulunduğu yer, bugün Baalbek olarak bilinmektedir. Söz konusu put ise altındandı. Halk, bu puta aldanarak ona saygı duymuş ve tapmıştır.

Âyet-i kerimede Allah Teâlâ'nın aynı zamanda onların atalarının da Rabbi olduğunun dile getirilmesi, söz konusu kimselerin görüşlerinin batıl olduğunu ortaya koymaya yöneliktir.

Âyette geçen *"halk"* kelimesi, yoktan var etmek, meydana getirmek demektir. Bu sıfat, Allah'tan başkası için tasavvur edilemez ki, Allah yaratıcıların en güzeli olsun. Buradaki *"En güzel Yaratan'ı"* ifadesinin "En güzel takdir edeni" anlamında olduğu da söylenmiştir. Veya putlarına ve iddialarına bakılarak tıpkı şöyle denmiştir: "Farzet ki burada icat edenler ve yaratanlar vardır. Onların yaratma anlayışları dikkate alındığında Allah Teâlâ bunların en güzel yaratan'ıdır.

127. «Fakat onlar onu», İlyas'ı **«yalanladılar. Şüphesiz onlar da»** onu yalanlamalarından ötürü **«tutuklanacaklardır»**, cehenneme ve azaba sevkedileceklerdir. Onlar oradan uzaklaşamazlar, azapları da hafifletilmez. Çünkü tutuklanmak, örfen fenalığa delâlettir.

128. «Ancak Allah'ın ihlâslı kulları müstesnadır.» Burada, İlyas'ın kavminden onu yalanlamayanların olduğuna, dolayısıyla bunların azaba sevkedilmediklerine işaret vardır. Söz konusu bu kimseler, Allah Teâlâ'nın davet ve irşad gereği iman ve amelde başarılı kıldığı samimi kimselerdir.

129. «Biz ona», İlyas'a, **«sonradan gelenler»**, ümmetler **«içinde (güzel bir nam) bıraktık.»**

130. «İlyas'a selâm olsun.» Yani söz konusu ümmetler, ona kıyamete kadar dua ederler ve ondan övgü ile bahsederler.

Âyette geçen *"İlyâsîn"* ile İlyas, tıpkı "Tûr-i Sîna" ve "Tûr-i Sînîn" gibi aynı anlamda olan iki kelimedir.

131. «İşte Biz» İlyas gibi **«iyilik edenleri, böyle»** tam bir mükâfatla **«mükâfatlandırırız.»**

132. «Doğrusu o, mü'min kullarımızdandı.» Buradaki zamir, İlyas'a aittir. Bu durumda İlyas ile İlyâsîn tek bir şahıs olmaktadır.

وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ
وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا
الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

133. Gerçekten Lût da gönderilen peygamberlerdendi.

134. Hani Biz onu ve bütün ehlini kurtarmıştık.

135. Ancak bir koca karı geride kalanlar arasında oldu.

136. Sonra diğerlerini helâk ettik.

137. Elbette siz sabahleyin onlara uğrar geçersiniz.

138. Ve geceleyin de... Artık düşünmez misiniz?

133. «**Gerçekten**» İbrahim Halil'in kardeşi Harun'un oğlu «**Lût da**» kavmine «**gönderilen peygamberlerdendi.**» Bu kavim, Sedum halkı olup Lût'u yalanlayarak öldürmek istemişlerdir. Bunun üzerine o: "Ey Rabbim! Beni ve ehlimi onların yapmakta oldukları kötülüklerden kurtar," demiştir. Allah da onu ve ehlini kurtarmıştır. İşte bu husus âyette şöyle buyrulmaktadır:

134. «**Hani Biz onu ve bütün ehlini kurtarmıştık.**» Yani onu ve ehlini toptan kurtardığımız zamanı hatırla.

135. «**Ancak bir koca karı geride**» azap içinde «**kalanlar arasında oldu.**» Bu kadın, onun hain karısıydı ve inkârcıydı. Lût'un şeriatına göre putperest kadınlarla evlenmek caizdi. Âyette yaşlı kadın, pek çok işlerden âciz kaldığından dolayı *"acûz"* diye adlandırılmıştır.

136. «**Sonra diğerlerini**» alt üst ederek ve üzerlerine taş yağdırarak «**helâk ettik.**» Allah Teâlâ önce üzerlerine taş yağdırmış, bununla yetinmiye-

rek ardından da onları alt üst etmiştir.

137. Ey Mekke halkı! **«Elbette siz»** ticaretiniz için Şam'a giderken **«sabahleyin onlara»** yani helâk olmuş, Lût kavminin yurtlarına ve evlerine **«uğrar geçer»** ve başlarına gelen felâketin izlerini müşahade eder**«siniz.»** Çünkü Sedum, Şam yolu üzerinde bulunmaktadır. Âyette ise buna şöyle temas edilmiştir: *"O şehrin harabeleri bir yol üzerinde hâla durmaktadır."* (Hicr : 76)

138. «Ve geceleyin de...» Yani sabah akşam, her zaman uğrar geçersiniz. Burada sadece sabah akşam değil, günün yirmi dört saati kastetilmektedir.

«Artık» bunu görüp ibret almak ve başlarına gelen felâketin aynısının başınıza gelmesinden korkmak üzere **«düşünmez»** ve akıl etmez **«misiniz?»** Sedum halkını inkârları sebebiyle helâk etmeye ve köklerini kazımaya gücü yeten Allah, elbette Mekke kâfirlerini de helâk etmeye ve köklerini kazımaya gücü yeter. Çünkü sebep ve tercih aynıdır. Hatta bunlar ötekilerinden daha da inkârcı ve yalancıdırlar.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ
الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ
الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾
لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ
سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ
إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿١٤٨﴾

139. Şüphesiz Yunus da gönderilen peygamberlerdendi.

140. Hani bir vakit dolu olan gemiye kaçmıştı.

141. Kur'a çekti de mağlûplardan oldu.

142. O, kınanmış bir halde iken balık onu yuttu.

143-144. Şayet o, tesbih edenlerden olmasaydı, dirilme gününe kadar onun karnında kalırdı.

145. Hasta halde onu ağaçsız boş bir sahile attık.

146. Ve ondan dolayı geniş yapraklı bir bitki bitirdik.

147. Onu yüz bine, hatta daha fazlasına peygamber gönderdik.

148. Nihayet iman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar yararlandırdık.

139. «**Şüphesiz**» Metta oğlu Zu'n-Nûn ve balığın yuttuğu, dolayısıyla balığın dostu anlamında "Sâhibu'l-hût" diye adlandırılan «**Yunus da**» Semud kavminden geri kalanlarına «**gönderilen peygamberlerdendi.**» Bunlar, Musul topraklarında Dicle kenarındaki bölgede bulunan Ninova halkıydı. Hz. Yunus onlara gönderildiği zaman kırk yıl kendilerini tevhide davet etmiş, onlar ise putlara tapmaya devam ederek onu yalanlamış ve bu tutumlarını sürdürmüşlerdi.

Bunun üzerine Hz. Yunus, aralarından çıkarak başlarına gelecek felâketle korkutmuştu. Daha sonra kavmi, bu felâket ve azabın işaretlerini görünce, doğrudan Allah'a dua ederek yakarışta bulunmuşlar; bu yalvarış ve bağış dileğiyle sahraya çıkmışlardı. Nidaları ise göklere yükseliyordu.

Bunun üzerine Allah Teâlâ, onlardan azabı kaldırmış ve tevbelerini kabul etmişti. Oysa Yunus, onların yok olmalarını bekliyordu. Akşam olunca kavminin yanından gelen bir oduncuya durumlarını sormuş, oduncu da: "Onlar iyi, sıhhat ve afiyetteler," diyerek Yunus'a, yaptıklarını anlatmıştı. Yunus ise: "Yalancı saydığım bir kavme bir daha dönmem" demiş, vahyi beklemeksizin onlardan çekinerek ve sıkılarak yurtlarından çıkmış ve deniz tarafına yönelmişti. Bu hususa şu âyet-i kerimede yer verilmektedir:

140. «Hani bir vakit» insanlar, hayvanlar ve eşyalarla **«dolu olan gemiye kaçmıştı.»** Yani kaçtığı o zamanı hatırla. Âyette geçen *"ibâk"* kelimesi, aslında kölenin efendisinden kaçışı demektir. Yunus'un, Rabbinin izni olmadan kavminden kaçışı, takındığı tavrın yanlış olduğunu tasvir etmek üzere mecaz yoluyla bu kelime ile ifade edilmesi yerinde olmuştur. Çünkü o Allah'ın kuludur. Nasıl olur da Allah'ın izni olmadan kaçar? Ve nereye kaçıyor? Oysa Allah onu kuşatmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Yunus, gemiye binip, gemi denizin ortasına gelince gidemez olmuş ve durmuştu. Bunun üzerine kaptanlar: "Burada efendisinden kaçmış bir köle var. İşte geminin manifestosu! Geminin içinde kaçan bir köle olunca gemi gitmez" demişlerdir.

Fahruddin er-Razî şöyle demiştir: "Kaptanlar: 'İçinizde günahkâr biri vardır. Aksi halde rüzgâr olmadan ve açık bir sebep bulunmadan bu gördüğünüz şey olmaz,' demişlerdir. Tüccar kısım ise: 'Biz bu tür şeylerle karşılaştık. Ne dersiniz? Kur'a çekelim; kime kur'a çıkarsa onu denize atalım. Çünkü birinin suda boğulması, herkesin boğulmasından daha iyidir,' demişlerdir. Bunun üzerine üç sefer kur'a çekmişler ve her seferinde kur'a Yunus (a.s.)'a çıkmıştır." Bu hususa şu âyette yer verilmiştir:

141. «Kur'a çekti de mağlûplardan oldu.»

142. «O, kınanmış bir halde iken» büyük **«balık onu yuttu»** ve taşların tesbihini, duyacak kadar denizin altına indirdi.

Rivayete göre Allah Teâlâ balığa: "Ver onu bakalım! Zira onu, sana rızık olsun diye değil, sadece karnın onun korunma yeri olsun diye verdim. Bu nedenle onun ne kemiğini kır, ne de ondan bir parça kopar," diye ilham etmiştir. Yunus, balığın karnında kırk gün kalmıştır. Buna, hasta bir halde sahile atılmış olması delâlet etmektedir. [14]

143-144. «Şayet o,» balığın karnında **«tesbih edenlerden olmasaydı,»** -ki bu tesbih şu ifadeden ibarettir: *"Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum."* (Enbiyâ: 87) ya da tesbih ederek ömrü boyunca Allah'ı çokça zikredenlerden olmasaydı, **«dirilme»**, kıyamet **«gününe kadar onun»**, balığın **«karnında»** diri veya ölü olarak **«ka-**

14- Üç gün kaldığı söylendiği gibi, yedi gün kaldığı da söylenmiştir. Allah Teâlâ daha iyisini bilir.

lırdı.» O takdirde balığın karnı kıyamet gününe kadar onun kabri olurdu. Fakat tesbih edenlerden olduğu için orada kalmadı.

"el-Vesît" isimli tefsirde şöyle geçmektedir: "Yunus, iyi ve Allah'ı zikreden bir kuldu. Balığın karnına düşünce Allah Teâlâ: *'Şayet o, tesbih edenlerden olmasaydı, dirilme gününe kadar onun karnında kalırdı.'* (Sâffât: 143, 144) buyurmuştur."

Firavun ise, azgın ve Allah'ı anmayı unutan bir kuldu. Suda boğulmaya başlayınca, *'İnandım; gerçekten İsrail oğullarının inandığından başka tanrı yoktur'* dedi. (Yûnus: 90) Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Şimdi mi? Halbuki bundan önce isyan etmiştin."* (Yûnus: 91)

İmam Şafii'den de şu husus nakledilmiştir: "Günahı gideren en güzel şey tesbihtir. Çünkü zikir, ceza ve azabı kaldırır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *'Şayet o, tesbih edenlerden olmasaydı..."* (Sâffât: 143)

145. «Hasta» balığın karnında kalmaktan kaynaklanan vücut zayıflığından dolayı rahatsız **«halde»** -ki, doğduğu saatte gücü olmayan bebeğin vücudu gibi olmuş; artık güneş sıcağına ve rüzgârların esişine tahammülü olmayacak derecede güçsüzleşmişti.- **«onu ağaçsız boş bir sahile attık.»**

Âyette geçen *"nebz"* kelimesi, önemsizliğinden dolayı bir şeyi atmak demektir. *"arâ"* ise, açık yer demektir. Binalardan ve gölge veren ağaçlardan yoksun boş yere bu ad verilmiştir. Yani Biz balığı, onu ağaç ve bitkiden yoksun boş yere atmak üzere götürdük.

146. «Ve ondan dolayı» kendisini gölgelemek üzere yaprağı, her hangi bir gövdeye dayanmayıp yere doğru yayılmış halde olan kabak, karpuz vs. gibi **«geniş yapraklı bir bitki bitirdik.»** Allah Teâlâ onun için, altında kabak bitmesi dolayısıyla gölgelik olan bir bitki bitirmiştir. Bu bitki bitirme hadisesi, Yunus'un mucizesi gibidir. O, bu bitkinin altında gölgelenmiş, bitki de onu sineklerden korumak için yapraklarıyla kaplamıştır. Çünkü sinek, diğer otlara olduğu gibi ona konmaz.Yunus, şaşkın halde deniz onu kenara atınca, sinekler ona acı veriyordu. Bunun üzerine söz konusu bitki, yapraklarıyla onu örtmüştür.

147. «Onu yüz bine, hatta daha fazlasına peygamber gönderdik.» Bu topluluk, daha önce kendilerinden kaçmış olduğu kavmidir.

Âyette kastetilen, daha önce peygamber olarak gönderilmesidir. Yani

kavminin arasından çıkmadan ve balık onu yutmadan önce onlara peygamber gönderilmiştir. Allah Teâlâ, önce onun peygamberlerden olduğunu bildirmiş, ardından onun yüz bine, hatta daha fazlasına peygamber gönderildiğini haber vermiştir. *"Hatta daha fazlasına"* derken belirtilen bu fazlalık, bakan kişinin nazarına göredir. Yani kişi, söz konusu kalabalığa bakınca şöyle der: "Onlar, yüzbin veya yüz yirmi bin kişidir." Bu sayı ile hedeflenen, onların çok olduğunu belirtmektir.

148. «**Nihayet**» azabın inmesiyle ilgili alâmetleri gördükten sonra ona içtenlikle «**iman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar**» geri bıraktık ve dünya hayatından «**yararlandırdık.**» Söz konusu süre, Allah'ın kendilerine takdir etmiş olduğu süredir. Bu ifade, onlardan azabın ve cezanın kaldırılmasından kinayedir.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا
الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ
لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ
عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾

149. Şimdi onlara sor: "Kızlar Rabbinin de oğullar onların mı?"

150. Yoksa Biz, melekleri dişi yaratmışız da onlar, o zaman şahit miydiler?

151. Haberin olsun ki onlar, uydurmalarından dolayı şöyle derler:

152. "Allah doğurdu." Elbette bunlar, yalancıdırlar.

153. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiştir?

149. «Şimdi onlara sor:» Yani Allah Teâlâ bütün kemal sıfatlara, azamet ve yüceliğe sahip, yaratmada ve ulûhiyette tek olduğuna göre, azarlayarak ve cehaletle suçlayarak Kureyş halkına ve bazı Arap topluluklarına sor bakalım. Çünkü onlar şöyle diyorlardı: "Allah cinlerle evlenmiş, onlardan melekler olmuş, bunlar da Allah'ın kızlarıdır. Bu yüzden melekler gözle görülmezler."

Böylece bu zümre, Allah Teâlâ'ya evlât isnat ederek, bu evlâtların erkek değil, bilakis kız olduklarını iddia etmişlerdir. Hatta onlar, erkekleri kendilerine, kızları da Allah Teâlâ'ya ayırarak batıl bir taksimat yapmışlardır. Erkek çocuklarıyla övünüyor, kız çocuklarından ise nefret ediyorlardı. Bu nedenle kız çocuklarını öldürüyor veya diri olarak gömüyorlardı. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlardan birine bir kız çocuk müjdelendiği vakit öfkesinden yüzü simsiyah kesilir."* (Nahl: 58)

«'Kızlar Rabbinin de oğullar onların mı?'» Onlara göre kız çocuklar değersiz, erkek çocuklar ise değerlidir. Burada, Rablerine karşı kendileri için bir tercih söz konusudur. Azıcık aklı bulunan kişi, böyle düşünmez ve konuşmaz. Bu âyet, tıpkı şu âyet gibidir: *"Demek size erkek, Allah'a dişi; öyle mi? Öyleyse bu, çok insafsızca bir taksim!"* (Necm: 21, 22)

Allah Teâlâ, ardından onları başka bir şekilde susturmaya yönelerek şöyle buyurmuştur:

150. «Yoksa Biz,» mahlûkatın en şereflilerinden ve şekil itibariyle onlardan çok uzak olan **«melekleri dişi yaratmışız da onlar, o zaman şahit miydiler?»** Ki, söylediklerini öne sürüyorlar. Çünkü bu tür şeyler, ancak görerek bilinebilir. Akıl yoluyla bilinmesine ise imkân yoktur. Bu nedenle meleklerin dişi olduklarını söyleyen, onların yaratılmasına şahit olması gerekir. Meleklerin yaratılmasını görmedikleri halde onlara nasıl dişilik atfediyorlar? Onların, melekleri dişi saymaları, meleklerin değerini ve üstünlüklerini hiçe saymaları demektir. Bu ifadenin ardından Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

151. «Haberin olsun ki onlar, uydurmalarından», tamamiyle yalan konuşmalarından **«dolayı şöyle derler:»**

152. «'Allah doğurdu.'» Yani onların bozuk görüşleri, sadece açık bir yalana ve çirkin bir iftiraya dayanmaktadır. Onların bu konuda hiçbir delilleri bulunmadığı gibi, kesin olarak şüpheleri de yoktur.

Bu ifade ile Allah Teâlâ'ya şekil atfedilmekte ve O'na fanilik, ölüm izafe edilmektedir. Çünkü doğum, yok olmaya ve bozulmaya müsait varlıklara mahsustur.

«**Elbette bunlar,**» o sözlerinde hiç şüphesiz açıkça «**yalancıdırlar.**»

153. «Allah, kızları oğullara tercih mi etmiştir?» Yani O'nun, kızları oğullara tercih ettiğini, daha değersiz ve daha düşüğünü kabul ettiğini mi söylüyorsunuz?

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾
أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ
عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ
﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾

154. Size ne oluyor, nasıl hükmediyorsunuz?

155. Hiç düşünmez misiniz?

156. Yoksa sizin açık bir belgeniz mi vardır?

157. O halde eğer siz doğru iseniz, kitabınızı getirin.

158. Bir de O'nunla cinler arasında bir hısımlık uydurdular. Andolsun cinler de bilirler ki, onlar götürüleceklerdir.

159. Allah, onların isnad ettikleri vasıflardan münezzehtir.

160. Fakat Allah'ın ihlâslı kulları, onlar gibi değildir.

154. «Size ne oluyor,» bu meselede sizin yararınız nedir? Âlemlere ihtiyacı olmayan Allah'ın aleyhine, akl-ı selimin batıl olduğuna hükmettiği bu hükümle **«nasıl hükmediyorsunuz?»** Bu hükümden vazgeçin. Çünkü böyle bir hükme varmak haksızlıktır.

Allah Teâlâ, önce onların tercihi istikametinde soru sormuş, ardından da iki cinsten üstün gördüklerini kendilerine, düşük gördüklerini de Allah'a ayırmalarından ibaret bu fasit hükme varmalarından dolayı hayretle soru sormuştur.

155. «Hiç düşünmez misiniz?» Yani bunu düşünüyor da batıl olduğunu anlamıyor musunuz? Çünkü bunun batıl olduğuna her akıllı hükmettiği gibi, aptal dahi hükmeder. Allah Teâlâ bunun ardından, onları başka bir yolla susturmayı hedefleyerek şöyle buyurmuştur:

156. «Yoksa sizin açık bir belgeniz mi vardır?» Yani meleklerin Allah'ın kızları olduğuna dair gökten size inen açık bir deliliniz mi vardır? Böyle bir hükme varmak için ortada ya hissî ya da aklî bir delil bulunmalıdır. Bu iki delilin bulunmaması halinde ise naklî bir delile gerek vardır.

157. «O halde eğer siz»bu hususta **«doğru iseniz,»** davranışınızın doğruluğunu belgeleyen **«kitabınızı getirin.»** Size, bu hükmün yer aldığı semavî bir kitap inmediğine göre, bu yalanda ne diye ısrar edip duruyorsunuz?

Bu âyetin ardından Allah Teâlâ, onların cevap vermekten yoksun, muhatap olmaya değmez olduklarını, durumlarının onlardan yüz çevirmeyi ve suçlarını başkalarına aktarmayı gerektirdiğini belirtmek üzere hitapta üçüncü şahsa geçişle şöyle buyurmuştur:

158. «Bir de O'nunla», Allah ile **«cinler arasında bir hısımlık uydurdular.»** Âyette geçen *"cinneh"* kelimesi cin ve melekler topluluğu demektir. Fakat burada kastedilen, meleklerdir.[15] Cinler gözle görülmediği için "cinneh" olarak adlandırılmışlardır. Anne karnında saklı bulunan bebeğe "cenin" denmesi de bundandır. Aklın perdelenmesi demek olan "cunûn" (delilik) de yine aynı kökten gelmektedir.

Müşrikler, söyledikleri gibi Allah'la melekler arasında bir akrabalık ku-

15- Bu, bazı müfessirlerin görüşüdür. Doğrusu *"cinneh"* kelimesinden maksat, insanların karşıtı olan cinlerdir. Buna göre âyette cinler kastetilmiş ve bununla, "Allah Teâlâ cinlerle evlenmiş ve onlardan melekler doğmuştur." diyen müşriklere cevap verilmiştir.

rarak bununla, Allah'la melekler arasında bir cinsiyet birliği olduğu sonucuna varmışlardır. «**Andolsun cinler de bilirler ki,**» yani Allah'a yemin olsun kendileriyle Allah arasında bir hısımlık uydurmakla büyüklük atfettikleri cinler de bilirler ki, -burada asıl kastedilen, meleklerdir.- «**onlar**» inkârcılar cehenneme «**götürülecekler**» ve onunla azap edilecekler«**dir.**» Söz konusu hısımlığı uydurduklarından ve yalan konuşmalarından dolayı cehennemden uzaklaşamayacaklardır.

Bu âyetin ardından Allah Teâlâ kendisini, onların uydurmuş oldukları yalandan tenzih ederek şöyle buyurmuştur:

159. «Allah, onların isnad ettikleri vasıflardan», çocuk ve hısımlıktan «**münezzehtir.**» Yani Allah, kendisine yaraşır şekilde yüce olduğunu belirtmiş, ya da söz konusu vasıflardan kendisini tenzih etmiştir.

Âyet-i kerimede, onların ahmakça sözlerine ve yanlış ifadelerine şaşılmış ve hayret edilmiştir.

160. «Fakat Allah'ın ihlâslı kulları, onlar gibi değildir.» Yani müşrikler Allah'ı, zikredildiği tarzda nitelerken Allah'ın, lütfu sayesinde şüphe ve tereddüt çıkmazından kurtardığı ihlâslı kullar ise O'nu bu şekilde nitelemekten uzak durmuşlardır.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾
مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَٰتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾
وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾
وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

161-162. Gerçekten siz ve taptıklarınız, evet sizler, O'na karşı kimseyi yoldan çıkaramazsınız.

163. Ancak cehenneme girecek olan hariç.

164. (Melekler şöyle derler:) "Bizden herkes için belli bir makam vardır.

165. Saf bağlayanlar elbette biziz.

166. Tesbih edenler de elbette biziz."

161-162. Ey müşrikler! **«Gerçekten siz ve taptıklarınız,»** ki bu taptıkları şeyler, onları saptıran şeytanlardır. Burada, sözün kapsamını tahkik etmeye çok önem verildiğini belirtmek için söz konusu müşriklere hitaba yönelme olmuştur. **«Evet sizler, O'na»**, Allah'a **«karşı kimseyi yoldan çıkaramazsınız.»** Yani O'nun kullarından hiçbirini, günahlara ve korkuya kaptırarak saptıramaz ve ifsat edemezsiniz.

163. **«Ancak»** onlardan **«cehenneme girecek olan hariç.»** Allah Teâlâ, onun kötü tercihi sonucu inkârda ısrar ettiğini, dolayısıyla cehennemliklerden olduğunu bilir. Aldatan ve saptıranlar ise Allah'ın takdiriyle cehennemliklerden olmasına hükmedilen kimseyi saptırırlar. İhlâslı olanlara gelince, bunları bozamazlar ve saptıramazlar.

164. Melekler şöyle derler: **«'Bizden»** ki burada meleklerin, kendilerine tapanları reddetmek üzere itirafı anlatılarak tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Allah'ın kızları kabul ederek kendilerine taptığınız melekler şöyle derler: Bizden **«herkes için belli bir makam vardır.»** Yani her birimizin bilgide, ibadette ve âlemde bazı işleri organize etme konusunda Allah'ın emrine uygun hareket etmede bir mertebesi vardır. O, bu mertebeye bağlı olup onu ne aşabilir, ne de ondan bir santim inebilir. Yine o, Allah'ın azametine ve heybetine boyun eğmek ve büyüklüğüne, yüceliğine saygı göstermek durumundadır."

Âyette müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları olduklarına dair sözlerinin yanlış olduğuna dair bir uyarı vardır. Çünkü onların açık seçik olarak kulluklarını belirtmeleri, kulluğu kabul ettiklerini gösterir. Böyle olunca Allah ile onlar arasında cinsiyet nasıl söz konusu olabilir?

İbn Abbas şöyle demiştir: "Göklerde bir karış yer yok ki, onun üzerinde bir melek namaz kılmasın, tesbih etmesin. Doğrusu bütün kâinat, yalnız Allah Teâlâ'nın bildiği şekilde mamur edilmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber, yalnız başına bulunma halinde bile olsa örtünmeyi ve çıplak halde erkeğin hanımıyla cinsi ilişki kurmamasını emretmiştir."

165. İtaat durumunda ve hizmet sahasında **«saf bağlayanlar elbette biziz.»**

166. «Tesbih edenler», Allah Teâlâ'yı O'nun yüceliğine yaraşmayan bütün vasıflardan takdis edenler **«de elbette biziz.'»**

وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾
لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ
الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ
سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾

167. Doğrusu onlar şöyle diyorlardı:

168-169. "Eğer bizim de yanımızda öncekilerinkinden bir kitap olsaydı, elbette biz de Allah'ın samimi kulları olurduk."

170. Fakat onu inkâr ettiler. Artık ileride bileceklerdir.

171. Andolsun ki elçilikle görevlendirilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmiştir:

172. "Elbette onlar mutlaka yardım göreceklerdir.

167. «Doğrusu onlar» yani Kureyş halkı **«şöyle diyorlardı:»**

168-169. «'Eğer bizim de yanımızda öncekilerinkinden» yani öncekilere ait kitaplardan, Tevrat ve İncil'den **«bir kitap olsaydı, elbette biz de Allah'ın samimi kulları olurduk.'»** Böylece yalnız Allah'a ibadet eder ve öncekilerin muhalefet ettiği gibi muhalefet etmezdik.

170. «Fakat onu inkâr ettiler.» Yani onlar, daha önceki semavî kitaplara hakim olan Kur'ân-ı Kerim gelince, onu inkâr ederek, gerek onun ve ge-

rekse Allah Rasûlü'nün hakkında söylediklerini söylediler.

«Artık ileride» inkârlarının sonucunu ve büyük azaptan ibaret olan kötülüğünü **«bileceklerdir.»** Bu onlar için korkutucu bir haber ve tehdittir.

Âyette, insanın herhangi bir aşağılama ve baskı olmadan cehennemin alt tabakasına ve iddialarının sonucuna katlanacaklarına işaret edilmektedir.

171. «Andolsun ki elçilikle görevlendirilen» her durumda ibadeti bize has kılan **«kullarımız»** kulluktaki ihlâs şerefine peygamberlik şerefini eklediğimiz kimseler **«hakkında şu sözümüz»**, vaadimiz **«geçmiştir:»** Yani Allah'a yemin olsun ki, bu sözümüz ezelde geçmiş veya Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır. Zamana bağlı olan bu geçme hadisesi, sadece insana nisbetledir. Allah'a nisbet edilen bir iş ise anında olur. Allah Teâlâ, bu ifadenin ardından vaadini belirterek şöyle buyurmuştur:

172. «'Elbette onlar mutlaka yardım göreceklerdir.» Yardımsız bıraktığımız kimseler galip gelmedikleri gibi, yardım ettiklerimiz de mağlûp olmazlar.

Allah Teâlâ, bunun ardından ifadeyi genelleştirerek şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ
فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾

173. Mutlaka galip gelecek olanlar, elbette bizim ordularımızdır."

174. Onun için bir müddet onlardan yüz çevir.

175. Onları gözetle; görecekler.

176. Çabucak azabımızı mı istiyorlar?

177. Fakat o, onların sahalarına indiği vakit, o uyarılmışların sabahı ne kötüdür!

178. Yine sen bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

179. Onları gözetle; yakında göreceklerdir.

173. Dünyada ve ahirette düşmanlarına karşı **«mutlaka galip gelecek olanlar, elbette bizim ordularımız»**, peygamberler ve onlara uyan mü'min kullar**«dır.'»** Bunların, bazı durumlarda yenilgiye uğradıkları görülse bile sonuç onlarındır. Çünkü hüküm, genele göredir. Nadir olan bir iş ise yok hükmündedir. Yenilgi, tıpkı Allah'ın emrine karşı gelmek, dünyaya meyletmek, kendini beğenmek, gururlanmak vs. gibi sebeplerle arızî olup, ilâhî desteğe engel teşkil etmez. Yardım ise sadece mü'mine yaraşan değerli bir makamdır.

Kâfir olanlara gelince, onların durumu da galip gelmek sûretiyle kendilerini doğru yolda sanarak helâke götürülmelerinden ve yardımsız bırakılmasından ibarettir.

Bazı kimseler şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, bu yardımla bilinen yardımı değil, aksine delili kastetmiştir. Çünkü hak, batıldan kılıçla değil, delille ayrılır. Bu ifade ile Allah Teâlâ, söz konusu delilin değişik devirler ve asırlardaki ümmetlere karşı peygamberlere ait olduğunu kastetmiştir."

Hasan Basrî ise şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bu yardımla delili değil, bizzat bu yardımın kendisini kastetmiştir." Hasan Basrî daha sonra:"Hiçbir savaşta bir peygamberin öldürüldüğü haberi bana ulaşmadı" demiştir. Hasan Basrî bu ifadesiyle, savaşa memur edilen kimsenin, bu işe memur edilmeyenin aksine mutlaka yardım gördüğünü kastetmiştir. Bu izah, Allah Teâlâ'nın, *"...Haksız yere peygamberleri öldürdüklerinden..."* (Bakara: 61) ifadesi ve buna benzer ifadelerle söz konusu âyet ve benzeri âyetlerin arasını bulmaktan ibarettir.

Sözün özü, yardım gören ve galip gelenler ihlâslı kullardır. Çünkü galip ve azîz olan yüce Mevlâ'ya dayanan kimse yardım görür; galip ve muzaffer olur. Düşmanları ise yenilgiye uğrar, mağlûp olurlar. Allah'tan başkasına dayanan ve özellikle taşlardan yapılmış surlara ve kalelere sığınan, yenilgiye uğrar, mağlûp ve perişan olur.

174. «Onun için bir müddet» -ki bu müddet, savaştan geri durma süresidir.- **«onlardan yüz çevir.»** Yani yardım ve galibiyetin sana ve sana uyanlara olduğunu bildiğinde Mekke kâfirlerinden yüz çevir ve eziyetlerine sabret.

175. Öldürme ve esir olmak gibi başlarına gelen pek kötü hal ve feci ceza durumu karşısında **«onları gözetle»**; olacak olan şeyleri o vakit **«görecekler.»**

Âyette geçen ve gelecek zamanı ifade eden *"sevfe"* sözcüğü, bir şeyi uzak göstermek değil, burada sözü edilen kimselerin tevbe edip iman etmeleri için bir uyarı niteliği taşımaktadır. Çünkü sakıncalı görülen bir şeyi uzak göstermek, korkutmaya engel olan bir şey gibidir.

"Görecekler" anlamındaki bu âyet indiği zaman Mekke'li inkârcılar, aşırı bilgisizliklerinden dolayı aceleci bir tavırla alaylı bir şekilde: "Bu azap ne zaman gerçekleşecek?" demeleri üzerine aşağıdaki âyet inmiştir:

176. «Çabucak azabımızı mı istiyorlar?» Yani tekrarlanan bu tehditin ardından çabucak azabımızı mı istiyorlar? Buradaki soru, inkâr ve hayreti ifade etmektedir. Yani çirkin sayılan bu işe hayret ediniz!

Tevrat'ta şöyle geçmektedir: "Bana mı aldanıyorlar, yoksa bana karşı cür'et mi ediyorlar?"

177. «Fakat o» vaadedilen azap, **«onların sahalarına»**, açık alanlarına, bahçelerine ve yakınlarına **«indiği vakit,»** tıpkı o bir ordu gibi onları yenmiş ve develerini ansızın evlerinin önüne çöktürmüştür. **«O uyarılmışların»** yani azapla uyarılan ve onu yalanlayan, neticede iman etmeyenlerin **«sabahı ne kötüdür!»** Bu ifade, ordunun sabahleyin saldırmasından istiaredir. Nitekim onların saldırısı sabahleyin çok olduğu için, gece de olsa bu saldırıya *"sabah"* adını vermişlerdir.

178. «Yine sen bir süreye kadar onlardan yüz çevir.»

179. «Onları gözetle; yakında göreceklerdir.» Bu ifade, Hz. Peygamber için tesellinin ardından bir teselli, yeniden dirilmenin olacağına dair vurgulamanın ardından bir vurgulama ve Hz. Peygamber'in, tanımı ve izahı mümkün olmayan sevimli, değişik şeyleri göreceğine, inkârcıların ise sevimsiz, zararlı ve farklı şeyleri göreceklerine dair bir bildiridir.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

180. İzzet sahibi Rabbin onların yakıştırdıklarından münezzehtir.

181. Peygamberlere selâm olsun.

182. Hamd ise âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

180. «İzzet sahibi Rabbin onların yakıştırdıklarından münezzehtir.» Bu hitap Hz. Peygamber'edir. Yani, "Ey Muhammed! Seni yetiştiren, mükemmel hale getiren, izzet sahibi ve mutlak galip olan Rabbini, müşriklerin O'nun büyüklüğüne yakışmayan evlât, eşler, ortaklar ve bundan başka azabı acele istemelerinin delâlet ettiği gibi, onlara karşı sana olan yardımın terk edilmesinin de içinde yer aldığı bazı şeyleri yakıştırmalarından tenzih et."

İzzet Allah'a mahsus olduğu için O'na izafe edilmiştir. Sanki "O, izzet sahibidir, izzet sadece ona mahsustur," denilmiştir.

Yahut da izzet Allah'ın, peygamberlerden ve diğerlerinden aziz kıldıkları kimseler içindir. İzzet ve üstünlük, mahlûkat arasında cereyan eden bir hadisedir. Bu sıfat, her ne kadar Allah Teâlâ'nın dışında da geçerli bir sıfat ise de, O'nun hakimiyeti altındadır ve O'na bağlıdır. Bu nedenle Allah, *"...Dilediğini aziz edersin..."* (Âl-i İmrân: 26) buyurduğu gibi o sıfatı dilediğine verir.

181. İlâhî mesajları ümmetlere tebliğ eden ve onların ihtiyaç duyduğu dinî ve dünyevî meseleleri kendilerine açıklayan **«peygamberlere selâm olsun.»** *"Selâm"* bütün sevimsiz şeylerden kurtuluş ve her arzulanan şeye kavuşma demektir. Söz konusu peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu ise Muhammed (s.a.v.)'dir.

Âyetteki *"selâm olsun"* ifadesi, daha önce sadece bazı peygamberlerden söz edilmiş ise de bütün peygamberleri kapsamaktadır. Çünkü her birini zikretmek, sözün uzamasına sebeptir.

182. «Hamd ise âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.»

Şeyh İzzeddin şöyle demiştir: "'*Elhamdü lillâh*' ifadesi, Allah Teâlâ'nın bütün zât ve sıfatlarına yönelik kapsamlı bir ifadedir. Alîm, kadîr, semi' (işiten) ve basîr (gören) gibi, subûtî sıfatların her biri bu ifadenin kapsamı içindedir. Bu nedenle biz, bildiğimiz bütün üstünlükleri ve idrak ettiğimiz bütün yücelikleri 'hamd' sayesinde ortaya koyabiliyoruz."

Öte yandan Ebussuud şöyle demiştir: "Bu ifade, Allah Teâlâ'nın bütün selbî sıfatlarının vurgulanmasının ardından, O'nun subûtî sıfatlarıyla nitelenmesine bir işaret; bu sıfatları izleyen ve peygamberlerine pek değerli kerametler, din ve dünya ile ilgili faziletler sunmasının ve onlarla kendilerine uyanlara Allah'a hamd etmeyi gerektiren gizli-açık her türlü nimetleri bol bol vermesinin de yer aldığı üstün fiiller için de bir izahtır.

Yine bu ifade, Allah Teâlâ'nın vaadettiği yardım ve galibiyetin gerçekleştiğine dair bir vurgulamadır. Bundan asıl hedef ise, mü'minlerin Allah'ı nasıl tesbih edip hamd edeceklerine, kendilerine din ve dünya ile ilgili faziletlerin akışında Allah ile kendileri arasında vasıta olan peygamberleri hayırla nasıl anacaklarına dair onları uyarmaktır. Allah'a hamd edilmesiyle ilgili ifadeler arasında, *'Peygamberlere selâm olsun'* şeklindeki ifadenin yer alması, her halde bu sûre-i celilenin Allah'a hamd sözü ile sona ermesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü burada, Allah Teâlâ'nın onlara başarı lütfetmesi, hamd etmeyi gerektiren nimetler cümlesinden olduğuna işaret vardır."

Bazı kimseler şöyle demişlerdir: "Kâfirlerin helâk edilmesinden, mü'minlerin kurtarılmasından, her hal ve durumdan dolayı Allah'a hamd olsun. Yani Allah, her durumda övgüye lâyıktır."

Rivayete göre Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Kıyâmet günü arzu ettiği mükâfata kavuşmak isteyen kimse, başkalarıyla birlikte oturduğu yerde son söz olarak, 'Sübhane Rabbike' den [16] itibaren üç âyeti okusun."

16- İbn Hâtem hadisi "men ehabbe" yerine aynı anlamdaki "men serrehû" lâfzıyle rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/295.

İnanan insan, oturduğu yerden kalkmadan önce iki şeyle durumunu düzeltebilir: Birincisi, ifade edilen âyetle bol mükâfat talep etmek suretiyle; ikincisi ise, Hz. Peygamber'in şu sözünde işaret ettiği gibi, kefâretle olur: *"Kim, bir mecliste oturur ve orada anlamsız sözler sarfeder de ardından kalkmadan önce, 'Allah'ım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih eder ve sana hamd ederim. Senden başka hiçbir ilâhın olmadığına şehadet eder, senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim' derse günahları bağışlanır."* [17] Bu ifadede, gıybet gibi kul hakkı ile ilgili olmayan küçük günahlar kastetilmektedir.

Buna göre akıllı kişinin, oturduğu yerde gaflet içinde olmaması, aksine yalnızlığını gidermek için Rabbini zikretmesi, günahlardan arınması, kendini süsleyecek, arındıracak ve yüceltecek ifadelerle sözlerine son vermesi gerekir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Sâffât Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

17- Hadisi Tirmizî, *Kitâbü'd-Deavât*'da rivayet etmiştir. İsnâdı hasendir. İbn Hıbban da rivayet etmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 4/277.

SÂD SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 88 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

صٓ وَٱلْقُرْءَانِ ذِى ٱلذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ

﴿٢﴾ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا۟ وَّلَاتَ حِينَ

مَنَاصٍ ﴿٣﴾

1-2. Sâd. Şerefli Kur'an'a yemin ederim ki, inkâr edenler (iddia ettiklerinin) aksine, bir gurur ve muhalefet içindedirler.

3. Onlardan önce, nice milletleri helâk ettik ve çığlıklar kopardılar. Halbuki artık kurtulma zamanı değildi.

1-2. «**Sâd**» Yani bu, Sâd Sûresidir. Nitekim buna benzer daha önce geçen âyetlerde de aynı tefsiri yapmıştık.

eş-Şa'bî der ki: "Yüce Allah'ın her kitapta bir sırrı vardır. Kur'an'daki sırrı da sûrelerin başlarındaki harflerdir." «**Şerefli Kur'an'a yemin ederim ki...**» Âyetin Arapça metninde yer alan *"vav"* harfi yemin harfidir." Yine âyette yer alan *"zikir"* kelimesi şeref ve şan demektir. Ya da bu kelime öğüt ve nasihat anlamına da gelebilir. Birinciye göre mânâ "Şerefli Kur'an" anlamına gelirken ikinciye göre "içinde öğüt ve nasihat olan Kur'an" demek

olur. Ya da din konusunda ihtiyaç duyulan ahkâm ve şeriatlerin ve bunların dışında peygamberlerin kıssalarının, geçmiş milletlerin haberlerinin vaad ve tehditlerin zikredildiği Kur'an demek olur. Mekkelilerin ileri gelenlerinden **«inkâr edenler»** iddia ettiklerinin **«aksine bir gurur ve muhalefet içindedirler.»** Âyet metninde yer alan *"izzet"* hakkı kabul etmeyip gururlanma, böbürlenme demektir. Aslında böylesi bir izzet değil zillet ve düşüklüktür. Buna göre âyetin manası şöyle demek olur: "Onlar hakkı ve imanı kabul etmekten yüz çevirip gurur ve şiddetli bir taassub içindedirler." Âyetin metnindeki *"şikak"* kelimesi Allah'a muhalefet ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a büyük bir düşmanlık demektir. Zaten onlar bu nedenle boyun eğmemektedirler.

3. «Onlardan önce, nice milletleri helâk ettik.» Yani bunlardan önce muhalefet ve hakkı kabul etmemeleri sebebi ile geçmiş birçok milleti helâk ettik. **«Ve»** azabımızın ve intikamımızın başlarına geldiği zaman bundan kurtulmak amacıyla imdat dileyerek veya tevbe ve istiğfar ederek **«çığlıklar kopardılar. Halbuki artık kurtulma zamanı değildi.»** Yani o zaman yok olma, kaçma, kurtulma zamanı değildi. Çünkü yapılan tevbe ve istiğfar ve imdat dileme tevbe kapısı kapandıktan sonraki ye's halinde idi.

Âyetin orijinal metninde geçen *"lâte"* kelimesi "leyse"ye benzeyen *"lâ"*dır. Sonuna pekiştirme ifade etsin diye müenneslik *"ta"* sı getirilmiştir. Tıpkı rubbe ve sümme kelimelerine eklendiği gibi. Bu kelime, zamanda olumsuzluk bildirmeye mahsus bir kelimedir. *"Menas"* kelimesi kaçma ve kurtulma demektir. *"Nâsa"* fiili kurtulmak için kaçmak anlamınadır.

وَعَجِبُوٓا۟ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ
هَٰذَا سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ أَجَعَلَ ٱلْءَالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا
لَشَىْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَٱنطَلَقَ ٱلْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ ٱمْشُوا۟ وَٱصْبِرُوا۟ عَلَىٰٓ
ءَالِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْءَاخِرَةِ

إِنْ هَٰذَآ إِلَّا ٱخْتِلَٰقٌ ﴿٧﴾ ءَأُنزِلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا ۖ بَلْ هُمْ
فِى شَكٍّ مِّن ذِكْرِى ۖ بَل لَّمَّا يَذُوقُوا۟ عَذَابِ ﴿٨﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ
رَحْمَةِ رَبِّكَ ٱلْعَزِيزِ ٱلْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُم مُّلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَ
ٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ فَلْيَرْتَقُوا۟ فِى ٱلْأَسْبَٰبِ ﴿١٠﴾ جُندٌ مَّا هُنَالِكَ
مَهْزُومٌ مِّنَ ٱلْأَحْزَابِ ﴿١١﴾

4. Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar. Ve kâfirler: "Bu pek yalancı bir sihirbazdır" dediler.

5. "O tanrıları bir tek tanrı mı yapmış? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir."

6. Onlardan ileri gelenler: "Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin. Şüphesiz istenen budur" diyerek kalkıp yürüdüler.

7. "Biz bunu son dinde de işitmedik. Bu ancak bir uydurmadır.

8. Zikir aramızdan ona mı indirildi?" (dediler). Hayır, onlar zikrim hakkında şüphe içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar.

9. Yoksa azîz ve lütufkâr olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?

10. Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir? Öyleyse (göklerin) yollarında yükselsinler.

11. Onlar çeşitli derme-çatma gruplardan oluşmuş bir ordudur. İşte şurada bozguna uğratılacaklardır.

4. «Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar.» Yani Mekke kâfirleri aralarından bir uyarıcının, yani kendi cinslerinden olan Rasûlüllah (s.a.v.)'ın çıkıp kendilerini yüce Allah'ın azabı ile korkutmasına şaştılar. Şaşmaları şuradan kaynaklanıyordu: Onlar diyorlardı ki: Muhammed zahirî ve batınî ahlâkça, nesepçe, şeklen ve biçim olarak sizinle birdir, aynıdır. O halde nasıl olur da böyle yüce bir makama sizin aranızdan O gelebilir? Buna şaşıyorlardı da yontulmuş taşın ilâh olacağına şaşmıyorlardı. Bu açık bir çelişki idi.

İşte Rasûlüllah (s.a.v.)'ın durumuna şaşınca O'nu sihirbazlık ve yalancılıkla damgaladılar. **«Ve kâfirler:»** Allah'ın Rasûlü olduğunu ve Kur'an'ı Allah'ın indirdiğini söylemekle **«'bu pek yalancı»**, gösterdiği harikulâde mûcizelerle **«bir sihirbazdır,' dediler.»** Yüce Allah, âyet metninde yalancı anlamına gelen *"kâzib"* kelimesinin yerine *"kezzâb"* kelimesini, âyet sonlarındaki ses uyumunu gözetmek için getirmiştir.

5. «'O tanrıları bir tek tanrı mı yapmış?» Âyetin başındaki hemze inkâr ve o ihtimalin uzak olduğunu bildirmek içindir. Âyet metnindeki *"âlihe"* kelimesi *"ilâh"* kelimesinin çoğuludur. Aslında çoğul getirilmemesi gerekirdi. Zira gerçekte Allah'tan başka hiçbir mabud yoktur. Fakat Araplar birden çok mabudlar olduğuna inandıkları için tanrılar, ilâhlar diye bunu çoğul kullanmışlar ve âyetin tabiri ile "âlihe" demişlerdir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Muhammed kendi zannı ile ilâhları bir tek ilâh mı yapmış? Onların ilâh olmadıklarını ileri sürerek bunu bir tekine mi vermiş? Halbuki onlar bir tek ilâhı tanrılar yaptıklarını bilmiyorlardı."

«Doğrusu bu tuhaf bir şeydir'» dediler. Âyet metninde geçen *"ucab"* kelimesi acayip, tuhaf anlamınadır, ancak bu kelime acîb kelimesinden daha fasih ve daha güzeldir. Nitekim bunun örneği de vardır. Yüce Allah Nuh Sûresi'nde: *"Bunlar da büyük hileler, büyük desiseler kurdular"* (Nuh: 22) buyurmaktadır. Bu örnek âyette "kebir" yerine *"kübbâr"* kelimesini kullanmıştır ki sonsuz derecede büyük demektir. Buna göre bizim konumuz olan âyetin manası, son derece tuhaf demek olur. Zira onun söylediği bu zamana kadar babalarımızın üzerinde görüş birliği ettiklerinin tersinedir, demiş olmaktadırlar.

6. «Onlardan ileri gelenler:» Yani Kureyş kabilesinden ileri gelenler kastedilmektedir. Bunlar Ebu Talip'in arabuluculuk yaptığı toplantıdaki yirmibeş kişidir. Rasûlüllah (s.a.v.) kendilerine vermiş olduğu cevapla onları

susturduktan ve onun kendi dinini bütün dinlere üstün kılmaktaki kararlılığını ve şaşmaz iradesini gördükten, buna bağlı olarak da Ebu Talib'in zikredilen biçimdeki arabuluculuğundan ümitlerini kestikten sonra: **«'Yürüyün,»** kendi yolunuzda yürüyün ve yol alın. Bu adamın konuşmasından her hangi bir fayda çıkmayacak. **«Tanrılarınıza bağlılıkta direnin.»** Yani tanrılarınıza yapılan işitmiş olduğunuz tenkitlere katlanarak onlara ibadet etmekte sebat gösterin. **«Şüphesiz istenen budur,' diyerek kalkıp yürüdüler.»** Yani Muhammed (s.a.v.)'de tevhid, ilâhlarımızı tanımama ve bizim içinde bulunduğumuz durumu çürütmeye dair görmüş olduğumuz bu tutum, Peygamber (s.a.v.) tarafından yerine getirilmek istenen ve uygulanmak istenen bir durumdur. Onu bu konuda hiçbir şey yolundan çeviremez, hiçbir duygu eğip bükemez. Ne ağızdan çıkan herhangi bir söz fayda verir ve ne de bu konuda herhangi bir hoşgörüsünün olacağı umulabilir. O halde onun görüşlerinden vazgeçeceği hakkındaki ümidinizi artık bırakınız. İlâhlarınıza kesin bir biçimde ibadet etmekten alıkonulmuş olmamanız size yeter. O halde buna sabrediniz. İlâhlarınız hakkında duyduğunuz tenkitlere, kötü sözlere tahammül ediniz. Onların demek istediği şu olmaktadır: "Bütün bunlar bize karşı yapılmak istenen bir hile ve komplodur."

7. «'Biz bunu», onun söylemiş olduğu tevhidi **«son dinde de işitmedik.»** Yani babalarımızda görmüş olduğumuz son dinde, Kureyş dininde de görmedik. Çünkü bu din daha önce geçen dinlerin sonuncusudur. **«Bu ancak bir uydurmadır.»** Yani bu onun kendi yanından uydurmuş olduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Âyetteki *"in"* olumsuzluk ifade eden *"ma"* manasınadır.

8. Bizler insanların önde gelenleri, eşrafı, en yaşlıları ve malı, yardımcıları en çok olanları iken **«zikir aramızdan ona mı indirildi?'»** dediler. Bu sözden maksatları Kur'an'ın yüce Allah'ın katından indirilmiş bir zikir olmasını inkârdır. Bu çeşit bâtıl ve boş sözler Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, aralarından yetişen bir kişi olarak peygamberlik şerefini elde etmesi ve kendilerinin de bundan mahrum kalmaları dolayısıyla kıskandıklarının bir delilidir. Onlar sadece dünya menfaatine bakmışlar, bu bakışları ve yaptıkları mukayese ile hataya düşmüşlerdir. Birinci açıdan meseleyi ele alacak olursak gerçek şeref, dışardaki değil insanın ruhundaki taşımış olduğu faziletlerdedir. İkinci açıdan ise Rasûlüllah (s.a.v.)'ın nefsini kendileri ile mukayese etmeleri temelsiz bir mukayesedir. Zira O erkeklerin en mükemmeli, yaratıkların en üstünüdür. Onlarla bir olması nasıl mümkündür?

«Hayır, onlar zikrim» yani Kur'an veya vahiy **«hakkında»** taklide meyletmeleri, gerçek ne ise onun bilgisine götüren deliller üzerinde düşünmekden yüz çevirmeleri nedeni ile **«şüphe içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar.»** Yani, hayır onlar henüz Benim azabımı tatmadılar. Onu tattıklarında gerçek durum ne imiş göreceklerdir. Bu ifade onlara bir tehdittir. Bu tehdit şöyledir: "Onlar Benim azabımı tadacaklar ve bu azap, onları tasdikin ve inanmanın fayda vermeyeceği bir zamanda tasdike zorlayacaktır." Buna göre mânâ şöyle olur: "Onlar Benim azabımı tatsalardı ve onun elemini duysalardı inkâra yönelmezlerdi." Bu mânâya rivayet edilen şu haber de delâlet etmektedir: *"İnsanlar uykudadırlar. Öldüklerinde uyanacaklardır."*

9. «Yoksa azîz ve lütufkâr olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?» Âyetin orijinal metninde yer alan *"em"* kelimesi *"bel"* manasına olup *"yoksa"* demektir. Âyetin başındaki hemze inkâr ifade eden soru hemzesidir. Âyette yer alan *"hezâin"* "hızâne" kelimesinin çoğuludur. Bu açıklamalardan sonra âyetin manası şöyledir: "Yoksa yüce Allah'ın rahmet hazineleri onların yanında mı ki diledikleri gibi tasarrufta bulunsunlar da onu dilediklerine versinler ve dilediklerinden de çevirsinler? Buna bağlı olarak o hazineleri kendi görüşlerine göre kontrolleri altına alsınlar ve peygamber olmak için aralarındaki asilzâdelerden birisini seçsinler." Bu şu demektir: Peygamberlik Yüce Allah'ın bir ihsanıdır. Yüce Allah onu kullarından dilediğine ihsan eder ve buna hiçbir kimse engel olamaz. Çünkü O azîzdir. Yani mağlup olmayan galiptir ve çünkü O dilediğine dilediği şeyi bağışlayabilecek lütufkâr olan Allah'tır.

10. «Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir?» Yani yoksa bütün ulvî ve suflî âlemlerin hükümranlığı onların elinde midir ki ilâhî konularda söz ediyorlar ve izzet ve kibriya sahibi Rabbin kendisine özel olarak seçmiş olduğu ilâhî takdire müdahale etmeye, onu kontrol altına almaya çalışıyorlar?

«Öyleyse» göklerin **«yollarında yükselsinler.»** Âyette yer alan *"irtika"* kelimesi yukarı çıkmak, yükselmek demektir. Yine âyette yer alan *"sebeb"* kelimesi kendisi vasıtası ile yukarıya doğru çıkılan ip demektir. Buna göre mana şöyle olur: "Eğer onların sözü geçen bir hükümranlığı varsa, o halde arşa yükselme vasıtası olan merdivenlere çıkıp yükselsinler ve böylece âlemin idaresini ele alsınlar, diledikleri kimseye de vahiy indirsinler." Âyetin bu ifadesi, onları alaya almakta zirveye çıkmış bir ifadedir.

11. «Onlar çeşitli derme-çatma gruplardan oluşmuş bir ordudur. İşte şurada bozguna uğratılacaklardır.» Âyetin orijinal metninde yer alan *"cünd"* kelimesi savaş için hazırlanmış bir topluluk, yani ordu demektir. O kelimeden sonra gelen *"ma"* kelimesi azlık ve küçümseme ifade eden fazladan getirilmiş bir harftir. Tıpkı "ekeltü şey'en ma" ifadesinde olduğu gibi. Bu cümlenin manası: "azıcık bir şey yedim" demektir. Âyette yer alan *"hünâlike"* kelimesi üç kelimeden meydana gelen birleşik bir kelimedir. Birincisi yakın bir mekâna işaret manası taşıyan *"hünâ"* kelimesidir. İkincisi *"lam"* harfi olup pekiştirme ifade eder. Üçüncüsü ise *"kâf"* harfi dir ki bu da karşıdaki kişiye hitap etmekte kullanılır. Bu açıklamalardan sonra âyetin manasını vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: "Onlar peygamberlere karşı bir araya gelmiş kâfir ordusu gibidirler. Çok yakın bir zamanda yenilecekler, kırılıp geçirileceklerdir. O halde sen onların söylediklerine aldırma. Ağızlarından saçma sapan çıkan sözlere önem verme. Yani ne bu kâfirlerin ellerinde bir delilleri vardır ve ne de putlarının zarar ve fayda vermeye imkânları vardır. Bu olmadığı gibi onların kendilerine fayda sağlamaya ve gelecek zararı savuşturmaya yetecek hiçbir güçleri de yoktur."

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ
ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَٰئِكَ
الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِنْ كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾
وَمَا يَنظُرُ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا
رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

12-13. Onlardan önce, Nuh kavmi, Âd kavmi, kazıklar sahibi Firavun, Semud, Lût kavmi ve Eyke halkı da peygamberleri yalanladılar. İşte bunlar da birleşen topluluklardır.

14. Onların hepsi peygamberleri yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar. Bu yüzden kendilerine azabım hak oldu.

15. Bunlar da ancak iki süt sağımı arasındaki zaman kadar bile gecikmesi olmayan bir ses beklemektedirler.

16. "Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce hemen ver" dediler.

12-13. «Onlardan önce Nuh kavmi» yani ey Muhammed, senin kavmin olan Kureyş kavminden önce Nuh kavmi, Nuh'u yalanladılar. Nuh (a.s.) onları yüce Allah'a ve O'nu tevhide (birlemeye) dokuz yüz elli sene davet etti. **«Âd kavmi»** Yani Hud kavmi Peygamberlerini, **«hemen kazıklar sahibi Firavun»** da Musa (a.s.)'yı yalanladılar. Âyette yer alan *"evtad"* kelimesi *"veted"* kelimesinin çoğulu olup yere dikilen direk ya da ahşaptan yapılmış duvar demektir. Buna göre "kazıklar sahibi Firavun" demek, sağlam ve sabit mülkü olan Firavun demek olur. Çünkü dört yüz yıl her hangi bir muhalifi olmaksızın hükümranlık Firavun'un elinde kalmıştır. Aslında kazık, çadırı ayakta tutmak için kullanılan bir nesnedir. Çadır ipleri yere çakılmış kazıklara bağlanmak suretiyle kurulduğuna göre bu kazıklar çadırı ayakta tutan araç olmuş olurlar. İşte daha sonra bu ifade hükümranlığın sağlamlığına ve iktidarın köklü olması anlamına istiare sanatı olarak kullanılmıştır.

Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: "Kazıklar sahibi Firavun" demek nüfusu fazla kalabalık sahibi Firavun demektir. Onlara böyle isim verilmesinin sebebi ülkeyi ve iktidarı sıkıca ellerinde tutmaları dolayısıyladır. Adeta halk binayı ve çadırı ayakta tutan kazıklar gibi birbirlerine sıkıca kenetlenmişlerdir. Bir hadisi şerifte: "B*ir mü'min diğer mü'min için bir parçası diğer parçasına sıkıca kenetlenmiş bina gibidir"* buyrulmuştur. [1]

Nasıl ki bir binayı teşkil eden parçalar birbirine kenetlenmiş olarak ayakta durabiliyorsa, mü'min de dinine ve dünyasına dair işlerde ancak din kardeşinin yardımı ile güçlü olup ayakta durabilir demektir.

Firavun'un taraftarının çokluğuna delil olarak İsrailoğulları hakkında

1- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebir* 3/251.

Kur'an'ın ifadesi ile kendisinin söylemiş olduğu şu söz bize yeterlidir: *"Esasen bunlar, sayıları az, bölük-pörçük bir cemaattir."* (Şuara: 54) Halbuki İsrailoğullarının savaşçılarının sayısı altıyüz bin civarında bulunuyordu.

Bütün bu açıklamaların yanında âyette yer alan *"evtad"* (kazıklar) kelimesinin istiare yoluyla değil de gerçek manasına da kullanılmış olması mümkündür. Çünkü rivayete göre Firavun'un demirden kazıkları varmış. Bunlarla insanlara işkence edermiş. Firavun birisine öfkelendiğinde onu yere sırtüstü yatırıp uzatır sonra iki elini, iki ayağını ve başını yere çakmış olduğu kazıklara bağlarmış.

«Semud,» Semud; Salih (a.s.)'in kavmidir. Salih peygamber onlara mûcize olarak dişi bir deve getirmiş, kavmi peygamberini yalanlamış ve deveyi kesmişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah onları helâk etmişti.

«Lût kavmi» Mücahid der ki: "Lût kavmi dörtyüz bin evden oluşmakta idi. Bunlar peygamberleri Lût (a.s.)'u yalanladılar. Yüce Allah da onları helâk etti."

«Ve Eyke halkı da» Eyke halkı ağaçlık ve ormanda yaşayan Şuayb (a.s.)'ın kavminden bir topluluktur. *"Eyk"* demek birbirine girmiş sık ağaçlar demektir. Bazı âlimlere göre *"Eyke"* bir yerleşim biriminin adıdır.

«Peygamberleri yalanladılar. İşte bunlar da birleşen topluluklardır.» Çeşitli derme-çatma grupların, yani Kureyş'in kendi aralarında gösterildiği yukarıdaki adı geçen zümreler peygamberlerine karşı birleşen topluluklardı.

14. «Onların hepsi peygamberleri yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar.» Yani yukarıda adı geçen topluluklardan her biri kendisine gönderilen peygamberi yalanladı. *"Hepsi peygamberleri"* ifadesinde çoğul kelime yine çoğul kelime ile karşı karşıya getirilince buradan her bir topluluğun kendisine gönderilen peygamberi yalanladığı anlaşılır. Nitekim bunun dilde örneği vardır. Meselâ "topluluk binitlerine bindi" cümlesinde her bir ferd kendi hayvanına bindi demek olur. Buna göre âyetin manası şöyle olur: O topluluklardan her biri, kendi peygamberlerini yalanlamış olduklarına hükmedilmiştir. **«Bu yüzden kendilerine azabım hak oldu.»** Yani onlardan her birine ilgili yerde ayrıntısıyla açıklanan çeşit çeşit cezalardan benim azabım hak oldu ve sabit oldu, demektir.

15. «Bunlar da...» Bu kelime ile işaret olunan Mekke kâfirleridir. Ayrıca böyle bir kelimenin seçilmiş olması onların hakir olduklarını vurgulamak ve durumlarını aşağılamak içindir. **«Ancak iki süt sağımı arasındaki zaman kadar bile gecikmesi olmayan...»** Âyet metninde yer alan *"fevâk"* iki süt sağımı aralığı demektir. Çünkü dişi devenin sütü sağılır sonra kısa bir süre memelerine süt dolması için yavrusunun emmesine izin verilir. Ardından bir kez daha sağılır. **«Bir ses beklemektedirler.»** Yani yukarıda adı geçen ve inkâr edip yalanladıkları için helâk olup giden o toplulukların benzeri olan bu kâfirler iki süt sağımı kadar bile gecikmesi olmayan bir sesi, Sûr'a ikinci kez üfürülüşü beklemektedirler. Yani onlarla kendilerine hazırlanmış olan feci cezanın başlarına gelmesi arasında sadece bir tek Sûr'a üfürülme sesi vardır. Çünkü cezaları âhirete ertelenmişti. Zira Rasûlüllah (s.a.v.) aralarında dururken hak etmiş oldukları köklerinin tamamen kazınması cezası gözleri kamaştırıcı hikmetlere dayalı olan sünneti ilâhiyeye, yani yüce Allah'ın takib etmiş olduğu metoda aykırıdır. Nitekim Yüce Allah, bunu Enfal Sûresi'nde şöyle dile getirmektedir: *"Halbuki sen onların içinde iken Allah, onlara azab edecek değildir..."* (Enfal: 33)

"İki süt sağımı kadar bile gecikmesi olmayan" demek Sûr'a üfürülme zamanı geldiğinde bu ses, iki süt sağımı kadar bile geri kalmayacaktır demektir. Nitekim yüce Allah Âraf Sûresi'nde: *"...Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler"* (Âraf: 34) buyurmaktadır. Bu örnek âyette yer alan *"saat"* kelimesi çok kısa bir an, zaman dilimi demektir. Her iki âyette Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kalbine teselli vermekte, kalbini Mekke kâfirlerini düşünmekten uzaklaştırmaktadır. Bundan amaç onların yalanlamaları dolayısı ile içinde sıkıntı duymaması ve kâfir oldular diye hüzünlenmemesidir. Çünkü Rasûlüllah'ın kavmi nasıl kendisini yalanlamışlarsa yukarıda zikri geçen topluluklar da peygamberleri o şekilde yalanlamışlardı ve onlar sayıca ve askerce daha güçlü idiler. Ama topladıkları taraftarları ve kuvvetleri onlara hiçbir fayda sağlamadı. O halde Kureyş'in durumu da aynıdır.

16. «'Rabbimiz!» Onların duâlarının nida, yani yakarma şeklinde gösterilmesi ne kadar alay ettiklerine dikkat çekmek içindir. Onlar sanki çok istedikleri ve içten gelerek yakardıkları için böyle duâ etmektedirler. **«Bizim payımızı hesap gününden önce hemen ver' dediler.»** Bu sözü cezalarının âhirete ertelendiğini duydukları zaman alay etmek ve dalga geçmek için söylemişlerdir. Söyleyen de en-Nadr bin el-Haris'tir. Bu zat onların şeytanlarındandı. Kur'an'ın ifadesi ile: *"Ey Allah'ım bu kitap senin katından gelmiş bir*

gerçekse üzerimize gökten taş yağdır" (Enfal: 32) diyen kişi idi. Âyet metninde yer alan *"kıtt"* kelimesi bir parça şey demektir. Buradaki mânâsı ise hisse, pay demektir. Çünkü pay ve hisse bir parça ayrılmış, bölünmüş şey demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır. "Rabbimiz Muhammed (s.a.v.)'in bizi tehdit etmiş olduğu azaptan olan hissemizi ve payımızı peşin olarak ver. Onu başlangıcı Sûr'a üfürüldüğü zaman çıkacak olan ilk çığlık olan hesap gününe erteleme."

Sehl et-Tüsterî der ki: "Ölümü ancak üç sınıf insan temenni eder: Ölümden sonrasını bilmeyen adam, Allah'ın kaderinden kaçan kişi, yüce Allah'a kavuşmayı aşk derecesinde seven Allah dostu."

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ
وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوٗدَ ذَا الْاَيْدِ ۚ اِنَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا
الْجِبَالَ مَعَهٗ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُوْرَةً ؕ
كُلٌّ لَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهٗ وَاٰتَيْنٰهُ الْحِكْمَةَ
وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾

17. Onların söylediklerine sabret. Güçlü kulumuz Davud'u hatırla. O, hep Allah'a yönelirdi.

18-19. Doğrusu Biz, akşam ve işrak vakti onunla beraber tesbih eden dağları ve toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Her biri ona dönücü idi.

20. Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma vermiştik.

17. Ey Muhammed! **«Onların söylediklerine sabret.»** Çok yakın bir zamanda Yüce Allah, sana olan yardımını indirecek, onlara istemiş oldukları-nı (yani istedikleri azabı) verecektir.

Şah el-Kirmanî der ki: "Sabır üçtür: Şikâyeti terketmek, Allah'tan gelene samimiyetle razı olmak ve kazayı, takdir-i ilâhiyi tatlı bir kalble kabul et-mek."

Eskiden inayetimize mazhar olmuş olan **«güçlü kulumuz»** Yakup (a.s.)'un oğlu Yahuda'nın torunu **«Davud'u hatırla.»** Davut'la Musa (a.s.) arasında 569 yıl vardır. Davud (a.s.), Musa (a.s.)'nın şeriatını tatbik etmiş ve yüz yıl yaşamıştır. Âyetin orijinal metninde yer alan *"üzkur"* kelimesi kalben zikir demek olur ki manası *"hatırla"* demektir. *"Güçlü"* demek şiddetli kuv-veti olan, yani dinde kuvvet sahibi olan dinin bütün mükellefiyetlerini ve me-şakkatlerini göğüsleyen demektir.

Bilinmeli ki Yüce Allah önce Davud (a.s.)'un dindeki gücünden söz et-miş sonra da ezelî takdiri gereğince küçük bir hatasından, ardından da daha önce geçen inayeti gereğince Davud'un tevbesinden bahsetmiştir. Yüce Allah, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sabra tahammüllü olması ve tutmuş olduğu istikamet makamından ayağının kaymaması için Ona Davud (a.s.)'un durumunu ve itaat konusundaki gücünü hatırlamasını emretmiştir. **«O, hep Allah'a yönelirdi.»** Âyet metninde yer alan *"evvab"* kelimesi *"dönmek"* anlamınadır. Yani Da-vud (a.s.), Yüce Allah'a çok çok dönen, O'nun hoşnutluğunu arayan, Yüce Al-lah'ın çirkin gördüğü şeyleri bırakıp sevdiği şeylere dönen bir kuldu.

Bu son cümle Davud (a.s.)'un kuvvet sahibi olmasının sebebini bildiren bir cümledir. Ve ayrıca bu cümle kuvvet sahibi olmasından maksadın bedenî kuvvet değil din konusundaki kuvveti olduğuna da delildir. Çünkü Davud (a.s.)'un Yüce Allah'ın hoşnutluğuna dönmesi bedenî kuvvetinin olmasını ge-rektirmez. Onun bir gün oruç tutup bir gün yemesi ibadet konusundaki güçlü-lüğünün göstergesidir. Davud (a.s.), gecenin ilk yarısında uyur, son yarısının üçte ikisini ibadetle geçirir, üçte birinde de uyurdu. Bu şekil *el- Meşarik* isimli eserde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu ifadesine de uygun düşmektedir: *"Yüce Allah'a en sevimli oruç Davud (a.s.)'un orucudur. O bir gün oruç tutar bir gün yerdi. Yüce Allah'a nafile namazların içinde en sevimli namaz Davud (a.s.)'un namazıdır. O, gecenin yarısına kadar uyur kalan yarısının üçte iki-sini ibadetle geçirir, üçte birinde uyurdu."* [2]

2- Hadisi Şeyhân, Ebu Davud, Nesaî ve İbn Mace rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l Kebir*, 1/47.

Bu çeşit bir ibadetin daha sevimli olması şundandır. İnsanın nefsi, gecenin üçte ikisini uykuyla geçirirse bu daha hafif ve ibadet konusunda insanı daha canlı ve daha diri kılar.

18-19. «Doğrusu Biz, akşam» yani günün sonunda **«ve işrak vakti»** yani gündüzün başlangıcında. İşrak vakti güneşin doğduğu, parladığı ve ışınlarının duru olduğu vakittir ki kuşluk vaktidir. "İbn Abbas (r.a.) rivayet ediyor: Bana Ebu Talib'in kızı Ümmü Hâni haber verdi ki Rasûlüllah (s.a.v.) Mekke'nin fethi günü onun yanına girer ve abdest suyu rica eder (Kendisine istediği su getirilir) ve abdest alır. Bir başka rivayete göre Rasûlüllah Ümmü Hâni'nin evinde boy abdesti alır sonra sekiz rekât kuşluk namazı kılar ve der ki: *"Ey Ümmü Hâni bu namaz işrak namazıdır."*[3]

Bazı âlimler der ki, kuşluk namazı işrak namazından başkadır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.)'ın şu ifadesi bunu göstermektedir: *"Kim sabah namazını cemaatle kılar, sonra güneş doğuncaya kadar oturup Yüce Allah'ı zikreder ve arkasından iki rekât namaz kılarsa kendisine tam bir hac ve umre sevabı yazılır."* [4]

Bu namaz, *el-Mesabih* şerhinde yer aldığı üzere işrak namazıdır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hadisi de bunu göstermektedir: *"Evvâbîn namazı, kumların sıcaklığından deve yavrularının ayakları yandığı kuşluk vaktindedir."* [5]

Hadisin manası şudur: Kuşluk namazı deve yavrusu güneşten kızgınlaşmış yerde güneşin hararetini hissettiği zaman kılınır. Bu hadisi şerifte Müslümanların anlatılan zamanda kuşluk namazını kılmaları dolayısı ile medihlerine bir işaret vardır. Çünkü güneş yükselip de sıcaklık arttığı zaman insanların nefsi istirahat etmek ister. İşte yüce Allah'ın zikri ile ülfet etmiş olan Allah'a dönen kimselerin kalblerine Allah'tan başka her türlü arzudan yüz çevirme fikri ve duygusu gelir.

«Onunla beraber tesbih eden dağları ve...» Bu ifade Davud (a.s.)'un faziletini beyan etmektedir. Davud (a.s.), dağların tesbihini özel bir şekilde

3- Hadisi Buharî buna benzer ifadelerle rivayet etmiştir.
4- Hadisi Tirmizî Enes'ten merfu olarak rivayet etmiştir. Hadisin isnadı hasendir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 9/401.
5- Hadisi Müslim ve İmam Ahmed müsnedinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebir* 2/195. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, Sofuoğlu, 2/389.

kendisinin kerameti ve mûcizesi olarak duyar ve anlardı. Dağların Davud (a.s.) ile birlikte tesbih etmeleri mecâzi bir mana değil hakikidir. Fakat bu tesbih ediş özel bir biçimdedir. Onun bunu duyması da insan aklının anlayışı dışında, garip bir şekildedir. Bu duyma ve anlama Davud (a.s.)'un mûcizelerinden ve kerametlerindendir.

«Toplu halde kuşları...» Buradaki kuş kelimesinden maksat havada uçan bütün kanatlı hayvanlardır. **«Onun emri altına vermiştik.»** Yani ona boyun eğdirmiştik. Dağlar Davud (a.s.) ile birlikte Yüce Allah'ı tazim ve tekbirde bulunuyorlardı.

Âyet metninde dağlar için *"tesbih eden"* denilip de "tesbih edici" denmeyişinin sebebi dağların Yüce Allah'ı ân be ân durmadan tesbihlerini yenilediklerine işaret etmek içindir. *"Toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik"* ifadesinden maksat, her yönden ve köşeden gelip toplanan kuşları onun emri altına vermiştik, demektir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Davud (a.s.) tesbih ettiği zaman dağlar tesbihine uyarlar ve onlar da tesbihle mukabelede bulunurlar, kuşlar onun yanında kümelenirler ve tesbih ederlerdi. İşte bu, kuşların toplanması idi."

«Her biri» yani dağların ve kuşların her biri **«ona»** yani Davud'a **«dönücü idi.»** Tesbihe dönücü idi. Bir başka ifade ile Davud (a.s.) tesbihe başlayınca dağlar ve kuşlar onunla birlikte tesbih ediyorlardı.

Bazı âlimler derler ki: "O" zamiri ile kastedilen Allah'tır. Buna göre âyetin manası şöyle olur. Davud (a.s.)'dan, dağlardan ve kuşlardan her biri Allah'a dönücü idi, yani Allah'ı tesbih ediyorlar ve tekrar tekrar bu tesbihlerini yeniliyorlardı.

Rivayet olunur ki Allahu Zülcelâl, Davud (a.s.)'a vermiş olduğu güzel sesi, yaratıklarından hiç kimseye vermemişti. Davud (a.s.)'un nağmeleri dağlara ulaştığı zaman bunun lezzetinden dağlar titrer, zikir ve tesbihine eşlik ederlerdi. Kuşlar da Davud'un sesinden çıkan nağmeleri işittiklerinde ona eşlik ederek ötmeye başlarlardı.

20. «Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet» yani eşyanın durumuna dair bilgi **«ve»** eğer amele dair ise gereğince amel etme ve bu hikmeti anlaşılır bir şekilde beyan etmek için **«güzel konuşma vermiştik.»** Bazı âlimler derler ki âyette geçen *"güzel konuşma"*dan maksat meselenin gerçek yüzünü açığa vurmak, davaları çözüme bağlamak, herhangi bir kuşku

şüphe karışmaksızın kesin bir bilgi ile hüküm vermek demektir. O zaman bu uyuşmazlığa düşen davacı ile davalının arasını hakkı bâtıldan ayırmak sureti ile bulmak manasınadır.

وَهَلْ أَتَىٰكَ نَبَؤُا۟ ٱلْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا۟ ٱلْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾
إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ خَصْمَانِ بَغَىٰ
بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَٱحْكُم بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَٱهْدِنَآ إِلَىٰ
سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَآ أَخِى لَهُۥ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ
نَعْجَةٌ وَٰحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِى فِى ٱلْخِطَابِ ﴿٢٣﴾
قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْخُلَطَآءِ
لَيَبْغِى بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَ
قَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا
وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُۥ ذَٰلِكَ ۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ
﴿٢٥﴾ يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَٰكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ فَٱحْكُم بَيْنَ

النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنَّ الَّذِينَ
يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

21-22. Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbede tırmanıp, Davud'un yanına girmişlerdi de, Davud onlardan korkmuştu. "Korkma biz, biri diğerinin hakkına tecavüz eden iki davacıyız. Aramızda hakka göre hükmet, haksızlık etme, bize doğru yolu göster" dediler.

23. (Onlardan biri şöyle dedi): "Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken 'onu da bana ver' dedi. Ve tartışmada beni yendi."

24. Davud: "Andolsun ki, senin koyununu, kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da pek azdır," dedi. Davud kendisini denediğimizi anladı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı ve tevbe edip Allah'a yöneldi.

25. Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun için bir yakınlık ve güzel bir gelecek vardır.

26. Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Heva ve hevese uyma. Sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık, çetin bir azap vardır.

21-22. «Sana davacıların haberi ulaştı mı?» Buradaki soru taaccüp, hayret ve o haberin içeriğini dinlemeye teşvik ifade etmektedir. Böylece sözkonusu haberin hiç kimseye gizli kalmayacak ilginç bir haber olduğuna işaret edilmek istenmiştir.

«Mâbede tırmanıp,» yani Davud (a.s.)'un içerisinde Rabbine itaatle meşgul olduğu eve tırmanıp **«Davud'un yanına girmişlerdi de Davud on-**

lardan korkmuştu.» Davud (a.s.)'un onlardan korkmasının sebebi içerisinde bulunduğu odanın kilitli olması idi. Kendisi içeride ibadet ediyordu. Ansızın normal durumun aksine Davud'un yanına indiler ve onun korkusunu gidermek için bizden **«'korkma biz biri diğerinin hakkına tecavüz eden iki davacıyız»** yani bizler birbirine haksızlık eden iki davacıyız. **«aramızda hakka»**, adalete **«göre hükmet, haksızlık etme,»** hüküm verirken haddi aşma, dediler. Hasımlar bunu kendilerine hoş davranmasını istemek için söylemişlerdi. Haddi aşan hangimiz ise onu girmiş olduğu zulüm yolundan çevirerek ve adaletin yolunu göstererek **«bize doğru yolu»**, hak yolun ortasını **«göster' dediler.»**

23. Onlardan biri şöyle dedi: **«'Bu»** dinde ya da arkadaşlık açısından **«kardeşimdir.»** Böyle bir kimseye kardeş diye isim verilmesinin nedeni arkadaşına yapmış olduğu şeyin ne kadar çirkin olduğunu beyan etmek içindir. **«Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var.»** Âyetin metninde geçen *"na'ce"* kelimesi "koyun" demektir. Bazen bu kelime ile "kadın" manasının ifade edildiği de olur. **«Böyle iken 'onu da bana ver.'»** Yani o bir tek koyunu da benim mülkiyetime ver, ona ben bakayım ve ben yedireyim, **«dedi ve tartışmada beni yendi.'»** Yani onunla yaptığımız tartışmada bana reddedemiyeceğim deliller getirmek sûreti ile üstün geldi dedi.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Âyetin manası şudur: Tartışmada benden daha güçlü ve daha kuvvetli oldu dedi."

24. «Davud: 'Andolsun ki senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle» yani senden koyununu taleb etmek sûreti ile kendi koyunlarına katmak istemekle **«sana haksızlıkta bulunmuştur.»** Bu ifade gizli bir yemin edatının cevabıdır. Bununla Davud (a.s.) taraflardan birinin bir sürüye sahip olduğu halde diğerinin bir tek koyununa tamah etmesinin ne kadar çirkin olduğunu ağır bir biçimde vurgulamayı kastetmiştir. Davud (a.s.), bu sözü ya davalı olan tarafın davacının iddiasını itiraf etmesinden sonra ya da davacının iddiasında doğruyu söylediğini kabul ederek söylemiştir. Yoksa uyuşmazlığa düşen taraflardan birisini karşı tarafı dinlemeden hemen tastik etmenin imkânı yoktur. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Sana aralarında hüküm vermen için birbiri ile anlaşmazlığa düşmüş iki kişi geldiği zaman karşı tarafı dinlemeden birisi lehinde hüküm verme."* [6]

6- Hadisi İmam Ahmed, Hakim ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Hadisin son kısmı şöyledir: *"Birinciyi dinlediğin gibi karşı tarafı da dinlemedikçe hüküm verme, çünkü böyle yaparsan hangi hükmü vereceğin ortaya çıkmış olur."* Bkz. *el-Fethul Kebir* 1/100.

«Doğrusu ortakçıların çoğu,» yani mallarını birbirine karıştıran ortakların çoğu **«birbirlerinin haklarına tecavüz ederler.»** Yani ortak olanların çoğu arkadaşlık ve ortaklık hakkını gözetmeksizin birbirlerinin haklarına tecavüz ederler.

«Yalnız» onların aralarından **«iman edip de iyi işler yapanlar müstesna.»** Çünkü onlar haddi aşıp tecavüz etmekten ve düşmanlıktan kaçınırlar. **«Bunlar da pek azdır' dedi.»** Yani bunlar azdır.

«Davud kendisini denediğimizi anladı.» Davud (a.s.) kendisinin hükmüne başvurulduğu ibadetgâhında meydana gelen şeyleri anladı ve bunları kendisini imtihan etmek ve denemek için yaptığımızı farketti. Yapmış olduğu davranışın günah olduğunu anladı **«ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı.»** Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Ve Rabbinden mağfiret dileyerek, namaz kılarak secdeye kapandı. Bu durumda namazın bir parçası olan rükû zikredilmiş ve bununla o fiillerin tamamı olan namaz - mecazen - kastedilmiş olur. "İbn Abbas (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Sâd Sûresi'ndeki secde ile şükür secdesinde şu duâyı okuduğunu bizlere rivayet eder: *"Ya Rabbi benim için bu secde ile katında bir mükâfat yaz. Bu secdeyi senin katında benim için azık kıl. Bunun sebebi ile bir günahımı kaldır. Kulun Davud'un secdesini kabul ettiğin gibi benim secdemi de kabul et."* [7]

«Ve tevbe edip Allah'a yöneldi.» yani Davud (a.s.) zelle (küçük hatalar) kabilinden olan bütün aykırı hareketlerinden tevbe ile Allah'a yöneldi.

25. «Sonra bu tutumundan dolayı», tevbe ve istiğfar ettiği için **«onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun için»** yani Davud için **«bir yakınlık»** ve ikram **«ve güzel bir gelecek vardır.»** Ve cennete güzel bir dönüş vardır.

26. «Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık.» yani sana peygamberliği ikram ettik ve seni kullara halife yaptık.

Âlimlerden biri der ki: "Öğüt ve nasihat verenin vaazı esnasında Yüce Allah'ı gözetmesi, O'nun yasaklarını çiğneme kabilinden her türlü hareketten kaçınması gerekir. Yahudi tarihçilerin Davud ve Yusuf (a.s.) örneklerinde olduğu gibi peygamberlerin hatalarını dile getirmekten kaçınmaları gerekir. Yüce Allah peygamberleri övüp dururken ve onları seçmiş iken söz konusu ta-

7- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde rivayet eder ve bu hadisin bir de hikâyesi vardır. Bkz. *Cem'ul-Fevaid*, 1/146.

rihçiler onların küçük hatalarını anlatır. Üstelik felâketin en büyüğü bu ifadelerin Kur'an tefsirinde yer alması ve tefsirciler şöyle şöyle söylerler diye ifadelerde bulunulmasıdır. Oysa bütün bu nakledilen ifadeler Yüce Allah'ın gazap etmiş olduğu bir kavimden (Yahudilerden) nakledilen çürük te'viller ve zayıf isnatlardır. Onlar, Yüce Allah hakkında, kitabında bizlere hikâye etmiş olduğu sözleri söyleyen kimselerdir. Vaaz ve nasihat meclisinde bunları dile getiren her vaize Yüce Allah ve melekleri buğz ederler. Çünkü bu sözler , öyle sözlerdir ki, kalbinde hastalık olan âsiler bunları, kendilerine tutunacak birer bahane olarak alırlar ve derler ki peygamberler bu tip bir hataya düştüğüne göre ben kim oluyorum? İşte buradan ortaya çıkıyor ki insanlara nasihat eden kimsenin Yüce Allah'ı zikretmesi ve O'nun zikrini tazim etmesi Allah'ın peygamberlerine ve ümmetin âlimlerine saygıda kusur etmemesi gerekir. Ayrıca insanları cennete teşvik edip cehennemden kaçındırması Yüce Allah'ın huzurunda durma esnasındaki korkuları hatırlatması gerekir. Eğer böyle yaparsa bütün nasihat meclisi rahmet olur."

Bu açıklamalardan sonra âyetin manasına dönecek olursak: "Ey Davud Biz seni yeryüzünün mülküne halife yaptık. Yeryüzü sakinlerinin arasında hakem kıldık ya da seni yeryüzünde hükmü geçerli bir kişi kıldık" demek olur.

Davud (a.s.)'dan önce peygamberlik onun kabilesinde, hükümranlık da başka bir kabilenin elinde idi. Yüce Allah Davud (a.s.)'a ikisini birden vermiştir. O kulların işlerini Yüce Allah'ın emrine göre yürütmekte idi. Davud (a.s.)'un dışında hiçbir peygamberin halife olduğuna dair herhangi bir nas gelmemiştir.

«O halde insanlar arasında adaletle hükmet.» Yani Yüce Allah'ın hükmü ile hükmet. Çünkü halifelik kesin bir biçimde bunu gerektirir ve Allah'ın hükmü tam adalettir. Hakim O'nun hükmü ile âdil olur.

«Heva ve hevese uyma.» Yani din ve dünya işlerinde hüküm verirken ve bunun dışında her türlü işte nefsin arzusuna ve isteğine uyma. **«Sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır.»** Yani heva ve heves ya da bunlara uymak Yüce Allah'ın gerek tekvinî (yaratılışa dair) ve gerekse teşriî olarak hakkı göstermek üzere dikmiş olduğu alâmetleri kaybetmene yol açar. Yüce Allah'ın yolundan sapan herkes şeytanın yoluna düşer.

«Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.» Bu cümle daha önce geçen heva ve heve-

se uyma yasağının, şayet bu yasağa uyulmazsa âkıbetinin ne olacağının beyan edilmesi sureti ile bir sebep bildirme cümlesidir. Yüce Allah'ın yolundan sapma, hesap günü unutulmayı gerektirdiğine göre, insanlar arasında adaletle hükmetmeme, heva ve hevese uyma şiddetli azabın gelmesine bir sebep teşkil etmektedir.

وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَٰطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ
نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ
لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾

27. Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri Biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline!

28. Yoksa Biz, iman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yoksa (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?

29. Sana bu mübarek kitabı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.

27. «Göğü, yeri ve ikisi arasındaki» yaratılmış şey **«leri Biz boş yere yaratmadık.»** Yani Biz onları herhangi bir hikmete dayalı olmaksızın boş yere yaratmadık. Tam tersine ilmin odak noktası, âhiret gününü ve o günkü hesaba çekilmeyi ve cezayı hatırlatması için yarattık. Çünkü dünya hayatı bazen duru, bazen bulanık olur. Bu kaçınılmazdır. Bu iki durumdan her biri

âhiretteki rahatı ve tehlikeyi bizlere hatırlatır.

«**Bu,**» yeryüzünü, gökyüzünü ve ikisi arasındaki şeyleri Yüce Allah'ın inayetinden ve göz kamaştırıcı hikmetinden uzak olarak boşuna yaratmış olmamız «**inkâr edenlerin zannıdır**» yani Mekke kâfirlerinin zannıdır. Çünkü onlar her ne kadar Yüce Allah'ın yaratıcı olduğunu ikrar etseler de âlemin yaratılışının sebebi olan cezanın olmadığına inanmaları nedeni ile sebebin sonucunu da zorunlu olarak boş saymış olmakta ve buna inanmaktadırlar.

«**Vay**», madem ki zanları budur o halde şiddetli helâk «**o inkâr edenlerin ateşteki haline**» olsun! Yani onların zanları ve inkârlarının sonucu olarak ateş sebebi ile vay olsun onların haline!

Şu halde hakkı hak olarak ve bâtılı bâtıl olarak görmek zahiren ve batınî olarak ceza gününün azığını hazırlamak şartır. Çünkü kurtuluş, nimet ve en üst dereceden lezzetler ancak böyle elde edilecektir.

28. «**Yoksa Biz, iman edip de iyi işler yapanları,**» yoksa Biz yeryüzünde mü'min ve muslih olanları «**yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız?**» Yani yeryüzünde inkâr ederek ve günah işleyerek bozgunculuk yapanlarla bir mi tutacağız? Yani bu iki zümreyi birbiri ile eşit tutmayacağız demektir. Kâfirlerin zannettiği gibi yeniden dirilme ve yapılan amellerin karşılığını görme boş olsaydı Yüce Allah'ın katında iyi işler yapanla bozgunculuk yapanın durumu birbirine eşit olurdu. Bunların ikisini birbirine eşit tutan sefih olur. Oysa Yüce Allah, sefih olmaktan münezzehtir. Çünkü iman ve sâlih amelle Yüce Allah, mü'minleri yücelerin en yücesine çıkarırken, kâfirleri de aşağıların en aşağısına indirir.

«**Yoksa (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?**» Yani yukarıdaki gibi takva sahiplerini âhirette sevap verme bakımından günahkârlarla bir tutmayacağız demektir. Bilindiği üzere Yüce Allah her iki zümreyi dünya hayatından yararlanma bakımından eşit tutmuştur. Hatta kâfirler bu bakımdan mü'minlerden daha da şanslıdır. Çünkü dünyanın Yüce Allah'ın katında bir sivrisineğin kanadı kadar değeri yoktur. Fakat Allah âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayanlara tahsis etmiştir. Onlar Yüce Allah'a ve O'nun emrine boyun eğen samimi mü'minlerdir. İnsanoğlu heva ve hevesi bırakıp hidayete yükselince, günahtan vazgeçip takva mertebesine çıkınca mükâfatını bol bol alacaktır.

Kur'an-ı Kerim, bütün mutlulukların ve hayırların kaynağı olduğu için

Yüce Allah, önce bunu anlatmış sonra da içindeki maslahatın ve menfaatin ne olduğunu şimdi gelecek âyetlerle beyan etmeye başlamıştır:

29. «Sana bu mübarek kitabı,» yani iman edip ahkâmı ile amel edenlere din ve dünya açısından faydası çok olan bu kitabı, **«âyetlerimi düşünsünler»** yani bu kitabı âyetleri üzerinde sağlam bir fikir yapısı ile düşünsünler ve zahirinin taşımış olduğu çok yüce ve uygun mânâları öğrensinler, bir başka ifade ile manaları üzerinde kafa yorsunlar **«ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.»** Yani vehim hastalığından ve kininden uzak olan aklı başında bulunan kimseler bunlardan öğüt alsınlar diye bu kitabı indirdik. *"Aklı olanlar öğüt alsınlar diye"* ifadesinin genel kullanılmasından anlaşılıyor ki Cenab-ı Hakk'ın kelâmından maksat sadece lâfızlarını ezberlemek değil, üzerinde kafa yormak, düşünmek ve öğüt almaktır.

Hasan Basrî (r.a.) der ki: "Bu Kur'an-ı Kerim'i mânâlarını tevil etme bilgisi olmayan köleler, çocuklar okumuş, harflerini ezberlemiş, içinde yer alan emir ve yasakları ihmal etmişlerdir. Hatta içlerinden birisi şöyle der: 'Allah'a yemin ederim ki ben Kur'an'ı okudum. Ve hiçbir harfini atlamadım.' Oysa bence yemin ederim ki bu kişi Kur'an'ın tamamını atlamıştır. Üzerinde Kur'an'a dair bir iz görülmemektedir. Ne ahlâkında ve ne de amelinde Kur'an'ın her hangi bir etkisi görülmemektedir. Allah'a yemin ederim ki böyle bir kimse Kur'an'ın harflerini ezberlemiş, içindeki yasakları ihmal etmiştir. Vallahi bunlar ne hikmet sahibidirler ve ne de takva ehlidirler. İnsanların arasında Yüce Allah bu gibilerin sayısını çoğaltmasın. Kur'an âyetlerinin sadece zahirini okuyan kimse, sağmal koyunu olup da sütünü sağmayan; doğurgan bir kısrağa sahip olup da bundan at üretmeyen kişiye benzer. Yüce Allah gösteriş yapmak için Kur'an okuyan sefihlerden bizleri muhafaza buyursun. Bizleri ve sizleri aklı olanlardan eylesin."

وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ
سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ
ٱلْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى ۖ حَتَّىٰ

تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَ
الْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا
ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ
مِّن بَعْدِي ۖ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ
رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾
وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٠﴾

30. Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. O ne güzel bir kuldu. Doğrusu o, Allah'a yönelirdi.

31. Akşama doğru kendisine üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken süratli koşu atları sunulmuştu.

32-33. Süleyman: "Gerçekten ben Rabbimin zikrinden (uzaklaşıp) mal sevdasına düştüm" dedi. Nihayet (güneş) perdenin arkasına gizlenince (batınca): "Onları tekrar bana getirin" dedi. Bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.

34. Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik. Sonra o tevbe edip (Rabbine) döndü.

35. (Süleyman) : "Rabbim! Beni bağışla. Bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen bağışta bulunansın" dedi.

36-38. Bunun üzerine Biz de istediği yere onun emri ile ko-

layca giden rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğerlerini onun emrine verdik.

39. "İşte bu Bizim bağışımızdır. İster ver, ister tut, hesap yoktur" dedik.

40. Doğrusu onun için Bizim katımızda bir yakınlık ve güzel bir dönüş yeri vardır.

30. «Biz Davud'a Süleyman'ı verdik.» Yani Davud (a.s.)'a kendisine bağışlanmış olan Süleyman (a.s.)'ı verdik.**«O ne güzel bir kuldu.»** Süleyman (a.s.) peygamberlik ve halifelik makamına uygun, yetenekleri dolayısı ile ne güzel bir kuldu.

«Doğrusu o, Allah'a yönelirdi.» Yani o dünyevî bir sebeb olmaksızın kulluğun samimiyeti ile Allah'a yönelirdi ya da o her türlü durumda nimet içinde iken şükürle, sıkıntı ve zorda iken sabırla Allah'a yönelirdi.

31. «Akşama doğru» Âyetin metninde yer alan *"aşiyy"* kelimesi öğlen vaktinden günün sonuna kadar olan sürenin adıdır. **«kendisine, üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken süratli koşu atları sunulmuştu.»** Yani Süleyman (a.s.)'a üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken süratli koşu atları sunulduğu zaman yapmış olduğu hareketi hatırla.

Rivayet olunduğuna göre Süleyman (a.s.) bir gün öğle namazını kıldıktan sonra kürsüsüne oturur, kendisi cihad etmek istemektedir. O arada bu sözü geçen atların kendisine sunulmasını ister. Atlar kendisine sunulurken atların güzelliklerine şaşa kalır. Ve nihayet güneş batar. Süleyman (a.s.) virdini, yani o zaman diliminde okumuş olduğu zikrini unutmuştur. Öte yandan kavmi kendisinden çekinmiş ve zikri olduğunu hatırlatmamışlardır. Süleyman (a.s.), unutması ve yaptığı yanlışlık sebebi ile kaçırmış olduğu zikirden dolayı üzülür, atları geri ister ve yüce Allah'a yaklaşmak ve O'nun hoşnutluğunu elde etmek için onları keser. Bu hareketi ile Yüce Allah'ın farizası karşısında dünya malına önem vermemeyi murad etmektedir.

32-33. «Süleyman: 'Gerçekten ben Rabbimin zikrinden (uzaklaşıp) mal sevdasına düştüm' dedi.» Süleyman şöyle dedi: "Rabbimin zikri yerine at sevdasını getirdim. Onu Rabbimin zikri yerine koydum. Oysa benim gibi bir kimseye gerekli olan Rabbimin zikri ve O'na itaatle meşgul olmak idi."

Süleyman (a.s.) bu sözünü, güneş batarken namazı bırakıp atlarla meşgul olduğunu itiraf etmek, buna pişman olduğunu dile getirmek ve daha sonra atları red edip kesme hareketine de bir ön giriş yapmış olmak için söylemiştir.

«Nihayet (Güneş) perdenin arkasına gizlenince (batınca): 'Onları tekrar bana getirin' dedi.» Yani o atları tekrar bana geri getirin dedi. **«Bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.»** Atları Süleyman (a.s.)'a geri getirdiler. Fakirlere ve miskinlere yapmış olduğu hareketin keffareti olarak etlerini dağıtmak üzere atların bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı.

34. «Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik» ve denedik. **«Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik. Sonra o tevbe edip (Rabbine) döndü.»** Bu olay şöyle olmuştu: Bir gün Süleyman (a.s.) "Bu gece yetmiş ya da yüz kadını dolaşacağım. Yani onlarla cinsi münasebette bulunacağım. Her bir kadın Allah yolunda cihad edecek bir süvari dünyaya getirecek" demiş, fakat "inşaallah" dememişti. Sonra o gece Süleyman (a.s.) kadınları dolaşır ve dolaştığı kadınlardan sadece birisi hamile kalır; o da yarım çocuk doğurur ve çocuğun ebesi bu cesedi Süleyman (a.s.)'ın tahtının üzerine bırakır. Rasûlüllah (s.a.v.) Efendimiz buyurmuştur ki: *"Süleyman (a.s.) inşaallah deseydi o çocukların tamamı süvari olarak Allah yolunda cihad ederlerdi."*[8]

Süleyman (a.s.), "inşaallah" dememişti ve bunu söylemeyi Yüce Allah'ın muradı yerine gelsin diye unutmuştu. Buna göre Süleyman (a.s.)'nın imtihanı, yetmiş ya da yüz kadını dolaşacağım demesi ve inşaallah dememesi olmuştur. *"Cesetin tahtının üzerine bırakılması"* demek sözü edilen yarım çocuk cesedinin tahtının üzerine bırakılması demektir. *"Dönmesi"* ise Yüce Allah'a yapmış olduğu hatadan dolayı dönmesi demektir. Hatası ise böylesine önemli bir meselede inşaallah demeyi terketmektir. Bilindiği üzere Rasûlüllah (s.a.v.)'a ruhu, ashab-ı kehfi ve Zülkarneyn'i sorarlar. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Yarın gelin size haber vereyim" der.* Fakat inşaallah demez. Bunun üzerine kendisine vahyin gelmesi günlerce kesilir ve sonra: *"Allah'ın dilemesine bağlamadıkça; 'inşaallah' demedikçe hiçbir şey için 'bunu yarın yapacağım' deme"* (Kehf: 23) Âyeti kerimesi nazil olur. [9]

35. «(Süleyman): 'Rabbim! Beni bağışla.» Rabbim benim durumuma yakışmayan yapmış olduğum hatayı bağışla. **«Bana benden sonra»** kıyamet

8- Hadisi Buharî, Müslim, Ahmed ve Nesaî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebîr*, 2/292.
9- Hadisi Hafız İbn Kesîr, İbn Abbas'dan Muhammed bin İshak rivayeti ile zikretmiştir. Bkz. *Muhtasar İbn Kesir*, 2/408.

gününe kadar yaratıklardan **«kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver.»** Yani sadece bana mahsus bir hükümranlık ver. Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer alır: *"Cinlerden bir ifrit dün gece namazımı bozmak için bana hücum etti. Ve Yüce Allah bana fırsat verdi. Onu yakaladım ve bu ifriti mescidin direklerinden birisine hepiniz göresiniz ve Medine çocukları onunla oynasınlar diye bağlamak istedim. Ancak kardeşim Süleyman (a.s.)'nın 'bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver' şeklindeki duâsını hatırladım ve ümitsiz olarak bu niyetimden vazgeçtim."* (10)

«Şüphesiz sen» bütün nimetleri **«bağışta bulunansın' dedi.»**

36-38. «Bunun üzerine Biz de istediği yere» kastettiği ve gitmesini istediği yerlere ve bölgelere **«onun emriyle kolayca giden rüzgârı,»** yani onun duâsına bir karşılık olarak yumuşak, hoş, kimseyi incitmeyen saba rüzgârını ona boyun eğdirdik.

«Bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları...» Şeytanlar Süleyman (a.s.)'a dilemiş olduğu köşkleri ve timsalleri yapıyorlardı ve bunlar Süleyman (a.s.) için Şam'da, Yemen'de büyük binalar ve muazzam köşkler bina etmişlerdir. Sonra bu şeytanlar denizin dibine dalıyorlar oradan inci, mücevher ve zinet eşyası çıkarıyorlardı.

«Demir halkalarla bağlı diğerlerini onun emrine verdik.» Yani başka azgın şeytanları da onun emrine verdik de Süleyman (a.s.) bazılarını bazılarıyla zincire vurdu ve onları kötülük yapmaktan bozgunculuk çıkarmaktan alıkoymak için demirlerle bağladı.

39. «'İşte bu,» Yani Süleyman (a.s.)'a biz şöyle dedik: Bu sana vermiş olduğumuz büyük hükümranlık, üstünlük, senden başka hiç kimseye verilmeyen yönetimin altına alma yeteneği **«Bizim»**, Bizden başkasının vermeye gücünün yetmediği sana özel **«bağışımızdır. İster ver,»** bundan istediğin kimseye ver, **«ister tut,»** ya da dilediğin kimseye verme. **«Hesap yoktur' dedik.»** Yani verdiğinde de vermediğinde de senin için her hangi bir sorumluluk yoktur. Çünkü bu konuda tasarruf yetkisi mutlak olarak sana verilmiştir.

el-Hasen der ki: "Yüce Allah kime bir nimet vermişse bunun mutlaka o kişi üzerinde bir sorumluluğu vardır. Süleyman (a.s.) bundan müstesnadır. O verirse sevaba giriyor, vermezse günaha girmiyor ve sorumlu olmuyordu. Bu

10- Hadisi Buharî, Müslim *"Kitabü'l-Mesâcid"* bölümünde tahric etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, II/399.

özellik ona mahsustu.

"Hesap yoktur" ifadesini, bu hesapsız olarak bizim bağışımızdır. Hesab edilemez, şeklinde anlamak da mümkündür.

40. «Doğrusu onun için Bizim katımızda bir yakınlık» yani dünyada büyük bir hükümranlıkla birlikte âhirette yakınlık **«ve güzel bir dönüş yeri vardır.»** Orası da cennettir.

وَٱذْكُرْ
عَبْدَنَآ أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلشَّيْطَٰنُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ
(٤١) ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ (٤٢)
وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ
لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ (٤٣) وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَٱضْرِب بِّهِۦ وَلَا تَحْنَثْ
إِنَّا وَجَدْنَٰهُ صَابِرًا نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ (٤٤)

41. Kulumuz Eyyûb'u da an. O, Rabbine: "Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi" diye seslenmişti.

42. "Ayağını yere vur. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su" (dedik).

43. Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere, ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.

44. "Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini bozma" (dedik). Gerçekten Biz onu sabırlı bulduk. O ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi.

41. «Kulumuz Eyyûb'u da an.»

el-Kurtubî der ki: "Hz. Eyyûb (a.s.)'a sadece üç kişi iman etmiştir. Eyyûb (a.s.) doksan üç yıl hayat sürmüştür."

Âyetin metninde yer alan *"Eyyûb"* kelimesi *"abd"* (kul) kelimesine atfı beyandır.

«O, Rabbine: 'Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk» meşakkat **«ve eziyet»** yani elem ve hastalık ve bunlara benzeyen çeşitli sıkıntılar **«verdi' diye seslenmişti.»** Yani Hz. Eyyûb (a.s.) sıkıntı içinde ve muhtaç olduğunu ifade eden bir dille Yüce Allah'a böyle yakarmıştı.

42. «'Ayağını yere vur.» Eyyûb (a.s.) yakarıp duâ ettiği zaman ona bu şekilde seslenmiştik. Hastalık süresi son bulunca ona *"ayağını yere vur"* diye seslenmiştik. O da ayağını yere vurdu ve yerden bir su gözesi çıktı. Ona şöyle dedik:

«İşte yıkanacak» yani yıkanacak olduğun **«ve içilecek soğuk bir su' (dedik)»** yani içecek olduğun bir su dedik. Bu suyu içeceksin ve içindeki hastalıklar iyi olacak. Bu seslenişten sonra Eyyûb (a.s.) sözkonusu suyla yıkanır ve ondan içer. Böylece yakalanmış olduğu hastalık gider ve sağlığına kavuşmuş olarak ayağa kalkar. Bir elbise giyer ve eski güzelliği tekrar geri gelir.

43. «Bizden bir rahmet», Bizim katımızdan büyük bir rahmet **«ve»** kendilerine hatırlatman için **«olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.»** Eyyûb (a.s.)'un hastalığını giderdik. Kendisine ailesini bağışladık.

el-Hasen şöyle der: Yüce Allah ailesini helâk ettikten sonra tekrar diriltmiştir. *"Hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık"* tan maksat Eyyûb (a.s.)'un daha önceki çocuklarının bir katı daha fazladan kendisine ihsan edilmiştir.

44. «'Eline bir demet sap al da onunla vur. Yeminini bozma' (dedik).» Eyyûb (a.s.)'a: "Bir eline bir demet ot ya da benzerini al onunla karına vur yemininde durmazlık etme. Çünkü böyle yaparsan yeminini yerine getirmiş olursun" dedik. Hz. Eyyûb (a.s.) hastalığı esnasında karısına: "Allah'a kasem ederim ki hastalığımdan iyi olursam sana yüz sopa vuracağım" diye yemin etmişti. Çünkü karısı onun uzun süren hastalığı esnasında canının sıkıldığını ortaya koymuştu. Yüce Allah peygamberi Eyyûb (a.s.)'u iki çeşit günah-

tan korumak istemiştir. Bunlar zulüm ve yeminini bozmaktır. Bunun yanında Yüce Allah kadının kocasına karşı yapmış olduğu iyiliklerin sevabı zayi olmasın istemiş, iyiliğe kötülükle karşılık vermeyi murad etmemiştir ve yine Yüce Allah Eyyûb (a.s.)'un karısının bereketi sebebi ile kıyamete kadar ümmetlere bu ruhsatı vermeyi murad etmiştir.

«Gerçekten Biz onu» başına, ailesine ve malına gelen belâlar hususunda **«sabırlı bulduk. O»** Eyyûb (a.s.) **«ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi.»** Eyyûb (a.s.) görüldüğü üzere bu şekilde nitelenmiş fakat, günahlarından Allah'a yönelirdi, denmemiştir. Çünkü Eyyûb (a.s.)'un başına gelen belâ, imtihan kabilindendi.

Allahü Teâlâ iki kulunu eşit tutup aynı şekilde övmüştür. Bunlar Süleyman (a.s.) ile Eyyûb (a.s.)'dur. Onların her ikisi hakkında da: *"O ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi"* buyurmuştur. (Bkz. Sâd: 30 ve 44). Bunlardan birine yani Süleyman (a.s.)'a nimet vermiş, o da bu sebeple şükretmiş, diğerine yani Eyyûb (a.s.)'a ise hastalık vermiş, o da buna sabretmiştir.

وَٱذْكُرْ
عِبَادَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ
﴿٤٥﴾ إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِندَنَا
لَمِنَ ٱلْمُصْطَفَيْنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَٱذْكُرْ إِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ
وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ وَكُلٌّ مِّنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

45. Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an.

46. Çünkü Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık.

47. Doğrusu onlar Bizim katımızda seçkin, iyi kimselerdendir.

48. İsmail'i, el-Yesa'yı, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilerdendir.

45. «Kuvvetli ve basiretli», İnayet ehli olan özel **«kullarımız İbrahim'i,»** İbrahim'in oğlu **«İshak'ı ve»** İshak'ın oğlu **«Yakub'u da an.»** Bu ifade bâtıl içinde yüzen cahillere bir tariz, yani üstü kapalı sataşma anlamı taşımaktadır ve onların âhirete yönelik amel yapmamaları, Yüce Allah'ın dini konusunda basiret sahibi olmamaları sebebi ile gözleri kör ve birer kötürüm gibi olduklarına işaret vardır. Ve yine onların çaba göstermeyi ve deliller üzerinde düşünmeyi, ellerinde imkân olduğu halde terketmeleri dolayısı ile kendilerine bir azarlama niteliği taşımaktadır.

46. «Çünkü Biz onları özellikle» yani çünkü Biz onları muazzam ve içine her hangi bir pislik karışmamış saf bir özellikle **«âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık.»** Yani onlara verdiğimiz özellik, kendilerine daima âhiret yurdunu hatırlatan bir özelliktir. Ve bu özellik onlarda âhiret yurdundan başka bir düşünceyi bırakmaz. Âyet metninde geçen *"yurt"* (*dâr*) kelimesi herhangi bir sıfatla nitelenmemiştir. Bundan maksat âhiret yurdudur. Bu ifade ile gerçekte yurdun, âhiret yurdu olduğuna, dünyanın ise sadece âhiret yurduna bir geçit olacağına işaret edilmiştir.

47. «Doğrusu onlar Bizim katımızda seçkin, iyi kimselerdendir.» Yani onlar hayırda seçkin kimselerdi.

48. İbrahim (a.s.)'in oğlu **«İsmail'i,»** İsmail (a.s.)'in zikri, yani anılması hem babasından hem de kardeşinden ayrı olarak yer almışır. Bununla onun anılmasında, asıl gaye olan sabır konusundaki asilliğine işaret edilmektedir. Zira İsmail (a.s.), Allah yolunda boğazlanmak için kendisini teslim etmişti. Ya da İsmail (a.s.)'in ayrıca zikredilmesi daha fazla tazime lâyık olduğunun vurgulanması içindir. Çünkü İsmail (a.s.) Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dedelerindendir. **«el-Yesa'yı,»** İlyas (a.s.) kendi yerine, el-Yesa (a.s.)'yı İsrailoğulları üzerine vekil bırakmıştı. Sonra da peygamber kılınmıştır. **«Zülkifl'i de an.»** Zülkifl bir lâkaptır. Bir rivayete göre el-Yesa ve Zülkifl birbirleri ile kardeş idiler. Zülkifl vakti ile ölen sâlih bir adamın amelini üstlenmişti. Her gün yüz rekât namaz kılardı. Bu nedenle Yüce Allah onu güzel övgülerle anmıştır.

«Hepsi de» yani bu peygamberlerin hepsi de **«iyilerdendir.»** Yani iyilikleri ile tanınmış meşhur kimselerdi.

Bu âyetler Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmekte, içindeki sıkıntıları gidermektedir. Çünkü peygamberler itaatte kendilerini yordukları, âfet ve belâlar karşısında taş gibi güçlü olup birer üstün kişiler olarak düşmanlarından gelen her türlü eziyete ve belâlara sabırlı olduklarına ve Rasûlüllah (s.a.v.), bütün peygamberlerden daha üstün olduğuna göre bunlara, yani bu niteliklere haydi haydi lâyıktır. Daha üstün olan, kendisinden daha aşağıdaki mertebede bulunan kimselere oranla daha dayanıklı ve daha sabırlı olur. Çünkü onun mertebesi böylece tam olmuş ve yüceliği ortaya çıkmış olur.

هَٰذَا ذِكْرٌ ۗ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ
مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّٰتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ ٱلْأَبْوَٰبُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدْعُونَ
فِيهَا بِفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ
أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ ٱلْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا
مَا لَهُۥ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

49. İşte bu, bir şeref, güzel bir zikirdir. Doğrusu muttakiler için güzel bir âkıbet vardır:

50. Kapıları kendilerine açılmış Adn Cennetleri vardır.

51. Onlar koltuklara yaslanıp kurularak orada birçok meyveler ve içecekler isterler.

52. Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan bir yaşıt güzeller vardır.

53. İşte, hesap günü için size vaad olunan şeyler bunlardır.

54. Şüphesiz bu, Bizim verdiğimiz rızıktır. Ona bitmek ve tükenmek yoktur.

49. «İşte bu,» yani peygamberlerin hayatlarından söz eden bu âyetler, onlar için **«bir şereftir, güzel bir zikirdir.»** Bu peygamberler sözkonusu zikirle ebediyyen anılacaklardır. Nitekim yüce Allah Zuhruf sûresinde şöyle buyurur: *"Doğrusu Kur'an sana ve kavmine bir öğüttür."* (Zuhruf: 44)

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle söylediği rivayet olunur: "Bu, daha önce gelip geçen peygamberlerin zikridir ya da bu Kur'an-ı Kerim'in içinde, olmuş olayların ve peygamberlerin zikri vardır. Onların başlarından geçen hikâyeler yer almaktadır. Bundan amaç bütün bunlardan ibret almak ve onların sürmüş oldukları hayata uymaktır."

«Doğrusu» Yüce Allah'ın dışında her şeyi bir yana bırakıp sadece Allah'tan korkan **«muttakiler için güzel bir âkıbet vardır:»** Dünyada iyi bir zikir ve anılmanın yanında âhirette de güzel bir dönüş yeri vardır:

50- «Kapıları kendilerine açılmış Adn Cennetleri vardır.» Bu cümle güzel dönüş yerini beyan eden bir cümledir. Sözlükte *"Adn"* ikamet etmek anlamınadır. Ebu Said el-Hudrî (r.a.), Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Yüce Allah Adn Cennetini kendi elleri ile bina etmiştir. Orayı altın ve gümüşten kerpiçlerle bina etmiştir. Duvarlarının sıvasını miskten, toprağını zaferandan ve çakıllarını da yakuttan yapmıştır. Sonra cennete hitaben konuş demiştir. Cennet de: "Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir," demiştir. Melekler de: "Hükümdarların durağı olan ey cennet sen ne hoşsun" demişlerdir."* [11]

Cennetlikler oraya vardıkları zaman cennetin kapılarını kendilerine açılmış bulacaklar ve herhangi bir güç sarfederek kapıyı açma ihtiyacını duymayacaklar. Bunun yanında kapının açılması için boyun eğme zilletini ve izin isteme külfetini hissetmeyecekler. Melekler kendilerini saygıyla, güleryüzle ve ikramla karşılayacaklar. Onlara: "Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu cennet ne güzeldir," diyeceklerdir.

51. «Onlar koltuklara yaslanıp kurularak» yani cennette rahat içinde olanların oturduğu şekilde oturarak **«orada birçok meyveler»** yani çeşit çeşit meyveler isterler. Sadece meyve istemelerinin ifade edilmiş olması onların bu isteklerinin beslenmek amacıyla değil sırf meyve yemek ve bundan lezzet al-

11- Hadisi el-Bezzâr ve et-Tabarânî rivayet etmişlerdir. Bu hadisi İbn Ebî'd-Dünya şu lâfızla zikreder: *"Yüce Allah Adn cennetini kendi eliyle yaratmıştır. Kerpiçleri beyaz inciden ve kırmızı yakuttandır. . ."* Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, 2/558.

mak olduğuna işaret etmek içindir. **«Ve içecekler isterler.»** Yani cennette içecek şeyler isterler. Bazı âlimlere göre bu cümlenin manası: "Çeşit çeşit içecekler isterler" demektir.

52. «Yanlarında, eşlerinden başkasına bakmayan» yani onların yanında gözlerini sadece eşlerine dikmiş, onlardan başka hiçbir kimseye bakmayan **«bir yaşıt»**yaşça, vücutca birbirine akran **«güzeller vardır.»** Ya da kocaları ile aynı yaşta olup ne daha büyük ve ne de daha küçük olmayan güzeller vardır. Sahih bir hadiste şu ifadeleri görüyoruz: *"Cennetlikler cennete vücutları tüysüz, bıyıkları yeni terlemiş, gözleri sürmeli ve otuzüç yaşında olarak gireceklerdir. Her bir erkeğin iki eşi olacak ve her bir eşin yetmiş kat elbisesi olup bu elbiselerden bacağının içindeki ilikleri görüleceklerdir."*[12]

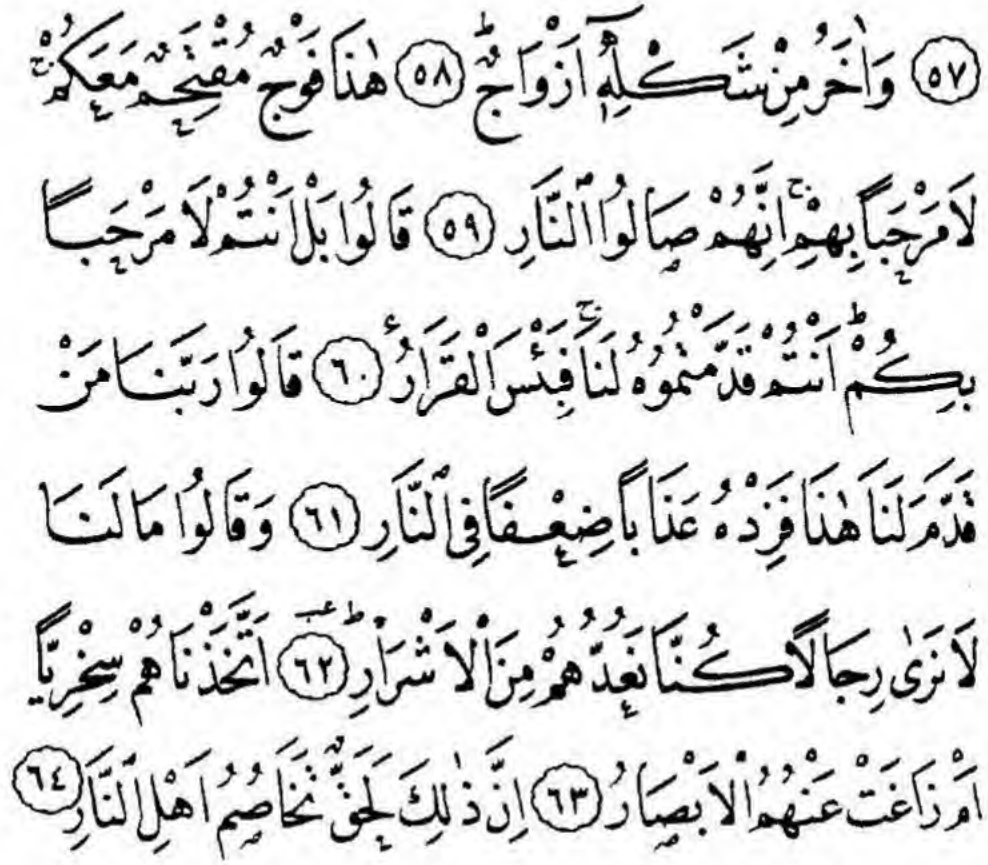
53. Ey muttakiler! Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dili ile **«işte hesap günü için size vaad olunan şeyler bunlardır.»** Yani melekler onlara der ki: "Size hazırlanmış olan bu sevap ve nimet hesap günü içindir. Çünkü hesap, mükâfata ulaşmanın sebebidir." *"Size vaad olunan şeyler"* ifadesini şu şekilde anlamak da mümkündür: Bu vaadedilen şey hesap ve ceza gününde olacaktır.

54. «Şüphesiz bu» zikrolunan çeşit çeşit nimetler ve ikramlar, **«Bizim verdiğimiz rızıktır.»** Bizim size bahşetiğimiz ihsanımızdır. **«Ona bitmek ve tükenmek yoktur.»** Yani ebediyyen bu ihsana kesilmek, yok olmak, son bulmak yoktur.

İbn Abbas der ki: "Cennette hiçbir şey bitip tükenmeyecektir. Yenilen meyvesinin hemen yerine aynısı gelecek, yenilen hayvanın ve kuşunun yerine aynı hayvan ve kuş canlı olarak gelecektir. Şu halde akıllı olanın fani, gelip geçici lezzetten yüz çevirmesi Allah'a ve O'nun peygamberine itaat etmeye yönelmesi gerekir."

هَٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ ۖ
يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا ۙ فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ۙ

12- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde rivayet eder. Bu hadis şahitleriyle beraber hasen hadistir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 10/528.

55. Bu böyle! Azgınlara da kötü bir gelecek vardır.

56. Onlar cehenneme gireceklerdir. Orası ne kötü bir kalma yeridir.

57. İşte bu kaynar su ve irindir. Onu tatsınlar.

58. Buna benzer daha türlü türlü başkaları da vardır.

59. İşte bu sizinle beraber (cehenneme) girecek topluluktur. Onlar rahat yüzü görmesin. Onlar mutlaka ateşe girecekler-dir.

60. (Liderlere uyanlar): "Hayır asıl siz rahat yüzü görmeyin. Onu bize siz sundunuz. Ne kötü bir yerdir" derler.

61. Yine onlar: "Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdi ise onun ateşteki azabını iki kat artır" derler.

62. İnkârcılar derler ki: "Kendilerini (dünyada iken) kötülerden saydığımız kimseleri (burada) niçin görmüyoruz?

63. Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa (buradalar da) onları gözden mi kaçırdık? "

64. İşte bu cehennem ehlinin tartışması, şüphesiz bir gerçektir.

55. «Bu böyle!» Yani buraya kadar anlatılanlar yukarıda zikretmiş olduğumuz muttakiler hakkındadır.

Bazı tefsirciler şöyle demişlerdir: "Burada yer alan *"bu"* ifadesi herhangi bir yazarın eserinin bir bölümünü bitirip birinci bölümden ayrı bir diğer bölüme başladığı zaman kullanmış olduğu ifade kabilindendir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Buraya kadar şöyle şöyle olan olayları aklında tut ve şimdi gelecek olan ifadeleri bekle."

«Azgınlara da» yani Yüce Allah'a karşı azgınlık eden ve peygamberleri yalanlayanlara da **«kötü bir gelecek vardır»**, âhirette kötü bir dönüş yeri vardır.

56. «Onlar cehenneme gireceklerdir.» Yani onlar, kıyamet günü cehenneme girip de oranın müthiş hararetini hissederler. Fakat onlar bu günü kendileri için hazırlamışlardır. **«Orası»** yani cehennem **«ne kötü bir kalma yeridir.»** Âyetin orjinal metninde yer alan *"mihad"* kelimesi uyuyan kimsenin yatağından istiare yapılmıştır. Çünkü cehennemde yatak ve istirahat olmayacaktır. Cehennemin yatağı ateş, yorganı da ateş olacaktır.

57. «İşte bu kaynar su», kaynamanın zirvesine ulaşmış su **«ve irindir.»** Cehennemliklerin vücutlarından akan irindir. Bu da çok şiddetli soğuktur. Ateşin sıcaklığı cehennemlikleri nasıl yakacaksa bunun soğuğu da öyle yakacaktır. Mü'minler meyvelerle, içeceklerle nimetlenirken kâfirler de kapkaynar su ve buz gibi irinlerle azap göreceklerdir. **«Onu tatsınlar.»** Yani bu azabı tatsınlar.

58. «Buna benzer» yani şiddet ve çirkinlikte buna benzer **«daha türlü türlü»**, çeşit çeşit **«başkaları da vardır.»** Başka azap da vardır. Âyet metninde *"türlü türlü"* denilmekle her bir günahın değişik bir cezası olduğuna işaret vardır. Tıpkı ektikleri her tohumun kendisine uygun bir meyvesi olduğu gibi.

59. «İşte bu sizinle beraber» cehenneme **«girecek topluluktur.»** Âyetin manası şudur: Cehennemin bekçileri, azgınların başkanlarına, cehenneme girdikleri zaman saptırmış oldukları kendilerine tâbi olan kimselere işa-

ret ederek derler ki: "İşte bunlar inkârda, sapıklıkta kendi arzuları ile ve tercihleri ile size nasıl tâbi olmuşlarsa cehenneme girmede de zorunlu olarak sizlere uyacak olan bir topluluktur. Şimdi sizlerin ardından gelenlere bakınız. Aranızda herhangi bir yardımlaşma yoktur. Birbirinize olan sevginiz kopmuş ve düşmanlığa dönüşmüştür."

«Onlar rahat yüzü görmesin.» Yani onlar bir genişlik ve rahatlık yüzü görmesinler ya da hayatlarında rahatlık ve mesken genişliği, buna benzer başka rahatlık yüzü görmesinler.

Kısaca söylemek gerekirse onlara hiçbir ikramda bulunulmayacaktır ve onların yaşantıları, evleri geniş olmayacak, tersine dar olacaktır. Arapçada ev sahibi kendisine misafir olarak gelen kimseye: "Merhaba" der. Bunun manası geniş bir beldeye geldin demektir. Tersi de âyetin ifadesinde olduğu gibi "*la merhaba*"dır; ki "rahat yüzü görme" demektir.

«Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir.» Yani onlar kötü amelleri ve cehennemi hak etmeleri nedeni ile mutlaka oraya gireceklerdir.

60. Liderlere uyanlar kendileri hakkında söylenen sözü işittikleri zaman: "Ey önderlerimiz! **«'Hayır asıl siz rahat yüzü görmeyin.»** Siz cehennemin bekçilerince bize söylenene çok daha fazlası ile lâyıksınız. Çünkü sizler kendi sapıklığınız yanında bizleri de sapıttınız. **«Onu bize siz sundunuz.»** O azabı veya cehenneme girmeyi siz sundunuz, buna siz sebep oldunuz, bizi oraya siz düşürdünüz, bizi oraya sürükleyecek sapık inançları, kötü amelleri sunarak bunları gözümüzde süsleyerek ve bizleri de teşvik ederek buna siz sebep oldunuz. **«Ne kötü bir yerdir'»** yani cehennem ne kötü bir yerdir **«derler.»**

61. «Yine onlar:» Liderlere uyanlar onlarla çekişmeyi bir tarafa bırakarak ve Yüce Allah'a yakararak: **«'Rabbimiz! Bunu»**, bu azabı ya da bu cehenneme girmeyi **«bizim önümüze kim getirdi ise onun ateşteki azabını iki kat artır' derler.»** Bu iki kattan birisi sapıklıklarına karşılık, diğeri de bizleri sapıtmalarına karşılıktır. Rasûlüllah (s.a.v.) Efendimiz buyururlar ki : "*Her kim kötü bir çığır açarsa bu çığırın günahı ve kıyamet gününe kadar o çığırda yol alan ve amel eden kimselerin günahı onun üzerinedir.*"[13]

Buna, hem adam öldürüp hem zina eden bir kâfirle, kâfir olup bunları

13- Hadisin bu kısmı Müslim ve Nesaî'nin rivayet ettikleri uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Hadis Mudar kabilesinden Müctabi en-Nemar beldesinde çıplak olan bir topluluğun hikâyesini konu almaktadır. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 6/457.

yapmayan bir başka kâfiri örnek olarak verebiliriz. Bu iki kâfirin kâfirlik günahları eşittir. Fakat adam öldürüp zina edenin ayrıca kötü amelinin fazla olması dolayısıyla azabı birinciye göre kat kattır.

Şu halde aklı başında olan kimsenin nefsini ıslah etmesi, kötü ahlâkı, çirkin vasıfları bir yana bırakarak onu temizlemesi, kötü arkadaşlara uyup da aldanmaması gerekir. Çünkü onlar yarın bütün sevgileri ve dostları bir tarafa bırakarak birbirlerinden kopacaklardır. Hiç kimseye selîm kalp, faydalı ilim ve sâlih amelden başka hiçbir şey fayda vermeyecektir.

62. «**İnkârcılar**», Ebu Cehil vb. azgınlar «**derler ki: 'Kendilerini (dünyada iken) kötülerden saydığımız kimseleri (burada) niçin görmüyoruz?**» Yani nedir bizim halimiz ki dünyada iken kendilerini kötülerden saydığımız kimseleri burada göremiyoruz. Bu ifadeleri ile Müslümanların fakirlerini kastederler. Onlar Suheyb er-Rumî, Bilâl el-Habeşî, Selman el-Farisî, Habbab, Ammar ve bunlardan başka muhacirlerin fakirlerinden olan diğerleri olup onları hakir görürler ve alay ederek kendilerine aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı diye dalga geçerlerdi. Bu gibi kimseleri "kötüler" diye nitelemeleri ya hiçbir hayırları, faydaları olmayan alt tabaka, hakir kimseler manasını kastetmeleri ya da bu fakirler kendilerinin dinlerinden olmadıkları için onların gözünde kötü olmalarındandır.

63. «**Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa (buradalar da) onları gözden mi kaçırdık?'**» Âyetin mânâsı şudur: Biz onlara hangi hareketi yapmıştık? Onları alaya mı almıştık yoksa hakir görüp tahkir mi etmiştik? Önderler bu ifadeleri ile kendilerini kınamak ve yapmış oldukları her iki fiili uygun görmemek istemişlerdir. Âyetin manası bir de şu şekilde olabilir: Onlar bizden daha hayırlı oldukları halde biz bunu bilmiyormuşuz. Ve kendilerini dünyada alaya aldık. Hatta hakir gördüğümüzden onları görmedik bile.

64. Onların durumuna dair anlatılan «**işte bu cehennem ehlinin tartışması,**» önderlerin ve onlara uyanların aralarındaki tartışma, «**şüphesiz bir gerçektir.**» Meydana geleceği kesindir.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا

عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ
إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

65. De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Tek ve kahhâr olan Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur.

66. O göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O üstündür. Çok bağışlayıcıdır."

67-68. De ki: "Bu büyük bir haberdir. Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.

69. Onlar (orada) tartışırken benim Mele-i A'lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu.

70. Ben apaçık bir uyarıcı olduğum için bana vahy olunuyor."

65. Ey Muhammed! Mekke müşriklerine **« de ki: 'Ben sadece bir uyarıcıyım.»** Ben sadece Yüce Allah'ın katından gelen uyarıcı peygamberim, sizi uyarıyorum. İnkârınıza ve günahlarınıza verecek olduğu azaptan kaçınmanızı istiyorum.

Ve yine de ki: Ne zatında, ne sıfatlarında ve ne de fiillerinde asla çokluğu ve ortaklığı kabul etmeyen **«tek ve kahhâr olan Allah'tan başka»** var olan **«hiçbir ilâh yoktur.»** O halde O'ndan başka sığınacak yer ve kaçacak bir kucak yoktur.

66. «O göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların» bütün yaratıkların **«Rabbidir.»** Yani bütün âlemlerin mâliki olan Allah'ın ortağı olması nasıl düşünülebilir?

«O» hiçbir işinde mağlup olmayan **«üstündür.»** Ve yine O, günahkârlardan intikam almaya gücü yetendir. İzzet ve güç, Allah'a mahsustur ve sadece O'nun vasıtası ile güçlü olunabilir? **«Çok bağışlayıcıdır.'»** Tevbe edip sâlih amel işleyenleri çok bağışlar, günahlarını örter ve yok eder. Bir

hadiste şöyle haber verilir: *"Bir kul 'ya Rabbi beni bağışla' dediğinde Yüce Allah buyurur ki: Benim kulum bir günah işlemiş ve kendisinin günahları bağışlayan ve günahlar dolayısıyla hesaba çeken bir Rabbinin olduğunu bilmiş, şahit olunuz ki Ben onu bağışladım."* (14)

67-68. «De ki: 'Bu» Kur'ân ve Kur'ân'ın size haber vermiş olduğu tevhid'e, peygamberliğe, kıyametin haberlerine, dirilmeye, cennete, cehenneme vb. şeylere dair vermiş olduğu haber **«büyük bir haberdir»**, çok büyük bir olaydır. **«Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.»** Onun üzerinde düşünmüyorsunuz ve Kur'ân'ı, sapık olmanız, cahillikte ileriye gitmiş olmanız dolayısı ile yalan sayıyorsunuz. Bunun için böylesine muazzam bir kitaba iman etmiyorsunuz. Oysa Kur'an'ın tamamı ile alınması, güzelce gönül hoşluğuyla kabul edilmesi ve ona inanılması kurtuluşa sebeptir. Kur'an'ı yalan saymak ise helâk olmak demektir.

69. «Onlar» orada **«tartışırken»**, onlar Âdem (a.s.) hakkında birbirlerine başvurup ve Yüce Allah: *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"* (Bakara: 30) dediği zaman *"Yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun"* (Bakara: 30) şeklinde eski ilâhî kitaplarda yer aldığı üzere tartışırlarken **«benim Mele-i A'la hakkında»** *"Mele-i A'la"*, meleklerdir. **«Hiçbir bilgim yoktu.»** Yani daha önce bu konuda benim hiçbir bilgim yoktu. Eski kitaplarda yer alan bu tartışmayı ne duymuş ve ne de her hangi bir kitaptan okumuş değildim. Şu halde bu bilginin sadece vahiy yoluyla elde edilmesinden başka bir yol düşünülemez. Yani ben peygamber olmasaydım onların tartışmalarını ve çekişmelerini sizlere haber veremezdim.

70. «Ben» peygamber olduğu **«apaçık»** delillerle Yüce Allah'ın katından gönderilen **«bir uyarıcı olduğum için»**, bir peygamber olduğum için gayba dair haberler **«bana vahyolunuyor.'»**

إِذْ قَالَ
رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ

14- Hadisi Buharî *Kitabu't-Tevhid*'de, Müslim *Kitabu't-Tevbe*'de Ebu Hureyre'den rivayet ederler. Rasûlüllah (s.a.v.) *"yüce Allah'tan"* diyerek söze başladığı bu hadiste der ki: *"Bir kul günah işlediği zaman. . ."* Bkz. *Sahih-i Müslim*, 4/12.

فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾
قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ
أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ
مِن طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ
لَعْنَتِي إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ
فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ فَالْحَقُّ
وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾

71. Rabbin meleklere demişti ki : "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.

72. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman derhal ona secdeye kapanın."

73. Bunun üzerine bütün melekler toptan secde ettiler.

74. Yalnız İblis secde etmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

75. Allah: "Ey iblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden misin? " dedi.

76. İblis: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın. Onu çamurdan yarattın" dedi.

77-78. Allah: "Çık oradan, sen artık kovulmuş birisisin. Din gününe kadar lânetim senin üzerinedir," buyurdu.

79. İblis: "Ey Rabbim! O halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver" dedi.

80-81. Allah: "Haydi sen bilinen güne kadar mühlet verilenlerdensin" buyurdu.

82-83. İblis: "Senin mutlak kudretine andolsun ki onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım" dedi.

84-85. Allah: "Doğrusu - ki Ben hep doğruyu söylerim - mutlaka sen ve onlardan sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım" buyurdu.

71. «Rabbin meleklere demişti ki:» Ey Muhammed! İzzet ve celâl sahibi Rabbin mukarrabîn meleklerine şöyle dediği zamanı hatırla: **«'Ben»** ileride **«muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.»**

72. «Onu tamamlayıp» yani onu insan suretinde ve beşerin yaratılışı biçiminde şekle soktuğum zaman, ya da bazı özelliklerini değiştirmek sûretiyle bedeninin parçalarını yarattığım, **«içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman»** yani onun hazırlığını tamamlayıp da benim emrimden ibaret olan yaşamasına vesile olacak olan ruhu verdiğim zaman...

İmam Gazzalî der ki: "Gerçekten ruh iki çeşittir: Birisi "hayvanî" ruhtur ki bu doktorların "mizaç" diye isim verdikleri ruhtur. Bu ruh insanın bedeninde dolaşan mutedil buharımsı, lâtif, ince bir cisimdir ve bu ruh bedenin zahirî ve cismanî gücünü taşıyan ruhtur. Bu ruh bedenin yok olması ile yok olur. Ölümle ortadan kalkar. İkinci ruh, ise "ruhanî"dir. Nefsi nâtıka dedikleri bu ruhtur. Bu ruh için lâtife, akıl ve kalp de denir. Bütün bu lâfızlar aynı mânâya gelir. Bu ruhun, nefsin hayvanî güçleri ile ilişkisi vardır. İşte böylesi bir ruh,

bedenin yok olması ile yok olmaz. Öldükten sonra da varlığına devam eder."

«Derhal ona secdeye kapanın'.» Yani halifeliğe lâyık olduğu için Âdem'e secdeye kapanınız. Bu söz konusu secde selâmlama ve saygıda bulunma kabilindendir. Çünkü ibadet kabilinden Allah'tan başka hiçbir kimseye secde etmek câiz değildir. Ne bu ümmette ve ne de geçmiş ümmetlerde caiz olmamıştır. Geçmiş ümmetlerde selâmlama kabilinden yaygın iken İslâm dini bu âdeti ortadan kaldırmıştır.

73. «Bunun üzerine bütün melekler» içlerinden hiçbiri geri kalmamak üzere **«toptan»** kimse kimseden geri kalmayacak şekilde aynı anda hep birden **«secde ettiler.»** Yani Yüce Allah Âdem'i çamurdan yarattı. Sonra insan biçimine koydu. Ardından ona ruhu üfürdü ve melekler ona secde ettiler.

74. «Yalnız İblis secde etmedi.» Çünkü **«o büyüklük tasladı ve»** kendini büyük gördü, Yüce Allah'ın ilminde ezelî ve ebedî olarak **«kâfirlerden oldu.»**

75. İblis, secde etmekten kaçındığı zaman **«Allah:»** Ona: **«Ey İblis! İki elimle yarattığıma»**, kendisine şeref vermek üzere özel olarak kendi elimle yarattığıma **«secde etmekten seni men eden»** ve secde etmemeye çağıran **«nedir?»** Hakkın olmadığı halde **«böbürlendin mi? Yoksa»**, üstün olmayı ve yüceliği hak eden **«yücelerden misin?' dedi.»**

76. «İblis:» kendisinin secde etmesine engel olan nesneyi söylemek üzere: **«'Ben ondan hayırlıyım.»** Yani ben Âdem'den daha üstünüm dedi ve neden daha hayırlı olduğunu beyan etmeye başladı: **«Beni ateşten yarattın. Onu çamurdan yarattın' dedi.»** Bu sözün mânâsı şudur: Eğer Âdem ateşten yaratılmış olsa idi ona secde etmezdim. Çünkü o zaman benimle eşit olurdu. Şu halde benden daha aşağı olana nasıl secde ederim. Çünkü o, çamurdan yaratılmıştır. Ateş, çamurdan üstündür ve toprağı yer. Şu halde üstün olanın daha aşağı olana secde etmesi güzel değildir. Bunun emredilmesi nasıl güzel olur? İşte böylece İblis, bunun kendine ait bir şeref olduğunu zannetti. Şerefin, Yüce Allah'a itaat etmek suretiyle kazanılacağını bilmedi. Mel'un İblis üstünlüğü, madde ve unsur cihetine bağlamakla hata etti. Üstünlüğün fâil cihetinden geleceğini gözden kaçırıp ayağı, doğru yoldan kaydı. Nitekim bu gerçeği Yüce Allah'ın: *"İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir?"* (Sâd: 75) ifadesi bizlere haber vermektedir. Âdem'in üstünlüğü aynı zamanda *"İçine de ruhumdan üfürdüğüm zaman"* (Sâd: 72) ifadesi ile Yüce Allah'ın vurguladığı üzere biçim itibari ile de idi. Meselenin asıl özü ve ana

cevheri olan gaye açısından bakacak olursak, Yüce Allah'ın Bakara Sûresi'nde: *"Allah Âdem'e de bütün isimleri öğretti."* (Bakara: 31) âyetinde ifade edildiği gibidir. Bu nedenle Yüce Allah meleklere Âdem'in yeryüzünde halifeliğin temeline dair meseleleri onlardan daha iyi bildiği ortaya çıkınca ve onun, başkalarında olmayan bazı özelliklerinin bulunduğu anlaşılınca Yüce Allah meleklere, ona secde etmelerini emretti. İki şeyden birisinin diğerine göre asıl itibari ile daha üstün olması, fakat kendisine tercihe şayan olmasını engelleyen bir takım niteliklerin eklenmiş olması mümkündür. Nitekim İblis örneğinde böyle olmuştur. Çünkü İblis'in aslına kibirlenmek, hased etmek, kendini beğenmek, isyan etmek gibi düşük bir takım arazlar gelmiştir. Ve böylece lânete uğramıştır. Âdem (a.s.)'in durumu ise bunun tam tersidir.

77-78. Kahrı ve izzeti ile **«Allah:»** Ey İblis! **«'Çık oradan»** yani cennetten veya meleklerin arasından **«sen artık kovulmuş birisisin.»** yani her türlü hayırdan ve ikramdan taşla ya da gök taşlarıyla kovulmuş birisisin.

«Din gününe kadar» yani ceza ve ukubet gününe kadar **«lânetim senin üzerinedir,' buyurdu.»** Yani gazabımla birlikte rahmetimden uzaklaştırmam senin üzerinedir, buyurdu. Bu, şu demektir. Dünyada lânet senin üzerinedir. Bu ifadeden İblise lânetin âhiret günü kesileceği anlamı çıkmaz. İblis'in kovulması, kibrinden nefsine bakıp kendisinden sonra yaratılmış olan bütün yaratıkları, ben ondan daha hayırlıyım diyerek kendine kıyaslamasından idi.

79. «İblis: 'Ey Rabbim! O halde» ceza için kabirlerinden **«tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver' dedi.»** Yani beni kovulmuş kıldın. O halde bana mühlet ver ve beni kıyamet gününe kadar öldürme dedi. Buradaki *"tekrar diriltilecekleri güne kadar"* ifadesinde kastedilen Âdem ve onun zürriyetidir. İblis bu duâsı ile Âdemoğlunu saptırmak ve onlardan intikamını almak için bir genişlik ve ölümden tamamıyla kurtulmayı dilemiştir. Çünkü dirilme gününden sonra artık ölüm diye bir şey yoktur. Fakat duâsı kabul olunmamış ve muradına erememiştir.

80-81. «Allah: 'Haydi sen» Allah'ın takdir ettiği ve mahlukatın yok olması için tayin ettiği **«bilinen güne kadar»**, bu süre birinci üfürülme anıdır. Yoksa İblis tarafından arzu edilen dirilme anı değildir. **«Mühlet verilenlerdensin' buyurdu.»** Yani sen ezelde hikmet gereği eceli geriye bırakılmış olan melekler ve benzeri mahlukatın zümresindensin buyurdu.

82-83. «İblis: 'Senin mutlak kudretine andolsun ki» yani senin kahrı-

na ve mutlak hükümranlığına yemin ederim ki...

Bu âyeti kerime A'raf Sûresi'nde geçen: *"İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık and içerim ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım."* (A'raf: 16) âyeti ile çelişmez. Çünkü Allah'ın İblis'i azdırması kudretinin ve izzetinin eserlerinden birisi, kahrının ve hükümranlığının ahkâmından bir hükümdür.

«Onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana hepsini mutlaka azdıracağım' dedi.» Yani andolsun Âdemoğlunun zürriyetini, günahları kendilerine güzel göstererek, kafalarına şüphe ve kuşku sokarak azmalarına sebep olacağım. Ancak Allah'ın kendine itaat için ihlâsa erdirdiği ve azgınlıktan korumuş olduğu kulları müstesnadır. Yada kalblerini halis kılan, amellerini riya şüphesinden uzak olarak Allah için yapan kulların müstesna hepsini mutlaka azdıracağım, demek olur.

84-85. «Allah: 'Doğrusu...» Bu âyet: "Doğru söz benim yeminimdir. Ya da doğru söz benim sözümdür," şeklinde anlaşılabilir. Nitekim Hûd Sûresi'nde: *"Bu, senin Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir..."* (Hûd: 17) âyeti de bunun gibidir. **«-ki Ben hep doğruyu söylerim-»** yani Ben gerçekten başka bir şey söylemem. **«Mutlaka sen»** Yani senin cinsinden olan şeytanlar **«ve onlardan»** Âdemoğlunun zürriyetinden kendi tercihlerini kötüye kullanarak azgınlıkta ve sapıklıkta **«sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım' buyurdu»** yani bunların hiçbirini dışarıda bırakacak değilim.

Aklı başında olan kimsenin güzel terbiye ile edeplenmesi, cehennemde şeytanla birlikte olmamak için onun adımlarını takip etmemesi gerekir.

Ebu Musa el-Eş'arî'nin şöyle dediği rivayet olunur: "Sabah olunca İblis askerlerini etrafa yayar, onlara der ki: 'Kim bir Müslümanı sapıtırsa ona bir taç giydireceğim.' Askelerinden birisi İblis'e der ki: 'Ben filancayı saptırıp karısını boşatacağım.' İblis: 'Yeniden evlenebilir,' der. Bir diğeri: 'Ben filancayı saptırıp anne ve babasına, ya da onlardan birisine asi olmasına sebeb olacağım,' der. İblis: 'Ama anne ve babasına tekrar iyilik yapmaya başlaması muhtemeldir' der. Bir diğer asker: 'Ben filancayı şaşırtıp içki içmesine neden olacağım,' der. İblis: 'Sen hoşuma giden büyük bir iş yaparsın' der. Bir başkası: 'Ben filancayı şaşırtıp zina etmesine sebeb olacağım,' der. İblis: 'Sen iyi bir iş yaparsın' der. Bir başkası: 'Ben filancayı şaşırtıp adam öldürmesine sebeb olacağım' der. İblis: 'Sen, evet sen çok büyük bir iş yapıyorsun. Benim en büyük arzumu, en mükemmel hoşnutluğumu sen elde ediyorsun. Çünkü

adam öldürmek en beteri ve en büyüğüdür,' der." (15)

قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾
إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُۥ بَعْدَ حِينٍۭ ﴿٨٨﴾

86. De ki: "Buna karşılık ben sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben olduğumdan başka türlü görünenlerden de değilim."

87. O, ancak âlemler için bir öğüttür.

88. Onun verdiği haberi bir zaman sonra çok iyi öğreneceksiniz."

86. Ey Muhammed! Müşriklere **«de ki: 'Buna karşılık»** yani size getirmiş olduğum Kur'ân'a karşılık veya vahyi tebliğ etmeme ya da peygamberlik görevimi eda etmeme karşılık **«ben sizden hiçbir ücret»**, dünya malı **«istemiyorum»** fakat size ücretsiz olarak bildiriyorum **«ve ben olduğumdan başka türlü görünenlerden de değilim.»** Yani ben durumumu bildiğiniz üzere olduğundan başka türlü görünmeye çalışan kimselerden değilim ki yalan yere peygamber olduğumu iddia edeyim ve Kur'anı kendi kafamdan uydurmaya çalışayım.

Bu âyeti kerime yapmacık, olduğundan başka türlü görünmeyi yasaklamaktadır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ben ve ümmetimin sâlih kimseleri yapmacıklıktan, olduğundan başka türlü görünmekten uzağız."* (16) Bir başka

15- Bu hadis burada mânâ itibari ile rivayet olunmuştur. Hadisi Müslim *Sahih*'inde, Ahmed bin Hanbel *Müsned*'inde rivayet ederler. Ahmed'in rivayeti şu şekildedir: *"İblis tahtını suyun üzerine koyar. Sonra adamlarını etrafa salar. Kendisine mertebe itibari ile en yakın olan, çıkardığı fitne en büyük olandır. . . İçlerinden birisi gelir ve der ki: Şöyle şöyle yaptım. İblis: Sen bir şey yapmamışsın, der. Bir başkası gelir ve der ki: Ben filanca kişinin karısı ile boşanmasına yol açtım. İblis bunu kendisine yaklaştırır ve der ki sen ne iyisin..."* Bkz. *el-Fethu'l Kebîr*, 1/284.

16- Hadisi ed-Deylemî ve İbn Asakir rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensur*, 5/321.

hadisi şerifte Rasûllüllah şöyle buyurur: "*Ben ve ümmetimin muttaki olan kimseleri olduğundan başka türlü görünmekten münezzehiz.*"

Abdullah bin Mes'ud der ki: "Ey insanlar bir şey bilen kimse bunu söylesin. Bir şey bilmeyen ise: 'Allah daha iyi bilir,' desin. Bir kimsenin bilmediği bir şey için: 'Bunu Allah daha iyi bilir' demesi onun ilim erbabı olduğuna alâmettir. Çünkü Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e: "*Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim*" diye tavsiyede bulunmuştur. [17]

87. «O, ancak âlemler için», insan ve cinlerin tümü için **«bir öğüttür.»** Yani Yüce Allah'tan bir öğüttür. Şereftir, ebedî bir zikirdir.

88. Ey müşrikler! **«Onun verdiği haberi»** yani Kur'an'ın vermiş olduğu vaad, tehdit ve benzeri haberleri, ya da Kur'ân'ın verdiği haberin doğru ve gerçek olduğunu **«bir zaman sonra»** yani öldükten sonra ya da bilginin hiçbir fayda vermeyeceği kıyamet günü **«çok iyi öğreneceksiniz.'»**

Allah'ın yardımı ile Sâd Sûresi'nin tefsîri bitti.

17- Bu ifade Şeyhayn, Tirmizî ve Nesaî'nin Mesruk'tan rivayet ettikleri hadisin bir parçasıdır ve bu hadisin bir de hikâyesi vardır. Bkz. Süyûtî *ed-Dürru'l-Mensur*, 5/321.

ZÜMER SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 75 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ﴿٢﴾ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ
اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ
اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾

1. Bu kitabın indirilişi izzet ve hikmet sahibi Allah'ın katındandır.

2. Şüphesiz Biz kitabı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini, Allah'a has kılarak O'na kulluk et.

3. Dikkat et! Hâlis din yalnız Allah'ındır. Onu bırakıp bir takım dostlar edinenler (derler ki): "Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz." Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.

1. «Bu kitabın» Kur'an'ın ve Kur'an'dan da özellikle bu sûre-i şerifenin **«indirilişi izzet ve hikmet sahibi Allah'ın katındandır.»** Yoksa müşriklerin: "Muhammed Kur'an'ı kendi kafasından uydurmuştur" şeklinde dedikleri gibi başkası tarafından indirilmiş değildir.

Bazı âlimlere göre âyetin mânâsı şudur: Kitabın indirilişi Allah katındandır. O halde kitaba kulak veriniz, onun gereğince amel ediniz. Çünkü o aziz bir kitaptır ve aziz olan Rabbin katından aziz olan bir kula aziz olan bir meleğin dili ile yine aziz ve değerli olan bir ümmet hakkında indirilmiştir.

2. «Şüphesiz Biz kitabı sana hak olarak indirdik.» Yani kitabın içinde ne varsa hepsi haktır, gerçektir. Üzerinde hiçbir şüphe yoktur. Ve kesin bir biçimde gereğince amel edilmesi gerekir.

«O halde sen de dini, Allah'a has kılarak O'na kulluk et.» Yani amelini ve itaatını âlemlerin Rabbine has kılarak samimi davran.

3. «Dikkat et!» Şirkten arınmış **«halis din yalnız Allah'ındır.»** Yani din O'nun hakkıdır ve O'nun kılmış olduğu vaciplerden oluşmuştur. *"Hâlis din yalnız Allah'ındır"* demek, kul Allah'a olan itaatını yalnız O'na has kılmalıdır, demektir.

Hasan şöyle der: "Hâlis din İslâm dinidir. Çünkü İslâm'ın dışındaki diğer dinler şirkten hâlis değillerdir ve bu dinler Yüce Allah'ın emretmiş olduğu dinler değillerdir. Allah Teâlâ sadece İslâm dinini kabul edecektir.

Ebu Hureyre (r.a.) rivayet ediyor: Adamın birisi gelir ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a der ki: "Ey Allah'ın Rasûlü ben biraz sadaka vermek istiyorum. Bunu verirken Yüce Allah'ın rızasını ve insanların da övgüsünü almak istiyorum." Rasûlüllah (s.a.v.) cevap verir: *"Kudreti ile yaşadığım Allah'a yemin ederim ki içinde Allah'a şirk koşulan hiçbir ameli O kabul etmez."* Bundan sonra Rasûlüllah: *"Dikkat et hâlis din yalnız Allah'ındır"* âyetini okur.[1]

Rasûlüllah (s.a.v.) bir başka hadisi şerifte şöyle buyurur: *"Allah Teâlâ buyurur ki: Herhangi bir kimse, içine Benden başkasını da katmış olduğu bir amel yaparsa o amelin tamamı o kimseyedir ve Ben onun amelinden uzak*

1- Bu hadisi İbn Merduye buna benzer ifadelerle rivayet etmiştir. Bkz. Süyutî, *ed-Durru'l-Mensur*, 5/322.

olurum ve Ben şirkten en çok müstağni olanım." [2]

Yüce Allah, ancak kendisine has olarak yapılan ameli kabul eder. İçine zerre kadar riya karışan ameli kabul etmez. **«Onu bırakıp bir takım dostlar edinenler»**, Allah'tan başkasını rab kabul edip onlara ve putlara tapanlar ve ibadeti sadece Allah Teâlâ'ya has kılmayanlar **«(derler ki): 'Onlara,»** O dostlara, yani putlara kulluk ettiğimiz hususların hepsinde **«bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz.'»** Kendilerine gökleri ve yeryüzünü kimin yarattığı sorulduğunda "Allah" diyorlardı. "Neden putlara tapıyorsunuz?" diye sorulduğunda: "Onlara bizi sadece Allah'a yaklaştısınlar diye tapıyoruz," diyorlardı.

«Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde» kimisinin tevhid inancına inanıp kimisinin de Allah'a şirk koşarak aralarında ayrılığa düştükleri ve her bir zümrenin kendi inandığının daha doğru olduğunu iddia ettiği din konusunda **«aralarında hüküm verecektir.»** Yani dini sırf Allah'a has kılmayanlar ile bunların hasımları olan dini sırf Allah'a has kılanlar arasında hüküm verecektir. Ve bunun hükmü, tevhid erbabını cennete, müşrikleri de cehenneme koymak olacaktır.

«Şüphesiz Allah yalancı» yani yalana batmış **«ve inkârcı kimseyi»** küfre alabildiğine dalan kimseyi **«doğru yola iletmez.»** Yüce Allah böyle bir kimseyi, hidayete ve istenmeyen şeylerden kurtuluş arzulanan şeyleri elde etme yolu olan hakka iletmez. Çünkü yalan ve inkâr basireti yok eder, hidayete uygun değildir. Çünkü bu iki özellik, sapıklığa dalma, azgınlıkta devam etme dolayısıyla aslî fıtratta değişiklik yaparlar. Onların yalancılıkları şundan ileri geliyordu: Onlar bazı dostları hakkında: "Bunlar Allah'ın kızları ve oğludur," diyorlardı ve yine ilâhların kendilerine şefaatçı olacağını ve kendilerini Allah'a yaklaştıracağını söylüyorlardı. İnkârları ise bu dostlara tapmaları ve gerçek nimet vereni unutarak nimete nankörlük etmelerinden dolayı idi. Çünkü insanoğlu kendini ve âlemleri yaratanı, yoktan var edeni tanıma yetenekleri ile yaratılmıştır. İnsanın tabiatının ve mayasının gereği, kendini yaratana ibadet etmektir.

Kendini yaratana yaklaşmak, Allah'ın insanları yaratmış olduğu fıtratın yani mayanın özelliklerindendir. Fakat fıtrattan gelen bu marifete ve tabiatın

2- Hadisi İbn Mâce, İbn Hüzeyme ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. İbn Mâce'nin râvileri sikadırlar. Bkz. el-Münzirî, *et-Terğib ve't-Terhîb*, 1/69.

gereği olan bu ibadete itibar yoktur. Çünkü o, Allah'tan başkasını Allah'a ortak koşmakla kirlenmiştir. Çünkü Allah'a ortak koşmak, nefsin faaliyetlerinden ve onun heva ve hevesine uymaktan kaynaklanmaktadır. Oysa asıl itibar edilmesi gereken samimi ve katıksız tevhidden kaynaklanan marifettir.

Bu marifetin emarelerinden birisi de peygamberlerin davetini kabul etmek, peygamberlere ve kendilerine indirilen kitaplara inanmak, heva ve hevese aykırı davranmak; keyfine uygun değil, tam tersine şeriata uygun biçimde ibadet etmek, Yüce Allah'ın kendilerine farz kıldığı farzları eda ederek O'na yaklaşmak, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sünnet olarak yaptığı nafile sünnetleri yerine getirmek ya da o sünnetlerin benzeri nafile ibadetlerde bulunmaktır.

Bugün çeşitli tabakalardan herkes kendi inandığı din ve mezhebin gerçek olduğunu iddia etmektedir. Yüce Allah dünyada ve âhirette onların arasında hükmünü verecektir.

لَوْ أَرَادَ ٱللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّٱصْطَفَىٰ
مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ ۖ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٤﴾ خَلَقَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ ٱلَّيْلَ عَلَى ٱلنَّهَارِ وَيُكَوِّرُ
ٱلنَّهَارَ عَلَى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ
أَلَا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ
مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۚ يَخْلُقُكُمْ
فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ۚ
ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

4. Eğer Allah bir evlât edinmek istese idi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O münezzehtir, O, tek ve kahhar olan Allah'tır.

5. Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider. Dikkat et! O, azîzdir ve çok bağışlayıcıdır.

6. O sizi bir tek nefisten yarattı, sonra ondan da eşini yarattı. Sizin için hayvanlardan sekiz eş indirdi. Sizi de annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa (çeşitli safhalardan) geçirerek yaratıyor. İşte Rabbiniz Allah budur. Mülk O'nundur. O'ndan başka tanrı yoktur. Böyle iken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?

4. «**Eğer Allah**» Müşriklerin "Allah bir evlât edinmiştir" şeklinde iddia ettikleri gibi «**bir evlât edinmek istese idi, elbette yarattıklarından**» yani yarattığı mahlûkat cinsinden «**dilediğini seçerdi.**» Dilediği kişiyi evlât edinir ve seçerdi. Ne Meryem'i, ne İsa'yı ve ne de Uzeyr'i özel olarak evlât edinmez, başka bir cins yaratır, yarattığı cinsden daha üstün ve daha şerefli bir cins yaratır ve onu evlât edinirdi, fakat bunu mümteni olduğu için yapmıyor. Mümteni olan şeylere kudret ve irade ilgilenmez. O'nun bütün yaptığı kullarından dilediği kimseleri seçmesi ve onları kendi zatına yaklaştırmasıdır. Nitekim bunu, bazı melekler ve bazı insanlar arasından seçerek yapmıştır. Yüce Allah buna şu âyetinde işaret eder: *"Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da..."* (Hacc: 75) Bu nedenle evlât edinme yerine seçme ifadesi kullanılmıştır.

«**O münezzehtir,**» yani Yüce Allah bizatihî bundan ve onların iddia ettiği gibi dost ve evlât edinmekten münezzehtir. «**O,**» bir ikincisi olmayan –çünkü çocuk babasından sonra ikincidir. Onun cinsinden ve benzeridir.– «**Tek**» Kahharlığı her hangi bir cinsi ve benzerliği hiçbir şekilde kabul etmeyen «**ve kahhar olan Allah'tır.**»

5. «**Allah gökleri ve yeri**» ve bu ikisi arasındaki bütün varlıkları «**hak ile yarattı.**» Doğru olarak bir takım hikmetleri ve maslahatları taşıyan biçimde yarattı. Yoksa bâtıl ve boşuna yaratmadı.

«Geceyi gündüzün üzerine örtüyor. Gündüzü de gecenin üzerine sarıyor.» Yani gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Bazı âlimlerin açıklamasına göre geceyi kısaltıp gündüzü uzatması, âyetin deyimi ile Allah'ın *"tekviri"*dir. Yüce Allah bu ifadesi ile güneşin hareketine, doğduğu yerlerin değişimine, geceyle gündüzün uzayıp kısalmasına işaret etmektedir. Buna göre mânâ: Gece ve gündüzün her birini diğerine örtüyor. Sanki bir elbise üzerine bir diğerini sarar gibi geceyi gündüze, gündüzü de geceye sarıp sarmalıyor, demek olur. Ya da Yüce Allah sarığın dürümleri nasıl birbirini takip edip üstüste geliyorsa gece ile gündüzü de birbirinin peşine getirmek sûreti ile adeta onları üstüste dürüyor, demek olur.

«Güneşi ve ayı emri altına almıştır.» Yani onları ilâhî emrine boyun eğdirmiştir. Onlardan **«her biri belli bir süreye kadar»** belli bir müddete kadar **«akıp gider.»** Kendi burçlarında yol alırlar. Âyette yer alan *"belli bir süre"* den maksat her gün ya da her ay aldıkları biçimin sonuna kadar, demektir. Veya artık hareketlerinin kesilecek olduğu kıyâmet gününe kadar, demek olur. Bütün bunlar Âdemoğlunun menfaati içindir.

«Dikkat et!» Biliniz ki bir olan **«O, azîzdir»** her şeye kâdir ve her şeye üstündür ve bu nedenle âsî olan kullarına ceza vermeye de gücü yeter. **«Ve çok bağışlayıcıdır.»** Bu nedenle insanları cezalandırıp da bu göz kamaştırıcı yaratıklarından rahmetinin eserini ve bunların herkese şâmil olan menfaatini çekip almaz.

İmam Gazalî (r.a.) Allah'ın "gaffâr" sıfatı hakkında der ki: "Gaffâr iyilikleri ortaya çıkarıp çirkin şeyleri örten demektir. Günahlar bu çirkin şeylerden olup Yüce Allah bu dünyada üzerlerine perde çekerek, âhirette de cezasını vermeyip affederek bunları örter."

Kulu üzerinde örtmüş olduğu ilk şey, gözlere çirkin gelen çirkin yerleri karın boşluğu içinde örtülü ve kapalı bırakıp dışını güzel yaratmasıdır. Kulun pislik ve necaset bulunan içi ile, temiz ve güzel olan dışı arasında ne büyük bir fark vardır. O halde insanın dışı neleri gösterirken içinde neler gizlidir bir bakmalı.

Yüce Allah'ın ikinci örtmesi de şudur: İçinden geçen kötü şeyleri ve çirkin fiilleri yapma iradesini kalbinde sır olarak saklamış ve hiç kimse başkasının içinden geçen şeyleri öğrenme imkânı elde edememiştir. Eğer insanlar karşısındakilerin akıllarından geçenleri, içlerinde taşımış oldukları hıyanet, aldatma ve başkalarına kötü zan besleme gibi duyguları öğrenebilselerdi, her-

kes birbirine kin duyardı. Dahası karşısındakini öldürmeye, ortadan kaldırmaya çabalarlardı. Şimdi dönüp bakmalı, Yüce Allah insanın içinden geçen sırları ve duyguları nasıl örtüyor ve kapatıyor?

Üçüncüsü ise, aslında insanı herkesin gözünde rezil ve rüsvay etmesi gereken günahlarını bağışlamış olmasıdır. Allah Teâlâ insan imanlı olarak ölürse, günahlarının çirkinliğini iyi amellerinin sevabı ile örtmek için kötülükleri iyiliklerle değiştireceğini vaad etmiştir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Herhangi bir mü'min diğer bir mü'minin ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter."* [3]

Din kardeşini gıybet eden, onun ayıplarını araştıran, kötülüğe yatkın bulunan kimseler Peygamber Efendimizin yukarıdaki anlatımından uzaktırlar. Hadisde anlatılan kimse, Allah'ın mahlûkatı arasında sadece güzel şeyleri yayan kimsedir. Hiçbir yaratık mükemmellikten ve eksiklikten, güzellikten ve çirkinlikten uzak değildir.

6. Ey bütün insanlar! **«O»** Yani Allah Teâlâ **«sizi bir tek nefisten yarattı.»** O nefis Âdem (a.s.)dir. **«Sonra ondan da eşini yarattı.»** Yani bu bir tek nefsin cinsinden eşini yarattı da böylece onları çift yaptı. Ve böylece nefsini tek iken çift hale getirdi. Yüce Allah mutlak olarak böyle bir yaratmada tektir. O halde kendisinin bilinmesi ve hiçbir ortak koşmadan O'na ibadet edilmesi gerekir.

«Sizin için hayvanlardan sekiz eş indirdi.» Yani takdir etti ve sizin için taksim etti. Ya da âyetin mânâsı şöyledir: Yüce Allah yağmur ve benzeri gökten inen bir sebeb ile sizin için erkek ve dişi olmak üzere sekiz eş hayvan meydana getirdi. Bunlar; deve, sığır, koyun ve keçidir. Koyun cinsinden dişi ve erkek olmak üzere iki, keçiden, deveden ve sığırdan da dişili erkekli iki olmak üzere sekiz eş takdir edip yaratmıştır. At, katır ve eşek bu hayvanlardan değildir.

«Sizi de annelerinizin karınlarında» yani rahimlerinde **«üç karanlık içinde,»** bunlar; karın, rahim ve rahim içindeki rüşeymin karanlıklarıdır. **«Bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa (çeşitli safhalardan geçirerek) yaratı-**

3- Hadisi Ebu Davud şu lâfızlarla rivayet eder: *"Herhangi bir kimse bir Müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun sıkıntılarından birisini giderir. Herhangi bir kimse bir Müslümanın ayıbını örterse kıyamet günü Allah da onun ayıbını örter."* Hadisi Müslim ve Tirmizî buna benzer ifadelerle rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiul-Usul*, 6/562.

yor.» Yani insanın anne karnında yaratılışını çeşitli merhalelerden geçirerek bütün vücut organları düzgün bir canlı olarak yaratıyor. İlkin bir nutfe (sperm) iken sırası ile spermden kan pıhtısına, kan pıhtısından uzuvları belirsiz et parçasına, sonra uzuvları belirli olan canlı et parçasına, ardından kemiksiz ete, sonra da kemiğe bürünmüş olan et parçasına ve son olarak da bütün organları yerli yerinde bir canlıya çevirerek yaratıyor. Buna benzer başka bir âyeti kerimede Yüce Allah şöyle buyurur: *"Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır."* (Nuh: 14)

«İşte» fiilleri sayılan şanı büyük **«Rabbiniz Allah budur.»** Yani yukarıda zikredilen merhalelerden geçirerek sizi yetiştiren, ibadetinizi sırf kendisine hâs kılmanız gereken mâlikiniz Allah'tır. Dünyada ve âhirette **«mülk O'nundur.»** O'ndan başka hiçkimsenin herhangi bir şekilde bu konuda O'na ortaklığı yoktur. **«O'ndan başka tanrı yoktur.»** O'ndan başka mâbud yoktur. **«Böyle iken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?»** Nasıl ve hangi düşünce ile O'na ibadet etmekten vazgeçip putlara tapmaya döndürülüyorsunuz? Oysa Allah'a ibadet etmeye dair gerekli olan her şey ve O'na götürecek sebepler mevcut iken, O'na ibadetten alıkoyacak hiçbir engel tamamiyle mevcut değil iken, Allah'a ibadeti bırakıp da O'ndan başkasına, ortada herhangi bir sebep yok iken ve buna engel bir çok neden var iken nasıl oluyor da ibadete dönüyorsunuz? Sadece aklî deliller bile, Allah'dan başkasına ibadetin bâtıl olduğuna hüküm vermekte yeterlidir. Bu aklî delillere şer'î deliller de katılmış iken nasıl oluyor da putlara tapıyorsunuz? O halde Yüce Allah'ın kapısına dönmek şarttır ve kaçınılmazdır. Çünkü gerçek nimeti veren odur. Kulluk O'na aittir. Çünkü O yaratıcıdır.

Ebu Said el-Harraz der ki: "Kulluk üç çeşittir: Gerçek biçimi ile Allah Teâlâ'ya vefalı olmak, şeriatta Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymak ve ümmetin topluluğuna samimiyetle bağlanmak."

Bil ki ibadet, Yüce Allah'ın Zâriat Sûresi'nde buyurduğu gibi her şeyin yaratılışının ana gayesidir. Nitekim Yüce Allah ilgili âyette: *"Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım."* (Zâriat: 56)

Muaz (r.a.)'dan rivayet olunuyor: Rasûlüllah (s.a.v.)'a dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana öyle bir amel bildir ki onu işlediğimde beni cennete soksun, cehennemden uzaklaştırsın. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Büyük bir meseleyi sordun. Gerçekten bu, Yüce Allah'ın muvaffak kılıp kolaylaştırdığı kimseler için kolaydır. Allah'a ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaksın. Na-*

namaz kılacaksın, zekâtını vereceksin, Ramazan orucunu tutup Allah'ın beytini hac edeceksin," buyurdular: Sonra şöyle devam ettiler: *"Sana hayrın kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır, sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi günahı söndürür ve son olarak gecenin karanlığında namaz kılmaktır,"* buyurdular. Bundan sonra Rasûlüllah (s.a.v.): *"Korku ile ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için) vücutları yataklarından uzak kalır"* (Secde: 16) âyeti kerimesini okudu, daha sonra şöyle buyurdu: *"Sana meselenin başını, ana bel kemiğini ve zirvesini söyleyeyim mi? Meselenin başı İslâmdır, bel kemiği namazdır, zirvesi ise cihaddır,"* buyurdular. Sonra: *"Sana işin ana cevherini ve özünü haber vereyim mi?"* buyurdu. Dedim ki: "Evet ya Rasûlallah! "Bunun üzerine Rasûlüllah dilini göstererek: *"Buna sahib ol"* buyurdular. Dedim ki: "Ey Allah'ın Peygamberi! Biz konuştuklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?" Buyurdu ki: *"Allah iyiliğini versin. İnsanları yüzüstü ya da burunları üstüne cehenneme sürükleyen dillerinden başka nedir?"* (4)

إِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ ۖ
وَإِن تَشْكُرُوا۟ يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ
رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ
ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ وَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَٰنَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُۥ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ
إِذَا خَوَّلَهُۥ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِىَ مَا كَانَ يَدْعُوٓا۟ إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ
لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ
ٱلنَّارِ ﴿٨﴾ أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ

4- Hadisi Ahmed, Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethul Kebir*, 3/18.

وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ
إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٩﴾

7. Eğer inkâr ederseniz şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının inkârına razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için bundan hoşnut olur. Hiç bir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidişi Rabbinizedir. O vakit yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalblerde olan her şeyi hakkıyla bilendir.

8. İnsanın başına bir sıkıntı gelince Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra ona katından bir nimet verince, önceden yalvarmış olduğunu unutur. Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. De ki: "İnkârınla biraz eğlenedur. Çünkü sen muhakkak cehennem ehlindensin."

9. Yoksa o, geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı) gibi midir? De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Doğrusu ancak akıl sahibleri hakkıyla öğüt alır.

7. Yüce Allah'ın yukarıda zikredilen çeşit çeşit nimetlerini gördükten, imanı ve şükretmeyi gerekli kılan büyük ve muazzam işlerini öğrendikten sonra O'nu **«eğer inkâr ederseniz...»** Burada Mekkelilere hitabedilmektedir, ancak daha ağır basan ihtimale göre bu hitap, tıpkı Yüce Allah'ın İbrahim Sûresi'nde yer alan şu: *"Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz bilin ki Allah gerçekten hamdedilmeye lâyıktır."* (İbrahim: 8) ifadesinde olduğu gibi bütün insanlaradır. **«Şüphesiz Allah size muhtaç değildir»** ve âlemlere de muhtaç değildir. O halde bilin ki Allah Teâlâ sizin imanınıza ve şükrünüze muhtaç değildir. İmansız olmanızdan ve şükretmemenizden etkileniyor da değildir.

«Bununla beraber O, kullarının inkârına razı olmaz.» Yani O'nun kullarının kâfir oluşuna razı olmayışı sizin menfaatiniz ve size rahmet olarak

zararınızı savmak içindir, yoksa kendisi bundan zarar gördüğü için değildir. Burada Yüce Allah'ın *"kullarının"* deyip de "sizin" dememesi yukarıdaki hükmün mü'minlere ve kâfirlere teşmil edilmesi ve kâfirlerin de O'nun kulu olduklarını ifade içindir. *"Rıza"*, gazabı terketmek demektir. Yüce Allah'ın kulu olarak nitelemesi O'nun kâfirlere kızmadığı anlamına gelmez. Çünkü kâfire gazab ettiği için ona cehennemi hazırlamıştır. Ve yine bu ifadeden irade etmediği sonucu da çıkmaz. Çünkü irade kavramında, rıza kavramındaki iyiliği isteme yoktur. Zira Yüce Allah hayrı ve şerri irade eder. Fakat inkâra ve fasıklığa razı olmaz. Çünkü rıza çirkin fiillere değil, güzel fiillere aittir. Ehl-i sünnet âlimlerinin kanaati budur.

«Eğer şükrederseniz» Yüce Allah'a iman eder ve O'nun vahdaniyetini kabul ederseniz **«sizin için bundan hoşnut olur.»** Bu âyetin mânâsı şudur: Yüce Allah şükre ve imana sizin için ve sizin menfaatiniz için razı olur. Yoksa kendisinin bundan yararlandığı için razı oluyor değildir. Zira iman ve şükür sizlerin dünyada ve âhirette mutluluğu elde etmenize sebeptir.

«Hiç bir günahkâr diğerinin günahını çekmez.» Günahı çeken hiç bir nefis başka bir kişinin günahını ve masiyetini üstlenmez. **«Nihayet hepinizin dönüp gidişi Rabbinizedir.»** Yani öldükten sonra dirilmek sûretiyle dönüşünüz Rabbinizedir. O'ndan başkasına değildir. İşte o esnada, **«O vakit yaptıklarınızı O size haber verir.»** Yani dünyada iken yapmış olduğunuz inkâr veya iman bütün amellerinizi size haber verir. Ve buna karşılık size sevap veya ceza ile karşılık verir.

«Çünkü O, kalblerde olan her şeyi hakkıyla bilendir.» Yani kalblerin derinliklerinde olan şeyleri çok iyi bilendir. O halde kalbin derinliklerinde olanı bildiğine göre, dışa vurduğunuz zahirî amellerinizi nasıl bilmez? Bu âyeti kerime inkârın ve azgınlığın zararının yine kâfirlere döneceğine delildir. Nitekim şükrün ve imanın faydasının da şükür ve iman edene döneceğine delil olduğu gibi.

Yüce Allah âlemlere muhtaç değildir. Nitekim bir kutsî hadiste, Allah'ın âlemlerden müstağni oluşu, şu şekilde yer alır: *"Ey kullarım! Sizin dünyaya ilk gelenleriniz ve sonra gelenleriniz beşer cinsinden olanlarınız ve cinler tümünüz içinizden en muttakî olan bir kimsenin kalbinden daha muttakî bir kalbe sahib olsanız bu, benim mülküme hiç bir şey katamaz, Ey kullarım! Dünyaya ilk gelenlerinizden en son geleninize kadar tümünüzün insanların ve cinlerin tümünün kalbi içinizden en günahkâr olanın kalbi gibi olsa bu,*

benim mülkümden hiçbir şeyi eksiltemez. - Hadisin sonu şu şekilde biter - *"Herhangi bir kimse bir iyilikle karşılaşırsa Allah'a hamdetsin, bundan başka bir şeyle karşılaşırsa sadece kendi nefsini kınasın."* (5)

Gerçekten şükür, hoşnutluğa sebeptir. Nitekim Yüce Allah: *"...Eğer şükrederseniz sizin için bundan hoşnut olur..."* (Zümer: 7) Şükrün şerefli bir şey olması dolayısı ile peygamberlerine şükretmeyi emretmektedir. Nitekim Hz. Musa'ya: *"...Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol."* (A'raf: 144) diye emretmiştir. Peygamberler şükrün faziletini bildikleri için şükretmeye atılmışlar ve koşmuşlardır.

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.)'ın gece namaz kılmaktan iki ayakları şişince Hz. Âişe (r.a.) O'na der ki: *"Yüce Allah Senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamadı mı?"* Rasûlüllah (s.a.v.) bu soruya şöyle cevap verir: *"Ben çok şükreden bir kul olmayayım mı?"* (6)

Bu hadisi şerif gece kalkıp namaz kılmanın ne kadar faziletli olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) gece namaz kılmayı Allah'ın nimetine şükür olarak nitelemiştir. Cenabı Allah bizleri ve sizleri sâlih, sâdık, sözünde, fiillerinde ve durumlarında samimi kullarından eylesin. Fâsıklardan, yalancı ve riyakârlardan eylemesin. Amin.

8. «İnsanın başına bir sıkıntı gelince» Fakirlik, hasta olmak ya da benzeri bir kötü duruma düşünce **«Rabbine yönelerek»** yani Yüce Allah'a tevbe, samimiyyet ve ihlâsla yönelerek bu sıkıntıyı ortadan kaldırması için **«O'na yalvarır.»** İnsanın başına bir sıkıntı geldiği zaman korkması, boyun eğmesi, Rabbine korkusunu arzetmesi O'nun huzurunda yalvarıp yakarması tabiatının gereğidir.

«Sonra ona katından bir nimet verince» yani Yüce Allah sonra insana büyük bir nimet verip sıkıntısını giderince, içine düştüğü o belayı kaldırıp durumunu düzeltince ve iyileştirince **«önceden»** yani nimet verilmesinden önce **«yalvarmış olduğunu unutur.»** Yani gidersin diye daha önce yalvarmış olduğu sıkıntıyı unutur. Nitekim Yüce Allah: *"...Fakat Biz ondan sıkıntısını*

5- Yukarıdaki ifade uzunca bir kutsî hadisin bir parçasıdır. Bu hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet ederler. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ey Kullarım! Ben kendi nefsime zulmü haram kıldım ve onu sizin aranızda da haram kıldım..."* Bkz. *Camiu'l-Usul*, 11/3.

6 - Hadisi Buharî Teheccüd konusunda, Müslim ve Tirmizî Gece Namaz Kılma konusunda ayrıca Nesaî, İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadis 4/251 de yer almaktadır.

kaldırınca sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü Bize duâ etmemiş gibi geçip gider." (Yunus: 12) âyeti kerimesinde de aynı şeye değinmektedir. Ya da âyetin manası şöyledir: Sonra ona katından bir nimet verince daha önce duâ ettiği ve yalvarıp yakardığı Rabbini unutur. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) Abdullah b. Abbas (r.a.)'a şöyle demişti: *"Rahat zamanında Yüce Allah'ı tanı ki sıkıntıya düştüğün zaman O da seni tanısın."*[7]

Böylece insanları tevhidden ibaret olan **«Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler»** ibadette bir takım ortaklar **«koşar»** yani tekrar putlara tapmaya geri döner.

Ey Muhammed! Bu sapan ve saptıran kişiyi tehdit etmek üzere durumunu ve ilerideki âkıbetini beyan etmek için **«de ki: 'İnkârınla biraz eğlenedur»** yani azıcık bekleyedur. **«Çünkü sen»** âhirette **«muhakkak cehennem ehlindensin.'»** Yani cehenneme gireceklerden ve sürekli olarak orada azap göreceklerdensin. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Sen Benim emretmiş olduğum imanı ve itaatı kabul etmekten kaçındığına göre Allah'ın cezasını tatman için bu nimetleri terketme işi sana lâyıktır.

9. «Yoksa o, geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden...» Bu âyetin manası şöyledir: Taş yürekli sert kâfir mi durum itibari ile ve âkıbetçe daha hayırlıdır, yoksa meşhur olan rivayete göre Hz. Osman b. Afvan mı daha hayırlıdır? Nefsini tezkiye edip süsleyen herkes âyetteki bu ifadeye dahildir.

Âyetin metninde *"secde etme"* hareketinin *"kıyamda durma"* hareketinden önce zikredilmesi, secdenin daha fazla ibadet niteliği taşımasından dolayıdır. Burada secde ve kıyamda durmaktan maksat namaz kılmakdır. Namaz kılma fiilinin secde ve kıyamda durma hareketleriyle ifade edilmesinin sebebi bunların namazın en büyük rükünlerinden olmalarından dolayıdır. Âyetin metninde yer alan *"kaim"* kelimesi namazda uzun süre kıyamda durmak anlamınadır.

«Âhiretten çekinen» sanki: "O kişinin namazda ibadet etmesinin sebebi nedir?" diye bir soru sorulmakta ve bu soruya: "Öldükten sonra dirilmeye

---

7- Bu ifade Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Abdullah b. Abbas'a nasihatta bulunmuş olduğu hadisi şerifin bir parçasıdır. Bu hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ey Delikanlı! Ben sana bir takım kelimeler öğreteceğim. Allah'ı gözet ki O da seni gözetsin..."* Hadisi Ahmed, Tirmizî ve Hâkim rivayet etmişlerdi. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/400.

iman ettiği için âhiret azabından çekinmektedir," diye cevap verilmektedir.

«Ve Rabbinin rahmetini» yani mağfiretini ya da cennetini **«dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir?»** Çünkü o kimse Rabbinin rahmetini, mağfiretini ya da cennetini dilemektedir. Yoksa kâfirin yaptığı gibi sadece dünyanın zararından kaçınmakta ve hayrını ummakta değildir.

Bu âyeti kerime gösteriyor ki mü'minin "korku" ile "ümit" arasında olması gereklidir. Mü'min Rabbinin rahmetini O'nu tanıdığı ve iman ettiği için umarken, amelindeki kusurundan dolayı azabından da çekinir. Ümit haddi aşınca "emin olmaya" dönüşür. Korku ise haddi aşınca "ümitsizlik" olur. Bunların her ikisi de küfürdür.

Sonra âyeti kerime gece namazına teşvik etmektedir. Eslem kabilesinden Rabia b. Kâ'b (r.a.) der ki: "Ben Rasûlüllah (a.s.)'la bir gece beraber oldum. O'na abdest suyunu ve ihtiyacı olan şeyleri getiriyordum. Bana dedi ki: *'İste.'* Ben de: "Cennete seninle arkadaş olmayı isterim," dedim. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bununla birlikte başka isteğin var mı?'* diye sordu. Ben de: Sadece bu, dedim. Rasûlüllah (s.a.v.): *'O halde sen de çok secde ederek kendinle ilgili olarak bana yardımcı ol,'* buyurdu." [8]

Hadisteki *"çok secde ederek"* ifadesinden maksat *"çok namaz kılarak"* demektir.

Hakkı beyan etmiş olmak, ilmin ve amelin şerefini vurgulamak için **«De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?'»** Yani yukarıda zikredilen ibadet eden kimse gibi amellerin gerçek yüzünü bilip de gereğini yapan kimse ile onları bilmedikleri için bir kâfir gibi bilgisizliğinin ve sapıklığının doğrultusunda amel edenler bir olur mu? Özet olarak âyetin manası şudur: Kendisinde bilginin hakikatı ve gerçeği bulunanla bulunmayan bir olur mu?

«Doğrusu ancak akıl sahipleri hakkıyla öğüt alır.» Yani bu apaçık beyanlardan ancak her türlü sakatlıklardan ve kuruntulardan uzak olan akıl sahipleri öğüt alır.

Bu âyeti kerimede ilmin fazileti beyan edilmekte ve amel etmeyen âlimler tahkir edilmektedir. Bunlar Yüce Allah'ın katında cahil kimselerdir. Zira ibadet eden kimseler akıl ve sağlam bir anlayış sahibi olarak gösteril-

8- Hadisi Müslim *Namaz* bölümünde, Ebu Davud, Nesaî *Tatavvu* bölümünde Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde 4/59'da rivayet etmişlerdir.

mektedir. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.): *"İlim öğrenmek her Müslümana farzdır"* buyurmaktadır.[9]

İmam Gazalî *İhya*'sında der ki: "Her Müslümana farz olan ilmin ne olduğu hakkında âlimler ihtilâf etmişlerdir. Kelâm âlimleri bu ilmin Allah'ın tevhidi kendisi ile kavranıldığı O'nun zatı ve sıfatları kendisi ile bilindiği için kelâm ilmi olduğunu söylemişlerdir. Fıkıh âlimleri ise ibadetler, helâl ve haram kendisi vasıtası ile bilindiği için bu ilmin fıkıh ilmi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tefsirciler ve hadisçiler ise bütün ilimlere ulaştırdığı için bunların kitap ve sünnet olduğunu söylemişlerdir. Kısacası her bir zümre kendi meşgul olduğu ilim dalının vacip olduğunu ifade etmiştir. Doğru olan insanın öğrenmeye muhtaç olduğu her dini ilmin farz olduğudur. Bunun içine tevhid ilmi dahil olduğu gibi fıkıh hadis vb. ilimler de dahildir."

Hadis metninde yer alan *"her Müslümana"* ifadesi, gerek erkek gerek kadın her mükellefe demektir. Kastedilen ise insanın bilmemesinin caiz olmadığı ilimlerdir. Dil ile şehadet getirmek, kalb ile ikrar etmek ve öldükten sonra tekrar dirilmenin hak olduğuna ve benzeri şeylere inanmak ve sonra ibadetlerle ilgili bilinmesi gerekli şeylerin bilgisi ile alış veriş gibi yaşamanın kurallarına ait meselelerin bilgisi buna dahildir. Şer'i bir mesele ile meşgul olan herkesin bunun ilmini öğrenmesi farzdır. Kalbin tevekkül, inabe, huşu ve rıza gibi durumlarının bilgisi de buna dahildir. Ve yine cömertlik, cimrilik, korkaklık, cesaret, kibir, tevazu, iffet, açgözlülük, israf, pintilik vb. ahlâk ilimlerini bilmek de farzdır. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Faydası olmayan ilimden sana sığınırım"* demiştir. Burada kasdedilen ilim, kişiyi yasaklanan şeylerden alıkoymayan, emredilen hususlara götürmeyen ilimdir. "

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا
رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ

9- Bu hadisi Beyhakî ve *Evsat*'ında Taberânî rivayet ederler. Hadisi İbn Mâce bazı eklemelerle rivayet eder: *"İlmi ehil olmayan kimselere öğreten, bir domuza mücevher inci ve altın takan kimse gibidir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/213.

إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ
أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾
قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ
مُخْلِصًا لَّهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِ ۗ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ
الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ
ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ۚ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

10. Söyle: "Ey inanan kullarım! Rabbinizden korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir."

11. De ki: "Bana, dini Allah'a hâlis kılarak, O'na kuluk etmem emrolundu.

12. Bana Müslümanların ilki olmam emrolundu."

13. De ki: "Rabbime karşı gelirsem doğrusu büyük günün azabından korkarım."

14. De ki: "Ben dinimde ihlâs ile ancak Allah'a ibadet ederim.

15. Siz de ondan başka dilediğinize tapın." De ki: "Gerçekten hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini hem de ailelerini ziyana sokanlardır." Bilesiniz ki bu apaçık hüsrandır.

16. Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da tabakalar var. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım! Benden korkun.

10. «Söyle: 'Ey inanan kullarım! Rabbinizden korkun.» Yani Rabbinize karşı duymuş olduğunuz takvada sabit olun. Çünkü inkârdan ve şirkten uzak olarak takvanın elde edilişi imanladır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Rabbinize itaat ederek, O'na karşı günah işlemekten kaçınarak azabından ve gazabından korkunuz.

«Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır.» Yani bu dünyada ihlâs ile iyi ameller işleyenlere iyilik vardır. İyi amellerin başı da kelime-i şehadettir. Çünkü kelime-i şehadet iyiliklerin en başında gelir. İşte böyle davrananlara âhirette mahiyeti bilinmeyen büyük bir sevap ve ikram vardır. Bu iyilik, cennet ve Allah'ın cemalini müşahadedir. Çünkü iyiliğin karşılığı iyiliktir.

"İyilik yapmak" diye tercüme edilen ve âyet metninde yer alan *"ihsan"* kelimesi Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet etmektir. Sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir. Kimin ameli çirkinse âhiretteki mükâfatı güzellik olmayacaktır.

«Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir.» Herhangi bir kimseye, kendi vatanında ihsanda bulunması, Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmesi ve takva üzere hareket etmesi zor geliyorsa, bu konuda zorluklarla karşılaşıyorsa, peygamberlerin ve sâlih insanların yolundan giderek bunun mümkün olabileceği yere hicret etsin. Çünkü her ne olursa olsun böyle bir kimsenin görevlerini ihmal etmesinde sığınacak olduğu bir mazereti yoktur. Bu âyeti kerime, içinde günahların, Allah'a isyanın zuhur ettiği bir yerden hicret etmeyi teşvik etmektedir.

«Ancak sabredenlere» yani dinlerini yaşamak üzere sabredenlere, eziyetler karşısında dinini terketmeyip onun çizmiş olduğu sınırlara riayet edenlere, çeşitli belâlar ve işkenceler karşısında dininin hakkını gözetmekte kusur etmeyenlere -ki bu eziyet ve belâların içinde ailesinden ve vatanından hicret etmek de vardır- sabretmelerine karşılık sayısız ve hesapsız bir şekilde **«mükâfatları hesapsız ödenecektir.'»**

Rasûlüllah (s.a.v.)'a soruldu: "İnsanlar içerisinde belâsı en şiddetli olan kimdir?" Rasûlüllah: *"Peygamberlerdir, sonra onlara en yakın olanlar, ar-*

dından da bunlara en yakın olanlardır. Bir kimse dinine göre belâya uğrar. Dinine ne kadar sıkı sıkıya bağlıysa uğradığı belâ o oranda şiddetli olur. Dininde ne derece incelik varsa o oranda belâya uğrar. Günahlarından arınıp yeryüzünde günahsız olarak yürüyünceye kadar kula belâ gelmeye devam eder."[10] buyurmuştur.

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Yüce Allah'tan herhangi bir kula kendi ameli ile erişemeyeceği bir makam tahsis edilince, Yüce Allah bu kulu vücudunda veya malında ya da çocuğunda imtihan eder, sonra da vermiş olduğu bu belâya karşılık onu sabretmeye davet eder. Nihayet daha önce ona tahsis etmiş olduğu makama onu ulaştırır."* [11]

Ve yine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"En büyük mükâfat büyük belâlarla birlikte olur. Yüce Allah herhangi bir topluluğu sevdiği zaman onları imtihan eder. Kim hoşnut olursa hoşnutluk kazanır. Kim kızarsa kızgınlık elde eder"* [12]

11. Rivayete göre Kureyş kâfirleri Rasûlüllah (s.a.v.)'a der ki: "Bizim yaptığımız ibadete karşı mücadeleye seni zorlayan sebeb nedir? Babalarının dinine ve kavminin ileri gelenlerine bakmaz mısın? Lat ve Uzza'ya ibadet ediyorlar. Sen de bu dine gir." İşte bu teklife karşılık Yüce Allah buyurdu ki:

"Ey Muhammed! Müşriklere **«de ki:»** Yüce Allah'ın katından: **«'Bana, dini Allah'a hâlis kılarak, O'na kulluk etmem emrolundu.»** Yani *"...De ki bana sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu..."* (Râ'd: 36) âyetinde ifade edildiği üzere ibadeti sadece hak olan mâbuda sunarak, onun dışında hiçbir kimseyi kastetmeyerek, riya ve şirkten uzak bir biçimde ibadeti sadece Allah'a hâlis kılarak kulluk etmem emrolundu.

12. Böylece bu ümmetin içinden **«bana Müslümanların ilki olmam emrolundu.'»** Yani dünyada ve âhirette onların en önlerinde gelen kişi olmam emrolundu. Çünkü dinde en önde gelen kişi olmak, ancak dininde ihlâs ile mümkün olur. Bu açıklamanın ışığı altında âyetin manası şudur: Bana kendi zamanımda yaşayan insanlar arasında İslâm'a ilk giren kişi olmam emrolundu. Çünkü bütün peygamberler, kendisinden önce Müslümanlar olsa da

10- Bu hadisi Buharî, Ahmed b. Hanbel, Nesaî, İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l Kebir*, 1/187.

11- Hadisi İbn Hibban ve Hâkim buna benzer ifadelerle rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/303.

12- Bu hadisi de Tirmizî rivayet etmiş ve hadis hasendir demiştir. Bkz. *Riyazu's-Salihîn* s. 36.

kendi zamanında yaşayanlar arasında Müslümanlıkta ve babalarının dinine uymamaya çağırmada önde gelenler olmuşlardır.

13. «De ki:» İhlâsı terkederek şirkinize meyletmek sûreti ile **«'Rabbime karşı gelirsem doğrusu büyük günün azabından korkarım.'»** Yani kıyamet gününün azabından korkarım. O gün, içinde günahın ve kişinin kötü halinin büyüklüğüne göre muazzam bir korku ve korkunç bir belâ dolayısıyla büyük bir gündür. Bu âyeti kerime, mübalağa yoluyla günahtan kaçındırmaktadır. Çünkü derecesi bu kadar büyük olmakla birlikte Rasûlüllah (s.a.v.) isyan ettiği takdirde bu kadar korkarsa ümmetin diğer fertleri haydi haydi daha fazla korkacaklardır.

14. «De ki: 'Ben dinimde» her türlü şüphe, kir ve pislikten uzak olarak **«ihlâs ile ancak»** emredildiğim şeylerde **«Allah'a ibadet ederim.»** Yoksa ne doğrudan doğruya müstakil olarak ve ne de şirk koşmak sûreti ile O'ndan başkasına ibadet etmem.

15. «Siz de O'ndan başka» ibadet etmeyi **«dilediğinize tapın.'»** Bu, şu demektir. Yani ben Allah'ın bana emrettiği şeylere sarıldım. Ey kâfirler siz ise ibadet etmeyi dilediğiniz şeylere ibadet edin. Buradaki emir *"...dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir."* (Fussılet: 40) âyeti kerimesinde olduğu gibi tehdit ifade etmektedir.

el-İrşad isimli eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet gayet açık bir biçimde onlara Yüce Allah'ın ne derece gazab ettiğini göstermektedir. Başlarına Allah'ın cezası gelmesi için sanki O'ndan başkasına ibadet etmeleri yasaklanmamakta, tersine emrolunmaktadır.

Müşrikler Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Ey Muhammed babalarının ve dedelerinin dinine karşı gelmek sûreti ile hüsrana uğradın", deyince Yüce Allah (c.c.) da şöyle buyurdu:

«De ki: 'Gerçekten hüsrana uğrayanlar» yani insanın düşündüğü, ilgi gösterdiği şeyi zayi etmesi ve kendisi için gerekli olanları itlâf etmesinden ibaret olan tam hüsran **«kıyamet günü»**, sapmak ve inkârı tercih etmek sureti ile **«hem kendilerini hem de»** sapmak ve kendileri için inkârı tercih etmek sûreti ile **«ailelerini ziyana sokanlardır.'»** Yani kendilerini ve ailelerini herhangi bir eşya gibi zayi edip telef edenlerdir. Çünkü onlar kendilerini ve ailelerini ebedî azaba maruz bırakmışlar ve onları ötesinde daha büyüğü olmayan helâka sürüklemişlerdir.

«Bilesiniz ki bu» hüsran **«apaçık hüsrandır.»** Zira cenneti cehennemle, cennetin derecelerini cehennemin aşağılık mertebeleri ile değiştirmişlerdir.

16. «Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da tabakalar var.» Âyetin manası şöyledir: Hüsrana uğrayanların üstünde kat kat, üstüste yığılmış ateşten *"zulel"* (gölgelikler) vardır. Bu kelimeden maksat da cehennemin ateşinden ve o ateşin dumanından oluşmuş tabakalar ve onları kuşatıcı bir ateş duvarı vardır, demek olur. Ateşe, âyetin ifadesi ile gölgelik denmesi, onun yoğunluğundan ve çokluğundandır. Çünkü bu ateş, cehennemliklerin yukarılarına bakmalarına engel olur. Bu ifade onların cehennemde ne kadar kötü bir durumda olacaklarına işaret etmekte ve kendilerini alaya almaktadır. Çünkü gölgelik, gölgelenmek ve serinlenmek için kullanılan bir araçtır. Ve özellikle Hicaz bölgesi gibi sıcak topraklarda kullanılır. Gölgelik bizatihi ateşten yapılmış olursa çok daha sıcak ve o gölgeliğin altına sığınanlar çok daha fazla gam ve keder duyarlar.

"Altlarında da tabakalar var" ifadesinden maksat, ateşin onları tıpkı *"...Biz zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır..."* (Kehf: 29) ifadesinde olduğu gibi onları her yönden kuşatmıştır. Âyet metninde yer alan *"duvarları"* kelimesinden maksat, cehennemin çadırı onları kuşatmıştır demektir. Burada kendilerini kuşatmış olan cehennem ateşi daha önce Kehf sûresinde geçtiği üzere çadıra benzetilmiştir. Bu âyetin bir benzeri de Ankebut Sûresi ile A'raf Sûresi'ndeki şu iki âyeti kerimedir: *"...O günde azap onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak..."* (Ankebut: 55), *"Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır."* (A'raf: 41)

«İşte Allah kullarını» Kur'an-ı Kerim'de iman etsinler diye **«bununla»** bu çok şiddetli azapla **«korkutuyor.»** Ve tehdit âyetleri ile onları korkutuyor ki kendilerini sokacak olduğu cehennemden kaçınsınlar. Zikrolunan azap, kâfirler için hazırlanmıştır. Bu ifade, Yüce Allah'tan mü'minlerin korkup da itaat etmek ve tevhid inancına sarılmaları için sevkedilmiştir.

«Ey kullarım! Benden korkun.» Benim gazabıma sebep olacak şeylerden kaçının. Bu ifade, Yüce Allah tarafından yapılmış bir nasihattır ve son derece lütuf ve rahmet taşımaktadır. Âyetten anlaşılmaktadır ki, Yüce Allah cehennemi, kullarını cennete sevketmek üzere bir kamçı olarak yaratmıştır. Zira yaratılmış her ne varsa bunların tamamı bir hikmeti ve maslahatı, yani menfaati sağlamaktadır.

وَالَّذِينَ
اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ ۚ
فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ۚ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ حَقَّ
عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ۚ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لَٰكِنِ الَّذِينَ
اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ۖ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا
أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ
لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

17- 18. Tağuta kulluk etmekten kaçınıp Allah'a yönelenlere müjde vardır. Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.

19. Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?

20. Fakat Rablerinden korkanlara üst üste yapılmış altla-

rından ırmaklar akan köşkler vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah verdiği sözden caymaz.

21. Allah'ın yukarıdan bir su indirip de onu yerdeki kaynaklara yerleştirdiğini, sonra onunla türlü türlü renklerde ekinler çıkardığını görmedin mi? Sonra onlar kurur da sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu kuru bir kırıntı yapar. Şüphesiz bunlarda akıl sahipleri için bir öğüt vardır.

17-18. «Tağuta kulluk etmekten kaçınıp» yani her türlü sapıklığın önderi olan kimseden, putlardan, Allah'tan başka ibadet edilen her türlü şeyden, ehl-i kitabın azgınlarından ve sapıklarından ve şeytandan uzaklaşıp bunlara kulluk etmekten kaçınıp... Çünkü, Allah'tan başkasına ibadet etmek, şeytana kulluk etmek, demektir. Çünkü, bunu emreden ve allayıp pullayıp süsleyen şeytandır. **«Allah'a yönelenlere»** Allah'tan başkasından tam manasıyla yüz çevirip bütün benliği ile O'na yönelenlere dünyada vahiy yoluyla peygamberlerin dilinde ya da ölüm anı gelip çattığında ve bundan sonra dirilme esnasında meleklerin dilinde en büyük hoşnutluk ve sevaba dair **«müjde vardır.»**

Tağuttan kaçınmaktan maksat, tağutu inkâr etmek demektir. Allah'a dönmek ise, Allah'a iman etmektir. Nitekim Yüce Allah bu konuda Bakara sûresinde şöyle buyurur: "*...O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır...*" (Bakara: 256) Yukarıki âyette önce tağuttan kaçınmanın ifade edilmesi, sonra da Allah'a dönmekten söz edilmesi tıpkı tağutun inkâr edilmesinin imandan önce zikredilmesi meselesinde olduğu gibi kelime-i tevhide uygun düşmesi içindir. Çünkü "lâ ilâhe illallah" (Allah'dan başka hiçbir ilâh yoktur) kelime-i tevhidinde de önce bütün ilâhların varlığı ortadan kaldırılmış, sonra Yüce Allah'ın uluhiyeti ifade edilmiştir.

«Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele.» Bu âyeti kerime söz konusu müjdenin Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dilinden olacağını açıkça ifade etmektedir. Bu müjde dünyadaki müjdedir. Meleğin yapacağı müjdelemeye gelince bu müjdeleme âhirette olacaktır. Nitekim Yüce Allah Yunus sûresinde buna şöyle değinmektedir: "*Dünya hayatında da, âhirette de onlara müjde vardır...*" (Yunus: 64) Kısaca ifade etmek gerekirse, âhiret müjdesi, dünya müjdesinin sonucudur. Dünya müjdesini hak eden ve buna lâyık olan kimse âhiret müjdesini de hak eder.

Rivayete göre bu âyeti kerime Hz. Osman b. Affan, Abdurrahman b.

Avf, Sa'd, Said, Talha ve Zübeyir haklarında nazil olmuştur. Bu kişiler Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e durumunu sormuşlar, o da iman ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine adı geçen kimseler iman etmişlerdir. Bu açıklamaların ışığında âyetin manası şöyle olur: Ebu Bekir'den dinleyip de sözün en güzeli olan "Lâ ilâhe illallah" (Allah'dan başka hiçbir ilâh yoktur) sözüne tâbi olan ve buna uyan kullarımı müjdele.

Âyetin manası şu şekilde de olabilir: Gerek Kur'an gerek başka bir şey olmak üzere mutlak olarak sözü dinleyip de bunun en güzeli olan Kur'an'a iman ederek ve salih amel işleyerek uyan kullarımı müjdele. Çünkü Yüce Allah Kur'an hakkında "*...Allah sözün en güzelini . . .indirdi...*" (Zümer: 23) buyurmaktadır. Bütün sözlerin içinde en güzeli Yüce Allah tarafından söylenen veya Allah için ifade edilen ya da Yüce Allah'a götüren sözdür. Bir örnek vermek gerekirse maktulun velisi, katilin kanını taleb eder. Yani kısas edilmesini isterse bu güzeldir. Ama katili kısas etmekten affeder diyet almaya razı olursa bu daha güzeldir. Kötülüğe misliyle mukabele etmek güzeldir. Fakat misli ile bile olsa mukabele etmeyip affetmek ve bağışlamak en güzelidir. Bir kimse bir şey satarken tartısında ya da ölçüsünde kılı kılına eşit davranırsa bu güzeldir. Fakat verdiği malı biraz daha fazla verip terazinin kefesini ağır bastırırsa bu daha da güzeldir ve yine bir kişi kendisine verilen selâmı "ve aleykum selâm" diye alırsa bu güzeldir ama "ve aleykumü's-selâm ve rahmetullahi ve barekâtuhu" şeklinde alırsa bu en güzelidir. Söz konusu âyetin benzeri, A'raf sûresinde Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya hitap ettiği şu sözleridir: "*(...Ve dedik ki): Bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini almalarını emret...*" (A'raf: 145) Bir başka âyet de bu sûremizde ileride gelecek olan şu âyeti kerimedir: "*...Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun.*" (Zümer: 55) Kur'an'ın tamamı güzeldir. En güzel olma kavramı bunu alan ve gereğince amel edene göredir.

«İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler» yani hak dine ve bu dinin güzellikleri ile vasıflanmaya ilettiği kimseler, güzelliklerle vasıflı kimseler **«onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.»** Yani vehim hastalığının bulaşmasından heva ve hevesin çekim ve cazibesinden kurtulmuş olan ve hidayete lâyık olan akıl sahipleri başkaları değil, onlardır. Bu ifade gösteriyor ki, hidayet, Yüce Allah'ın fiili ve insan nefsinin de bunu kabul etmesi ile elde edilir. Bir başka ifade ile kulun kesbinin, hidayetin kazanılmasında normal olarak bir payı vardır.

19. «Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen

mi kurtaracaksın?» Yani Yüce Allah'ın katından hakkında sapıklık hükmü gerçekleşmiş ve hakkında azap hükmü sabit olmuş kimseyi sen mi kurtaracaksın? Bu söz konusu hüküm Sâd sûresindeki şu âyeti kerimedir: "*...Mutlaka sen ve sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım.*" (Sâd: 85)

Bu açıklamaya göre âyetin manası şöyle olur: Ey Muhammed! İnsanların hal ve durumlarına sen mi maliksin? Yüce Allah'ın adaleti gereği kâfirlerden birisi hakkında azap hükmü sabit olduğu zaman onu sen mi kurtaracaksın?

20. «Fakat» bugün şirkten, günahlardan, hatalardan şehvetlerden, heva ve hevese tapmaktan dolayı **«Rablerinden korkanlara»** -Yüce Allah bu gibi kimseleri cehennemden kurtarmıştır. İşte bu gibi kimselerin takvalarına karşılık- **«üst üste yapılmış»** köşkler vardır. Yüce Allah burada beyan ediyor ki bu gibi kimselere naim cennetlerinde, kâfirlerin cehennemdeki düşük derecelerine mukabil, üstün dereceler vardır. Yukarıda anlatılan bu köşkler sağlamlık ve kuvvetlilik bakımından yeryüzüne yapılmış evler gibidirler. **«Altlarından ırmaklar akan köşkler vardır.»** Yani gerek alçak gerek yüksek bu köşklerin altlarından alçaklığına ve yüksekliğine bakılmaksızın dört nehir akar.

«Bu, Allah'ın verdiği sözdür.» Yani onlara bu köşk ve evlerin sözünü veren Yüce Allah'tır. **«Allah verdiği sözden caymaz.»** Çünkü sözden caymak bir eksikliktir. Bu da Yüce Allah açısından imkânsızdır. Ebu Said el-Hudrî (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: "*Cennetlikler aralarındaki faziletteki farktan dolayı kendi üzerlerinde köşklerde kalanları doğu ve batı ufkundaki yıldızı gördükleri gibi görürler.*" Sahabeden bazıları sordular: "Ey Allah'ın Rasûlü, bu mertebeler peygamberlerin mertebeleridir. O dereceleri hiç kimse elde edemez değil mi?" Rasûlüllah (s.a.v.): "*Hayır, kudreti ile yaşadığım Allah'a yemin ederim ki Allah'a inanan ve peygamberleri tastik eden kimseler o mertebelere erişirler,*" buyurdu." [13]

Bir başka hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Cennete giren kimse nimete erer. Mutsuz ve bedbaht olmaz. Giydiği elbiseler eskimez ve gençliği sona ermez.*" [14]

13- Hadisi Tirmizî *Cennetin Vasıfları* bölümünde rivayet eder. Hadis No: 2556 ve Tirmizî bu hadis için sahih, hasen hadistir, der. Ayrıca hadisi İmam Ahmet *Müsned*'inde nakleder. Bkz. *Camiu'l-Usûl* 10/524.

14- Hadisi Müslim *Cennet* bölümünde rivayet eder, Hadis No: 2836. Bkz. *Camiu'l-Usûl* 10/530.

21. Ey bakan kişi! **«Allah'ın yukarıdan bir su»**, yağmur **«indirip de onu yerdeki kaynaklara yerleştirdiğini,»** yağmuru indirip de bu suyu yerdeki kaynaklara kattığını ve vücudumuzdaki damarlar misali gözelere ve kaynaklara koyduğunu görmedin mi? Bu ifade, kaynakların mekânını beyan etmektedir. Yine söz konusu ifade, kaynak sularının yağmur suları olduğuna, yeryüzünde tutularak sonra yerden azar azar çıktığına işaret etmektedir.

«Sonra onunla türlü türlü renklerde ekinler çıkardığını» buğdaydan, arpadan ve bunun dışında diğer şeylerden çeşit çeşit ekinler çıkardığını, **«görmedin mi?»** Yani Yüce Allah'ın buğday, arpa ve benzeri sınıf sınıf ekinler çıkardığını, ya da renk renk çeşitli tatlarda ekinler bitirdiğini görmedin mi?

«Sonra onlar kurur da» yani sonra bittiği yerden kuruması tamamlanınca **«sapsarı olduklarını görürsün.»** Yeşil ve taptaze iken artık kuruduğu için sapsarı olduklarını görürsün. **«Sonra da»** Allah Teâlâ **«onu kuru bir kırıntı yapar.»** Sonra da sanki dün yerinde yokmuş gibi parça parça kırıntı yapar.

«Şüphesiz» ayrıntılarıyla zikredilen **«bunlarda akıl sahipleri için»** sakatlık ve hastalık şaibesinden uzak olan aklı sahipleri için büyük **«bir öğüt vardır.»** Bu öğüt onlara durumun gerçek yüzünü hatırlatmak içindir. Onlar böylece dünya hayatının durumunu hatırlarlar ve hızla gelip geçtiğini, tıpkı her yıl müşahade etmiş oldukları bitkilerin durumu gibi süratle sona ereceğini hatırlarlar da dünyanın güzelliğine aldanmazlar, fitnelerine kapılmazlar.

أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ فَهُوَ عَلَىٰ
نُورٍ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَٰسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ كِتَٰبًا مُّتَشَٰبِهًا مَّثَانِىَ
تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ

إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ
ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَفَمَن يَتَّقِى بِوَجْهِهِۦ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَقِيلَ لِلظَّٰلِمِينَ ذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ
ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾
فَأَذَاقَهُمُ ٱللَّهُ ٱلْخِزْىَ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ
لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

22. Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? Allah'ı anmak hususunda kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

23. Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve tekrarlanan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisinden derileri ürperir, derken hem derileri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu, Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.

24. Kıyamet gününde yüzünü şiddetli azaptan korumaya çalışan kimse, (bundan emin olan kimse gibi) midir? Zalimlere: "Kazandığınızı tadın" denilir.

25. Onlardan öncekiler yalanladılar da farkına varmadıkları bir yerden onlara azap çattı.

26. Bu sûretle Allah dünya hayatında onlara rezilliği tattırdı. Âhiret azabı daha büyüktür eğer bilselerdi.

22. «Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa» yani Allah kimi gönlü geniş ve İslâm'ı benimsemeye hazır olarak yaratır da böylece aslî fıtratı üzere kalır, daha sonra edinmiş olduğu bir takım alışkanlıklarla değişmemiş bulunursa **«o Rabbinden»** büyük **«bir nur üzerinde değil midir?»**

Burada *"Rabbinden bir nur"* dan maksat kulun kâinata dair ve vahiy yoluyla indirmiş olduğu âyetleri müşahade esnasında kendisine kaynayıp gelen lütfu ilâhî ve bu âyetlerle hakka ulaşmasına yardım demektir. İşte böyle bir kimse göğsü kasvetlerle dolan Yüce Allah'ın yaratmış olduğu fıtratı kendi kötü tercihi ile değiştirmesi dolayısıyla kalbi daralan ve bu nedenle üzerine azgınlığın ve sapıklığın kara bulutları çöken kimse gibi midir? Üzerine böyle kara bulutlar çöküp de yukarıda işaret olunan âyetlerden tamamiyle yüz çevirip bunlardan ibret almayan ve bunları ganimet bilmeyen kimse gibi midir? Nitekim bu gerçeğe Yüce Allah: *"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır."* (En'am: 125) âyeti kerimesinde işaret etmektedir.

Bu açıklamalara göre âyetin manası şöyle olur: Bir nur üzerinde olan kimse, karanlıkta bulunan kimse gibi değildir. Nur ile karanlık, ilim ile cehalet birbirine eşit olmadığı gibi bu ikisi de birbirine eşit değildir.

«Allah'ı anmak hususunda kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun!» Bunun manası da şöyledir: İsmi zikredildiğinde kalblerin açılması ve huzur bulması gerekirken kalbleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun. Bir başka ifade ile onların yanında Allah'ın zikri geçip âyetleri anıldığında onlar bu nedenle tiksinirler ve kalpleri kasvetle dolar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: *"Kalblerinde hastalık (kâfirlik ve münafıklık) olanlara gelince onların da inkârlarını büsbütün artırır..."* (Tevbe: 125)

Yukarıdaki âyetin manası ya açıklandığı gibidir ya da şu şekilde olabilir: Allah'ın zikrini kabul etmemekten kalbleri katılaşmış olan kimselere yazıklar olsun.

Malik bin Dinar (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet olunur: "Herhangi bir kul kalp katılığı gibi bir cezadan daha büyüğüne çarpmış değildir. Yüce Allah herhangi bir topluluğa gazap etti mi onlardan rahmeti çeker alır."

«İşte bunlar» yani kalp katılığı ile nitelenen bu uzak kimseler, **«apaçık»** bakan herkes için sapıklık olduğu besbelli **«bir sapıklık»**, haktan uzaklık **«içindedirler.»**

Rivayet olunur ki bu âyeti kerime nazil olduğu zaman: "Bu nasıl olur ey Allah'ın Rasûlü? diye sorarlar. Yani kalblerin açılması ne demektir, diye sorarlar. Rasûlüllah (s.a.v.): *'Nur kalbe girince kalp açılır ve genişler'*, buyurur. Rasûlüllah (s.a.v.)'a tekrar sorarlar: 'Bunun alâmeti nedir?' Rasûlüllah cevap verir: *'Ebediyet yurduna dönmek, dâru'l-ğurur olan (dünya)dan uzaklaşmak, ölüm gelmeden önce onun için hazırlık yapmaktır.'* "(15)

23. «Allah sözün en güzelini...» *"Sözün en güzeli,"* Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'in güzelliğinin sonu yoktur. İfadelerindeki güzelliğe, manalarındaki tatlılığa tayin edilecek bir sınır yoktur. Kur'an-ı Kerim, bütün peygamberlere ve nebilere nazil olmuş kitapların içinde en güzeli, en mükemmeli, en çok ahkâm bulunduran kitaptır. Ve yine fesahatı ve bu noktadaki mûcizesi ile sözlerin en güzelidir. Çünkü o Allah'ın kelâmıdır. Tamamı doğru olduğu için ve başka sebeplerden dolayı ezelî bir kitaptır.

Âyette Kur'an-ı Kerim'e *"söz"* denilmesi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onu kavmine söylemiş olmasından, Rabbinden nazil olan şeyleri haber vermiş olmasındandır. Böyle olması Kur'an'ın mahlûk olduğuna, ezelî olmayıp sonradan olduğuna delâlet etmez. Araplarda "söz" denildiği zaman bundan "haber"anlaşılır.

«Birbiriyle uyumlu», içindeki âyetlerin manaları doğruluk ve sağlamlıkta birbiriyle ahenkli, hakkı ve doğruyu haber vermede, mahlûkatın menfaatlerini hayatlarında ve âkıbetlerinde gözetmede ahenkli, fesahat yönünden lâfızları birbiriyle uyumlu. İfadelerinin dizilişi icaz (bir benzerini getirmekten âciz kılma) yönünden birbirine denk **«ve tekrarlanan bir kitap olarak indirdi.»** *"Tekrarlanan"* diye Türkçeye çevirdiğimiz *"mesânî"* kelimesi, tekrar tekrar okunan ve tekrar edilen demektir. Çünkü içindeki kıssalar, haberler, ahkâm, emirler, yasaklar, vaadler, tehditler ve öğütler tekrar etmekte, tekrar tekrar ifade edilmektedir. Ya da âyetleri tekrar edilmekte çünkü kıraat esnasında tekrarlanmaktadır. Ve Kur'an peygamber (s.a.v.)'in dili ile: *"O çok tekrar edilmekle eskimez."* (16)

Nitelendiği üzere hiç kimse onu okurken usanmaz. Hadiste Kur'an'ın tekrar edilmekle eskimeyeceği ifadesinin manası ise - insanların sözlerinin

15- Bu hadisi şerifi Abd bin Hümeyd İbnu Merduyeh ve İbnu Cerir rivayet etmişlerdir. Bkz. Suyutî, *ed-Durr'ul-Mensur*, 5/325.

16- Bu ifade Tirmizî'nin *Sünen*'inde rivayet ettiği uzunca bir hadisin bir kısmıdır. Hadisin başı: *"Dikkat ediniz bir takım fitneler olacak. . ."* şeklindedir.

tersine- Kur'an'ın okunmasından ve işitilmesinden alınan lezzetin ve güzelliğin, onu okuyanların tekrar tekrar okumaları, işitenlerin tekrar tekrar dinlemeleri ve mütefekkirlerin bunun üzerinde tekrar düşünmelerinden dolayı bu güzelliklerin ve tadın ortadan kalkmaması demektir; ya da Kur'an asırlar boyunca tekrarlanır, eskimez ve ortadan kalkmaz. Zamanla yok olan, ortadan kalkan başka şeyler gibi Kur'an zamanla yok olup gitmez. Kur'an için tekrar edilen bir kitaptır demek mümkündür. Çünkü Kur'an içinde bulunan faydalar ve yararlar Rasûlüllah'ın ifade buyurduğu gibi: *"Kur'an'ın içindeki hayret verici şeyler hiçbir zaman son bulmaz."* [17] Bir durumdan diğerine yenilenir, tekrar eder.

(Tekrar edilen) şeklinde yer alan *"mesaniye"* kelimesi "tekrar etmek" fiilinden türemiş olacağı gibi, "sena" (övmek) fiilinden de türemiş olabilir. Bu takdirde Kur'an-ı Kerim kendisini okuyanı, öğreteni ve gereğince amel edeni övmeye götürecek bir takım unsurların ebediyete kadar olacağına işaret emiş olur. Bu açıdan Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i *"Kerem"* yani değerli ve *"Mecd"* yani şerefli vasıflarıyla nitelemiştir. Nitekim Yüce Allah *"Şüphesiz bu korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'an'dır"* (Vakıa: 77) ve *"Hakikatte o Levh-i Mahfuzda bulunan şerefli Kur'andır."* (Buruc: 21) buyurur.

Buraya kadar âyetin orjinal metninde yer alan *"mesaniye"* kelimesini ilk olarak "tekrar edilen" ikinci olarak "övgüye layık" olarak açıklamış olduk. Bir üçüncü manası da şudur: Belâgatı ve icazı dolayısıyla övülmüş Kur'an'dır. Hatta Araplardan birisi diğerine: Onun fesahatına secde etmez misin? demiştir.

«Rabblerinden korkanların onun etkisinden derileri ürperir, derken hem derileri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.» Bu şu demektir; Rablerinden korkan bu kimselere Allah'ın rahmeti, mağfiretinin herkesi kuşattığı anlatılınca bedenleri ve ruhları yumuşar. Duydukları korku ve titreme kaybolur; içlerindeki huşu ümide, korku isteğe dönüşür.

Âyet metninde açıkça "rahmet" söylenmeyip de *"Allah'ın zikri"* denmesi rahmetin önemini vurgulamak içindir ya da Allah'ın adı anıldığında rahmetin hatıra gelmesinden dolayıdır.

17- Bu ifade Tirmizî'nin *Fezâili'l-Kur'an* bölümünde rivayet ettiği uzun bir hadisin bir kısmıdır. Bkz. *Camiu'l-Ahkâm*, 8/462.

«İşte bu» durumu açıklanan kitap, **«Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir.»** *"Allah'ın dilediği"* den maksat, müttaki olan mü'minlerdir. Nitekim Yüce Allah *"O, müttakiler için bir yol göstericidir"* (Bakara: 2) buyurmaktadır. Yüce Allah muttakileri doğru yola, kulun kendisinin yeteneklerini ve gücünü hidayet yoluna çevirmesi suretiyle iletir. Kulun gücünü ve yeteneklerini kitabın içindeki gizli delilleri ve Yüce Allah'ın katından gelen kâinat delilleri üzerinde düşünmesini sağlamak suretiyle çevirmektedir.

«Allah kimi de saptırırsa» yani Allah kimde de sapıklığı yaratırsa, kudretini ve gücünü onu yok edecek noktaya çevirerek tam manasıyla hakka götürecek yoldan saptırarak, vaadinden ve tehdidinden tam olarak etkilenmemesini sağlayarak, kendisinde sapıklığı yaratırsa **«artık ona yol gösteren olmaz.»** Sapıklığın çukurundan kendisini kurtaracak bir yol gösteren olmaz.

24. «Kıyamet gününde yüzünü şiddetli azaptan» şiddetli ve feci azaptan **«korumaya çalışan kimse, (bundan emin olan kimse gibi) midir?»** Âyet metninde yer alan *"ittika"* (korumak) bir insanın kendine zarar verecek şeyleri savmak için kendi nefsini koruması demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: En önemli organı olan yüzünü kıyamet gününde şiddetli azaptan korumaya çalışan kimse -ki bu kâfirdir - bundan emin olan kimse gibi midir?

"Kâfirin yüzünü feci azaptan korumaya çalışması" bütün korkunç ve istemediği şeylerden kendisini koruyacak olan elinin boynuna bağlı olacağından dolayıdır. Söz konusu azaptan emin olacak kimse ise mü'mindir. Ona istemediği herhangi bir şey gelmeyecektir. Hiçbir şekilde o kendini korumaya muhtaç olmayacaktır.

İnkârı ve kâfirliği imanın, yalanlamayı tasdikin, isyanı itaatın yerine koyan ve yapan **«zalimlere: 'Kazandığınızı tadın' denilir.»** Yani cehennemin bekçileri tarafından onlara: Dünyada iken devamlı olarak kazanmış olduğunuz küfrün, yalanlamanın ve günahların vebalini tadın, denilir.

25. «Onlardan öncekiler» yani Mekke kâfirlerinden önce gelip geçmiş ümmetler **«yalanladılar da»** yani onlar, senin kavmin, seni nasıl yalanladıysa peygamberlerini o şekilde yalanladılar da **«farkına varmadıkları bir yerden»** hiç hesaba katmadıkları bir yönden azabın ve kötülüğün geleceğini hiç akıllarına getirmedikleri bir cihetten kendileri emniyet ve huzur içinde refaha dalmış yaşarlarken **«onlara»** her bir ümmet için takdir olunmuş olan **«azap çattı.»** *"Farkına varmadıkları bir yerden"* ifadesinin manası şudur: Onlar

kendilerini güven içinde hissederlerken, azabın gelip çatacağından gaflet halinde bulunurken azap kendilerine gelip çattı. Azabın en şiddetlisi de beklenmeyen ve süpriz olarak gelen azaptır.

26. «Bu suretle Allah dünya hayatında onlara rezilliği» ve küçüklüğü **«tattırdı.»** Bir başka ifade ile bunu yemeğin tadına bakan bir kimsenin hissettiği gibi hissetiler. Âyet metninde *"dünya hayatında"* denilmesi bu rezilliğin tadına varıldığı yerin beyan edilmesi içindir. Söz konusu rezillik, biçimlerinin değiştirilmesi (insan kılığından, domuz, maymun biçimine sokulmaları gibi), yerin dibine batırılmaları, suda boğulmaları, katledilmeleri, esir alınmaları, bulundukları yerden sürgün edilmeleri ve buna benzer çeşitli cezalardır ki, bu ceza, en hafif bir cezadır.

Kendilerine hazırlanmış olan **«âhiret azabı»** daha şiddetli ve sürekli olduğu için dünya azabından **«daha büyüktür. Eğer bilselerdi.»** Yani eğer bilmek onların şanından olan bir husus olsaydı bunu bilirler ibret alırlar, Allah'a ve O'nun peygamberine isyan etmezler, kendilerini azaptan kurtarırlardı.

Şu halde aklı başında olan bir kimseye düşen, cehennemin azabından kurtulmak için Rabbine tevbe ve inabe ile dönmekdir.

Âriflerden birisi der ki: "Dünyada kalacağın kadar dünyan, için âhirette kalacağın oranda da âhiretin için çalış. Yüce Allah'a olan ihtiyacın kadar Allah için amel et. Cehenneme götürecek amelleri cehennem ateşine dayanabileceğin miktarda yap."

Yaratılıştan zaten zayıf olan insanoğlu için cehennem ateşine dayanmak mümkün olamayacağına göre böyle bir kimse, cehennemden uzaklaştıracak cennetlere ve en yüce makamlara ulaştıracak kurtuluş yolunu tutması gerekir.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ
مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ

وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾

27. Andolsun ki Biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik.

28. O, pürüzsüz Arapça bir Kur'an 'dır. Belki sakınırlar.

29. Allah, geçimsiz efendileri olan bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler.

27. «Andolsun ki Biz öğüt alsınlar diye bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik.» İnsanın dinî işlerinde muhtaç olduğu her türlü örneği verdik. Yani insanlara beyan ettik, kendilerine acaip haberleri, tuhaf kıssaları anlattık. Bütün bunlardan maksat öğüt ve ibret almalarıdır.

28. «O, pürüzsüz» yani hiçbir şekilde üzerinde ihtilâf olmayan, çelişki kusur ve herhangi bir eksiklik bulunmayan **«Arapça bir Kur'an'dır. Belki sakınırlar.»** Bu da verilen misallerin ikinci sebebini teşkil etmektedir. Çünkü Kur'an'da insanlara örnekler verilmesinden amaç, nasihat ve ibret almalarıdır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: İnsanlar takva ehlinin yaptığı gibi amel etmeleri, onlar gibi Allah'ın sınırlarını korumaları, vermiş olduğu misallerden ibret almaları için kendilerine örnekler verdik.

29. «Allah, geçimsiz efendileri olan bir adam ile» yani Yüce Allah, üzerinde birçok kimsenin ortak olduğu ve çeşitli işlerinde her birinin bir tarafa çektiği bir kimseyi, müşrik için; **«yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı»** tevhid ehli için **«misal olarak verir.»** Yalnız bir kişiye bağlı olan bu adamın bağlı olduğu şahıs bir tek kişi olup sahip olduğu işi üzerinde kendisinden başka kesinlikle hiç kimsenin sözü geçerli değildir.

«Bu ikisi eşit midir?» Bunların durumları ve nitelikleri birbirine eşit midir? Yani; eşit değildir. Kısacası kâfir olan kimse, şaşkın, kafası karışık bir köle gibidir. Çünkü o çeşitli ilâhlara yani kendilerinden hiçbir hayır gelmeyecek putlara tapmaktadır, hatta kendilerinden bir hayır çıkmayacağı gibi kâfirin aşağıların en aşağısına düşmesine de sebep olacaktır. Tıpkı kendilerin-

den asla hiçbir menfaatin gelmeyeceği, birbiriyle anlaşamayan istekleri farklı olan birçok efendiye hizmet eden bir kölenin durumu gibi. Mü'min ise, bir diğer köle gibidir. Bu kölenin durumu yerli yerindedir. Aklı dağınık değildir. Zira kendisini yüceliklerin en yüce mertebesine ulaştıracak olan bir tek Rabba ibadet ve kulluk etmektedir. Tıpkı kendisinden hoşnut olduğu ve bol bağışlarla devamlı yardım gördüğü bir tek efendiye hizmet eden köle örneğinde olduğu gibi.

«Hamd Allah'a mahsustur.» Zira Allah delil getirerek münakaşaya son vermiş, böylece kendilerine üstün gelmiş ve onlara misal vermek sûretiyle bu ikisinin eşit olmayacağını beyan etmiştir.

«Fakat onların çoğu bilmezler.» İnsanların çoğu -ki bunlar müşriklerdir- apaçık olduğu halde bunları bilmezler ve şirkin, sapıklığın çukurunda cahilliklerinin aşırılığı yüzünden kalırlar.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ
رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ
بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

30. Muhakkak sen de öleceksin onlar da ölecekler.

31. Sonra şüphesiz siz de kıyamet günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.

32. Allah'a karşı yalan uyduran, kendisine gelen gerçeği yalan sayandan daha zalim kimdir? Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?

30. «Muhakkak sen de öleceksin onlar da ölecekler.» Yani sizin tümünüz ölümlüsünüz. Ölüm hepiniz için geçerlidir. O halde birinin ölmesini

beklemenin ve düşmanın başına gelene sevinmenin hiçbir manası yoktur. Dahası bu, cehaletin ta kendisidir. Şair der ki:

Her musîbete sabret,
Dayan, bil ki insan, değildir ilelebed.
Musîbetin vesveseleri gelince başına,
Hatırla, senin musîbetine uğradı Muhammed.

31. «Sonra şüphesiz siz de kıyamet günü» her şeyinizin sahibi olan **«Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.»** Ve sen onlara şu şekilde delil getireceksin: Ben benimle gönderilmiş olan ahkâmı ve öğütleri sizlere tebliğ ettim. Hakka çağırma konusunda tam manasıyla çaba sarfettim. Onlar ise inad ettiler, daveti kabul etmediler, faydasız bir takım mazeretler ileri sürdüler. Meselâ: *"Ey Rabbimiz biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar"* (Ahzab: 67), ya da: *"Hayır, sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izinde gidiyoruz"* (Zuhruf: 22) dediler.

Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer alır: *"İnsanlar arasındaki davalaşma devam eder gider. Hatta ruh ile ceset de birbiri ile davalaşır. Ceset der ki: 'Ben sadece atılmış cansız bir kütük mesabesinde idim. Hiçbir şey yapamazdım.' Buna karşılık ruh şöyle cevap verir: 'Ben sadece rüzgârdan ibaret bir şeyim. Hiçbir şey yapamam.' Ruh ile cesede iki gözü kör olanla kötürüm olan örnek verilir. Gözleri görmeyen kişi kötürümü taşımakta, o da gözü ile görmeyene yolu göstermektedir. Görmeyen ise kötürümü iki ayağı ile taşımaktadır."*

Bir başka hadisi şerifte şöyle buyurulur: *"(Rasûlüllah (s.a.v.) sorar): 'Müflis kimdir?'* Sahabîler cevap verirler: 'Bizim anlayışımıza göre müflis parası pulu, malı mülkü olmayan kimsedir.' Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: *'Benim ümmetimin müflisi kıyamet günü namaz, oruç ve zekâtla gelen fakat aynı zamanda birisine kötü söz söylemiş, bir diğerinin iffetine iftira etmiş, bir başkasının malını yemiş, bir diğer kişinin kanını akıtmış olarak gelen kişidir. Bunlardan birisine yaptığı iyiliklerden hakkı verilirken, bir diğerine de aynı şekilde verilir. İyilikleri, üzerinde ödemesi gereken borçlar tamamlanmadan bitince, alacaklıların günahları alınır ve bu kişiye yüklenir. Böylece o yüklenmiş olduğu bu günahlarla cehenneme atılır.'"* (18)

18- Hadisi Ahmed ve Tirmizî Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/30.

32. «Allah'a karşı yalan uyduran,» Allah'a ortak koşarak ve oğlu olduğunu iddia ederek yalan uyduran ve **«kendisine gelen gerçeği»** yani Hakkın ve doğruluğun ta kendisi olan Rasûlüllah (s.a.v.)'ın getirmiş olduğu gerçeği **«yalan sayandan daha zalim kimdir?»** Yani böyle bir kimse zalimlerin en zalimidir. İşte böyle bir gerçek Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dili üzerine geldiğinde o zalim kişi bunu yalan sayar. Yani böyle bir gerçeği, daha geldiği ilk anda ve ilk duyduğu esnada üzerinde hiç düşünmeden ve kafa yormadan yalanlar.

«Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?» Yani cehennem, yukarıda adı geçen ve yalanlayan yalancıların ve bunlardan başka diğer kâfirlerin kâfirliklerine ve yalanlamalarına karşılık olarak makamları ve kalacakları yerdir.

وَٱلَّذِى
جَآءَ بِٱلصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ
عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ
أَسْوَأَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

33. Doğruyu getiren ve onu tastik edenler var ya, işte sakınanlar onlardır.

34. Onlar için Rabbleri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfatıdır.

35. Böylece Allah onların yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlarını verecektir.

33. «Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya...» Bu ifade ile kastedilen Rasûlüllah (s.a.v.) ve O'nun ardından giden mü'minlerdir. Nitekim bunun bir benzeri şu âyeti kerimedir: *"Andolsun Biz Musa'ya belki onlar yola gelirler diye kitabı verdik..."* (Mü'minûn: 49) İşte bu âyette de kastedilen Musa (a.s.) ve kavmidir.

«İşte sakınanlar» rağbet edilecek şeylerin en yücesi olan takva ile vasıflı olanlar **«onlardır.»** Doğrulukla ve tasdik etmekle nitelenmiş olanlardır.

Bu âyeti kerime bize gösteriyor ki Rasûlüllah (s.a.v.) da Yüce Allah'ın katından getirmiş olduğu gerçekleri tasdik etmekte ve onları kabul etmektedir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeği şu şekilde ifade eder: *"Peygamber Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti."* (Bakara: 285)

34. «Onlar için» yani muttakiler için dünyada güzel amellerine karşılık olarak **«Rabbleri yanında diledikleri her şey vardır.»** Sadece cennette değil, âhirette menfaatin temini ve zararlı olan şeylerin giderilmesine dair diledikleri her şey vardır. Sadece cennette değil âhirette vardır çünkü günahlarının bağışlanması en büyük korkudan ve kıyametin diğer korkularından emniyet ve güven içinde olmak gibi şeyleri daha cennete girmeden isteyeceklerdir. Çünkü bütün bunlar cennete girmeden önce olacaktır.

Derler ki: Cennet nimetine dair en kapsamlı ifade: *"Onların istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey cennettedir."* (Zuhruf: 71) ifadesidir. Âhiret azabına dair en kapsamlı ifade ise: *"Artık kendileri ile arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir..."* (Sebe: 54) âyetidir.

«İşte bu,» yani diledikleri her şeyin olması **«iyilik edenlerin mükâfatıdır.»** Güzel amel işleyenlerin mükâfatıdır.

35. «Böylece Allah, onların yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek...» Yani Yüce Allah kötü amellerini örtmek için onları mükâfatlandırmıştır. Böylece o kötü ameller, hiç yapılmamışa döner, ya da Yüce Allah, günahlarını ortadan kaldırır, kendilerini hesaba çekmez. Veya Yüce Allah, zararların giderilmesi, sevinçli şeylerin meydana gelmesine dair diledikleri her şeyi onlara vad etmiştir. Bundan gaye, bu vadin gereği olarak işlemiş oldukları en kötü ameli örtmek ve bağışlamaktır. Bunun da amacı zararlarını ortadan kaldırmaktır.

«Ve yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlarını verecektir.» Yani onlara sevabı, kendi katından bir ihsan ve kerem olarak işlemiş oldukları amel-

lerin en güzeli ile hesab edilerek verecektir.

Âyet metninde yer alan *"yaptıkları en kötü hareketler"* ile *"yaptıklarının en güzeli"* ifadelerindeki tamlama en iyiyi ve en kötüyü belirtmek amacıyla yapılmamıştır. Tam tersine yapılanların kötü ise en kötü olduğu, iyilik ise en güzeli olduğunu vurgulamak ve açıklamak için getirilmiştir. Burada bir hareketin diğerinden daha iyi ve daha kötü olduğu, gözönüne alınmış değildir. Asıl itibar edilen yüceler yücesi olan Allah'ın lütuf ve keremine göre mutlak fazlalık ve ziyadeliktir. Yüce Allah en ufak bir iyiliği de çok sayacak ve karşılığını çok sevapla mükâfatlandıracak kadar kerem sahibidir. Yüce Allah'ın kötü hareketleri örtmesi ve en güzel mükâfatı vermesine sebep doğruluktur. Doğruluk aslında çalışıp çabalamakla elde edilen bir şey olmayıp Allah vergisi olan şeylerdendir. Her ne kadar doğruluğun etkisinin meydana gelmesi kulun fiiline bağlı ise de ve her ne kadar sözde, fiilde, vaadde ve azimde cereyan ediyor olsa da kulun çaba göstermesine bağlı değildir. Tersine Allah vergisidir. Rasûlüllah (s.a.v.) Muaz (r.a.)'a der ki: *"Ey Muaz, dininde ihlâslı ol ki, azıcık amel sana yetsin."* (19)

أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُۥ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ
وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّضِلٍّ ۗ
أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِى ٱنتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَنِىَ
ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ أَوْ أَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ

19- Hadisi, İbnu Ebi'd-Dünya ve Hakim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/58.

مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِۦ ۚ قُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾
قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَا
عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ
فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾

36. Allah kuluna kâfi değil midir? Seni O'ndan başkaları ile korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.

37. Allah kime hidayet ederse, artık onu saptıracak yoktur. Allah, mutlak güç sahibi ve intikam alıcı değil midir?

38. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan elbette "Allah'tır" derler. De ki: "Öyleyse bana haber verin, Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?" De ki: "Bana Allah yeter. Tevekkül edenler ancak O'na güvenip dayanırlar."

39-40. De ki: "Ey kavmim! Siz bulunduğunuz hal üzere çalışın. Doğrusu ben de çalışacağım. Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap inecek yakında bileceksiniz."

41. Şüphesiz Biz bu kitabı sana insanlar için hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin.

36. «Allah kuluna kâfi değil midir?» Yani Allah Teâlâ kulu Muhammed (s.a.v.)'e Kendisine düşmanlık eden kimselere karşı kâfidir ve O'na yardım edecektir. Bu âyet, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmektedir.

Cafer es Sâdık (r.a.) der ki: "Zenginlerin fakirlere alçak gönüllü davranmasından daha güzel bir davranış görmedim. Bundan da güzeli fakirin Yüce Allah ile yetinerek O'nun gözetmesi ve her şeye yeterliliğine dayanarak zenginden yüz çevirmesidir."

Müşrikler **«seni O'ndan başkaları ile»** yani Allah'ı bırakıp da tanrılar edindikleri putlarla **«korkutuyorlar»** ve diyorlar ki: Sen o tanrıları ayıplıyorsun, oysa onlar sana kötülük edebilirler. Seni öldürebilir veya delirtebilir ya da organlarına zarar verebilirler. **«Allah kimi saptırırsa»** yani Allah kimi doğru yoldan ve sağlam anlayıştan saptırıp da Allah'ın kendisine kâfi geleceğinden ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ı koruyacağından gafil olur, kendisine asla fayda ve zarar veremeyecek şeylerden korkarsa **«artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.»** Onu herhangi bir hayra iletecek bir rehber yoktur.

37. «Allah kime hidayet ederse,» yani Allah kimi sırât-ı müstakimine eriştirirse **«artık onu saptıracak yoktur.»** Böyle birisini gayesinden çevirecek kimse yoktur. Ya da tutmuş olduğu yolunu zedeleyecek ve kendisine kötülük edecek birisi yoktur. Çünkü Yüce Allah'ın fiilini kimse engelleyemez. İradesinin karşısına kimse dikilemez. **«Allah, mutlak güç sahibi»** galip, kendine ibadet edeni aziz kılacak şiddetli kuvvet sahibi **«ve»** dostları için düşmanlarından **«intikam alıcı değil midir?»** Yani O, intikam alıcı ve azîzdir.

38. «Andolsun ki onlara:» Yani seni tanrıları ile korkutan şu müşriklere: **«'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan»** Yani âlemin ifade olunduğu bu iki cinsi (yeri ve göğü) kim yoktan var etti diye sorsan, **«elbette 'Allah'tır' derler.»** yani elbette onları Allah yaratmıştır derler. Çünkü Yüce Allah'ın yaratıcılık sıfatındaki tekliğine deliller gayet açıktır.

Bu âyet, fıtrî imanın insanın mayasında mevcut olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Yüce Allah Rûm sûresinde: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir..."* (Rûm: 30) buyurmaktadır. Rasûlüllah (s.a.v.) de: *"Dünyaya gelen her çocuk fıtrat üzere doğar,"* [20] buyurur.

20- Bu ifade Şeyhayn'in ve Ebu Davud'un şu lâfızla rivayet ettikleri hadisin bir parçasıdır: *"Dünyaya gelip de fıtrat üzere doğmayan hiçbir çocuk yoktur. Sonra ebeveyni (anne-baba) onu Yahudi, Hristiyan veya mecusi yaparlar..."*; Bkz. *el Fethu'l-Kebir* 3/122.

Onları susturmak için **«de ki: 'Öyleyse bana haber verin, Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilirler mi?»** Âyette yer alan *"Eferaeytüm=gördünüz mü"* ifadesi "bana haber veriniz" anlamınadır. Böylece bilginin kaynağı olan görmek mecazen haber vermenin sebebi kılınmıştır. Âyet metninde yer alan *"zarar"* hastalık, geçim darlığı ve sıkıntı gibi her çeşit "kötü hal"dir. Yine âyetin metninde yer alan soru *"inkâr"* (öyle olduğunu kabul etmeme) manasınadır.

Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şu şekilde olur: Ulvî ve süflî âlemin yaratıcısının Allah olduğunu gerçekten anladıktan sonra bana ilâhlarınız hakkında haber veriniz. Şayet Allah bana bir zarar vermek isterse onlar benden bu zararı giderip, savabilirler mi? Yani onlar bu zararı önleyip ortadan kaldıramazlar.

«Yahut Allah bana bir rahmet dilerse,» Allah bana fayda, sağlık, zenginlik ya da bunların dışında herhangi bir menfaat ve fayda vermek dilerse **«onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?'»** Onlar bana gelecek bu yararları önleyebilirler mi? Tabiki bu rahmetleri önleyemezler ve bana gelmesine engel olamazlar. Sanki Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Bu cansız eşya ile nasıl Allah Teâlâ'ya ortak koşmaktasınız? Bu hayattan, bilgiden, kudretten, güçten ve yaratma kudretinden yoksun olan eşyaları nasıl olur da Allah'a ortak koşarsınız? Bundan utanmaz mısınız?

Ey Muhammed! **«De ki: 'Bana Allah yeter.»** Yani Yüce Allah tutmuş olduğum bütün işlerimde hayırlı olanları bana vermek ve kötü olanları savmak hususunda yeterlidir. **«Tevekkül edenler»** O'ndan başkasının Yüce Allah'ın kudreti altında olduklarını bildikleri için asla O'ndan başkasına değil **«ancak O'na güvenip dayanırlar.'»** O halde kulların Rabbi olan Yüce Allah'a tevekkül etmek, O'na teslim olup boyun eğmek şarttır. Çünkü Yüce Allah'a itaat etmek ve O'na tevekkül etmek helâk edici noktalardan kurtuluşa sebeptir.

39-40. «De ki: 'Ey kavmim! Siz bulunduğunuz hal üzere» takınmış olduğunuz düşmanlık hali üzere **«çalışın. Doğrusu ben de çalışacağım.»** Yani ben de gücümün yettiği kadar bulunduğum hal üzere kalacağım. Benim halim gitgide güçlenecek ve günden güne zafere ereceğim.

Kötü amelleri dolayısıyla **«kendisini rezil edecek azap kime gelecek»** ki, bu azap dünya azabıdır. Onun düşmanlarının rezil olması, galip geleceğine

delildir. Yüce Allah ona yardım etmiş, düşmanlarına azap etmiştir ve onları Bedir savaşı günü rezil etmiştir.

«Kime sürekli azap inecek» yaptığı fiillerden dolayı kime azap inecek **«yakında bileceksiniz.'»** Bu sürekli azap, azap görenden ayrılmaksızın ebediyete kadar sürecek, ardı arkası hiç kesilmeyecektir. İşte bu, âhiret azabıdır.

Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: Sizler bâtıl üzere olmanız sebebiyle helâk olanlarsınız. Bizler ise hak üzere olmamız nedeni ile kurtuluşa erenlerdeniz. Yakında bizim kârlı çıkacağımız, sizin de hüsrana uğrayacağınız açığa çıkacak. Bizlerin fazlalığı, sizlerin de noksanlığı ortaya çıkacak. Ve Yüce Allah sizlere bunun hesabını soracak; ancak cevap veremeyeceksiniz. Size azap edecek, hiçbir şefaatçiniz olmayacak. Sizleri helâk edecek ve hiçbir çığlık atamayacaksınız.

41. «Şüphesiz Biz bu kitabı,» Kur'an'ı **«sana, insanlar için»** yani insanların menfaati için indirdik. Çünkü Kur'an insanların hayatlarında ve âhirette maslahatlarının dayanağıdır. **«Hak olarak indirdik.»** Yani o kitabı indirmekte haklı olarak indirdik ya da bu kitabı hak üzere indirdik. Kitapta ne varsa hepsi haktır, doğrudur. Üzerinde hiç kuşku yoktur ve kesinlikle gereğince amel edilmesini gerektirir.

Ve içindekilerle amel etmek suretiyle **«artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir,»** bu yolu seçmekle bizzat kendisi faydalanır. **«Kim de»** kitabın gereğince amel etmeyerek **«saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur.»** Kendi aleyhine sapmış olur, çünkü sapıklığının vebali sadece kendi aleyhinedir.

«Sen onların üzerinde vekil değilsin.» Yani onları doğru yola zorlamak için onların üzerine vekil tayin edilmiş değilsin. Senin görevin sadece tebliğ etmektir ve sen tam olarak tebliğ ettin. Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer alır: *"Ben ve ümmetim ateş yakan sonra da kelebeklerin ve pervanelerin o ateşin içine düşmesi misali gibiyiz. Ben sizleri ateşten kurtarmak için size yardım etmeye çalışırken sizler ona atılmaktasınız."* [21] Yani ben sizleri ateşten uzaklaştırmak için tutarken sizler şiddetle ateşe gidiyorsunuz.

21- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî birbirine yakın lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz *Camiu'l-Usul*, 1/287.

Bir başka hadisi şerifte ise şöyle buyurulmaktadır: "*Allah'ın benim (vasıtam)la gönderdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzer. (Bu yağmur bazan öyle) bir toprağa düşer ki bu toprak suyu kabul eder de çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da çorak olur, suyu (üstünde) tutar da Allah Teâlâ, halkı onunla faydalandırır. Ondan (hem kendileri) içerler, (hem hayvanlarını) suvarırlar, ekin ekerler. (Bu yağmur) diğer bir çeşit toprağa daha isabet eder ki düz ve kaypaktır. Ne suyu (üstünde) tutar, ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim (vasıtam)la gönderdiği (hidayet ve ilimden) faydalanan ve bunu bilip (başkasına) bildiren kimse ile (bunu duyduğu zaman kibrinden) başını (bile) kaldırmayan ve Allah'ın benimle göndermiş bulunduğu hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir.* " [22]

Şu halde ilmi ile amel eden ve bunları öğreten âlimin ilmi, verimli bir toprağa düşen yağmur mesabesindedir. İlmi ile amel etmeyen ve başkalarına bunu öğreten âlimin ilmi ise, çorak olup üzerinde suyu tutan toprak parçasına düşen yağmur gibidir. Hidayeti hiç kabul etmeyen kimseye gelince, suyu hiç tutmayan ve hiçbir yeşillik ve bitkiyi bitirmeyen toprak gibidir. Böyle toprak parçasında nasıl ki su da bulunmaz ve ot da bitmez, işte kâfir ve cahil de böyledir. Ne ilmi vardır, ne de ameli. Ne kendine hayrı vardır, ne de başkasına yararı.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى
الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِيْ قَضٰى
عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰى اِلٰى اَجَلٍ مُّسَمًّى اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٤٢﴾ اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ قُلْ اَوَلَوْ
كَانُوْا لَا يَمْلِكُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَعْقِلُوْنَ ﴿٤٣﴾ قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ

22- Hadisi Şeyhayn Sahihayn'da rivayet etmişlerdir. Bkz. *Riyazu's-Salihîn*, 486.

جَمِيعًا ۖ لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا
ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ
وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾

42. Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı tutar. Ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki bunda, düşünecek bir kavim için ibretler vardır.

43. Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefaatçılar mı edindiler? De ki: "Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi?"

44. "De ki: "Bütün şefaat Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz."

45. Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların yürekleri burkulur, ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler.

46. De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşikârı da bilen Allah! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak Sen vereceksin."

42. «Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da» yani Yüce Allah insanların ruhlarını bedenlerinden kabzeder. Ruhların bedenlerle olan gerek zahirî, gerek batınî ilişkilerini ve ta-

sarruflarını keser. Bu işlem, ölüm esnasında gerçekleşir. Böylece bedenin duyusu ve hareketi ortadan kalkar. İnsanın bedeni kuru bir tahta gibi kalır. Aklı, imanı ve bilgisi ruhla birlikte gider. İşte bu, bedenin vefatıdır.

Yüce Allah, ölmeyen nefisleri de uykularında öldürür. Bir başka ifade ile ruhun bedenle olan ilişkisini ve beden üzerindeki zahirî ve batınî tasarruflarını (her türlü hareketi) kesmek suretiyle uykusunda öldürür. Uyuyan kimse solunum faaliyetini sürdürür ve hayvanî ruhu kaldığı için hareket eder. İnsanî ruhu ortadan kalktığı için aklı çalışmaz. Temyiz yeteneği işlemez.

«Ölümüne hükmettiği canı tutar.» Yani ölülerin canlarını Yüce Allah kendi katında alıkoyar ve onları bedenlerine geri çevirmez. İşte bu, ruhların bulunmuş olduğu berzah âleminde olur.

«Ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır.» Bu muayyen vakit, ölmesi için belirlenen vakittir. Bunu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadisi destekler: "*Sizlerden herhangi biriniz yatağına girdiği zaman elbisesinin iç kısmı ile yatağına çarpıp tozunu alır gibi yapsın. Çünkü orda kendisinden önce neyin olduğunu bilemez. Sonra şöyle desin: 'Senin isminle ey Rabbim yanımı yatağa koydum ve Senin adınla onu kaldıracağım. Eğer ruhumu alırsan ona merhamet eyle. Eğer (almaz da) salıverirsen onu sâlih kullarını koruduğun şeylerle muhafaza et.'*" (23)

Burada işaret olunuyor ki hayattan asıl gaye, salâha (kurtuluşa) ermektir. Bunun dışındaki şeylerin salâha vesile olarak kabul edilmesi gerekir.

«Şüphe yok ki bunda» yukarıda zikredilen iki çeşit can almada, birincisinde canın alınmasında, diğerinde de salıverilmesinde **«düşünecek bir kavim için»** Yüce Allah'ın kudretinin, hikmetinin kemaline, rahmetinin her şeye şamil olduğuna delâlet eden hayret verici **«ibretler vardır.»** Ruhların bedenlere bitişmesinin keyfiyeti ölüm anında olduğu gibi bazen tamamiyle öldürülmesinin nasıllığı üzerinde düşünenler için ibretler vardır.

Ruhun tutulması ve bırakılmaması, öldükten sonra devam eder. Bedenlerin yok olması ile ruhlar yok olmaz. Ruhlarla birlikte olan mutluluk ve sıkıntı da yok olmaz.

Yüce Allah ruhları, uyku anında olduğu gibi, bedenlerinden geri bırakır.

23-Hadisi Buharî, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usul* 4/266.

Ve onları ecelleri gelinceye ve nefesi son buluncaya kadar bir zamandan diğerine salıverir, bırakır.

İşte bu olaylara bakan kimseler buradan anlarlar ki böylesi olaylara kadir olan birisi yeniden diriltmeye de kâdirdir. Bir kutsî hadiste şöyle buyrulur: "*Mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar yapmış olduğum hiçbir şeyde tereddüt etmedim. O kulum ölümden hoşlanmaz, Ben ise onu üzmekten hoşlanmam.*" (24)

43. «Yoksa onlar Allah'tan başkasını» Allah'ın izni olmaksızın, Allah'ın katında kendilerine şefaat edecek **«şefaatçılar mı edindiler?»** Bunların şefaatcı edindikleri putlardır.

Bu âyeti kerime, Mekkeliler hakkında nazil olmuştur. Mekkeliler, putların Allah katında kendilerinin şefaatçısı olduğunu iddia etmekteydiler. Yüce Allah onların bu iddialarını hoş görmeyerek buyurdu ki: Yoksa Kureyşliler Allah'tan başkasını şefaatçılar mı edindiler.

«De ki: 'Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi?'» Ey Muhammed, müşriklere de ki: Putları şefaatçılar mı ediniyorsunuz? Onların hiçbir şeye gücü yetmese ve hiçbir şeye akıl erdiremezlerse de mi? Üstelik ne Allah katında şefaat edebilirler ve ne de sizlerin kendilerine ibadet ettiğinizi anlayabilirler. İbadetin ve şefaatın makbul olanı Yüce Allah'ın emri ile olanı ve şeriata uygun biçimde O'nun peygamberi Rasûlüllah (s.a.v.)'a uyularak yapılanıdır. Çünkü kulu perdeleyen heva ve hevesi ile tabiatıdır. Peygamberler heva ve hevesi ortadan kaldırmak için gönderilmişlerdir. Böylece kulların hareketlerinin ve hareketsizliklerinin Yüce Allah'ın emri ile olması, nefsin ardından gidilerek heva ve hevese uyularak değil peygamberlerin ardından gidilerek yapılması hedeflenmişti.

44. Onları susturduktan ve hakkın gerçekleşmesi ve yerini bulması için zikrolunan sebeplerle cahilliklerinin ortaya konulmasından sonra **«de ki: 'Bütün şefaat Allah'ındır.»** Yani şefaata malik olan Allah Teâlâ'dır. Hiçbir kimse herhangi bir şefaate kadir değildir. Fakat şefaat edilecek kişi hoşnut olunmuş birisi olursa ve şefaat edecek olana da izin verilmiş bulunursa bu müs-

24- Bu kutsi hadis, Buhari'nin rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Bu hadisi Ahmet b. Hanbel *Müsned*'inde (6/256) rivayet etmiştir. İmam Ahmet'in rivayetinde *"O ölmekten hoşlanmaz, Ben de onu üzmekten hoşlanmam"* şeklindedir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 9/542.

tesnadır. Ancak burada her iki unsur da mevcut değildir.

«**Göklerin ve yerin**» ve her ikisinin içinde bulunan yaratıkların «**hükümranlığı O'nundur.**» Allah Teâlâ'nındır. Hiç kimse O'nun izni ve rızası olmadıkça O'nun hiçbir işi hakkında konuşamaz.

«**Sonra**» kıyamet günü «**O'na döndürüleceksiniz.'**» Yoksa ne başlıbaşına ne de kendisine ortak olarak başka hiç kimseye döndürülmeyeceksiniz. Şu halde O'nun gazabından sakınınız. Azabından korkunuz. O gün, tevhid ehlinin kârı ne kârdır! Müşriklerin zararı da ne zarardır!

Yaratıkların dünyadaki övünmeleri on şeyedir. Bunların hiçbiri de kıyamet günü fayda verecek değildir:

Birincisi: Mal ile övünmektir. Eğer mal herhangi bir kimseye fayda verseydi Karun'a fayda verirdi. Yüce Allah Karun hakkında: "*Nihayet Biz onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik...*" (Kasas: 81) buyurmaktadır.

İkinci övünç kaynağı: Çocuktur. Şayet çocuk herhangi bir kimseye fayda verseydi İbrahim (a.s.)'in babası Azer'e fayda verirdi. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ey İbrahim bundan vazgeç...*" (Hud: 76)

Üçüncüsü: Güzelliktir. Eğer güzellik fayda verseydi Rum halkına fayda verirdi. Çünkü güzelliğin onda dokuzu onlara verilmişti. Yüce Allah şöyle buyurur: "*Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün)...*" (Âl-i İmrân: 106)

Dördüncüsü: Şefaattir. Eğer şefaat fayda verseydi Rasûlüllah (s.a.v.)'a fayda verir O da iman etmesini istediği kimseleri doğru yola iletirdi. Oysa Yüce Allah şöyle buyurur: "*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Bilâkis Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir...*" (Kasas: 56)

Beşincisi: Hiledir. Hile fayda verseydi kâfirlere kurmuş oldukları hileleri faydalı olurdu. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.*" (Fâtır: 10)

Altıncı övünç kaynağı: Fesahat, yani güzel konuşmaktır. Fesahat fayda verseydi Araplara fayda verirdi. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ruh (cebrail) ve melekler saf saf olup durduğu gün Rahmanın izin verdiklerinden*

başkaları konuşmazlar. Konuşan da doğruyu söyler..." (Nebe': 38)

Övünç noktalarından yedincisi: İzzettir. İzzet herhangi bir kişiye fayda verseydi Ebu Cehl'e faydalı olurdu. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: *"Tat bakalım, hani sen kendince üstündün, şerefliydin!"* (Duhân: 49)

Sekizinci övünç kaynağı: Dostlardır. İnsanın dostları insana faydalı olsaydı bu dostlar fasık dostlarına faydalı olurlardı. Oysa Yüce Allah buyuruyor ki: *"O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler..."* (Zuhruf: 67)

Dokuzuncu övünç kaynağı: İnsanın ardından giden, kendisine tabi olanlardır. Bir insana tabi olanlar kendine fayda verselerdi başlarındaki başkanlarına fayda verirlerdi. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: *"İşte o zaman (görecekler ki) kendilerine uyulup arkalarından gidenler uyanlardan hızla uzaklaşırlar..."* (Bakara: 166)

Onuncu övünç noktası: Hasep yani soydan gelen şereftir. Eğer şeref faydalı olsaydı Yakup (a.s.), Yahudilere faydalı olurdu. Çünkü Yahudiler Yakub (a.s.)'un evlâdıdırlar. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurur: *"Kıyamet günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda vermezler..."* (Mümtehine: 3)

45. Müşriklerin tanrıları ile değil **«Allah, tek olarak anıldığı zaman, âhirete inanmayanların yürekleri burkulur,»** kıyamet gününe inanmayanların kalbleri bundan nefret eder. Bu ifade onların çirkin durumlarını son derece açık bir biçimde ortaya koymaktadır. **«Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman»** yani putlar tek başlarına ya da Allah'ın adı ile birlikte anıldığı zaman **«hemen yüzleri güler.»** Ferah duyarlar. Putlara son derece bağlı olduklarından ve hakkı unutmuş olmalarından dolayı yüzlerinde bir sevinç görülür.

Allah'ı tanımayan her kalb, Allah'ın zikri ile barışık olmaz, onunla ferah duymaz ve hakkın meskeni olamaz. Buradan anlaşılır ki Allah'ı zikreden kimsenin Yüce Allah yoldaşı olur. Allah'tan başkasını zikredenin ise arkadaşı şeytandır.

Akıllı olana düşen, Allah'ın zikrinden geri kalmamak ve onun zikri ile sevinç duymaktır. Allah O'nunla birliktedir ve yardımcısıdır.

46. Ey Muhammed! **«De ki:»** Ey Allah'ım! **«'Ey gökleri ve yeri yaratan,»** ey göklerin ve yerin hâliki **«gizliyi de aşikârı da bilen Allah!»** Ey kullarının bilmediğini bilen ve gördükleri her şeyden haberdar olan Allah!

Âyetin manası şudur: Ey Muhammed, insanları dine davet ederken şaşırıp kaldığında ve onların inad ve karşı koymada ileri gitmelerinden dolayı için sıkıldığında duâ ile Allah'a sığın. Çünkü her şeye kâdir olan O'dur. Her hâli ve durumu tamamiyle bilen O'dur.

«Kullarının arasında,» yani benimle kavmim arasında ve yine diğer kullar arasında din hususunda **«ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak»** sadece **«Sen vereceksin.'»** Yani her inatçının kabul edeceği, her karşı koyanın boyun eğeceği hükmü Sen vereceksin. Bu hüküm, dünya ya da âhiret azabıdır.

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا
فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ ۖ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ
سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾
فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ
إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ۚ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾
قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ
سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ

يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

47. Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azabın fenalığından kurtulmak için elbette bunları feda ederlerdi. Halbuki onlar için Allah tarafından hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.

48. Onların kazandıkları kötülükler açığa çıkmış, alaya aldıkları şey kendilerini sarmıştır.

49. İnsana bir zarar dokunduğu zaman Bize yalvarır, sonra kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit: "Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir" der. Hayır o bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.

50. Bunu onlardan öncekiler de söylemişti ama kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi.

51. Bunun için yaptıklarının fenalıkları başlarına geldi. Bunlardan da zulmedenlerin işledikleri kötülükler başlarına gelecektir. Bu hususta Allah'ı âciz bırakamazlar.

52. Bilmiyorlar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol verir. Dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır.

47. «Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azabın fenalığından kurtulmak için elbette bunları feda ederlerdi.» Yani dünyadaki ne kadar mal ve azık varsa bunların tamamı o zulmedenlerin olsaydı, bütün bunları nefislerini şiddetli azaptan kutarmak için fidye olarak verirlerdi. Zaten fidye olarak kabul edilmemekle birlikte kıyamet günü hiçbir mal da olmayacaktır. Bu ifade çok şiddetli bir tehdit ve kurtuluşa erme umutlarını tamamen kesicidir. Çünkü, kıyamet gününde yeryüzü dolusu ve bir o kadar daha malları olsa da azaptan

kurtulmak için bütün bunları fidye olarak verseler, kendilerinden kabul edilmez. Oysa bu dünyada verecekleri zerre kadar hayır ve bir lokma sadakaları, azıcık tevbe ve istiğfarları kabul olur. Nitekim âhirette kanlı gözyaşları ile ağlayıp tevbe etseler bile ağlamaları dolayısıyla merhamet olunmayacaklardır. Oysa bugün bir damla göz yaşı birçok günahlarını silmeye yeterlidir.

«Halbuki onlar için Allah tarafından hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.» Yani kıyamet günü dünyada iken hiç hesaba katmadıkları, başlarına geleceklerini hiç düşünmedikleri çeşit çeşit azaplar karşılarına çıkacaktır.

48. «Onların kazandıkları kötülükler» kötü amelleri ya da amel defterleri kendilerine gösterildiği zaman amelleri, kazançları **«açığa çıkmış, alaya aldıkları şey kendilerini sarmıştır.»** Başlarına gelmiş, kendilerine isabet etmiş, alaylarının vebali, hilelerinin cezası kendilerini kuşatmıştır. Onlar Kitapla, Müslümanlarla, öldükten sonra dirilmekle, azapla ve benzeri kavramlarla alay ediyorlardı.

49. «İnsana bir zarar dokunduğu zaman Bize yalvarır.» Yani müşrikler hastalık, fakirlik ve benzeri kötü hallerle karşılaştıkları zaman zikretmekten tiksinmiş oldukları zâta yani Allah'a bunu gidermesi için duâ ederler.

«Sonra kendisine tarafımızdan bir» ihsan olmak üzere **«nimet verdiğimiz vakit: 'Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir' der.»** Yani bu elimdeki, malın kazanç yollarını bilmem nedeni ile bana verilmiştir, der.

«Hayır o» nimet, insana **«bir imtihandır»** meşakattır, şükür mü edecek yoksa nankörlük mü yapacak diye denemek için verilmiştir. **«Fakat çokları»** nimet vermenin bir mühlet ve imtihan olduğunu **«bilmezler.»**

50. «Bunu» yani bu sözü **«onlardan öncekiler de söylemişti.»** Onlar, nimetin kendilerini azdırdığı ve bu nimetlerin zahirine bakarak aldanan kişilerdir. Söylemiş oldukları söz ise Yüce Allah'ın ifadesiyle: *"O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti."* (Zümer: 49 ve Kasas: 78)

«Ama» dünya malından **«kazandıkları şeyler»** ve biriktirdikleri mallar **«onlara fayda vermedi.»** Yani biriktirdikleri nimetler azaplarını ve cezalarını kendilerinden savmadı ve bunlar kendilerine hiç fayda vermedi

51. «Bunun için yaptıklarının fenalıkları başlarına geldi.» Yaptıkları

kötü amellerin cezası, işlemiş oldukları şeylerin karşılığı başlarına geldi. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Onlar kendilerine verdiğimiz nimetlerin kendilerinin Bizim katımızda değerli olmaları nedeniyle olduğunu zannettiler. Oysa gerçek böyle değildi. Çünkü onlar azaba uğradılar. Malları kendilerine fayda vermedi. Bu tıpkı Yahudilerin: *"Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz..."* (Mâide: 18) şeklindeki sözlerine benzer. Yüce Allah da sevgilisi ve habibi Rasûlüllah (s.a.v.)'a hitaben şöyle der: *"...De ki: Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor?!"* (Mâide: 18) Yani şerefli ve Allah Teâlâ'ya yakın olan kimseye Cenabı Allah azap etmez. O ancak hain, alçak ve değersiz kimseye azap eder.

Ey Muhammed! **«Bunlardan da»** seninle aynı asırda yaşayan müşriklerden de **«zulmedenlerin işledikleri kötülükler başlarına gelecektir.»** Zulmedenlerin işledikleri inkâr ve isyan onların başlarına geldiyse bunlarınkine de gelecektir. Ve nitekim gelmiştir de. Çünkü yedi yıl kuraklık çekmişler en büyükleri Bedir savaşı günü katledilmiştir.

«Bu hususta» dünyada ve âhirette azabın kendilerine ulaşması hususunda **«Allah'ı âciz bırakamazlar»** ve kaçmakla o azaptan kurtulamazlar.

52. «Bilmiyorlar mı ki» bunu söylerken bilmiyorlar mı, ya da gaflet içinde yüzüp bilmiyorlar mı ki **«Allah, rızkı dilediğine bol bol verir»**, rızkını geniş tutmak istediğine bol bol verir. **«Dilediğinden de kısar.»** Rızkını kısmayı ve daraltmayı dilediği kimsenin rızkını da bu konuda hiçkimsenin en ufak bir müdahalesi olmaksızın kısar. Nitekim kimsenin müdahale edemeyeceği yedi yıl rızıklarını kesmesinden, yedi yıl da bol bol vermesinden bellidir. **«Şüphesiz bunda»** sözü edilen rızkın bol bol verilmesi ve kısılmasında **«inanan bir kavim için»** bütün olayların Yüce Allah'tan geldiğine ve olduğuna delâlet eden **«ibretler vardır.»** Çünkü bu ibretler vasıtası ile bunların manalarına erenler inanan mü'minlerdir.

Bu âyetlerde bir takım faydalar ve nükteler vardır. Bunlar :

a- İnsanın nefsinin özelliklerinden birisi de şiddet, sıkıntı ve belâ sırasında Yüce Allah'a duâ etmek mecburiyetinde kalmasıdır. Ancak darda kalarak Allah'a böyle bir dönüşe itibar yoktur. Çünkü Yüce Allah bu şiddet ve belâdan kurtuluşu nasib ettiği zaman öyle bir kişi Allah'tan yüz çevirir, nimetine nankörlük eder ve der ki: *"O bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi."* Asıl geçerli olan rahatlık anında Allah'a yapılan dönüş ve tanımadır.

Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Rahatlıkta iken Allah'ı tanı ki, sıkıntıda iken seni tanısın."* (25)

b- Nimete ermiş kimselerin çoğu, nimetten gelecek fitneyi ve sebeb olacağı kötü akıbeti ve onun insanı azdırabileceğini bilmezler. Nimetle aldanmak insanın kalbini katılaştırır. Gafletin insanı bürümesine ve nimetle huzur duymasına, âhireti ve mevlâsını unutmasına yol açar. Vuku bulan olaylara bakan kimse anlar ki bütün âlemdeki herkesin üzerinde cereyan eden olaylar hikmete ve maslahata göre olmaktadır.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ
لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ
أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ
مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً
وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ
فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ
هَدَانِي لَكُنتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي
كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

25-Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in, Tirmizî'nin ve Hakim'in rivayet ettiği, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Abdullah bin Abbas'a yaptığı nasihatın bir parçasıdır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/400.

53. De ki: "Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

54. Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na karşı samimi olun, sonra size yardım edilmez.

55. Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun."

56. Kişinin: "Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim."

57-58. Veya: "Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum" diyeceği, yahut, azabı gördüğünde: "Keşke benim için bir kez dönmeye imkân bulunsa da iyilerden olsam" (diyeceği için Allah'a dönün, O'na karşı samimi olun.)

53. Ey Muhammed! **«De ki: 'Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım!»** Kendi nefisleri aleyhine çok günah işleyerek, büyük günahları ve fuhşiyatı yaparak cinayet işlemekte aşırı giden kullarıma de ki: **«Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.»** Allah'ın önce mağfiretinden, ikinci olarak da ihsanından ümitsizliğe düşmeyiniz. Ümitsizliğe düşmek mahrumiyetin delilidir. Bunun delili de yüzün kararmasıdır. Allah Teâlâ tevhid nurunun kalbde mevcut olması şartı ile bütün günahları bağışlar. Şayet tevhid nuru kalbde kalmazsa böyle bir kimse şu âyetin hükmüne girer: *"Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz..."* (Nisâ: 48) Allah'ın rahmetinden ümidi kesmek, musîbetlerin en büyüğüdür. Yüce Allah kendisinden bir ihsan olarak ölüm anına kadar kullarına mühlet vermiştir.

«Çünkü Allah bütün günahları bağışlar.» Burada sanki şöyle bir soru sorulmuştur. Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin yasak edilmesinin sebebi nedir? Bu soruya: *"Çünkü Allah bütün günahları bağışlar,"* şeklinde cevap verilerek yasaklığın sebebinin bu âyet olduğu ifade edilmiştir. Böylece Yüce Allah'ın ya tam olarak azap ederek ya da hiç azap etmeksizin bir süre sonra bile olsa dilediği kimseleri affedeceğini vurgulamak için söz konusu soruya bu âyetle cevap verilmiştir. Bu âyet, çok bile olsa, Yüce Allah'ın günahları bağışlayacağının vadidir. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: *"Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar ve O günahlara aldırmaz, çünkü O bağışlayıcıdır,*

rahmet sahibidir." (26)

Rasûlüllah (s.a.v.) bir başka hadisi şerifte şöyle buyurur: *"Allah'ım, eğer bağışlarsan çok kimseyi bağışla. Senin hangi kulun ufak tefek günah işlememiştir?"* (27)

"Af" ile "mağfiret" arasındaki farka gelince af; Yüce Allah'ın: *"...İyilikler kötülükleri giderir..."* (Hûd: 114) ifadesinde işaret olunduğu üzere silmek, yok etmek anlamına gelir. Ve yine af, değiştirmek anlamını da taşır. Nitekim Furkan Sûresi'nde buna şöyle işaret olunur: *"...Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir..."* (Furkan: 70)

Bundan sonra "mağfiret" yani Yüce Allah'ın bütün günahları neden bağışlayacağının, açıklaması olarak şöyle buyuruluyor:

«Şüphesiz ki O» Allah, **«çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** Bunlardan birinci ifade yani *"çok bağışlayan"* ifadesi, cezayı gerektiren şeylerin silineceğine işaret etmektedir. Buna karşılık ikinci vasıf (çok esirgeyen vasfı) Yüce Allah'ın sevap ile ihsanda bulunacağına işaret etmektedir. Her iki kelimenin girmiş olduğu kalıbın mübalâğa ifade etme kalıbı olması, kulların işledikleri günahların çokluğundan, bağışlanacak ve rahmete erecek kimselerin çok olmasındandır.

Âyet metninde yer alan *"zünub"* (günahlar) kelimesinin *"elif-lâm"*lı gelmesi genellik ve umumilik ifade etmek içindir. Yine âyette geçen *"cemian"* (bütün) kelimesi de pekiştirme ifade etmek içindir. Buna göre sanki Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Bütün günahları bağışlarım. Hiçbirini dışarıda bırakmam. Bütün günahları affederim, hiçbirini afsız bırakmam. Sizin çok günahlarınız, emrime aykırı davranışlarınız varsa Benim de sizin hakkınızda ezelî bir inâyetim vardır.

İmam Ahmed bin Hanbel'in *Müsned*'inde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın azadlı kölesi Sevban'dan rivayet edilen şöyle bir hadis yer alır: Rasûlüllah buyurur ki: *"Bu âyet bana, dünyanın içindeki her şeyle birlikte benim olmasından çok daha sevimlidir."* (28)

26- Hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. Yukarıdaki alıntı bu hadisi şerifin bir parçasıdır. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 2/338.

27-Hadisi Tirmizi *Kitabu't-Tefsir*'de "Necm sûresi" nin tefsirinde rivayet eder ve : Hadis hasendir, sahihtir, der. Bkz. *Camiu'l-Usul* 2/372.

28- Hadisi İmam Ahmed *Müsned*'inde nakleder. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, 3/225.

Yani bütün dünya malına sahip olmaktansa böyle bir âyet bana daha sevimlidir. Bunun sebebi şudur: Yüce Allah kullarından aşırı gidenlere ihsanda ve lütufta bulunmuş ve kendilerine bütün günahlarını bağışlayacağına söz vermiştir. Geniş rahmetinden ümit kesmelerini yasak etmiştir.

Bu âyeti kerime herkesin bütün günahlarının bağışlanacağına delâlet etmemektedir. Tam tersine âyet Yüce Allah'ın, günahlarını bağışlamayı dilediği kimselerin bütün günahlarının bağışlanacağına işaret etmektedir. Bu âyette, başka âyetlerde geçen tevbenin emredilmesi, âsilere azap edileceğinin önceden takdir edilmesi, amelde ihlâslı olunması emri ve azap tehdidi arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü Yüce Allah şirki ancak tevbe ve Kendine dönme durumunda bağışlayacaktır. Bunun dışındaki küçük ve büyük günahları dilediği kimse için tevbe ile ve tevbesiz bağışlayabilir. Ancak tevbesiz, bütün günahkârları değil dilediği kimseleri bağışlayacaktır.

Rivayete göre İbn Mesud (r.a.) bu *"Allah bütün günahları bağışlar"* âyeti kerimesini *"dilediği kimselerden bütün günahları bağışlar"* şeklinde okumuş, mutlak ifadeyi (bütün günahlar) mukayyede (dilediği kimselerin günahları) hamletmiş ve o kayıtla anlamıştır. Çünkü O kendi mülkünde sadece dilediğine mükâfat verir.

Ehli sünnete göre, şirk müstesna, günahların bağışlanması için tevbe etmek şart değildir. İster küçük ister büyük günah olsun farketmez. Buna işaret eden birçok rivayet vardır. Rivayete göre Yüce Allah kıyamet günü mü'minlerin içinden bazı asilere şöyle söyler: *"Dünyada iken senin günahlarını örttüm. Bugün de onları bağışlıyorum."* Bu ve benzeri haberler mağfiretin, tevbe etmeden de gerçekleşeceğini gösterir.

Şirkle öbür günahlar arasındaki farka gelince: Kâfir af edilmeyi ve günahlarının bağışlanmasını taleb etmez. Çünkü o küfre dalan kişidir. Kâfirlikten daha öteye günah yoktur. Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet olunuyor. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Yüce Allah rahmeti yüz parçaya bölmüştür. Bunların doksan dokuz parçasını kendine saklamış, bir parçasını yeryüzüne indirmiştir. İşte bu bir parçadan yaratıklar birbirlerine merhamet ederler. Hatta herhangi bir hayvan yavrusunu emzirirken onu ezmemek için ayağını bu rahmet dolayısıyla kaldırır."* [29]

29- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usul*, 4/520.

Bu haber, Müslümanlara mükemmel bir ümit ve müjde taşımaktadır. Çünkü bu dünyada bir tek rahmet dolayısıyla zahirî ve batınî bunca nimet meydana geldiğine göre âhiret yurdunda yüz rahmetle nice nice nimetlere erilir.

54. Ey kullarım! **«Size»** dünyada ve âhirette **«azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün'»** Yani günahlardan tevbe etmek suretiyle Rabbinize dönün. **«O'na karşı samimi olun»** Ameli sırf O'nun için yapın, **«sonra size yardım edilmez.»** Sonra Allah'ın azabı gelmeden önce tevbe etmezseniz, onun başınıza gelmesi engellenmez. Âyetin son kısmından anlaşılan bu hitabın kâfirlere olduğudur. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şöyledir: Ey insanlar şirkten imana dönünüz. Tevhidi Allah Teâlâ'ya samimi bir biçimde yapınız.

Tevbe ile bu âyette yer alan *"inabe"* (dönme) arasında fark vardır. Tevbe eden kimse Allah'a cezadan korktuğu için döner. İnabe yapan ise O'ndan haya ettiği, utandığı ve Rabbine iştiyak duyduğu için döner.

55. «Siz» rahmetimizden dolayı **«farkında olmadan,»** duyularınızla geleceğini hissedip de tedbirini alamadan ve gerekli hazırlığı yapamadan **«ansızın...»** Âyetin metninde yer alan *"bağte"* kelimesinin açıklaması için Râğıb der ki: "Bu kelime insanın hiç beklemediği bir yerden herhangi bir şeyin süpriz olarak karşısına çıkmasını ifade eder."

«Başınıza azap gelmeden önce,» belâ ve ceza gelmeden önce... Buradaki başa ansızın gelecek azaptan maksat, ölüm olabilir. Çünkü ölüm âhiret azabının başlangıç noktasıdır. Âhiret azabının yolu ölümden geçer. **«Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun.'»** Yani Kur'an'a tabi olun. Nitekim bu sûrenin 23. âyetinde de durum aynı idi. Orada Yüce Allah: *"Allah sözün en güzelini...indirdi,"* buyuruyordu. *"Rabbinizden size indirilenin en güzeli"*nden maksat ruhsatlar değil de azimetler de olabilir. Bir başka ihtimale göre indirilenin en güzeli inabe (Allah'a dönmek) ve itaatta sürekli olmak gibi daha sâlim olanı ve kurtuluşa daha lâyık olanı da kastedilmiş olabilir.

Hasan Basrî bu âyetin manasını şöyle anlamıştır: "Allah'a itaata yapışınız. O'na âsi ve günahkâr olmaktan kaçınınız. Çünkü size indirmiş olduğu şeyler üç çeşittir: Kaçınasınız diye çirkin şeyler, tercih edesiniz diye güzel şeyler ve almakla ya da almamakla üzerinizde herhangi bir günahın olmayacağı bu ikisinin ortası olan şeyler zikredilmiştir ki bu sonuncusu mübahlardır."

56. «Kişinin: 'Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı bana yazıklar olsun!» *"Allah'a karşı"*dan maksat, Allah'a itaat, O'nun hakkını yerine getirmek ve çizmiş olduğu yolda yürümektir.

Râğıb der ki: "Âyetin metninde yer alan *"cenb"* kelimesi organ anlamına "cariha"dır. Çoğulu da "cunub"tur. Sonra organ anlamına gelen bu kelime organın yan tarafı anlamında istiare yoluyla kullanılmıştır. Tıpkı diğer organların sağ ve solunun, sağ taraf ve sol taraf anlamına kullanıldıkları gibi."

Bazı âlimlere göre, bu kelime, Arapçada "cenbul hait" ve "canibul hait " ifadelerinden türemiştir. Mânâsı duvarın yanı demektir. Buna göre âyette yer alan *"cenbullah"* ifadesi, Yüce Allah'ın bize çizmiş olduğu şeriatı hakkında işlediğim aşırılıklardan dolayı yazıklar olsun demek olur. Aşırılık olarak tercüme edilen kelime ihmal ve kusur anlamınadır."

Râğıb bu kelimenin ve karşıtının manasını şöyle açıklar: "İfrat bir şeyde aşırı gitmektir. Tefrit ise geri kalmak, ihmal etmektir."

"Ya hasreta" kelimesinin aslı "ya hasretî"dir Araplar: Ya Hasretî veya lehfetî ve ya hasretâ ve ya lehfetâ ve ya hasretâye ve ya lehvetâye şeklinde bu kelimeleri kullanmaktadırlar. Böylesi kelime, Arapçada yardım dilemek için çağrıda bulunurken kullanılır. Orada geçen *"hasret"* kelimesi elden kaçan ve yitirilen bir şeye üzüntü ve pişmanlık ifade eder. "Bana yazıklar olsun" diye içi yanan kişinin işlemiş olduğu ihmale kendini sevk eden cahilliği ortaya çıkmıştır.

Bazıları der ki: "Hasret insanın kendisinden artık ayrı kaldığı bir şeye üzülmesi, teessüf etmesidir."

«Gerçekten ben alay edenlerdendim.'» Buranın manası da şöyledir: Ben dünyada iken Allah'ın dini ile ve o dine inananlarla alay edenlerden idim. Böylece kusur işledim.

Katâde der ki: "Onlar sadece Allah'a itaatı kaçırmadılar, onlar Allah'a itaat edenlerle üstelik alay ettiler."

57-58. «Veya: 'Allah bana hidayet verseydi» yani hakkı gösterseydi **«elbette»** şirkten, günahlardan **«sakınanlardan olurdum' diyeceği...»** Bir haberde şu ifadeler yer alır: *"Cehenneme girip de cenneteki makamını görünce: "Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum" demiye-*

cek hiçkimse yoktur. İşte bu durum o kimse için bir hasret, iç yangısı vesilesi olur." (30)

«Yahut,» ayan beyan ve müşahade ederek **«azabı gördüğünde: 'Keşke benim için bir kez dönmeye imkân bulunsa da»** inanç ve amelde **«iyilerden olsam' (diyeceği için Allah'a dönün, O'na karşı samimi olun.)»** *"Kişinin Allah'a karşı işlediğim kusurlardan..."* diye başlayan âyetler, daha yukarıda geçen Allah'a dönmeyi ve O'na samimi olmayı ve Kur'an'a uymayı emreden fiillerin sebep bildiren mef'ûlü (tümleci)dür. Kişi anlamına gelen *"nefs"* kelimesinin elif lamsız getirilmesi böyle söyleyeceklerin bütün kişilerin hepsi olmamasından dolayıdır, ya da bütün herkesi kuşatması için çokluk ve genellik ifade etsin diyedir. Buna göre mana şöyle olur: Kişinin, *"Allah'a karşı işlediğim kusurlardan... bana yazıklar olsun..."* diyeceğinin hoş olmaması nedeniyle size emredilen şeyleri yapınız. Âyet metninde yer alan *"gerçekten ben alay edenlerdendim"* şeklindeki ifadeden sonra gelen *"veya"* kelimesi, kişinin ya yukarıdaki ifadeyi veya daha sonraki ifadeyi söyleyeceğine işaret etmektedir. Böylece bu ifadelerin faydasız sebep bildirme olduğu vurgulanmakta ve şaşkınlık ifadesi olacağı ifade edilmektedir.

Âlimler derler ki: "Bazı cehennemlikler: *"Bana yazıklar olsun"* derken, bazıları da: *"Keşke...bir kez dönmeye imkân bulunsa da iyilerden olsam"* diyecektir.

بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَٰتِى فَكَذَّبْتَ
بِهَا وَٱسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
تَرَى ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ

30- Hadisi İmam Ahmed ve Nesaî şu lafızla rivayet ederler: *"Bütün cehennemlikler cennetteki yerlerini görürler ve derler ki: 'Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum.' Böylece cennete hasret kalırlar. . ."* Bkz. Sabunî'nin tahkik ettiği *İbn Kesir Tefsiri* 3/277.

مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ
السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَّهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ
تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾

59. Hayır sana âyetlerim gelmişti de sen onları yalan saymış, kibirlenmeye kalkmış, böylece kâfirlerden olmuştun.

60. Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün. Kibirlenenler için cehennemde bir karargâh mı yoktur?

61. Allah takva sahiplerini kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.

62. Allah her şeyin yaratıcısıdır. O her şeye vekildir.

63. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.

64. De ki: "Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?"

59. «**Hayır sana âyetlerim**» hidayet sebebi olan Kur'an âyetleri «**gelmişti de**» âyet metninde yer alan ve *hayır* manasına gelen *"belâ"* kelimesi olumsuz bir cümlenin olumlu cevabını vermek için kullanılır. Sanki insanoğlu şöyle söylemektedir: Şayet Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum. Ama bana hidayet vermedi. Bu söze karşılık Yüce Allah da **hayır**

Ben sana hidayet verdim, diye cevap vermiş olmaktadır. O gün insanoğlu dünyaya dönmeyi ve güzel amel işlemeyi temenni edecektir. Fakat heyhat zamanı geçmiş, süre sona ermiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti *"kad caet ki"* şeklinde müennes olarak okumuştu. Daha sonra gelen âyetleri de böyle okumuştur. Bu takdirde yapılan bütün hitab insanın nefsine yapılmış olmaktadır. Çünkü nefis kelimesi Arapçada müennestir. İnsanın nefsine hitab edilerek şöyle denilmiştir:

«Sen onları yalan saymış,» bunlar Allah'tan değildir demiş, **«kibirlenmeye kalkmış,»** imanı etmekten yüz çevirerek böbürlenmiş, **«böylece kâfirlerden olmuştun.»** O âyetleri inkâr etmiştin. Bir izaha göre de âyetin manası şöyledir: *"Hayır sana"* peygamberlerden, mûcizelerinden, kitaplardan, onların içindeki hikmetli sözlerden, öğütlerden, taşımış oldukları sırlardan, hakikatlerinden ve içlerindeki ince manalardan oluşan *"âyetlerim gelmişti de sen onları yalan saymış, kibirlenmeye kalkmış"* onlara uymaktan ve şartlarını yerine getirmekten böbürlenmiş *"kâfirlerden olmuştun."* Yani Yüce Allah'ın sana vermiş olduğu nimetleri inkâra kalkmıştın. Peygamberlerin varlığı, kitapların indirilmesi, mûcizelerin gösterilmesi verilen bu nimetlerdendir.

60. «Kıyamet gününde Allah hakkında» O'nu şanına lâyık olmayan şeylerle, meselâ çocuğu olduğu, karısı ve ortağı bulunduğu şeklinde nitelemek suretiyle **«yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün.»** Âyetin manası şöyledir: Onların yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün ya da uğradıkları şiddet veya kafalarında taşıdıkları cehalet karanlığı sebebi ile onları kara yüzlü görürsün. Burada işaret olunuyor ki kıyamet günü insanların yüzü kalplerinin renginde olacaktır. Yalancı kalbler yalanın karalığı ve karanlığı sebebi ile kapkara olacak, yüzleri kalblerinin rengini alacaktır.

Yusuf bin el-Hüseyin der ki: "Kıyamet günü en şiddetli azabı görecek olanlar, Allah'a iftira edip O'nun hakkında kendisinde olmayan şeyleri iddia eden, ya da kendini olduğundan farklı gösterenlerdir."

İmandan ve itaattan **«kibirlenenler için cehennemde bir karargâh mı yoktur?»**

61. «Allah» şirkten ve günahlardan, yani cehennemden korkan ve çekinen **«takva sahiplerini kurtuluşa erdirir.»** Yani Yüce Allah onları kibirlenenlerin karargâhından kurtarır ve istemiş oldukları cennete kavuşturur. **«Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.»** Bu cümle de Allah'ın kurtuluşa erdireceği kimselerin bir başka durumları ve hallerini ifade

etmektedir. Söz konusu ifade onların cenneti elde ederken daha önce azap görmemiş, üzüntü duymamış olduklarını ifade etmektedir. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Onların bedenlerine hiçbir eziyet dokunmayacak, kalblerine de hiçbir hüzün gelmeyecektir.

Âyetin manasını şu şekilde anlamak da mümkündür: Yukarıda işaret olunduğu üzere kurtuluş sebepleri olan takva üzere olmaları dolayısıyla onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar. Kurtuluşun sebebi olan takvaya, kurtuluş denmesine gelince, bu takdirde maksat, fenalığın dokunmamasının ve üzüntünün devam etmeyeceğini ifade etmek değil, asıl maksat sevincin sürekli olacağını ifadedir.

Bu âyette takvaya teşvik vardır. Çünkü takva kurtuluşa sebeptir. Takva sebebi ile cehennem der ki: *"Geç ey mü'min çünki senin nurun benim ateşimi söndürdü."* Takva nedeniyle yaratıklar muttakilerden korkarlar. Örnek vermek gerekirse Bizans'ın Hz. Ömer'e göndermiş olduğu elçilerini gösterebiliriz. Bizans elçisi halife Hz. Ömer'in huzuruna girince kendisini bir korku ve titreme alır. Yüce Allah'tan cümlemizi ihlâs ehli kullarından eylemesini dileriz.

62. «Allah» gerek hayır, gerek şer, gerek iman, gerek küfür **«her şeyin yaratıcısıdır.»** Fakat icbar ederek yaratıcısı değildir. Tam tersine o fiilleri kazanan kişilerin onların sebeplerine sarılması suretiyle yaratıcısıdır.

et-Te'vilat en Necmiyye isimli eserde denir ki: "Kulların fiilleri ve bütün hareketleri bu kapsama dahildir. Allah Teâlâ'nın kendisi ve kelâmı ise buna dahil değildir. Çünkü bir kural vardır. Hitab eden, sözü konuşan hitabın içine dahil değildir ve çünkü Allah Teâlâ bütün her şeyi "kün" (ol) sözü ile yaratır."

«O her şeye vekildir.» Onların üzerinde nasıl diliyorsa öyle tasarruf eder. *"Vekil"*, herhangi bir işi üstüne alan ve onu tamamlamaya kefil olan demektir. Allah Teâlâ kullarının menfaatlerini ve maslahatlarını sağlamaya kefil olandır. Her türlü işlerinde onlara kâfidir. Allah'ın vekil olduğunu bilen kimseye bu bilgisi her türlü işinde yeter. Bu bilgiye sahip olan kimse Allah'ın takdirini bir yana bırakarak plânlamada bulunmaz ve sadece O'na tevekkül eder.

63. «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» Âyetin orjinal metninde geçen *"mekâlid"* kelimesi anahtar anlamına gelen "miklâd" kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin manası şudur: Ulvî ve süflî bütün hazinelerin anahtarları Yüce Allah'ındır. Bu âlemler üzerinde O'ndan başka hiçkimse

tasarrufta bulunamaz.

Hz. Osman (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'a bu âyetteki *"mekâlid"* (anahtarlar) kelimesinin manasını sorar. Rasûlüllah (s.a.v.) der ki: *"Bunun tefsiri yani göklerin ve yerin anahtarları şu duâdır: Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah en büyüktür. O'nu tesbih eder, O'na hamdederim, Allah'tan mağfiret dilerim. Ulu ve azim olan Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur. İlk O'dur, son O'dur. Zâhir O'dur. Bâtın O'dur. Hayır O'nun elindedir. O yaşatır, O öldürür. O her şeye kadirdir"* [31]

Bu açıklamalara göre âyetin manası şöyle olur: Yukarıda zikri geçen duâ ifadeleriyle Yüce Allah birlenir. Ve Allah'a tazim edilir. Bu kelimeler, yeryüzü ve göklerdeki hayırların anahtarlarıdır. Kim bunları okursa o hayırları elde eder. Bir rivayette Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle dediği bizlere nakledilmektedir: *"Yeryüzünün hazinelerinin anahtarları bana verildi. Ve bunlar bana teklif edildi. Ben: Hayır, bazan aç kalmayı bazan tok kalmayı tercih ederim dedim."*[32] Bu, şu demektir: Yüce Allah'ın lütfu ve kahrının hazinelerinin anahtarları kendisinden başka kimsenin elinde değildir. O en âdil hüküm verendir ve anahtar O'nun elindedir. Dilediği kimselere lütfunun hazinelerini açar ve O'nun katından hikmet pınarları, güzel ahlâk mücevherleri çıkar. O dilediğine kendi nefsinde kahrının hazine kapılarını açar ve orada hile, tuzak pınarları ile çeşit çeşit kötü vasıflar fışkırır.

Gerek nefislerde ve gerekse dış âlemlerde bulunan tekvinî (yaratılışa dair), ve tenzîlî (vahiyle indirilmiş) olan **«Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.»** Öyle bir hüsrana uğrayanlardır ki ondan daha ağırı ve ilerisi yoktur. Çünkü bu inkârcılar, cezayı sevaba tercih etmişlerdir. Gönüllerinin kapısını küfür ve nifak anahtarları ile açmışlardır.

Yüce Allah'tan bizleri ticaretinde hüsrana uğrayanlardan değil ticareti kârlı çıkanlardan eylemesini dileriz.

31- İbn Abbas'dan rivayet olunduğuna göre ölümsüz olan iyi işler; "Allah'ı tesbih ederim, Allah'a hamd ederim, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur..." sözleridir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesir*, 2/421.

32- Hadisi Ahmed bin Hanbel ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadisi şu şekilde rivayet etmiştir: *"Rabbim bana Mekke vadisini altına çevirmeyi teklif etti. Ben: Hayır ya Rabbi ben bazen aç bazen tok kalmayı, aç kaldığımda Sana yakarmayı tercih ederim, dedim . ."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/228.

64. «De ki: 'Ey cahiller bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?'» Bu âyetleri müşahade ettikten sonra ey cahiller sizler bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz? *"Emrediyorsunuz"* ifadesi parantez arası niteliğinde bir ifade olup onların bu müşahadeden sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'a Allah'tan başkasına kulluk etmesini emrettiklerini göstermektedir. Onlar zekâlarının hiç çalışmaması nedeni ile Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Sen bizim ilâhlarımızı tanı, biz de senin ilâhına inanalım" demişlerdi.

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ
مِن قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾
بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ
قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ
بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

65. Şüphesiz sana da senden öncekilere de şöyle vahyolunmuştur: "Andolsun Allah'a ortak koşarsan işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun.

66. Hayır, yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol."

67. Onlar Allah'ı lâyık olduğu şekilde tazim etmediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır. Gökler O'nun kudret eli ile dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.

65. «Şüphesiz sana da senden öncekilere de», senden önceki peygamberlere de **«şöyle vahyolunmuştur: 'Andolsun»** farzedelim ki, varsayalım

ki **«Allah'a ortak koşarsan işlerin mutlaka boşa gider»** yani Benim katımda her ne kadar şerefli ve değerli olsan bile yaptığın amellerin sevabı boşa gider **«ve»** amelinin boşa gitmesi sebebi ile yapmış olduğun ticarette **«hüsranda kalanlardan olursun.»** Buradaki hitabın tekil olarak getirilmesi, söz konusu ifadenin her bir peygambere ayrı ayrı söylenmiş olması itibarı iledir. Ve bu ifade "faraza, varsayalım ki" şeklinde gelen bir ifadedir. Bunun gayesi, peygamberleri gayrete getirmek, kâfirlerin ümidini kesmek ve şirkin ne kadar çirkin ve son derece iğrenç olduğuna işaret etmektir. Bir de bunun gayesi Allah'a şirk koşulmasının, bunu yapması hemen hemen mümkün olmayan bir kimseye yasak edilmesi ve onlar böyle bir fiili işlerlerse böyle bir ceza göreceklerine göre, onların dışındakilerin durumu nice olur bunu vurgulamak içindir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Bu âyeti kerime Yüce Allah'ın, Peygamber (s.a.v.)'i terbiye ve başkalarını da tehdit için getirmiş olduğu bir âyettir. Çünkü Yüce Allah peygamberini kendisine şirk koşmaktan ve kâfirlere yağ çekmekten korumuştur."

Burada amellerin boşa çıkarılması, inkâr üzere ölme ile kayıtlanmamıştır. Sebep olarak iki ihtimal düşünülebilir. Ya bu hüküm o müşriklere mahsustur. Çünkü Arap müşriklerinin Allah'a ortak koşmaları çok daha beter ve çok daha çirkindir. Ya da bu ifade küfür üzere ölmekle kayıtlıdır. Nitekim Bakara sûresinde bu mesele küfür üzere ölmekle kayıtlıdır. Söz konusu âyeti kerimede Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse onların yaptıkları işler dünyada da âhirette de boşa gider..*" (Bakara: 217) O halde yukarıdaki, yani bu sûredeki âyeti kerime Bakara sûresindeki kâfir olarak ölme kaydı ile kayıtlıdır.

İmam Şafîye göre, kâfirliğin bizzat kendisi amelleri gidermez, boşa çıkarmaz. Asıl amelleri boşa çıkaran kâfir olarak ölmektir.

Fakat Şafî'nin dışındaki âlimlere göre, bizzat kâfir olmak amelleri giderir. Kişi ister kâfir olarak ölsün, ister ölmesin.

Müfredat'ta denir ki: "Amellerin boşa çıkması çeşit çeşittir:

Bunlardan birisi: Yapılan amellerin dünyevî olması ve âhirete hiçbir faydasının bulunmamasıdır. Nitekim Furkan sûresinde buna şöyle işaret olunmaktadır: *"Onların yaptıkları her bir işi ele alırız. Onu saçılmış zerreler haline getiririz. (Değersiz kılarız)."* (Furkan: 23)

İkincisi ise, yapılan amellerin uhrevî (âhirete dair) ameller olması, ancak bunu işleyen kimsenin söz konusu ameli ile Allah'ın rızasını elde etmeyi kastetmemiş olmasıdır. Nitekim bir hadisi şerifte şöyle buyrulur: *"Kıyamet günü kişi getirilir ve kendisine sorulur: 'Neyle meşguldün?' Soruya muhatap olan: 'Kur'an okumakla' diye cevap verir. Kendisine denir ki: 'Sen filanca kişi Kur'an okuyor densin diye okuyordun' ve daha sonra cehenneme atılması emrolunur."*(33)

Üçüncü ihtimal buradaki amellerin sâlih amel olması fakat o amellere karşılık kendisinden çok daha fazla kötülüklerin bulunmasıdır. İşte terazinin hafif gelmesi deyimiyle işaret olunan da budur. *"Hüsranda kalmak"* ifadesinin *"amellerin boşa gitmesi"* ifadesine atfedilmesi sonucun sebebe atfedilmesi kabilindendir.

66. «Hayır, yalnız Allah'a kulluk et.» Bu ifade, müşriklerin emirlerine bir cevap ve reddir. Şöyle denmiş olmaktadır: Kâfirlerin sana, kulluk et diye emrettikleri şeye ibadet etme. Tam tersine eğer kulluk edersen Allah'a et. Burada şart cümlesi (eğer kulluk edersen) hazfedilmiş (gizlenmiş) ve mef'ul (tümleç) onun yerine getirilmiştir.

«Ve» Allah'ın sana verdiği nimetlere **«şükredenlerden ol.'»**

Bunun kapsamı içinde tevhid ve kulluk etmek vardır. Bunların yanında senin çalışıp çaba göstermenle değil, sadece Allah'ın lütfu ve keremi ile meydana gelen peygamberlik nimeti de mevcuttur.

Şükür üç dereceye ayrılır:

Birincisi sevilen şeylere şükürdür. Bu noktada Müslümanlara Yahudiler, Hristiyanlar ve mecusiler de ortaktır.

İkincisi sevilmeyen şeylere şükürdür. Böylesi şükür eden kimse cennete ilk çağıralacak kişidir. Çünkü cennetin çevresi sevilmeyen şeylerle çevrilmiştir.

Üçüncüsü ise nimeti verenden başka hiç kimseyi müşahade etmemektir. Böyle bir kimse nimeti ve şiddeti müşahade etmez. O, Allah'ın hükmüne ve

---

33- Burada hadis mealen rivayet olunmuştur. Yukarıdaki kimse cehennemin kendileriyle tutuşturulacak olduğu üç kişiden birisidir. Hadisi Müslim, Nesaî rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin rivayeti şöyledir: *"Kıyamet günü hakkında hüküm verilecek ilk kişi. . ."* Bkz. *el -Münziri et-Terğib ve't-Terhib*, 1/61.

kazasına razı olur.

Aklı başında olan kimse Allah'a yönelmeye ve sağa, sola iltifat etmeksizin (dönmeksizin) sadece O'na dönmeye çaba gösterir.

Abdullah bin Abbas ve Abdullah bin Mes'ud (r.a.)lardan rivayete göre bir Yahudi âlimi Rasûlüllah (s.a.v.)'a getirilir. Âlim der ki: "Ey Muhammed Allah'ın kıyamet günü semaları bir parmağına, yeryüzünü bir başka parmağa, dağları bir parmağına, suyu toprağı ağacı bir başka parmağa, bütün yaratıkları da bir diğer parmağına koyacağını, sonra Allah onları sallayarak: Gerçek melik Benim, nerede (dünya) kralları, diyeceğini biliyor musun?" Yahudi âlimin bu ifadesine Rasûlüllah (s.a.v.) teaccüb ettiği için güler ve bunun üzerine şimdi tefsirini yapacağımız âyeti kerime nazil olur." [34]

67. «Onlar Allah'ı lâyık olduğu şekilde tazim etmediler.» Âyet metninde yer alan *"kadr"* kelimesi *Kâmus*'da da işaret olunduğu üzere *"tazim"* manasınadır. Bu açıklamadan sonra âyetin manası şudur: Allah'ı lâyık olduğu şekilde tazim etmediler. Çünkü Allah'a, şan-ı azîmine lâyık olmayacak şeyleri ortak koştular. Arapçada "kadera'ş-şey'e kaddera hû" ifadesi takdir anlamına da gelir. Eğer âyetteki ifadeyi takdir manasına alırsak o zaman mana şöyle olur: Onlar Allah Teâlâ'nın azametini kendi nefislerinde hakkıyla takdir edip bilmediler.

Râğıb, *Müfredat* isimli eserinde der ki: "Onlar Allah Teâlâ'nın asıl mahiyetini bilmediler ve O'nu hakkıyla tanımadılar. Allah'ı lâyık olduğu vasıflarla nitelemediler. O'nu hakkıyla tazim etmediler. Her kim Allah'ı bir şekil ile vasıflarsa ya da ihmale yönelirse en ideal caddeden sapmış ve en güzel yoldan kaymış olur."

«Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır.» Âyette yer alan *"cemian"* (bütün) kelimesi Arapça dilbilgisi açısından lâfız itibari ile hal, fakat mana açısından pekiştirme ifade etmektedir. Bu nedenle tefsir âlimleri derler ki: *"yeryüzü"* kelimesinin *"bütün"* şeklinde pekiştirme ile söylenmesi, yeryüzünde yedi yerin bulunmasındandır; ya da kastedilen yeryüzünün göze görünen, görünmeyen, orta tabaka, bütün tabakalarının kastedilmiş olmasındandır. Âyet metninde yer alan *"kabz"* kelimesi *el-Müfredat*'ın söylediği üzere bir şeyi bütün avucu ile eline almak demektir. Meselâ kılıcı

34- Bu hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî rivayet etmişlerdir. Hadisi İbn Kesir tefsirinde zikreder. Bkz. 2/228. *(Muhtasaru İbn Kesir'de)*

veya başka bir şeyi kabzetmek demek onu avucunun içine almak demektir. İşte bu ifade istiare yoluyla her ne kadar avuç, göz önüne alınmamış bile olsa bir şeyi tasarrufuna almak anlamına kullanılmıştır. Nitekim "evi filancadan kabzettim" denir ki manası, evimi tasarrufum altına aldım, demektir.

Yüce Allah burada *"bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır"* buyurmakla bütün yeryüzünün O'nun mülkiyeti altında olduğuna, kulun mülkiyetinin olamayacağına işaret etmektedir. Meselâ bir kimsenin diğerine: "Bu şey senin elindedir," demesi, senin mülkündedir anlamınadır. Halbuki o kimse bunu bizzat eline almış değildir. Şu halde âyetin manası, bütün yeryüzü, hiçbir rakibi olmaksızın Allah'ın mülkünde ve tasarrufu altındadır. Orada, mülk sahiplerinin kendi mülkleri üzerinde tasarruf ettikleri gibi tasarruf eder, demek olur.

Bütün yeryüzü bunca büyüklüğüne rağmen Yüce Allah'ın kudretine oranla ancak bir tek kabza mahiyetindedir. Bu ifade Yüce Allah'ın azametinin büyüklüğüne, kudretinin mükemmelliğine, Yüce Allah'ın saltanatı ve büyüklüğü karşısında büyük büyük fiillerin son derece değersiz oluşuna işaret etmektedir.

Öte yandan burada, âlemin yıkılıp tahrip edilmesinin Allah açısından son derece basit bir şey olduğu misal verilmek ve hayal ettirilmek sûretiyle vurgulanmaktadır. Misal verilirken ne hakikaten ve ne de mecazen avuç kavramına itibar edilmeyecektir. Nitekim *el-İrşad* vb. eserlerde de aynı şekilde açıklanmaktadır. Âyetin devamı da bu şekilde anlaşılacaktır. Yüce Allah devamında buyuruyor ki:

«Gökler O'nun kudret eli ile» bir araya getirilip **«dürülmüş olacaktır.»** Âyette yer alan *"matviyyât"* "tavaytuşşey'e tayyen" ifadesinden gelmektedir, manası, bir şeyi bir şeye kattım demektir. Bir başka ihtimale göre âyetin manası, gökler O'nun kudret eliyle helâk olacaktır, demektir. Bu takdirde *"matviyyât"* kelimesi ömrün geçmesi anlamına gelen "tayy" mastarından türemiş olur. Arapça'da: "Tavallahu umrahu" denir ki manası, Allah onun ömrünü dürdü, sona erdirdi, demektir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Yedi gökler ve yedi yeryüzü Yüce Allah'ın elinde sizlerin elinizde bulunan hardal tanesi gibidir."

Bir âlim der ki: "Bu âyet müteşâbih âyetlerdendir. Tefsire ve tevile kalkışmaya imkân yoktur. Ancak bunlara iman etmek Yüce Allah'ın işaret ettiği

üzere gereklidir. İlgili âyette Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"İlimde yüksek payeye erişenler ise: 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler."* (Âl-i İmran: 7) [35]

«O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.» Yani kudreti ve azameti bu olan birisi onların şirk koşmalarından ve koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ
مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ
أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا
وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

68. Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi düşüp ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!

69. Yeryüzü, Rabbinin nuru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hakkaniyetle

35- Selef âlimlerinin görüşü budur ve dayanılacak olan görüş de budur. O halde biz herhangi bir temsil (yani mücessem hale getirme) ve ta'til (Allah'a şekil vermek veya sıfatlarını inkâr etmek)e ve benzetmeye ve tevile kalkışmaksızın O'na iman eder, bu konuda tartışmaya girmeyiz. İbn Abbas'ın dediği gibi: Yedi gök ve yedi yeryüzü Allah açısından herhangi birinizin elindeki hardal tanesi gibidir. Yüce Allah kendisini noksan aklın kavrayıp kuşatmasından yüce ve daha üstündür.

hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez.

70. Herkes ne yaptıysa, karşılığı tastamam verilir. Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.

68. «Sûr'a üflenince,» Buradaki üflenmekten maksat bütün canlıların öldürülmesine mahsus olan birinci üfleniştir. Ölülerin dirilmesi için olan ve biraz sonra ifade edilecek ikinci üfleniş buradaki üflenişin birinci üfleniş olacağına karinedir, delildir. Âyette yer alan *"nefh"* (üfürmek) bir şeye rüzgâr üflemek demektir. Arapçada "nefeha bi femihi" ifadesi ağzından rüzgâr çıkardı anlamınadır.

Kur'an'da geçen *"nefh"* kelimesi beş çeşittir:

Birincisi Cebrâil (a.s.)'in Meryem (a.s.)'in gömleğinin yakasına üfürmesidir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeğe şöyle değinmektedir: *" Irzını koruyan o kızı da yad et ki Biz ona ruhumuzdan üflemiş, kendisini de oğlunu da âlemlere ibret kılmıştık."* (Enbiya: 91) *"Ruhumuzdan ona üflemiştik"* ifadesinin manası, emrimizle Cebrâil gömleğinin yakasından üflemişti, demektir. Bir kadını, Cebrâil'in üflemesi ile hamile bırakan ve karnında çocuk yaratan Allah'ı tesbih ederim.

İkincisi Meryem oğlu İsa'nın çamura üfürmesidir. Buna da Yüce Allah şöyle değinmektedir: *"...Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, o da iznimle kuş olmuştu..."* (Mâide: 110) Hz. İsa'nın üfürmesi ile çamuru kuş şekline sokan Allah'ı tesbih ederim.

Üçüncüsü ise Yüce Allah'ın Hz. Âdem'in yaratıldığı çamura üfürmesidir. Bu gerçek de şu âyetle ifade olunmaktadır: *"Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman derhal ona secdeye kapanın."* (Sâd: 72) Yani ruha onun içine girmesini ve ona bağlanmasını emrettim. Eti dile getirip konuşturan, yağ parçasına görme özelliği veren, kemiğe işitme duyusu bahşeden, kendisinden bir ruh ile cesedi dirilten Allah'ı tesbih ederim.

Dördüncüsü ise Zülkarneyn'in ateşteki demire üflemesidir. Cenabı Hak bu olayı şöyle anlatır: *"'Bana demir kütleleri getirin.' nihayet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince (vadiyi doldurunca) 'üfleyin (körükleyin)' dedi..."* (Kehf: 96) Demir parçasını Zülkarneyn'in üfürmesi ile ateşe çeviren Allah'ı hamdederim.

Beşincisi de İsrafil (a.s.)'in Sur'a üfürüşüdür ki bu da konumuz olan Zümer sûresinin 68'inci âyetinde *"sûra üflenince..."* şeklinde ifade edilmiştir. Bir tek üfürüşle kandilin sönmesi gibi, bir üfürüşle ruhları cesetlerden çıkaran ve bir üfürüşle ateşi yakan Allah'ı tesbih ederim ve bir üfürüşle ruhları bedenlere iade eden Allah'ı tesbih ederim. Bütün bunlar Yüce Allah'ın tam mükemmel kudretine birer delildir.

"Sûr", Yüce Allah'ın İsrafil (a.s.)'in ağzına vermiş olduğu nurdan bir boynuzdur.

«Allah'ın diledikleri müstesa olmak üzere» bunlar Cebrâil, İsrâfil, Mikâil ve ölüm meleğidir. Bunlar daha sonra öleceklerdir. **«Göklerde ve yerde ne varsa hepsi düşüp ölecektir.»** Arapçada "saika er-raculü" denir ki manası korktu ve bayıldı anlamınadır. Hatta bayılanın bazen korkudan ölmesi de mümkündür. İşte bu ifade çoğunlukla ölme anlamında kullanılmaktadır. Buna göre âyetin manası, sûr'a üfürülünce korkudan ve sesin şiddetinden ölüp yere yıkılacaklardır, demek olur. Müstesna olan melekler de ölünce Yüce Allah'ın mülkünde bir tek canlı insan, cin, melek ve başka hiçbir yaratık kalmayacaktır. Sadece Kahhar olan Yüce Allah kalacaktır. Ölüm herkes için geçerli bir kuraldır. Zira canlı olarak birisi kalsaydı Yüce Allah'ın *"Bugün hükümranlık kimindir?"* (Mü'min: 16) sorusuna cevap verecek ve *"Kahhar olan tek Allah'ındır"* (Mü'min: 16) diyecekti.

Bu âyette geçen *"sa'k"* ile, Neml sûresinde geçen *"Sur'a üfürüldüğü gün - Allah'ın diledikleri müstesna - göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır."* (Neml: 87) *"Feza'"* kelimesi arasındaki farka gelince fark şudur: Kuşkusuz ölmek manasına olan "sa'k", korkup dehşete kapılmak anlamındaki "feza" dan başkadır. Bayılmak manasına olan da böyledir. Çünkü her korkan mutlaka bayılmaz.

«Sonra ona bir daha üflenince,» bu üflenme birincinin biçiminde ikinci üflenmedir **«bir de ne göresin, onlar»** bütün yaratıklar **«ayağa kalkmış bakıyorlar!»** Âyette yer alan *"kıyam"* kelimesi Arapçada "kâim" kelimesinin çoğuludur. Buna göre mânâ, bir de ne göresin, onlar kabirlerinden kalkmışlar ayakları üzere dikilmişlerdir, ya da durmaktadırlar. Arapçada kıyam, "durmak ve bulunduğu yerde şaşkınlıktan donup kalmak" anlamınadır. *"Bakıyorlar"* ifadesi, yani şaşırmış kimseler gibi gözlerini etrafa çeviriyorlar anlamına, ya da kendilerine yapılacak şeyi bekliyorlar, manasınadır.

Bazı âlimler şöyle anlatırlar: "Onlar semanın ve yeryüzünün nasıl değiş-

tiğine, kendilerini hesaba çağıran davetçinin nasıl çağırdığına, annelerinin ve babalarının kendilerine olan şefkatlerinin nasıl kaybolduğuna ve kendi başlarının telâşına nasıl düştüklerine bakarlar."

Hasımlarının kendilerine ne yapacağına bakarlar. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kabirden dirilip ilk kalkacak olan kişi benim."* (36)

Meleklerin içinde ilk diriltilecek olan sur'a üfürmesi için İsrafil isimli melektir. Arşın gölgesi altında gölgelenecek olan ilk kişi durumu sıkışık olan borçluyu sıkıştırmayıp ona mühlet veren ve borcu silen alacaklı olacaktır. Havzın başına ilk gelecek olanlar bu ümmetin fakirleriyle Allah için birbirlerini sevenler olacaklardır. Kıyamet günü ilk kez elbise giydirilecek olan kişi İbrahim (a.s.)dir, çünkü o ateşe çırılçıplak atılmıştı. Ateşten elbise ilk giydirilecek olan kişi İblis'tir. İnsanlar arasında sonuca bağlanacak ilk dava, kan akıtmak (adam öldürmek) davaları olacaktır. Yüce Allah'ın insanı ilk sorguya çekecek olduğu konu namazıdır. Kadınlar ilkin namazlarından ve kocalarından hesaba çekileceklerdir. Kıyamet günü kula ilk sorulacak şey nimettir. Kendisine şöyle sorulacaktır: Senin vücudunu sağlıklı kılmadım mı? Seni soğuk su ile suya kandırmadım mı? Teraziye konulacak ilk nesne güzel ahlâk olacaktır. Kulun terazisine koyulacak ilk şey çoluğu çocuğuna yaptığı nafaka harcamaları olacaktır. Âdemoğlunun vücudunda şahitlik edecek olan ilk organı uyluğu ile avucu olacaktır. Birbiri ile hasım olup mahkemeleşecek olanlar komşulardır. Kıyamet günü ilk şefaatı peygamberler, sonra âlimler, sonra da şahidler yapacaklardır. Bu ümmetin arasından cennete ilk girecek kişi Hz. Ebu Bekir (r.a.) olacaktır. Hakkın kendisine selâm verip musafaha edeceği ilk kişi Hz. Ömer (r.a.) olacaktır. Zenginlerden cennete girecek ilk kişi aşerei mübeşşereden olan (cennetle müjdelenen on sahabi arasından) Abdurrahman bin Avf olacaktır. (37)

el-Medarik'te müfessir der ki: "Bu âyet gösteriyor ki, sûr'a iki kez üfürülecektir. Birincisi bütün canlıları öldürmek, ikincisi de diriltmek için olacaktır. Cumhura göre ise sur'a üç kez üfürülecektir. Birincisi korku vermek

36- Bu hadis Tirmizî'nin *Sünen*'inde tahric ettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin baş tarafı: *"Ben kıyamet günü ademoğlunun efendisiyim. . ."* şeklindedir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/526.

37- Yukarıdaki biçimde herhangi bir hadisi şerif varid değildir. Burada müfessirin yaptığı çeşitli hadisi şeriflerin baş tarafından almış olduğu ifadeleri biraraya getirme ve derlemeden ibarettir. Meselâ: *"Kıyamet günü ilk elbise giydirilecek İbrahim'dir"* ve *"kabirde kula sorulacak ilk soru namazı hakkındadır. . ."* şeklindeki hadisler örnek olarak gösterilebilir.

içindir. Nitekim Yüce Allah: *"Sur'a üfürüldüğü gün - Allah'ın dilediklerî müstesna - göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır..."* (Neml: 87) buyurmaktadır. İkincisi ölüm için, üçüncüsü de yeniden dirilmek içindir. Şayet üfürülme, iki kez ise, bu takdirde yer alan *"sa'k"* kelimesinin manası *"ölüp yere yıkılırlar"* olur. Eğer sur'a üç kez üfürülecekse manası *"bayılıp yere yığılırlar"* şeklinde olur. Bu takdirde bu üçüncü üfürülüş bazı âlimlerin kanaatlerinde olduğu gibi kıyamet günü yeniden dirildikten sonra meydana gelir."

Sa'd el-Müftî der ki: "Hadislerin zahirine göre sûr'a dört kez üfürülecektir. Bunlardan ikisi öldükten sonra diriltmek için olup Yâsîn sûresinde zikredilmiştir. Bir üfürülüş korku ve dehşet vermek için olup bunu duyanlar bayılacaklardır. Dördüncüsü de yeniden uyanmak ve kendine gelmek içindir."

"Harîdetü'l-Acâib" isimli eserden anlaşıldığına göre, korku ve dehşet üfürülüşü bu üfürülüşlerin içinde ilki olacaktır. Çünkü kıyamet alâmetleri geldiği zaman Allah Teâlâ Sûr'a üflemekle görevli meleğe korku ve dehşet üfürüşünü üfürmesini, buna devam etmesini ve uzatmasını emreder. Sûr'un üfürülüş sesi hergün biraz daha gitgide artacaktır ve böylece bütün yaratıklar dehşete düşecekler, ana şehir merkezlerinde bir araya gelecekler, çobanlar güttükleri hayvanları bırakacak, yırtıcı ve vahşi hayvanlar sûrun sesinden dehşete düşmüş olarak gelecek ve insanlara karışacaklardır. Sonunda yeryüzü ve gökyüzü olduğu halden daha değişik bir hale bürünecektir. Korku ve dehşet üfürülüşü ile sûr'a ikinci kez üfürülme arasında kırk yıl olacaktır. Yüce Allah, yaratıkları diriltmeyi dilediği zaman gökten yere yağmur yağacak ve yeryüzü canlanıp titreşecek, yağmur yağmasına devam edecek sonunda bütün yeryüzünü yağmur kaplayacaktır. Bundan sonra bütün cesetler kuyruk sokumundaki kemikten diriltilecektir. Kuyruk sokumundaki bu kemik insanın ilk yaratılan organı olup yaratılış ondan başlamış ve ondan başlayarak yeniden gerçekleşecektir. Söz konusu kemik, nohut büyüklüğünde olup hadislerde yer aldığı üzere insanın çürümeyecek olan parçasıdır. Bütün yeryüzü bir kitabın sayfası gibi dümdüz olacaktır. Sonra Yüce Allah İsrafil'i diriltecek ve o Beytü'l Makdis'in taşından yapılmış olan sûr'a üfürecek, bu sesin üzerine ruhlar ortaya çıkacaklardır. Ruhların arı vızıltısı gibi sesleri olacak, titreyen cesetleri dolduracaklardır. Sonra her bir nefis Yüce Allah'ın bildirmesi sayesinde kendi cesedine gidecektir. Hatta vahşi hayvanlar, kuşlar ve her ruh sahibi kendi cesedine gidecektir ve bütün herkes ayağa kalkmış bakacaktır. Sonra Yüce Allah onlara dilediğini yapacaktır.

69. «Yeryüzü, Rabbinin nuru ile...» Buradaki *"nur"*, insanların önüne gelen ve etrafa yayılan muayyen bir ışıktır. **«Aydınlanır,»** yani kıyamet arasatı aydınlık ve ışıklı olur. Yeryüzü Rabbinin nuru ile, yani O'nun uygulayacağı adaletle aydınlanır.

Burada adalet yerine istiare sanatı ile *"nur"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü yeryüzünün her tarafını aydınlatan ve hakları ortaya çıkaran adalettir. Bu tıpkı zulme karanlık anlamına gelen zulmet isminin verilmesi gibidir. Bir hadisi şerifte: *"Zulüm kıyamet günü karanlıklardır,"* buyurulmaktadır.[38] Yani zulmün şiddeti, onu işleyenin uğrayacağı şiddete ve sıkıntıya sebeptir. Ya da zulüm gerçekten zalimin karanlıklarda kalmasına sebeptir. Böylece mü'minlerin nurları önlerinde ve sağlarında giderken zalim yolunu bulamaz. Âyetteki *"nur"* kelimesinden maksat adalet olduğu için Allah'ın ismi *"yeryüzü"* kelimesi yerine kullanılan zamire muzaaf olmuştur. Yani *"Rabbinin nuru"* ifadesi "yeryüzünün Rabbinin nuru" şeklindedir. Çünkü yapılan bu izafet ancak yeryüzünde yayılan hüküm ve adalet sayesinde oranın aydınlanması kastedildiğinde güzel olur. Ya da âyetin manası, yeryüzü kıyamet günü, Allah'ın oradaki nuru ile aydınlanır. Dünyada olduğu gibi aydınlatıcı bir takım araç ve gerecin vasıtalık etmesine ihtiyaç yoktur, demek olur. Buna göre böyle bir nur ile değişmiş olan yeryüzünün çehresi güneş, ay ve bunların dışında başka aydınlatıcı cisimler olmaksızın aydınlanır. Bu nedenle yani bu mana dolayısı ile nur, Allah'ın adına izafe edilmiş olur.

«Kitap konulur,» yani hesap ve ceza konulur. Bu ifade Arapçada "vadaa el muhasib kitabel muhasebeti beyne yedeyhi" (muhasebeci muhasebe defterini önüne koydu) ifadesi gibidir, ya da *kitap*'tan maksat amel defterlerinin onları bizzat işleyen kimselerin bazılarının sağ, bazılarının sol elinde olmasıdır. Çoğul yerine cins ismi olan (el-kitab) bir isimle yetinilmiştir. Çünkü her bir kimsenin müstakil ve bağımsız ayrı bir kitabı (amel defteri) vardır.

«Peygamberler ve» ümmetlerin lehlerine ve aleyhlerine meleklerden ve mü'minlerden **«şahitler getirilir.»** Bu ifade işaret ediyor ki peygamberler ve şahitler hüküm, yargı ve hesaba çekilmek için çağırıldıklarına göre acaba milletlerin, isyankârların ve günahkârların hali nice olur?

«Ve aralarında» kulların aralarında **«hakkaniyetle»**, adaletle **«hüküm**

38-Bu ifade Müslim'in *Sahih*'inde, Tirmizînin *Sünen*'inde rivayet etmiş oldukları bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/714.

verilir.» Sevapları azaltılarak, cezaları artırılmak sureti ile vadedildiği gibi, **«onlara asla zulmedilmez.»** Âyeti kerime adaletle başladığı gibi, zulüm edilmeyeceği ifadesi ile bitmektedir.

70. Mükellef olan **«herkes ne yaptıysa, karşılığı tastamam verilir.»** herkese yaptığı iyiliğin, kötülüğün, itaatın ve günahın karşılığı tastamam verilir.

«Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir.» Allah onların yaptıklarını şahitlerden daha iyi bilendir. Çünkü O, fiillerin yaratıcısıdır. Kulların fiillerinden hiçbir şey cenabı Allah'tan gizli kalmaz. Allah şahitleri sadece kulların aleyhine olan delilini pekiştirmek için çağırır.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Kıyamet günü olunca Allah Teâlâ yeryüzünü başka bir biçime sokar. Yeryüzünün genişliğini ve uzunluğunu işte şu kadar artırır. Yaratıkların; itaatkârının ve günahkârının ayağı yere basınca Yüce Allah onlara kelâmını işittirir ve der ki: Benim kâtiplerim açıktan açığa yaptıklarınızı yazıyorlardı. Fakat gizlemiş olduğunuz şeyleri bilmiyorlardı. Ben ise sizin gizlediğinizi de, dışa vurduğunuzu da biliyorum. Bugün ben dışarıya vurduğunuz ve içinizde gizlediğinize uygun olarak sizi hesaba çekeceğim. Sonra aranızdan dilediğim kimseleri bağışlayacağım."

Şeyh İzzüddin bin Abdüsselâm der ki: "Ekseri âlimlere göre kulun içinden geçeni meleklerin bilmesine imkân yoktur. Şüphesiz hafaza melekleri Levhi Mahfuz'un bekçilerinin kendilerine söyleyip yazdırmasını isterler. Ve böylece kulun zahirde işlemiş olduğu bütün fiilleri ve içinden geçen azmi öğrenmiş olurlar. Fakat insanın içinden geçen sırların içinde Allah'tan başkasının bilemeyeceği sırların bulunması da mümkündür. Kıyamet günü gelince Allah Teâlâ: 'Levh-i Mahfuz nerede?' diye sorar. Bu soru üzerine Levh-i Mahfuz getirilir. Onun şiddetli bir sesi vardır. Yüce Allah sorar: 'Tevrat'tan, Zebur'dan, İncil'den ve Furkan'dan senin üzerine yazdıklarım nerede?' Levh-i Mahfuz der ki: 'Ya Rabbi onları Ruhu'l-Emin benden aldı.' Bunun üzerine Ruhu'l-Emin getirilir. Getirilirken tir tir titremede, iki bacağı birbirine çarpmaktadır. Yüce Allah sorar: 'Ey Cebrâil Levh-i Mahfuz senin Benim kelâmımı ve vahyimi aldığını ve naklettiğini iddia ediyor, bu doğru mudur?' Cebrâil: "Evet ya Rabbi,' der. Yüce Allah sorar: 'Onlar hakkında ne gibi bir işlem yaptın?' Cebrâil cevap verir: 'Tevrat'ı Musa'ya, Zebur'u Davud'a, İncil'i İsa'ya, Kur'an'ı da Muhammed (s.a.v.)'e ulaştırdım. Her peygambere peygamberlik görevini tebliğ ettim. Her sahife sahibi peygambere sahifelerini verdim. O anda Ey Nuh!' diye bir çağrı yapılır. Nuh (a.s.) göğsü titreye titreye, ba-

cakları birbirine çarpa çarpa getirilir. Allah Teâlâ sorar: 'Ey Nuh, Cebrâil senin gönderilmiş peygamberlerden olduğunu iddia ediyor.' Nuh: 'Doğru söylüyor ya Rabbi.' Allah Teâlâ sorar: 'Kavminin arasında ne yaptın?' Nuh Cevap verir: 'Gece gündüz onları davet ettim fakat benim davetim onların kaçmalarından başka bir işe yaramadı.' Birden: 'Ey Nuh kavmi! diye bir çağrı duyulur ve Nuh kavmi bir tek zümre halinde getirilir. Yüce Allah der ki: 'Bu Nuh'tur. Size peygamberlik mesajının ulaştığını iddia ediyor.' Bunun üzerine Nuh kavmi: 'Ya Rabbi bize Nuh hiçbir şey tebliğ etmedi,' der. Sonra peygamberliği inkâr ederler. Allah Teâlâ Nuh'a sorar: 'Ey Nuh bunların iddialarına karşılık elinde delilin var mı?' Nuh (a.s.) der ki: 'Evet ya Rabbi. Muhammed (s.a.v.) ve ümmetidir.' Nuh kavmi der ki: 'Bu nasıl olur? Biz onlardan önce geçen ümmetiz. Onlar ümmetlerin en sonuncusu.' Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) getirilir. Yüce Allah buyurur ki: 'Ya Muhammed, bu Nuh seni şahit gösteriyor.' Bunun üzerine Rasûlüllah, peygamberlik görevini tebliğ etti diye Nuh'a şahitlik eder ve: *"Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar diye Nuh'u kendi kavmine gönderdik"* (Nuh: 1) âyetinden başlayarak sûrenin sonuna kadar okur. Allah Teâlâ Nuh kavmine: 'Sizin aleyhinize hak vacip oldu. Azap hükmü kâfirlerin aleyhine gerçekleşti,' buyurur. Ve sonra emreder, amelleri tartılmaksızın, hesapları ortaya koyulmaksızın bir tek zümre halinde cehenneme atılırlar. Diğer ümmetlerin hepsine de bu şekilde yapılır. Çünkü Kur'an-ı Kerim onlardan ve durumlarından söz etmiştir.

Haberde varid olduğuna göre adamın birisi Allah Teâlâ'nın huzurunda durur." Yüce Allah: "Ey kötü kul. Sen günahkâr ve âsi idin," der. Kul: Hayır vallahi ben yapmadım," der. Kendisine Senin aleyhine delil var," denilir ve kendisi ile görevli hafaza meleklerine emrolunur. Kul: "Bana iftira ediyorlar," der. Bu sefer organları aleyhine şahitlik eder ve emrolunur, cehenneme atılır. Cehenneme atılan bu kul, organlarını kınamaya başlar. Onlar: 'Biz bunları kendi irademizle söylemedik. Bizi her şeyi konuşturan Allah söyletti," derler.[39]

İşte zaman, mekân ve benzerleri öyle şahitlik ederler. Kurtuluş, Allah'tan başkasını bir yana bırakarak, O'nun zikri ile ve O'na itaatla meşgul olmaktadır.

39-Bu Müslim'in, Nesaî'nin ve Bezzar'ın rivayet ettikleri sahih hadisin mealen ifadesidir. Müellif hadisi lâfzıyla nakletmemiş, onu mealen ifade etmiştir. Hadis için Bkz. *Muhtasar İbn Kesir* c.3 sh. 260. Hadisin lâfzı şöyle başlar: *"Bir gün Rasûlüllah (s.a.v.) gülümser, sonra der ki: Bir kulun kıyamet günü Rabbi ile olan mücadelesine şaşarım..."*

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ
حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ
رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ
لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ
عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

71. O inkâr edenler bölük bölük cehenneme sürülür. Nihayet oraya geldikleri zaman kapıları açılır. Bekçileri onlara: "Size içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?"derler. Onlar: "Evet geldi" derler, ama azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.

72. Onlara: "İçinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötü!" denilir.

71. «O inkâr edenler» önderleri ile birlikte **«bölük bölük cehenneme sürülür.»** *"Zümer"*, "zümre" kelimesinin çoğulu olup az bir topluluğun adıdır. Kelime "zemir" den türemiştir ki, manası sestir. Çünkü topluluk sessiz olmaz. Buna göre mana şöyle olur: İnkâr edenler bizim tarafımızdan hesapları görüldükten sonra bölük bölük cehenneme sürülürler. Bu sürülme, şiddetle ve kendilerine değer verilmeksizin yapılır. Ve bu durumda bölük bölük, birbirinin peşisıra sapıklıkta ve kötülükteki derece ve tabaka farklılığı uyarınca gruplar yapılarak cehenneme sürülürler. Ve cehennem, onları asık bir yüzle

karşılar. Tıpkı onların, emirleri, yasakları, emredenleri ve yasaklayanları asık bir yüzle karşıladıkları gibi.

«Nihâyet oraya geldikleri zaman kapıları açılır.» Cehenneme girsinler diye cehennemin yedi kapısı açılır. Nitekim Yüce Allah buna şöyle işaret eder: *"Cehennemin yedi kapısı vardır..."* (Hicr: 44) Cehennemin onların geliş vakitlerine kadar kapalı tutulmasının faydası ise, cehennemi korkunç kılmak ve ateşini tutuşturmaktır.

Şöyle denmiştir: "Cehennemlikler tıpkı hapis mahkûmları gibi cehennemin kapısını kapalı bulacaklar, orada kapı açılana kadar dikilip bekleyeceklerdir. Bu, kendilerini azarlamak ve değerlerini düşürmek içindir. Bu, ruhanî azap kabilindendir ki, cismanî azaptan çok daha beterdir. Onların kapının yanında durmaları, kendileri açısından azabın hemen verilmesinden daha evlâdır. Bu görüşü şu nokta pekiştirir: Kâfirin şiddet, sıkışıklık ve korku içinde ayakta durması uzayınca der ki: "Ya Rabbi beni cehennemin içinde bile olsa biraz rahatlat."

«Bekçileri onlara:» Azarlamak, daha acıya gark etmek ve elem vermek için...derler. Âyette geçen *"hazene"* kelimesi "hâzin" kelimesinin çoğulu olup hazinenin ve içinde bulunan şeylerin muhafızı demektir. Burada ise maksat cehennemin bekçileri ve zebanileridir. Onlar cehennemliklere azap etmekle görevli meleklerdir.

«'Size içinizden» sizin gibi Âdem olan kendi cinsinizden kendilerine başvurmanız, sözlerini anlamanız kolay olsun diye **«Rabbinizin âyetlerini okuyan»** -bundan maksat Allah'ın peygamberlere indirdiği âyetlerdir.- **«Ve bugüne»** yani bu vakte **«kavuşacağınızı ihtar eden»** sizi bu hususta korkutan **«peygamberler gelmedi mi?' derler.»** O vakitten maksat kıyamet günü değil cehenneme girecekleri andır. Âyetin böyle anlaşılması gereklidir. Çünkü âyetteki *"izafeti lâmiye"* kıyamet gününün sırf kâfirlere mahsus olduğunu ifade eder. (Oysa kıyamet günü sırf kâfirlere mahsus değildir. Bu nedenle buradaki günü, kıyamet günü değil, cehenneme giriş anı olarak almak doğru olacaktır.) Ayrıca Arapçada "yevm" ve "eyyam" kelimeleri şiddet ve sıkıntı anları için çok kullanılır. Bu nedenle âyette yer alan *"yevm"* kelimesi vakit anlamına alınmıştır.

Bu âyeti kerime şeriat gelmeden herhangi bir kimsenin mükellef tutulamayacağına delildir. Zira kâfirlerin azarlanmalarına hep peygamberin gelmesi, kitabın tevdi edilmesi sebep gösterilmiştir.

«Onlar: 'Evet geldi' derler.» Evet bize peygamberler geldi, bize Allah'ın âyetlerini okudular. Bizi uyardılar, derler. Böylece onlar kendilerine peygamber geldiğini, ikrarın ve itirafın hiç fayda vermeyeceği bir zamanda itiraf ederler.

«Ama azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur», vacip olmuştur. Bu söz Yüce Allah'ın İblis'e söylediği şu sözdür: *"Mutlaka sen ve sana uyanların hepsi ile cehennemi dolduracağım."*(Sâd: 85) Onlar bu itiraftan sonra: "Bizler İblis'e tâbi olanlardandık. Peygamberleri yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmedi, siz sadece yalancısınız dedik," derler.

72. «Onlara: 'İçinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin», orada ebedî kalacağınız takdir edilmiş olarak girin.

«Kibirlenenlerin yeri ne kötü' denilir.» Burada, diyenin kim olduğu kapalı bırakılarak söylenen sözün korkunç bir söz olduğu vurgulanmıştır. *"Kibirlenenlerin yeri ne kötü"* ifadesinin manası, iman ve itaat etmekten kaçınan kibirlenenlerin yeri ne kötü, demektir. "Kibirlenenler" manasına gelen *"el-mütekebbirîn"* kelimesinin başındaki *"elif - lâm"* cins ifade eder. Ancak bunun cins ifade etmesi hakkı kabul etmeyerek böbürlenmeleri dolayısıyla cehennemde yer alacaklarına işarete engel değildir. Çünkü onların cehenneme girmeleri, azap hükmünün önceden geçmiş olmasıdır. Azap hükmü ise onların üzerine böbürlenmeleri, inkâr etmelerine binaen verilmiştir. Şu halde onların böbürlenmeleri ve diğer kötü fiilleri hep önceden geçen azap hükmünün birer sonucudur.

Burada âsilerin iki sınıf olduklarına işaret vardır: Bir sınıf böbürlenenlerdir ki bunlar ısrarcı olanlar, İblis'in peşinden gidenlerdir. Bunlar cehennemde ebediyyen kalacaklardır. Bir diğer sınıf ise mütevazidirler. Bu grup tevbe edenler ve Âdem (a.s.)'e uyanlardır. Bunlar kurtuluşa ererler. İşte bu delil bile ortaya çıkarıyor ki, şirkten sonra, kibirden daha büyük bir günah yoktur. Hatta şirk bile kibirden kaynaklanır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: *"...O (İblis) yüz çevirdi ve büyüklük tasladı ve böylece kâfirlerden oldu."* (Bakara: 34) Bu ifade şu hadisi kutsideki ifadeyi desteklemektedir: *"Kibriya Benim ridamdır. Azamet izarımdır. Kim bu iki hususta Benimle boy ölçüşmeye kalkışırsa onu cehenneme atarım."*[40]

40- Bu hadisi Ebu Davud *Sünen*'inde şu lâfızla rivayet eder: *"Bunlardan herhangi birisi hususunda kim Benimle boy ölçüşmeye kalkarsa onu cehenneme atarım."* Bu hadis Müslim'de başka bir lâfızla yer alır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/613.

Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez."* Birisi sorar: İnsan elbisesinin ve ayağındaki ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır. Rasûlüllah (s.a.v.) cevap verir: *"Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakkı tanımayarak azmak ve insanları küçümsemektir."*[41] Yani kibir, Yüce Allah'ın emirlerinde ve yasaklarında hakka riayet etmemek, insanları küçük görmek ve ayıplamaktır. Bu hadis sözkonusu huyları çirkin ve ağır göstermek için varid olmuştur.

وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا
رَبَّهُمْ إِلَى ٱلْجَنَّةِ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا
وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَٱدْخُلُوهَا
خَٰلِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ
وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۚ
فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ
حَوْلِ ٱلْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِىَ
بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٥﴾

41-Hadisi Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî rivayet ederler. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Camiu'l-Usûl*, 10/614.

73. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir. Oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: "Selâmet size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya," derler.

74. Onlar: "Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı, ne güzelmiş!" derler.

75. Melekleri görürsün ki, Rablerini hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adâletle hükmolunmuş ve: "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun" denilmiştir.

73. «Rabblerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük» fazilette ve bulunduğu tabakanın yüceliğindeki çeşitli mertebelerine göre çeşitli zümreler halinde **«cennete sevk edilir.»** bu sevkediliş hesaptan öncedir. Ya da hesaptan biraz sonradır. Biraz sonra oluşu âyetin daha öncesinde yer alan *"Yeryüzü, Rabbinin nuru ile aydınlanıp kitap konulur."*(Zümer: 69) ifadesi ile uyumludur. Müslümanları sevkedenler ise Yüce Allah'ın emri uyarınca meleklerdir. Melekler onları yormadan ve bitkin hale getirmeden, tam tersine sevinç ve neşe ile değerlerini artırmak ve şereflendirmek üzere sevkederler. Bundan amaçları kendilerini bir an önce keramet yurduna ulaştırmaktır.

Burada *"sakınanlar"* dan maksat şirkten kaçınanlardır. Onlar cennetin avamı, yani orta tabakasıdır. Bunların üzerinde Yüce Allah'ın haklarında: *"O gün cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır."*(Şuarâ: 90) buyurduğu kimseler vardır. Bunların da üzerinde haklarında: *"Takva sahiplerini heyet halinde çok merhametli olan Allah'ın huzurunda topladığımız..."* (Meryem: 85) buyrulan kimseler vardır.

Cennete sevkedilenlerle cennetin kendilerine yaklaştırıldığı zümreler arasında fark vardır. Aslında sevk edilenler zalimlerdir. Cennetin kendilerine yaklaştırıldığı kimseler ise orta yolu tutanlar ve daha önce geçen vefa sahibi kimselerdir.

«Oraya varıp da kapıları açıldığında», kendilerine bekleme yorgunluğu gelmesin diye cennetin sekiz kapısı açıldığında... Çünkü ferah ve sevinç

yurdu olan cennet kapıları, misafirlerin ve gelen konukların suratına kapanmaz.

Çünkü bu kapılar, kerem kapısıdır. Eğer cennetlikler cennete geldiklerinde cennetlerin kapıları kendilerine açılacak ifadesi Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in: "*Cennetin kapısını ilk açacak olan benim.*"[42] ifadesi ile çelişmiyor mu? diye sorulacak olursa, cevap olarak deriz ki: Cennetliklerin oraya ulaşmasından önce cennetin kapılarının açılması Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onların açılmasına dair yapmış olduğu duâ sebebiyledir. Şayet Rasûlüllah önceden böyle bir duâ yapmış olmasaydı cennetin kapıları açılmazdı. Sonra Rasûlüllah'ın bu duâsı nedeniyle hesap bitinceye kadar cennetin kapıları açık kalacaktır. Hesaptan ve sırattan sonra cennetlikler oraya geldiklerinde Rasûlüllah'ın daha önce yapmış olduğu duâsının bereketi ile kapıları açık bulacaklardır. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah şöyle buyurur: "*Cennetin kapısını ilk çalacak olan kişi benim. Cennet, ben ve ümmetim bölük bölük, sırayla oraya girmedikçe diğer ümmetlere yasak olacaktır.*[43]

Âcizane kanaatimize göre, cennetin kapısının ilk açılması ve ilk vurulması, cennete öncelikle kimin gireceğine dair bir misal ve canlandırma olsa gerektir. Bunun dışında başka bir yoruma bizce ihtiyaç yoktur. Cennetin kapılarının sekiz tane olduğu hadislerle bilinmektedir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle der: "*Cennetin sekiz kapısı vardır. İki kapısı arasındaki mesafe süvarinin gidişiyle yetmiş yıldır. Kapının iki kanadı arasındaki mesafe ise Mekke ile Basra arasındaki mesafe kadardır.*"[44]

Bazıları cennetin kapısının sekiz tane olduğu, "sekiz vavı" ile bilinir, demişlerdir. Ancak sekiz vavı düzenli değildir. Bu vavla ilgili olarak Tevbe sûresinin sonunda açıklama yapılmıştır.[45]

Bazı âlimlere göre cehennemin kapısının yedi, cennetin kapısının sekiz olmasının sebebi şudur: "Cennet Allah Teâlâ'nın fazlı ve ihsanıdır. Cehennem ise adaletinin gereğidir. Fazl ve ihsan adaletten daha üstündür. Cennet rah-

42- Hadisi Müslim şu lâfızla rivayet eder. "*Kıyamet günü tabisi en çok olacak peygamber benim ve cennetin kapısını çalacak ilk kişi benim.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/270.

43-Bu lâfızla bu hadisi görmüş değiliz. Hadisi Ahmed ve Tirmizî buna yaklaşık lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/271.

44- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebi Şeybe benzer lâfızlarla rivayet etmişlerdir Bkz. Suyutî, *ed-Dûrru'l-Mensur*, 5/343.

45- Yedi sayısına atıf yapan vav'a "sekiz vavı" denir. Meselâ "*Onlar yedi kişidir ve sekizincisi köpekleridir.*" (Kehf: 22) âyetindeki "*vav*" hafi, vav-ı semaniye (sekiz vavı)dir. (Çeviren).

metin, cehennem ise gazabın eseridir. Rahmet önceliklidir ve gazaba üstündür."

«**Bekçileri**» cennetin bekçisi "rıdvan" ve diğer melekler «**onlara:**» Cennete girdikleri esnada müttakilere: «**'Selâmet size!**» Her türlü kötü şeylerden ve elemlerden kurtuluş size! Âyetteki bu ifade, selâm sözü değil bir haber vermedir. «**Tertemiz geldiniz**», isyanın kirinden temiz oldunuz, ya da size mübah kılınan nimetlerden dolayı gönlünüz hoş oldu. «**Artık ebedî kalmak üzere girin buraya,' derler.**» Yani girin cennete derler. Girin fiilinin başındaki *"fa"* harfi onların temiz olmalarının cennete girmelerine ve ebediyeti kazanmalarına sebep olduğuna işaret etmektedir. Bu temizlik, ister af edilmek suretiyle, ister azap görmüş olmak şeklinde olsun farketmez. Çünkü her ikisi de onların hem zahirlerini hem batınlarını temizleyicidir. Zahirlerini güzelce ikrar ettikleri ve bedenî amel işledikleri için; batınlarını da niyetleri ve inançları güzel olduğu için temizlemiştir.

74. «Onlar: 'Bize verdiği sözde sadık olan» yani cennete girmeye dair bize vermiş olduğu sözünü gerçekleştiren... demektir. Bu sözlerden birisi: *"Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun."* (Fatır: 34) âyeti kerimesidir.

Sehl der ki: "Bunların içinde, verdiği sözde sadık olduğu için Allah'a hamdedenler olduğu gibi, her türlü durumda hamde lâyık olduğu için hamdedenler de vardır. Bu ikinci grup birincilerin bilmedikleri nimetleri bildiklerinden hamdederler, bu bakımdan bu hamd birinciden daha ileridir."

«**Ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun.**» Hamdolsun demek, bütün hamdler Allah'a mahsustur demektir. Âyetin orjinal metninde yer alan *"arz"* dan maksat istiare yoluyla cennetin toprağı olup orada kalacakları mekânı kastetmektedir. Böylesi bir mekânın miras bırakılması; verilmesi; amelleri dolayısıyla kendilerine bırakılması ve temlik edilmesi demektir. Ya da orada tasarruflarına imkân verilmesi demektir. Tıpkı vârisin, vârisçi olduğu malın eline verilmesi gibi. *"Dilediğimiz yerinde oturacağımız"* ifadesine gelince, *"netebevveu"* fiili "mebaet"ten türemedir. Bunun manası da konaklama yeri demektir. Arapçada "bevvettu lehu mekânen" denilir ki manası o kimseye bir mekân ve yer hazırladım, düzenledim demektir. Buna göre âyetin manası, bizim her birimiz başkasının cennetinde değil, Allah'ın geniş cennetinde dilediği mekânda oturdu, demek olur. Üstelik cennette manevî makamlar vardır. Ve *Tefsir-i Kebir*'de söylendiği gibi cennete gelenler o makamlardan alıkonulmazlar.

İslâm hakîmlerinden (Bilge kişi) birisi der ki: "Cennet iki çeşittir. Cismanî cennetler, ruhanî cennetler. Cismanî cennetler ortaklığa tahammül etmezler, fakat ruhanî olanlara gelince, bu cenneti bir kişinin elde etmesi, diğerlerinin de elde etmesine engel değildir."

Fenarî'nin Fâtihâ Sûresinin tefsirinde şu ifadeleri vardır: "Bil ki cennet iki çeşittir: Maddî cennet, manevî cennet. İnsan aklı bunların her ikisini de idrak edip kavrar. Tıpkı âlemin de lâtif ve kesif, gayb ve şehadet âlemi olması gibi. Mükellef ve muhatab olan nefsin elde ettiği nimet vardır. Nefis bu nimeti nazarı vasıtası ile kazanmış olduğu marifet ve ilimlerden alır ve yine lezzet ve şehvetlerden elde ettiği nimetler vardır. Nefsin hayvanî tarafı maddî güçleri kanalıyla bunları elde eder. Bu nimetler yeme, içme, nikâhlanma, giyinme, kokular ve hoş nağmeler, memeleri yeni tomurcuklanmış kadınlardaki maddî güzellikler, güzel yüzler, çeşit çeşit renkler, ağaçlar ve nehirlerdir. Bütün bunları duyu organları nefsi natıkaya aktarırlar. Ve nefis bunlardan lezzet alır. Böylece maddî cennet, cisim gibi; aklen kavranan ise ruh gibi olur. Bu nedenle ona Yüce Allah "darul hayevân" (yaşama yurdu) diye isim vermektedir. [46] Bunun sebebi o hayatın yaşanacak hayat olmasından, yaşayanların da hem madden hem de manen nimeti tadacak olmalarındandır. Cennet de içindekiler açısından nimeti son derece tadılacak bir yerdir ve yine içindeki kişilerce doldurulması taleb edilecektir. Bu ifade, cennetin genişliğine ve ihtiyaç oranında içine girecek kişilerin artırılacağına işarettir, ancak hiç kimse başkasının yerine girmeyecektir."

Fethu'r -Rahman isimli eserde denir ki: "Rivayet olunur ki, Muhammed ümmeti ilkin cennete girecek ve cennette dilediği yerde konaklayacak, sonra diğer ümmetler girecektir."

«İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş!' derler» Yani mükâfatları olarak cennet ne güzelmiş derler.

Büyüklerden birisi der ki: "İşlenen hiçbir farz, hiçbir nafile, hiçbir hayır işi ve bir haramın terki mekruhun işlenmemesi yoktur ki karşılığında cennette oraya girecek kimsenin erişecek olduğu özel bir nimet olmasın. Üstünlük çeşitli mertebelerde olacaktır. Bunlardan birisi yaş itibari iledir. Fakat bu itaatta

46- Müellif (r.a.) burada Ankebut sûresinin 64. âyeti olan *"Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!"* (Ankebut: 64) işaret etmektedir.

MÜ'MİN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 85 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ
الذَّنبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِن بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ
وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ
كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ
كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾

1. Hâ. Mîm.

2-3. Kitabın indirilişi, mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafındandır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dönüş ancak O'nadır.

4. İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Onların şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın.

5. Onlardan önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da yalanladılar. Her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılla, hakkı yok etmek için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine Ben onları kıskıvrak yakaladım. İşte Benim azabım nice imiş! (gör.)

6. Böylece inkâr edenlere: "Onlar cehennemliktir" diye Rabbinin sözü tam gerçekleşti.

1. «Hâ. Mîm.» kelimesi, sûrenin adıdır. Buna göre mana, bu sure Hâ Mîm isimli sûredir, demek olur.

2-3. «Kitabın indirilişi,» bu indirilen kitap **«mutlak galip, hakkıyla bilen...»** Yüce Allah'ın sıfatları arasında *"mutlak galip, hakkıyla bilen"* şeklinde bu iki sıfatın özellikle belirtilmesi, Kur'an'da bulunan ve Yüce Allah'ın mükemmel kudretine, sonsuz ve faydalı ilmine delâlet eden îcaz ve çeşitli ilimler nedeniyledir.

«Günahı bağışlayan...» Bu ifade, Yüce Allah'ın sıfatlarından bir diğeridir.

Burada Arapça dilbilgisi açısından insanın aklına şöyle bir soru takılabilir. Yukarıda geçen "*Allah*" lâfzı marifedir. Buna sıfat teşkil eden "*ğâfiri'z-zenb*" ifadesi, bir izafet tamlamasıdır. Şekil itibariyle izafet-i lâfziye olan bu tamlama nekredir. Oysa kural olarak sıfatla mevsufun ikisinin de ya marife, ya da nekre olması gereklidir. Burada mevsuf "Allah" marife, sıfat olan "ğâfiri'z-zenb" nekredir. Acaba bu kurallara aykırı olmuyor mu? Bu soruya cevap olarak deriz ki, buradaki izafet, lâfziye değil, hakikiyyedir. Çünkü günahların bağışlanması için özel bir zaman tayin edilmiyor. Zira Yüce Allah'ın sıfatları ezelîdir. Durmadan yenilenmekten ve herhangi bir zamanla kayıtlı ol-

maktan münezzehtir. Bu sıfatların meselâ burada günahların bağışlanması meselesinde olduğu gibi bağlı olduğu olayın sonradan olma durumuna göre daha sonra gerçekleşse bile aslı itibariyle yenilenme ve herhangi bir zamana kayıtlı olmaktan münezzehtir. Arapça açısından ism-i fail ile - burada ğâfir kelimesi ile - sıfat-ı müşebbehe aksine süreklilik murad olunabilir.

Âyet metninde geçen "*ğâfir*" kelimesi örten, silen demektir. "*Zenb*" ise günah demek olup "zenebu'ş-şey" (bir şeyin sonu) manasına kıyasla sonunda insana zarar veren her fiile "zenb" denilir. Bu âyet-i kerimede Yüce Allah "ğâfiri'z-zünûb" (günahları bağışlayan) şeklinde çoğul bir ifade kullanmamıştır. Tekil olan "zenb" kelimesiyle tıpkı "elhamdü lillah" ifadesinde olduğu gibi günah cinsi kastedilmiştir. Buna göre âyetin manası: "Küçük büyük bütün günahları tevbeyle ve tevbesiz bağışlayan, onu işleyeni, buradaki büyük medih makamının gerektirdiği gibi, kıyamet günü rezil ve rüsvay etmeyen" demektir.

Asilerin yaptığı **«tevbeyi kabul eden...»** Âyet metninde yer alan "*kâbil*" kelimesi lügatta kuyudan çıkan kovayı karşılayıp alan demektir. Yine ebeye de, dünyaya gelen çocuğu kabul etmesi münasebetiyle bu kelimeden türeyen "kâbile" ismi verilmiştir. Yine Arapçada filancanın özrünü, tevbesini vb. şeylerini kabul ettim denir. Âyet metninde geçen "*tevb*" kelimesi tıpkı tevbe gibi mastardır. Manası bir şekilde günahı terketmek demektir.

Tevbe, özür beyan şekillerinin en ilerisidir. Çünkü özür beyanı üç şekilde olur: Özür dileyen kimse ya ben bunu yapmadım der veyahut şu nedenle işledim der. Ya da işledim fakat kötü yapmışım vazgeçiyorum, der. Bu üç özür beyanının dışında bir dördüncüsü yoktur. İşte yukarıda saydığımız şekillerden üçüncüsünün adı tevbedir.

Şeriatta bir terim olarak tevbe, çirkin olması nedeniyle günahtan vazgeçmek, yapmış olduğu kötü şeye pişman olmak, bir daha işlememeye karar vermek, işlediği kusurlardan telâfi edilmesi mümkün olan varsa bunları yaparak telâfi etmektir. İşte bu dört unsur bir araya geldi mi tevbenin şartları tamamlanmış olur. Tevbe, Şeriatta kötü ve kınanmış olan bir fiili bırakıp dinde övülen ve kabul edilen şeye dönmek demektir. "İstiğfar" işlenen masiyetin çirkinliğini gördükten sonra bağışlanmayı dilemek ve ondan vazgeçmektir. Tevbe, istiğfardan önceliklidir. İstiğfar yapılırken tevbe ettim, ya da hata etmişim bir daha asla işlemeyeceğim! Beni bağışla ya Rabbi, demedikçe âlimlerin görüş birliği ile tevbe sayılmaz.

Âyet metninde "*ğâfir*" (bağışlayan), "*kâbil*" (kabul eden) kelimelerinin arasına *"vav"*ın getirilmesi günah işleyip tevbe eden zümre açısından günahların silinmesiyle tevbenin kabulünün aynı zatta birden gerçekleştiğini ifade etmek içindir. Mağfiret, günahların silinmesi demektir. Kabul, sözkonusu tevbeyi kabul edilmiş ve insana sevap kazandıran taat haline getirir. Tevbenin kabulü, Yüce Allah'ın sözkonusu tevbe dolayısıyla bunu yapana bir itaat yazması olayından kinayedir. Eğer böyle olmasaydı Yüce Allah tevbeyi kabul etmezdi. Çünkü Allah Teâlâ ancak itaat olan bir fiili kabul eder.

Biz yukarıda "ğâfir" kelimesiyle "kâbil" kelimesi arasına vav harfinin getirilmesinin sebebini, günahların silinmesi ile tevbenin kabulünün bir arada olduğunun ifade edilmesi için getirildiğini söylemiştik. Bu, bir ihtimaldir. Bir diğer ihtimale göre bu iki vasfın birbirine zıt olmasından dolayı getirilmiştir. Çünkü vav getirilmeseydi "ğâfir" kelimesiyle "kâbil" kelimesinin bir olduğu, ikinci kelimenin sırf birinciyi açıklama ve tefsir etme için getirildiği zannedilebilirdi. Vav harfinin buraya getirilmiş olmasının bir başka ihtimali iki fiilin ikisinin de yerinin ve bağlandıkları kelimenin birbirinden farklı olmasıdır. Çünkü "ğâfir" kelimesinin kökü olan "ğafr" günah mevcut olmakla birlikte örtmek demektir. Bu ise büyük günahları işleyenlerden tevbe etmeyenler içindir. Çünkü günahına tevbe eden kimse günahsız gibidir. Kabul olayı ise günahlarına tevbe eden kişiler için sözkonusudur.

Bu âyette günahın bağışlanmasının, tevbenin kabulünden önce zikredilmesi Yüce Allah'ın rahmetinin gazabını geçmiş olmasındandır. Âyet aynı zamanda Mutezile mezhebine de bir cevap mahiyetindedir. Çünkü buradan anlaşılıyor ki Allah Teâlâ günahları, kişi tevbe etmese bile bağışlayabilir.

İsyan eden kullara **«azabı çetin, lütuf sahibi Allah tarafındandır.»** Yoksa kâfirlerin dediği gibi Muhammed'in uydurması değildir.

Âyet metninde yer alan "*tavl*" kelimesi lütuf ve ihsan demektir. Arapçada "lifülânin alâ fülânin tavlun" denilir ki manası filancanın filan kişi üzerinde ihsanı ve lütfu var, demektir. "Tavl" kelimesin aslı, kısalık anlamına gelen "kısar" ın zıddı olan "tûl" (uzunluk)dan türemedir. Çünkü herhangi bir şey uzun olduğu zaman onda mükemmellik ve fazlalık var, demektir. Tıpkı bir şey kısa olduğu zaman kendisinde noksanlık olduğu gibi. Arapçada zenginliğe de "tavl" denir. Çünkü insan zenginlikle, fakir olsa ulaşamayacağı şeyleri elde eder. Tıpkı uzunluk ile kısa olsaydı ulaşamayacak olduğu şeylere ulaşabilmesi gibi.

Buradaki mana ise Yüce Allah'ın günahkâr olan kimseye hakettiği cezayı vermemek suretiyle lütuf sahibi olmasının vurgulanmasıdır. Rahmet sıfatlarının arasında gazap yönünden bir tek sıfatın getirilmesi rahmetin, gazaba öncelikli ve ağırlıklı olduğuna delildir.

Bazıları âyeti şöyle tefsir etmişlerdir: *"Allah'ın günahı bağışlaması"* "Lâ ilâhe illallah" diyenler içindir. Bunlar Allah'ın dostları ve kendine itaat edenlerdir. *"Tevbeyi kabul etmesi"* şirk içindir. *"Azabının çetin olması"* kendisini birlemeyen, tevhid ehli olmayan kimseler içindir. *"Lütuf sahibi olması"* kendisini birlemeyen, tevhid ehli olmayan ve Lâ ilâhe illallah demeyen kimselerden müstağnî olması, onlara muhtaç bulunmaması demektir."

«O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.» O halde emirlerinde ve yasaklarında O'na itaat etmeye yönelmek gerekir. Âhirette Hakka **«dönüş»** ne başlı başına, ne de başkasıyla müşterek olmaksızın başkasına değil, sırf ve **«ancak O'nadır.»** O halde O, itaatkâr ve isyankâr herkesin yaptığına karşılığını verir.

Bazı âlimlere göre: *"Günahı bağışlaması"* tevbelerini kabul etmek suretiyle dostları için sözkonusudur. *"Tevbeyi kabul etmesi"* ise dostlarına tevbede ihsanı nasib etmesi suretiyledir. Çünkü onlar Yüce Allah'ın lütuf sıfatlarının tecelli ettiği kimselerdir. *"Azabının çetin olması"* imana gelmeyip tevbe etmeyenler için sözkonusudur. Çünkü bunlar da Yüce Allah'ın kahır sıfatının tecelli ettiği kimselerdir. *"Lütuf sahibi olması"* bütün yaratıklarını yoktan var etmesi, hayat ve rızık vermesi dolayısıyla onların tamamınadır.

Yine *"Günahı bağışlaması"* yaratıkların zalimleri için, *"tevbeyi kabul etmesi"* orta halli yaşayanlar için, *"azabının çetin olması"* bunların müşrikleri için ve *"lütuf sahibi olması"* dinde ve hayırda önde olanlar içindir.

Madem ki Yüce Allah'ın rahmetinin gazabını geçmesi, kereminin bir kuralıdır. İşte burada lütuf sıfatlarını ifade eden isimler kahır sıfatını ifade eden isme baskın ve galip gelmiştir. Bir tane kahrını ifade eden sıfata mukabil üç tane lütfunu ifade eden sıfatı zikredilmiştir.

4. «İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz.» Âyet metninde yer alan kelimenin kökü olan "*cidâl*" kelimesi birisiyle tartışarak ve ona galip gelmeye çalışarak bir meseleyi görüşmek demektir. Fiilin aslı "cedeltü'l-hable" ifadesinden türemedir. Bunun manası ipin düğümünü sağlamca düğümledim, demektir. Birbiriyle tartışan iki kişi sanki birbirlerinin fikirlerini düğümlüyorlarmış gibi olmaktadırlar.

Ebu'l-Âliye der ki: "Bu âyet-i kerime âyetlerle alay edenlerden biri olan el-Hâris b. Kays hakkında nazil olmuştur."

Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası şöyle olur: İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında bunlar birer sihirden, şiirden, geçmişlerin mitolojilerinden, ibarettir gibi sözlerle bu âyetleri geçersiz kılmak ve iptal etmek için birtakım bâtıl öncüller (bâtıl yargılar) kullanmak suretiyle Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Allah'ın âyetlerini bâtıl yargılarla çürütmeye çalıştıklarını *"Bâtılla hakkı yoketmek için mücadele etmişlerdi,"* (Mü'min: 5) âyet-i kerimesinden anlıyoruz. Şu halde bu âyette mutlak olarak ifade edilen *"Allah'ın âyetleri hakkında tartışma"* kavramı bundan sonra gelen beşinci âyette mukayyed olarak *"Bâtılla hakkı yoketmek için mücadele etmişlerdi,"* şeklinde ifade edilmektedir. Şu halde bu âyetteki mutlak ifade, daha sonra gelen âyetteki mukayyed ifadeye hamledilmiş ve bu tartışmanın bâtılla yapılmış olduğu irade olunmuştur.

İman edenlere gelince, Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri konuşmak bir yana, bu konuda hatırlarına en ufak bir düşünce kırıntısı bile gelmez. Buna karşılık âyetlerdeki anlaşılması zor olan bazı yerler, içlerinde taşıdıkları birtakım gerçekleri ortaya çıkarmak ve dalalet ve sapıklığa düşmüş olanların şüphelerini ortadan kaldırmak maksadıyla yapılan tartışmaya gelince, böylesi tartışma Allah yolunda cihad gibi itaatların içinde en büyüğüdür. Bu sebeple Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: *"Kur'an hakkında tartışma inkâr sayılır."* [1] Bu hadis-i şerifte tartışma anlamına gelen *"cidâl"* kelimesi elif lamsız sonu tenvinli olarak ifade edilmiştir. Bundan maksat tartışmadan tartışmaya fark olduğunu, çeşit çeşit tartışma olabileceğini ifade etmektir.

Şu halde kişiye düşen inkârı ve mutlak tartışmayı bırakmasıdır ki böylece hem Allah katında ve hem de insanların nezdinde mü'min, müslim ve doğru olsun. Asıl doğru ve eğri olmayan yol budur. Davet ve irşad bu yolladır. O halde bize düşen yapılan irşadı kabul etmektir. Böylesi bütün kulların üzerine gerekli bir vaciptir.

«Onların şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın.» Âyet metninde geçen *"yağrur"* kelimesinin kökü olan *"ğırra"* kelimesi gaflet hali demektir. Buna göre âyetin manası şöyledir: Sen onların hakkında kâfir olma

1- Hadisi Ebû Davud: *"Kur'an hakkında tartışma küfürdür,"* diye rivayet eder. Bunun anlamı bilgiye dayanmaksızın Kur'an âyetleri üzerinde tartışmak küfürdür, demek olur. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/750.

hükmü verildiğini öğrendiğine göre dünyada kendilerine mühlet verilmesi, yaz ve kış kervan yolculuğuna çıkarak kârlı ticaret yapmak için Yemen'e ve Şam'a gitmeleri, oralarda gezip dolaşmaları seni aldatmasın. Çünkü onlar çok yakın bir zamanda inkârları sebebiyle kendilerinden önce geçen ümmetlerin cezalandırıldıkları gibi cezalandırılacaklar.

5. «Onlardan», Kureyşten **«önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki»** Nuh kavminden sonraki Âd, Semûd vb. Peygamberlere karşı biraraya gelen, onlara düşmanlık edip kendileriyle savaş eden **«topluluklar da yalanladılar.»** Yüce Allah âyet-i kerimede önce Nuh kavminden söz etmiştir. Çünkü yeryüzünde ilk Rasûl o idi. Zira Âdem (a.s.) sadece kendi evlâtlarına Peygamber olarak gönderilmişti.

Bu peşpeşe gelen ümmetlerin içinden **«her ümmet kendi peygamberini...»** Arapça dilbilgisi bakımından zamirin sadece erkekleri ifade etmesi, kadınların buna dahil olmadıklarından değildir. Tersine tağlîb yoluyla kadınlar da bu zamirle kastedilmişlerdir. **«Yakalamaya»** esir alıp işkence yapmak üzere hapse koymaya **«azmetmişti.»** *"Azmetmek"*, kastetmek manasına Arapçada "kasade" diye bir fiil daha vardır. Bu kasıt, duâ esnasında yönelme anlamınadır. Âyette geçen "*hem*" kelimesi ise kalbin iyi veya kötü herhangi bir fiili daha yapmadan önce işlemeye karar vermesidir.

Aslı ve hakikati asla olmayan **«bâtılla, hakkı yok etmek için»** bâtılla bunların yaptıkları gibi hakkında asla dönme ve sapmanın olmayacağı hakkı ortadan kaldırmak için **«mücadele etmişlerdi.»**

Fethu'r-Rahman isimli eserde denir ki: "Bâtıl, sureti ve şekli olmakla birlikte her yönden manen yok olan şeydir. Bu yokluk, ya ehliyetin bulunmayışından kaynaklanır, ya da akde konu olan nesnenin yok oluşundan. Şarabı satışa sunmak ve küçük çocuğun satım muamelesi yapması gibi."

«Bunun üzerine Ben onları», peygamberlerini yakalama azimlerine ceza olarak helâk etmek suretiyle **«kıskıvrak yakaladım. İşte Benim»** kendilerini cezalandırmış olduğum **«azabım nice imiş! (gör.)»** Onların diyarlarından geçtiğinde gördüğün üzere mahvolmalarına ve helâk edilmelerine dair izler, bunlara bakanlara ibrettir. O halde onlarla aynı yolda birleşmeleri, aynı suça ortak olmaları sebebiyle işte bu Kureyş kâfirlerini de mutlaka cezalandıracağım. Nitekim buna bundan sonra gelecek olan âyet-i kerime işaret etmektedir.

6. Seni **«Böylece inkâr edenlere:»** Senin aleyhinde bir araya toplananlara, başaramadıkları bir şeye yeltenenlere: **«'Onlar cehennemliktir' diye»** Rabbinin sözü gerçekleşmiştir. Çünkü onlar azabın en şiddetlisine ve en fecisi olan cehennem azabına lâyık olmuşlardır. Helâk olmuş eski ümmetlerin yaptıkları gibi inatçı ve Hz. Peygamber'e karşı bir araya toplanmış kâfirler oldukları için cehennem ateşinden çıkamayacaklardır. Onlar en şiddetli olan öteki ceza çeşitlerini de daha çok hak etmişlerdir. Bütün bunları bir tek sebep bir arada toplar. O da kendilerinin cehennem ehli olmalarıdır. Yüce Allah bizleri ve sizleri gazabına sebep olacak fiillerden muhafaza buyursun.

«Rabbinin sözü tam gerçekleşti.» Yüce Allah'ı yalanlayan, peygamberlerine karşı hakkı ortadan kaldırmak için bâtılla mücadele etmek suretiyle bir araya toplanan geçmiş ümmetlere azaba dair kazası ve hükmü nasıl sabit oldu ise bunlar hakkında da böylece gerçekleşmiştir. Buradaki inkâr edenlerden maksat Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kavminden kâfir olanlar, bir başka ifadeyle diğer helâk olmuş eski ümmetler değil, Kureyş kâfirleridir.

ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْعَرْشَ
وَمَنْ حَوْلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَٱغْفِرْ لِلَّذِينَ
تَابُوا۟ وَٱتَّبَعُوا۟ سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ
جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدتَّهُمْ وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ
وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ
وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٩﴾

7. Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler. Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler: "Ey Rabbimiz, Sen, rahmetçe ve ilimce her şeyi kuşatmışsın. O halde tevbe eden ve Senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru" (derler.)

8. "Rabbimiz onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da, kendilerine vaadettiğin Adn Cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan Sensin!

9. Bir de onları kötülüklerden koru. O gün Sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur."

7. «Arş'ı yüklenen...» "*Arş*" bütün varlıkları kuşatan bir cisimdir. Kendisine Arş denmesi yüksek olduğundandır, ya da kaza ve kaderine dair ahkâmın oradan inmesi bakımından hükümdarların hüküm verirken oturduğu kürsüye benzediğindendir. Arş'ı dört melek taşır. Kıyamet günü geldiğinde arşı taşıyan melekler sekize çıkar. Nitekim "*...O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.*" (Hâkka: 17) âyet-i kerimesi buna işaret etmektedir. **«Ve bir de onun çevresinde bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler.»** Rablerini azim olan şanına lâyık olmayan şeylerden bitip tükenmeyen nimetlerine hamd ederek tenzih ederler.

Fethu'r-Rahmân isimli eserde meleklerin şöyle tesbih ettiği yazılıdır: "İzzet ve üstünlük sahibi Allah'ı tesbih ederim. Mülk ve melekût sahibi olan Allah'ı tesbih ederim. Asla ölmeyecek ve diri olan mülkün sahibi melik olan Allah'ı tesbih ederim. Meleklerin ve ruhun Rabbi olan Allah, her türlü kötü sıfattan ve her türlü noksanlıklardan münezzehtir, uzakttır."

Bu âyet-i kerimede Yüce Allah tesbihi fiil kullanarak asıl, hamd olayını da hal (fiilimsi) olarak getirmiştir. Çünkü hamd, meleklerin içinde bulundukları durumun bir gereğidir. Oysa tesbih böyle değildir. Zira tesbihe Allah'ı lâyık olmadığı şeylerle vasıflayan ve niteleyen kimseye cevap sebebiyle ihtiyaç duyulur.

«O'na» Rablerine kendi durumlarına uygun olan bir imanla **«iman ederler.»** Aslında yukarıda zikredilen şeyler iman ettiklerini belirtmeye ihti-

yaç bırakmadığı halde iman etmiş olmalarının vurgulanması imanın faziletini ortaya koymak, imanlı olan kimselerin şerefini açıkça vurgulamak içindir. Şöyle bir tekerleme vardır: "Şereflilerin vasıfları, vasıfların şereflileridir."

«Mü'minlerin de» şefaate uğramaları için **«bağışlanmasını isterler:»** Burada işaret olunuyor ki, onlar, Âdemoğullarının günahlarını bilmektedirler. Âyet aynı zamanda, aynı imanı paylaşmanın -insanlar ve melekler ayrı ayrı cinslerden gelinmiş olsa bile - birbirine nasihat ve şefkat etmenin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü aynı imanı paylaşıyor olmak karşılıklı ilişkilerin en güçlüsü ve en mükemmelidir. Nitekim Yüce Allah bunu şöyle vurgular: "*Mü'minler ancak kardeştirler.*" (Hucurât: 10) Bu nedenle Fıkıh bilginleri şöyle söylemişlerdir: "Jurnalcilik yapanları, zalimleri ve yol kesenleri öldürmek mübahtır. Onlarla çarpışmak - Müslüman bile olsalar - sevaptır. Çünkü İslâmın şartlarından birisi de Allah'ın yaratıklarına şefkat etmek, onların sevinçleriyle sevinmek, üzüntüleriyle üzülmektir. Oysa yukarıda sıralanan kişiler bunun aksinedir. Böylesi kişilerin kötülüklerinin hapis vb. yolla önlenmesi çok nadirdir."

Derler ki, mükemmel bir mutluluk iki şeye bağlıdır: "Allah'ın emrine tazim etmek ve O'nun mahlukatına şefkatli olmak. Birinci unsurun ikinciden öncelikli olması gerekir. Âyetin "*Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler.*" (Mü'min: 7) bölümü Allah'ın emrine tazimde bulunmayı "*Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler.*" (Mü'min: 7) bölümü de Allah'ın yaratıklarına şefkati vurgulamaktadır."

Mücahid bu âyeti şu şekilde tefsir eder: "Onlar Hârut ile Mârut'un durumunu öğrendikleri, ya da "*...Onlar, bizler hamdinle Seni tesbih ve Seni takdis edip dururken yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?...*" (Bakara: 30) dedikleri andan itibaren Rablerinden mü'minlerin bağışlanmasını isterler. "

Râğıb der ki: "Allah'ın mağfireti" demek, kulunu, kendisine azap gelmesinden koruması demektir. "İstiğfar" ise bunu sözle ve fiil ile talep etmek demektir. Çünkü sadece sözle yapılan istiğfar yalancıların yaptıkları iştir. Âyet-i kerimenin bu ifadesinden, meleklerin ihtiyaçları olmadığı için öncelikle kendi günahlarının bağışlanmasını istemeksizin mü'minlerinkinin bağışlanmasını taleple meşgul olmalarından, onların insanlardan daha üstün oldukları sonucu çıkarılamaz. Onların üstünlükleri sıradan mü'minlere göredir. Ama insanların seçkinleri olan peygamberler mutlak olarak meleklerden daha üs-

tündürler. Melekler, peygamberlerin günahlarının bağışlanmasını talep etme yerine, onlara kendilerini tazim için salât-u selâm getirirler."

Ebu'l-Leys rahimehullah şu sözünü ne güzel söylemiştir: "Bu âyet-i kerimede mü'minlerin faziletlerinin beyanı vardır. Çünkü melekler onlara duâ ile meşguldürler."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de işaret olunuyor ki, meleklere Allah'ı tesbih, hamd ve tazim emrolunduğu gibi, günahkâr mü'minler için duâ ve istiğfar etmeleri de emrolunmaktadır. Çünkü "istiğfâr" günahkâr olan kimse için yapılır. Melekler mü'minlere duâ ile meşgul olurlar ve onlar için kurtuluş, ardından da derecelerinin yükselmesi için duâ ederler. Nitekim âyetin devamı buna şu şekilde işaret ediyor:

"Melekler **«'Ey Rabbimiz! Sen, rahmetçe ve ilimce her şeyi kuşatmışsın.»** Bu ifadenin aslı: Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır, demektir. Ancak ifade bu asıl biçimden Yüce Allah'ın zâtı, rahmet ve ilim sıfatlarına son derece gark olduğu için çıkarılmıştır. Sanki Yüce Allah'ın zâtı her şeyi kuşatan rahmet ve ilimdir. Âyetin metninde rahmete öncelik verilmesi burada asıl maksadın o olmasından dolayıdır.

«O halde tevbe eden ve Senin yoluna gidenleri bağışla...» Âyetin başında yer alan *"fâ"* kelimesi bu duânın yukarıdaki rahmetin ve ilmin genişliği olayından sonra yapıldığını vurgulamak için getirilmiştir. Çünkü âyetin manası şöyledir: "İnkârdan ve günahlardan dönüp tevbe edeceğini ve iman, itaat yoluna tâbi olacaklarını bildiğin kimseleri bağışla." Burada meleklerin sadece tevbe eden ve hevâ ve arzularına uymaktan dönen kimselerin günahlarının bağışlanmasını dileyeceklerine işaret vardır. Âyetin kalan kısmının manası ise: "Doğru bir taleple ve saf halisâne bir niyetle hak yola tabi olanları bağışla." Daha ağırlıklı olan ihtimal, âyetin bu son kısmında yapılan tahsisin, duânın rahmet ve ilimden sonra yapıldığını vurgulamak değil, tevbe ve Allah'ın yoluna gitmeyi teşviktir.

Âcizâne kanaatimize göre: Âsi ya mü'mindir, ya da kâfirdir. Kâfir ise, onun için mağfiret söz konusu değildir. Çünkü mağfiret mutlak olarak mü'minlere has bir şeydir. Melekler Yüce Allah'ın kendisine şirk koşulmasını affetmediğini bildiklerine göre müşrikler ifade dışı kalsınlar diye duâlarını tevbe eden kişilere özel kılmışlardır.

«Onları cehennem azabından koru' (derler.)» Âyet metninde yer alan

kelimenin mastarı olan *"vikâye"* insanı eziyet ve zarar veren şeyden korumak demektir. Şu halde âyetin manası: Sen onları cehennem azabından koru, demektir. Bu ifade pekiştirme olsun diye daha önce yapılan işaretten sonra aynı manaya getirilen açık bir ifadedir. Çünkü gufrânın manası azabı düşürmektir. Burada işaret olunuyor ki sırf kuru bir tevbeyle kurtuluş hasıl olmaz. Mutlaka bunun yanında tevbede sebatkâr olmak, riya ve gösterişin kirlerinden ameli kurtarmak, kalbi hevâ, heves ve bidatlardan temizlemek de şarttır.

8. «'Rabbimiz onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da, kendilerine vaadettiğin Adn Cennetlerine koy.» Yüce Allah, *"Lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlüllah"* diyen kimseyi ya azap etmeksizin doğrudan doğruya, ya da isyanı kadar bir azap verdikten sonra Adn Cenneti'ne koyacağını vaadetmiştir. Her makamın kendine özel bir ameli vardır. İşlenen amel, daha özel ve daha yüksekse erişilen makam da daha yüksek ve daha yücedir. Onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden genel olarak cennete girmeye elverişli bir salâh sahibi olanları her ne kadar bunlardan salâh itibariyle daha aşağı olsalar da bunları da çocuklarıyla birlikte cennete koy ki, böylece o çocukların sevinçleri tam, iç huzurları kat kat artsın.

Burada işaret olunuyor ki, tevbe eden bir kimsenin bereketi babalarına, zevcelerine ve nesillerine ulaşır. Böylece onlar da bu tevbeyle cenneti ve nimetlerini elde ederler.

Said b. Cübeyr der ki: "Mü'min cennete girince şöyle söyler: 'Nerede babam? Nerede çocuğum? Zevcem nerede?' Kendisine denilir ki: 'Onlar senin gibi amel yapmadılar.' Bunun üzerine mü'min: 'Ben hem kendim ve hem de onlar için amel ediyordum,' der. Bunun üzerine: 'Onları da cennete girdirin,' denilir. Nitekim Yüce Allah buna şöyle işaret buyurur: *"İman eden ve soylarından gelenlerde imanda kendilerine tabi olanlar (varya)! İşte Biz onların nesillerini de kendilerine kattık."* (Tûr: 21)"

Bu âyet-i kerimede *"Onları .. koy."* fiilinin daha önceki âyette yer alan *"koru"* fiiline atfedilmesi ve iki fiilin arasına *"Rabbimiz"* şeklinde nida edatının getirilmesi duâ, niyaz ve yardım esnasında yakarma sesinin mübalağalı yapılması içindir.

Enes b. Malik (r.a.) rivayet ediyor: *"Kıyamet günü olunca Müslümanların çocuklarına "kabirlerinizden çıkınız" diye çağırıda bulunulur. Onlar kabirlerinden çıkarlar. Kendilerine "zümreler halinde cennete gidiniz" diye ni-*

da olunur. Çocuklar: "Ey Rabbimiz! Ebeveynlerimiz bizimle birlikte mi?" derler. Kendilerine ikinci kez: "Zümreler halinde cennete gidiniz" diye nida olunur. Çocuklar: "Ebeveynlerimiz bizimle birlikte mi?" deyince Allahu Teâlâ tebessüm buyurur ve der ki: "Ebeveynleriniz sizinle birlikte" ve her bir çocuk ebeveynine sıçrar, onların ellerinden tutarak kendilerini cennete koyarlar. Çocuklar o gün babalarını ve annelerini sizlerin evlerinizdeki çocuklarınızı tanımanızdan daha fazla tanırlar." [2]

«**Şüphesiz azîz ve hakîm olan Sensin.**» *Azîz*, takdir ettiği kendisine imkânsız olmayan galip, *hakîm* de sadece gözalıcı hikmetin gerektirdiği şeyleri yapan demektir. Vefa ile vaadini yerine getirme de bu cümledendir.

9. «Bir de onları kötülüklerden koru.» Onları, kıyamet günü kendilerini üzecek şeylerden muhafaza et. Kendilerinden cezaları savuştur. Çünkü bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür. Bir başka ifadeyle onları işledikleri kötü amellerin cezasından koru. Bu ifade, yukarıda özel olarak sıralanan birtakım cezalardan sonra genellik ifade eden bir ifadedir. Şu halde onları, cehennem ve kabir azabından, kıyamet gününden, hesaptan, sorgudan, sırattan ve benzerinden koru. Yukarıdaki ifade, ya az önce değindiğimiz gibi tahsisten sonra gelen bir tamimdir, genellemedir; ya da kendilerine tâbi olan sâlihlere mahsustur.

«**O gün**», kıyamet günü «**Sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun.**» Çünkü azaptan muaf olan kimse, rahmete ermiş demektir. Âyetin yukarıdaki metninde geçen "*seyyiât*" (kötülükler) ifadesiyle dünyadaki masiyetlerin kastedilmiş olması da mümkündür. Buna göre âyetin manası: Sen kimi dünyada günahlardan korursan muhakkak ki âhirette onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Böylece melekler bunlar için sanki önce neticeyi, sonra da bunun sebebini talep etmiş olmaktadırlar.

Mutarrıf der ki: "Allah'ın kullarının içinde mü'minlere en candan ve samimi olanları meleklerdir. Mü'minleri en aldatıcı olanları da şeytanlardır."

Zikredilen «**bu**» rahmet ve koruma, «**en büyük kurtuluştur.**'» Geri-

---

2- Bu haber Enes b. Malik'ten mevkuf olarak rivayet edilen bir haberdir. Haberin doğruluğuna delâlet eden şahitler ve seleften rivayet olunan haberler vardır. Bu konuda Yüce Allah'ın şu âyet-i kerimesi yeterlidir: *"İman eden ve soylarından gelenlerde, imanda kendilerine tabi olanlar (varya)! İşte biz onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik..."* (Tûr: 21)

sinde başka hiçbir tamahın ve arzunun olmayacağı en büyük zaferdir.

Âcizane kanaatime göre: Bu büyük âyet-i kerimelerden ve şerefli meleklerin istiğfarından ortaya çıktı ki, insanın binası (mayası), yardımlaşmaya muhtaçtır. Çünkü insan en büyük emaneti taşıma yükünün altındadır. Şu halde insanın yolu, zor bir yoldur ve onun gibi hiç kimse yoktur. Sonra kurtuluşu talep eden kimsenin bu yoldan giderek ona erişmesi gerekir. Âhirette elde edilecek her mutluluğun tohumu dünyada iken atılır. Akıllı olan kimseye düşen, kendi nefsi için âhiret tarlasına önceden tohum ekmektir.

Lokman rahimehullah der ki: "Ey oğulcuğum! Karınca senden daha hazırlıklı olmasın. Karınca kış bastırmadan yazın kışa hazırlık olarak yiyecek toplar."

Kurbağanın biri karıncadan yiyecek ister. Karınca: "Yazın bütün gün boyu yiyecek aramadın ve onu depolamayı kışa mı bıraktın," der. Sonuç olarak; kıyamet günü, dünyaya tekrar dönüş yolu kalmayacaktır.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ
أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى ٱلْإِيمَٰنِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا۟ رَبَّنَآ
أَمَتَّنَا ٱثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا ٱثْنَتَيْنِ فَٱعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ
خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ
وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ۚ فَٱلْحُكْمُ لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ﴿١٢﴾
هُوَ ٱلَّذِى يُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ
إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ

الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ
عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾

10. İnkâr edenlere şöyle seslenilir: "Allah'ın buğzu, sizin kendinize olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür. Çünkü siz, imana davet ediliyordunuz da inkâr ediyordunuz."

11. Onlar: "Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa diriltin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha çıkmaya yol var mıdır?" derler.

12. (Onlara:) "Bunun sebebi şudur: Tek Allah'a ibadete çağrıldığı zaman inkâr ediyordunuz. Ona ortak koşulunca tasdik ediyordunuz. Artık hüküm yücelerin yücesi Allah'ındır" (denilir.)

13. Size âyetlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur. Allah'a yönelenden başkası ibret almaz.

14. Haydi kâfirlerin hoşuna gitmese de siz dini Allah'a has kılarak O'na duâ edin.

15. O, dereceleri yükselten, Arş'ın sahibidir. Kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine kendi emrinden olan vahyi indirir.

10. «İnkâr edenlere şöyle seslenilir:» Âyet metninde geçen seslenme fiilinin mastarı olan*"münâdât"* ve *"nidâ"* davet etmek ve sesi yükseltmek anlamınadır. Kâfirler cehennemde, kendilerine kötülüğü emreden ve kendilerini arzusu peşinden koştukları için orada ebedî azaba düşüren nefislerine buğzederler. Bir başka ifadeyle nefislerine o kadar buğzederler ki sinirlerinden parmak uçlarını yerler. Nefislerine çok şiddetli kızarlar ve o derece de kınarlar. Bu hareketlerini orada bulunanların gözlerinin önünde yaparlar. İşte bu esnada cehennemin bekçileri olan melekler haktan uzak olduklarına dikkati çekmek için kendilerine uzaklardan seslenirler:

«**'Allah'ın**» sizlere kötülüğü emreden nefislerinize olan **«buğzu, sizin**

kendinize olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür. Çünkü» hatırlayın ki dünyada iken peygamberler tarafından **«siz, imana davet ediliyordunuz da»** imanı kabul etmekten yüzçeviriyor, nefislerinize uyduğunuzdan onun arzularının peşinden koşarak Allah'ı ve onun tevhid inancını **«inkâr ediyordunuz.'»** Bu açıklamalara göre âyetin manası şöyledir: Yüce Allah'ı, inkâr etmek suretiyle dünyada gazaplandırdığınızda O'nun gazabı bugün sizin kendi nefislerinize olan buğzunuzdan ve gazabınızdan elbetteki daha büyüktür. Buradan anlaşılıyor ki, buğzun sebebi inkârdır. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Bunu hatırlayınız. Bu, dünyada ve âhirette buğzun sebebidir ve yakıp kahredici ateşe girmeye nedendir.

Yüce Allah'ın buğzunun, kulun kendi buğzundan daha büyük olmasının sebebi, kulun buğzunun Allah'ınkinden alınmış olması ve onun buğzunun bir parçası bulunmasından dolayıdır. Zira Yüce Allah kulu işlediği suçtan dolayı cezalandırmış olmasaydı o kişi kendi nefsine buğzetmeyecekti ve çünkü cezaların en şiddetlisi Yüce Allah'ın kullarına olan gazabının ve buğzunun eseridir. Tıpkı en yüce nimetlerin onun kendilerinden hoşnut olmasının alâmeti olduğu gibi. Âhirette kâfir, Rabbinin kendi üzerine olan gazabını öğrenince kalbine bundan daha ağır bir şey yoktur. Artık ne ona fayda verecek ağlama ve ne de içinde bulunduğu problemi ortadan kaldıracak ve savuşturacak bir zenginlik vardır. Böyle bir kimseden yakarma da duyulmaz. Herhangi bir çare de beklenmez. Yüce Allah'tan affını ve ihsanını temenni ederiz. O, kendisinden başka herkese karşı bize yeterlidir.

11. «Onlar:» Yani kâfirler yukarıdaki şekilde kendilerine hitap edildiği zaman : **«'Rabbimiz bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de»** bu nedenle **«günahlarımızı itiraf ettik.»** Özellikle öldükten sonra dirilmeyi inkârla ilgili, günahlarımızı itiraf ettik.

İki defa öldürme ve iki defa diriltmenin çeşitli açıklamaları vardır:

Bunlardan birincisi şudur: Peygamberler bizleri Allah'a ve âhiret gününe imana davet ettiler. Bizler Dehrîler gibi öldükten sonra hiçbir hayat olmadığına inanıyorduk. Onun için onların davetlerine katılmadık, bâtıl inancımıza ölünceye ve tekrar dirilip dünyada iken inkâr ettiğimiz öldükten sonra dirilme gerçeğini görünceye kadar devam ettik. Şimdi ise günahlarımızı itiraf ediyoruz. **«Bir daha»** hızlı veya yavaş cehennemden herhangi bir şekilde **«çıkmaya»** ya da amel yapmaya girip de azaptan kurtulacak olduğumuz **«yol var mıdır?' derler.»** Ya da dünyaya çıkmaya bir yol var mıdır ki daha önce yap-

tığımız amellerden başkasını yapabilelim. Nitekim "*..Azabı gördüklerinde zalimlerin: 'Dönecek bir yol var mı?' dediklerini görürsün.*" (Şûrâ: 44) âyet-i kerimesi bunu vurgulamaktadır.

İki defa öldürme ve diriltmeye getirilen ikinci açıklama ise şöyledir: Bunu söyleyenler birinci öldürme ile kendilerinin ölü iken yaratılmalarını kastetmiş olabilirler. Bu da ruhun üfürülmesinden önce ana rahmindedir. Nitekim "*Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi dirilten Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz?*" (Bakara: 28) âyet-i kerimesi buna işaret etmektedir. İkinci ölümleri de ecelleri geldiğinde öldürülmeleridir. Bu açıklama, öldürmenin herhangi bir şeyi hayattan yoksun bırakma anlamında olmasına göredir. Bunlar ilk diriltme ile de ana karnından dünyaya gelmeden önceki diriltmeyi kastetmektedirler.

İki kere öldürme ve iki defa diriltme üzerine yapılacak üçüncü açıklama ise şöyledir: İki kere diriltmeden ikincisinden maksat, öldükten sonra gerçekleşen diriltmedir. Bundan kabirde azap olmayacağı, hayat ve ölüm bulunmayacağı anlamı çıkmaz. Bunlara değinmemelerinin sebebi kabir hayatının ne dünya, ne de âhiret hayatı gibi olmamasındandır. Tevatüren sabittir ki Rasûlüllah (s.a.v.) kabir azabından Allah'a sığınmıştır.[3] Selef âlimleri de kabir azabı olacağı noktasında görüş birliği halindedirler. Hatta bunlardan birisi "*Kim de Ben'i anmaktan yüzçevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak...*" (Tâhâ: 124) âyet-i kerimesindeki "*sıkıntılı hayat*"ı kabir ile tefsir emişlerdir. Çünkü biz Allah'tan yüzçevirenlerin çoğunun dünya hayatlarının çok rahat olduğunu görmekteyiz. O halde bundan maksat kabir azabı olsa gerektir. Bu üçüncü açıklamaya göre iki öldürmeden ikincisi kabir hayatından sonraki öldürmedir. İki diriltme ise biri kabirde ve biri de dirilme esnasındaki diriltmedir ve bu onların durumlarına daha uygundur.

Yapılan açıklama çeşitlerinden bir dördüncüsü ise: Öldürme ile kalplerin öldürülmesi ve nefislerin diriltilmesi, sonra da bedenlerin öldürülmesi ve yeniden diriltilerek canlandırılmasıdır.

12. «(Onlara:)'Bunun sebebi şudur:» Bu ifade onları umdukları şeylerin imkânsızlığını vurgulayan bir ifadedir. Kendilerine kötü amellerinin ge-

3- Kabir azabına dair hadisler çoktur ve meşhurdur. Bu hadisler Sahihayn'da, dört Sünen kitabında, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve başka kitaplarda yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi Buharî ve Müslim'in Hz. Âişe'den rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: "*Ben Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hiçbir namazdan sonra kabir azabından Allah'a sığınmamış olduğunu görmedim.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/166.

rektirmiş olduğu şey beyan edilmektedir. Buna göre âyetin manası; çekmekte olduğunuz azabın sebebi şudur, demek olur. Dünyada **«tek Allah'a ibadete çağrıldığı zaman»** O'nun tevhidini **«inkâr ediyordunuz. Ona ortak koşulunca»** bunu **«tasdik ediyordunuz.»** Bu ifadeye hemen inanıyor ve peşinden koşuyordunuz. Burada gelecek zaman kipinin kullanılması bir olan Allah'a ibadeti reddederlerse şirke dönmüş olacaklarına dair bir uyarıdır. Nitekim şu andaki durumları da zaten öyledir.

«Artık hüküm» haktan başkasıyla hüküm vermeyen, kendisine şirk koşulmaktan **«yücelerin yücesi Allah'ındır' (denilir.)»** Çünkü ne zatında, ne sıfatlarında ve ne de fiillerinde hiçbir şey O'nun misli gibi değildir. O, müşrike mağfiret olmayacağına hüküm vermiştir. Onun cezasının sonuna bir sınır çizilemez. Bu cezadan çıkış için sizlere asla yol yoktur.

Âlimlerden birisi şöyle der: "Haricilerin bir kolu olan Harûrîler "Allah'tan başkasının hükmü yoktur," sözünü sanki bu âyet-i kerimeden çıkarmış gibidirler."

Denir ki: "Haricilerin içinde Harûrîye fırkası vardır. Bunlar Kûfe yakınlarındaki Harûrâ'da ortaya çıktıkları ve orada toplandıkları için bu ismi almışlardır. Hariciler Kûfe'nin zahidlerinden olan bir topluluktur. Kendileri Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki tahkim olayında Hz. Ali'ye itaat etmemişler, onların arasından ayrılmışlardır. Tahkim olayında Hariciler, Hz. Ali'ye, hüküm ancak Allah'ındır dediklerinde Hz. Ali: "Söz doğru, fakat bununla kastedilen bâtıldır," demiştir. Hariciler on iki bin kişi idiler. Halifeliği inkâr ettiler. Bir arada toplandılar ve hilâf bayrağını çektiler ve kan döktüler, yol kestiler. Hz. Ali onların yanına gitti. Kendilerine bu yoldan dönmelerini emretti. Onlar da Hz. Ali'yi dinlemediler. Bağdat yakınlarında eski bir belde olan Nehrevan'da çarpışmayı tercih ettiler. Hz. Ali onları katletti, köklerini kazıdı. Aralarından çok az bir grup kurtulabildi. İşte Rasûlüllah (s.a.v.)'ın haklarında şu ifadeyi kullandığı kimseler bunlardır: *'Benim ümmetimden ahir zamanda bir topluluk çıkacak. Sizler onların kıldıkları namaza kıyasla kendi namazınızı, tuttukları oruçlarına oranla orucunuzu beğenmeyeceksiniz. Ancak bunların imanları köprücük kemiklerini yukarı geçmez.'"* (4)

Kısacası Hariciler, itikadları bozuk olduğu için İslâm inanç sisteminde sapık fırkalardandırlar. Hakkın inkârı ve itikadın bozukluğu sebebiyle birçok

4- Hadisi Şeyhân, İbn Mâce rivayet etmişlerdir. Bu hadisin *Sahihayn*'da ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde çeşitli rivayetleri vardır. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/419.

memleketlerde halkın ekserisinin durumu kötü olur. Özellikle bu çağımızda durum böyledir.

Akıllı olana düşen, Allah'ın ve O'nun Rasûlünün davetine söz, amel, hâl ve itikatça uymaktır. O kişi ancak böylece isteğini elde eder ve cennete girer ve fırsat elden gittikten sonra durumunu telâfi etmek isteyenlerin durumuna düşmez.

13. Dinlerimizin maslahatlarını gözetmek için **«size âyetlerini»** kudretinin alâmetlerini, gerek nefislerinizde ve gerekse dış dünyada vahdetine delâlet eden delilleri **«gösteren, sizin için gökten»** bedenlerinizin menfaatlerini gözetmiş olmak için **«rızık»** , rızık sebebi olan yağmuru **«indiren O'dur.»** Çünkü dinlerin hayatına oranla hakka delâlet eden deliller, bedenlerin hayatına nispetle rızıklar mertebesindedir.

«Allah'a yönelenden başkası» inkârdan vazgeçip Allah'a dönenden ve yaratılış kitabının sayfalarına koymuş olduğu deliller üzerinde düşünenden başkası **«ibret almaz.»** Bu göz alıcı âyetlerden ne ibret alır ve ne de gereğince amel eder. Oysa yaratılış kitabının sayfasına konulan söz konusu deliller Yüce Allah'ın mükemmel kudretine zahir ve batın her şeyi kuşatan ve ibadeti yalnız kendisine has kılmayı gerektiren nimetlerden ibarettir. Kim böyle değilse işte o kimse inatçıdır; o, öğüt ve ibret almaktan uzak olan bir kimsedir.

14. Madem ki durum böyledir **«haydi»** bu **«kâfirlerin hoşuna gitmese de»**, sizin ihlâsınız onları kızdırsa da ey mü'minler **«siz dini Allah'a»** gerek dininizde ve gerek taatınızda şirkten Allah'a dönmüş olmanızın ve O'na imanınızın gereği olarak O'ndan başkasına iltifattan uzak bir şekilde dinî Allah'a **«has kılarak O'na duâ edin.»** Allah'a kulluk edin Mutlaka bu meselelerde ihlâs şarttır. O halde Rabbin için halisâne, gönül hoşluğuyla amel et. Çünkü O, hoştur ve ancak hoş olan şeyi kabul eder. Bir hadis-i şerif şöyledir: *"Âdemoğlu bütün nafakasından sevap elde eder. Ancak suya ve çamura koymuş olduğu şey bundan müstesnadır."* [5]

Bu hadis-i şerif ifade açısından her ne kadar mutlak ise de içinde bulunulan durum ve karineler hadisin anlamını daraltmakta ve tahsis etmektedir.

5- Bu hadisi Tirmizî Habbab b. el-Eret hadisine benzer şekilde tahric etmiştir. Bundan maksat şudur: Âdemoğlu her türlü harcamasından sevaba erer. Ancak övünmek ve başkalarıyla boy ölçüşmek ve Allah'ın kullarına hakim olmak gayesiyle bina yapmışsa bu müstesnadır. Buna karşılık içinde oturmak ve kendini soğuktan sıcaktan korumak için ev yapmışsa bunda sakınca yoktur. Hadisin metni için bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/408.

Çünkü mescidlerin, düşmanın gözetlendiği ribatların ve ibadet mahallerinin yapılmasından bunu inşa eden kimse hiç ihtilâf olmaksızın sevaba erer.

Burada kastedilen, kişinin bina yaparken sadece istirahati, genişlemeyi, riyayı ve gösterişi kastetmiş olması durumudur. Durum bu olduğuna göre bina yapanın düşüncesi, arzusu ve maksadı işte bu sınırı aşmaz. Böyle bir kimsenin yapmış olduğu binanın herhangi bir semeresi ve âhirette sonucu yoktur. Çünkü o, bu yaptığı evin gerisinde başka bir şey kastetmiş değildir. Bu çeşit kasıtlar gelip geçici olup dünyadan âhirete geçmesi ve semere vermesi için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Şu halde bunun herhangi bir sevabı olamaz. Allahu Teâlâ şöyle buyurur: "*Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir. Allah katındakiler ise bâkîdir...*" (Nahl: 96)

Yüce Allah'tan umudumuz, bizleri mükemmel ihlâsın feyzini alarak özel kullarından kılmasıdır.

15. «O, dereceleri yükselten,» Arapçada *"derece"*, "menzile" gibidir. Fakat Râğıb'ın dediğine göre menzile'ye uzama değil de yükselme kastedilirse derece denilir. Çatının ve merdivenin derecesi dendiği gibi.

Envâru'l-Meşârık'ta şöyle açıklanır: "Derece kelimesi, basamak anlamına kullanıldığında çoğulu 'derec' gelir. Mertebe ve tabaka anlamında kullanıldığında da 'derecât' şeklinde çoğul yapılır.

Âlimler bu âyetin tefsirinde ihtilâf etmişlerdir.

el-İrşâd'da şöyle tefsir edilir: "Allahu Teâlâ meleklerinin derecelerini yükseltendir. Bir başka ifadeyle O, meleklerinin merdivenlerini, oturdukları kürsüleri arşa kadar yükseltendir."

Ebu'l-Leys'in tefsirinde ise şu şekildedir: "Allah semaları halk edendir ve onları mutlak olarak birbirinin üstüne, bir tabakayı diğeri üstüne beş yüz yılda yükseltendir. O, dereceleri, dünyada tabakaları farklı farklı kılarak, âhirette de mertebeleri ve makamları birbirinden ayrı yaparak yükseltendir."

Bazı âlimler ise şöyle tefsir etmişlerdir: "O, âsilerin derecelerini onlara kurtuluş nasip ederek, itaatkârlarınkini sevap vererek, ihtiyaç sahiplerininkini ihtiyaçlarını yerine getirerek yükseltendir."

«Arş'ın sahibidir.» Yani Allahu Teâlâ ulvî ve süflî âlemi her köşesinden kuşatan büyük Arş'ın sahibidir. Arş'ını, kudretinin azametini ortaya koy-

mak için yedi semanın ve kürsînin üzerinde yaratmıştır.

«Kavuşma günüyle korkutmak için» yani kıyamet günü insanları azaptan korkutmak için ya Allah'ın ya kendine vahyedilenin ya da ruhun korkutması için **«kullarından dilediğine»** bunlar Yüce Allah'ın kendi risaleti ve ahkamının kullarına tebliğ için seçtiği kimselerdir. Kıyamet gününden korkutulmasının sebebi o günün korkusunun ve korkunçluğunun uyarılmaya gerçekten lâyık olmasındandır.

Âyet metninde kıyamet gününe *"yevme't-telâk"* (kavuşma günü) denmesi, o günde ruhların cesetlerle, semadakilerin yeryüzündekilerle, ibadet edenlerin kendilerine ibadet olunanlarla, amel edenlerin amellerle, önce geçenlerin sonra gelenlerle, zalimlerin mazlumlarla, cehennemliklerin zebanilerle buluşup biraraya gelecekleri gün olduğu içindir.

«Kendi emrinden olan vahyi indirir.» Âyette *"vahiy"* ruh olarak ifade edilmiştir. Yani cesetlere göre ruh ne ise, kalplere göre gelen vahyi de o mertebeye indirir. Nasıl ki ruh, vücutların hayatına sebeptir. Aynen bunun gibi vahiy de kalplerin hayatına sebeptir. Çünkü kalplerin hayatı ancak vahiy ile hasıl olan ilâhî bilgiler sayesinde olur. Şu halde âyet metninde ruh kelimesi vahiy anlamında istiare metoduyla kullanılmıştır. Çünkü kalp, vahiy ile yaşar. Zira bu sayede insanın kalbi cehaletten ve şaşkınlıktan çıkıp marifet ve gönül huzurluğuna geçer. Cebrail'e de ruh denmiştir. Çünkü Cebrâil peygamberlere kalpleri yaşatacak şeyleri getiriyordu. İsa (a.s.)'ya ruh denmesi de aynı yaklaşıma bağlıdır. Çünkü o, Cebrâil'in Hz. Meryem'e üfürmesinden yaratılmıştı. Allah'a izafe edilmesi ise Allah'ı tazim içindi. Şurası gerçek ki Allah'ın dışında olan her şey ya cismanîdir, ya da ruhanîdir. Her iki kısım da Yüce Allah'ın emri altındadırlar. Âyet metninde yer alan *"min emrihi"* ifadesi kendisiyle vahyin kastedilmiş olduğu "ruh" u beyan etmektedir. Çünkü vahiy mükellefe yaptığı ve yapmadığı her konuda emir ve teşvik demektir. Bir başka ifadeyle vahiy, Yüce Allah'ın emrinden kaynaklanmakta ve O'nun emriyle başlamaktadır.

ed-Dahhâk'e göre bu âyet-i kerimede yer alan *"ruh"* kelimesi vahiy anlamına değil, Cebrâil manasınadır. Buna göre âyetin manası: "Allah kullarından dilediğine kendi emri için Cebrâil'i gönderir" demek olur. Ve bu ifadeyle Yüce Allah Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliğini kötü gören kimselere hitap etmiş olur.

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ ۚ
لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۗ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾
الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ
كَاظِمِينَ ۚ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ
خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ ۖ وَ
الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً
وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۖ وَمَا كَانَ لَهُمْ
مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ ۖ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾

16. O gün onlar meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. "Bugün hükümranlık kimindir?" (denir. Hepsi:) "Kahhâr olan tek Allah'ındır" (derler.)

17. Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah hesabı çarçabuk görendir.

18. Yaklaşan gün hususunda onları uyar. Çünkü o anda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne yakını, ne de sözü dinlenir şefaatçisi vardır.

19. Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.

20. Allah hakla hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

21. Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerinin âkıbetinin nasıl olduğunu görsünler! Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'tan koruyan da olmadı.

22. Bunun sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mucizeler getirdikleri halde inkâr etmeleriydi. Allah da kendilerini tutup yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir, azabı da pek çetindir.

16. «O gün» yani kavuşma günü olan kıyamet günü **«onlar meydana çıkarlar.»** Kabirlerinden çıkarlar, ya da apaçık ortadadırlar. Kendilerini örtecek ne bir dağ, ne bir tümsek veya ne de bina vardır. Çünkü yeryüzü o gün dümdüz olmuştur. Onların üzerinde de elbise yoktur. Çırılçıplaktırlar ve apaçık ortadırlar. Nitekim bir hadis-i şerif bunu şöyle ifade eder: *"İnsanlar yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak mahşerde toplanırlar."* [6]

«Onların» bu kadar çok olmalarına rağmen kendileri dahil olmak üzere açık ve gizli, eski ve yeni bütün amelleri adına **«hiçbir şeyi Allah'a gizli**

6- Yukarıdaki ifade Müslim, Nesâî ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri şu hadisin bir parçasıdır: *"Sizler mahşere yalınayak ve sünnetsiz olarak gelirsiniz. Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hale getiririz..."* Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/223.

kalmaz.» Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: *"(Ey insanlar) O gün (hesap için) huzura alınırsınız. Size ait hiçbir sır gizli kalmaz."* (Hâkka: 18) Onlar dünyada iken herhangi bir duvarın veya perdenin gerisine gizlendiklerinde Yüce Allah'ın kendilerini göremeyeceğini, yaptıkları amelin O'na gizli kalacağını zannediyorlardı. Oysa bugün böyle bir zanni asla beslemeyecekler.

«'Bugün hükümranlık kimindir?' (denir. Hepsi:)» Meydana çıktıkları ve durumlarının apaçık ortaya çıktığı o gün bir seslenici: "Bugün hükümranlık kimindir?" diye seslenir ve yine aynı seslenici kendisi şöyle cevap verir: **«'Kahhâr olan tek Allah'ındır' (derler.)»** Ya da bu cevabı mü'mini, kâfiri bütün mahşer halkı hep birden verirler. Çünkü onlar, kâfir de dahil olmak üzere Allah'ın vahdaniyetine dair zorunlu olan bilgiyi elde etmişlerdir. Fakat kâfir bunu pişmanlık ve iç yangısı biçiminde aşağılık duygusu ile söyler. Mü'min ise sevinçle ve lezzet duyarak haykırır. Çünkü mü'min hükümranlığın Allah'a ait olduğunu dünyada da söylüyordu. Buna takrir sorusu denilir.

Burada şöyle bir soru insanın aklına gelebilir: Hükümranlık bütün zaman ve vakitlerde Yüce Allah'a ait olduğu halde acaba neden belli bir gün ile sınırlandırılmıştır? Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Hükümranlık her zaman Yüce Allah'a aittir. Ne var ki Allahu Teâlâ bunu dünyada kullarına temlik etmiştir. Fakat kıyamet günü onların iddia edecek bir halleri yoktur. O gün hiçbir kimse ne mülk ve ne de hükümranlık iddia edemez. İşte bu nedenle *"Bugün hükümranlık kimindir?"* denilmiştir.

Bir başka izaha göre: *"Bugün hükümranlık kimindir?"* şeklinde başlayıp devam eden soru ve cevap o gün sorulacak ve verilecek cevabı anlatmak için getirilmiştir. Çünkü o gün sebepler ortadan kalkacak, vasıtalar zail olacak, böylece herkes açık ve net olarak hükümranlığın Allah'a ait olduğunu, içinde bulundukları durumdan anlayacaklardır. Böylece sanki: *"Hükümranlık kimindir?"* diye sorulmuş ve cevabı da onların içinde bulundukları atmosfer: *"Kahhâr olan tek Allah'ındır"* diye cevaplamıştır. Sebeplerin ortadan kalkması dedik. Çünkü sebepler olmasaydı o zaman kimse sebeplere sarılmayacak ve Yüce Allah'ın hükümran olduğunu kabul edip kuşku duymayacaktı. Halin gerçek durumuna gelince bu zaten daima bu gerçeği haykırmaktadır.

Bazı âlimler burayı şöyle tefsir ederler: "Soran da, bu soruya cevap veren de bir olan Allahu Teâlâ'dır. Bu soru ve cevap bütün mahlukat yok olduktan sonra sorulup cevabı alınacaktır. Böylece Yüce Allah'ın sözüne başladığı ilk cümle bu soru ve cevap olacaktır."

17. «Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir.» Bu cümle, ya yukarıda verilen *"Kahhâr olan tek Allah'ındır,"* cevabının bir tamamlayıcı uzantısıdır, ya da o gün Yüce Allah'ın soru ve cevaptan sonra söyleyecek olduğu sözün anlatımıdır. Yani Yüce Allah, o gün, itaatkâr ve günahkâr her nefse işlemiş olduğunun karşılığını verecektir.

«Bugün» sevabın eksiltilmesi ya da azabın çoğaltılması yoluyla **«haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çarçabuk görendir.»** Zira Allahu Teâlâyı herhangi bir işi görmekten başka bir meşgale alıkoyamaz ve O, ne kadar çok olsa da bütün yaratıkların hesabını en kısa zamanda görür ve hakettikleri neyse çok hızlı olarak kendilerine ulaşır. Bu cümle yukarıda geçen *"Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir..."* ifadesinin sebebini bildirmektedir. Çünkü bizzat bugünün kavuşma günü ve ortaya çıkma günü olması, belki bütün bunların, soruların cevabının herkese amelinin karşılığının verilmesinin uzak bir ihtimal olduğu zannını uyandırabilir. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre: *"Mahlukatın hesabı görülünce cennetlikler hemen kendilerini cennette bulurlar."*

18. Ey Muhammed! **«Yaklaşan gün hususunda onları»**, Mekkelileri **«uyar.»** Onları korkut. Âyet metninde yer alan *"âzife"* kelimesi "ezife el-emru" dan türeme olup manası *"yaklaştı"* demektir. *"Âzife"* den burada maksat, kıyamet günüdür. Zaten bu takdir ile müennes kılınmıştır. Bunun bir benzeri başka bir âyette *"ezifeti'l-âzife"* (Necm: 57) şeklindedir. Manası ise *"kıyamet yaklaştı"* demektir. Kıyamete *"âzife"* denmesi yakın olmasından dolayıdır. Çünkü gelecek olan her şey, ümitsiz olan kimse süresini uzun görse bile, mutlaka yakındır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Peygamber olarak gönderilen ben ve kıyamet şu iki (parmağım) gibiyiz. Kıyamet neredeyse beni az kalsın geçecekti."* [7]

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bu hadiste işaret etmiş olduğu işaret parmağıyla orta parmağıdır. Rasûlüllah demiş oluyor ki, benimle kıyamet arasında zaman, geçen zamana oranla orta parmağın işaret parmağına uzunluğu miktarı kadardır. Zaman bakımından yakınlık, kıyametin son derece yakın olduğunu anlatabilmek için mekân açısından yakınlığa benzetilmiştir. Sonra *"uzûf"* kelimesinin seçilmesi vaktin darlığına işaret etmektedir. Bu nedenle kıyamet *"saat"* kelimesiyle de anlatılmıştır. Derler ki: *"Allah'ın emri gelmiştir..."* (Nahl: 1)

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Aslı *Sahihayn*'dadır. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/7.

âyetinde kıyametin yakınlığı ve zamanının darlığına dikkat çekilmek için fiil dili geçmiş zaman olarak getirilmiştir.

«Çünkü o anda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir.» O gün yürekleri ağızlarına gelmiştir. Çünkü o günün korkusundan yürekler yerlerinden fırlarlar ve boğazlarına yapışırlar. Artık yürekleri ne yapıştığı yerden geri döner -ki rahata kavuşsunlar ve nefes alıp versinler- ve ne de yerinden çıkar -ki ölüp de rahata ersinler.-

Bazı âlimlere göre korkudan ciğerleri şişer ve böylelikle kalpleri boğazlarına dikilir. Yutkunmalarına gelince üzüntü ve sıkıntı ile dopdolu olarak sessizce bunları yutkunmaya çalışırlar. Bir başka ifadeyle onların konuşup da içlerindeki üzüntü ve korkuyu, yaşadıkları sıkıntı ve üzüntünün fazlalığından açıktan açığa dile getirmeleri mümkün değildir. *"Yürekleri ağızlarına gelmiştir"* ifadesi duydukları şiddetli korkuyu ifade etmekte, *"... yutkunurken"* ifadesi de konuşmaktan âcizliklerini dile getirmektedir. Çünkü üzülen ve pişmanlıktan içi yanan kimse konuşabiliyorsa, derdini ve şikâyetini dile getirebiliyorsa birazcık hafiflik ve sükûnet sağlamış demektir. Buna karşılık şayet konuşamıyorsa ızdırabı büyük ve sıkıntısı çok demektir.

«Zalimlerin», kâfirlerin **«ne»** şefkat gösteren **«yakını, ne de sözü dinlenir şefaatçisi vardır.»** Âyet metninde yer alan *"yutâu"* (kendisine itaat olunan) kelimesi, "sözü dinlenilen ve şefaati kabul edilen" mânâsına mecazdır. Âyet-i kerime beyan ediyor ki, kâfir hakkında asla şefaat söz konusu değildir. Çünkü âyet onları kınamak üzere gelmiştir. *"Zalimler"* ifadesi "kâfirler" anlamında getirilmiştir. Zahire göre her ne kadar zalimler, kâfirlerden ve öteki isyankârlardan daha geniş bir tabir ise de burada kâfir anlamında kullanılmıştır. Böylece onların zulmü tescil edilmiş, herbirinin herhangi bir yakınının ve şefaati kabul edilecek şefaatçisinin olmayacakları tescil edilmiştir.

Ve böylece sabit olmuştur ki, Müslümanların âsilerinin hem yakınları ve hem de kendilerine şefkat eden şefaatçileri olacaktır. Bu şefaatçi Rasûlüllah (s.a.v.) ve diğer gönderilmiş olan peygamberler, mukarrabîn olan velîler ve tüm meleklerdir.

19. «Allah, gözlerin hain bakışını» yani gözlerdeki hain bakışı, ya da gözlerin hıyanetini bilir, demektir. Bu taktirde *"haine"* kelimesi afiyet gibi mastar anlamındadır. Nitekim şu âyet-i kerimede "haine" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır: "... *Onlardan daima bir hainlik g*örürsün..." (Mâide: 13)

Hıyanet gizliden gizliye verilen sözü bozmak suretiyle hakka aykırı davranmak demektir. Bunun zıddı emanettir. Burada kasdolunan ise mahrem olmayan yabancı kadınlara istekle bakmaktır. İnsanın bakışı, sahih hadiste yer aldığı üzere İblis'in oklarından bir oktur. [8] Hadise göre birinci bakış, insanın lehinedir. Yani kişi bundan dolayı cezalandırılmaz. İkincisi ise, aleyhinedir. Bir haberde şu rivayet yeralır: "*Ey Âdemoğlu! Birinci bakış senin, ama ikincisi değildir.*" [9] İkinci bakış kişinin lehine değildir. Çünkü ikincisinde kasıt vardır. Bu göz zinası kabilindendir.

Ebû Osmanı der ki: "Gözün hıyaneti, kişinin gözünü haramlara bakmaktan sakınmaması, heva ve şehvetinin arkasından salıvermesidir."

«Ve kalplerin gizlediğini bilir.» İnsanın içindeki sırları, iyilik veya kötülük olsun, bilir. Buradan sabit oluyor ki kalplerin fiilleri Yüce Allah'a malümdur. Aynı şekilde organların fiillerini de bilmektedir. Çünkü kalplerin gizlediği şeyler, bir başka ifadeyle gözlerin hıyaneti Allah nezdinde malüm olduğuna göre Yüce Allah diğer organların fiillerini haydi haydi bilir. Herhangi bir hâkim bu ilimde sözkonusu dereceye ulaşırsa suçlu ve mücrim olanların ondan daha çok ve daha fazla korkmaları gerekir. Yüce Allah'ın *"...kalplerin gizlediğini bilir"* şeklindeki ifadesi uyarma emri için güçlü bir sebep bildirme makamındadır.

20. «Allah hakla» bütün iyi ve kötüler hakkında doğrulukla ve adaletle **«hükmeder.»** Çünkü mutlak olarak O, her şeye malik ve hâkimdir. Herhangi bir şeyle hüküm verdi mi bu mutlaka mükellefin hakettiği ve lâyık olduğu adaletin ve hakkın ta kendisi olur. Bu ifade mükellefi daha da korkutmaktadır.

«O'nu bırakıp taptıkları» putlar **«ise hiçbir şeye hükmedemezler.»** Bu ifade puta tapan bu kimseleri alaya alan bir ifadedir. Çünkü cansız bir varlık hakkında hükmetme veya hükmetmeme ifadesi kullanılmaz.

«Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.» Bu ifade gözlerin hain bakışını bilmesini ve hakla hüküm vermesini destekleyen bir ifadedir. Çünkü onların söylediklerini işiten ve yaptıklarını gören kişi eğer bir şeye hüküm ve-

8- Bu hadisi Taberanî rivayet etmiştir. Hakim de şu lâfızla rivayet eder: *"Bakış İblis'in oklarından zehirli bir oktur..."* Bkz. *et-Terğîb, ve't-Terhîb*, 3/34.

9- Bu hadisi Ebû Davud *Nikâh*'ta, Tirmizî *Edep*'te, Dârimî *Rikâk* bölümünde şu lafızla rivayet eder: *"Ey Ali! Bakışını ardarda yapma. Çünkü birincisi senin lehinedir. Ama ikinci bakış senin lehine değildir."* Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/351.

rirse hakla hüküm verir. Ayrıca bu ifade o kâfirlere yaptıklarına ve söylediklerine karşılık bir tehdit, Allah'ı bırakıp ibadet ettikleri şeyin haline bir tarizdir. Çünkü Allah'ın dışında çağırdıkları o nesneler bu iki sıfatı kendilerinde bulundurmaktan âcizdirler. O halde nasıl olur da mabud olabilirler?

Yüce Allah âhiret ahvali ile kâfirleri aşırı biçimde korkuttuktan sonra âyetin devamında onları dünya ahvaliyle de korkutmaya devam etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

21. «Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki,» Mekke müşrikleri Şam'a ve Yemen'e yaptıkları ticaretlerinde yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, **«kendilerinden öncekilerinin âkıbetinin»**, kendilerinden önce Âd, Semûd ve benzeri peygamberleri yalanlayan geçmiş ümmetlerin âkibetlerinin **«nasıl olduğunu görsünler!»** Onların yaşadıkları diyarlar Kureyş'in ticaret yolu üzerindeydi. **«Onlar, kuvvet»**, kudret ve çeşitli fiilleri yapabilme **«ve yeryüzündeki»** korunmuş kaleler ve sağlam şehirler gibi **«eserleri yönünden bunlardan daha üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı.»** Onları cezalandırdı. İnkârları ve yalanlamaları yüzünden helâk etti. **«Onları Allah'tan»**, Allah'ın azabından **«koruyan»** ve muhafaza eden **«da olmadı.»**

22. «Bunun sebebi,» Allah'ın bu yakalamasının sebebi **«peygamberleri, kendilerine apaçık mucizeler»** ya da açık ahkâm **«getirdikleri halde»** bunları **«inkâr etmeleriydi.»** Ve peygamberleri yalanlamaları idi. **«Allah da kendilerini»** âcilen **«tutup yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir,»** istediğini son derece yapabilme gücü vardır. Şirk koşanlara **«azabı da pek çetindir.»** Hiç kimsenin azabı O'nun azabı ile kıyaslanamaz. İşte yeryüzündeki şu bölgeler onların helâk oldukları yerler ve şunlar da helâk olduklarına dair eserlerdir. O halde onlar daha önce helâk olanlara gelen azabın aynısının kendi başlarına gelmeyeceğinden de nasıl ve hangi biçimde emin olabiliyorlar?

Âyet metninde yer alan "*el-kaviy*" zatında, sıfatlarında ve fiillerinde kendisine asla zaaf bulaşmayan kimse demektir. Kaviy olana ne bitkinlik ve ne de yorgunluk gelir. Noksanlık, âcizlik ve güçsüzlük O'nun tarafına uğramaz. Allah Teâlâ'nın kaviy olduğunu bilen kimse, kendi gücü ve kuvvetine aldanmaz, onları bir kenara bırakarak Yüce Allah'a döner.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ
فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾
فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ ۚ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ
﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ
أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾
وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ
بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

23-24. Andolsun ki Biz, Musa'yı mucizelerimiz ve apaçık hüccetle Firavun, Hâman ve Karun'a gönderdik. Onlar: "Bu çok yalancı bir sihirbazdır," dediler.

25. İşte o (Musa), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: "Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın" dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.

26. Firavun: "Bırakın beni" dedi. "Musa'yı öldüreyim. (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın. Çünkü ben, onun dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum."

27. Musa da: "Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim sizin de Rabbinize sığındım," dedi.

23-24. «Andolsun ki Biz, Musa'yı mucizelerimiz», dokuz mucizemizle **«ve apaçık hüccetle»** âsâ, beyaz el gibi açık ve üstün delillerle **«Firavun, Hâman ve Karun'a gönderdik.»** Burada genel olarak dokuz mucizeye işaret olunduktan sonra bir de *"apaçık hüccet"* ten söz edilmesi, bu hüccetin durumunu tazim etmek içindir. Bu ifade has, yani özel anlam taşıyan bir kelimenin âm yani genel anlam taşıyan bir kelimeye atfı kabilindendir. Hâman, Firavun'un veziridir. Burada Firavun'la Hâman'ın özellikle zikredilmesi Musa'nın kendilerine gönderilmesinin bütün kavime gönderilmiş gibi olmasındandır. Çünkü onlar, Firavun ve vezirin yönetimi altında idiler ve bu iki kişiye tabi idiler. İnsanlar kendilerini yöneten hükümdarlarının dinine tabidirler. Burada Karun'un da özel olarak zikredilmesi, kendisinin malı ve hazinesi çok olduğu için hükümdar mesabesinde olmasındandır. Kuşkusuz Karun'a gönderiliş, Firavun'a ve Hâman'a gönderilişten daha sonradır. Çünkü Karun da İsrailoğullarından olup Musa'nın amca oğlu idi. Karun ilk başlarda Tevrat'ı gözeten ve mü'min olan bir kimseydi. Sonra zenginlik nedeniyle durumu değişti ve Samirî gibi münafık oldu ve böylece inkâr ve helâkta Firavun ile Hâman'a mülhak oldu.

«Onlar: 'Bu» Musa'nın ortaya koyduğu mûcizeler hakkında ve özellikle âsâsı hakkında göstermiş olduğu harikulade durumlar dolayısıyla **«çok yalancı bir sihirbazdır,' dediler.»** Musa'nın Rabbinin elçisi olduğuna dair iddiası için *"çok yalancı"* dediler. Âyet metninde yer alan "*kezzâb*" âdeti, işi gücü yalan söylemek olan kişiye denir. Böyle bir kişi durmadan yalan söyler. Burada onlar Musa (a.s.) için "sehhâr" (çok sihirbaz) dememişlerdir. Çünkü onlar Hz. Musa'yı bir tek sihirbaz görürken kendi sihirbazlarının daha becerikli olduğunu zannediyorlardı. Nitekim bu konuda şöyle diyorlardı: "*Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler.*" (Şuarâ: 37)

Bu ifade, aynı zamanda Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmekte ve Kureyş kabilesi içinde kendisinden daha güçlü ve kendine zaman itibariyle daha yakın olan kişinin âkibetini beyan etmektedir. "*Andolsun ki Biz, Musa'yı mûcizelerimiz ve apaçık hüccetle Firavun, Hâman ve Karun'a gönderdik.*" âyet-i kerimesiyle işaret olunuyor ki Allah Teâlâ ihsanı ve fazlıyla o zamanlar yaratıkların içinde en üstün olan kişiyi yine yaratıklarının arasında en dü-

şük olan kişiye gönderiyor. Kullarının arasında en özel olan kişiyi, düşük olan bu kimseye Allah'ın fazlı ve ihsaniyle halini düzeltmesi için çağrıda bulunmak üzere gönderiyor. Kul ise tabiatı düşük ve aklı yetersiz olduğu için buna yalanlama ile karşılık veriyor ve gelen kişiyi sihir ve büyü ile irtibatlandırıyor. Allah Teâlâ hükmünü ve keremini ortaya koymak için bu kişiye hemen ceza vermiyor ve ona bedbahtlığı ortaya çıkıncaya kadar mühlet veriyor.

25. «İşte o (Musa), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince:» Burada kastedilen hak, Musa'nın elinde gerçekleşen mucizelerdir. Onlar bedbahtlıklarını tamamlamak için **«'onunla beraber iman edenlerin»**, imanda ona tâbi olanların **«oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın' dediler.»** Bunu diyen Firavun ve onun kavminden fikir sahibi olan kimselerdir, ya da yalnız başına Firavun'dur. Çünkü o tek başına herkes mesabesindedir. Nitekim bu gerçeğe A'râf sûresinin: "*...Firavun: Biz onların oğullarını öldürüp, kadınlarını sağ bırakacağız...*"(A'râf: 127) âyet-i kerimesinde de işaret olunmaktadır. "*Kadınlarını sağ bırakın*" demek, kız çocuklarını diri bırakın ve onları öldürmeyin demektir.

Bu açıklamalara göre âyetin manası şudur: Onları yeniden öldürün. Firavun'un yeniden demesinin sebebi bu emri Musa (a.s.)'nın dünyaya gelmesinden biraz önce yine vermiş olmasındandır. O zaman müneccimler (yıldıza bakanlar) Musa (a.s.)'nın doğumunun yaklaştığını haber vermişlerdi ve Firavun bu katliamı uzun zaman yapmıştı. Sonra İsrailoğullarının kökü kazınacak, hiç kimse kalmayacak ve ağır işler Kıptîlere kalacak korkusuyla vazgeçmişti. Daha sonra Musa (a.s.), Peygamber olarak gönderilip Firavun onun Peygamber olduğunu hissedince, kin ve nefretle bu katliamı yeniden yapar. Çünkü Firavun zannetmektedir ki Musa, müneccimlerin ve kâhinlerin kendi saltanatının elinde yok olacağını haber verdikleri çocuktur.

«Ama kâfirlerin», Firavun ve kavminin **«tuzağı elbette boşa çıkar.»** Kendilerine hiçbir fayda vermez. Kaderde ne varsa gerçekleşmiştir.

Denilmiştir ki: "Firavun, Mûsâ ve kavmini yok etmek istemiş, bunu gerçekleştirmek için ordusunu, adamlarını kullanmış, Allah'ın korumak istediği korunmuştur."

Rivayete göre gencin birisi emreder ve yasaklar. Bunu duyan oranın hakimi kendisini yakalayıp bir yerde hapse tıkar ve orada ölsün diye bütün menfezleri tıkar. Bir kaç gün sonra hapse konulan genç hapisten çıkmış, bir bah-

çede görülür. Hakim kendisini getirtir ve sorar: "Seni kim çıkardı?" Genç: "Beni bahçeye koyan çıkardı," der. Hakim: "Seni bahçeye kim koydu," deyince genç: "Evden çıkaran," der. Hakim şaşar ve ağlamaya başlar. Ardından bu gence bir takım şeylerin verilmesini, bir ata bindirilerek önünde: "Bu adam Allah'ın aziz kıldığı adamdır. Buranın hakimi kendisini değersiz bir kişi yerine koymak istedi ama bunu yapamadı. Sadece ona ikram ve ihtiramda bulunabildi," diye bağrılmasını emreder.

26. «Firavun:» yanında bulunan seçkin kişilere: **«'Bırakın beni' dedi.»** Beni serbest bırakın, bırakın beni. **«'Musa'yı öldüreyim.»** Çünkü ben biliyorum ki saltanatımın selâmeti onu öldürmeye bağlıdır. Firavun Musa (a.s.)'yı öldürmeye karar verince yanında bulunan seçkin kişiler: "Bu senin korktuğun kişi değildir. Çünkü bu kişi, ondan daha zayıf ve daha güçsüzdür. Bu olsa olsa bir sihirbaz parçasıdır," diyerek kendisine engel oldular ve sonra şöyle dediler: "Eğer sen bunu öldürürsen insanları şüpheye düşürürsün ve halk senin kendisine delil getirmekten âciz kaldığını ve kılıçla çarpışmaya karar verdiğine inanırlar." Mel'un Firavun, Musa'yı öldürmesine bu kişilerin engel oldukları, onlar olmasaydı kendisinin onu mutlaka öldüreceği havasını vermişti. Oysa Firavun'u bu işten alıkoyan sadece kalbinde duymuş olduğu korkunç derecede korkuydu. Çünkü Firavun Musa (a.s.)'nın Peygamber olduğunu kesin olarak anlamıştı, fakat eğer onu öldürmeye kalksa kendisinin en kısa zamanda helâk olacağından korkuyordu.

«(Kurtarabilirse)» bana mani olması için kendini gönderdiğini iddia ettiği **«Rabbine yalvarsın.»** Firavun hem zâhiren ve hem de Rabbine duâ eder diye bâtınen Hz. Musa (a.s.)'dan korkuyordu. Böyle olmasaydı ona hiç değer vermez ve bu şekilde konuşmazdı. **«Çünkü ben»** şayet kendisini öldürmezsem **«onun, dininizi değiştireceğinden,»** Bana (Firavun'a) ve putlara ibadetten ibaret olan inanmış olduğunuz dininizi değiştireceğinden **«yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.'»** Eğer o, dininizi tamamıyle değiştiremezse bu taktirde savaş ve fitne çıkarıp böylelikle dünyanızı fesada boğacağından korkuyorum.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki, Firavun kalbi kör olduğu için zannetti ki Allah Teâlâ Musa'yı kendi gücü ve kuvvetiyle öldürmesi için kendine fırsat verir ya da kavmine bu fırsatı verir. Bilmedi ki Allah Teâlâ, hem kendini ve hem de kavmini helâk edecek ve Musa ile kavmini kurtaracak. Firavun dinin değiştirileceğinden ya da yeryüzünde fesat çıkarılacağından korkmuş, kendisinin ve kavminin helâk olacağından ve durumlarının her iki dünyada da fesat

olacağından korkmamıştı.

27. «Musa da:» Bu mel'unun kendisini öldüreceğine dair sözünü işittiğinde kavmine: **«'Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden,»** böbürlenip iman etmeyenden **«benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım,' dedi.»** Âyet-i kerimede Allah'ın diğer isimleri içerisinde özellikle *"Rab"* kelimesinin zikredilmesinin sebebi arzulanan ve istenenin, muhafaza ve yetiştirilme olmasındandır. Çünkü Rab, terbiye eden, koruyan demektir. Rabbin, Musa'ya ve onlara izafe edilmesi Allah Teâlâ'ya sığınma ve O'na tevekkül etme hususunda Firavun'un da muvafık kalmasını teşvik içindir. Çünkü nefislerin ortaya çıkmasında duânın kabul olması için büyük bir tesir vardır. Zaten insanların beş vakit namazı, Cumayı, bayramları ve yağmur duâsı ile benzerleri için bir araya toplanmalarının asıl sebebi budur.

Âyet metninde Firavun denilmeyip de *"mütekebbir"* (kibirli) denmesi, bir başka ifadeyle Firavun'u da ve başka zorbaları da içine alan bir vasfın zikredilmesi, bu zorbalar ister Firavun'un kendi adamlarından olsun ister başkalarından olsun Allah'a her kibirliden sığınmak ve Allah'a karşı cür'etin ve katılığın sebebine işaret etmek içindir. Bu sebep tekebbür, yani kibirlenme ve onu izleyen öldükten sonra dirilmeye inanmamadır. Yüce Allah bu âyet-i kerimede *"kibirli"* yi, *"hesap gününe inanmayan"* şeklinde nitelemektedir. Çünkü her katı kalpli ve kibirli olan kimsenin hamuru ve mayası budur. Onlar hakkı iptal etmek ve halkı tahkir etmek isterler. Fakat kibirli ve zorba olan bu kimseler eğer cezaya inanırlar ve hesap gününden korkarlarsa bu yaptıklarından vazgeçerler. Buna karşılık kibirlenme ile bir de öldükten sonra dirilmeyi inkâr bir arada bulunursa işte böylesi daha zalim ve daha azgın olur. Şu halde böyle bir kimseden Allah'a sığınmak daha uygun ve daha evlâ olur.

İmamı Ebû Hanife (r.a.) hazretlerine sorulur: "Hangi günahın insandan imanı alacağından korkarsın?" Ebû Hanife cevap verir: "İman nimetine şükrü terk, âkibet korkusunu taşımamak ve Allah'ın kullarına zulüm günahlarından korkarım," der. Çünkü bu üç özelliği her kim taşıyacak olursa mutluluğu yakalayanlar müstesna bu dünyadan ekseriyetle kâfir olarak göçüp gider. Sonra kibir nefs-i emmârenin sıfatları içinde en beter olanıdır. Kibirin mutlaka insandan uzaklaştırılması şarttır.

Firavun azgınlığından ve zorbalığından Musa (a.s.)'yı katletmeye karar verir. Bunun sebebi ise Musa'nın insanları saptıracağından ve yaptıkları bir

takım tapınmaları ve âdetleri değiştireceğinden korku duyuyor olmasıdır. Bu tıpkı "Firavun vaiz oldu" ve "Tilki nasihatçi kesildi" atasözlerindeki duruma benzer. İşte böylece Firavun'un nazarında dengeler alt üst olmuştur. Ona göre salâh, fesad; bozgunculuk da salâh haline gelmiştir. İşte bu nedenle Musa (a.s.), onun azgınlığından ve zorbalığından Yüce Allah'a yakarmış ve şöyle demiştir: "*Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım.*" Bu, bütün peygamberlerin ve nebîlerin uyguladıkları bir yoldur. Allah'a sığınmak ve O'na iltica etmek peygamberlerin gittikleri yollardandır. Sahih olan bir hadis-i şerifte yer aldığına göre Rasûlüllah (s.a.v.) herhangi bir kavimden korku duyduğu zaman şöyle söylerdi: "*Ya Rabbi! Bunların şerrinden Sana sığınırız ve Senin sayende onları boğazlarından tutup savuştururuz.*"

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ
إِيمَٰنَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّىَ ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ
مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَٰذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ ۖ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم
بَعْضُ ٱلَّذِى يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾
يَٰقَوْمِ لَكُمُ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ظَٰهِرِينَ فِى ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأْسِ
ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ
إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم
مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَ

ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۗ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَٰقَوْمِ إِنِّىٓ
أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ ۚ مَا لَكُم
مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ
جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم
بِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ كَذَٰلِكَ
يُضِلُّ ٱللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ
ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ
جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

28. Firavun âilesinden olup, imanını gizleyen bir mü'min şöyle dedi: "Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır,' diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o, yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiğinin bir kısmı olsun size gelip çatar. Şüphesiz Allah haddi aşan yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez.

29. Ey kavmim! Bugün yeryüzünde hâkim kimseler olarak hüküm ranlık sizindir. Ama Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?" Firavun: "Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum," dedi.

30-31. İman etmiş olan dedi ki: "Ey kavmim! Doğrusu ben sizin için Nuh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi toplulukların başlarına gelen bir âkibetten korkuyorum. Allah kullarına bir zulüm dileyecek değildir.

32-33. Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum. Sizi Allah'tan kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur.

34. Andolsun ki, önce Yusuf da size açık deliller getirmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince: 'Allah ondan sonra Peygamber göndermez' dediniz. İşte Allah, o aşırı giden şüphecileri böyle saptırır.

35. Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler, gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."

28. «Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mü'min şöyle dedi:» Musa (a.s.), Yüce Allah'a sığınıp O'nun ihsanına ve rahmetine dayanınca hiç kuşkusuz Allah Teâlâ onu her türlü belâdan koruyacak, her çeşit arzusuna eriştirecek ve kendine yabancı bir kimseyi bahşedecekti. Bu yabancı kişi, söz konusu fitneyi yatıştırmada en uygun yolu seçerek onu savunacaktı. Nitekim bu âyet-i kerimede Yüce Allah bu gerçeği anlatmaktadır. Burada sözü edilen kişinin âyet metninde üç sıfatı sıralanmaktadır:

Birincisi mü'min olması
İkincisi Firavun ailesinden bulunması,
Üçüncüsü de imanını gizlemesidir.

Bu üç sıfattan öncelikle mü'min oluşu ifade edilmektedir. Çünkü iman, sıfatların içinde en şereflisidir. Âyetin ifadesiyle herhangi bir kimsenin "âl" i akrabalık veya arkadaşlık, ya da dindaşlık gibi bir nedenle çevresindeki özel kişilerdir ki bunların yaptıkları işler dönüp dolaşıp bu kişiyi bulur. Burada sözü edilen mü'min kişi Firavun'un yakınlarından yani amcasının oğlu idi. Musa'yı: *"Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere edi-*

vorlar. Derhal (buradan) çık. İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim." (Kasas: 20) diye uyaran kişiydi. Nitekim bu daha önce geçmişti. Ya da bu kişi Firavun ile aynı dinden değildi. O, mü'mindi. Firavun'la aynı dinden olmayınca Firavun'un âl'i olma vasfı da kalmaz. Ancak Firavun'un aşiretinden ise onun âl'i olur. İmanını gizleyen bu kimse bunu Firavun'dan ve onun adamlarından korktuğundan gizlemiyordu. Tersine sözü karşı tarafça kabul edilsin diye gizliyordu. Söz konusu bu kişi, Musa'nın gelmesinden sonra inanmıştı. Ya da Musa'dan önce inanmış ve inancını gizliyordu.

Firavun'un Musa'yı öldürmek istediği haberini duyunca dedi ki: **«'Siz bir adamı»** herhangi bir delile dayanmadan zulmen **«'Rabbim»** bir olan ve hiç ortağı olmayan **«Allah'tır' diyor diye»** ya da dediğini beğenmediğiniz için **«öldürecek misiniz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık mucizeler»,** müşahade ettiğiniz açık seçik mucizeler **«getirmiştir.»** Âyet metninde "Rabbinden" denilmeyip de *"Rabbinizden"* denilmesi şundan dolayıdır. Eğer onlar Musa'nın kendilerine Rablerinden mucize getirdiğini duyacak olurlarsa bu o konu üzerinde iyiden iyiye düşünmelerine, onu tanımalarına ve inattan vazgeçmelerine yolaçar. Çünkü herhangi bir şey herkesin Rabbi katından geliyorsa buna uymak ve tebliğ eden kişiye de insaf etmek gerekir.

Urve b. Zübeyr anlatıyor: Abdullah b. Ömer radıyallahu anhüma'ya dedim ki: "Müşriklerin, Rasûlüllah (s.a.v.)'a yapmış oldukları en ağır şey nedir, bana söz eder misin?" Abdullah dedi ki: "Ukbe b. Ebî Muayt Rasûlüllah (s.a.v.) Kâbe'de namaz kılarlarken O'nun üzerine doğru yürüdü, ridasının iki ucundan tutarak elbisesini Rasûlüllah'ın boğazına doladı ve sımsıkı boğazını sıktı ve O'na dedi ki: 'Atalarımızın taptığı şeyi bize yasak eden sen misin?' Rasûlüllah (s.a.v.): *'Aynen dediğin gibi'*, diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.) koştu ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın iki omzundan tutarak O'nun arkasında yer aldı ve Ukbe b. Ebî Muayt'ı Rasûlüllah (s.a.v.)'dan uzaklaştırdı. Sonra: *'Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır' diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki O, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir'* dedi. Bunu bağırarak söylüyor ve iki gözünden yaşlar akıyordu." [10]

Burada beyan olunuyor ki, Hz. Ebû Bekir'in Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı-

10- Bu hadisi İbn Ebî Hâtim ve Nesâî bu lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Buharî ise Abdullah b. Amr b. el-As kanalıyla şu şekilde rivayet eder: *"Dedim ki: Müşriklerin Rasûlüllah (s.a.v.)'a yaptıkları en ağır şey nedir, bana söyler misin?.."* Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 3/242.

lık üstlenmiş olduğu görev, Firavun ailesinden olup iman eden kişinin Musa'ya karşı ifa ettiği görevden çok daha ağırdır. Çünkü Hz. Ebû Bekir, imanını açığa vuruyordu ve bu olay, Kureyş'ten bir grubun gözlerinin önünde olmuştu.

İbn Atıyye tefsirinde babasından naklediyor. Babası Ebu'l-Fadl İbn el-Cevherî'yi minberde şöyle derken işitmiş. Ebu'l-Fadl el-Cevherî'den sahabenin faziletlerinden bahsetmesi istenince biraz başını öne eğmiş, sonra kaldırarak şöyle demiştir:

"Sorma kişiyi! Sor kimmiş dostu?
Her dost uyar dostuna, kimse dostu!"

Yüce Allah'ın Peygamberine yâr ve yoldaş kıldığı onu ve ruhtan (Cebrâil'den) vahiy almasını müşahade etme şerefini bahşettiği bir topluluk hakkında ne takdir edersiniz? Yüce Allah, Firavun âilesinden imanını gizleyen bir mü'mini kendi ilâhî kitabında övdüğüne ve küfür meclislerinden birinde söylemiş olduğu bir sözden dolayı onun adını mushaflarında zikrettiğine göre acaba siz sahabe topluluğu hakkında ne düşünürsünüz? Firavun âilesinden imanını gizleyen o kişiyle Ömer b. el-Hattab'ı kıyaslayabilir misiniz? Hz. Ömer, Mekke'de kılıcını çekmiş şöyle diyordu: 'Allah'a yemin ederim ki bugünden itibaren Allah'a gizlice ibadet etmeyeceğim.' Ömer'in kılıcı ile din ortaya çıkmadı mı?"

Firavun âilesinden imanını gizleyen o kişi, daha sonra ihtiyatlı olmak için onlara delil getirmeye başlar. Bu delili, kat'î hükmünü verdikten sonra zan ihtimali biçiminde getirir ve Musa'nın öldürülüşünün iyi bir şey olmayacağını belirterek şöyle söyler: **«Eğer o, yalancı ise yalanı kendisinedir.»** Yalanının vebali ve zararı kendini aşmaz ki bu zararı önlemek için kendini öldürmeye ihtiyaç duyulsun. Bir başka ifadeyle yalancı, yalanının zararı başkalarına bulaştığında ancak öldürülür. Meselâ insanları Allah'sızlığa çağıran zındık, ya da halkı bid'atına davet eden bid'atçı gibi. Oysa Musa insanları ortaya atmış olduğu dine zorla sürükleyemez. Çünkü insanların mizaçları bunu benimseyip kabul etmez. Ayrıca siz onun açıktan açığa konuşmasına ve dinini yaymasına engel olabilirsiniz.

«Eğer» söylediklerinde **«doğru söylüyorsa»** ve siz de onu yalanlıyor ve bununla kötülük etmeyi tasarlıyorsanız **«sizi tehdit ettiğinin bir kısmı olsun size gelip çatar.»** Yani hepsi çatmasa bile hiç değilse bir kısmı gelir çatar. Bu bir kısımlık belâ da sizin helâkiniz için yeterlidir. Burada *"bir kı-*

sını" ifadesinin zikredilmesi "tehdit edilen şeyin tamamını" peşinden getirmesinden dolayıdır. Yoksa *"bir kısmı"* nı, "tamamı" olduğundan değil. Buradaki ifade taassup içermeyen ve son derece insaftan kaynaklanan bir sözdür.

«Şüphesiz Allah haddi aşan» âyet metninde yer alan *"müsrif"*, günahlarda haddi aşan, ya da haksız yere çok kan döken kişi demektir. **«Yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez.»** Buradaki *"kezzâb"* kelimesi, peşpeşe yalan söyleyen kişi demektir. Bazı âlimlere göre "kezzâb" Allah'a iftira atan kişi demektir. Çünkü Allah'a yalan isnadı, başka birine yalan isnadı ile bir değildir. Bu, imanını gizleyen kişi tarafından ileri sürülen bir başka delildir. Bu ifadenin delil oluşu, iki açıdandır:

Birincisi: Eğer bir kişi haddi aşmış ve yalancı ise, Yüce Allah ona mûcizelerini göstermez ve kendisini bu mûcizelerle desteklemezdi.

İkincisi: Eğer bu şahıs şayet yukarıdaki gibi haddi aşmış ve yalancı ise Allah Teâlâ ona yardım etmez. Kendisini helâk eder. Dolayısıyla sizin onu katletmenize ihtiyaç kalmaz.

İmanını gizleyen bu mü'min kişi herhalde onlara birinci manaya göre öldürme kararlılıklarını gevşetmek için bu delillerini ileri sürüyordu ve onlara konuşurken bunu Firavun'a üstü kapalı ifade ediyordu. Çünkü Firavun, günahsız erkek çocukları haksız yere katlettiği için haddi aşmış; ulûhiyyet iddiasında bulunduğu için de yalancı olumuştu. Ve dolayısıyla Yüce Allah onu doğru yola ve kurtuluşun caddesine iletmez, tersine rezil ve rüsvay ederek kurduğu plânları yerle bir ederdi.

29. «Ey kavmim! Bugün yeryüzünde», Mısır topraklarında İsrailoğullarına **«hâkim kimseler olarak hükümranlık»** ve saltanat **«sizindir.»** Bugünde size hiç kimse karşı koyamaz. **«Ama Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?'»** Yani sizler işinize fesat bulaştırmayın. Hz. Musa'yı öldürmek suretiyle Yüce Allah'ın azabını üzerinize çekmeyin. Çünkü eğer bize Allah'ın azabı gelirse buna karşı bizleri hiç kimse savunamaz.

Burada dikkat edilirse imanını gizleyen o mü'min kişi Firavun'un kavmini saltanat ve özel olarak yeryüzünde hakim olma unsurlarıyla sevindirmiş ve sonra Allah'ın azabının gelmesi dolayısıyla başlarına gelecek belâda kendini de onların arasına katmıştır. Bunu onların kalplerini tatmin etmek ve kendisinin onlara bir nasihatçi, kendilerini sevindiren şeyleri elde etme, zarar verenleri savuşturmaya çaba gösteren birisi olduğuna işaret etmek için yapmış-

tır. Kendi açısından çabası ise nasihatinden etkilenmeleri içindir.

«Firavun:» Mücadeleden vazgeçmesi için kendisine yapılan nasihati işittikten sonra: **«'Ben size kendi görüşümü söylüyorum.»** Fitneyi kökünden kazımak için doğru bulduğum onu öldürme görüşünü söylüyorum. **«Ve»** bu görüşümle **«yine size ancak doğru yolu gösteriyorum,' dedi.»** Firavun yalan söylüyordu. Çünkü şiddetli bir korku duyuyordu. Fakat dışarıya kendisini cesurmuş ve aldırmazmış gibi gösteriyordu. Eğer korkuyor olmasaydı, hiç kimseyle asla istişare etmezdi.

Bazı âlimlere göre istişare, Firavun'un âdetiydi. Hatta bazı zamanlar Musa'nın sözünün tesirinden kalbi yumuşar ve imana meylederdi. Ardından karısı Âsiye'nin görüşüne başvurur o da iman etmesini, Musa'ya uymasını tavsiye eder, sonra veziri Hâmân'ın görüşlerine başvurur o da Firavun'u bu yoldan çevirirdi.

30-31. Firavun kavminden **«iman etmiş olan»** kişi, kavmine hitaben ve onlara nasihat ederek **«dedi ki: 'Ey kavmim! Doğrusu ben sizin için»** Musa (a.s.)'yı yalanlar, kendisine öldürme ve işkence gibi herhangi bir kötülük yaparsanız **«Nuh kavminin»** durumu ve azaba uğraması gibi, **«Âd»** kavminin kökünü kazıyan, kasıp kavuran fırtına azabı gibi, **«Semûd»** kavminin korkunç bir çığlıkla helâk olması gibi **«ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi»** onlardan sonra gelen ve şehirleriyle birlikte altüst olup giden Eyke halkı ve benzerleri gibi **«toplulukların başlarına gelen bir âkibetten korkuyorum.»** Geçmiş milletlerin başlarına gelen büyük vakalardan korkunç azaplardan korkuyorum.

Firavun âilesinden iman eden bu kişi, gerçekten büyük bir iş yapıyordu. Çünkü bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.): *"Cihadın en üstünü zalim bir sultanın karşısında hak ve gerçek olan sözü ifade etmektir,"* buyurmaktadır.[11] Bu gerçek sözü söylemenin, cihadın en üstünü olması, bu sözü söylemekten duyulan korku ve sultanın söyleyen kişiyi ezmesidir. Çünkü delil ve hüccetle yapılan cihad, kılıç ve mızrakla yapılandan çok daha büyüktür.

«Allah kullarına bir zulüm dileyecek değildir.» Onun için onları aleyhlerine ileri sürülecek delil sabit olmadan helâk edecek ve günahsız yere kendilerini cezalandıracak ve aralarındaki zalimi de intikam almadan salıve-

11- Hadisi İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Taberanî rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/208.

recek değildir.

32-33. «Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp» cehenneme doğru **«kaçacağınız günden korkuyorum.»** Âyet metninde yer alan *"yevmu't-tenâd"* (bağrışıp çağrışma günü)'dan maksat, kıyamet günüdür. Çünkü o gün, bazıları yardım dileyerek âyetin ifadesiyle şöyle bağıracak: *"...Şimdi bizim şefaatçılarımız var mı ki bize şefaat etsinler?"*(A'râf: 53) Ya da bize yazıklar olsun. Keşke yok olup gitseydik, diye bağıracaklar. Nitekim âyetin diliyle şöyle bağırıp çağıracaklar: *"Vay halimize! Uyuduğumuz yerden bizi kim kaldırdı? derler..."* (Yâsîn: 52) *"...Bu nasıl kitap mış? Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!..."* (Kehf: 49) Ve o gün cennetlikler ve cehennemlikler nida edecekler. Bir başka ifadeyle cennet halkı cehennem halkına şöyle seslenecek: *"...Biz Rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenilir. 'Evet,' derler..."* (A'râf: 44) cehennemlikler de cennetliklere şöyle seslenirler: *"Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin..."* (A'râf: 50)

«Sizi Allah'tan», Allah'ın azabından **«kurtaracak»**, muhafaza edip koruyacak **«kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola»**, kurtuluş yoluna **«iletecek de yoktur.»** Firavun âilesinden iman eden kimse bu sözü, onların, Musa'nın söylediklerini kabul edeceklerinden ümidini kestiği zaman söylemiştir. Bu âyetlerde işaret olunuyor ki Allahu Teâlâ mükemmel kudretiyle şayet dileyecek olursa fazlı ve ihsanını ortaya çıkararak ölüden diri çıkarır. Tıpkı Firavun âilesinden, kalpleri küfürle ölü olan kâfirlerin arasından yüreği imanla dipdiri olan mü'min bir kişiyi çıkardığı gibi. Yüce Allah bunu, şu sözü gerçekleşsin diye yapar: *"Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik..."* (Secde: 13) Yüce Allah, izzetini ve büyüklüğünü ortaya koymak dilediği zaman, Firavun ve kavmi örneğinde olduğu gibi Allah'ın apaçık âyetlerini göremesinler, göz alıcı delillerini işitemesinler diye kendilerine nasihat eden mü'min misali hükümdarların ve aklı başında kişilerin gözlerini kör, kulaklarını sağır eder. Bunu, bu âyetteki: *"Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur,"* sözünü gerçekleştirmek için yapar.

Burada *"saptırma"* fiili Yüce Allah'a isnad olunmuştur. Çünkü sapıklığı halk eden ve yaratan Allah'tır. Şeytan ve benzerleriyse sadece birer vesileden ve vasıtadan ibarettirler. *"Onu doğru yola iletecek yoktur,"* âyet-i kerimesi işaret ediyor ki, hidayete yöneltmek ve bunu tercih etmek kahhâr ve bir

olan Yüce Allah'a aittir. Eğer Âdem'in tercihi ve ihtiyarı olabilseydi doğru yolu tercih eder, o da bu yolu tutardı ve yine Nuh (a.s.)'un böyle bir seçim hakkı olsaydı Kenan'ı tercih eder, onu doğru yola iletirdi. İbrahim (a.s.)'in böyle bir ihtiyarı olsaydı babası Âzer için imanı tercih eder, babası da mü'min olurdu. Eğer Musa (a.s.)'nın böyle bir imkânı olsaydı bu gücünü kullanır, Firavun mü'min olurdu. Rasûl-i Ekrem Hz. Muhammed (a.s.)'in böyle bir imkânı olsaydı amcası Ebû Talib için bunu kullanır, o da imana gelirdi. Sonra Musa (a.s.) gibi birisi bir kavmin arasında bulunsun da onlar bu Peygamber vasıtasıyla doğru yolu bulamasınlar, şaşılacak şeydir. Çünkü hasta olan kimse balın tadını alamaz. Gözü kör olan güneşi göremez. Bütün bunlar mizacın kötülüğünden, durumun bozukluğundan ve yetenek kaybından ileri gelmektedir.

34. Firavun ailesinden inanmış olan mü'min kişi, yukarıdaki nasihatini yaptıktan sonra onlara azarlama tonuyla şöyle der: Ey Mısır halkı! **«Andolsun ki,»** Musa'dan **«önce»** İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub oğlu **«Yusuf da size açık deliller»**, apaçık mûcizeler -ki rüya tabiri küçük bir çocuğun onun suçsuz olduğuna dair yaptığı şahitlik gibi mûcizeler bunların arasında yer almaktadır- **«getirmişti.»** Yusuf (a.s.), Musa (a.s.)'dan önce hükümdarın ölümünden sonra Kıptîlere gönderilmişti.

«Ve onun size getirdiği şeyler», hak din **«hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o»** ölünce, **«vefat edince:»** Onun peygamberliğini yalanlamaya, kendisinden sonra gelecek peygamberleri yalanlamayı da katarak **«'Allah ondan sonra Peygamber göndermez' dediniz.»** Bu âyette işaret olunuyor ki, insanoğlunun mayasında zulüm ve cehalet vardır. Zulüm ve cehaletin galip geldiği bu tür insanlar, hiçbir peygambere iman etmezler ve onların hakka delil olarak getirdikleri hiçbir mûcizeye inanmazlar. Bu, geçmiş ve daha sonra gelen insanların tabiatı, mizacı ve mayasıdır . Hidayete eren kimse Yüce Allah'ın ihsanı ve keremiyle ermiştir. Onların, Yusuf (a.s.)'un Peygamberliğine inanmayışları, fıtratlarında mevcut olan inkârlarının bir sonucudur. Yusuf (a.s.) vefat edince ondan sonra peygamberler geleceğini inkâr etmeleri de böyledir. Bütün bunlar kâfirlerin bedbahtlıklarının fazlalığından ileri gelmektedir. Bu tıpkı mü'minlerin kendi peygamberlerinden önce gelen peygamberlere iman etmelerinin mükemmelliklerinden kaynaklanması gibi bir şeydir.

«İşte Allah, o aşırı giden şüphecileri böyle», böylesine onlarda çirkin bir maya ve mizaç yaratmak suretiyle **«saptırır.»** Bunun sonucu olarak böy-

le bir kişi dininden şüphe eder, peygamberin mûcizelerinden şüphe eder. Çünkü vehim ve taklid, kendisine galip gelmiştir.

35. «Kendilerine gelmiş» tutuna bilecekleri **«hiçbir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler,»** onları reddedip dil uzatanlar, **«gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.'»** Bilindiği üzere mührü vuran Yüce Allah'tır. Üzerine mühür basılan da insanın kalbidir. Mührün sebebi ise büyüklenme ve böbürlenmedir. Hükmüne gelince, böyle bir kalbin içinden inkârın, münafıklığın, doğru yoldan kaymanın ve sapıklığın çıkmaması; dışarıdan da imanın, ihlâsın, doğru yolda yürümenin ve hidayetin girmemesidir. Bu durum da Yüce Allah'tan gelen en büyük cezadır.

Aklı başında olan kişiye düşen kalbinin mühürlenmesiyle değil, göğsünün açılmasıyla sonuçlanacak sebeplere sarılmasıdır.

İbrahim el-Havvâs der ki: "Kalbin devası ve ilâcı beştir: Üzerinde düşüne düşüne Kur'an okumak, karnını tıkabasa doldurmamak, geceleyin ibadet etmek, seher vakti Yüce Allah'a yakarmak ve sâlih kimselerle oturup sohbet etmektir."

Hasan Basrî der ki: "Bu kalplere Allah'ın zikrini konuşun. Çünkü onlar çok çabuk pas tutarlar. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah şöyle buyurur: *"Şüphesiz benim kalbim de paslanır ve ben hergün yüz kere Allah'tan istiğfarda bulunurum."*[12]

Bu âyet-i kerime kibirlenen ve büyüklük taslayan kimseleri kınamakta ve kötülemektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) de şöyle buyurur: *"Büyüklenenler ve kibirlenenler kıyamet günü bir zerre biçiminde haşrolunurlar. Yüce Allah'ın nezdinde hakir kimseler oldukları için herkes üzerlerine basar."*[13]

Çünkü büyüklenen ve kibirlenen kimsenin durumuna uygun olan biçim herkesçe anlaşılacağı üzere toz zerresi şekline sokulmaktır.

12- Hadisi Müslim *"Zikir"* bölümünde, Ebû Davud *"Vitir"* de zikrederler. Bkz. Ebû Davud, *Vitir*, 26.

13- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, Tirmizî *Sünen*'inde rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/416.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ
الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى وَاِنِّيْ
لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا ؕ وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ
عَنِ السَّبِيْلِ ؕ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِيْ تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ
يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۫ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ
سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ
اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ وَيٰقَوْمِ مَا لِيْٓ اَدْعُوْكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُوْنَنِيْٓ
اِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُوْنَنِيْ لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهٖ مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ
عِلْمٌ ۫ وَاَنَا اَدْعُوْكُمْ اِلَى الْعَزِيْزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا تَدْعُوْنَنِيْٓ
اِلَيْهِ لَيْسَ لَهٗ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَآ اِلَى اللّٰهِ

وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ
وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ
مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾

36-37. Firavun: "Ey Hâman! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın tanrısını görürüm! Doğrusu ben onu yalancı sanıyorum," dedi. Böylece Firavun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı. Firavun'un tuzağı tamamen boşa çıktı.

38. O iman eden kimse: "Ey kavmim," dedi. "Siz bana uyun. Sizi doğru yola götüreceğim.

39. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir. Ama âhiret, gerçekten kalınacak yurttur.

40. Kim bir kötülük işlerse onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mü'min olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.

41. Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.

42. Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum.

43. Gerçek şu ki, sizin beni davet ettiğiniz şey, dünyada da âhirette de davet edemez. Dönüşümüz Allah'adır. Aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.

44. Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah kullarını çok iyi görendir."

45. Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülükle-

rinden onu korudu. Firavun'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi.

36-37. «Firavun:» kibirlenme ve böbürlenmede son derece ileri gittiği için semalara yükselmeyi kastederek vezirine: **«'Ey Hâman! Bana yüksek bir kule yap,»** etrafı açık, bakan herkesin görebileceği, tuğladan örülmüş, yüksek bir bina yap. Nitekim bu tefsiri, Kasas sûresindeki "*...Ey Hâmân! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap...*" (Kasas: 38) âyet-i kerimesi desteklemektedir. Bu nedenle kabirlerin *Aynu'l-Maânî* isimli eserde işaret olunduğu üzere, tuğlayla yapılmaları mekruh görülmüştür. Çünkü tuğlayı ilk yapan kimse Firavun olmuştur.

«Belki yollara, göklerin yollarına erişirim de...» Burada "*göklerin yolları*" ifadesi daha önce geçen *"yollar"* kelimesini beyan etmektedir. Yolların önce kapalı ifade edilmesi, sonra da arkasından açıklanması yolların şanını yüceltmek ve bunu duyan kimseyi yolların ne olduğunu öğrenmeye teşvik etmektir. **«Musa'nın tanrısını görürüm!»** Yükseklere çıkarım da O'na bakarım. **«Doğrusu ben onu»** Musa'yı peygamberlik iddiasında **«yalancı sanıyorum', dedi.»** Bu yargı onun hakkında nakledildiği üzere böbürlenmesinin ve kibirlenmesinin bir sonucu ve gereğiydi. Nitekim aynı yargı Buhtu'n-Nasr tarafından da verilmiştir. Çünkü o da böbürlenmiş ve son derece azmış, Babil'de bir kule yapmaya kalkmıştı.

«Böylece Firavun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi», bu aşırı bir biçimde süslü gösterildi ve bunun sonucu olarak kötü ameline öyle bir daldı ki ondan bir daha asla vazgeçmedi **«ve yoldan»**, doğru yoldan **«saptırıldı. Firavun'un tuzağı»**, mûcizeleri ve âyetleri iptal etmek için kurmuş olduğu hile **«tamamen boşa çıktı.»** Bütün bu çabalar hüsranla ve helâkle sonuçlandı.

38. Firavun ailesinden **«o iman eden kimse: 'Ey kavmim', dedi. 'Siz bana»** sizlere göstermiş olduğum yolda **«uyun. Sizi doğru yola götüreceğim.»** Öyle bir yola ki, bu yolu tutan maksadına, doğru yola, hidayete, dinin ve dünyanın maslahatı için hidayet yoluna erişir.

Âyetin bu ifadesi, üstü kapalı olarak değinmektedir ki, Firavun'un ve kavminin tutmuş oldukları yol zulüm ve sapıklık yoludur. Ve yine işaret olunmaktadır ki hidayet peygamberlere tabi olanlara verilmiştir.

39. «Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir.»

Bir başka ifadeyle az ve basit bir yararlanmadır. Çünkü dünyadaki nimet çok çabucak kaybolur. Zira dünya bütünüyle bir andan ibarettir. Artık insanın ömrünü siz düşünün. Yani şayet senin kalbinde dünya muhabbeti ve onun nimetlerini talep varsa, doğru yola asla ulaşamazsın.

«Ama âhiret,» ebedî ve içinde bulunanlarda devamlı olduğu için **«gerçekten kalınacak yurttur.»** Devamlı olan da, gelip geçici olandan daha iyidir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Dünya fâni ve altın, âhiret de bâkî ve kiremitten olsa yine de âhiret dünyadan daha hayırlıdır. O halde dünya fâni olan kiremit ve tuğladan, âhiret de bâkî olan altından olduğuna göre nasıl olur da dünya, âhiretten daha hayırlı olabilir?"

İbn Mes'ud (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre: Rasûlüllah (s.a.v.) birgün bir hasır üzerinde uyuyakalır. Uykusundan uyanınca üzerine yatmış olduğu hasır vücudunda iz bırakmıştır. İbn Mes'ud (r.a.): "Ey Allahın Rasûlü! Keşke bize, yere sizin için bir şey sermemizi emretseydiniz de serseydik," deyince Rasûlüllah (s.a.v.): *"Benim dünya ile herhangi bir alışverişim yoktur. Ben ve dünya ancak bir ağacın altında inip gölgelenen, sonra da binitine binip yoluna devam eden bir yolcu gibiyiz,"* buyurur. [14]

40. «Kim» dünyada **«bir kötülük işlerse»** âhirette Yüce Allah'ın adaletinin gereği olarak **«onun kadar ceza görür.»** Kâfirin cehennemde ebedî kalması inkâra azmetmesine karşılıktır. Çünkü onun bu sapık itikadı ve inancı ebedîdir. Fâsık yani günahkâr olan mü'mine gelince onun cezası ebedî olmayıp belli bir süreyle kayıtlıdır. Zira fâsık mü'min, günahta ısrar ederek öylece kalmaya karar vermiş değildir.

Âyet-i kerime aynı zamanda suçlara misline göre ceza tayin edileceğine işaret etmektedir.

«Kim de kadın veya erkek,» Allah'a ve âhiret gününe inanmış **«mü'min olarak faydalı bir iş yaparsa»** bir başka ifadeyle yaptığı işte Yüce Allah'ın hoşnutluğunu ararsa, yani meşru olan işlerden birisini işlerse cennete girer. Burada kadın veya erkek diye iki cinsin zikredilmesi her iki cinsi de iyi işler yapmaya teşvik etmek içindir.

14- Hadisi Tirmizî *Zühd* bölümünde rivayet eder ve sahih olduğunu söyler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/506.

Âyet-i kerimede *"iyi iş yapmak"* temel cümlede yer alırken, iman olayı temel cümleye bağlı hal cümlesinde ifade edilmiştir. Bu, iman olmaksızın amele itibar edilmeyeceğine işaret olunmak için yapılmıştır. Zira Arapça dilbilgisi kurallarına göre hal cümleleri şart manası ifade ederler. Buna göre, amelin geçerli olmasının şartı iman olur.

«İşte onlar,» bunları yapan kimseler, **«cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.»** Yüce Allah bu kimseleri cennetine koyacak, kendilerine çeşit çeşit meyveler ve lezzetli yiyecekler takdim edecektir. Hem de bunları yaptıkları amele göre takdir edip ölçmeden tam tersine kendisinden bir ihsan ve rahmet olmak üzere kat kat verecektir.

41. «Ey kavmim!» Firavun'un kavminden inanmış olan bu kimse, onlara acıdığından ve başlarına gelecek olan cezadan korktuğundan bu şekilde hitap etmiştir. **«Nedir bu hal? Ben sizi»** tevhide sarılmak suretiyle cehennemden **«kurtuluşa çağırıyorum, siz beni»** Allah'a şirk koşmak sûretiyle **«ateşe çağırıyorsunuz.»** Burada hayretin odak noktası onların mü'min olan bu kimseyi ateşe çağırmalarıdır. Yoksa onun Firavun kavmini kurtuluşa çağırması değil. Sanki burada şöyle söylenmiştir: Ey kavmim, bana haber verin, nedir bu hal? Ben sizi hayra çağırırken, sizler beni şerre davet ediyorsunuz.

42. «Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri » ibadet ederken **«O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz.»** Âyette yer alan *"ilim"*den maksat onun bilgisinin olmayışıdır. Bilmediği konu ise kinaye yoluyla Allah'a şirk ve ortak koştukları şeyin Rab olduğunu bilmemektir. Bu ifade tıpkı herhangi bir şeyi kendisini doğuran sebebi inkâr etmek suretiyle o nesneyi inkâr etme kabilindendir.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki ulûhiyyet iddiası için bu konuda bilgi veren bir delil ve burhanın olması şarttır.

«Ben ise sizi,» hiçbir kimsenin kendisine denk olmadığı **«azîz»** -hiç kimse Yüce Allah'a denk değilken buna karşılık mahlûkat (yaratıklar) birbirine denktirler- **«ve»** tevbe edip kendisine dönen kimseyi **«çok bağışlayan»**, günahkârları mağfiret etmeye, müşriklere de azaba kadir olan **«Allah'a davet ediyorum.»**

43. «Gerçek şu ki, sizin beni» kendisine ibadete ve Allah'a şirk koşmaya **«davet ettiğiniz şey, dünyada da âhirette de davet edemez.»** Sizlerin, kendisine ibadete davet ettiğiniz ilâhlarınız asla bu daveti yapamaz. Oysa ma-

bud olarak tapılan şeyin insanları onlara peygamber göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle kendine ibadete çağırması gerekir. Oysa böyle bir durum putlar için tamamiyle geçersizdir. Çünkü putlar, dünyada başkalarını çağıramayan birer cansız varlıklardır. Âhirette de Yüce Allah onları konuşan bir canlı biçiminde yarattığı zaman kendilerine tapanlardan uzaklaşacaklardır.

Âyetin manası böyle olabileceği gibi şu şekilde de olabilir: Sizin beni davet ettiğiniz şeyin kendine yapılan davetleri ve duâları kabul edecek bir durumu yoktur. Bir başka ifadeyle onlar ne dünyada bâkî kalmak, sağlıklı olmak ve zenginlik vermek gibi duâları kabul edip bunları yerine getirebilirler, ne de âhirette kurtuluş nasip etme, dereceleri yükseltme ve benzeri duâları kabul edebilirler. Nitekim Yüce Allah bu gerçeğe şöyle işaret eder: *"Eğer onları (putları) çağırırsanız sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile size cevap veremezler..."* (Fâtır: 14) O halde putların, insanların duâlarını kabul etmeye kudretleri olmadığına göre nasıl olur da Rab olabilirler? Rab olabilmenin özelliklerinden birisi de duâları kabul etmek, ihtiyaçları yerine getirebilmektir.

«Dönüşümüz» ölmek ve ruhların cesetlerden ayrılması suretiyle **«Allah'adır.»** Allah'a ortak koşmak ve kan akıtmak gibi sapıklık ve azgınlıkta **«aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.»** Oradan çıkamazlar.

44. «Size söylediklerimi», nasihatlerimi **«yakında hatırlayacaksınız.»** Azabı gördüğünüzde bir kısmınız diğerine benim nasihatimden sözedecek. **«Ben işimi Allah'a havale ediyorum.»** Beni her türlü kötülükten koruması için işimi Allah'a havale ediyorum. Firavun'un kavminden olan inanmış kişi bu sözü, kendisine ölüm tehdidi yönelttikleri zaman söyler. Âyetin ifadesiyle *"tafvîd"* takdir olunan neyse başa gelmeden bir işi Allah'a havale etmek demektir. Buna karşılık takdir olunan başa geldiğinde ise işi Allah'a havale etmeye *"teslim"* denilir.

«Şüphesiz Allah kullarını çok iyi görendir.'» O, haklıyı haksızdan ayırır ve her türlü kötü şeylerden kendine sığınanı ve tevekkül edeni korur.

45. «Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların», kurdukları hilelerin, kendilerine karşı gelenlere yapmayı düşündükleri çeşitli azapların **«kötülüklerinden onu korudu. Firavun'un kavmini ise kötü azap»**, dünyada denizde boğulmak **«kuşatıverdi.»** Burada *"Firavun'un kavmi"* denilip de bizzat kendisinin adının anılmaması, kavmi anılınca artık kendisinin bir kez

daha anılmasına ihtiyaç kalmadığından dolayıdır. Çünkü kavmi kötü azaba uğradığına göre, onlar içerisinden birisi olan kendisi, zorunlu olarak haydi haydi bu azaba uğramış olacaktır. Çünkü Firavun azaba uğrayan bu kavmin önderi, başkanları ve onları saptıran kişiydi.

İşte bu, onların dünyadaki azaplarıdır. Bundan sonra gelen âyetlerde onların Berzah âlemindeki azapları anlatılmaktadır.

اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ وقف
اَدْخِلُوٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَاِذْ يَتَحَاۤجُّونَ فِي النَّارِ
فَيَقُولُ الضُّعَفَاۤءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا
فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُلٌّ فِيهَآ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾
وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا
يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوٓا اَوَلَمْ تَكُ تَاْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۖ
قَالُوا بَلٰى ۚ قَالُوا فَادْعُوا ۚ وَمَا دُعٰٓؤُا الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾
اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ
الْاَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظّٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ

وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا
بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٥٤﴾

46. Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı günde: "Firavun ailesini azabın en çetinine sokun" (denilecek.)

47. Ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara: "Biz size uymuştuk. Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz?" derler.

48. O büyüklük taslayanlar ise: "Doğrusu hepimiz bunun içindeyiz. Şüphe yok ki Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi," derler.

49. Ateşte bulunanlar cehennem bekçilerine: "Rabbinize duâ edin, bizden bir gün olsun azabı hafifletsin," diyecekler.

50. Onlar: "Size peygamberleriniz açık açık deliller getirmediler mi?" derler. Onlar da: "Evet" derler. "O halde kendiniz yalvarın," derler. Halbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır.

51. Şüphesiz peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında, hem şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.

52. O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lânet de onlarındır, kötü yurt da onlarındır.

53-54. Andolsun ki Biz Musa'ya hidayeti verdik ve İsrailoğullarına, akıl sahipleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olan kitabı miras bıraktık.

46. «**Onlar**», Firavun ve ailesi «**sabah akşam o ateşe sokulurlar.**» Burada *"sabah-akşam"* diye iki vaktin zikredilmesi ya tahsis ifade etmek içindir, -Bir başka ifadeyle onların ateşe sokuldukları vakit bu iki vakittir. Ama bu vakitlerin dışındaki durumlarını ancak Yüce Allah bilebilir- ya da

tahsis için değildir, o zaman, sabah ve akşamın arasında kalan vakitlerde Firavun ve ailesinin başka bir ceza çeşidiyle azaplandırılmaları da mümkündür. Cezasız bırakılıp ferahlandırılmaları da ihtimal dahilindedir. Bir başka ihtimal de görecek oldukları bu cezanın ebedî olduğudur. Nitekim Yüce Allah Meryem Sûresinde bu konuya şöyle değinir: "*Ve orada, sabah-akşam kendilerine ait rızıkları vardır.*" (Meryem: 62) Yani devamlı rızıkları vardır, demek olur.

İbn Mes'ud (r.a.) der ki: "Firavun ailesinin ruhları siyah bir kuşun karnında günde iki kez ateşe sokulurlar. Kendilerine 'Ey Firavun ailesi! Bu sizin eviniz ve yurdunuzdur,' denilir."

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Sizlerden biriniz öldüğü zaman kendisine sabah-akşam kalacağı yer gösterilir. Eğer cennetlik ise cennetlikler arasında, cehennemlik ise cehennemlikler arasında kalacak olduğu yer gösterilir ve kendisine denilir ki: Bu, Yüce Allah seni kıyamet günü diriltene kadar kalacak olduğun yerdir.*" [15] Hadiste ifade edilen bu durum kıyamet kopmayıp dünya devam ettiği sürecedir.

«Kıyametin kopacağı» ve ruhların bedenlere geri döneceği **«günde»** meleklere: **«'Firavun ailesini azabın en çetinine»**, cehennem azabına **«sokun' (denilecek.)»** Çünkü cehennem azabı Berzah âlemindeki çektikleri azaptan çok daha beterdir. Zira cehennem azabında ruh ve ceset birlikte olacaktır. Ruhun ve cesedin birlikte uğradığı azap, Berzah âleminde olduğu gibi sırf ruhun çektiği azaptan çok daha beter ve ağır olacaktır. Çünkü ölümden sonra ruhların cismânî ve maddî nimeti de, azabı da olmayacaktır. Ruhlar tekrar cesetlerinde dirilinceye kadar gördükleri nimet ya da azap mânevî ya da ruhanî olacaktır. Bundan sonra cesetlere döndüklerinde maddeten ve manen azap görecekler, ya da nimete ereceklerdir.

Berzah âleminde kişinin öldükten sonra görmüş olduğu yemek, uyku esnasında rüya gören kimsenin yediği yemeğe benzer. Nasıl ki rüyalar derece derecedir. Uykusundan uyanan herhangi bir kimse yediği yemeğin tokluğunu, ya da içtiği içeceğin eserini duyarsa işte ölülerin durumu da böyle farklı farklıdır. Şehitler dünya hayatında olduğu gibi Rablerinin katında diridirler. Onların nimetleri maddî bakımdan nimetlenmeye yakındır. Âyetin manasını yukarıdaki gibi anlamak da mümkündür, şu şekilde anlamak da imkân dahilindedir:

15- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/168.

Firavun ailesini cehennem azabının en şiddetlisine koyun. Çünkü cehennem azabı çeşit çeşittir. Bazısı diğerinden daha şiddetlidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Cehennemliklerin içinde azabı en hafif olan iki ayağına ateşten nalın giymiş, bunlardan dolayı beyninin içi kaynayan kişidir."* [16]

Öte yandan bu âyet-i kerime, insanın ruhunun baki kalacağına ve kabir azabının olacağına delildir. Çünkü ateşe sokmaktan maksat , öldükten itibaren azap çektirmek demektir. Yoksa bundan gaye onların kıyamet günü ateşe sokulacakları değildir. Buna delil olarak âyetin devamında yer alan *"kıyametin kopacağı günde..."* ifadeleridir. Bu azap emri, Firavun ailesi hakkında verildiğine göre başkaları hakkında da sabittir. Çünkü Firavun ailesiyle başka günahkârların cezalarının ayrı ayrı olacağı kanaatinde olan hiçbir âlim yoktur.

Rasûlüllah (s.a.v.) kılmış olduğu hiçbir namazdan sonra kabir azabından Allah'a sığınma duâsını terketmemiştir. [17] Bir rivayette şöyle yer alır: *"Kim insanlara eziyet etmekten elini çekerse, Yüce Allah'ın üzerine, ondan kabir azabının kaldırması hak olur."* [18]

Âlimler derler ki: "Kabir azabı Berzah azabıdır. Berzah azabının kabire nisbet edilmesi bu azabın çoğunlukla kabirde olmasından dolayıdır. Yoksa Yüce Allah'ın azap etmek istediği her ölü, Allah'ın istemiş olduğu bu azabı kabire konulsun veya konulmasın mutlaka görür. Kişinin asılması, denizde boğulması, hatta yanıp kül olması ve küllerinin havaya savrulması, durumu değiştirmez."

İmamu'l-Harameyn der ki: "Herhangi bir kimsenin vücudu paramparça dağılsa, Yüce Allah o parçalardan birinde ya da hepsinde hayat halkeder ve ona sualini sorar. Kabirde azabın ve nimetin görülecek olduğu mahal, bütün Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüş birliğiyle ruh ve beden birliktedir."

el-Yâfiî der ki: "Kişi illiyyîn, ya da siccîn de ise nimeti ve azabı cesetler değil, ruhlar tadarlar. Kabirde ise ruh ve ceset ortaklaşa olarak azabı veya nimeti görürler."

16- Hadisi Müslim rivayet eder. Hadisin devamı şöyledir: *"Kişinin ayaklarına giymiş olduğu ateş ayakkabıdan, tenceredeki suyun kaynadığı gibi beyni kaynar ve bu azabın tesiriyle o kimse azapların en hafifini çektiği halde kendisinden daha şiddetli azap gören olmadığını düşünür."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/382.

17- Hadisi Hz. Âişe'den Buharî ve Müslim rivayet ederler. Hz. Âişe hadisi şu şekildedir: *"Ben Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kıldığı hiçbir namazında kabir azabından Allah'a sığınmadığını görmüş değilim."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/166.

18- Benim elimdeki mevcut kaynak eserlerde bu lâfızlarla bir rivayet görmüş değilim.

Fakih Ebu'l-Leys der ki: "Bence sahih olan insanın kabir azabını kabul etmesi ama nasıl olacağı hakkında meşgul olmamasıdır."

Birisi öldükten sonra iyi bir durumda rüyada görülür. Sebebi sorulunca der ki: "Ben 'Lâ ilâhe illallâh' sözünü çok çok tekrar eder dururdum." Ey kardeşim, o halde sen de bu güzel ve hoş sözü durmadan tekrarla. Allahım âkibetimizi hayırlı ve güzel eyle.

47. Ey Muhammed! Kavmine, ister Firavun ailesi olsunlar, ister başkaları olsunlar Firavun kavminin birbirleriyle çekişmelerinden bahset. Sonra Yüce Allah onların çekişmelerini şu ifadelerle anlatır: **«Ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken»** dünyada makam ve mertebe itibariyle **«zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara:»** bâtıl yere kibirlenen başkanlarına, -burada "küberâ" (büyükler) denilmeyip *"büyüklük taslayan"* denilmiştir. Çünkü o meselede büyüklük onların sıfatı değildir.- dünyada iken **«'Biz size uymuştuk.»** Yani her halükârda dünyada iken ardınızdan gitmiştik. Özellikle de bizi davet etmiş olduğunuz şirk koşma ve yalanlama hususunda sizlere uymuştuk. **«Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz?' derler.»** Acaba ateşin bir kısmını ve bir parçasını sizlere uymamız nedeniyle bizden kaldırabilir misiniz? Bizler dünyada iken sizin üzerinizdeki yükleri kaldırıyorduk.

48. «O büyüklük taslayanlar ise:» Hakka karşı böbürlenen kimseler ise: **«'Doğrusu hepimiz bunun»**, ateşin **«içindeyiz.»** Sizlere nasıl faydamız dokunsun? Bunu becerebilsek kendimize faydamız olur. **«Şüphe yok ki Allah kulları arasında»** her bir kişiye layık olduğu şeyi, **«vereceği hükmü verdi' derler.»** Ve Allah mü'minleri dereceleri farklı farklı olarak cennete, kâfirleri de tabakaları farklı farklı olarak cehenneme koydu. O'nun hükmüne hesap sorabilen yoktur, derler.

49. «Ateşte bulunanlar», zayıflar ve kibirlenenlerin tamamı, azabın şiddetini tadınca ve hiçbir çareleri kalmayıp sıkıştıklarında **«cehennem bekçilerine:»** ateşte bulunanlara azap etmekle görevli meleklere: Bize şefaat etmek için **«'Rabbinize duâ edin, bizden bir gün olsun»** dünyadaki günlerden birgün miktarı olsun **«azabı»**, ondan bir parçasını **«hafifletsin' diyecekler.»** Onların azabın bir parçasını çok kısa bir zaman miktarı hafifletmesini istemeleri, buna karşılık tamamen kaldırılması yönünde duâ etmemeleri, ya da kısa bir zaman içinde azabın çoğunun hafifletilmesini istemeleri, azabın tamamen kaldırılmasının imkânsız olduğunu bilmelerinden dolayıdır.

50. «Onlar:», bekçiler: **«'Size peygamberleriniz»** dünyada iken sürek-

li olarak **«açık açık deliller»**, içinde bulunduğunuz günahların ve inkârın kötü âkibetini gösteren apaçık hüccetler **«getirmediler mi?'»** Sizi bu konuda uyarıp da söz konusu delilleri getirmediler mi? **«derler.»** Bekçiler bu sözleriyle onları susturmayı ve duâ zamanını kaybettiklerini, böylece duâlarının kabul sebeplerini elden kaçırdıklarını onlara azarlayarak belirtmişlerdir.

«Onlar da: 'Evet' derler.» O peygamberler bize bu delilleri getirdiler de bizler yalan saydık. **«'O halde»** mademki durum böyledir, **«kendiniz yalvarın,' derler.»** Çünkü dünyada iken böyle davranan kimselere duâ etmek bizim açımızdan imkânsız bir şeydir.

Burada cehennemin bekçileri onlara, kendilerinin duâ etmelerini emrederken bu duânın kabul olacağına dair onlara bir ümit vermeyi istemiyorlar. Tam tersine böyle bir ihtimalden ümitlerini kesmeyi ve onların iç yüzlerini ortaya koymayı arzuluyorlar ve bunu şu sözleriyle açıkça ifade ediyorlar:

«Halbuki kâfirlerin» kendileri için **«yalvarması boşunadır.»** Burada mastar olan *"duâ"* kelimesi, faili olan kâfirlere muzaaf olmuştur. Buna göre âyetin manası, kâfirlerin kendi kendilerine duâları demek olur, ya da bu mastar mef'ulüne de muzaaf olmuş olabilir. Bu durumda ise âyetin manası, başkalarının, kâfirlerin azaplarının hafifletilmesi için yapacakları duâ boşunadır, demek olur. Her iki ihtimalde de yapılacak duâ kabul olunmaz. Çünkü onlar bu duâyı kabul olunacak vaktinde yapmamışlardır.

Âlimler, kâfirlerin duâsı kabul olunur demenin caiz olup olmadığı noktasında ihtilâf etmişlerdir. Cumhuru teşkil eden âlimler: *"Kâfirlerin yalvarması boşunadır"* âyet-i kerimesi gereğince böyle söylemenin caiz olmayacağı kanaatine varmışlardır. Çünkü kâfir, Allah'a duâ etmez ve çünkü o, Allah'ı tanımaz. Zira kâfir, her ne kadar Allah'ı lâyık olmadığı şeylerle vasfettiğinde ikrar etmiş olsa bile bu ikrarını bozmuş olur. Hadiste rivayet olunan *"Mazlumun duâsı, kâfir bile olsa kabul olunur,"* şeklinde yer alan ifade imansız anlamda kâfir değil, nimete nankör anlamda değerlendirilmiş ve anlaşılmıştır.

Buna karşılık bazı âlimler, Yüce Allah'ın, İblis'in *"Bana (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver."* (A'râf: 14) şeklindeki duâsına dayanarak bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. Burada İblis insanların dirileceği güne kadar mühlet istemiş, hemen öldürülmemesini temenni etmiştir. Yüce Allah da kendisine cevap olarak *"Haydi sen mühlet verilenlerdensin."* (A'râf: 15) buyurmuştu. İşte Yüce Allah'ın, İblis'in duâsına bu şekilde cevap

vermesi, onun duâsını kabul anlamını taşır. Kâfirin duâsının kabul olunabileceğini söylemek, buna göre caizdir.

Duâları, putların ve benzerlerinin değil Yüce Allah'ın kabul buyurduğu sabit olduğuna göre Allah'ın tevhidini kabul etmek, itaatta ve O'na ibadette samimi olmak, kendisine muhtaç olunduğunu O'na arzetmek mutlaka şarttır. Zira Allah'tan başkası ne dünyada, ne de âhirette hiçbir fayda vermez. Cenabı Allah bizleri ve sizleri hidayete uyanlardan, heva ve hevesinden korunanlardan eylesin.

51. «Şüphesiz peygamberlerimize ve iman edenlere», onlara tabi olanlara **«hem dünya hayatında, hem de şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.»** Âyetin metninde yer alan ve biz anlamına gelen *"nâ"* kelimesindeki *"nun"*, azamet ifade eden *"nun"*dur. Ya da Yüce Allah'ın kendisine *"Biz"* demesi sıfatları itibariyledir. Veyahut da bu sıfatların zuhûr edip ortaya çıktığı şeyler açısındandır. Yüce Allah'ın dünya hayatında peygamberlerine ve onlara tabi olan mü'minlere yardımcı olması, onların eline apaçık delilleri vermesi, kendilerine zafer bahşetmesi, kâfirlerden köklerini kazıyarak, onları katlederek, esir alarak, ya da bundan başka cezalarla intikam alma fırsatını bahşetmesidir. Bu kuralı, peygamberlerin kendilerine tâbi olan mü'minlerle Yüce Allah'ın bir imtihanı olarak, bazen kâfirler karşısında yenilmeleri zedelemez. Çünkü itibar, işin akibetine ve çoğunlukla nasıl tecelli ettiğinedir. Ve yine zaman zaman meydana gelen yenilgiler, Uhud Savaşı'nda olduğu gibi peygamberin emrine uymamak ve mü'minlerin yaşadıkları bazı olaylarda olduğu gibi dünya arzusu, kendini beğenme ve gurur gibi bir takım arızî nedenlere dayanmaktadır. Ve yine Yüce Allah, düşmanlarından mutlaka öldükten sonra olduğu gibi belli bir süre sonra da olsa intikamını alır. Buna göre âyetin manası: Biz peygambere ve O'nun ardından giden mü'minlere dünyada ve âhirette mutlaka yardımcı oluruz, demektir.

Bu âyet-i kerimede Yüce Allah kıyamet gününü, *"şahitlerin şahitlik edecekleri gün"* olarak ifade etmiştir. Bunu yardımın nasıl yapılacağını işaret etmek ve bunun önce geçenlerle, sonradan gelenlerin biraraya toplandıkları esnada peygamberlerin lehine, emirleri tebliğ ettiklerine ve kâfirlerin de bunu yalanladıklarına dair şahitlerin şehadetiyle yapılacağını işaret etmiştir. Burada sözkonusu olan şahitler, melekler ve Muhammed (s.a.v.) ümmetinden olan mü'minlerdir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeği şöyle dile getirir: *"İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûlün de size şahit olması için sizi mutedil*

bir millet kıldık..." (Bakara: 143)

52. «O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz.» Burada ifade edilen gün ile şahitlerin şahitlik edecekleri gün aynı gündür. Buna göre âyetin manası: Kâfirler bazen özür dileseler de onların kâfirliklerine karşı dilemiş oldukları bu özürleri kendilerine fayda vermez. Çünkü onların mazeretleri geçersizdir. Kendilerine: "*Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık.*" (Mü'minûn: 108) denilecektir. Özürün fayda vermemesi kendilerine özür dilemeleri için izin verilmeyeceği anlamına da gelebilir. Bu şekilde düşünecek olursak ifade, hem kayıtlayıcının ve hem de kaydın olmadığı kabilinden olur. O gün hiçbir mazeret ileri sürülemez.

«Artık lânet de», rahmetten uzak kalış da **«onlarındır, kötü yurt da»**, cehennem de **«onlarındır.»** Mü'minler ise böyle değildir. Onlara kaldıkları yurtları fayda verecektir ve onlar Yüce Allah'ın rahmetine ve güzel yurda erişeceklerdir. Burada *"kötü yurt"* denmesi cehennemin hararetinin çok şiddetli ve dibinin çok derin, zînet eşyasının demir, içeceğinin irin ve ağzından çıkacak olan sözün de "*...Daha var mı?*" (Kâf: 30) olmasındandır. Zalimlerin en kötüsü de Yüce Allah'ın Lokman (a.s.)'dan hikâye ederken anlattığı gibi müşriklerdir. Zira Lokman (a.s.) şöyle der: "*...Doğrusu şirk büyük bir zulümdür...*"(Lokman: 13) Müşriklerin içinde de en kötüleri münâfıklardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*Şüphe yok ki münâfıklar cehennemin en alt katındadırlar.*" (Nisâ: 145) Çünkü onlar mü'minleri alaya alan kimselerdir.

Şu halde aklı başında olan kişi zulümden kaçınmalıdır. Bunu ister Allah'a ortak koşmak ve günah işlemek suretiyle kendine yapmış olsun, isterse şeref ve haysiyete dokunmak, mal çalmak ve benzeri şekilde başkalarına yapmış olsun farketmez. İnsan zalimlerin "*Rabbimiz, bizi çıkar. (Önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım...*" (Fâtır: 37) diyecek oldukları ve Yüce Allah'ın da "*...Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? Şimdi tadın (azabı!). Zalimlerin yardımcısı yoktur.*" (Fâtır: 37) diye cevap verecek olduğu o günden sakınmalıdır.

Rivayete göre cehennemlikler o kadar şiddetli ağlarlar ki sonunda göz yaşı yerine kan ağlamaya başlarlar. Bunun üzerine cehennem meleği Malik sorar: "Bu ağlama ne kadar güzel bir ağlama, ama keşke dünyada olsaydı." Buradan anlaşılacak ki, özür dileme ve ağlamanın âhirette hiçbir faydası olmayacaktır.

Şu halde aklı başında kimse dünyada iken pişmanlık duyarak durumunu düzeltip takvaya sarılarak âhirette rahat etmesi için dünyadaki kusurlarını telâfi etmeye baksın ve böylece peygamberler, sıddîkler, şehitler ve sâlihlerle birlikte yüce derecelere ulaşmış olsun. Kim bu sıralanan kişilerin zümresine dahil olmak isterse, durumunu onların durumuna, yaşantısını da yaşantılarına uydursun. Çünkü Allah dünyalarında ve âhiretlerinde onlara yardım eder. Zira Allah'a ve peygambere itaat, kulu meramına ve duâsını kabul edilen duâlar sınıfına ulaştırır.

Rivayete göre sahabilerden biri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle sorar: "Ya Rasûlallah! Sen cennette yüce derecelerde olacağına göre seni orada nasıl göreceğiz?" Bu soru üzerine Yüce Allah şu âyet-i kerimeyi indirir: "*Kim Allah'a ve Rasûle itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehitler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır.*" (Nisâ: 69) Şu halde mutlaka Allah'a itaat şarttır. Şayet bu emre aykırı davranılmışsa tevbe kapısı da açıktır.

53-54. «Andolsun ki Biz Musa'ya», Musa b. Imrân'a sırf ihsanımızla **«hidayeti»**, kendisiyle doğru yolu bulacak olduğu mûcizeleri veya sahifeleri ve şeriatleri **«verdik ve İsrailoğullarına, akıl sahipleri için»**, aklı sağlam olanlar ve bu akla göre amel edenler için, -yoksa akletmeyenler için değil. - **«bir öğüt»**, hatırlatma ve nasihat olarak **«ve doğruluk rehberi olan»** hidayet ve sapıklığı beyan eden **«kitabı miras bıraktık.»**

Âyet metninde *"miras bırakma"* fiili kullanılmaktadır. Gerçek miras bırakma, ancak mal ile ilgili olduğundan kelimeyi gerçek manasına almak imkânsızdır. Şu halde miras bırakma fiilinden mecazen verme manası kastedilmiş olmaktadır ve böylece işaret edilmektedir ki peygamberlerin mirası ancak ve ancak ilimdir ve din konusunda hidayete götüren kitaptır. Buna göre âyetin manası şu şekilde olur: Biz Musa'dan sonra İsrailoğullarına Tevrat'ı bıraktık. Zira din ile ilgili olarak hidayet rehberi olan diğer şeylerin hepsi Musa (a.s.)'nın vefaatıyla yürürlükten kaldırılmışlardır.

Âyet metninde yer alan "*hüdâ*" (doğruluk rehberi), "*zikrâ*" (öğüt) kelimeleri arasında fark vardır. Çünkü "hüdâ", başka bir şeye delil ve rehber olan şey demektir. Bir şeyin hidayet rehberi olabilmesi için bilinen, sonra da unutulan bir şeyin zikredilmesi şart değildir. Buna karşılık "zikrâ" böyle değildir. Tezekkür (hatırlama), tedebbür (iyiden iyiye düşünme) böyle değildir. Peygamberlerin kitapları içinde bu iki kısmın ikisi de vardır. Çünkü bazıları doğ-

rudan doğruya bizzat kendileri doğruluk rehberidirler. Bazıları da daha önce geçen ilâhî kitaplardaki birtakım öğütleri ihtiva etmektedir.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ
بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ
فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَ
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾
إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾

55. Şimdi sen sabret. Çünkü Allah'ın vaadi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbih et.

56. Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya! Hiç şüphe yok ki onların kalplerinde asla yetişemeyecekleri bir büyüklükten başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın, kuşkusuz O, işiten ve görendir.

57. Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bil-

mezler.

58. Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz!

59. Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu (buna) inanmazlar.

55. «Şimdi sen sabret.» Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Peygamberlere yardım edileceğine dair Rabbinin vaadini ve Musa (a.s.)'ya yaptıklarımızı işitip duyduğuna göre artık sen müşriklerden görmüş olduğun eziyetlere sabret.

Bu âyet-i kerime, cihada izin veren âyetle nesih olunmuş (yürürlükten kaldırılmış) değildir. Çünkü sabır her zaman hoşgörülen bir şeydir.

«Çünkü Allah'ın» yardım edeceğine, İslâm dinini bütün dinlere üstün kılacağına, Mekke'nin fethine ve benzerlerine dair yardım **«vaadi gerçektir.»** Bundan dönülmesine asla ihtimal yoktur. Bazı zamanlar daha evlâ ve uygun olanı terketme biçiminde işlemiş olduğun birtakım ihmalleri telâfi etmek için **«Günahının bağışlanmasını iste.»** Çünkü Allah Teâlâ senin dinine yardımda ve onu bütün dinlere hakim kılmada sana yeter. Bazı âlimler âyeti böyle anlamamışlardır. Onlara göre Yüce Allah'ın bu emri, Peygamberinin derecesini artırmak ve kendisinden sonra gelen ümmetine bir örnek olması için yapılmış olan ibadete ve kulluğa çağrıdır.

Başka bazı âlimlere göre âyetin manası öyle de değildir. Asıl mana şudur: Sen ümmetinin günahlarının bağışlanmasını iste. Ancak zahir olan şu ki, Yüce Allah, bu âyet-i kerimede neyi murad etmişse onu söylemektedir. Bizlerin peygamberler günah işlemekten masum oldukları için Rasûlüllah (s.a.v.)'a Zenb (günah) isnadında bulunmamız her ne kadar caiz değilse de Yüce Allah burada neyi söylemeyi murad etmişse onu söylemektedir.

«Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbih et.» Allah'a hamdederek O'nu tesbih etmeye devam et, ya da *"Sübhânellâhi ve bihamdihî"* sözünü tekrarlamaya devam et. Âyet metninde yer alan *"aşiyy ve ibkâr"* (sabah, akşam) kelimeleriyle sadece bu iki vakit değil, bütün vakitlerde Alllah'ı tesbihe devam edilmesi kastolunmaktadır. Çünkü *"ibkâr"* günün ilk saatlerinden yarısına kadar olan zamanı, *"aşiyy"* kelimesi de günün yarısından ertesi günün ilk saatlerine kadar olan yarıyı ifade etmektedir. Böylece aşiyy ve ibkârın içi-

ne bütün vakitler dahil olmuş olur.

56. Allah Teâlâ katından **«kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler»** ve bunları inkâr edenler **«var ya!»** Allah'tan gelen kesin bir delil ile mücadele -bunu getirmek imkansız olmakla birlikte- ifade ediyor ki din konusunda söz söyleyebilmek için mutlaka kesin ve net delillere dayanmak gerekir.

«Hiç şüphe yok ki onların kalplerinde asla yetişemeyecekleri bir büyüklükten başka bir şey yoktur.» Bu âyet-i kerimede göğüs anlamına gelen "*sudûr*" kelimesi ile kalp ifade olunmuştur. Çünkü göğüs kalbin bulunduğu yerdir. Hasr yoluyla ifade edilmesinden anlaşılmaktadır ki onların kalpleri, kibirden başka her şeyden mahrumdur. Bir başka ifadeyle onların kalplerinde ancak Hakka uymayıp böbürlenmek, fikir ve öğrenmekten büyüklenmek vardır. Ya da kalplerinde başkanlık, peygamber ve mü'minlerden önde olma düşüncesi vardır. Ya da onların kalplerinde haset ve zulümlerinden dolayı ey Muhammed, peygamberliğin sana değil, onlardan birisine gelmesi isteği vardır. Bu nedenle peygamberlik hususunda mücadele ediyorlar. Çünkü tartışma konusu odur. Ancak bunlar kibirlerinin gereği olan âyetleri defetme amaçlarına, asla ulaşamayacaklar. Çünkü Ben, o âyetlerin nurlarını bütün âleme yayıyorum. Ve senin değerini ve kadrini bütün yaratıkların üstüne çıkarıyorum. Ve sana senin için takdir etmiş olduğum önderliği ve peygamberliği veriyorum.

«Sen Allah'a sığın,» O'na, kıskananların hilesinden ve sana zulmedenlerin zulmünden kurtuluşa ermek için sığın. **«Kuşkusuz O,»** sizin sözlerinizi **«işiten ve»** fiillerinizi **«görendir.»**

Bazı âlimlere göre münakaşa eden bu kimseler Yahudilerdir. Onlar, Rasûlüllah (s.a.v.)'a şöyle diyorlardı: "Sen Tevrat'ta adı geçen bizim peygamberimiz değilsin. Tam tersine o, el-Mesîh b. Dâvud'dur ve Rasûlüllah'ın ortaya çıkan bir deccal (yalancı) olduğunu söylüyorlardı. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Kıyamet, yalancı deccaller ortaya çıkmadıkça kopmayacaktır. Bunların sayısı otuza yakın olup hepsi de kendilerinin, Allah'ın elçileri olduklarını iddia edeceklerdir.*" [19] Bu kişiler insanları sapıtan önderlerdir. Deccallerden ve saptıran her türlü fitneden Yüce Allah'a sığınırız.

Müfessirler derler ki: "*Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler...* " âyet-i kerimesi her ne kadar

19- Hadisi Tirmizî *Fiten* bölümünde 2219 numarada, Ebû Dâvud, *Melâhim* bölümünde rivayet ederler. Tirmizî bu hadis için Hasen, Sahih hadistir, der. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*,10/390.

Mekke müşrikleri hakkında inmiş ise de, âyetin manası geneldir ve bâtıl yere mücadele eden herkesi kapsamaktadır. Çünkü itibar, lafzın hususî iniş sebebine değil, kapsamış olduğu genel manayadır.

57. «Elbette göklerin ve yerin yaratılması,» -bu ifade hakkı ispat için getirilmiş bir ifadedir ve âyet-i kerime, onların mücadele ettikleri en meşhur konuyu yani öldükten sonra dirilmeyi açıklamaktadır.- **«insanların»** ikinci defa **«yaratılmasından daha büyük bir şeydir.»** Kudret açısından daha büyük bir göstergedir. Daha büyük ve zor olanı herhangi bir ana cevher ve madde olmaksızın yaratmaya kadir olan kimsenin, ondan daha hafifini yaratmaya da gücünün yetmesi gerekir. Mevcut unsur ve maddeden daha zayıf ve daha hakirini yaratmak haydi haydi mümkündür. O halde nasıl oluyor da Yüce Allah'ın, gökleri ve yeri yaratmış olduğunu itiraf ediyorlar; ama öldükten sonra dirilme günü yeniden yaratmayı inkâr ediyorlar.

«Fakat insanların çoğu» kâfirler, yeniden yaratmanın, ilk yaratmadan daha kolay olduğunu **«bilmezler.»** Çünkü bakışlarında ve düşüncelerinde noksanlık vardır. Zira aşırı derecede gaflete gömülmüşler ve heva ve heveslerine uymuşlardır.

58. «Körle gören,» gafil ile basîret gözü açık olan... Âyetin metninde geçen "*âmâ*" (kör) kelimesiyle, kalbi kör olup âyetleri göremeyen ve bunların vasıtasıyla hüküm çıkaramayan kimseler kastolunmaktadır. Yine âyetin ifadesiyle "*basîr*" (gören) kelimesi ile de âyetleri görebilen ve bunlardan gerekli sonuçları çıkarabilen kimse kastedilmiştir. Nitekim şâir şöyle der:

Ey Ülker yıldızı ile Süheyl'i evlendiren
Bu nasıl nikâh Allah aşkına!
Süheyl-i Yemânî gider Yemen'e
Ülker doğrulur dosdoğru Şam'a.

Yani nasıl ki, Ülker yıldızı ile Süheyl-i Yemânî birbirine eşit değildir, işte mü'minle kâfir, âlimle cahil de birbirlerine denk değillerdir. **«İnanıp iyi amellerde bulunanla»** Yüce Allah bu son ifadeyi bir önceki âyetin son kelimesi olan *"basîr"* (gören) kelimesine yakın olduğu için öncelikle getirmiştir. Bu da belâğat sanatının bölümlerinden birini teşkil eder. Bu ifadeyle kastolunanlar ise iyi olan kişilerdir. **«kötülük yapan bir olmaz.»** Buna göre âyetin manası: İyi amel işleyenle kötülük yapan, bir başka ifadeyle sâlih kul ile sâlih olmayan kimse bir değildir. Şu halde bu iki zümrenin birbirinden farkını ortaya koyacak farklı durumlarının olması şarttır. İşte bu farklı durum yeniden dirildikten sonra meydana gelecektir.

Bu ifade, dirilmenin ve cezanın gerçek olduğuna dair bir başka delili teşkil etmektedir. Âyet metninde kötülük yapan kimse kelimesinin başına fazladan *"lâ"* getirilmesi, söz uzayıp gittiği için iki zümrenin bir olmayacağına dair ifade edilen olumsuzluğu pekiştirmek içindir. Çünkü maksat kötü kimsenin iyi amel işleyenle bir olmayacağını ifade etmektir. Zira nasıl ki iyi amel işleyen kimse kötü ile bir değildir, kötülerin layık olduğu hakirlik ve zavallılık da iyi amel işleyenler için söz konusu değildir. Aynen bunun gibi kötü olan kimse de iyi amel işleyen gibi değildir. İyi amel işleyenin lâyık olduğu fazilet ve keramet açısından ona denk değildir.

«Ne kadar az düşünüyorsunuz!» Ey mücadele eden kâfirler! Sizler her ne kadar iyice düşünmenin gafletten daha hayırlı olduğunu ve bunların birbirine denk olmadığını, ayrıca iyi amelin, fasid ve bozuk amelden daha iyi olduğunu biliyorsunuz da yine de çok az düşünüyorsunuz, ya da hiç düşünmüyorsunuz. Âyet, hiç düşünmüyorsunuz anlamına da gelebilir. Çünkü bazen bir şeyin yokluğu, o şeyin azlığı söylenerek ifade olunabilir.

59. «Kıyamet günü mutlaka gelecektir...» Burada âyet, kıyametin gelmesini *"lam"* harfiyle *"mutlaka"* şeklinde pekiştirmektedir. Çünkü hitab edilen zümre kâfirlerdir. **«Bunda»** kıyametin gelişinde deliller ve alâmetler açık olduğu için **«hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu»** yani kâfirler buna **«inanmazlar.»** Bir şeyin hakikatine değil de sadece dış yüzüne baktıklarından dolayı bakış açılarının eksikliği ve maddî şeyleri anlama güçlerinin noksanlığı sebebiyle buna inanmazlar. Bu söz konusu inkâr ve yalanlama Yüce Allah'ın korumuş olduğu ve kalbine inayet nazarıyla baktığı kimseler bir yana, bütün nefislerin yapısı ve karakteridir.

Rivayete göre sırat yedi köprüdür. Birinci köprüde yani köprülerin en zorunda kula, imanı sorulur. Bu köprü, köprülerin en önemlisi ve üzerinde durulamayacak en kayganıdır. Kul, eğer imanı getirebilmişse bu köprüden geçer. Buna karşılık getirememişse Esfel-i Sâfilîn'e yuvarlanır. İkinci köprüdeyse namazı sorulur. Üçüncüde zekâtı, dördüncüde de Ramazan orucu, beşinci köprüde haccı, altıncıda iyiliği emredip etmediği, yedincide de kötülüğü yasaklayıp yasaklamadığı sorulur. Eğer kul, bütün bunlara cevap verebilirse kurtulur. Veremezse cehenneme yuvarlanır.

Dinin temeli, iman ve tevhiddir. Ardından bu temel üzerine öteki vacipler bina olunur.

Malik b. Dinar (rahimehullah) der ki: "Basra'da bir topluluk gördüm.

Cenaze taşıyorlardı, fakat aralarında cenazeyi teşyi eden hiç kimse yoktu. Kendilerine cenazenin durumunu sordum. Dediler ki: 'Bu adam büyük günahkârlardandı.' Malik b. Dinar sözüne şöyle devam etti: "Cenazenin namazını kıldım. Onu kabre indirdim. Sonra bir gölgeye çekildim, uykuya dalmışım. Rüyamda iki melek gördüm, semadan indiler, ölünün kabrini yardılar ve meleklerden birisi kabre indi. Sonra: 'Bunu, cehennemliklerden yaz. Çünkü organlarından hiçbirisi günahtan uzak kalmamış,' dedi. Diğer melek: 'Acele etme,' dedi. Sonra o da indi ve arkadaşına şöyle dedi: 'Ben bu kişinin kalbini yokladım ve onu imanla dopdolu buldum. Bu adamı kendisine rahmet olunanlardan yaz.'"

İnsanın kalbi tevhid, Allah'a ve âhiret gününe imanla sâlih ve düzgün olunca Yüce Allah'ın, o kişinin işlemiş olduğu günahları bağışlayacağı umulur. Kıyamet günü hakkında şüpheye düşenler, bunun delilleri ve alâmetleri gayet net olduğu halde şüpheye düşüyorlar. Ama iman ve ıyân (yakîn) ehli olan kimseler ise kıyameti sanki önlerinde hazırmış gibi görüyorlar. "Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) Hârise'ye sorar: *"Ey Hârise nasıl sabahladın?"* Hârise cevap verir: 'Gerçekten mü'min olarak sabahladım.' Rasûlüllah sorar: *"Ey Hârise! Her sözün bir gerçeği vardır. Senin imanının gerçeği nedir?"* Hârise der ki: 'Nefsimi dünyadan çektim, aldım. Dünyanın gündüzlerini susuz, gecelerini uykusuz geçiriyorum. Benim katımda dünyanın taşıyla altını bir oldu. Sanki ben cennetliklere bakıyorum. Onlar birbirlerini ziyaretle meşguller. Cehennem ehline bakıyorum. Bağıra bağıra ağlıyorlar ve Rabbimin arşına bakıyorum. Önümde sanki durmaktadır.' Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Sen hakikati öğrenmişsin. Bundan ayrılma."* [20]

Yüce Allah'tan bizleri dünyada ve âhirette arzularına nail olan ve iyi amel işleyen sâlihlerden eylemesini dileriz.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ

20- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde ve el-Bezzâr rivayet ederler. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 1/25. Bezzâr'ın rivayetinde bu rivayetten fazla lâfızlar vardır.

ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ
رَبُّكُمْ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾
كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾
ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ
فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ
رَبُّكُمْ ۖ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ ٱلْحَىُّ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
فَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ۗ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٥﴾

60. Rabbiniz şöyle buyurdu: "Bana duâ edin, kabul edeyim. Çünkü Bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."

61. İçinde dinlenesiniz diye geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan Allah'tır. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

62. İşte O, her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. O halde nasıl olup da döndürülüyorsunuz?

63. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, işte böyle döndürülür.

64. Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şekillerinizi güzel yapan ve sizi temiz ve güzel

şeylerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah sizin Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi olan Allah münezzehtir.

65. O, daima diridir. O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O'na duâ edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

60. «Rabbiniz şöyle buyurdu:» Ey insanlar! **«'Bana duâ edin,»** Benim bir olduğuma inanın, Bana ibadet edin **«kabul edeyim.»** Size sevap vereyim. Burada *"kabul edeyim"* kelimesini, size sevap vereyim şeklinde tefsir etmemiz, âyetin bundan sonra devamında gelen *"Çünkü Bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir"* ifadesine dayanmaktadır. **«Çünkü Bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar»** Bana itaat etmeyip böbürlenenler **«aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.'»**

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Yüce Allah'ın sübûtî sıfatları olduğunu kabul ederler ve Allahu Teâlâ'yı lâyık olmadığı şeylerden tenzih ederler. Onlar, Yüce Allah'a duâ ederler. Hiçbir mü'min yoktur ki Allah Teâlâ'ya duâ etsin ve O'ndan herhangi bir şey istesin de Allah Teâlâ da ona, ya dünya da ya da âhirette vermesin. Bazen, duâların karşılığını âhirette verir. Yüce Allah, duâ eden kuluna şöyle söyler: "Bu, senin dünyada iken talep ettiğin şeydi ve Ben onu senin için muhafaza ettim." Kul, karşılaşmış olduğu bu sevabı görünce, keşke Yüce Allah bana dünyada hiçbir şey vermeseydi, diye temenni eder.

Duâların kabul olunduğu bir takım yerler vardır: Arafat ve orada vakfede geçen zamanlar duânın kabul edileceğinin umulduğu anlardır. Ve yine ibadet edilen bütün yerler ve bütün itaat saatleri, duâların kabul olunacağının umulduğu saatlerdir. Çünkü Allah Teâlâ kulunu emretmiş olduğu yerde görünce ondan hoşnut olur ve duâsını kabul eder.

Duânın bir takım edepleri vardır. Bunlar: Duâya başlarken tevbe etmek ve Allah'ı hamdetmek, O'nu övmek, ardından Rasûlüllah (s.a.v.)'a salât-ü selâm getirmek ve helâl yemektir. Duânın kabulü için denenmiş panzehir budur. Ayrıca insanın kendinde güç ve kuvvet görmemesi, Allah'tan başkalarına sığınmayı terketmek, Yüce Allah'a hüsn-ü zan beslemek, bütün ilgisini O'na hasretmek, kalbinde Allahu Teâlâ'yı daima hazır bulundurmak, çok duâ etmek, muhtaç olduğunu ortaya koymak da duânın kabûlü için gerekli hareketlerdendir. Bütün bunlara rağmen mesele Yüce Allah'ındır. O, dilediğini yapar.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Yüce Allah'tan istediğinizde, avuçlarınızın içiyle isteyiniz. Yoksa elinizin sırtı ile değil. Duânızı bitirdiğinizde elinizi yüzünüze vurunuz. Yüce Allah'tan istenen şeyler arasında, O'ndan afiyet dilemekten daha güzel bir şey istenmemiştir.*"[21] Müstehap olanı duâ esnasında kişinin ellerini göğsü hizasına kaldırmasıdır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.), İbn Abbas'ın rivayetine göre, o şekilde duâ ederdi. Efdal olanı iki avcunu açmak ve arasını aralık bırakmaktır. Duâ eden bir avcunu öbürünün üzerine koymaz.

Yüce Allah bizleri duâ eden, kendisine ihlâsla ibadet eden kullarından eylesin.

61. «**İçinde**» gündüzün meşakkatinden ve çilesinden **«dinlenesiniz diye geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan Allah'tır.»** Yüce Allah dinlenmek için geceyi yaratmıştır. Çünkü gece, serin ve rutubetli olduğu için insandaki harekete dair güçler zayıf olur. Zira gece, karanlık olduğu için duyuların sükûnuna yol açar. Böylece insanın nefsi, kuvveti, duyuları yapacak işleri azaldığı için istirahat eder. Gündüzü ise Yüce Allah, içinde her şeyin görüldüğü bir nesne olarak yaratmıştır. Ya da gören kimseler gündüz vasıtasıyla eşyayı görürler. Gündüz, hararetli ve sıcak olduğu için rızkını kazanmada insanın hareketlerini, güçlendirir. Görme fiilinin gündüze isnad olunmasında mübalağa vardır.

Bazı âlimlere göre âyetin manası şöyledir: "Yüce Allah içinde dinlenesiniz diye geceyi karanlık, gündüzü de etrafa yayılasınız, Yüce Allah'ın ihsanından arayasınız diye görücü olarak yaratmıştır. Burada gecenin karanlık olduğu, gündüzün aydınlık olma deliliyle hazfedilirken, gündüzün "yeryüzüne dağılma ve yayılma" bölümü gece ile ilgili âyetin karînesiyle anlaşıldığından hazfolunmuştur."

«**Şüphesiz Allah insanlara karşı**» geceyi ve gündüzü yaratmak suretiyle büyük «**lütufkârdır.**» Hiçbir fazilet Allah'ın lütfuna eşit ve denk de değildir. «**Fakat insanların çoğu şükretmezler.**» Onlar, Allah'ın fazlına ve ihsanına karşı nimet vereni bilmedikleri ve nimetin bulunduğu yerlerden gafil oldukları için şükretmezler. Bir başka ifadeyle nimetin ne kadar değerli olduğunu bilmezler. Nimetin değerini onu ancak kaybettikleri zaman anlarlar. Bu

21-Hadisi Ebû Davud, İbn Mâce, Taberânî ve Hakîm rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/118.

tıpkı şuna benzer: -Allah korusun- Bazı kimseleri bazı zâlimler derin, kapkara bir kuyuya hapsederler. Hapse giren bu kişi temiz havanın kıymetini ve ışık nimetinin değerini işte o zaman anlar.

62. «İşte O,» ulûhiyeti ve Rab'lığı gerektiren fiilleri tek başına nefsinde bulunduran **«her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur.»** Burada birden çok haber (yüklem) mevcuttur. Bu yüklemlerden bir önceki, bir sonrakinin manasını tahsis etmekte (daraltmaktadır) ve bu yüklemler aynı zamanda ifade etmektedir ki kâinatta mevcut olan her şeyi daha önce bir benzeri olmaksızın yoktan var eden Allah Teâlâ'dır.

«O halde nasıl olup da döndürülüyorsunuz?» Özel olarak Allahu Teâlâ'ya ibadeti bırakıp da O'ndan başkasına ibadete nasıl ve neden dolayı döndürülüyorsunuz?

63. «Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, işte böyle döndürülür.» İşte hiçbir dayanağı ve temeli olmayan böylesi tuhaf bir döndürülüşle döndürülür. Onlardan önce ya da sonra bütün inkârcılar da Allah'a ibadetten döndürülürler.

64. «Yeri sizin» menfaatiniz ve ihtiyaçlarınız **«için yerleşim alanı,»** yerleşim, sebat ve sükûn mekânı **«göğü de bir bina kılan,»** bir başka ifadeyle sizin üzerinizde göğü de yükseltilmiş ve bina edilmiş kubbe kılan Allah'tır. Âyetin metninde yer alan "*bina*" kelimesiyle aynı kökten türeme olarak Arapların büyük çadırlarına "ebniyetü'l-arab" denmiştir. *"Göğün bina kılınması"* şu nedenledir: İnsan, semaya baktığı zaman onu sanki yeryüzü boşluğunun üzerine kurulmuş bir kubbe gibi görmektedir. İşte bu görünüş gözönüne alınarak söz konusu ifade kullanılmıştır.

«Size şekil verip de şekillerinizi güzel yapan...» Bu ifade Yüce Allah'ın insanların nefislerine ilişkin ihsânı ve fazlını beyan etmektedir. Âyetin metninde "*feahsene*" (güzel yaptı) fiilinin başındaki *"fa"* harfi tefsir harfidir. Çünkü Allah Teâlâ'nın insanları belli bir şekle sokması ihsanın bizatihi kendisidir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadis-i şerifinde de "fa" harfi, aynı şekilde tefsir harfidir: *"Yüce Allah beni terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı."*[22] Burada da "ihsan" (güzel yapmak) "terbiye etme"nin bizatihi kendisidir. Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerimenin manasını verecek olursak

22- Hadisi Sem'ânî İbn Mes'ud'dan *Edebu'l-İmlâ*'da şu şekilde rivayet eder: *"Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/59.

şu şekilde deriz: Allah sizi en güzel biçimde yaratmıştır. Zira sizleri ayakta durabilen, cildi pürüzsüz, organları ve şekli birbiriyle uyumlu, her türlü işi ve her türlü mükemmelliği yapabilecek ve gerçekleştirebilecek şekilde yetenekli yarattı.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ Âdemoğlunu ayakta durabilen mutedil, yiyeceğini eliyle ağzına götürebilen bir yetenekte yarattı. Âdemoğlundan başkası ise yiyeceğini eliyle değil, ağzıyla alıp, yer. Allah Teâlâ "*...şu emin beldeye yemin ederim ki Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.*" (Tîn: 4) âyet-i kerimesinde işte bu manaya işaret etmektedir."

«**Ve sizi**» lezzetli yiyecek maddelerinden «**temiz ve güzel şeylerle rızıklandıran Allah'tır.**»

Bazı âlimler derler ki: *"Temiz ve güzel şey"* insanların hoş ve temiz buldukları değildir. Tam tersine asıl temiz ve hoş olan Hak Teâlâ'nın hoş ve güzel bulduğudur. Çünkü O, "*Temiz ve hoştur, ancak temiz ve hoş olanı kabul eder.*" [23] Yüce Allah'ın, kulundan kabul etmiş olduğu temiz ve hoş şey, kulun kazancından olup o da güzel sözdür. Bu söz "*Lâ ilâhe illallâh*" sözüdür. Nitekim Yüce Allah bu konuya değinirken şöyle buyurur: "*O'na ancak güzel sözler yükselir, (ulaşır).*" (Fâtır: 10)

Kısacası hoş ve güzel şeyler çeşit çeşittir: Rızıkların hoş ve güzelleri vardır. Zikirlerin ve hallerin de hoş ve güzel olanları vardır.

«**İşte**» Yüce sıfatlarla sıfatlanan ve zikrolunan «**Allah sizin**» ibadetinize lâyık olan «**Rabbinizdir. Âlemlerin**» insan, cin ve bunların dışında diğer bütün mahlûkattan oluşan bütün âlemlerin «**Rabbi olan**» mâliki ve yetiştiricisi olan «**Allah münezzehtir.**» Herkes O'nun hükümranlığı altındadır. Zatında, vücudunda ve her türlü ahvalinde O'na muhtaçtır. İşte bu Allah zâtı ile kullukta kendisine herhangi bir ortağın olmasından münezzehtir ve mukaddestir. Çünkü bunca nimet arasında hiçbir şeyde O'nun şeriki ve ortağı yoktur.

65. «O, daima diridir.» O, zatıyla hakiki hayata sahip tek ilâhtır. Asla ölmez ve mahlûkatı öldürür. «**O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur.**» Çünkü gerek zâtında, gerek sıfatlarında ve gerekse fiillerinde O'na benzeyen hiçbir

23- Bu ifade Müslim'in, Tirmizî'nin ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 3/328'de rivayet ettiği hadisin bir kısmıdır.

varlık yoktur.

«O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak» gerek açık, gerek kapalı şirkten uzak, itaatınızda samimi kişiler olarak **«O'na duâ edin.»** Bütün kudret ve yaratma gücünün sadece O'nun elinde olması dolayısıyla O'na ibadet ve duâ edin. **«Her türlü övgü»**, hamd **«âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.»** Rabbinizin size olan nimetlerine ve size emretmiş olduğu bu duâ sebebiyle ihsanına hamd edin.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Her kim *'Lâ ilâhe illallâh'* derse bunun ardından *'Elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn'* (Hamd âlemlerin Rabbi Allah içindir.) desin."

قُلْ إِنِّي
نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ
مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ
مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ
لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ
مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ
الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

66. De ki: "Bana Rabbimden apaçık deliller gelince sizin, Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve bana âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi."

67. Sizi topraktan, sonra meniden, sonra bir kan pıhtısından yaratan, sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlamanız için sizi yaşatan O'dur. İçinizden kimi de daha önce öldürülmektedir. Tüm bunlar belirlenen bir süreye ulaşasınız ve aklınızı işletesiniz diyedir.

68. O, hem dirilten, hem de öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman yalnız "ol" der, o da oluverir.

66. Rivayete göre Kureyş kâfirleri Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Ey Muhammed! Baban Abdullah'ın ve deden Abdülmuttalib'in dinine neden bakmıyorsun? Neden onların dinine tabi olmuyorsun?" diye sorar. İşte bu soru üzerine Yüce Allah şöyle buyurur: Ey Muhammed! **«De ki: 'Bana Rabbimden apaçık deliller gelince»** Rabbimden Kur'ânî âyetler gelince **«sizin, Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza»**, putlarınıza **«kulluk etmem bana yasaklandı.»** Bu âyet-i kerimede *"yasaklanma"*, *"apaçık deliller gelince"* yapılmaktadır. Çünkü Ehl-i Sünnete göre Şeriat gelmedikçe ne yasaklama ve ne de vücup vardır.

Âyeti şu şekilde açıklamak da mümkündür: Rasûlüllah Şeriatten önce de aklen o putlara ibadet etmekten yasaklı idi. Çünkü ortada Yüce Allah'ın tevhidine dair güçlü deliller vardı. İşte bu aklî yasaklık Şeriatle pekiştirilmiş olmaktadır, ya da yasaklık her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.)'a gibi gözüküyorsa da maksat O'nun dışında başkalarıdır şeklinde bir açıklama yapmak da mümkündür.

«Ve bana âlemlerin Rabbine» kendisine boyun eğerek ve dininde O'na ihlâslı olarak **«teslim olmam emredildi.'»**

67. Ey Âdemoğulları! Babanız Âdem'i topraktan yaratmış olması dolayısıyla **«Sizi topraktan, sonra meniden,»** yaratan O'dur. Bir başka ifadeyle ilk babanız Âdem'i topraktan yarattıktan sonra ayrı ayrı her birinizi meniden yaratan O'dur.

Râğıb der ki: "Arapçada *"nutfe"* saf su demektir. Bu kelimeyle erkeğin suyu, bir başka ifadeyle rahime bırakılan sırt omurgası suyu (sperm) kastolunmaktadır." Nitekim İbn Sina bir beytinde şöyle söyler:

Fazla cima yapma, dikkat!
Çünkü o, rahme akan suyudur hayat!

Bu açıklamalara göre âyetin manası: Aslınız Âdem'i topraktan, sonra da sizi nesiller boyu nutfeden (spermden) yaratan O'dur. Ya da her birinizi topraktan yaratan O'dur. Bu mana her bir insanın meniden yaratılmış olması itibariyledir. Çünkü meni kandan oluşmaktadır. Kan ise hayvanî ve bitkisel gıdalardan yapılır. Hayvanî gıdalar sonunda mutlaka bitkisel gıdalara varır. Aksini düşünürsek o zaman hayvanların sonsuza dek teselsül etmesi gerekir. Bu da bâtıldır. Bitkiler ise ancak sudan ve topraktan meydana gelirler. O halde sonuç olarak meniden yaratılan her bir insan, topraktan yaratılmış olur.

«Sonra bir kan pıhtısından yaratan,» Âyet metninde yer alan "*aleka*" donmuş kan demektir. Çünkü meni ana rahmine düştükten kırk gün sonra bu şekle bürünür. [24]

24- Tıb ilmindeki gelişmelerle elde edilen kesin bilgiler ve buna dayanarak son devir âlimlerinin *"aleka"* konusundaki fikirlerinin bilinmesinde fayda olduğu kanaatindeyiz:

"ALEKA: Esasen uluk ve tealluk gibi ilişmek ve yapışıp tutmak mânâsından alınmış olarak ilişken, yapışkan şey demektir. Donuk pıhtı kana da, denilir. Tefsirciler, genellikle 'dem-i câmid' (donmuş kan) diye tefsîr etmişlerse de asıl maksat, rahimde aşılanmanın meydana gelmesiyle oluşan alûktur." (Hac: 5. âyetin tefsîrine bkz.) Hak Dini Kur'an Dili, Elmalılı M.H. YAZIR: c. 5 , s. 514.

"ALAK: Aleka'nın çoğulu olarak sayılmıştır. Beydâvî demiş ki: "İnsan" kelimesi, çoğul mânâsında olduğu için çoğul yapılmıştır. 'Kamus' ve şerhlerinden anlaşıldığına göre aslında lügatta 'alek' maddesi, yapışıp ilişmek mânâsına konulmuştur. Ve mutlak şekilde ilişken ve yapışkan nesneye de denir. Bundan her türlü kana ve kırmızı kana ve özellikle uyuşuk kana alek denilmiş. Kandan bir kısım olması itibariyle veya doğrudan doğruya ilişiklik mânâsı ile rahimdeki tutuğa da 'aleka' denilmiştir. Yapışkanlığından dolayı sülük ve kuyu makarasına ve ipine ve makarasının iliştirilip ipi geçirilen halkasına ve işlek yola da alek denilir. Bütün bunlar maddî mânâdır. Bunlardan başka alek, ruhanî ve manevî olarak 'alaka' gibi aşk ve sevgi mânâsına geldiği de lügatta açıklanmıştır." Hak Dini Kur'an Dili, Elmalılı M.H. YAZIR: c. 9 , s. 324.

" Yumurtanın ana rahminde yerleşmesi, yumurtada uzantıların çıkmasiyle gerçekleşir. Yumurtanın tam manasiyle enine boyuna gelişmesi demek olan bu pürtükler, tıpkı toprağın içindeki kökler gibi, ana rahim kasına işleyecek ve böylece yumurtanın büyümesi için lüzumlu besin maddelerini emmesine yarayacaklardır. Yumurtayı ana rahmine bağlayan bu uzantıların bilinmesi yakın bir tarihde olmuştur. Bu ana rahmine bağlı kalış Kur'an'ın beş yerinde zikredilmiş bulunmaktadır: Alâk: 2; Hac: 5; Mü'minûn: 14; Mü'min: 67; Kıyâmet: 38.

'Bağlı kalan şey' veya 'asılıp tutunan bir şey', âyetteki alak kelimesinin tercümesidir. Bu, kelimenin lügat manasıdır. Aynı kelimeden gelen bir başka anlam da: 'Kan pıhtısı' olup çoğu kez tercümelerde bu anlamın verildiği görülür; Ancak insan hiçbir zaman kan pıhtısı safhasından geçmiş değildir. Yapılan bir başka tercümede de: 'Yapışkanlık' şeklinde olup, bu da münasip olmayan bir tabirdir. Kelimenin lügat anlamı olan, tekrar hatırlatalım, 'bağlı kalan şey', bugün kesinleşmiş bilimsel gerçeği tamamiyle karşılamaktadır." (TEVRAT, İNCİLLER VE KUR'AN, Maurice BUCAİLLE'den çeviren: Doç. Dr. Mehmet Ali SÖNMEZ, s. 324-325. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları-Ankara,1991.) (Naşir).

«Sonra bebek olarak çıkaran,» O'dur. Burada yer alan "*tıfl*" körpe olan çocuk demektir. Ayrıca tıfl, her şeyin veya her doğan yavrunun küçüğüne denilir. Tıfıllık çağı, çocuğun çığlık atarak dünyaya geldiği andan, altı yaşın bittiği zamana kadar geçen süredir. "Tıfl" kelimesi çoğul değil, tekildir. Âyetin manası böyle olabileceği gibi, bir başka ihtimale göre şöyle de olabilir: Sizlerden her birinizi daha sonra peyderpey büyümek üzere bebek iken ana karnından çıkaran O'dur.

«Sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz,» kuvvetçe ve akılca kemale erişmeniz için sizi yaşatan O'dur. Âyet metninde geçen "*eşüdd*" hakkında *Kâmus*'ta şöyle söylenir: "Bu kelime kuvvet anlamına olup tekildir. Bu çağ, insanın on sekiz yaşıyla otuz yaşı arasındaki dönemdir. İnsan yirmi bir yaşına girince Arapçada 'eşüddüne girdi' denilir. Çünkü bu çağda insanın kemikleri sertleşir ve organları güçlenir."

«Sonra da ihtiyarlamanız için sizi yaşatan O'dur.» Bir başka ifadeyle ihtiyarlık çağına erişebilmeniz için sizi yaşatan O'dur. Âyetin metninde geçen "*şüyûh*" kelimesinin tekili olan "şeyh", yaşı ilerlemiş kişiye denir. Ya da şeyh, elli veya elli bir yaşından günalan ve bu yaştan itibaren ömrünün sonuna veya seksen yaşına kadar yaşayan kimseye denir.

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: "İnsanın vücudundaki kıllar ağarınca artık o kimse yaşlanmıştır. Buna karşılık çökme ve kocama çağına girince artık şeyh olmuştur."

«İçinizden kimi de daha önce» eşüdd döneminden çıkıp şeyhlik çağına varmadan önce, ya da eşüdd döneminden önce **«öldürülmektedir. Tüm bunlar belirlenen bir süreye ulaşasınız...»** Muayyen ve sınırlı bir vakte kadar sizi yaşatan O'dur. Ki siz o vakti aşamazsınız. Bu vakit ölüm zamanıdır, ya da kıyamet günüdür.

«Ve aklınızı işletesiniz diyedir.» Umulur ki aklınızı kullanarak bir dönemden diğerine geçişinizde mevcut olan çeşitli hükümleri ve ibretleri aklen kavrarsınız ve bunlarla kuvvetleri ve kudretleri halkeden yaratıcının olduğu hükmüne varırsınız.

68. «O, hem» öldükten sonra dirilme esnasında ve rahimlerde olduğu gibi ölüleri **«dirilten, hem de»** ecellerinin geldiğinde ve sorgu sualden sonra kabirde dirileri **«öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman»** ol der, o da oluverir. Âyet metninde geçen "*kadâ*" kelimesi takdir ma-

nasınadır. Burada "takdir" kelimesi ile onun sonucu olan *"olmayı dileme"* kasdolunmuştur. Buna göre âyet-i kerimede sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Allah Teâlâ herhangi bir şeyi takdir edip vücuda gelmesini dilediği zaman **«yalnız 'ol' der, o da»** meydana gelmesi için asla herhangi bir şeye dayanmaksızın **«oluverir.»** Diriltmenin ve öldürmenin hakikati aslında yoktan varetme ile ilgilidir. Fakat yoktan var olma, hayat olunca bunu ifade eden fiile diriltme denmektedir. Varlıktan yokluğa çevirme de, öldürme olduğuna göre bunu ifade eden fiilin adı da öldürme olmaktadır. Aslında ölüm ve hayatın gerçek yaratıcısı sadece Allah Teâlâ'dır. Yüce Allah'tan başka ne öldüren ve ne de yaşatan vardır. O, hayatın yaratıcısı ve hayatını dilemiş olduğu ne kadar varlık varsa onlara bunu verendir. Ve yine O, herhangi bir sebep dolayısıyla veya sebepsiz olarak dilediği varlıkta hayatı devam ettirendir. Yine bunun gibi Allah Teâlâ ölümü yaratan ve onu canlılardan dilediğine dilediği zaman ve şekilde herhangi bir sebeple veya sebepsiz verendir.

Allah Teâlâ'nın yaşatan ve öldüren olduğunu bilen kişi hayata ve ölüme önem vermez. Tam tersine bütün her türlü durumda hayat ve ölüm elinde olan Yüce Yaratıcı'ya her şeyini havale etmiş ve O'na teslim etmiş olur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ
ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ
﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُو مِنْ قَبْلُ شَيْئًا ۚ
كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ

تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا
أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾

69. Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlara bakmadın mı? Nasıl döndürülüyorlar?

70. Onlar, Kitabı ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Onlar yakında anlayacaklardır.

71-72. Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır.

73-74. Sonra onlara: "Allah'ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar nerededir?" denilecek. Onlar da: "Bizden kayboldular. Zaten biz önceleri hiçbir şeye tapmıyormuşuz" diyecekler. İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır.

75. Bu, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.

76. İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne kötüdür!

69. «Allah'ın âyetleri hakkında» onları savmak ve iptal etmek uğrunda **«tartışanlara bakmadın mı? Nasıl döndürülüyorlar?»** Ey Muhammed! Bu inatçı ve Allah'ın apaçık âyetleri hakkında mücadele eden kişilere bak. Bu apaçık deliller o âyetlere imanı gerektirirler ve kendileri hakkında mücadeleyi yasak ederler. Şimdi sen onların bu feci durumlarına ve bozuk düşüncelerine hayret et. Bak ki bu Kur'anî âyetlerden nasıl çevriliyorlar. Bu âyetleri tasdik edecekken nasıl dönüyorlar da yalanlıyorlar. Oysa onlara iman ederek yönelmeye sevkeden bunca deliller ve onlardan yüzçevirmeye götürecek bir tane delil yokken nasıl da tasdik etmeyip yalanlıyorlar!

70. «Onlar, Kitabı», Kur'an'ın tamamını **«ve peygamberlerimize**

gönderdiklerimizi», öteki kitaplarımızı **«yalanlayanlardır. Onlar yakında»** yaptıkları tartışmanın ve yalanlamalarının iç yüzünü, cezalarını müşahede ettiklerinde **«anlayacaklardır.»** Bu cümle de başlıbaşına bağımsız ve tehdit için getirilmiş olan bir cümledir.

71-72. «Boyunlarında demir halkalar» la sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır. Âyet metninde yer alan "*ağlâl*", "ğull" kelimesinin çoğuludur. Arapçada "ğull" insanın elinin ayağının bağlandığı şey, kelepçe anlamınadır. Arapçada "ğulle fulanun" denilir ki manası filancanın boynuna halka, eline kelepçe vuruldu, demek olur. Yine âyetin metninde geçen "*â'nâk*", "unuk" kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin manası elleri boyunlarına kelepçeli olarak sürüklenirler demek olur.

«Ve zincirler olduğu halde...» Burada geçen "*selâsil*", "selsele" kelimesinin çoğuludur. Çünkü "selsele" bir şeyi bir şeye bitiştirmek demektir. Zincir de halkaları birbirine bitişik olduğu için bu ismi almıştır. **«Sıcak suya sürüklenecekler,»** yani cehennem bekçileri kendilerini zincirlerle cehennem ateşiyle kızdırılmış suya sürükleyecekler demektir. Bu durumda suya sürüklenen bu kimseler sadece daha fazla hararetin şiddetini hissederler. Çünkü dünyanın ateşiyle kızdırılan şey, cehennem ateşiyle kızdırılanın yetmişte biri kadardır. Dünyanın ateşinin hararetine dayanılamadığına göre acaba cehennem ateşine nasıl dayanılacak! Âyet metninde "*hamîm*" (sıcak su) kelimesinin başındaki "*fî*" harfi, suyun hararetinin onları her yönden kapladığına işaret etmektedir. Bu, tıpkı bir zarfın içindeki nesneleri kuşatması gibidir. Böylece onlar sanki kaynar suyun gözündedirler ve oraya sürüklenmişlerdir.

Rivayet olunduğuna göre Ferezdak'ın karısı Nüvâr vefat eder. Hanımın cenazesine Basralıların ileri gelenleri katılırlar. Aynı cenazede Hasen el-Basrî de vardır. Hasan Basrî, Ferezdak'a der ki: "Ey Ebâ Firâz! Bugün için ne hazırladın?" Ferezdak: "Lâ ilâhe illallâh kelime-i şehadetini" seksen yıldır hazırlıyorum," der. Hanımı toprağa verilince Ferezdak onun kabri başında ayağa kalkar ve şu beyitleri okur:

Bana afiyet vermezse, korkarım kabir sonrasından!
Kabirden daha yakıcı ve daha dar olmasından!

Kıyamet günü gelince bir sevkeden, bana,
Sert mi sert... Herkesi sevkeder, acır mı Ferezdak'a!

Âdemoğlu, mahvoldu eğer giderse nâr'â
Ellerinde ve boynunda zincir, gözleri gömgök, o diyara!

Ferezdak bu beyitleri okuduktan sonra ağlar ve orada bulunanları da ağlatır.

«**Sonra da**» zincirlerle kaynar suya sürüklendikten sonra da «**ateşte yakılacaklardır.**» Ateş kendilerini her yönden kuşatmış olarak onunla yakılacaklardır. Âyetin metninde yer alan "*yüscerûn*", "secere't-tennûr" dan türemiştir. Manası; "O, fırını yakıtla doldurdu" demek olur. Cehennem ateşinin ortasında bulunan kimseleri bu ateş her yönden kuşatacaktır ve bütün vücutlarının içi ateşle dolu hale gelecektir. Böyle olan bir kimsenin ateşle yanması kaçınılmazdır. Böylece kâfirlerin cehennemde yanmaları en beliğ bir biçimde ifade olunmuştur. Çünkü onlar ateşin ortasında yanarlarken bir yandan da içleri ateşle doldurulmuştur.

Bütün bu tasvirlerden maksat, kâfirlerin çeşitli azaplarla azap görecekleri ve bir azaptan diğer bir azaba nakledilecekleridir. İlâhî yâ Rabbî, bizi cehenneminden koru, bizler Sana sığınmaktayız.

73-74. Kâfirler cehennemde yakıldıktan «**sonra onlara:**» Azarlama ve kınama tonu ile: «'**Allah'ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar**» belki şefaatçi olur ümidiyle dünyada iken Allah'a ortak koştuğunuz putlar «**nerededir?' denilecek.**» Kâfirlere, işte bu ortaklara duâ edin de size şefaat etsinler ve yardımcı olsunlar denilecek. Bu ifade de onların görecekleri azabın bir çeşidi olmaktadır. Âyetin metninde: *"onlara... denilecek"* şeklinde Türkçeye çevirdiğimiz *"Kîle lehüm"* kelimesinde di-li geçmiş zaman kipi kullanılmaktadır. Böylece kendilerine yapılacak olan bu hitabın kesin olduğunun vurgulanması istenmiştir.

«**Onlar da:**» Ortaklar, her ne kadar buralarda iseler ve helâk olmamış olsalar da: «'**Bizden**» gözlerimizden «**kayboldular.**» Burada âyetin iki manaya ihtimali vardır. Birinci mana budur ve bu durumda ifade "Dalle el-mescide ve'd-dâra" (O, mescidi ve evi kaybetti, bulamadı) cümlesindeki gibi olur. Bunun manası mescid ve ev mevcut olduğu halde o, bunların bulunduğu yeri bilmiyor, demek olur. Arapçada insanın mevcudiyetini bildiği, fakat oraya gidecek yolu bilmediği her şey bu kabildendir.

Burada insanın aklına şöyle bir soru gelebilir: Kâfirler Allah'a koşmuş oldukları ortaklarla birlikte cehennemde bulunacaklarına göre nasıl olur da

gözümüzden kayboldular? diyebilirler. Bu soruya cevap olarak deniliyor ki: O ortakların, kâfirlerin gözünden kaybolmaları, cehhemde biraraya getirilmelerinden öncedir. Çünkü cehennemde çeşitli yerler, muhtelif tabakalar vardır. Bu durumda bu âyet-i kerimeyle Enbiyâ Sûresindeki şu âyet arasında herhangi bir çelişki kalmaz: *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz."* (Enbiyâ: 98)

İkinci ihtimale göre ise âyetin manası: O ortaklar şu anda bizim için birer kayıptırlar. Biz onlardan beklediğimiz ve umduğumuz şeyleri göremedik ve bulamadık, demek olur. Putlar her an cehennemde müşriklerle birlikte oldukları halde onların bekledikleri faydayı sağlayamadıkları için bu müşrikler böyle söylerler.

«Zaten» bizim açımızdan açıkça ortaya çıktı ki **«biz önceleri»** dünyada iken **«hiçbir şeye tapmıyormuşuz' diyecekler.»** Çünkü bugün bizim açımızdan ortaya çıktı ki o ortaklar, kendilerine itibar edilecek şeyler değillermiş. Bu, tıpkı "Onu bir şey zannetmiştim. Oysa o, hiçbir şey değilmiş" ifadesi kabilinden olur.

«İşte Allah kâfirleri böyle» bu feci sapıklıkta ve müşriklerin taptıkları putların kayboluşunda olduğu gibi **«şaşırtır.»** Zira dünyada iken âhirette kendilerine fayda verecek herhangi bir amel ve inanca dair hiçbir şeye ulaşamazlar. Ya da ilâhları gözlerinden kaybolup gittiği gibi Allah, onları da putlarından uzaklaştırır. Öylesine ki iki taraf istese bile, birisi diğerini bulamaz.

*"Allah kâfirleri böyle şaşırtır"*dan maksat, yasakladığı şeyler açısından onu korumaması, yardımcı olmaması, emrettiği şeyleri yapması, ya da yasakladığı hareketlerden vazgeçmesi hususunda kendisine gerekli desteği sağlamaması demektir. Ya da bu âyet-i kerime: *"Rabbimiz Allah hakkı için, biz ortak koşanlar olmadık."* (En'am: 23) âyet-i kerimesi kabilindendir. Müşrikler şaşkınlıklarından ve huzursuzluklarından dolayı o gün korkup, yalan söylemeye kalkışacaklardır. Manası: İşte Allah onları başlarına gelenler hakkında böyle şaşırtır ve sonunda kendilerine fayda vermeyeceğini bile bile yalan söylemeye başvururlar.

75. Yüce Allah bizzat kâfirleri karşısına alarak onlara hitaben azarlamanın tonunu daha da artırmak için şöyle buyuruyor: Ey kâfirler **«Bu»** saptırma, **«sizin yeryüzünde»**, dünyada **«haksız olarak şımarmanızdan»** ötürüdür. *"Haksız olarak şımarma"* Allah'a şirk koşmak ve azmaktır.

Kâmus'ta âyetteki "*tefrehûn*" fiilinin kökü olan "el-ferah" kelimesi için "sürûr" (sevinç), "el-batar" (şımarma) anlamları verilmektedir. "el-Batar", insanın azması, eşer ve nimete tahammülün azlığı demektir. "el-Eşer" ise batar halinin daha fazlasıdır. Eşer, batardan daha ileri derecede bir şımarıklık ve azgınlığı ifade eder. "el-Batar" ise ferahtan daha ilerideki bir sevinç halidir.

el-Müfredat'ta denir ki: "el-Ferah, insanın kalbinin o anda duymuş olduğu bir lezzetten dolayı açılması demektir. Böyle bir sevinç haline, ancak Yüce Allah'ın ihsanı, rahmeti ve yardımı dolayısıyla duyulan sevinçlerde ruhsat vardır. "el-Batar" ise insanın kendisine verilen nimetin hakkını yerine getirmede kusurlu davranması ve nimeti lâyık olmadığı yere harcaması dolayısıyla insanın başına gelen bir dehşet halini ifade eder."

«Ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.» Âyetteki "*temrahûn*" fiilinin aslı olan "el-merah" kelimesi şiddetli bir sevinç, coşku ve genişlik duygusudur. Buna göre âyetin manası; sizlerin batar ve eşer durumunda çok aşırıya gitmiş olmanızdan ötürüdür, demek olur.

76. «İçinde ebedî kalmak üzere» âhirette, cehennemde ebedî kalışınız takdir edilmiş olarak **«cehennemin»** sizin için taksim edilmiş olan yedi adet **«kapılarından girin. Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne kötüdür!»** Haktan yüzçevirmek suretiyle böbürlenenler için cehennem ne kötü bir kalış yeridir.

Bu âyet-i kerime kibri kötülemektedir. Böyle bir hastalığın tedavisinin zıddı olan tevazu (alçak gönüllülük) ile yapılması şarttır.

Bilge kişilerden birisi der ki: "Bir gün çölde ağacın biriyle ot, övünme yarışına girerler. Ot, ağaca karşı övünerek: Ben ondan daha hayırlıyım. Hiçbir an olsun Allah'a karşı gelmeyen hayvanlar beni yiyip karınlarını doyururlar, der. Buna karşılık ağaç; ben senden daha hayırlıyım. Benden meyveler yetişir ve bunu mü'minler yerler deyince, şeker kamışı araya girer ve tevazu gösterir. O şöyle söyler: Bende hiçbir hayır yoktur. Ne mü'minlerin yemesine elverişliyim, ne de hayvanlar için uygunum. Şeker kamışı böylesine tevazu gösterince Yüce Allah onu yükseltir ve her şeyden daha tatlı olan şeker maddesini onun içinde yaratır. Şeker kamışı, Yüce Allah'ın kendisinde yaratmış olduğu tatlılığı görünce kibirlenir. Bunun üzerine Yüce Allah, o kamıştan kamış başı türetir ve insanlar bunu alıp kendilerine süpürge edinirler ve onunla pislikleri süpürürler."

Bilindiği üzere Firavun yeryüzünde azmış ve sonra Rab olduğunu iddia etmişti. Yüce Allah, bunun üzerine âyetin diliyle; *"Allah onu, (herkese ibret olarak) dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı."* (Nâziât: 25) Yani dünyada suya garkedip boğarak, âhirette de yakarak cezalandırmıştır. Kârun da mal çokluğuyla aynı şekilde azdı. Yüce Allah onu ve yurdunu yerin dibine geçirdi. Aynı şekilde İblis böbürlendi, Âdem'e secde etmekten kaçınınca Allah'ın lâneti ebedî olarak onun üzerine tecelli etti. Kureyş kabilesi de mü'minlere karşı aynı şekilde azgınlık gösterdiler. Nihayet öldürüldüler ve leşleri zelil ve hakir bir biçimde bir kuyuya dolduruldu. İşte haksız yere böbürlenip kibirlenen bütün azgînların âkıbeti kıyamete kadar böyle olacaktır. Çünkü böbürlenip kibirlenenlerden hiç kimse bu zamana kadar kurtulmamıştır ve kurtulamayacaktır.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ
نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ
مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا جَاءَ
أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

77. Onun için sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar Bize döndürüleceklerdir.

78. Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, sana bildirmediğimiz kimseler de var. Hiçbir peygamber Allah'ın izni

olmaksızın herhangi bir mucizeyi kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak ile hükmolunur ve o zaman bâtılı seçenler hüsrana uğrarlar.

77. Ey Muhammed! **«Onun için sen»** kavminin bu mücadeleler ve diğerleri sebebiyle sana yaptıkları eziyetlere, onlar kendilerine hazırlanan azaba kavuşuncaya kadar **«sabret. Şüphesiz Allah'ın»** onlara azap vereceğine dair olan **«vaadi gerçektir.»** Haktır ve mutlaka gerçekleşecektir. **«Onlara söz verdiğimiz azabın»**, katlin ve esir düşmenin **«bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni»** o azabı görmeden **«daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar Bize döndürüleceklerdir.»** *"Nasıl olsa onlar Bize döndürüleceklerdir"* ifadesi az yukarıda yer alan: *"Seni daha önce vefat ettiririz"* ifadesinin cevabıdır. Buna göre âyetin manası: Onlar azabı görmeden önce seni vefat ettirsek bile nasıl olsa onlar kıyamet günü Bizden başkasına değil, sadece Bize döneceklerdir ve Biz de onları, amellerine karşılık cezalandırırız.

78. Rivayete göre Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar, Yüce Allah'ın Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ortaya koymuş olduğu mûcizelere ek olarak, yerden su kaynağı fışkırtmak, bahçeler çıkarmak, göğe yükselmek ve benzeri başka mûcizeler getirmesini teklif ederler. Oysa Rasûlüllah (s.a.v.)'ın elinde zuhur eden mûcizeler, O'nun doğru söylediğine delâlet etmekte yeterlidir. İşte bu teklif üzerine Yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirir: **«Andolsun senden önce de»** ey Muhammed! Senin peygamber olarak gönderilmenden önce de, ya da senin içinde yaşadığın zamandan önce de kavimlerine birçok **«peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var,»** yani bunların arasında kıssalarını beyan ettiğimiz, isimlerini Kur'an'da sana verdiğimiz ve senin de tanıdığın kimseler var, **«sana bildirmediğimiz kimseler de var.»** Sana isimlerini vermediğimiz ve haberlerini iletmediğimiz kimseler de var. Kısacası hikâyeleri zikredilen peygamberler belirli sayıdadırlar.

Bazı âlimlere göre peygamberlerin sayısı yüz yirmi dört bindir.

Ebû Zer el-Gıfârî anlatıyor: "Rasûlüllah (s.a.v.)'e sordum: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Gönderilen nebîlerin (Peygamberlerin) sayısı kaçtır?' Rasûlüllah cevap verdi: *'Yüz yirmi dört bindir.'* Ben: Rasûl olanlar kaçtır,' deyince Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle cevap verdiler: *'Hepsi üç yüz on üç.'*"[25]

25- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde 5/178'de rivayet eder.

Mevlâ Muhammed er-Rûmî, *el-Mecâlis* isimli eserinde der ki: "İmanın şartlarından birisi de peygamberlere iman etmektir. Peygamberlere imandan maksat, onların Yüce Allah'tandır diye haber verdikleri şeylerde doğru söylediklerini bilmek demektir. Çünkü Yüce Allah onları, kendi emrini, yasaklamasını ve tehdidini kullarına tebliğ etsinler diye göndermiştir ve onların doğru söylediklerine delâlet eden mûcizelerle kendilerini desteklemiştir. Peygamberlerin ilki Âdem (a.s.) ve sonuncusu da Muhammed Mustafa (a.s.)'dır. Herhangi bir kimse geçmişteki peygamberlere iman ederse buradan anlaşılır ki o kişi, onların şu anda değil, geçmişte peygamber olduklarına inanıyor demektir. Çünkü o peygamberlerin getirmiş olduğu şeriatler bâkî değildir. Buna karşılık bizim peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya imana gelince, O'nun şu anda peygamber olduğuna ve rasûllerin, nebîlerin en sonuncusu olduğuna iman etmek gerekir. Herhangi bir kimse Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rasûl olduğuna iman eder de buna karşılık onun peygamberlerin sonuncusu olduğuna ve dininin kıyamete kadar yürürlükten kaldırılmayacağına iman etmezse böyle bir kimse mü'min olmaz. Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin sayılarının kaç olduğu belirtilmemiştir. Kur'an'da sadece bazı müfessirlerin ifade ettiklerine göre yirmi beş peygamberin adı zikrolunmuştur. Bunlar: 'Âdem, Nûh, İdris, Sâlih, Hûd, İbrahim, İsmail, İshak, Yusuf, Lût, Yakup, Musa, Harun, Şuayb, Zekeriyya, Yahya, İsa, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Zülkifl, Eyyûb, Yunus ve Muhammed (s.a.v.)'dir." [26]

Peygamber olmayan bir kimsenin peygamber olduğuna, peygamberlerden birisi olan bir kişinin de peygamber olmadığına itikad etmek küfürdür. Ancak bu hüküm o kişinin peygamberliği, ya da olmadığı noktasında âlimler arasında görüş birliği varsa söz konusudur. Buna karşılık şayet söz konusu kişinin peygamber olduğu, ya da olmadığı noktasında ihtilâf varsa bu taktirde onun, peygamber olduğuna inanmayan veya peygamber olduğunu iddia eden kişi kâfir olmaz.

Hakîm (bilge)lerden birisi der ki: "Mü'min olan bir kişinin, çocuklarına, hanımlarına ve hizmetçisine Yüce Allah'ın Kitabında zikretmiş olduğu peygamberlerin isimlerini öğretmesi gerekir ki onlar böylece bu peygamberlere iman etsinler ve hepsini tasdik etsinler. Ayrıca kendilerine vacip olanın sadece Muhammed (s.a.v.)'e iman olduğunu zannetmesinler. Çünkü isimleri ister

26-Bkz. Eserimiz *"Peygamberlik ve Peygamberler"* Bu eserimizde peygamber aleyhimü's-selâm efendilerimiz hakkında gayet açık ayrıntılar vardır.

Kur'anda zikrolunsun, ister olunmasın bütün peygamberlere iman, mükellef olan kişiye vaciptir. Bu peygamberlerin arasında ismi anılarak belirtilen peygamberlere tafsîlî imanla, adı bilinmeyenlere de icmâlî imanla iman etmek şarttır. Peygamberlerin ilki Âdem, sonuncusu da Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dır.

Gerçek olan şudur ki, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir. İsa (a.s.)'ya gelince her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.)'dan sonra inse bile o, Hz. peygamberden önce mevcuttu ve semadan indirilinceye kadar da sağ ve diridir. İsa (a.s.) gökten indiğinde Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şeriatine tâbi olup o şeriat üzerine çarpışacaktır. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dan sonra hiçbir peygamber yaratılmayacaktır ve O'nun şeriati yeni bir peygamber gönderilerek yenilenmeyecektir. "*Ondan sonra hiçbir peygamber olmayacaktır.*" sözü işte bu yaklaşıma göre doğru bir sözdür. *Şemâil* kitabında ve başka kitaplarda Rasûlüllah (s.a.v.)'ın isimleri zikrolunurken "el-âkıb" diye bir isim zikrolunur. Bunun anlamı kendisinden sonra hiçbir peygamber gelmeyen kişidir. Rasûlüllah (s.a.v.)'in "*el-âkıb; kendisinden sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceği kişidir*" hadisindeki "el-âkıb" dan maksat şeriati neshedilip, yürürlükten kaldırılmak suretiyle kendisinden sonra hiçbir peygamber gönderilmeyecek demek olur. "*O, ... peygamberlerin sonuncusudur.*" (Ahzâb: 40) âyet-i kerimesinin manası da budur. Yani O, kendisiyle peygamberlik ve risaletin mühürlendiği, son bulduğu kişidir. Çünkü İsa (a.s.)'nın peygamberliği O'ndan öncedir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamberliği, peygamberlikleri mühürlemiş, getirmiş olduğu şeriat de diğer şeriatleri sona erdirmiştir.

«**Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın**» kendisine teklif olunan «**herhangi bir mucizeyi kendiliğinden getiremez.**» Yani hiçbir peygamberin kendisine teklif olunan herhangi bir mucize getirmesi de doğru değildir, uygun da değildir. Çünkü mucizeler çeşit çeşit ve kol koldur ve bütün mucizeler Yüce Allah'tan birer hediye olup Allah Teâlâ kendi dilemesi nasıl gerektiriyorsa buna uygun olarak o mucizeleri peygamberler arasında bölüştürmüştür ve bunlar diğer taksim edilen şeylerde olduğu gibi büyük hikmetlere dayalıdır. Peygamberlerin bu mucizeler arasında herhangi birini tercih etme yetkileri yoktur ve kendilerine teklif olunan mucizeyi kendi başlarına getirmeleri mümkün değildir.

Âyet-i kerime Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmektedir. Sanki Rasûlüllah'a

şöyle söylenmiş olmaktadır: İsimleri ister zikrolunmuş olsun, ister zikredilmesin senden önce hiçbir peygamber yoktur ki Yüce Allah kendisine âyetler ve mûcizeler versin de kavmi bunların hakkında kendisiyle tartışmamış, inatla ve böbürlenerek onu yalanlamamış olsunlar da o peygamberler de sabredip sonunda zaferi kazanmamış bulunsunlar. O halde o peygamberler nasıl sabretmişse sen de sabret ve onlar nasıl zafere ulaşmışlarsa sen de öylece onu elde edersin.

«Allah'ın» dünyada ve âhirette azap **«emri gelince de»** peygamberlerle onları yalanlayanlar arasında **«hak ile hükmolunur»** haklı olanın üstün tutulması, şereflendirilmesi ile ve bâtılı savunanın helâk edilip, azaplandırılmasıyla hükmolunur **«ve o zaman»**, Allah'ın emrinin geldiği vakit **«bâtılı seçenler»**, mutlak olarak bâtıla sarılanlar **«hüsrana uğrarlar.»** Helâk olurlar, ya da onların hüsrana uğradığı açığa çıkar ve gerçekleşir.

Âyet metninde yer alan "*hünâlike*" aslında mekân ve yer bildiren bir kelimedir. Ancak burada istiare sanatı yapılarak kelime zaman için kullanılmıştır. *"Mubtılûn"* kelimesi ise bâtıla sarılan kimseler demektir. İnat edenler ve peygambere birtakım mûcizeler getirmesini teklif edenler bunların içerisine öncelikle girerler. Âyet-i kerimede Yüce Allah "Ve o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır" dememiş, daha yukarıda bâtılın zıddı olan "Hak" kelimesi geçtiği için bundan dolayı bâtılı seçenler ifadesi kullanılmıştır. Nitekim *Burhânu'l-Kur'ân* isimli eserde bu şekilde açıklanmıştır.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki Yüce Allah'ın, ölüm ve azaba dair kazası ve emri gelmeden önce Allah'a dönmek gerekir. Çünkü O'nun azaba ve ölüme dair kazasıyla emri gelince artık sadece hüzünlenmek ve üzülmek olacaktır.

اَللّٰهُ الَّذِیْ

جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿٧٩﴾

وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا عَلَيْهَا حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَعَلَيْهَا

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾

79. Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.

80. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara onlara binerek ulaşırsınız. Hem onların ve hem gemilerin üstünde taşınırsınız.

81. Allah size âyetlerini gösteriyor. Şimdi Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?

79. «Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.» Yani Yüce Allah, sizin için ve sizin maslahatınız için deveyi yaratandır. Âyetin metninde yer alan *"min"* harficeri ibtidâu'l-gâye (başlangıç noktası) ifade etmek içindir. Buna göre âyetin manası: Allah başlangıçta binesiniz ve yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır, demek olur. Bu durumda hem binme, hem de yeme fiili hayvanların bütünü için geçerli olur. Ya da buradaki "min" teb'îz (kısım bildirme) içindir. Bu taktirde de âyetin manası: Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır, demek olur. Çünkü hayvanların yaratılmasındaki asıl maksat onlardan yararlanmadır. Hayvanlara binmek de yararlanmayla ilgilidir. Hayvanların etlerinin yenmesinin de menfaatlerden olması bu anlayışla çelişmez. Bu nedenle Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede şöyle buyurur: *"İçinden taze et (balık) yemeniz ve takındığınız süs eşyasını çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur."* (Nahl: 14)

80. «Onlarda sizin için» binmenin ve etini yemenin dışında, sütleri, tüyleri ve derileri gibi başka **«daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzulara onlara binerek ulaşırsınız.»** Yani onların sırtında yüklerinizi bir beldeden diğerine taşıma hususunda kalbinizdeki ihtiyacınızı elde etmeniz için hayvanları yaratandır. **«Hem onların»** karada develerin **«ve hem»** denizde **«gemilerin üstünde taşınırsınız.»** Bu âyet-i kerimenin bir benzeri;

"*Onları (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık,*" (İsrâ: 70) âyet-i kerimesidir.

el-İrşad'da denir ki: "Herhalde bu âyet-i kerimede maksat, kadınların ve çocukların, develerin üstüne konulan hevdec (portatif çadır) ile taşınmasıdır. Herhalde develerin, hayvanlara binme özelliğinden ayrıca bir daha ayrılarak ifade edilmesinin sırrı bu olsa gerektir. Develerle gemilerin birarada ifade edilmesi, her iki binitin aralarında tam bir münasebetin olmasından dolayıdır. İşte bu ilişkiden dolayıdır ki develere kara gemileri denmiştir. Yüce Allah burada *"ale'l-fulki"* buyurmuş, "*... aileni ve iman edenleri gemiye yükle.*" (Hûd: 40) âyetinde olduğu gibi "fi'l-fulki" dememiştir. Bunun sebebi "ale'l-fulki" ifadesinin, daha yukarıda geçen "aleyhâ" ifadesiyle uygun olması ve birbirine denk düşmesi içindir. Çünkü hayvanlara yüklenen yükler, onların üzerindedir. Dolayısıyla gemi anlamına gelen *"fulk"* kelimesinin başına da "isti'lâ" kelimesi olan, *"alâ"* harficeri getirilmiştir. Böylece üzerine yük vurulan develerle, üzerine yük yüklenen gemiler arasında bir "müşâkele" (benzerlik) kurulmuştur."

Müfessirlerden bazıları demişlerdir ki: "Burada *"en'âm"* kelimesinden maksat, sekiz çift hayvandır. Bunlar; deve, sığır, koyun ve keçidir. Bu dört cins hayvanın sekize çıkarılması erkekli ve dişili olmaları itibariyledir. Bu sekiz sınıf hayvana binilmesinin ve bunların yenilmesinin manası, "binme ve yeme" fiillerinin bunlara fert fert değil de, bütün olarak ilgili bulunmasıdır. Bu demek değildir ki her iki fiil bu sekiz sınıf hayvanın her biri için geçerlidir. Tam tersine bazıları -koyunda olduğu gibi- sadece yenir, bazıları da -devede ve sığırda olduğu gibi- hem yenilir ve hem de binilir. *"Menfaat"* bu hayvanların hepsinden elde edilir. Bunların üzerinde ihtiyaca ulaşılması hem sığır ve hem de deve açısından geçerlidir."

81. «Allah size âyetlerini» kudretinin kemalini, rahmetinin bolluğunu gösteren delillerini **«gösteriyor. Şimdi Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?»** Çünkü bütün âyetleri o kadar ortadadır ki aklı olan bir kimsenin bunları toptan inkâr etmeye asla cesareti olamaz. *"Âyet"* kelimesinin, Yüce Allah'ın ismine izafe edilmesi âyetlere ve delillere heybet kazandırmak ve bunları inkâr eden kişiye korku salmak içindir.

Hüccetü'l-İslâm İmam Gazalî der ki: "Çok tuhaf! Zengin bir adamın evine girersin, evini çeşit çeşit ziynetlerle süslenmiş görürsün. Oraya olan hayretin bitip tükenmez. Bütün ömrün boyu bu süsü ve ziyneti anlatır, güzel-

liğinden bahsedersin. Buna karşılık (âlem) diye benzeri asla yaratılmamış büyük bir ev gözünün önünde durur, ondan bahsetmezsin. Kalbinle yönelmezsin ve içindeki acaiplikleri asla düşünmezsin. İşte bu hareket görmeyi engelleyen kalp körlüğünden ileri gelir."

أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ
كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ
قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ
﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرِحُوا۟ بِمَا عِندَهُم مِّنَ
ٱلْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا
قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشْرِكِينَ
﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ ٱللَّهِ
ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

82. Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş bir baksınlar? Onlar bunlardan daha çoktu, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir.

83. Peygamberleri onlara apaçık belgeler getirince onlar kendilerinde bulunan ilim ile ferahlayıp şımardılar. Alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatmıştır.

84. Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman: "Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik" derler.

85. Fakat çetin azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın, kulları hakkında âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.

82. «Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki,» Kureyşliler yerlerinde oturdular da yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, **«kendilerinden öncekilerin»** helâk edilmiş milletlerin **«sonu nasıl olmuş bir baksınlar?»** Ve ibret alsınlar. Yani Kureyşliler yeryüzünün orasına burasına gitmişler. Şam ve Yemen taraflarına ticaret için sefere çıkmışlar ve oralarda daha önceki yalanlayan milletlerin âkıbetlerini ve bunların izlerini müşahede etmişlerdir. O halde onların azabının aynısının kendi başlarına gelmesinden sakınsınlar ve ey Muhammed seni yalanlamasınlar!

Bundan sonra Yüce Allah, önce geçen milletlerin başlangıçta nasıl olduklarını ve akıbetlerinin nereye vardığını beyan etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

«Onlar» bu helâk olan milletler **«bunlardan»**, senin kavminden sayıca **«daha çoktu,»** bedensel ve sayısal yönden **«kuvvetçe ve yeryüzündeki»** kendilerinden sonra geri kalan bina, köşk ve çalışma yerleri gibi **«eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir.»** *"Kazandıkları şeyler"*den maksat, çalışıp çabalamaları, ya da mal, evlât ve asker biriktirme gibi çabalayarak elde ettikleri kazançlardır. İşte bu büyük güç kendilerine fayda vermek yerine sadece hayal kırıklığı ve hasar getirdiğine göre acaba bu fakir ve zavallı olan Kureyşlilerin durumu nasıl olacaktır?

83. «Peygamberleri onlara apaçık belgeler», mûcizeler ve apaçık deliller **«getirince onlar kendilerinde bulunan ilim ile ferahlayıp şımardılar.»** Onlar *"Kendilerinde bulunan ilim ile ferahlamışlardır,"* âyetiyle anlatılan tıpkı: *"Her fırka kendilerinde olan ile böbürlenmektedir."* (Rûm: 32) âyet-i kerimesi ile belirtilen anlamdır. Yani onlar bununla ferah ve sevinç gösterdiler. Peygamberlerin ilimlerini hakir gördüler. Burada *"ilim"* den maksat, o kişilerin sapık inançları ve bâtıl şüpheleridir. "Öldükten sonra dirilmeyeceğiz, bize azap edilmeyecek, kıyâmetin kopacağını zannetmiyoruz vb." gibi sözler onların sapık inançlarından sadece bazılarıdır. Bu bâtıl ve sapık

inançlara, gerçeğe uymadığı halde ve "cehalet" denilmesi daha uygun iken *"ilim"* denilmesi kendileriyle alay etmek içindir. Çünkü bu sözler onların zannına göre gerçekte birer ilimdir.

Ya da onların ilimlerinden maksat birtakım el sanatları, yıldızlara bakma ve insanların karakter ve mizaçlarına dair olan ilimdir. Onlar, peygamberlerin ilimlerini küçük görürler ve akıl vasıtasıyla elde ettikleri ile yetinirlerdi. Sonra da şöyle söylerlerdi: "Bizler doğru yolu bulmuş insanlarız. Bize doğru yolu gösterecek kimselere ihtiyacımız yoktur."

Bir üçüncü ihtimal, buradaki ilimden maksat onlara gönderilen peygamberlerin ilmi olabilir. Bu taktirde ilim, onların peygamberlerinin ortaya koymuş olduğu ilim olur. Bu taktirde kâfirlerin yanlarında bulunan ilim ile ferahlayıp şımarmaları, peygamberlerin ilmine gülmeleri ve bunu alaya almaları demek olur. Bu son manayı âyetin **«Alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatmıştır»** bölümü desteklemektedir. Yani onları alaya almalarının ve suçlarının akıbeti kuşatmış, başlarına gelmiştir, demek olur.

er-Ravda da denir ki: "Haccac, Said b. Müseyyeb'in yanında namaz kılar. İbnu'l-Müseyyeb, Haccac'ın imamdan önce rükûdan başını kaldırdığını ve ondan önce secde yaptığını görür. Selâm verince Haccac namazını ve duâsını bitirdiğinde onu elbisesinden çeker, sonra Haccac'a elini kaldırır ve der ki: "Ey hırsız ve ey hain! Sen namazı böyle kılıyorsun, öyle mi? Senin yüzüne vurmaya karar vermiştim!" Bu olay olduğunda Haccac hac yapıyordu. Daha sonra Şam'a döner ve Medine'ye vali olarak geri gelir. Medine'ye girer girmez derhal Said b. el-Müseyyeb'in ilim meclisine yönelerek doğruca mescide girer ve İbnu'l-Müseyyeb'e der ki: 'Filanca günü o sözleri söyleyen sen miydin?' İbnu'l-Müseyyeb: 'O sözleri ben söylemiştim,' der. Haccac: 'İyi bir öğretmen ve terbiyeci olarak Allah Teâlâ sana hayır yazsın. O olaydan sonra her kıldığım namazda mutlaka senin o sözünü hatırlamışımdır.' "

Şu halde mutlaka bilginin gereği neyse ona göre amel etmek gerekir.

84. Geçmiş ve peygamberlerini yalanlayan o milletler **«artık»** dünyada **«o çetin azabımızı gördükleri»** ve hayal kırıklığının zilletine düştükleri **«zaman:»** Mecburen ve ister istemez: **«'Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri»** yani putları **«inkâr ettik' derler.»** Âyetin başında yer alan *"fâ"* sırf takip için gelmiş bir harftir. Çünkü bir önceki âyet olan *"Peygamberleri onlara apaçık belgeler getirince ... ferahlayıp şımardılar.*

Alaya aldıkları şey onları çepeçevre kuşatacaktır" âyet-i kerimesinin manası, onların inkâr ettikleridir. Bu taktirde her iki âyetin toplam olarak manası şu olur: Onlar inkâr ettiler, kâfir oldular. Sonra bizim çetin azabımızı görünce iman ettiler.

85. «Fakat çetin azabımızı gördükleri zaman» ve ona düştüklerinde **«imanları»** artık normalde kabul olunması imkânsız olduğu için **«kendilerine bir fayda vermeyecektir.»** İmanlarının kabulü şunun için imkânsız hale gelmiştir: Çünkü onlar emredilen vakitte iman etmemişlerdir. Bu nedenle âyet-i kerimede "*lem yeku*" denmiştir. Bunun manası imanları geçerli ve doğru olmadı demektir. Arapça dilbilgisi kuralları bakımından bu ifade "imanlarının kendilerine bir fayda vermeyeceği"ni ifade eden "lem yenfa'hüm iymânühüm" ifadesinden daha açık ve daha ileridir. Çünkü faydalı olan, insanın aksini yapmaya gücü ve kudreti varken, bunu yapmayıp da kendi tercihi ve isteğiyle sahip olmuş olduğu imandır. İnsan, azabın geldiğini açık seçik görünce artık imanın aksini yapmaya gücü ve kudreti kalmaz. Dolayısıyla bu andan itibaren sahip olduğu iman kendisine fayda vermez. Ye's halindeki imanın dünyada iken fayda vermemesi, bunun âhirette de fayda vermeyeceğine delildir.

«Allah'ın, kulları hakkında âdeti budur.» İnsan azabı gördüğü ve açık şeçik olarak onunla yüzyüze geldiğinde yapacak olduğu imanın kabul edilmeyişi, Yüce Allah'ın koymuş olduğu kanunu ve kulları hakkında geçerli olan âdetidir. Bu âdet tamamı inkârcı olan eski milletler hakkında Yüce Allah'ın âdetidir. Bir başka manaya göre Allah'ın eskiden beri yalanlayan milletler hakkında değişmez olan âdetinden, kanunundan kaçınınız demek olur. Âyette yer alan "*sünnet*" kelimesi, metod, âdet, kanun ve tutum anlamına gelmektedir. Buna göre "Allah'ın sünneti" demek, onun hikmetinin gerçekleşme biçimi demektir.

«İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.» İbn Abbas'ın ifadesine göre âyetin manası: Allah'ın vahdaniyetine inanmayan ve ileride O'nun azabını göreceklerini yalanlayan kâfirler helâk olmuştur.

Zeccâc der ki: "Kâfir her zaman hüsrana uğramıştır. Ancak kendileri, hüsrana uğradıklarını, azabı gördüklerinde farkedeceklerdir. O zaman onların kurtuluşları umulmayacaktır. Yeis halinde olan kimsenin imanı kabul olunmaz."

Nitekim *el-Cevhere*'de şöyle denir:

Azabı görünce kabul olmaz iman!
Emre sarılmak gerekir, o zaman nasıl sarılsın insan.

Yukarıdaki beyitte yer alan *"be's"* kelimesinin aslı şiddet ve zarar demektir, be's hali ise azabın ayan beyan göründüğü ve ilâhî haberlerde yer alan vaadin ve tehdidin gerçekliğinin ortaya çıktığı zaman demektir. Ye's hali ise canın boğaza gelip insanın can çekiştiği, artık âhiret yurduna dair ahkâmın görüldüğü vakittir. Bu esnada insanın hissî kuvvetleri artık çalışmaz olur. Be's halinde iman ve tevbe birbirine eşittir. Çünkü Yüce Allah bu âyette: *"Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir"* buyurmaktadır. Rahmet ümidi vaktinde olur. Buna karşılık ilahî tehdit açıkça ortaya çıkınca söz konusu vakit elden uçup gider. Artık bu durumda Allah'ın emirlerine sarılma tasavvur olunamaz ve o esnadaki iman insanın kendi iradesi ve seçimiyle olan iman olmaktan çıkar ve zorunlu iman haline gelir. Nitekim güneş batıdan doğunca insanların imanı kabul olunmayacaktır. Çünkü bu andaki iman da zarurî (zorunlu) bir iman olur. O bakımdan kendisine itibar olunmaz. Çünkü darda kalan kimsenin imanının, o sıkıntıdan ve helâktan kurtuluş gayesiyle yapılan bir iman olması mümkündür. Öylesine ki söz konusu kişi o sıkıntıdan şayet kurtulsaydı eski alışkanlıklarına geri dönerdi.

Âlimler derler ki: "İman ve itaatı istemek, söz konusu isteğin mevcut olduğu anda fayda verebilir. Çünkü ancak o zaman bu iman, iman ve tâat olur. Dolayısıyla dünyevî bir tehdidin ortaya çıktığı andaki, iman ve pişmanlık âhirete dair tehdidin varlığı vaktinde olan iman ve pişmanlık gibidir. Bunların arasında hiçbir fark yoktur. Nasıl ki birincisi fayda vermiyorsa, ikincisi de böyle fayda vermez. Boğulma esnasında Firavun'un ve benzerlerinin imanı yukarıda zikredilen zorunlu iman kabilindendir. Be's hali, aralarında hiç fark olmaksızın can çekişme hali gibidir. Can çekişme esnasında nasıl ki iman kabul olmaz, be's halinde de işte durum budur. Meselâ Firavun'u ele alalım. Onun imanı boğulma esnasında kabul edilmemiştir. Çünkü bu iman, her ne kadar can çekişme durumundan önce bile olsa be's (şiddet, sıkıntı, azap) esnasında yapılmış bir imandı. Bu noktayı iyi anlamak gerekir. Çünkü insanın şaşırabileceği, ayağının kayabilecek olduğu hassas noktalardandır. Ruhun cesetten çekilip alındığı esnaya gelince fetva kitapları bu esnadaki imanın makbul olmadığını söylerler. Ye's halindeki tevbe ise bunun tam tersine tercih

edilen görüşe göre makbuldür. Ye's halindeki iman tıpkı ağacın büyümesinin mümkün olmadığı anda dikilmiş ağaca benzer. Ye's halindeki tevbe ise iyi bir hava olduğunda kış mevsiminde meyve veren yere dikili ağaç gibidir. Tevbenin mutlak olarak kabul edildiğine delil: "*O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.*" (Şûrâ: 25) âyet-i kerimesidir. Tevbe, mutlak olarak kabul olunur diyen âlimlerin bu görüşleri şu âyet-i kerimeyle çelişmektedir: "*Yoksa kötülükleri yapıp da, içlerinden birine ölüm gelip çatınca 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenler ile, kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur.*' (Nisâ: 18)

Bağavî tefsirinde der ki: "Âsinin tevbesi ve kâfirin imanı ölümle burun buruna geldiklerinde kabul olunmaz."

Bağavî'nin bu ifadeden maksadı, insanın ölümle yüzyüze gelmesi ve artık can çekişme durumuna geçmesidir. Yoksa meseleyi tahkik eden âlimlerin dediği gibi ölüm, tevbenin kabul edilmesine engel değildir. Tam tersine tevbenin kabulüne engel olan zorunlu bir biçimde Allah'a dair bilginin hasıl olduğu o ahvali müşahede anıdır.

Yüce Allah'tan bizleri iman gücü ile desteklemesini, akıllarımızı Kur'an'ın nuru ile aydınlatmasını, hepimizin âkıbetini hayırlara erdirmesini, bizlere hoşnutluğunu müjdeleyerek cümlemizi selâmet yurdu olan cennete dahil eylemesini dilerim. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır.

Allah'ın yardımıyla Mü'min Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

FUSSILET SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 54 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿٢﴾ كِتٰبٌ فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ قُرْاٰنًا
عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۙ﴿٣﴾ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا ۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ
فَهُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ ﴿٤﴾ وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِيْٓ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُوْنَآ
اِلَيْهِ وَفِيْٓ اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَّمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا
عٰمِلُوْنَ ﴿٥﴾ قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوْحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ
فَاسْتَقِيْمُوْٓا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوْهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۙ﴿٦﴾ الَّذِيْنَ
لَا يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٧﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ﴿٨﴾

1. Hâ. Mîm.

2. (Bu sûre) Rahman ve Rahîm olan (Allah) katından indirilmiştir.

3. Âyetleri bilen bir kavim için Arapça bir Kur'an olarak açıklanmış bir Kitap'tır.

4. (Bu Kitap) müjdeleyici ve uyarıcıdır. Onların çoğu yüz-çevirmiştir, artık dinlemezler.

5. Ve dediler ki: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. O halde sen (istediğini) yap. Çünkü biz de yapıyoruz."

6. De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin. O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!"

7. Onlar zekâtı vermezler. Âhireti inkâr edenler de onlardır.

8. Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için başa kakılmayan bir mükâfat vardır.

1. «Hâ. Mîm.» Bu ifade mahzuf (gizli) bir mübtedanın (öznenin) haberidir. (Yüklemidir.) Buna göre cümle şu şekildedir: Bu sûre Hâ. Mîm adında bir sûredir. Bu sûrede Kitap zikredilir ve Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girişenlere cevap verilir. Allah'ın âyetlerine iman ve bunlar gereğince amel ve benzeri teşvikler vardır. Ya da cümlenin takdiri şu şekildedir: Bu harfler (Hâ.Mîm.), Rahman ve Rahîm olan Allah katından indirilmedir. Cebrâil (a.s.) bunları Yüce Allah'ın katından indirmiştir.

2. «(Bu sûre) Rahman ve Rahîm olan (Allah) katından indirilmiştir.» Burada yer alan *"indirilmiştir"* kelimesi yukarıdaki haberden sonra ikinci bir haber (yüklem) dir. Çünkü mastar olan *"tenzîl"* (indirmek) zikredilip, bununla ism-i mef'ul (indirilmiş) kastedilmesi meşhurdur. Meselâ "hâze'd-dirhemu darbu'l-emîri" denir ki, bunun mânâsı; bu dirhem emir tarafından basılmıştır, demek olur.

Sûrenin indirilmiş olmasının anlamı Allah Teâlâ'nın onu Levh-i

Mafûz'da yazmış olması, Cebrâil'e bu kelimeleri korumasını emretmesi, sonra da Rasûlüllah (s.a.v.)'a indirmesi ve Cebrâil'in onu peygambere vermesi demektir. Bu kelimelerin mânâsının ne olduğu Cebrâil'in inmesi vasıtasıyla anlaşılınca işte bu olaya "*tenzîl*" (indirilme) ismi verilmiştir. Burada *"Rahman ve Rahîm katından"* ifadesi, "indirilme" fiiline bağlıdır ve bu ifade, "*tenzîl*" kelimesinin sonundaki tenvinin (iki ötre) ifade etmiş olduğu anlam, Yüce Allah'ın zâtının azametini pekiştirmektir. İndirilme fiilinin Rahman ve Rahîme nispet olunması Kur'an'ın dinî ve dünyevî maslahatların odak noktası olduğuna işaret etmek ve onun Rabbânî rahmetin gereğine göre vâki olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü rahmeti bol olan Allah tarafından indirilen bir Kitab'ın bütün maslahatları hayata geçiren bir Kitap olması kaçınılmazdır.

3. «Âyetleri, bilen bir kavim için» kendi dilleri üzere inmiş olmasından dolayı mânâlarını bilen Arap kavmi için **«Arapça bir Kur'an olarak açıklanmış bir Kitap'tır.»** Burada yer alan *"kitaptır"* ifadesi, bir diğer haberdir (yüklemdir.) Bu kelime "*ketb*" mastarından türeme olup mânâsı, bir araya getirmek demektir. Buna Kitap denmesi, içerisinde öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini biraraya getirmiş olmasından dolayıdır. *"Âyetleri... açıklanmış"*tan maksat, âyetleri içinde emir, yasaklama, helâl, haram, vaad, tehdit, kıssalar ve tevhid beyan edilmiştir, demektir.

er-Râğıp, *"(Bu sana indirilen) hikmet sahibi (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir Kitaptır."* (Hûd: 1) âyeti hakkında der ki; bu âyet *"...Biz bu Kitabı sana her şey için bir açıklama ve bir hidayet ve rahmet kaynağı olarak indirdik."* (Nahl: 89) âyetine işaret etmektedir," der.

İnsaf edip düşünen kimse bilir ki, insanların elinde, çeşitli ilimleri içinde toplayan Kur'an gibi bir Kitap yoktur.

"Arapça Kur'an" ifadesi, medih, övgü ifade etmektedir. Yani âyetleri açıklanmış bu Kitapla ben Arapça Kur'an'ı kastediyorum, demektir. Ya da bu ifade "Kitap" kelimesinden haldir. Bu taktirde Arapça Kur'an olarak açıklanmış bir Kitaptır demek olur. Kur'an Arapça değil, yabancı dildedir diyen kimse küfre girer. Çünkü bu ifade Yüce Allah'ın *"Arapça Kur'an"* ifadesine aykırıdır. Kur'an'ın içinde Arapça olmayan Arapçalaşmış kelimenin bulunması, onun Arapça Kur'an olma sıfatını değiştirmez. Çünkü itibar, ekseriye ve çoğadır. Meselâ "*kıstas*" kelimesi böyle Arapçalaşmış yabancı bir kelimedir. Bu kelime Rumca olup mânâsı mîzan, terazi demektir. "*Siccîl*" kelimesi de

böyledir. Aslı Farsça olup Arapçalaştırılmıştır. Bir başka örnek "*salavât*" kelimesidir. Bu kelime Arapçaya İbraniceden geçmiştir. İbranicesi "salûtâ" dır. "*Rakîm*" kelimesi Rumca olup köpek mânâsınadır. "*Tûr*" ise Süryanice olup dağ mânâsınadır. [1]

4. «(Bu Kitap)» kendisini tasdik edip değerini bilene ve hakkını edâ edene cenneti **«müjdeleyici ve»** kendisini yalanlayanı, değerini bilmeyeni ve hakkını yerine getirmeyeni cehennem ateşi ile **«uyarıcıdır. Onların çoğu»** Kur'an kendi dillerinde inmiş olmasına rağmen onun üzerinde düşünmekten **«yüzçevirmiştir...»** Burada *"onlar"* zamiriyle işaret edilenler, Mekke'lilerdir veya Araplardır ya da müşriklerdir. İleride gelecek olan "*...Ortak koşanların (müşriklerin) vay haline!*" (Fussilet: 6) âyet-i kerimesi buna delâlet etmektedir.

«Artık» düşünme ve tefekkür kulağıyla **«dinlemezler.»** Dinlemezler ki Kur'an'ın değerinin yüceliğini anlasınlar da ona iman etsinler.

Tevrat'ta Allah Teâlâ şöyle söylemektedir: "*Ey kulum! Benden utanmaz mısın? Zira sana bazı kardeşlerinden bir mektup geliyor ve sen yolda yürürken yoldan sapıyorsun. O mektubu okumak için oturuyor, okuyor ve harf harf üzerinde düşünüyorsun ki içindeki hiçbir mânâyı kaçırmayasın diye. Bu da Benim Kitabımdır, onu sana indirdim. Kitabıma bak, orada sana nice sözler açıkladım ve nice sözleri tekrar ettim. Bunların uzunluğunu ve genişliğini düşünesin diye. Sonra sen Benim Kitabımdan yüzçeviriyorsun. Acaba Ben senin nazarında kardeşlerinin herhangi birisinden daha mı değersizim? Ey kulum! Herhangi bir kardeşin sana gelince bütün güleryüzünle ona yöneliyorsun. Söylediği söze bütün kalbinle kulak veriyorsun. Eğer biri konuşurda onu dinlemekten seni meşgul ederse, işaret ederek onu susturursun. Oysa işte Ben sana yöneliyorum, seninle konuşuyorum ve sen bütün kalbinle Benden yüzçeviriyorsun. Sen Beni kardeşlerinden herhangi birinden daha hakir mi kılıyorsun?*"

5. «Ve» Rasûlüllah (s.a.v.) müşrikleri imânâ ve Kur'an'ın ahkâmına göre amele davet ettiği zaman onlar **«dediler ki: 'Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır.»** Burada yer alan "*ekinne*" kelimesi, "*kinân*" kelimesinin çoğulu olup içinde herhangi bir şeyin saklandığı, muhafaza edildiği örtü

1- Bu meseleyi araştıranların ifadelerine göre sahih olanı, Kur'an'daki kelimelerin tamamının Arapça olduğudur. Bazı lâfızların yer alması onları Arapçalıktan çıkarmaz. Onlar birkaç dilde aynı kullanıma sahip olan kelimelerdir.

demektir. Buna göre müşrikler demiş oluyor ki: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kesif ve yoğun bir örtünün içindedirler. Bir başka ifadeyle bu örtü senin bizi davet ettiğin ve bize getirmiş olduğun şeyi anlamamıza engel oluyor." Burada müşrikler kalplerini, üzeri kendisini çepeçevre kuşatan bir örtüyle kuşanmış şeye benzetmektedirler. Artık üzeri kapalı olan bu nesneye hiçbir şey isabet edememekte ve böylece kendileri hakkı idrak etmekten ve buna inanmaktan uzaklaşmaktadırlar.

Müftî Sa'dî der ki: "Bu âyet-i kerimede *'fî'* kelimesi gelirken, Kehf sûresinde *'alâ'* kelimesi kullanılmıştır. [2] Çünkü bu âyet-i kerimede maksat, onların kabul etmeyişleri noktasında mübalâğa yapmaktır. *'Ekinne'* öyle bir örtüdür ki kalbin üzerini kuşatıp örttüğü zaman tıpkı bir zarfın, içindeki nesneyi kuşatması gibi sarar ve artık o nesneye herhangi bir şeyin ulaşması mümkün olmaz. İşte bu mübalağa *'alâ'* kelimesinde yoktur. Sonra Kehf sûresinde ifade, azameti vurgulamak için sevkedilmiştir. Buna uygun olan da isti'lâ edatı olan *'alâ'* harfinin getirilmesidir. "

«Kulaklarımızda da bir ağırlık», sağırlık **«vardır.»** *el-Kâmus*'ta denir ki: "Arapçada *'vakr'*, kulaktaki ağrılık ve işitme duyusunun tamamen gitmesi demektir." Müşrikler kendi işitmelerini ve kulak vermelerini sağır olan bir kulakla işitmeye benzetmişlerdir. Şu açıdan ki, kulakları hakkı kabul etmeyip dışarı atmakta ve hakkı işitmeye meyletmemektedir.

«Bizimle senin aranda» büyük ve kalın **«bir perde»**, örtü **«bulunmaktadır.»** Bu perde ve kalın örtü bizim sana ulaşmamıza ve anlaşmamıza engel olmaktadır. Müşrikler burada kendilerinin Rasûlüllah (s.a.v.) ile olan durumlarını, aralarında büyük bir perde bulunan iki şeyin haline benzetmişlerdir. Bu perde o iki şeyden birinin diğerine bitişmesine, onu görmesine ve ona uyumlu olmasına mani olmaktadır. Müşrikler burada sadece üç azalarından sözetmektedir. Bunlar kalp, kulak ve gözdür. Bunlardan "kalp" marifetin, bilginin yatağıdır. "Kulak" ve "göz" bilgi elde etmeye araç olan nesnelerin en güçlüsüdür. Bu üç organ şayet perdeliyse bu, perdenin bulunmasından daha güçlüdür. Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

«O halde sen» dinine uygun olarak istediğini **«yap, çünkü biz de»** di-

2- Müfessir, bu ifadesiyle, Kehf sûresindeki şu âyet-i kerimeye işaret etmektedir: "*...Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidayete çağırsan da artık ebediyyen hidayete eremeyeceklerdir.*" (Kehf: 57)

nimiz gereğince **«yapıyoruz.'»**

6. «De ki: 'Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor.» Bir başka ifadeyle; sizin bir tek ilâhınız vardır. Ondan başka ilâhınız yoktur. Bu ifade müşriklerin söylemiş oldukları sözlere cevabı telkin etmektedir. Bir başka ifadeyle Rasûlüllah'a şöyle cevap vermesi bildirilmektedir: Ben sizin cinsinizden başka bir cinsten değilim ki benimle aranızda bir perde ve uzaklık olsun ve bu uzaklık da sizin "*O halde sen istediğini yap, çünkü biz de yapıyoruz*" ifadenizin işaret ettiği üzere amellerimizin ve dinlerimizin birbirinden ayrı olmasına yolaçsın. Tam tersine ben de sizin gibi bir insanım. Size emrolunan neyse bana da emrolunan aynı şeydir. Nitekim hepimize birden tevhid inancı haber verilmiştir.

Hasan Basrî (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ Rasûlüllah (s.a.v.)'a, "*Ben de ancak sizin gibi bir insanım*" ifadesiyle tevazuyu (alçak gönüllülüğü) öğretmektedir. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) hastaları ziyaret eder, cenazeye katılır, merkebe biner, kölenin davetini kabul eder giderdi. Kureyza ve Nadîr oğulları muharebesinde yuları ve semeri liften yapılmış bir merkebe binmişti."

«Artık O'na yönelin.» Bu cümle de Rasûlüllah'a telkin edilen cümlelerdendir. Cümlenin başındaki "*fâ*" kelimesi daha önce geçen ve vahdaniyeti ifade eden cümleden sonra bu tavsiyenin getirilmesi arasında bir sıralamayı ifade etmektedir. Çünkü vahdaniyet onların tevhid ve amellerinde ihlâsla Allah'a yönelmelerini gerektirir. Âyetin deyimiyle *"istikamet"* bir tek cihet üzerinde devam etmek demektir.

Taşıdığınız kötü inanç ve yaptığınız amellerden dolayı **«O'ndan mağfiret dileyin.»** Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: "*Dosdoğru olunuz, fakat bunu asla başaramayacaksınız.*" [3] Yani her şeyde sapmamacasına asla doğru olamazsınız. Ve yine: "*Beni Hûd ve benzeri sûreler kocattı.*" [4] buyurmuştur. Çünkü bu sûrede *"dosdoğru ol"* emri vardır.

«Ortak koşanların vay haline!'» Âyette geçen *"veyl"* şiddetli azap demektir. Bu ifade, onları tevhide teşvik ettikten sonra şirkten kaçındırmakta ve uzaklaştırmaktadır.

3-Hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, el-Hâkim ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Hadisin tamamı şu şekildedir: "*Biliniz ki en hayırlı ameliniz namazdır. Namaza ancak mü'min olan kimse devam eder, riayet eder.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/181.

4- Hadisi Tabarânî *el-Kebîr*'de Ukbe b. Âmir'den rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/179.

7. «Onlar zekâtı vermezler.» Zekâtın farz olduğuna iman etmezler ve onu vermezler. **«Âhireti»** öldükten sonra dirilmeyi, sevabı ve cezayı **«inkâr edenler de onlardır.»** Burada "*hum*" (onlar) zamirinin bir cümlede iki kez ifade edilmesi te'kid, pekiştirme içindir. Bu son cümle, *"vermezler"* fiili üzerine mâtuf olup, müşriklerin ikinci sıfatları olmaktadır. Birinci cümlenin fiil cümlesi, ikincisinin isim cümlesi olması zekât vermemenin durmadan yenilenmesinden, kâfirliğin de sürekli olmasından dolayıdır. [5]

Şâfiîler derler ki: "Müşrikin müşrik olması ve zekâtı vermemesi dolayısıyla tehdit edilmesi gösteriyor ki müşrik o haldeyken zekât verme emrine muhataptır. Çünkü muhatap olmasaydı zekât vermediği için âyette yer alan tehdide muhatap olmazdı. Madem ki zekât verme emrine muhataptır, o halde müşrik İslamın diğer fer'î emirlerine de muhataptır. Çünkü müşriklerin sadece zekât vermeye muhatap olduklarını, diğer fürû ahkâmdan mes'ul olmadıklarını söyleyen âlim yoktur. Şu halde bütün fürû ahkâmı yapmadıkları için azap görürler."

Bizim Irak'lı mezhep imamlarımız da (Hanefiler) bu kanaattedirler.

Bu iki mezhebin dışında diğer âlimler müşriklerin bu gibi emirlerin vacip oluşuna itikadla muhatap oldukları, fürû ile ilgili ahkâmı uygulama vücûbiyeti altında olmadıkları kanaatine varmışlardır. Şu halde bu âlimlere göre onlar usul kitaplarında ayrıntılarıyla açıklandığı üzere farziyete inanmadıkları için azap göreceklerdir.

Bizim mezhep âlimlerimizden, müşrikler önce Müslüman olmak şartıyla fürû ahkâmdan da sorumludur. Tıpkı bir Müslümanın önce abdest alarak namaz kılmaktan mes'ul olduğu gibi diyenler olmuştur.

Ebussuûd tefsirinde der ki: "Yüce Allah müşrikleri, zekâtı vermemekle vasıflandırmıştır. Bunu zekâtı vermeme fiilinden kaçındırmak ve korkutmak için yapmıştır. Zira zekât vermemeyi müşriklerin sıfatlarından kılmış, ayrıca bu sıfatı âhireti inkâr etme sıfatıyla yanyana zikretmiştir. Çünkü görüleceği üzere zekât vermemenin peşinden *"Âhireti inkâr edenler de onlardır,"* buyurmuştur. Zekât, İslâmın köprüsüdür, kim o köprüyü geçerse kurtulur, geçmezse helâk olur denilmiştir."

5- Bilindiği üzere fiil cümlesi durmadan yenilenmeyi, isim cümlesi de sürekliliği ifade eder (Çeviren)

İbnü's-Sâib der ki: "Müşrikler kâfir oldukları halde hac edip umre yapıyorlar, mallarının zekâtını ise vermiyorlardı."

8. «Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için başa kakılmayan bir mükâfat vardır.» Yani kendilerinin başlarına kakılmayan bir mükâfat vardır. Bir başka ifadeyle Allah, iman edip salih amel işleyenin başına bu nimeti kakıp da onun bundan dolayı hoşnutluğunun bulanmasına yol açmaz, demektir. *"Minnet"*, aslında ağır bir nimet demektir. Bu nimeti veren kimse verdiği kişiden karşılığında herhangi bir ücret istemez. İşte bu kelime daha sonra başa kakma anlamında kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle başa kakma anlamına gelen "*imtinân*" nimeti saymak demektir. Yüce Allah'ın âhirette kullarına verecek olduğu bütün şeyler O'nun bir ihsanı ve ikramıdır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'e göre Yüce Allah'ın kullarına verecek olduğu nimetlerden hiçbirisini vermesi, üzerine vacip değildir. Verilen nimetleri başa kakmak her ne kadar sahih ise de Allah Teâlâ bunu kendisinin bir ihsanı ve ikramı olarak yapmaz.

"*Ğayru memnûn*" ifadesi, âhirette ardı arkası kesilmeyen mükâfat ve sevap anlamına da gelebilir. Ya da "*ğayru memnûn*" Yüce Allah'ın "*...Yalnız sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir.*" (Zümer: 10) âyet-i kerimesinde olduğu gibi hesapsız anlamına da gelir.

Kâmus'ta denir ki: "*Ecrun ğayrü memnûn*" demek hesapsız, ya da ardı arkası kesilmeyen mükâfat demektir.

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَ
تَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ
مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً
لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَ

لِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾
فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ
أَمْرَهَا ۚ وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

9. De ki: "Gerçekten siz yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir."

10. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde (yerzünün) gıdalarını takdir etti. Bu, soranlar için bir açıklamadır.

11. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi. Ona ve yerküreye: "İsteyerek veya istemeyerek gelin," dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler.

12. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve Biz yakın semayı kandillerle donattık ve bozulmaktan da koruduk. İşte bu azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.

9. «De ki: 'Gerçekten siz yeri iki günde yaratanı» yeryüzünün varlık âlemine gelmesini takdir edeni, bir başka ifadeyle yeryüzü varlık âleminde yer alacak diye hüküm vereni **«inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz?»** Bu ifade onların inkârlarını hoş görmeme ve çirkin olduğunu vurgulamadır. Fiilin başındaki "*lâm*" harfi hoş görmemeyi pekiştirme ifade etmektedir.

"*İki gün*" ifadesi *Aynu'l-Maânî*'ye göre yavaş ve teenni ile hareket etmeyi öğretme amacı gütmektedir. Bunun yanında yaratılmış olan nesnelerin zayıf olabilecekleri yolundaki şüpheyi gidermeyi de amaçlamaktadır. Bu ya-

ratılan şeyler, yokluktan varlık âlemine çıktıkları esnada meleklerin, bunların haber verilmesi esnasında da kulların ibret alması içindir. Oysa bütün mahlûkatı hiç süre geçmeksizin bir anda yaratması mümkündür.

"Ortak koşma" fiili, inkâr etme fiiline atfedilmekte, aynı azarlama ve hoşgörmeme hükmüne dahil edilmektedir. "*Endâd*" (ortaklar) kelimesinin çoğul yapılması gerçek hayattaki durum böyle olduğu içindir. Yoksa Allah Teâlâ'nın kınamasının sebebi ortakların birden çok olması dolayısıyla olduğundan değildir. *"O'na ortaklar mı koşuyorsunuz?"* ifadesi Allah'a ilâhlardan birtakım ortaklar, benzerler vasfediyorsunuz. Oysa O'nun ortaklar bir yana bir tek ortağı bile yoktur, demek olur.

Allah Teâlâ Peygamberine (s.a.v.) müşriklerin yaptıklarını iki noktadan hoş görmemesini emretmektedir:

Birincisi, Allah Teâlâ'nın zâtını ve sıfatlarını tanımamaları sebebiyle inkâr etmeleridir. Nitekim onlar Allah'ı bir cisim gibi tasavvur ederek, karısı ve çocuğu olduğunu söyleyerek, ölüleri diriltemeyeceğini, insanlardan peygamber göndermeyeceğini ifade ederek inkâr etmişlerdir.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın ortakları ve benzerleri olduğunu söylemişlerdir. Âyette önce Allah'ın inkâr edilip, daha sonra O'na ortaklar koşmaya çalışmak bir çelişkidir. Aynı şekilde birinin diğerine zorunlu olarak atfedilmesi de aykırıdır.

«O,» yeryüzünü iki günde yaratan azîmü'ş-şân **«âlemlerin Rabbidir.'»** Sadece yeryüzünün değil, bütün varlıkların yaratıcısı ve idare edicisidir. O halde yaratıklarının içinde en değersizi nasıl olur da O'nun ortağı ve eşi olabilir?

10. «O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi,» Burada yer alan "*revâsiye*", sabit dağlar demektir. "*Min fevkihâ*" ifadesi yeryüzünde sabit ve yükselen dağlar anlamında "dağ" kelimesinin sıfatıdır. Dağlar yeryüzünde yükseltirmiştir ki faydaları bunu araştıranlar için belli olsun ve onlara bakan, içlerindeki ilâhî kudrete delâlet yönlerini görebilsin. Çünkü aslında yeryüzünde sabit olan dağlar yeryüzünü bir tarafa meyletmekten korumazlardı. Eğer bunlar yerin altında herhangi bir odanın ortasındaki sütun, ya da yere çakılmış bir çivi gibi olsalardı ancak o zaman yeryüzünü meyletmekten korurlardı.

«Orada» yeryüzünde hayrını çoğaltmak sûretiyle **«bereketler yarattı.»** Çeşitli canlıları ve onların yararlandığı çeşit çeşit bitkileri tohumdan veya başka yolla üretmek suretiyle yeryüzünün hayrını çoğalttı. **«Ve orada tam**

dört günde» yerzünün **«gıdalarını takdir etti. Bu, soranlar için bir açıklamadır.»** Burada yer alan *"ekvât"* kelimesi, *"kût"* kelimesinin çoğuludur. Kût, insanı ölmekten koruyan ve vücudunu hayatta tutan rızık anlamınadır. Bu kelimeden türeme "mukît" herkese rızkını verebilecek güçte olan demektir.

Zemahşerî'nin belâğatında: "İzâ hassaltuki yâ kûtü, hâne aleyye'd-dürrü ve'l-yâkutu" denmektedir. Mânâsı;

Sen oldun mu ey kût (azık),
Önemsiz bana inci ve yâkut

Bu açıklamalara göre âyetin mânâsı şudur: Allah Teâlâ gelecekte yeryüzünde yaşayan çeşitli varlıkların kendilerine uygun olan rızıklarını hikmetinin gereğine uygun biçimde ve belirli bir miktarda var etmeye hükmetmiştir. Âyette yer alan *"akvâtehâ"* (yeryüzünün rızıkları) ifadesi, yeryüzünde yaşayanların rızıkları demektir. Bir başka ifadeyle Allah Teâlâ yeryüzünde yaşayanların rızıklarını takdir etti demek olur.

Bazı âlimlere göre, Allah katında her mahlûkatın kendine mahsus bir rızkı vardır. Bu rızıklar Yüce Allah'ın katından inerek yeryüzünde mahlûkatın önüne çıkar. Bu öyle bir yerküredir ki, itaatkârlara mabed, gafillere de uyuklama yeri olarak yaratılmıştır.

"Dört gün" ifadesi, yukarıda zikrolunan yeryüzüne dağları yerleştirme ve mahlûkatın rızkını takdir etme fiilleri ile ilgilidir. Yüce Allah yeryüzünün vücuda gelmesini -ileride geleceği üzere- iki günde, Salı ve Çarşamba günlerinde takdir etmiştir. "Dört gün" denmesi yukarıda sayılan şeylerin tamamının dört gün içerisinde yaratıldığını belirtmek için söylenmiştir. Çünkü daha önce geçen iki günle sayı dört güne çıkmaktadır.

Burada sanki şöyle söylenmektedir: Dağların dikilmesi, rızıkların takdir edilmesi ve yeryüzünde birtakım hayırların çoğaltılması, yeryüzünün iki günde yaratılmasından sonra kalan iki günde takdir olunmuştur. Yoksa bu sözü zahiri üzere yorumlamak mümkün değildir. Bir başka ifadeyle yeryüzünün iki günde yaratıldığını ve içindekilerin de dört günde meydana getirildiğini, böylece yaratılışın toplam olarak altı gün aldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü sabittir ki semalar da iki günde yaratılmıştır. O zaman bu hesaba göre yeryüzünün, içindekilerin ve semaların yaratılışının sekiz günü aldığını söylemek icab edecektir. Oysa gerçek bu değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de tekrar tekrar ifade olunduğu üzere bunların hepsi altı günde yaratılmıştır. *"Sevâen"*

kelimesi de katıldığında âyetin mânâsı; eksiği ve fazlası olmadan tam dört günde yeryüzünü yarattı ve gıdalarını takdir etti, demek olur.

"Soranlar için" kelimesi gizli bir soruya bağlıdır. Yani yeryüzü ve içindekiler kaç günde yaratıldı diye yeryüzünün yaratılış süresini soranlar için, demektir. Buradaki *"soru"*, bilinmeyen bir şeyi sorup öğrenerek bilmeyi ifade etmektedir. Kelimenin başındaki *"lâm"* ise beyan ifade etmektedir, ya da *"soranlar için"* kelimesi, "takdir etti" fiiliyle ilgilidir. Buna göre mânâ: "Orada tam dört günde yeryüzünün gıdalarını soranlar için takdir etti," şeklinde olur.

11. «Sonra duman halinde olan göğe yöneldi.» Yüce Allah gıdaların takdirinin nasıl olduğunu beyan ettikten sonra bu noktadan itibaren yaratmanın nasıllığını beyana başlıyor. Önce yeryüzünün ve içinde bulunan canlıların beyan edilmesi, Yüce Allah'ın emrine muhatap olan kişilere itina göstermesinin ve kendileri daha yaratılmadan önce geçim vasıtalarının takdir edilmesinin kendilerini imana sevkedeceğinden ve inkârdan, azgınlıktan alıkoyacağından olsa gerektir.

Âyetin deyimiyle *"istivâ"* eğriliğin zıddıdır. Arapçada "istevâ el-ûdu" denir ki, odun dosdoğru oldu demektir. Ancak âyetin içinde yer alan bu kelime, burada yönelme anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı: Allah sonra iradesi ve dilemesiyle dosdoğru semaya yöneldi, onların yaratılışına benzeyen başka bir şeyi yaratma iradesi olmaksızın doğrudan doğruya semaya yöneldi demek olur. Arapçada herhangi bir kimse başka bir hedefe sapmaksızın doğrudan doğruya bir noktaya yöneldiğinde "İstevâ ilâ mekâni kezâ ke's-sehmi'l-mursel" (Filan mekâna yayından çıkmış ok gibi yöneldi) derler. Burada *"sümme-sonra"* ifadesiyle yukarımızda bulunan nesneleri yoktan var etmeye Yüce Allah'ın ne kadar önem verdiği de ortaya çıkmaktadır. *"Duman halinde olan"* demek, sema duman halinde iken demektir. Âyette yer alan *"duhân"* kelimesi hararetle birlikte havaya yükselen lâtif yeryüzü parçacıkları demektir.

el-Müfredât'ta *"duhân"* ateş alevine eşlik eden buhar ve duman demektir. "Buhar", suların sathından yükselen ışık zerreleriyle birlikte havaya çıkan rutubetli su parçacıkları demektir. Buna göre âyetin mânâsı; sonra o duman halinde olan göğe yöneldi, demek olur. Bir başka ifadeyle ateşten yükselen duman gibi sayılan karanlık göğe yöneldi, demektir. Bu ifade teşbîh-i beliğ kabilinden bir ifadedir. Dumana sema denmesi, daha sonra alacak olduğu şekil itibariyledir.

er-Râğıb, *"Duman halinde gök"* ifadesi hakkında şöyle der: "Sema tıpkı duman gibiydi. Böylece Yüce Allah işaret ediyor ki sema henüz birbirini tutan dinamiklere kavuşmamıştı. Semanın ilk oluşumu kapkaranlık olunca ona duman ismi verilmesi uygun düşmüştür. Bu isim verilirken sema parçacıklarının birbirine bitişik olmaması ve duman gibi ışıksız ve darmadağınık parçalara sahip olması açısından dumana benzediği içindir. Çünkü dumanın da henüz terkip halinde bir biçimi yoktur."

Bazı âlimlere göre: *"Duman halinde olan gök"* tabirinden maksat, sudan yükselen duman, yani gök, duman gibi su buharıdır, demektir.

«**Ona**» semaya «**ve**» yoktan varoluşunu ve içindekilerin varlık dünyasına gelişini takdir ettiği «**yerküreye: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin,' dedi.**» Her biriniz muayyen bir şekilde takdir edilmiş bir vakitte bir tek oluşla meydana geliniz, dedi. Bu oluş Yüce Allah'ın iradesinin, onların meydana gelişlerine fiilî bir bağlantıyla ilgilenmesinden ibarettir. Âyet metninde yer alan "*tav'an, kerhen*" (isteyerek, istemeyerek) kelimeleri hal makamında olup mastardırlar. "*Tav'*" isteyerek boyun eğmek demek olup "*kerh*" ise bunun zıddıdır. Buna göre Yüce Allah onlara demiş oluyor ki; ya boyun eğerek ve isteyerek, ya da istemeyerek gelin. Bir başka ifadeyle, bunu ister isteyin, isterseniz istemeyin demektir. Bu ifade Allah Teâlâ'nın kudretinin kesin oluşunu ve yer ile göğün bundan kaçınmalarının imkânsızlığını temsil yoluyla anlatan bir ifadedir. İşte Yüce Allah'ın kudretinin kesinliği ve yeryüzüyle göğün bundan kaçınamayacakları kendilerine istemek ve istememek şeklinde bir muhayyerlik verilerek ifade edilmiştir. Aslında bu muhayyerlik, iradesi, seçimi ve tercihi olan akıllıların vasıflarındandır. Yeryüzü ve gökyüzü, iradesi ve tercihi olmayan cansız varlıklar kabilindendir.

«**İkisi de: 'İstiyerek geldik' dediler.**» Bu ifadede yeryüzüyle gökyüzünün ilahî kudretten ne derece etkilendiklerini, kendilerine emrolunan emir gereğince ne kadar mükemmel meydana geldiklerini vurgulamaktadır. Ve yine bu ifade yeryüzüyle gökyüzünün mevcut durumlarının büyük ilâhî hikmete göre olduğunu anlatmaktadır. Çünkü "*tav'*" (isteyerek) kelimesi bunu vurgulamakta, "kerh" (istemeyerek) kelimesi de aksini işaret etmektedir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. *"Tâiîn"* kelimesi erkek ve akıllı olan varlıkların çoğul yapıldığı bir siğadır (kiptir.) Acaba âyet-i kerimede neden lâfız göz önüne alınarak "Tâiateyni" ya da mânâ dikkate alınarak "Tâiâtin" denmemiştir. Çünkü burada kastolunan "*semâvat*" (gökler) ve

"*aradûne*" (yeryüzleri) dir. Bu soruya cevabımız şöyledir: Yeryüzü ve gökyüzü bu âyette hitap ve cevap makamında gelmektedirler. Bunlar akıllı olan kimselerin vasıflarıyla vasfedilince kendilerine aklı başında kimselere yapılan muamele yapılmış ve mânâları birden çok olduğu için çoğul yapılmıştır. Bunun benzeri Yusuf (a.s.)'un hikayesinde yer alan ve onun ağzından çıkan "*sâcidîne*" ifadesidir. Nitekim Yusuf (a.s.) orada şöyle demekteydi: "*Bir zamanlar Yusuf, babasına demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken (sâcidîne) gördüm.*" (Yûsuf: 4)

et-Te'vîlât en-Necmiyye'de şu ifadeler yer alır: "Burada Yüce Allah işaret ediyor ki mükemmel kudreti sayesinde malum olan gökyüzünü ve mâdûm (yok) olan yeryüzünü dile getirip konuşturmuştur. Bunu onlara yapmış olduğu: "*İsteyerek veya istemeyerek gelin,*" şeklindeki hitabını onlara işittirdikten sonra yapmış ve kendilerine "*İsteyerek geldik,*" cevabını verdirmiştir. Bu kelimelerin başta müennes lâfzıyla zikredilmeleri müennes ve mâdûm (yok) oluşlarından, sonunda da müzekker lâfzıyla ifade edilmeleri Yüce Allah'ın kendilerini diriltmesinden, onlara yok oldukları halde akıl vermesinden ve tıpkı akıllılar gibi "*İsteyerek geldik,*" sözleriyle cevap verdirmesinden dolayıdır."

12. «Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı.» Bu âyet-i kerime, bir önceki âyette mücmel (özet) olarak belirtilen semanın yoktan varedilişini tefsir etmekte ve ayrıntısıyla açıklamaktadır. Görüleceği üzere bir önceki âyette bu mücmellik kendilerine emir verilmesi ve onların da cevabı şeklinde ifade olunmuştu. Buna göre âyetin mânâsı, Allah Teâlâ onları yedi sema halinde yarattı, demek olur. Ya da yedi sema cihetinden benzersiz bir yaratışla yarattı ve yaratılışlarını hikmetinin gereği olarak herhangi bir noksan olmaksızın ve deliksiz bir biçimde sapasağlam yaptı demek olur. "*İki gün*" ifadesiyle kastedilen, iki gün ile takdir olunan vakitte demektir. Bu iki gün, Perşembe ve Cuma günleridir. Allah Teâlâ semaları Perşembe günü, semalardaki ayı, güneşi ve yıldızları Cuma günü yaratmıştır.

Yüce Allah yeryüzünün ne kadar zamanda yaratıldığını ve yeryüzündeki varlıkların ne kadar zamanda yoktan var edildiğini, onların takdir edildiğini ifade ederken belirtmiştir. Şu halde tamamının yaratılışı Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde işaret olunduğu üzere altı gündür.

«Ve her göğe görevini vahyetti.» Bu cümle yukarıda geçen yarattı fiili

üzerine atfedilmiştir. "*İyhâ*" (vahyetmek) , emir gibi yaratmaktan ibarettir. Önce geçen, yarattı fiili, nasıl vakitle kayıtlıysa bu da öyle kayıtlıdır. Buna göre âyetin mânâsı; Allah Teâlâ herbirinde mevcut olan melekleri, yıldızları ve diğer sayısını ancak Allah'ın bilebileceği cisimleri yarattı, dilediğini ortaya çıkardı ve herbirindeki canlılara emirlerini verdi. Kendilerine uygun olan mükellefiyetle onları mükellef kıldı, demek olur.

«Ve Biz yakın semayı kandillerle» kandil gibi geceleyin ışıtan yıldızlarla **«donattık.»** Bakan kimse bütün bunların en alçak semada parladıklarını görecektir. Burada "*mesâbîh*" kelimesinden maksat, Yüce Allah'ın semalarda sabit ve gezegen olarak yaratmış olduğu ışık veren bütün yıldızlardır. Çünkü biz bütün yıldızları tutuşturulmuş birer kandil gibi görmekteyiz. Bazılarına göre her semada ışık veren yıldızlar vardır. Bazılarına göre ise yıldızlar sadece dünya semasına mahsustur.

«Ve bozulmaktan da koruduk.» Yani dünya semasını âfetlerden ve kulak hırsızlığı yapanlardan koruduk, demek olur. Kulak hırsızlığı yapanlardan maksat, bir şeyler dinleyip kaçmak üzere semaya yükselen şeytanlardır. Bunların ardından yıldızların ateşinden oluşan ve onlardan kopan alev atılır. Yoksa şeytanlara bizzat yıldızların kendisi fırlatılmaz. Çünkü yıldızlar kendi yörüngelerinde sabit cisimlerdir. Şeytanların ardından fırlatılanlar ise ateşten koparılmış birer alev parçasından ibarettir. Oysa geride kalan ateş kütlesi kendi hali üzere durmakta, miktarından hiçbir şey eksilmemektedir.

«İşte» ayrıntılarıyla anlatılanlar **«bu azîz ve alîm olan»** kudreti sonsuz **«Allah'ın takdiridir.»** Çünkü Yüce Allah'ın her mahlûkat üzerinde sonsuz kudreti vardır. O'nun ilmi de sonsuzdur, her şeyi kuşatacak sonsuz bir ilme sahiptir. Âyet-i kerimede yeryüzünün yaratılmasıyla gökyüzünün yaratılması arasında bir tertip (sıralama) olduğuna dair bir işaret yoktur. Tertip sadece "*takdir*" (gıdaları takdir etme) ile "*icâd*" (yoktan var etme) fiili arasında vardır.

"*Yaratma*" ve onun üzerine atfedilen üç fiil (dağların yerleştirilmesi, yeryüzündekilerin rızıklarının takdiri, sonra semaya yönelme) zahirî mânâlarına alınacak olursa bu taktirde önce yeryüzü ve içindekiler, sonra da gökyüzü ve içindekiler yaratılmış olur ve buna göre arada tertip (sıralama) mümkündür. Müfessirlerin ekserisi de bu görüşü benimsemişlerdir. Bakara sûresindeki "*O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı, sonra semaya yöneldi...*" (Bakara: 29) âyet-i kerimesi de bu görüşü desteklemektedir.

Bazılarına göre yeryüzünün yaratılması semaların yaratılmasından daha öncedir. Fakat yeryüzünün elips haline getirilmesi ve içinde bulunanların yaratılması daha sonradır. Zira Yüce Allah: "*...Ondan sonra da yerküreyi döşedi (elips haline getirdi.)*" (Nâziât: 30) buyurmaktadır. Tabi bu anlam, âyette geçen "*sümme*" kelimesinin zaman açısından sonralık ifade etmesi takdirine göredir. Buna karşılık aynı kelime zaman açısından aralığı değil de daha aşağıdan daha yukarıya doğru bir yükselmeyi ve mertebe farklılığını ifade eder denecek olursa bu taktirde semaların yaratılışı yeryüzünün ve içinde bulunanların yaratılışından daha önce olmuş olur. Nitekim müfessirlerin ekserisi bu görüşe meyletmişlerdir. Bu durumda birinci şekilde olduğu gibi âyet-i kerimede bu iki unsurun yaratılışı arasında bir tertip olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur.

Şeyh Nîsâbûrî der ki: "Yüce Allah yeryüzünden önce semayı yarattı ki kendi fiilinin mahlûkatın fiillerine benzemediği ve onların fiillerinin aksine olduğu bilinsin. Çünkü O, önce tavanı, sonra temeli yaratmıştır. Semayı kudretine ve mükemmel yaratmasına delâlet etsin diye direksiz yaratmıştır."

Rivayete göre Allah Teâlâ Pazar ve Pazartesi günü yeryüzünün kütlesini yaratmış, Salı ve Çarşamba günü de dünyayı elips haline getirmiş ve içinde bulunanları yoktan var etmiştir. Gökteki ve içindekileri Perşembe günü yaratmıştır. Cuma günü ise günün en son anında Âdem'i yaratmıştır. Bu öyle bir andır ki kıyamet de o anda kopacaktır. Cuma gününe bu ismin verilmesi mahlûkatın biraraya gelmesinden ve tamamlanmasından dolayıdır. Allah Teâlâ Cumartesi günü hiçbir şey yaratmayınca İsrailoğulları o gün İbnü'ş-Şeyh'in *Havâşiye*'sinde işaret olunduğu üzere çalışmayı bırakmışlardır. Bu açıklamayla Müftî Sâdî'nin söylemiş olduğu: "Burada bir kapalılık vardır. Çünkü o gün, belirli bir gün değildir," sözüne cevap verilmiş olur.

İbn Atıyye der ki: "Kıssalardan ortaya çıkan şudur ki Âdem'in yaratılmış olduğu Cuma gününden önce çok günler ve Cumalar geçmiştir. Yüce Allah'ın mahlûkatı yaratmış olduğu bugünler, günlerin ilkidir. Çünkü yeryüzünün, semanın ve güneşin yaratılmasıyla gün vücuda gelmiştir. Cuma gününün yaratılması konusunda bir hadis-i şerifte şu ifade yer alır: '*Cuma günü Yahudilere ve Hristiyanlara farzolunmuş bir gündür. Ancak onlar bugünü kaybetmişler, Allah Teâlâ sizlere Cuma gününü göstermiştir.*' [6] Allah'ın Yahudilere ve

6-Hadisi Buhârî ve Müslim şu lâfızla rivayet ederler: "*Bizler diğer ümmetlere nazaran en sonra gelenleriz, kıyamet günü ise en öne geçecek olanlarız. Ancak onlara bizden önce kitap verilmiştir, sonra bugün Yüce Allah'ın kendilerine farz kıldığı gündür. Ancak onlar bugünde ihtilâfa düşmüşlerdir. Cuma günü hususunda insanlar bize tabidirler. Yahudiler, için ibadet günü yarın, Hristiyanlar içinse öbürgündür.*" Bkz. *Müslim, Cuma*, 19.

Hristiyanlara farz kılması demek, şu demektir: Onlara Cuma gününe tazim etmek ve o günde kendilerini ibadete vermek emrolunmuştur. Fakat Yahudiler kendiliklerinden Cuma yerine Cumartesiyi tercih etmişlerdir. Çünkü onlar Yüce Allah'ın gökleri, yeri ve bu ikisi içindeki yaratıkları yaratmasından dolayı istirahate çekildiği yedinci gün olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre Cumartesinin yedinci gün olması haftanın ilk gününün Pazar günü olması ve bugünün yaratılışın başlangıcı olmasından dolayıdır. Tercih edilen görüşe göre yaratılışın başlangıcı Pazar günüdür. Bazılarına göre haftanın ilk günü lügat itibariyle Pazar günüdür. Fakat örfe göre ilk gün Cumartesidir. Yani Fıkıh bilginlerinin yemin konusunda ve başka bölümlerdeki örflerine göre ilk gün Cumartesidir. Hristiyanlar kendi kafalarından Cuma gününe bedel olarak Pazar gününü seçmişlerdir. Onlar da Pazar gününün Yüce Allah'ın mahlûkatı yaratmaya başladığı ilk gün olmasına binaen böyle söylemişlerdir. Bu görüş daha uygundur. Bir merfû hadiste şu ifade yer alır: '*Cuma günü günlerin efendisidir ve Allah katında en büyüğüdür. Bugün, diğer günlere göre Ramazan ayının öbür aylara olan fazileti gibidir. (Cuma gününde bir an vardır ki o anda duâlar kabul edilir.) Cuma günü içinde duânın kabul buyurulduğu an, Ramazan ayındaki Kadir gecesi gibidir.*'" [7]

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: "*'Leyletu'z-Zehrâ'da ve 'yevmu'l-Eğar'da (Zehra gecesi ve Eğar günü) bana çokca salevât getiriniz. Çünkü salât-u selâmınız bana arzolunur ve ben de size duâ ederim, sizin için istiğfarda bulunurum.*"[8] "Leyletu'z-Zehrâ" tabirinden maksat Cuma gecesi, "Yevmu'l-Eğar" teriminden maksat da Cuma günüdür.

فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ
صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَآءَتْهُمُ ٱلرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ

7- Bu ifadelerle herhangi bir merfû hadis varid değildir. Varid olan hadis Müslim, Tirmizî ve Nesâî'nin rivayet ettikleri şu hadistir: "*Güneşin üzerine doğduğu en hayırlı gün Cuma günüdür. Âdem bugünde yaratılmış, bugünde cennete konulmuş ve bugünde oradan çıkarılmıştır. Kıyamet ancak Cuma günü kopacaktır.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/266.

8- Hadisi Beyhakî Sünen'inde Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/224.

وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوٓا إِلَّا ٱللَّهَ ۖ قَالُوا۟ لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ
مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادٌ
فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَقَالُوا۟ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۖ
أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِىٓ أَيَّامٍ
نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ
ٱلْءَاخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَٰهُمْ
فَٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ
ٱلْهُونِ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟
يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

13. Eğer onlar yüzçevirirlerse de ki: "İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı uyarıyorum."

14. Peygamberler onlara, önlerinden ve arkalarından gelerek: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin", dedikleri zaman: "Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz" demişlerdi.

15. Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: "Bizden daha kuvvetli kim var?" dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar Bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.

16. Bundan dolayı Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir, onlara yardım da edilmez.

17. Semûd'a gelince, onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı.

18. İnananları kurtardık, onlar Allah'a karşı gelmekten sakınıyorlardı.

13. «Eğer onlar», Kureyş kâfirleri, bu beyandan yani göklerin, yeryüzünün, onların içinde bulunan cisimlerin yaratıldığına dair olan beyandan sonra imandan **«yüzçevirirlerse»** onlara **«de ki: 'İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı uyarıyorum'»** ve korkutuyorum. Âyet metninde dili geçmiş zamanın kullanılması (uyardım), uyarının gerçekleştiğine delâlet etmek içindir. Bu uyarı, uyarıcının varlığını göstermektedir.

Âyet metninde yer alan "*sâika*" (yıldırım), yıldırım gibi etkisi çok şiddetli korkunç bir azap demektir. "*Sâika*" aslında gökten yere inen ve düştüğü yeri yakan ateş parçası (yıldırım) demektir. Burada istiare sanatıyla şiddetli azap anlamında kullanılmıştır. Şiddetli azapla yıldırım arasındaki benzerlik de şiddet ve korkunçluktur. Burada Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Onlara de ki: İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırım benzeri bir yıldırıma karşı uyarıyorum. Artık sizin hakkınızda üzerinize azabın indirilmesinden başka herhangi bir çare kalmamıştır. Bu öyle bir azaptır ki sizden önce inatçılık eden ve bunda direnen, bunun yanında Yüce Allah'tan onu ve rızasını talep etmekten yüzçeviren kimselere inen azaptır. Onlar yalanlamada, inkârda ve inatçılıkta sizlerin selefinizdir. Sizler onların yoluna girdiniz ve helâk olmakta da onlar gibi olacaksınız.

Mukâtil der ki: "Âd ve Semûd kavmi amca çocukları idi. Musa ve Kârun da amca çocukları idi. İlyas ve Elyesâ amca çocukları, İsa ve Yahya

ise teyze oğulları idiler. Bu iki kabilenin burada özellikle zikredilmesi, Kureyşlilerin yazın ve kışın yaptıkları yolculuklarında geçtikleri yol üzerinde olmaları ve onların helâklerine dair izleri görmelerindendir."

14. «Peygamberler onlara, önlerinden ve arkalarından gelerek: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin,' dedikleri zaman:» Onları hafife alarak: **«'Rabbimiz»** peygamberler göndermeyi **«dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle»**, sizin zannınıza göre **«gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz'»** size ve getirdiklerinize inanmıyoruz **«demişlerdi.»** Âyet-i kerimede *"rusül"* (peygamberler) şeklinde çoğul ifade edildiğine göre zahir olan odur ki bu ifade, tesniye (ikil) kelime yerine çoğul kullanılması kabilindendir. Çünkü Âd kavmine gelen Hûd, Semûd kavmine gelen de Sâlih (a.s.)'dir.

"Önlerinden ve arkalarından gelerek" ifadesi ile kastedilen her taraflarından gelerek demektir. Çünkü bu peygamberler her türlü irşad ve nasihat metoduyla bunları irşad etmeye çaba sarfetmişler bazan yumuşak, bazan şiddetli olmuşlar, zaman zaman teşvik etmişler, zaman zaman onları korkutmuşlardır. Burada *"önlerinden ve arkalarından"* ifadesinden maddî ciheti ve kendilerini her yönden kuşatan mekânları anlamamak gerekir. Ya da geçmiş zamanda kâfirlerin başına gelen olaylardan uyarıyı, gelecek zamanda da âhirette kendilerine hazırlanan cezadan kaçınmayı anlamak mümkündür. Bu ibare ile çokluk da kastedilmiş olabilir. Nitekim Nahl sûresindeki: *"...Ona rızkı her yerden bol bol gelirdi..."* (Nahl: 112) âyet, bunun benzeridir. Bu açıklamaya göre âyet-i kerimedeki *"rusül"* (peygamberler) kelimesiyle, önce geçmiş ve sonra gelen peygamberler kastedilmiş olur. Ya da peygamberlerin etrafa göndermiş oldukları elçiler de kastedilmiş olabilir. Çünkü az önce de işaret olduğu üzere gelen peygamber sadece iki peygamberdir ve iki sayısında da çokluk özelliği yoktur. Bu peygamberler: *"Ey insanlar topluluğu! Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin,"* demişler, onlara bir olan Allah'a ibadeti emretmişlerdir. Onlar da *"Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi."* Yani sizin yerinize melekleri gönderirdi ve bizi gelenler hakkında şüpheye düşürmezdi, bizde kendilerine iman ederdik, demişlerdir. Meleklerin peygamber olarak gönderilmeleri, indirilme yoluyla olduğu için âyet-i kerimede *"indirirdi"* fiili kullanılmıştır.

Rivayet olunduğuna göre Ebû Cehil, Kureyşin ileri gelenlerinin önünde açıktan açığa şöyle demiştir: "Muhammed'in işi bizim kafamızı karıştırdı. Bize şiiri, kâhinliği ve büyücülüğü bilen bir adam bulun da onunla konuşsun,

sonra Muhammed'in asıl iç yüzünü bize getirsin," demiştir. Bunun üzerine Utbe b. Rabîa der ki: "Vallahi ben şiir dinledim, kâhin ve sihirbaz da gördüm ve bu konuda bir bilgi sahibi oldum. Dolayısıyla bu mesele benim bilgim dışında olamaz. Ona beni gönderiniz." Bu tekliften sonra Utbe b. Rabîa Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelir ve der ki: "Ey Muhammed! Sen mi daha hayırlısın, Haşim mi? Sen mi daha hayırlısın, yoksa Abdu'l-Muttalib mi? Sen mi daha hayırlısın, yoksa baban Abdullah mı? O halde neden bizim ilâhlarımıza kötü söylüyor, bizi sapıtıyorsun? Eğer başkanlık istiyorsan sana bir sancak verelim bizim başkanımız ol. Eğer evlenmek istiyorsan sana Kureyş kızlarından seçecek olduğun on tane kadın verelim, nikâhlan. Eğer malda gözün varsa sana yetecek kadar mal toplayalım," der. O bunları söylerken Rasûlüllah (s.a.v.) sessiz ve dinlemektedir. Utbe sözünü bitirince Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ey Ebu'l-Velîd! Sözün bitti mi?"* diye sorar. Utbe; "Evet" deyince Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "O halde dinle. Bismillâhirrahmânirrahîm "Hâ.Mîm" diye Fussilet sûresini okumaya başlar ve Rasûlüllah birinci âyetten *"Eğer onlar yüz-çeviririerse de ki: 'İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen yıldırım benzeri bir yıldırıma karşı uyarıyorum'"* âyet-i kerimesine kadar okur. Utbe elini Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ağzına koyarak ondan yakınları hakkı için susmasını diler ve sonra Rasûlüllah'ın görevi hakkında şaşkın bir vaziyette evine geri döner. Kureyşin yanına gitmez. Oysa Kureyşliler ondan gelecek haberi beklemektedirler. Utbe yanlarına gelmeyince derler ki: "Utbe'yi göremediğimize göre mutlaka dinini değiştirmiştir." Kalkıp Utbe'ye giderler ve derler ki: "Ey Utbe! Seni bizim yanımıza gelmekten alıkoyan şey, dinini değiştirmiş olmandır. Sen mutlaka dinini değiştirdin." Utbe bu söze çok kızar ve sonra şöyle söyler: "Vallahi onunla konuştum. Bana öyle bir şeyle cevap verdi ki Allah'a kasem ederim bu şiir değil, kâhinlik değil ve sihir değil. Âd ve Semûd kavminin başına gelen yıldırım ve ceza âyetine gelince ağzını tuttum ve yakınları hakkı için, daha okumamasını diledim. Bildiğiniz üzere Muhammed herhangi bir şey söyledi mi yalanlanmaz. İşte bundan dolayı başınıza azap geleceğinden korktum," der. Ancak orada toplananlar Bedir Savaşı'nda öldürülünceye kadar inkârlarında ısrarlı olurlar. Allah Teâlâ da nurunu tamamlamaktan ve dinini galip kılmaktan geri durmaz. Neticede onların istedikleri değil, Yüce Allah'ın istediği oldu.

15. «Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar.» Buradan itibaren gelecek olan tafsilat yukarıda kısaca ifade edilen olayların sonucu olunca âyetin başına "fâ-i sebebiyye" getirilmiştir. Âd kavmi

yeryüzünde büyüklük taslamış, insanlara büyüklük taslamaya hakları olmadığı halde böbürlenmiş, kendi nefislerinin kuvvetine meyletmişlerdir.

«**Ve**» iri cüsselerinden kaynaklanan bu kuvvete aldanarak: «**'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler.**» Âd kavminin her bir ferdinin uzunluğu on sekiz arşın idi. O derece kuvvetli idiler ki içlerinden herhangi biri dağdan bir kaya parçası söküp onu istediği yere koyabiliyordu. Zannediyorlardı ki bu güç ve kuvvetleri sayesinde azabı defedebilirler. Ancak bu kuvvetleri, başlarına belâları geldiğinde kendilerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Allah Teâlâ kendilerine şu şekilde cevap vermektedir:

«**Onlar kendilerini**» ve bütün eşyayı özellikle de gökler, dağlar ve benzeri kocaman cisimleri «**yaratan Allah'ın onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi?**» Yani onlar gafil mi oldular da müşahade ve ayan beyan görmeye benzer bilgiyle açıkça kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Bu âyet-i kerimede göklerin ve yeryüzünün değil de onların yaratılışlarının vurgulanması, kendilerinin güçlü ve kuvvetli oldukları yolundaki iddialarından dolayıdır. Yaratıcının kudreti, mahlûkatın gücünden ve kudretinden daha fazladır. Bu kaçınılmaz bir husustur.

«**Onlar Bizim**» peygamberlere indirilen «**âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.**» *"Cuhûd"*, bile bile inkâr etmek demektir. Buna göre âyet-i kerimede, onlar âyetlerimizin hakikatini ve gerçekliğini tıpkı emanet bırakılan kişinin kendine bırakılan emaneti inkâr etmesi gibi bile bile inkâr ediyorlardı, denmiş olmaktadır. Bu ifade onların çirkin sözlerine bir cevap olarak söylenmektedir. Buna göre âyetin mânâsı; onlar kendilerinde iki özelliği birarada bulunduruyorlardı. Bir yandan yeryüzünde böbürlenmeyi ve üstünlüğü arzu ediyorlardı. Bu, yaratıklara iyiliği terkederek, itaat çizgisinden çıkmak ve fasıklıktır. Öte yandan da Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Bu da küfürdür, hakka tazimi bir yana bırakmaktır. Böylece onlar hem fâsık ve hem de kâfir oluyorlardı. Bu iki sıfat bütün kötü sıfatların ana cevheri olunca kuşkusuz Allah Teâlâ âyetinde buyurduğu üzere kendilerine azabını vermiştir.

16. «Bundan dolayı Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde» onların köklerini kazımak üzere «**soğuk bir rüzgâr gönderdik.**» Bu soğuk rüzgâr, soğukluğunun şiddetinden onları helâk edip yakmıştır. Tıpkı ateşin sıcaklığıyla yakıp kavurması gibi. Arapçada *"sırr"* soğuk demektir. Âyet-i kerimeyi, estiği zaman ses çıkaran rüzgâr

şeklinde anlamak da mümkündür. *"Uğursuz günler"* ifadesinde yer alan *"nahisât"*, "nahise" kelimesinin çoğuludur. Mânâsı "saide" (mutlu oldu) kelimesinin zıddıdır.

Dahhâk der ki: "Allah Teâlâ Âd kavminden üç yıl yağmuru kesmiş ve yağmursuz olarak rüzgâr estirmiştir."

Cabir (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ herhangi bir kavme iyilik diledi mi onlara yağmur gönderir ve çok rüzgâr estirmez. Bir kavme de kötülük diledi mi onların yağmurunu keser, başlarına çok rüzgârı musallat eder."

Buna göre âyetin mânâsı; içinde hayır namına hiçbir şey olmayan o uğursuz günde demektir. Bugünün uğursuzluğu şöyle olmuştur: Allahu Teâlâ bu rüzgârları aynı biçimde ve aynı şekilde hiç gevşemeksizin ve ardı arası kesilmeksizin estirmiş ve Âd kavmini helâk etmiştir. Yoksa müneccimlerin iddia ettikleri gibi bazı günler hattı zâtında uğursuz, bazıları da uğurlu demek değildir. Müneccimler iddialarını bu âyet-i kerimeye dayandırmışlardır. Oysa bu doğru değildir.Çünkü zamanın parçaları hattı zâtında birbirine eşittir. Parçalar arasında hiçbir fark yoktur. Fark sadece o parça ve dilimde meydana gelen itaat ve günahlara göredir. Cuma günü itaatkâr bir kimse açısından mutlu bir gün, hattı zâtında mutlu olsa bile isyankar açısından uğursuz bir gündür.

Adamın biri el-Asmaî'nin yanında zamanın bozulduğundan söz eder. el-Asmaî der ki:

Uzayıp kısalsa da zaman
Bozulmaz asla, bozulan insan!

Şâirin biri de:

Zamanı kötüleriz, oysa ayıp bizde
Zamana bak, onda ayıp yok, ayıp bizde!

der.

Bu âyette *"azap"* kelimesinin *"hızy"* kelimesine izafe edilmesi (zillet azabı denilmesi), mevsûfun sıfata izafeti kabilindendir. Böylece mübalâğa mânâsı elde edilmek için mastarla tavsif yapılmıştır. Bir başka ifadeyle söylenmek istenen alçak ve değersiz azap demektir. Çünkü aslında zelil ve değersiz olan azaba uğrayanlardır. Yoksa azabın kendisi değildir.

«Âhiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir,» yani daha zelil kılı-

cıdır ve dünya azabından daha fazladır. Burada aslında rüsvay olan âhiret azabı değildir, bu sıfat o azabı gören kişinin sıfatıdır. Azabın rüsvay sıfatıyla sıfatlanması rüsvaylığın o sebeple meydana gelmesinden dolayıdır ve mecâzîdir.

«**Onlara**» hiçbir biçimde ne dünyada, ne âhirette azapları kaldırılmak suretiyle «**yardım da edilmez.**» Çünkü onlar Allah Teâlâ'ya ve dinine yardım etmemişlerdir.

Mü'minlere gelince onlar her ne kadar zayıf olsalar da Allahu Teâlâ kendilerine yardım etmiştir. Çünkü onlar Allah'a ve dinine yardımcı olmuşlardır. Zayıfın yanında kuvvetlinin olması, kuvvetin yanında da zayıflığın olması ne kadar hayret vericidir! Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdular: "*Sizlere ancak içinizdeki zayıflar yüzünden yardım olunur.*" [9] Hadisin mânâsı; sizlere yardım edilmesi için duâ eden zayıflar yüzünden yardım olunur, demektir.

Âd kavmine soğuk rüzgârla azap olunmasının sebebi, onların boylarının uzunluğu, vücutlarının iriliği, kuvvetlerinin fazlalığına güvenip de aldanmaları yüzündendir. Çünkü onlar zannetmişlerdi ki insanın vücudu bu derece kuvvetli ve bu derece ağır olursa o kişi yerinde sabit kalır ve onu hiçbir belâ bastığı yerden söküp uçuramaz. İşte bu aldanıştan sonra Allah Teâlâ onların üzerine bir rüzgâr göndermiş, başlarına musallat etmiştir. Vücutları havadaki tüy gibi uçmuştur. Rasûlüllah (s.a.v.) rüzgâr eserken iki dizi üzerine yere çöker ve şöyle derdi: "*Yâ Rabbi! Bu rüzgârı bize rahmet kıl, azap kılma. Allahım, onu bize "riyâh" (rahmet) kıl, "rîh" (azap) kılma.*" [10] Rasûlüllah "*rîh*" kelimesini tekil olarak kullanmakla Kur'anda geçen "*rîh*" kelimelerinin ekserisinin azap mânâsına geldiğini ifade etmek istemiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*... O uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr (rîh) gönderdik.*" (Fussilet: 16) ve yine Yüce Allah: "*Âd kavminde de (ibretler vardır.) Onlara kasıp kavuran rüzgârı (rîh) göndermiştik.*" (Zâriyât: 41) buyurmaktadır. Ancak kelime bazan de rahmet mânâsına gelir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Hatta siz gemilerde bulunduğunuz o günlerde içindekileri tatlı bir rüzgârla (rîh) alıp götürdükleri ... zaman...*" (Yûnus: 22) "Rüzgârlar" anlamı-

9-Hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Hıbbân ve Hâkim şu lâfızla rivayet etmişlerdir: "*Zayıflar hususunda bana yardımcı olunuz. Çünkü sizlere zayıflarınız yüzünden rızık veriliyor ve yardımcı olunuyor.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/182.

10-Hadisi Buhârî, Enes'ten rivayet etmiştir. Enes der ki: "Rüzgâr estiği zaman bu Rasûlüllah'ın yüzünde belli oluyordu." Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/10.

na "*riyâh*" şeklinde çoğul gelen her yerde bu kelime sadece rahmet anlamınadır. Rasûlüllah (s.a.v.) rüzgâr estiğinde, bir ses işittiğinde, gök gürültüsü duyup şimşek çaktığını gördüğünde şöyle duâ ederdi: "*Allahım! Bizi gazabınla katletme, azabınla helâk etme. Bundan önce bize afiyet ver.*" [11] Bir başka hadis-i şerifte de Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Rîh" (rüzgâr)a kötü söz söylemeyiniz. Hoşlanmadığınız bir durum gördüğünüzde deyiniz ki: Yâ Rabbi! Senden bu rüzgârın hayrını ve içinde bulunan hayrı ona emrolunan emrin hayırlısını dileriz. Bu rüzgârın kötülüğünden, içinde bulunan kötülükten ve kendisine emrolunan kötü şeyden sana sığınırız.*" [12]

17. «Semûd'a gelince, onlara doğru yolu gösterdik,» Semûd ya kabile ismidir, ya da bir adam ismi olup bu adam Semûd kabilesinin en üst dereceden dedeleridir. Doğru yolu gösterdik anlamına olan "*hidayet*" burada insanı arzulamış olduğu şeye ulaştıran unsuru göstermek anlamınadır. Bunun sonucunda ister arzulanan şey elde edilmiş olsun, ister elde edilmemiş olsun farketmez. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.*" (Şûrâ: 52) Diğer taraftan hidayetin, insanı arzuladığı şeye kavuşturması her zaman şart değildir. Bir örnek vermek gerekirse Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.*" (Tevbe: 37)

Bu açıklamaların ışığı altında âyet-i kerimenin mânâsı; Biz onlara tekvînî (yaratılışa dair) âyetler (alâmetler) getirmek, peygamberler göndermek ve âyet-i şerifeler indirmek suretiyle hakkı gösterdik.**«Ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler.»** Tercih ettiler anlamına gelen "*istihbâb*", insanın herhangi bir şey uğrunda çaba sarfetmesi, onu sevmesi demektir. Bu fiilin mef'ûlüne "*alâ*" kelimesiyle bağlanarak geçişli yapılması; tercih etmek, seçmek anlamına gelir. Buna göre denmiş olmaktadır ki, onlar basiret körlüğü demek olan dalâleti, hidayete; küfrü, imana; günahı da itaata tercih ettiler.

«Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden» sapıklığı, küfrü ve inkârı işlemeleri yüzünden **«alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı.»** Âyet metninde yer alan "*hûn*" mastar olup değersizlik ve zillet anlamınadır. Azabın bununla vasıflandırılması mübalâğa mânâsı elde etmek içindir. Buna göre âyette Yüce Allah şöyle demiş olmaktadır: Onları alçaklığın bizâtihi

11- Hadisi Tirmizî *Deavât* bölümünde (No: 3446), Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/320.

12- Hadisi Tirmizî *Fiten* bölümünde (No: 2253) rivayet etmiş ve hadisin hasen ve sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/322.

kendisi gibi olan alçaltıcı bir azabın belâsı ve felâketi çarpmıştır. Bu azaptan maksat Cebrâil (a.s.)'in çığlığıdır. Burada yer alan "*sâika*" kelimesi alçaltıcı azaptır. Azabın yıldırıma benzetilmesi yukarıda beyan edildiği üzere şiddetinden ve korkunçluğundandır.

Bazı âlimlere göre, buradaki "*sâika*" kelimesi, gökten inen yıldırım demektir. Buna göre âyet-i kerimede; böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden gökten inen bir yıldırım, yani ateş onları çarptı, helâk etti ve yaktı demek olur. Böylece bir çeşidin cinse izafeti (tamlaması) kabilinden bir izafet olur ki alçaltıcı azap cinsinden bir yıldırım çarptı demek olur. Bu öyle bir azap ki azap görene alçaltıcılığın bizâtihi kendisine rastlamış duygusu verir. Semûd kavminin Cebrâil'in çığlığıyla cezalanması ise hakkı dinlememelerinden dolayıdır.

18. «**İnananları**» bu azaptan «**kurtardık,**» bunlar yani inananlar yüz on kişi idiler. «**OnlarAllah'a karşı gelmekten**», şirkten veya Sâlih (a.s.)'in devesini kesmekten «**sakınıyorlardı.**» Âyet-i kerime işaret ediyor ki cehennem ateşinden kurtuluşun sebebi, iman ve takvadır. Ve bunlar kalbin sıfatlarındandır. Kâfirin ise üzerine azap melekleri iner. Mü'mine gelince melekler onunla el sıkışırlar.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾
حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُم
بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ
قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ
مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ
سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ

أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي
ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن
يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۖ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُم مِّنَ الْمُعْتَبِينَ
﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَ
الْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾

19. Allah'ın düşmanları ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün hepsi biraraya getirilirler.

20. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir.

21. Derilerine: "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" derler. Onlar da: "Herşeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştır, yine O'na döndürülüyorsunuz," derler.

22. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz. Yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz.

23. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya! İşte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz.

24. Eğer dayanabilirlerse onların yeri ateştir ve eğer tekrar dönmek isterlerse memnun edilecek değillerdir.

25. Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler. Cinden, insandan kendilerinden önce gelip geçmiş

ümmetler için hak olan söz, bunlar aleyhine de hak olmuştur. Çünkü onlar hüsrana düşenlerdi.

19. «Allah'ın düşmanları ateşe» hesap yerine **«sürülmek üzere toplandıkları gün hepsi biraraya getirilirler.»** Önceden âhirete intikal edenleri, sonradan gelenleri yetişsin, birbirlerine kavuşsunlar diye tutulurlar. Bu ifade cehennemliklerin çok olduklarını kinaye sanatıyla anlatmaktadır ve bu âyette, biraraya getirilme ve hapsolunmanın onlara ceza için yapılacağına dair işaret vardır. Âyet metninde yer alan "*haşr*", herhangi bir topluluğu, bulundukları yerden çıkarmak, savaşa veya başka bir hedefe sevketmek üzere oradan ayırmaktır. Bu kelime, sadece topluluk hakkında kullanılır. Bu açıklamaya göre âyet-i kerimede: Ey Muhammed! Âd ve Semûd kavminden yukarıda zikri geçen Allah düşmanlarının biraraya getirilip toplancakları günü, kavmine hatırlat, denmiş olmaktadır. Bir başka ifadeyle onlar o gün ateşe sürülmek üzere biraraya getirileceklerdir. Tıpkı: "*De ki: Hem öncekiler, hem de sonrakiler belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır.*" (Vâkıa: 49-50) âyet-i kerimesinde olduğu gibi. Bu mânâyı biraz sonra gelecek olan "*Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için azap, onlara da gerekli olmuştur.*" (Fussılet: 25) âyet-i kerimesi de, desteklemektedir. "*A'dâ*" (düşmanlar) ifadesi onları kötülemek ve başlarına gelecek olan çeşit çeşit azabın sebebini ifade etmek için getirilmiştir.

İşte Allah düşmanları hesap yerine sevkolunacaklardır. Çünkü biraz sonra işaret edilecek olan kulaklarının, gözlerinin, derilerinin, aleyhlerine şahitliği hesap yerinde olacaktır. Yoksa sorguya çekildikten, bunlara cevap verdikten ve cehenneme sevkedildikten sonra değil. "Hesap yeri"nin "*nâr*" (ateş) kelimesiyle ifade edilmiş olmasının iki ihtimali vardır. Bu ifadenin seçilmiş olması ya ateşin, onların mahşere gelmelerinin sonucu olduğuna ve ateşe girmek üzere bulunduklarına işaret etmek içindir, ya da onların hesaba çekilmeleri ateşin kenarında olacağındandır.

Bu âyet-i kerimede Allah'ın emirlerine sarılmayan, yasaklarından kaçınmayan ve peygamberlerine uymayan kimsenin Allah'a iman ediyor ve O'nun vahdaniyetini ikrar ediyor olsa bile Allah düşmanı olduğuna işaret vardır.

20. «Nihayet» hepsi birden **«oraya»** ateşe **«geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri»** dünyada **«işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir.»** Kulakları aleyhlerine şahitlik edecektir. Çünkü onları kendi

seçimleri ve istekleri olmaksızın Allah'a günah yolunda kullanmışlardır ve kulakları da işitmiş olduğu kötülüğe şahitlik edecektir. Âyet metninde, kulak kelimesinin tekil getirilmesi, bu kelimenin aslında mastar oluşundan dolayıdır. Gözleri, baktıkları harama; derileri de meşrû olmayan şeye dokunmalarına şahitlik edecektir.

Âlimler derler ki: "Her organ, sahibinin yapmış olduğu fiili haber verecektir. Çünkü organlardan herbiri sadece kendi bildiği kötülükleri haber verecektir. Âyet metninde yer alan *"işledikleri şey"*, onların bütün kötü amellerinin ve çeşit çeşit inkârlarının, günahlarının tamamından ibarettir. Bu organların şahitliği Yüce Allah'ın, dili konuşturduğu gibi onları da dile getirmesi suretiyle olacaktır. Çünkü aklen düşünülecek olursa bu organların dile gelip konuşması insanın ağzındaki dilin konuşmasından çok daha fazla garip değildir. Nitekim Yüce Allah peygamberini desteklemek için ağacı, kızartılmış ve zehirlenmiş koyunu konuşturmuştur. Üstelik bu organlar kudret ve irade sıfatıyla birlikte hakikat, gerçek neyse onu konuşacaklardır."

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) bir gün azı dişleri görülünceye dek güler, sonra sorar: *"Neden güldüğümü öğrenmek istemez misiniz?"* Sahabe: "Neden güldünüz ey Allah'ın Rasûlü", der. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Kulun kıyamet günü Rabbiyle mücadelesine hayret ettim, kul: 'Yâ Rabbi! Bana zulmetmeyeceğin vaadinde bulunmamış mıydın' der. Allah Teâlâ: 'Evet sana böyle vaadettim', buyurur. Kul: 'Ben kendi nefsimden başka şahit kabul etmem' deyince Allah Teâlâ: 'Ben ve Kirâmen Kâtibîn melekleri şahit olarak yeterli değil miyiz,' buyurur. Kul: 'Yâ Rabbi! Sen beni zulümden kurtardın. Ben kendi aleyhime nefsimden başka şahit asla kabul etmem,' der. Yüce Allah bunun üzerine kulun ağızına bir mühür vurur ve artık organları dünyada yapmış olduğu fiilleri söylemeye başlar."* Rasûlüllah (s.a.v.) der ki: *"Kul organlarına; 'kahrolasınız, geberesiniz, ben sizin namınıza mücadele ediyordum' der."* (13) Bu rivayete göre derilerden maksat, organlardır.

21. «Derilerine:» Azarlamak üzere: **«'Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?' derler.»** Derilere hitap edilirken akıllı olanlara ait çoğul kalıbının getirilmesi, bunların akıllılara mahsus olan soru ve cevap yerinde gelmesinden dolayıdır.

13-Hadisi Müslim, Nesâî, Bezzâr rivayet ederler. Bkz. Sâbûnî, *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 2/260.

İbn Abbas (r.anhüma) bu âyeti şöyle tefsir eder: "Derilerin şahitliğinden maksat, cinsel organların şahitliğidir. Çünkü bu organlar deriden hâlî değildir. Allah Teâlâ hayâ sahibidir. Bunu açıkca değil, kinâye yoluyla ifade etmiştir. *"Derilerine niçin aleyhimize şahitlik ettiniz, derler"* ifadesinde sorunun cinsel organa değil de deriye sorulması en uygun olanıdır. Onlar da bizim şahitlik ettiğimiz zina olayı en çirkin, en büyük suç ve rezaleti en çok getiren fiildir. Kulağın ve gözün şahitlik edeceği suçlar da neticede cinsel duygularla ilgilidir."

«Onlar da: 'Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu.» derler. Yani bizi O konuşturdu. İşlenen cinayeti beyana O muktedir kıldı. Biz de bizim vasıtamızla işlemiş olduğunuz kötü fiile şahitlik ettik ve onu gizleyemedik, derler. **«İlk defa sizi O yaratmıştır, yine O'na döndürülüyorsunuz,' derler.»** Çünkü sizi yeniden diriltmeye ve cezasına çarptırmaya kadir olan bir varlığın organlarınızı konuşturmasına şaşmamak gerekir.

Celâleyn Tefsiri'nde, *"Sizi O yaratmıştır"* ifadesi hakkında bunun, onların derilerine ait bir söz olmayıp Yüce Allah'ın haber vermesi olduğu, yazılıdır. Çünkü Allah Teâlâ bütün duyu organlarını özel bazı nesneleri kavramak için yaratmıştır. Meselâ kulağı, sesleri işitmek; tatma duyusunu, yenecek nesnelerin tatlarına bakmak; koklama duyusunu da, kokuların tadını almak için yaratmıştır. Fakat bu idrak ve kavrayış duyguların en ufak bir etkisi olmaksızın sırf Yüce Allah'ın algılama yeteneğini yaratması sebebiyledir. Dış dünyada bilfiil olmasa bile meselâ görme organının herhangi bir nesneye çevrilmesinden sonra Yüce Allah'ın bu organa ses işitme yeteneğini vermesi imkânsız bir olay değildir. Dil içinde aynı şeyleri söylemek mümkündür. Dil konuşmayı sağlamak için yaratılmıştır. Fakat Allah Teâlâ dilerse insanın bütün bedeni dil haline gelebilir. Bir hadis-i şerifte şu ifadeler yer alır: *"Müezzinin sesini işiten yaş ve kuru her şey kıyamet günü kendisine şahitlik edecektir."* [14] Burada söz konusu olan şahitlik, sadece konuşma kabilindendir. Yoksa herhangi bir ilme ve şuura dayanmamaktadır. Kul, organlarının şahitliğinden çekinsin, ayrıca mekânın ve zamanın da aleyhine şahit olacağını gözden ırak tutmasın.

Alâ b. Ziyad'dan rivayet olunuyor. Der ki: "Dünya günlerinden gelen hiçbir gün yoktur ki dile gelip de şöyle söylemesin: 'Ey insanlar! Ben yepyeni

14-Hadisi Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet ederler. Nesâî'nin lâfzı şöyledir: *"Müezzine sesinin ulaştığı yer kadar mağfiret olunur, yaş ve kuru her şey ona şahitlik eder."* Nesâî rivayetine şunu da ekler: *"Onun kendisiyle birlikte namaz kılanların sevabı kadar sevabı olur."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/384.

bir günüm ve ben kendi sürem içinde yapılan her şeye şahidim. Bugün benim güneşim batarsa kıyamete kadar bir daha size dönmeyeceğim.'"

22. «Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz.» Âyette iki yerde geçen *"lâ"* harfi olumsuz mânâyı pekiştirmek için zâid olarak getirilmiştir. Bu söz o gün Allah Teâlâ tarafından düşmanlara, azarlama ve kınama yollu bir ifade olup derilerinin verecek olduğu cevaba binaen söylenecektir. Buna göre şöyle söylenmiş olmaktadır: "Sizler dünyada iken hayâsızlıkları işlerken organlarınız buna şahitlik eder korkusuyla fiillerinizden kaçınmıyordunuz. Çünkü organlarınız konuşmayan ve sessiz duran birer cisimlerden ibaretti. Sizler ileride nelerle karşılaşacağınızı hiç hesap etmiyordunuz. Oysa insanların gözünde rezil kepaze olmak korkusuyla duvarlar örüp, perdeler çekip gecenin karanlıklarına sığınıyordunuz. Dahası organların şahitliği bir yana öldükten sonra dirilmeyi ve amellere karşılık cezayı temelinden inkâr ediyordunuz."

Burada mü'mine bir uyarı vardır. Mü'min bilmelidir ki hangi halde ve durumda olursa olsun mutlaka bir gözetleyeni vardır ve nerede bulunursa bulunsun Allah Teâlâ onunla beraberdir.

Âlimin biri şöyle der: "Günah işlerken organlarının aleyhine şahitlik edeceğini hatırlamayan kimse günaha cüret eder. Buna karşılık o fiili işlerken bunu hatırlayan kimseye belki Yüce Allah'ın koruması ve yardımı yetişir de onu günah işlemekten alıkoyarlar."

Gizli günahlara dair **«yaptıklarınızdan çoğunu»** gizli gizli işlerken **«Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz.»** Âhirette Yüce Allah'ın bunları ortaya çıkarmayacağını düşünüyordunuz. İşte bu nedenle yaptıklarınıza cüret ettiniz.

Yüce Allah'ın *"çoğunu"* ifadesini getirmesinin sebebi onların Allah hakkındaki besledikleri zandan dolayıdır. Çünkü onlar Allah'ın gizli değil, açık günahları bileceğini iddia ediyorlardı.

İbn Mes'ud (r.a.) anlatıyor: "Kâbe'nin örtüsüne bürünmüş duruyordum. Birden içeriye üç kişi girdi. Bunlardan ikisi Sakîf kabilesinden, birisi Kureyşliydi, ya da ikisi Kureyşli, birisi Sakîf kabilesinden idi. Göbekleri çok yağlı kalpleri idrakten az nasipli kişiler idiler. İçlerinden birisi dedi ki: 'Görüyor musunuz, Allah Teâlâ bizim söylediklerimizi işitiyormuş.' Bir diğeri: 'Eğer açıktan söylersek işitir, fakat gizli söylersek işitmez,' dedi ve ben bunları

Rasûlüllah (s.a.v.)'a anlatınca Allah Teâlâ: *'Yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz,'* âyet-i kerimesini indirdi. [15] İşte o esnada anlatılan hüküm, bu şekilde inanan kâfirlere özel bir hüküm olacaktır."

23. Ey düşmanlar! **«Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya! İşte sizi o mahvetti.»** Allah'ın işledikleri günahı bilmeyeceği yolundaki zan onların zannından ibaretti. Yoksa Allah Teâlâ bütün külliyyâtı ve cüziyyâtı bilmektedir. Allah insanların açıkca işlediklerini bildiği gibi içlerindeki duygulardan ve sırlardan haberdardır. İşte bu zan onları mahvetmiş ve cehenneme sürüklemiştir.

«**Ve**» sizi helâk eden bu zannınız dolayısıyla **«ziyana uğrayanlardan oldunuz.»** Çünkü her iki dünyanın mutluluğunu elde etmeleri için kendilerine bahşedilen akıl gücü ve belli organlar onların iki dünyada da bedbaht olmalarına sebep olmuştur. Bunların âhirette bedbahtlık sebebi olması gayet açıktır. Dünyada bedbahtlığa sebep olmalarına gelince meseleye şöyle yaklaşmak gerekir: İnsana verilen bu akıl gücü ve organlar bu kişilerin kötü tercihleri sebebiyle kendilerini Allah ve sıfatları hakkında cehl-i mürekkebe, şehvetlerinin peşinden koşmaya ve günah işlemeye sevketmiştir.

Bahru'l-Ulûm'da *"Ziyana uğrayanlardan oldunuz"* ifadesi hakkında şu tefsir yapılır: "Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve tam hüsrana uğrayanlardan oldunuz. Çünkü Allah hakkında kötü zan beslediniz. Allah'a kötü zan beslemek dünya sevgisi gibi büyük günahların en büyüklerindendir."

Hasan Basrî (rahimehullah) der ki: "Bazılarının arzuları ve istekleri, ilâhları olmuştur. Bunlar dünyadan göçüp gittiklerinde hiçbir iyilikleri yoktur. Bunlardan birisi diğerine, ben Rabbim hakkında iyi zan besliyorum der, fakat yalan söyler. Şayet iyi zan besleseydi iyi amel yapardı." Hasan Basrî bu sözü söyledikten sonra *"Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya..."* âyet-i kerimesini okur.

Zan iki çeşittir. Bir zan çeşidi vardır ki insanı kurtarır. Bu zan iyi bir itikad ve salih amelle birlikte olunca kurtarıcıdır. Bir diğer zan, da insanı helâke götürür. Bu helâk edici zan, iyi itikad ve iyi amele eşlik etmez. Şu halde sonuç olarak çalışmak, çabalamak şarttır.

15- Bu hadisi Tirmizî Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Hadisi Ahmet b. Hanbel *Müsned*'inde ve Müslim benzer ifadelerle nakletmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, 3/261.

24. «Eğer» ateş içerisinde azaba **«dayanabilirlerse onların yeri ateştir...»** Ateş, içinden asla kurtuluş olmamacasına onların ebediyyen kalacakları ve ikamet edecekleri yerdir. Bu nedenle onların dayanmaları ve sabretmeleri kendilerine fayda vermez **«ve eğer tekrar dönmek isterlerse memnun edilecek değillerdir.»** Burada yer alan *"yesta'tibû"* kelimesi dönmeyi istemek demektir. Buna göre âyet-i kerimede, eğer onlar içinde bulundukları azaba dayanamadıklarından kendileri açısından sevimli olan bir şeye dönmek isterlerse, bu isteklerine cevap verilecek değildir. Şu halde onların dayanmaları ve sabırsızlıkları birbirine eşittir. Şu açıdan eşittir: Bu ikisi de onları kurtuluşa götürmeyecektir. Bunun benzeri İbrahim sûresindeki şu âyet-i kerimedir: *"Şimdi sızlansak da, sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur."* (İbrahim: 21)

Kâmus'ta utbâ kelimesi hakkında bilgi verilir. Buna göre *"utbâ"*, rıza ve hoşnutluk demektir. Bu kelimeden türeme *"ista'tebe"* ise ona hoşnutluk verdi demek olur.

Müfredat'a göre ise *"a'tebtuhû"* demek *Kâmus*'ta olduğu gibi vermek anlamına değil, tam tersine onun rızasını ve hoşnutluğunu elinden aldım demektir.

25. «Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de» yani Biz dünyada kâfirlere insan ve cin şeytanlarından birtakım arkadaşları musallat ettik ve bunu takdir ettik ve o arkadaşlar kabuğun yumurtayı kuşattığı gibi kâfirleri kuşatmış, onlara hakim olmuştur.

«Onlar önlerinde», dünya işlerine ve şehvete uymaya dair **«ve arkalarında»** âhirete dair **«ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler.»** Süslü gösterdiler, çünkü onlara öldükten sonra dirilme, hesaba çekilme ve kötü şeylerle karşılaşma olmayacağı yolunda bir kanaat verdiler ve karşılarında sadece dünya hayatını gösterdiler. "Onların önüne sofrayı serdim," cümlesinde olduğu gibi önlerine sadece dünya hayatını açtılar. Ahiret, dünya hayatından sonra geleceği için onu arkalarına almışlardır. Bu tıpkı herhangi bir şahıstan sonra gelen için "Bu onun halefidir," cümlesine benzer. İşte varlık ve yaratılışı esas alan sıralamanın gerektirmiş olduğu anlayış budur.

Bazı âlimlere göre *"önlerinde"* kelimesiyle kastedilen âhirettir. Çünkü âhiret onların önlerindedir ve onlar âhirete doğru yönelmiş gitmektedirler. *"Arkalarında"* ifadesiyle kastedilen de dünyadır. Çünkü dünyayı arkalarında

bırakmaktadırlar.

Cüneyt der ki: "İnsan nefsi hiçbir zaman hak ile barışık olmaz."

İbn Atâ da: "Nefis şeytanın arkadaşıdır, onun dostudur, işaret ettiği noktalarda arkasından giden yârânıdır. Nefis haktan ayrılan, ona aykırı davranan, hak ile barışık olmayan ve hakka uymayan nesnedir," der.

«Cinden, insandan» bu kâfirlerin durumunda olduğu gibi küfür ve isyanda **«kendilerinden önce gelip geçmiş ümmetler için hak olan söz, bunlar aleyhine de»** azap kelimesi, azabın gereği ve doğruluğu **«hak olmuştur.»** Azabın doğruluğu ve gerçekliği: *"Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım."* (Sâd: 85) âyet-i kerimesinde ve benzerlerinde ifade edilmektedir.

"Ümmetler için" ifadesi hakkında bir başka ihtimalden sözedebiliriz. Buna göre âyet metninde yer alan *"fî"*, "mea" mânâsınadır. Bu ifade, daha önce geçen *"Allah düşmanları"* tabirinden maksadın kimler olduğu noktasında sarih ve açıktır. Buna göre Allah düşmanları bazılarının dediği gibi önceki gelip geçen ve sonra gelen kâfirler değil, Âd ve Semûd kavmidir.

«Çünkü onlar hüsrana düşenlerdi.» Bu cümle onların neden azaba lâyık olduklarının sebebini bildiren bir cümledir. *"Onlar"* zamiriyle işaret olunanlar öncekiler ve sonrakilerdir.

Keşfu'l-Esrâr'da şu ifadeler yer alır: "Allah Teâlâ bir kuluna hayır murad etti mi ona hayırlı arkadaşlar verir. Bu arkadaşları kendisine itaatta yardımcı olurlar, onu itaata davet ederler. Buna karşılık Yüce Allah herhangi bir kulu hakkında kötülük diledi mi ona da kötü arkadaşlar musallat eder. Bunlar onu korkunç şeylere sevkederler ve çağırırlar. Böylesi kötü arkadaşlardan birisi de şeytandır. Şeytan insana vesvese vererek musallat olur. Şeytandan kötüsü insana kötülüğü emreden nefs-i emmâresidir. Bu nefis insanı dünya hayatında hem kendinin ve hem de kulun helâk olacağı şeylere çağırır. Yarın da kulun aleyhine kendisinin çağırmış olduğu fiilleri yaptı diye şahitlik eder."

Allah Teâlâ'dan bizleri hüsrana uğrayanlardan değil de kazançlı çıkanlardan eylemesini, nefsimize, İblis'e ve diğer şeytanlara karşı bizlere yardım etmesini dileriz.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَسْمَعُوا۟
لِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَٱلْغَوْا۟ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَآءُ أَعْدَآءِ ٱللَّهِ ٱلنَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ ٱلْخُلْدِ
جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
رَبَّنَآ أَرِنَا ٱلَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ
أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

26. İnkâr edenler: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız," dediler.

27. İnkâr edenlere elbette şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız.

28. İşte bu, Allah düşmanlarının cezası, ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt vardır.

29. Kâfirler cehennemde: "Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de aşağılanmışlardan olsunlar, diye onları ayaklarımızın altına alalım" diyecekler.

26. Müşriklerin başkanlarından olup da **«inkâr edenler:»** Kendi yandaşlarına ya da birbirlerine: **«'Bu Kur'an'ı dinlemeyin.»** Onu dinlemeye gitmeyin. **«Okunurken gürültü yapın»** dediler. Burada geçen "*lağv*", önemi

ve değeri olmayan sözdür. Böylesi söz herhangi bir düşünce ve fikre dayanmaz. İnsanın ağzından "lağâ" gibi çıkıverir. "Lağâ", serçe ve benzeri kuş sesine denir. Bu açıklamaya göre onlar; Kur'an hakkında herhangi bir faydası olmayan boş sözler söyleyin ve hurafelerle yani abuk sabuk konuşmalarla, aslı astarı olmayan Rüstem ve İsfendiyar kıssaları gibi sözlerle karşı koyun, şiir söyleyerek ve alkış tutup ıslık çalarak Kur'an'ın sesini bastırmaya çalışın. Bunlarla sesinizi yükselterek Kur'an okuyanları şaşırtın, okumuş olduğu şeyi şaşırsın.

«Umulur ki» onun okunuşunu **«bastırırsınız,' dediler.»** Böylece Kur'an okuyan okumasını bırakır, ona kulak veren de işitemez dediler. Onlar bu ifadeleriyle eziyet olsun diye okuyanı şaşırtmayı ve aklını karıştırmayı hedeflemişlerdir. Öte yandan eğer Kur'an'ı insanlar duyarsa buna iman ederler diye de korkuyorlardı. Bu duygu, Ebû Cehil ve arkadaşlarında baskın olan kanaat idi.

27. «İnkâr edenlere elbette» hiç kimsenin benzerini yapamayacağı **«şiddetli bir azabı tattıracağız»** yani Allah'a yemin olsun ki bu lâfı söyleyenlere ve gürültü yapanlara, ya da bütün kâfirlere -ki Kur'an okunurken gürültü yapanlar öncelikle buna dahildirler- şiddetli bir azabı tattıracağız. Hiç kimsenin benzerini yapamayacağı şiddetli azaba, âyet metninde kelimenin elif lamsız getirilmesi ve bir de sıfat eklenmesi delâlet etmektedir. Bu söz şiddetli bir tehdidi ifade etmektedir. Çünkü "*zevk*" (tatmak) kelimesi az olan bir şeyi tatmak için kullanılır ve tadına bakılan şeyi deneme amacı güdülür. Az miktarda bir şey tadıldığında bundan şiddetli bir azap duyulacaksa bundan ötesini bu az şeye kıyas etmek mümkündür.

«Ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız.» Yani bizâtihi en kötü olan amellerininin en kötüsüyle onları cezalandıracağız. Amelleri en kötü olunca bu amellerin cezası da cezaların en kötüsü olacaktır.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre bu âyet-i kerimede yer alan *"şiddetli azap"*tan maksat Bedir savaşı günüdür. *"Yaptıklarının en kötüsü"* ise âhirette alacakları cezadır.

28. «İşte bu» zikrolunan ceza, **«Allah düşmanlarının cezası, ateştir.»** Burada yer alan "*nâr*" (ateş) kelimesi önce geçen ceza kelimesinin atf-ı beyanıdır, yani onu açıklamaktadır. Ya da bu kelime gizli bir mübtedanın (öznenin) haberidir (yüklemidir.) Bu taktirde âyetin mânâsı; zikrolunan bu ceza Al-

lah düşmanlarının cezasıdır ve bu da ateştir, demek olur.

«Âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt vardır.» Oradan asla başka bir yere intikal etmeleri söz konusu değildir. Bundan maksat içinde çeşitli tabakalar olan ateşte onlara özel bir kalacak yer vardır ve onlar ateşin içinde ebediyyen kalacaklardır, demektir ve onlar gerçek olan bizim âyetlerimizi inkâr ettiklerinden, ya da âyetlerimiz okunurken gürültü yaptıklarından dolayı ceza olarak bu ateşin içinde ebedî kalacaklardır. Burada *"cühûd"* (inkâr) kelimesinin zikredilmesi, bunun gürültü yapmaya sebep olmasından dolayıdır.

29. «Kâfirler» zikrolunan azaptan dolayı **«cehennemde: 'Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de»** bizleri kışkırtarak yaptıklarımızı süslü göstermek suretiyle sapıklığa sevkeden cin ve insan şeytanlarını bize göster de onları, ayaklarımızın altına alalım, diyecekler. Çünkü şeytan kelimesi cin ve insana söylenebilir. Zira Yüce Allah En'am sûresinde şöyle buyurur: *"Böylece Biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık..."* (En'am: 112) Ve yine Yüce Allah: *"Pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden ... insanların ilâhına sığınırım."* (Nâs: 6) buyurmaktadır.

İnsan cinsinden şeytan Âdem'in oğlu Kabil'dir. O, haksız yere adam öldürme çığırını açmıştır. Cinlerden olan şeytan ise inkâr ve şirk çığırını açmıştır. *"Bizi saptıranlar"* ifadesinin mânâsı bizim için inkâr ve günah çığırını açanlar demektir. Bu anlamı merfû olan şu hadis-i şerif de desteklemektedir: *"Zulmen öldürülen hiçbir Müslüman yoktur ki onun kanından Âdemoğlu Kabil'e de bir pay çıkmış olmasın. Çünkü adam öldürme çığırını ilk açan odur."* [16]

«Aşağılanmışlardan» hakir ve zelil **«olsunlar, diye onları ayaklarımızın altına alalım'»**, kendilerinden intikam için onları ayağımızın altında çiğneyelim **«diyecekler.»** *"Aşağılanmışlardan olsunlar"* ifadesi onları cehennemin alt tabakasına indirelim, böylece kendilerinden intikam için en aşağı tabakada ve en şiddetli azabın içinde olsunlar şeklinde de anlaşılabilir.

16-Hadisi Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde (1/383) rivayet ederler. Hadisin aslı Sahihayn'dadır.

إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ
ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُوا۟ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟
وَأَبْشِرُوا۟ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِى
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِىٓ أَنفُسُكُمْ
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ
قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾
وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ۚ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِى
بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ كَأَنَّهُۥ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ
إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا
يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ
ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾

30. Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: "Korkmayın, üzülmeyin, size vaadolunan cennetle sevinin" derler.

31-32. "Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Çok bağışlayan ve merhameti bol olan Allah tarafından

hazırlanmış bir rızık olarak orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır."

33. Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve: "Ben Müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?

34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle. O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.

35. Buna, ancak sabredenler kavuşturulur. Buna, ancak büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.

36. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

30. «**Şüphesiz**» Allah'ın Rabliğini itiraf etmek, vahdaniyetini ikrar etmek için «**'Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine**» Allah Teâlâ katından «**melekler iner.**» Bunlar karşılarına çıkan dinî ve dünyevî işlerde kalplerine ferahlık verirler. Duyacakları korkuyu ve üzüntüyü gönüllerine verecekleri ilhamla kendilerinden savuştururlar. Tıpkı kâfirlere kötü arkadaşlar musallat ederek kötü fiilleri süsledikleri gibi. Bu melekler yine ölüm esnasında, kabirde, tekrar dirilip kabirlerinden doğruldukla rında kendilerine müjdelerle inerler.

Burada *"Rabbimiz Allah'tır,"* ifadesi "Arkadaşım Zeyd'dir" cümlesinde olduğu gibi hasr ifade etmektedir. Yani Rabbimiz sadece Allah'tır demiş olmaktadırlar. *"Sonra dosdoğru yolda yürümeleri"*nden maksat da Rabbimiz Allah'tır şeklindeki ikrarlarında sabit ve devamlı olmak, bu ikrarın gereği olarak ayaklarıyla ubûdiyet yolunda kalben ve kalıp olarak yürümek, bu yolun dışına çıkmamaktır.

Bu *"istikamet"* kavramı içine, bütün ibadetlere ve itikada ölünceye kadar devamlı bir şekilde sarılmak da dahildir. İnsanın istikameti demek, doğru yoldan ayrılmaması demektir. Kişinin bütün faydanın ve zararın sadece Allah'tan geldiğini görmesi, Allah'tan başka hiç kimseden bir şey ummaması, O'ndan başka hiçbir şeyden korkmaması da istikamettendir.

Süfyan b. Abdullah es-Sakafî'den rivayet olunur: "Rasûlüllah (s.a.v.)'a dedim ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bana yapışacak olduğum bir şey söyler misiniz?' Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *'De ki: Rabbim Allah'tır, sonra dos-*

doğru ol.' Rasûlüllah'a tekrar sordum: 'Benim hakkımda korkmuş olduğunuz en kötü şey nedir?' Rasûlüllah (s.a.v.) kendi dilini tuttu ve: '*Budur.*' buyurdu." [17]

Hasan Basrî bu âyet-i kerimeyi okuduğunda derdi ki: "Ya Rabbi! Sen bizim Rabbimizsin, bize istikameti nasip eyle."

«**Onlara:**» Âhirette karşılaşacağınız şeylerden «**'korkmayın,**» onları kötü görmeyin. Çünkü korku, bir üzüntü olup istenmeyen bir şeyin beklentisi içinde olmakla insana gelir. Geriye bıraktığınız aile fertleriniz ve çocuklarınız hakkında «**üzülmeyin,**» Çünkü Allahu Teâlâ onların yerine bedel olarak size daha hayırlısını nasip eder ve cennette bundan daha çoğunu ve güzelini verir. Sizleri Müslüman olan aile fertleriniz ve çocuklarınızla biraraya getirir. Dünyada iken peygamberlerin diliyle «**size vaadolunan cennetle sevinin' derler.**» Bu müjde, onların üç noktada verecekleri müjdelerden birisidir.

Sabit der ki: "Bize anlatıldığına göre kıyamet günü yeryüzü yarılıp da insanoğlu dirildiğinde mü'min, başucunda dikilmiş olan iki koruyucu meleğe bakacaktır. Bunlar kendisine: 'Korkma, üzülme, sana vaadolunan cennetle sevin. Çünkü bugün sen, benzerini asla göremeyeceğin şeyler göreceksin. Bugün asla korkma, çünkü bu korkunç şeyler senden başkası için murad olunmuştur,' diyeceklerdir."

31-32. «**'Biz dünya hayatında da,**» sizin dostlarınızız. Bu onlara dünyada verilen müjdedir, yani dünya işlerinizde biz sizin yardımcılarınızız, size hakkı ilham ederiz. Hayrınıza ve menfaatinize olanı size göstririz. Buradaki ilhamdan maksat Allah'a itaata devam eden mü'minlerin hatırına bir fikrin getirilmesinden ibarettir. Bu ilham ve irşad, Yüce Allah'ın, melekler vasıtasıyla onları muvaffak kılması ve onlara yardım etmesi şeklinde olmaktadır.

«**Âhirette de sizin dostlarınızız.**» Size şefaat ederiz. Sizleri ikramla karşılarız. Bunu kâfirlerle arkadaşları arasında meydana gelen düşmanlık ve tartışma başladığında yaparız.

Büyük günahları «**çok bağışlayan**» küçük günahları da iyiliklere çeviren «**ve**» itaat eden mü'minlere derecelerini ve mertebelerini artırmak suretiyle «**merhameti bol olan Allah tarafından hazırlanmış bir rızık olarak orada**» âhirette sizin dışınızdaki düşmanlar için değil, yalnız «**sizin için can-**

17-Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce rivayet ederler. İbn Mâce'nin lâfzı şöyledir: "*De ki: İman ettim, sonra dosdoğru ol.*" Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/300.

larınızın çektiği» çeşit çeşit lezzette **«her şey var ve istediğiniz»** temenni etiğiniz **«her şey orada sizin için hazırdır.'»**

Burada *"istediğiniz her şey"* ifadesi, *"canlarınızın çektiği her şey"* ifadesinden daha geniş kapsamlıdır. Çünkü istenilen her şeyin iştah çekici olması gerekmez. Meselâ hasta canının çektiği ve hastalığına zararlı olan şeyi istemez. Bütün bu açıklamaların ışığı altında sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Sizler konaklamış misafir gibi ne temenni ediyorsanız hepsi orada size verilecektir. Asıl ikramınıza gelince bunu canınızın çekmesi, ya da temenni etmeniz bir yana, hatırınızdan geçirmeniz ve aklınıza getirmeniz bile mümkün değildir.

33. «Allah'a» O'nu tevhide ve O'na itaata **«çağıran,»** kendisiyle Rabbi arasında **«iyi iş yapan ve:»** Müslümanlardan olduğu için sevinç duyduğundan, ya da İslâmı bir din ve bir gidiş yolu seçtiğinden: **«'Ben Müslümanlardanım' diyenden kimin sözü daha güzeldir?»** Çünkü İslâm dini olmaksızın hiçbir itaat makbul değildir. *"Ben Müslümanlardanım"* ifadesinin İslâm dinini seçmek ve onu bir din olarak benimsemek mânâsına gelmesi, Arapçada "hâzâ kavlu fulânin" dendiğinde bu fulancanın mezhebidir, gittiği yoldur, anlamına gelmesinden dolayıdır. Çünkü kişi, mezhebi neyse onu konuşur. Bu âyet-i kerime aynı zamanda "Ben inşâallah Müslümanım" diyen görüş sahiplerine de bir cevap teşkil etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ *"inşâallah"* kaydını getirmeksizin *"Ben Müslümanlardanım"* demekten bahsetmektedir.

Kelâm âlimleri derler ki: "Herhangi bir kimse şüphe duyduğu için "İnşâallah ben Müslümanım" derse hiç kuşkusuz bir biçimde kâfir olur. Eğer bu sözü Allah Teâlâ'ya karşı bir edep ve her şeyi Allah'ın dilemesine havale etmek gayesiyle söylerse, ya da şu anda ve şu durumda değil de sonundan ve akıbetinden bir şüphe duyduğu için söylerse veya Allah'ın zikrinden bereketlenmeyi kastederek, ya da kendi nefsini temize çıkarmaktan kendi durumunu beğenmekten uzak kalmak için söylemişse bu taktirde caizdir. Fakat daha uygun olanı bu sözü söylememektir. Çünkü böyle bir söz o kişinin imanında kuşku duyduğu kanaatini uyandırır."

Âyetin hükmü, (Allah'a davet, amel etmek ve Müslümanlardanım demek) ten ibaret olan güzel hasletleri kendisinde toplayan herkese genel ve şamildir. Âyet her ne kadar Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında veya onun sahabeleri, ya da müezzinler hakkında nazil olsa da bu hasletleri kendinde toplayan herkese şamildir.

Bir rivayete göre âyet, müezzinler hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar insanları namaza çağırırlar.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Bu sûre baştan sonuna kadar Mekkî (Mekke'de nazil olmuş) bir sûredir ve bunda hiçbir ihtilâf yoktur. Ezan ise Medine'de meşrû kılınmıştır. O halde bu âyet nasıl olur da müezzinler hakkında nazil olmuş olabilir?" Bizce âyet-i kerime önceden indirilmiş, hükmü daha sonraya ertelenmiştir, denilebilir. Kur'an-ı Kerim'de buna benzer nice âyetler vardır. İbn Hacer ve başka bazı âlimlerin kanaati budur.

Bilindiği üzere davetin mertebeleri vardır:

Birincisi, peygamberlerin davetleridir. Onlar insanları mûcizeleriyle, burhanlarla ve kılıçla Allah'a davet ederler. Âyet-i kerime işaret ediyor ki peygamberlerin ve velilerin söyledikleri en güzel söz, mahlukatı Allah'a çağrı sözüdür. Rasûlüllah (s.a.v.) bu çağrı için özel olarak gönderilmişti. Nitekim Yüce Allah Ahzab sûresinde bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: "*Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak (gönderdik.)*" (Ahzab: 45,46)

Yüce Allah bu âyette *"iyi iş yapan"* buyurmaktadır. Bu şu demektir: Allah'a sözüyle çağırdığı gibi ameliyle de onlara örnek olarak çağırır.

İkinci mertebe ise, âlimlerin davetidir. Âlimler de Yüce Allah'a sadece deliller ve burhanlar ileri sürerek çağırırlar. Âlimler üç kısımdırlar: Âlimun billâh (Allah'ı bilen), Âlimun biemrillâh (Allah'ın emrini bilen), Âlimun billâh ve biemrillâh (hem Allah'ı ve hem de Allah'ın emrini bilen.)

Üçüncü mertebe ise, kılıçla davettir. Bu hükümdarların davetidir. Çünkü onlar, Allah'ın dinine girip itaat edinceye kadar kâfirlerle savaşırlar.

Dördüncü mertebe ise, müezzinlerin namaza çağrılarıdır. Bu mertebe Allah'a davet mertebeleri arasında en zayıf olanıdır. Aslında ezanı teşkil eden kelimeler her ne kadar namaza davet kelimeleri ise de müezzinler bu şerefli lâfızları mânâsını kuşatacak şekilde zikretmemektedirler ve ezan okurken insanları Allah'a çağırdıklarını düşünmemektedirler. Eğer müezzinler vakıf malına iltifat etmezler (göz dikmezler), ezanın şartlarına zahiren ve batınen riayet ederler ve bununla sahih bir hedefi kastederlerse diğer davet ehli gibi olurlar. Rasûlüllah (s.a.v.) müezzinler hakkında şöyle buyurur: "*Müezzinler mü'minlerin namazlarında, oruçlarında, kurbanlarında güvendikleri emin*

kimselerdir. (Namaz, oruç ve kurban kesme vakitlerinde onlara güvenirler.) Allah'tan herhangi bir şey ister istemez Allah onlara verir. Müezzinin ezan okurken sesinin ulaştığı yer kadar kendisine mağfiret olunur." [18] Başka hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Müezzinler kıyamet günü insanlar arasında boyunları en uzun olan kimseler olacaktır.*" [19] Bu şu demektir: İnsanlar kıyamet günü çeşitli sıkıntılar içinde kıvranırlarken müezzinler efendi olacaklar, insanların içinde en çok sevaba ya da umuda sahip olacaklardır. Müezzinler kendilerine cennete girmelerine dair izin verileceği yolunda en çok ümidi taşıyan zümre olacaklardır.

Fıkıh bilginleri derler ki: "Ezan dinleyen bir kimse eliyle, ayağıyla ve diliyle ne yapıyorsa bunlardan vazgeçer. Hatta mescid dışında Kur'an okuyorsa, Kur'an okumasına ara verir, mesciddeyse okumasını kesmez. Ezan dinleyen kimse müezzine icabet ile meşgul olur. Bunun vacip mi, müstehap mı olduğu noktasında âlimler arasında ihtilâf vardır. Bazı âlimlere göre ezan ve kamet esnasında müezzine icabet etmek vaciptir, diğerlerine göre müstehaptır. Ezanı dinleyen kimse ezandan sonra şu duâyı okur: "Allah'ım! Bu tam davetin ve kılınacak bu namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesile, fazilet ve yüksek derece nasip et. Onu, vaadettiğin Makam-ı Mahmud'a yükselt." Özellikle akşam ezanından sonra ezanı duyam kimse şöyle der: "Ya Rabbi! Bu Senin gecenin gelişi, gündüzünün gidişi, davetçilerinin sesidir, beni bağışla."

İslâm tarihinde ezanı ilk okuyan kimse Hz. Bilâl el-Habeşî olmuştur. Ezan ilk kez sabah ezanı ile meşrû olmuştur. Hz. Bilâl, hayyaalassalâh ve hayyaalelfelâh'lardan sonra sabah ezanında "essalâtu hayrun mine'n-nevm" (Namaz uykudan daha hayırlıdır) ilâvesini yapmış ve bunu iki kere okumuştur.

Kameti ezanı okuyan kimse yapar. Onun izni olmadan başkası yapamaz.

Cuma günü okunan ezanı ilk artıran kişi, Hz. Osman (r.a.) olmuştur. O, çarşıda ticaret yapanlara haber verilsin ve mescide gelsinler diye ezanı ikiye çıkarmıştır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in zamanlarında Cuma günü ezan, hatip minbere oturduğunda bir kez okunuyordu.

İnsanlar duysun diye ezanı, yüksek sesle açıktan açığa okumak vaciptir.

18- Bu hadis müellifin muhtelif hadislerden biraraya getirdiği bir hadistir. Hadisi Tabarânî ve Beyhakî rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/250.

19- Hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce rivayet ederler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/250.

Bu nedenle ezanın yüksekçe bir yerde okunması sünnet olmuştur. Herhengi bir kimse sadece kendine ezan okuyorsa sesini kısabilir.

Namazdaki tekbirlere gelince müezzin, imamdan uzakta bulunan cemaata tekbir seslerini duyurmak için sesini yükseltebilir. İmamın sesi, onlara tekbiri ulaştırmaya yeterli ise, müezzinin tekbirleri açıktan getirmesi mekruhtur.

34. «İyilikle kötülük bir olmaz.» Bu âyet-i kerime, kul ile Rabbi arasında cereyan eden güzel amelleri beyan etmektedir. Böylece Rasûlüllah (s.a.v.) müşriklerin eziyetlerine, sabra ve kötü sözlerine iyilikle mukabelede bulunmaya teşvik edilmektedir. Buna göre âyetin mânâsı; güzel haslet ve kötü özellik, ceza ve güzel âkıbet bakımından birbirine eşit olmaz, demektir. Burada Rasûlüllah (s.a.v.)'a şöyle söylenmiş oluyor: Eğer sen onların eziyetlerine ve cahilliklerine katlanır, onlardan intikam almaz, beyinsizliklerine aldırmazsan dünyada tâzimi, âhirette de sevabı hakedersin. Onlar ise bunun tam tersini elde ederler. Onların bu kötülüğe atılmaları senin bu güzel sıfatlarla meşgul olmana engel değildir.

Şayet burada yer alan "*hasene*" (iyilik), ve "*seyyie*" (kötülük) kelimeleri, iyilik ve kötülük cinsi olarak tefsir edilecek olursa âyetin mânâsı, iyilikler kendi arasında birbirine, kötülükler de kendi içinde yine birbirine eşit değildir, demek olur. Gerçekten de iyilikler kendi içinde tıpkı en düşüğü yoldaki zararlı maddeyi kaldırıp atmak olan imanın mertebelerine benzer. Kötülükler de yine büyük, küçük olmak bakımından kendi içinde derece derecedir. Bu âyette yer alan ikinci "*lâ*" olumsuzluğu pekiştirmek için getirilmiştir.

«Sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle.» Bu âyet-i kerime, iyiliğin güzel âkıbetini beyan etmektedir. Burada denmiş oluyor ki senin bazı düşmanların tarafından karşılaşmış olduğun bir kötülüğü savuşturulması en güzel olan iyilikle savuştur. Meselâ sana kötülük edene iyilik ederek savuştur. Çünkü kötülük yapana iyilik etmek onu bağışlamaktan daha güzeldir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururdu: "*Senden ilişkisini kesenle sen ilişki kur. Sana zulmedeni bağışla, sana kötülük edene de iyilikle mukabelede bulun.*"[20] Rasûlüllah (s.a.v.) kötülüğü iyilikle savuşturma konusunda önce kendisi bunu tatbik etmeden başka birisine emretmemiştir. Çünkü kötülüğü en güzeliyle savuşturan kimseye bundan daha aşağı bir araçla onu önlemek önemsiz ve hafif

20- Hadisi İbnu'n-Neccâr Hz. Ali (r.a.)'dan rivayet etmiştir. Bu rivayete şu ekleme de mevcuttur: *"Aleyhine olsa bile hakkı söyle."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/188.

gelir.

«O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.» Bu âyet-i kerime kötülüğü iyilikle savuşturmanın sonucunu beyan etmektedir. Buna göre burada denmiş oluyor ki eğer böyle yaparsan karşına dikilen düşmanın sana şefkatle yaklaşan dostun gibi olur.

Rivayete göre bu âyet-i kerime, Ebû Süfyan b. Harb hakkında nazil olmuştur. Ebû Süfyan ilk zamanlar Müslümanlara şiddetli bir düşmandı. Daha sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'la arasında kurulan hısımlık nedeniyle bu düşmanlık yumuşadı, sonra da İslâma girdi ve Müslüman olduğu için iyi bir dost ve akrabalık nedeniyle sıcak bir arkadaş haline geldi.

el-Bakî der ki: "Burada Allah Teâlâ güzel ahlâkın kötü ahlâkla bir olmadığını beyan ediyor. Bizlere kötü ahlâkı bırakıp, iyi ahlâka sarılmamızı emrediyor. Ahlâkın en güzeli hilim sahibi olmaktır. Çünkü ancak bu sayede düşman, dost ve uzak, yakın olur. Kişi gazabını hilmi ile savuşturur, zulmü bağışlayarak, kötülüğünü de keremiyle önlerse bu taktirde karşısındaki düşmanı kazanır.

35. «Buna, ancak sabredenler kavuşturulur.» Bu özelliğe ve bu ahlâka bir başka ifadeyle kötülüğe iyilikle mukabele etmeye şanı sabır olan kimseler kavuşturulur. Çünkü bu mukabele huyu ve özelliği, insanı intikamdan alıkoyar.

«Buna, ancak» nefsanî faziletlerden ve rûhânî kuvvetlerden **«büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.»** Çünkü intikamla meşgul olmak ancak nefiste duyulan bir zaaftan kaynaklanır.

Kısaca ifade etmek gerekirse bu, nefsi temizlemeyi gerektirir. Âyet-i kerimede sabreden kimseler bundan dolayı methedilmektedir. Burada yer alan "*haz*" takdir edilmiş nasip demektir.

36. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa hemen» onun şerrinden **«Allah'a sığın.»** Ona boyun eğme. **«Çünkü O,»** senin sığınmanı **«işitendir,»** niyetini **«bilendir.»** Âyet metninde yer alan "*nezğ*" kelimesi "*nehs*" gibidir. Şeytanın vesvesesi herhangi bir hayvanı dürtmeye benzetilmiştir. Çünkü vesvese insanı kötülüğe sevkeder ve yapılmaması gereken şeyi yapmaya teşvik eder. Buna göre âyet-i kerimenin mânâsı eğer şeytandan sadır olan kötü bir düşünce seni dürtecek olursa ... demektir. Ya da

şeytan sana vesvese verir ve kötülüğü iyilikle savuşturma yolunda sana verilen tavsiyeden seni çevirmeye kalkışır ve aksini yapmaya çağrıda bulunursa bu taktirde onun şerrinden kaçın, şeklindeki mânâya da ihtimal vardır. Kötülüğü iyilikle savuşturmayışın şeytanın dürtülerinden gösterilmesi, ifadeye daha bir uyarı ve daha fazla bir kaçındırma mânâsı katmaktadır.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki velî olan kimsenin Allah Teâlâ'nın mekrinden (cezasından) emin olmaması gerekir. Tam tersine şeytanın dürtülerinden daima kaçınma duyguları içinde olması gerekir. Böyle bir kimse, şeytanın vesveselerinden Allah'a sığınmalı, o vesvesenin kalbine girmesine müsade etmemelidir. Kul, şeytanın dürtülerinden ve vesveselerinden ancak Allah'a samimi bir biçimde sığınmakla ve kulluğunda ihlâslı olmakla yakasını kurtarabilir. Allah Teâlâ şeytan için şöyle buyurur: "*Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.*" (Hicr: 42) Kul, kendi gücü ve kuvvetinden ne kadar uzaklaşırsa Yüce Allah'ın huzurunda yakarmasıyla ve sığınmasıyla ne kadar samimi olursa Allah Teâlâ o oranda onu korumayı artırır ve şeytanı ondan o nispette uzak kılar.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Sizden, cinden ve meleklerden arkadaşı olmayan hiç kimse yoktur.*" Bu sözü duyan sahabe: "Ya sizin ya Resûlallah" diye sorar. Rasûlüllah: "*Benim de, buyurur. Fakat Allahu Teâlâ ona karşı bana yardımcı oldu ve o Müslüman oldu. Artık bana hayırdan başka bir şey emretmez buyurdu.*" [21]

Bu hadis, Rasûlüllah'ın yanında bulunan cinnin Müslüman olduğunu ifade etmektedir.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ
لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ

21- Hadisi Müslim *Sahih*'inde Abdullah b. Mes'ud'dan (No:2814) rivayet eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/545 .

إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ
رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ
آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَتْ ۚ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۚ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

37. Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Eğer Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de, aya da secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin.

38. Onlar eğer büyüklük taslarlarsa (bilsinler ki) Rabbinin yanında bulunanlar hiç usanmadan gece gündüz O'nu tesbih ederler.

39. Senin yeryüzünü kupkuru görmen de Allah'ın âyetlerindendir. Biz onun üstüne suyu indirdiğimiz zaman harekete geçip kabarır. Ona can veren elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kâdirdir.

37. «Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir.»

İmam el-Merzûkî der ki: "Arapçada '*nehâr*' ın zıddı '*leyl*' (gece) dir. '*Yevm*' in zıddı da '*leyle*' dir. (Bu da gece anlamınadır.) Burada denmiş oluyor ki mahlukatın menfaatleri ve maslahatlarına sebep olacak biçimde gecenin ve gündüzün birbirini izlemesi, güneşin ve ayın da kendilerinden arzulanan biçimde Allah'ın emirlerine boyun eğmeleri, Allah Teâlâ'nın varlığına, vahdaniyetine, ilminin mükemmelliğine ve hikmetinin tamlığına delâlet eden en açık alâmetlerdendir. "

«Eğer» başkasına değil, **«Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de, aya da secde etmeyin.»** Çünkü onların ikisi de aynen sizin gibi Allah'ın

emirlerine boyun eğdirilmiş yaratıkları arasındadır. **«Onları yaratan Allah'a secde edin.»** Buradaki *"onlar"* zamiri yukarıda geçen gece, gündüz, güneş ve aya işaret etmektedir. İşte Allah'a ibadet etmek isteyenler sadece O'na secde edeceklerdir. Çünkü secde, ibadetin mertebeleri arasında en uç noktadır. Şu halde bunun sadece Allah Teâlâ'ya tahsis edilmesi şarttır. Her halde Arapların arasında yıldızlara ibadet eden Sâbiîler gibi güneşe ve aya secde edenler vardı ve bunlar onlara yaptıkları secde ile Allah'a secde ettikleri iddiasında idiler. İşte güneşin ve ayın Allah'a secdeye aracı kılınması yasaklanmıştır ve onlara sadece her türlü nesneyi yaratan Allah'a secde etmeleri emrolunmuştur.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Acaba insanlar secde ederlerken neden güneşin, onların kıblesi olması caiz değildir? Bu soruya cevabımız şöyledir: Çünkü güneş ışık veren, mertebesi yüksek bir cevherdir. Güneş yaratıkların durumlarının düzelmesinde yararı olan bir nesnedir. Eğer namazda kıble olmasına izin verilecek olsaydı, namaz kılanların ona yönelmeleri, onun bulunduğu tarafa doğru rükû edip secde etmelerine müsade edilecek olsaydı bazı kimseler bu rükû ve secdenin Allah'a değil, güneşe yapıldığı vehmine kapılırlardı. Belirli bazı taşlarda bu durum yoktur. Çünkü bu taşların kıble kılınması kendilerinin ilâh tanındığı kanaatini uyandırmaz.

38. «Onlar eğer büyüklük taslarlarsa» Allah'tan başkasına secde etmeme yolundaki verdiğin emre sarılmayarak büyüklük taslarlar ve bundan yüzçevirirler ve vasıta edinmeye kalkarlarsa...Bu ifade, Allah'a samimiyetle ve ihlâsla ibadet edenlerin sayısının az olduğunu göstermez. **«(Bilsinler ki) Rabbinin yanında bulunanlar»**, Allah katındaki mukarreb melekler **«hiç usanmadan gece gündüz»** ve her vakit **«O'nu tesbih ederler.»** O'nu şeriki ve ortağı olmaktan ve kendisine lâyık olmayan diğer şeylerden tenzih ederler. Meleklerin yanında Allah'a ihlâsla ibadet eden başka varlıklar olduğu halde sadece onların isminin ifade edilmesi çoklukları nedeniyledir.

Âyette yer alan usanma fiilinin mastarı olan *"seâme"* bıkıp usanmak demektir. İşte melekler Allah'a ibadet etmekten ve O'nu tespih etmekten usanmazlar ve bir an geri durmazlar. Çünkü meleklerin tesbihleri insanların solunum yapmaları gibidir.

39. «Senin yeryüzünü kupkuru», hiç bitkisiz **«görmen de Allah'ın âyetlerindendir»** ve O'nun kudretine delâlet eden şeylerdendir. Burada yer alan *"hâşia"* kelimesi istiare sanatıyla "tezellül" (zelil olma) mânâsına kullanılmıştır. Yeryüzünün kuruluğu, hayır ve bereketten hâlî oluşu, korkan, zelil

olan, çırılçıplak ve zavallı vaziyette olduğu için kendisine değer verilmeyen bir şahsa benzetilmiştir.

«Biz onun üstüne suyu indirdiğimiz zaman» bitkilerle **«harekete geçip kabarır»** ve şişer. Çünkü bitki topraktan çıkmaya yaklaştığı ve yeryüzüne yükseldiğinde şişer, sonra yarılır.

Yeryüzü ölü halde iken zikrolunan nesnelerle **«ona can veren elbette ölüleri de»** öldükten sonra **«diriltir.»** Yeryüzünün canlandırılması demek, çeşitli bitkilerle güzelleştirilmesi demektir.

«O, her şeye kâdirdir» sonsuz kudret sahibidir; diriltmeye de kâdirdir. Madem ki bunları vaadetmiştir, o halde mutlaka yerine getirecektir. Can vermenin hikmeti, yapılanlara ceza ve mükâfat vermektir.

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۗ أَفَمَن يُلْقَىٰ
فِي النَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ
وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ
وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا
قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾

40. Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar Bize gizli kalmaz. O halde ateşin içine atılan mı daha

iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.

41. Onlar, kendilerine zikir geldiğinde onu inkâr edenlerdir. Halbuki o eşsiz bir Kitap'tır.

42. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.

43. Sana söylenen senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette senin Rabbin hem mağfiret sahibi, hem de acı bir azap sahibidir.

40. «Âyetlerimiz hakkında» onların yalan olduğunu veya sihir, ya da şiir olduğunu söyleyerek ileri geri konuşmak suretiyle onları tahrif ederek, bâtıl şekilde yorumlayarak **«doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar Bize gizli kalmaz»** ve Biz onları bu sapmaları nedeniyle cezalandırırız. Burada yer alan "*ilhâd*" aslında mutlak olarak meyletmek, sapmak anlamınadır. Bu kelimeden türeme "*lahd*" kelimesi içinde de bu mânâ gizlidir. Çünkü lahd, kabrin bir yanında bulunmaktadır. Sonra dil örfünde hakkı bırakıp bâtıla meyletmek anlanmında kullanılmıştır. Buna göre âyetin anlamı; âyetlerimiz hakkında doğruluğu bırakıp eğriliğe meyledenler, demektir.

Bu beyandan sonra Yüce Allah onlara verilecek cezanın nasıllığı hakkında dikkatlerini çekmekte ve şöyle buyurmaktadır:

«O halde» yüzükoyun **«ateşin içine atılan mı daha iyidir,»** bunlar bütün çeşitleriyle kâfirlerdir **«yoksa kıyamet günü»** ateşten **«güvenle gelen mi?»** Bunlar da bütün tabakalarıyla mü'minlerdir. Mü'minlerin ateşe atılmaları mümkün iken kıyamet günü güven içerisinde gelmelerinin ifade edilmesi, onların kıyamet günü her türlü korkudan emin olacaklarını mübalâğalı bir şekilde vurgulamaktadır.

«Dilediğinizi yapın!» İster yukarıda zikredilen ve sizi cehenneme sürükleyen ameli yapın, ister kıyamet günü güvenle gelmenize sebep olacak ameli yapın. Hangisini istiyorsanız onu seçin. Çünkü siz ancak kendi nefsinize zarar verirsiniz. Bu âyet-i kerime şiddetli bir tehdidi içermektedir.

«Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir» ve size amelinize uygun olarak karşılığını verecektir.

41. «Onlar, kendilerine zikir», Kur'an **«geldiğinde onu inkâr eden-**

lerdir.» Bu Kur'an onlara geldiğinde, onu geldiği ilk anda üzerinde kafa yormaksızın ve düşünmeksizin küfür ve inkârla karşılamışlar, ince ince düşünmeden, tevilini öğrenmeden, hiç kafa yormaksızın açıkça belli olan gerçekleri yalanlamışlardır.

«Halbuki o» zikir **«eşsiz bir Kitap'tır.»** Faydası çok, benzersiz bir kitaptır. Âyet metninde yer alan "*azîz*" kelimesi, zilletin zıddı olan "*ız*" kelimesinden türemedir. Azîz bu mânâya geldiği gibi karşı konulması, iptali ve tahrifi imkânsız anlamına da gelir. Bu taktirde kelime "galebe" mânâsına "izzet" kökünden gelmiş olur. Kur'an-ı Kerim, her ne kadar kendisine sataşanların bâtıl sataşmalarından ve iptalcilerin fasid tevilinden uzak değilse de ona muhafaza garantisi getirilmiştir. Kur'an için her çağda kendini koruyan koruyucular takdir olmuştur. Bu koruyucular sapık görüşlü kimselerin görüşlerini gidermişler, fasid tevillerine cevap vermişlerdir. Bu Kur'an, Allah Teâlâ'nın kendisini koruması ile galiptir, kendine kötülük yapmaya kalkışanlara karşı koruyucusu çoktur.

İbn Atâ der ki: "Kur'an azîzdir, çünkü hiç kimse onun hakkının hakikatine erişemez. Zira Kur'an hem kendisi azîzdir, hem kendisine indirilen Peygamber azîzdir ve hem de buna muhatap olan Peygamber dostları ve seçkin dostları azîzdirler.

42. «Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez.» Yani Kur'an'a bâtıl denilen nesne girmeye yol bulamaz. Hiçbir yönden Kur'an'a erişmek için kendine yol bulamaz. Burada kitap, bâtılın hiçbir yönden kendisine girmeye imkân bulamaması açısından galip ve güçlü olan birinin koruması ile korunmuş olan kimseye benzetilmiştir. Onu koruyan kimse herhangi bir yönden düşmanının onun karşısına çıkmasına engel olur.

Âyet metninde yer alan "*bâtıl*" dan maksat ya da şeytandır. Şeytan Kur'an'a bir eklenti yaparak, ya da bir eksiltmede bulunarak onu değiştiremez. Ya da daha önce geçen kitaplardan onu yalanlayacak bir şey gelmez. Kur'an'dan sonra da onun hükmünü iptal edecek, ya da yürürlükten kaldıracak herhangi bir kitap gelecek değildir.

«O, hikmet sahibi,» mânâlarını değiştirmeye mani olan Rab, **«çok övülen Allah'tan indirilmiştir.»** Çok övülen demek, övülmeye lâyık olan her türlü mahlûkun her yerde lisan-ı hâl ve makâl ile (hâl dili, söz dili) övmüş olduğu bir Rabdır.

Hz. Ali (r.a.)'dan rivayet olunuyor: Rasûlüllah (s.a.v.)'ı şöyle buyururken işittim: *"Haberiniz olsun, ileride birtakım fitneler kopacaktır."* Bu sözü duyunca Rasûlüllah (s.a.v.)'a; o fitneden kurtuluş yolu nedir ey Allah'ın Rasûlü, diye sordum. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Allah'ın kitabıdır. Onun içinde sizden öncekilerin ve sonrakilerin haberi vardır. Aranızdaki çekişmelerin hükmü vardır. O, hak ile bâtılı ayıran bir sözdür. Asla bir şaka değildir, Kim Kur'an'ı böbürlenerek terkederse Allah Teâlâ onu mahveder, kim Kur'an'ın dışında hidayet ararsa Allah Teâlâ onu saptırır. Kur'an Yüce Allah'ın sağlam ipidir. O, zikr-i hakîmdir. O, sırât-ı müstakîmdir. Bu yol (sırât-ı müstakîm) sayesinde heva ve heves insanı sapıtmaz, diller Kur'an sayesinde karışmaz, âlimler ondan doymazlar ve Kur'an çok okunmakla eskimez. İçindeki acaip ve olağanüstü mûcizeler bitmez. O öyle bir Kur'an'dır ki cinler işittiklerinde ondan vazgeçemediler ve : "...Gerçekten biz, doğru yola ileten harikulâde güzel bir Kur'an dinledik de ona iman ettik." (Cin: 1-2) dediler. Kim bunu söylerse doğru söylemiş, kim de Kur'an'la amel ederse doğru yolu bulmuş ve kim de Kur'an'a göre hüküm verirse âdil olmuş, kim de Kur'an'a çağırırsa kendisine sırât-ı müstakîm gösterilmiş olur."*[22]

43. «Sana söylenen senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir.» Bu ifade Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşılaşmış olduğu kâfirlerin eziyetinden dolayı bir teselli ifadesidir. Burada Yüce Allah demiş oluyor ki: Senin kavmine mensup kâfirlerce senin hakkında ve sana indirilen Kur'an hakkında söylenen sözler, senden önce geçen peygamberler ve semavî kitaplar hakkında da söylenmiştir. Onlar için de büyücü, kâhin, mecnun, mitoloji ve benzeri yakıştırmalar yapılmıştır.

«Elbette senin Rabbin hem» peygamberlerine ve onlara iman edenlere **«mağfiret sahibi, hem de»** onlara ve kendilerine indirilen kitaba iman etmeyen peygamber düşmanlarına karşı **«acı bir azap sahibidir.»** Allah Teâlâ senden önce geçen peygamberlere yardımcı olmuş, onların düşmanlarından intikam almıştır. Aynısını senin düşmanlarına da yapacaktır. Bir âyet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurur: *"Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar yalanlamalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti..."* (En'âm: 34)

Bu âyet-i kerime gösteriyor ki insanların birbirlerine karşı dillerini kes-

22- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde *Fezâilu'l-Kur'ân* bölümünde rivayet eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/462. Hadisin senedinde zaaf vardır.

mek hikmetten değildir. Görüldüğü üzere Allah Teâlâ insanların dilini kendi zâtı hakkında ileri geri konuşmaktan alıkoymamıştır, hatta Allah Teâlâ hakkında onlar O'nun karısı, çocuğu vardır gibi ve benzeri ifadeler kullanmışlardır. Allah hakkında böyle söylerlerse diğer peygamberler, Rasûller, Allah dostları ve ona yakın veliler hakkında neler söyleyebileceklerini hesap etmek gayet kolaydır.

وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ
ءَايَٰتُهُۥٓ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هُدًى وَشِفَآءٌ ۖ وَٱلَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ
مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ
فِيهِ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ
مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ
وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

44. Eğer Biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık diyeceklerdi ki: "Âyetleri tafsilâtlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (Kitap) olur mu?" De ki: "O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince onların kulaklarında bir ağırlık vardır. O (Kur'an), bunlara karşı bir körlüktür. (Sanki) onlar uzak bir yerden çağrılıyorlardır."

45. Andolsun Biz Musa'ya Kitabı verdik. Onda da ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı aralarında

derhal hükmedilirdi. Onlar, onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

46. Kim iyi bir iş yaparsa bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.

44. «Eğer Biz onu», zikri **«yabancı dilden bir Kur'an»** yabancıların dilinde yazılmış, onların anlayabileceği bir Kur'an **«kılsaydık»** Kureyş kâfirleri **«diyeceklerdi ki: 'Âyetleri tafsilâtlı şekilde açıklanmalı değil miydi?»** Âyetleri tercüman olmaksızın bizim anlayacağımız bir dilde açıklanmalı değil miydi?

Âyet metninde yer alan "*â'cemî*", Arap bile olsa kendi diliyle maksadını fasih bir biçimde dile getiremeyen kişi demektir. Burada "*â'cemî*" kelimesi yabancıların dilinde tertip edilmiş söz demektir. Böyle bir söz Araplar tarafından anlaşılmayan bir sözdür. Âyetteki bu ifade Kureyşin sırf inat olsun diye "Kur'an yabancıların dilinde indirilmeli değil miydi" şeklindeki sözlerine cevap teşkil etmektedir. Burada yer alan "*levlâ*" harfi, teşvik harfidir. Teşvik ifade eden harf -burada olduğu gibi- dili geçmiş zamanlı fiilin başına geldiğinde herhangi bir fiilin yapılmaması dolayısıyla kınamayı ve azarlamayı ifade eder.

«Arab'a yabancı dilden (Kitap) olur mu?'» Âyetin mânâsı; eğer Biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık hoş görmeyecekler ve yabancı dille bir söz, Arap kavmine nasıl gönderilir? diyeceklerdi ve bu durum onların daha çok yalanlamalarına yol açacaktı. İndirilen Kitabın tamamını yabancı dilden kılsaydık bunun âyetleri ayrılmalı değil miydi, bir kısmı yabancıların anlaması için yabancı dilde, bir kısmı da Arapların anlaması için Arapça olarak ayrılmalı değil miydi diyeceklerdir, demektir. Bundan maksat, Allah'ın âyetleri onlara hangi şekilde gelirse gelsin mutlaka inatlarından dolayı takılacakları bir nokta bulacaklardır. Çünkü onlar hakkı aramıyorlar, onlar sadece heva ve heveslerine uyuyorlar, demektir.

«De ki: 'O,» zikir yani Kur'an **«inananlar için doğru yolu gösteren»**, onlara hakkı işaret eden **«bir kılavuzdur ve»** gönüllerdeki şek ve şüpheye **«şifadır,»** ya da gönül darlığına şifadır. Çünkü Kur'an'da, okunmak suretiyle faydalanma, üzerinde düşünerek lezzet alma vardır. Ya da Kur'an, içinde bulunan hoş vaadler dolayısıyla kalplere şifadır.

«İnanmayanlara gelince onların kulaklarında bir ağırlık» ve sağırlık **«vardır. O»** Kur'an, **«bunlara»**, inatçı kâfirlere **«karşı bir körlüktür.»** Bunun sebebi onların Kur'an'ı dinlemeye karşı sağır gibi davranmalarından, kendilerine göstermiş olduğu âyetlere kör tavrı almalarındandır. **«(Sanki) onlar»**, bu uzak kalanlar ve hakka karşı sağır, müşahede ettikleri apaçık âyetlere karşı kör gibi davrananlar **«uzak bir yerden çağrılıyorlardır.'»** Bu ifade onların Kur'an'ı kabul etmemelerini ve dinlememelerini canlandıran bir ifadedir. Burada onlar uzak mesafeden kendisine çağrılan ve bağrılan bir kişi gibi canlandırılmışlardır. Bu kişi öyle bir yerdedir ki onun bulunduğu yerdeki kimse o çağırıyı hemen hemen hiç duymaz.

Dahhâk bu âyeti şöyle tefsir eder: "Kıyamet günü onlara uzak bir mekândan en çirkin isimleriyle çağrılır. Bir başka ifadeyle onlara: Ey fâsık, ey münafık, diye hitap olunur ve bu onları azarlamak ve aşağılamak için en şiddetli bir ifade olur."

45. «Andolsun Biz Musa'ya Kitabı verdik. Onda da ayrılığa düşüldü.» Yani Allah'a andolsun ki Biz ona Tevrat'ı verdik, onun hakkında ihtilâfa düşüldü. Tevrat'ı tasdik edenler olduğu gibi yalanlayanlar oldu. İşte sana vermiş olduğumuz Kur'an hakkında senin kavminin tutumu da böyledir. Aralarında Kur'an'a inanan vardır, inanmayan mevcuttur. Kitaplar hakkındaki bu ihtilâf sadece senin kavmine mahsus olmayıp eski bir âdettir. Bu ifade Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmek için getirilmiştir.

«Eğer Rabbinden» yalanlayan senin ümmetin hakkında **«bir söz»** onların azabının tehir edileceğine ve aralarındaki hükmün kıyamet günü verileceğine dair vaad **«geçmiş olmasaydı aralarında»** dünyada geçmiş ümmetlerin inkârcılarına yapıldığı gibi bu yalanlayanların kökü kazınacak diye **«derhal hükmedilirdi.»** Nitekim Yüce Allah bu ümmetin cezasının tehir edileceğine dair şöyle buyurur: *"Bilakis kıyamet onlara vaadedilen asıl saattir..."* (Kamer: 46) Bir başka âyet-i kerime ise şöyledir: *"Eğer Allah insanları zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor..."* (Nahl: 61)

İnkârcıların dünyada cezalarının hemen verilmemesi, ya yukarıda işaret olunduğu gibi bu konudaki bir vaadden dolayıdır, ya da onların köklerinin kazınmamasının sebebi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rahmet peygamberi olmasındandır. Çünkü Mekke, peygamberlerin ve rasûllerin hicret yatağı, mukarreb meleklerin indikleri yerdir. Eğer böyle bir yerde inkârcıların kökü hemen kazınsaydı

orası Âd ve Semûd kavminin diyarı gibi olurdu ve insanların kalplerinin hoşlanmadığı bir belde haline gelirdi. Oysa İbrahim (a.s.) Mekke hakkında şöyle duâ etmiştir: "*...Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl...*" (İbrahim: 37) İşte bu mübarek ve güvenli haremin kötülerin köklerinin kazındığı bir yer olmaması ve onları gazabının sonuçlarından koruması Yüce Allah'ın hikmetinin bir gereğidir.

«**Onlar**,» senin kavminin kâfirleri, «**onun**», Kur'an'ın «**hakkında derin bir şüphe**», huzursuzluk doğuran ve kuşkuya düşüren bir şüphe «**içindedirler.**»

46. «**Kim**» kitaplara iman ederek ve onların gereğine göre amel ederek «**iyi bir iş yaparsa bu kendi lehinedir.**» Bu ameli ya da amelinden doğacak fayda başkasına değil, kendi nefsinedir. «**Kim de kötülük yaparsa**» onun zararı başkasına değil onun «**kendi aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.**» Ki onlara yapmaması gereken şeyi yapsın. Tam tersine O, âdildir, ihsan sahibidir. Herkese ameline göre karşılık verir. Bir başka ifadeyle O, zulmetmekten münezzehtir. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "*...Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.*" (Kehf: 49) Bir kudsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: "*Ben kendime zulmü haram kıldım, o halde siz de birbirinize zulmetmeyiniz.*" [23] Zulüm, başkasının mülkünde tasarruf etmek demektir, ya da zulüm, düşmanlıkta haddi aşmak demektir. Bu da Allah hakkında muhaldir. Çünkü bütün âlem Yüce Allah'ın zaten mülküdür. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah şöyle buyurur: "*Herhangi bir kimse zalimin zalim olduğunu bile bile ona yardım etmek üzere kendisiyle birlikte yürürse İslâmdan çıkar.*"[24] "İslâmdan çıkar" sözünden maksat, dinden irtidad (dönmek) değildir. Asıl çıkmaktan maksat, Allah'a ve O'nun Peygamberine itaat etmemek demektir. Bunun bir örneği de "*Aldatan bizden değildir,*" hadis-i şerifidir.

Aklı başında olan kimseye düşen, daima amel-i salih işlemeye koşmaktır. Özellikle zulmün ve fesadın yayıldığı, heva ve hevesin ruhlara ve nefislere baskın geldiği zamanda. Çünkü böyle zamanlarda hak üzere daim olmak daha efdal ve daha büyüktür.

23-Bu hadisi Müslim *Sahih*'inde şu lâfızla rivayet eder: *"Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım. Onu aranızda da haram ettim, o halde birbirinize zulmetmeyiniz..."*

24-Bu hadisi Taberânî *el-Kebîr*'inde Evs b. Şurahbil'den rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/241.

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَمَا
تَخْرُجُ مِن ثَمَرَاتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ
إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِي قَالُوا آذَنَّاكَ مَا مِنَّا
مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَدْعُونَ مِن قَبْلُ وَظَنُّوا
مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾

47. Kıyamet gününün bilgisi O'na havale edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve kabuğunu yarıp çıkamaz. Hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz. Allah onlara: "Ortaklarım nerede?" diye seslendiği gün: "(Buna dair) bizden hiçbir şahit olmadığını sana arzederiz" derler.

48. Böylece önceden yalvarıp durdukları onlardan uzaklaşmıştır. Kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.

47. «Kıyamet gününün», kıyametin vaktinin **«bilgisi»** başkasına değil sadece **«O'na havale edilir.»** Çünkü o vakti Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Kıyamet geldiği zaman iyi amel işleyenle kötülük yapan arasında hükmünü vererek birini cennete, diğerini cehenneme koyar.

«O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve kabuğunu yarıp çıkamaz. Hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz.» Burada yer alan "*ekmâm*", meyvenin yarılmadan önceki kabuğu demektir. Bazılarına göre ceviz, badem, fıstık ve benzeri meyvelerin dış kabuğu demektir. Kelime, "kim" kelimesinin çoğulu olup meyveyi örten dış zarı ve kabuğu demektir. İnsanın elini kapatıp örten

gömlek ve benzeri şeyin koluna da "kümm" denir. Burada, meyvenin kabuğundan çıkması, herhangi bir kadının hamile kalması ve çocuğunu dünyaya getirmesi gibi hiçbir olay yoktur ki, Allah'ın her şeyi kuşatan ilmi, bu olayla birlikte bulunmasın. Allah'ın kuşatıcı ilmi, o olaya nasıl belirmişse, bu olay o şekilde meydana gelir. O, meyvenin kabuğundan çıkacağı anı, sayısını ve ne zaman olgunlaşacağını veya olgunlaşmadan bozulup çürüyeceğini, kadının hamile kaldığı vakti, hamilelik günlerinin sayısını, saatlerini, karnındaki yavrunun durumunu, organlarının eksik veya tam olacağını, erkek veya dişi, güzel veya çirkin olacağını ve bunun dışında başka özellikleri bilir. Çocuğun dünyaya geleceği zamanı ve buna ilişkin öteki ayrıntıları da bilir. Bir başka ifadeyle Allah Teâlâ kıyametin ne zaman kopacağını bilir. Herhangi bir kimseye kıyametin vakti sorulduğunda, bunun ilmini Allah'a havale etmeli ve Allah bilir, demelidir. Nitekim meyveye, bitkiye ve başka şeylere dair gelecek olayların bütün bilgisi, Allah'a havale olunur.

Rivayete göre Mansur Devânikî ömrünün ne kadar olacağı meselesi üzerinde kafa yormaya başlar. Bir gece rüyasında bir şahıs görür. Bu şahıs elini denizden çıkarmış, ona beş parmağıyla işaret etmektedir. Mansur bu rüyasını âlimlere danışır. Ona ömründen ya beş yıl, ya beş ay kaldığını söylerler, ya da başka bir tevilde bulunurlar. Ebû Hanife ise der ki: "Bu rüyanın tabiri, Mefâtîhu'l-ğayb (bilinmezlerin anahtarı) beştir. Bunları Allah'tan başkası bilmez. Eğer sen bunları öğrenmek istersen öğrenmen mümkün değildir. Ebû Hanife bu görüşünü Rasûlüllah (s.a.v.)'ın *"Mefâtîhu'l-ğayb beştir"* sözünden almıştır ve sonra şu âyet-i kerimeyi okur: *"Kıyamet vakti hakkındaki bilgi ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez..."* (Lokman: 34) [25]

Bu noktadan kıyametin ne zaman kopacağını bilmekle meyvelerin çıkmasına dair bilginin neden birarada ifade edildiği ortaya çıkmış oldu. Çünkü meyvelerin çıkması yağmurların yağdırılması olayına dahildir. Zira yağmurla ve rüzgârlarla bitkiler biterler ve meyveler ortaya çıkarlar.

25- Hadisi Buhârî ve Ahmed b. Hanbel şu lâfızlarla rivayet ederler: *"Mefâtîhu'l-ğaybı (gaybın anahtarları) Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Hiç kimse yarın olacak olanı bilemez, ancak Allah bilir. Hiç kimse rahimlerde olanı bilemez, sadece Allah bilir. Yine hiç kimse kıyametin ne zaman kopacağını bilemez, sadece Allah bilir. Hiçbir kişi nerede öleceğini bilemez, ancak Allah bilir. Hiçbir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez, sadece Allah bilir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/137.

Ey Muhammed! Kavmine hatırlat **«Allah onlara:»** Sizin iddianıza göre: **«'Ortaklarım nerede?' diye seslendiği gün:»** Bir başka âyette onların bu temelsiz iddialarına şöyle değinilmektedir: "*...Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?*" (Kasas: 62) Onlar **«'(Buna dair) bizden hiç-bir şahit olmadığını sana arzederiz' derler.»** Sana haber verir, bildiririz çünkü bizler durumu gördüğümüzde onlardan uzaklaştık, diye cevap verirler. Allah Teâlâ'nın kendisine ortak koşulanları sorması azarlama içindir. Burada yer alan "*şehîd*" kelimesi, "*şehadet*" mastarından türemedir.

48. «Böylece önceden yalvarıp durdukları onlardan uzaklaşmıştır. » Yani böylece müşriklerden dünyada iken ibadet ettikleri ilâhları uzaklaşmış-tır, ya da onların faydasızlığı ortaya çıkmıştır. Artık onların ortada olmasıyla gözönünde olmaması bir hale gelmiştir.

«Kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.» Burada yer alan "*mahîs*" kaçacak yer anlamınadır.

لَا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَـٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ وَإِن
مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَـٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ
بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَـٰذَا لِى وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً
وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّىٓ إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
بِمَا عَمِلُوا۟ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا
عَلَى ٱلْإِنسَـٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ

عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِ
مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾

49. İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir şer dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülüverir.

50. Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan sonra Biz ona katımızdan bir rahmet tattırırsak: "Bu benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve muhakkak onlara ağır azaptan tattıracağız.

51. İnsana bir nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve yan çizer, fakat ona bir şer dokunduğu zaman da artık o, geniş bir duâ sahibidir.

52. De ki: "Bana haber veriniz, eğer o Allah tarafından ise siz de onu inkâr etmişseniz o zaman uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim vardır?"

49. «İnsan hayır istemekten», nimette genişlik talep etmekten, geçim sebeplerinde bolluk istemekten **«usanmaz.»** Âyetin mânâsı; insanoğlu kendisine hayır gelirken buna bir sınır koyup da ondan daha fazlasını istememezlik etmez. Asla onu talep etmekten bıkıp usanmaz.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki, insanoğlu hayır talep etme karakteri üzerine yaratılmıştır. Bu konuda ona usanma diye bir şey gelmez. Bu vasıf insan cinsine ait bir vasıf olup onların fertlerinin ekserisinin vasfıdır. Çünkü Allah'ın rahmetinden ümitsizlik ancak kâfirin yapacağı bir iştir ve Yüce Allah onu açıkça ifade edecektir.

«Fakat kendisine bir şer» zorluk ve sıkıntı **«dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülüverir.»** Allah'ın ihsanından ve rahmetinden aşırı biçimde ümidini keser. "*Kanûd*" aşırı bir ümitsizlik demektir. Böyle bir ümitsizlik

içinde olanın hal ve durumundan belli olur. Kişi zayıflar ve bitkin hale gelir.

50. «Andolsun ki kendisine dokunan bir zarardan sonra Biz ona» hastalıktan ve sıkıntıdan kurtarmak gibi **«katımızdan bir rahmet»** sıhhat ve geçim bolluğu **«tattırırsak: 'Bu benim hakkımdır,»** bu hayır bana, kendimde bulunan bir fazilet ve üstünlükten dolayı hak ettiğim için gelmiştir. Bunlar ebediyyen benim elimden çıkıp gidecek değildir. O, böyle söyler. Allah Teâlâ'nın o nimeti, kendisine şükür mü edecek, yoksa nankörlükte mi bulunacak diye denemek için verdiğini bilmez ve yine Allah isterse onu artık vermeyeceğinden gafil olur. Muhammed'in iddia ettiği gibi **«kıyametin kopacağını sanmıyorum,»** kıyametin kopması ve benim dirilmem gerçek olsa bile bu taktirde **«Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır' der.»** Yani kıyamet kopsa ve ben yeniden dirilsem bile yine kendim lâyık olduğum için iyi bir halde olurum. Ben inanıyorum ki, dünyada bana verilen nimetler, onlara lâyık olduğumdandır, âhiret nimetleri de böyledir. Çünkü âhirette bu nimetlerin veriliş sebebi yine mevcuttur.

Bazı müfessirler: *"Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır,* cümlesindeki *"daha güzel şey"* ifadesini cennet olarak tefsir etmişlerdir ve bunu söyleyen kişi alay olsun diye söylemektedir," demişlerdir.

«Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz» onların amellerini gerçek biçimleriyle ortaya çıkardığımız zaman bunların gerçek yüzünü onlara bildireceğiz ve onlar bu amellerin çirkin amel olduğunu ve bunların zillet doğuracağını yoksa kişinin ikram görmesine sebep olacak güzel ameller olmadığını göreceklerdir **«ve muhakkak onlara»** mahiyetini hiç kimsenin bilemeyeceği ve hiç kimsenin asla kurtulamayacağı **«ağır azaptan tattıracağız.»** Bu azap o kadar ağır bir azaptır ki onları dört bir taraflarından kuşatır. Bu kimse, dünyada iken Allah'ın rahmetinden kovulma ve uzaklaşma azabı ile azap görüyordu. Fakat azabın tadını ve elemini almadığından Allah Teâlâ, gaflet uykusundan uyandıktan sonra yani öldükten sonra ona azabın tadını tattıracaktır. Nitekim dünya hayatının bir uykudan ibaret olduğunu Hz. Ali (kerremallahu vecheh) şöyle ifade eder: "İnsanlar dünyada uykudadırlar, öldüklerinde uyanacaklardır."

Bu âyet-i kerimede şöyle denmiş olmaktadır: O kâfirlerin Allah'tan ikram ve izzet göreceklerine dair itikadlarına ve inançlarına bedel olarak andol-

sun ki Biz onlara alçaltıcı büyük bir azap tattıracağız. Buradaki azap kelimesinin büyüklük ile vasıflanması azap görecek olan kimsenin bedeninin büyüklüğünden dolayı demek de mümkündür.

51. «İnsana bir nimet verdiğimiz zaman» o nimetin verilmesine şükretmekten **«yüz çevirir»** bu da kâfirin azgınlığının bir başka çeşididir. Allah Teâlâ ona bir nimet verdiğinde sanki daha önce hiçbir sıkıntıyla karşılaşmamış gibi bu nimet onu şımartır ve azdırır. Artık o, nimeti vereni unutur ve O'nun nimetine şükrü terketmek suretiyle nankörlük eder **«ve yan çizer,»** yani bir yanıyla değil, bütün benliğiyle şükürden uzaklaşır. Kibirlenmekten ve böbürlenmekten dolayı şükre ve itaate asla meyletmez.

«Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da» yani şükürden yüzçeviren ve kibirlenen insana belâ ve sıkıntı gibi bir şer dokunduğu zaman **«artık o, geniş bir duâ sahibidir.»** Artık o çok duâ eder durur.

52. «De ki: 'Bana haber veriniz, eğer o» Kur'an **«Allah tarafından ise siz de onu»** düşünmeden, delillerini araştırmadan, iman etmeyi gerektiren birçok deliller varolduğu halde **«inkâr etmişseniz o zaman uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim vardır?'»** Sizden daha sapık kim vardır? Çünkü Allah'ın katından indirilmiş olan bir şeyi bu öncekilerin hikâyeleridir, mitolojileridir gibi sözler söyleyerek ve benzeri iftiralar atarak inkâr eden kimse, Allah'a düşman olmuştur. Bir başka ifadeyle bu kimse Allah'ın düşmanı ve O'na muhaliftir. Hem de barışmamacasına uzak bir muhalif, dostluktan tamamen ayrı bir düşmandır. Kuşkusuz böyle olan bir kimse son derece sapıktır.

Bu âyet-i kerimede işaret olunuyor ki, kulun başına gelen bütün belâlar, sıkıntılar, zararlar ve sevinçler Allah katındandır. Eğer kul bunları teslimiyet ve hoşnutlukla kabul eder, sıkıntı ve rahatlıkta, bollukta ve darlıkta mevlâsına şükrederek sabrederse işte bu kişi Allah'a yakın olan hidayete ermişlerden olur. Buna karşılık bu belâları inkârla ve bana yardım edilmedi diye sabırsızlıkla karşılarsa bu da Allah'tan uzaklaştırılmış, yolunu şaşırmış bedbahtlardan olur. Nasıl ki ateş, odundan hiçbir parçayı geri bırakmaz, yakar kül ederse belâlar da vücuda zarar veren hiçbir şeyi geride bırakmaz.

Aklı başında olan bir kimse, acaba dünyada rahatlığı nasıl umabilir? Dünya sıkıntı yurdudur, bir haberde *"Dünya mü'minin hapishanesidir,"* denmiştir. Mü'min dünyada rahat edemez. Dünya hayatı azlıktan veya bir hastalıktan ya da zilletten uzak değildir. İnsanın en büyük rahatı âhirettedir. Kâfir dünyada ve âhirette kaybetmiştir. Kula düşen, doğru yol üzere yürümek, aya-

ğının kaymasından ve Allah Teâlâ'nın mekrinden her zaman korkmaktır.

سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ
وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ
أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن
لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌ ﴿٥٤﴾

53. Onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?

54. Dikkat edin. Onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi kuşatmıştır.

53. «**Onlara**», Kureyş kâfirlerine «**ufuklarda ve kendi nefislerinde**» Kur'an'ın hakikatine ve Allah katından indirildiğine dair «**âyetlerimizi göstereceğiz ki onun**», Kur'an'ın veya Allah'ın, ya da tevhidin «**gerçek olduğu onlara iyice belli olsun.**» Açık ve seçik bir biçimde ortaya çıksın. Çünkü bu Kur'an şeriklerin ve ortakların yanından değil, Rahmanın katından indirilmiş hak bir kitaptır.

Âyet-i kerimede yer alan "*âfâk*,", "ufuk" kelimesinin çoğuludur. Âfâk, insanın dışındaki dış âleme denir. Âfâk denince bunun içine en küçük maddeden, arşa kadar bütün nesneler girerler. "*Enfüs*" ise, insanın küçük âlem olan iç âlemidir ve bu küçük âlem her bir insanın kendi içinde mevcuttur. Âfâka dair âyetlerden maksat, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onlara haber verdiği ileride olacak olan Bizanslıların birkaç yıl içinde Acemlere galip geleceği gibi haberlerdir ve yine tarihçilerin tespit ettiği biçime uygun olarak geçmiş milletlerin başına gelen belâlardır. Bu olayları tarih kitapları kaydetmektedir ama

Rasûlüllah (s.a.v.) ümmî olup okumamış, yazmamış ve hiç kimseden ilim öğrenmemiştir. Allah Teâlâ'nın Rasûlüllah'a ve halifelerine bahşetmiş olduğu fetihler dünyanın her bir yanını ele geçirme, doğuda ve batıdaki beldeleri istila etme, harikulâde bir olaydır. Çünkü böylesi bir fetih ve galibiyet onlardan önce yeryüzünde bulunan hiçkimseye nasip olmamıştır.

*"Nefislerindeki âyet"*e gelince, Mekkelilerin arasında meydana çıkan kıtlık, korkudur. Bedir savaşı günü başlarına gelen yenilgi fetih günü uğradıkları katl ve mağlubiyettir. Mekke'nin Rasûlüllah (s.a.v.)'dan önce herhangi bir kimse tarafından fethedildiği haberi bize ulaşmamıştır ve yine Mekkelilerin öldürüldüklerini ve esir alındıklarını da duymuş değiliz.

"Ufuklarda âyetlerimiz" ifadesi hakkında bazı müfessirler, göklerde ve yeryüzünde bulunan güneş, ay, yıldızlar ve bunların sebep olduğu gece, gündüz, ışık, gölge, bitkiler, ağaçlar ve nehirlerdir, demişlerdir.

"Nefislerindeki âyetler" ise; Allah Teâlâ'nın insan vücudundaki çok hassas sanatı, göz kamaştırıcı hikmetidir. Ayrıca rahimlerin karanlıklarındaki ceninin yaratılması, acaip organların meydana gelmesi ve birbiriyle birleşmesi de nefislerdeki delillerdendir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "*Kendi nefislerinizde de öyle, görmüyor musunuz?*" (Zâriyât: 21)

Ufuklarda ve insanın nefsindeki bu âyetler daha önce meydana geldiği halde âyetin başında gelecek zaman ifade eden *"sîn"* harfinin getirilmesi, Allah Teâlâ'nın bu âyetleri insanlara peyderpey göstereceğinden ve bunların iç yüzleri hakkında onlara gün be gün daha fazla bilgi vereceğindendir. [26]

«Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?» Rabbinin, Kur'an'ın hakikatini beyan eden vaadettiği âyetleri göstermesi onlara yetmez mi? Allahu Teâlâ'nın bütün eşyaya şahit olduğu onlara yetmiyor mu? Bu cümle onları

26- Günümüzde Allah Teâlâ bu söz konusu acaip ve garip olaylara dair bazı gerçekleri ortaya çıkarmıştır. Meselâ insanoğlunun uzay araçları vasıtasıyla yerkürenin etrafında dönmesi, aya gitmesi gibi. Ve yine Yüce Allah'ın kâinatın esrarına dair yıldızların birtakım meziyet ve özelliklerini, güneş ve ayın tutulmasını bildirmesi gibi. Denizlerin diplerinde bulunan acaip şeyler ve sırlar insana verilmiştir. Meselâ yerkürenin bütün köşelerinde ve beldelerinde olan olaylar televizyon ve uydular vasıtasıyla seyredilebilmektedir. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın insana bilgi vermesi sayesinde olmuştur. Bu bilgi Yüce Allah'ın mahlûkatının gözleri önüne serdiği acaip ve garip olayların sadece bir parçasıdır ve bunlar bu engin kâinat denizinin yüzünde bazı parçalardır. Allah Teâlâ gözalıcı âyetlerine dair onlara daha fazlasını gösterecektir. Bu âyetler Yüce Allah'ın şu ifadesini doğrular niteliktedir: "*Onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu onlara iyice belli olsun.*"

azarlamak için getirilmiş yeni bir cümledir. Burada Allah Teâlâ onları Kur'an hakkındaki tereddütlerinden, Kur'an'ın gerçek olduğuna dair inatla delil istemelerinden Allah Teâlâ'nın verdiği haberlerle yetinmemelerinden dolayı onları azarlamakta ve Rabbinin verdiği haber onlara yetmiyor mu diye onları kınamaktadır.

54. «Dikkat edin. Onlar» Mekke kâfirleri dirilerek ceza görmek için **«Rablerine kavuşma konusunda»** büyük ve şiddetli **«şüphe içindedirler.»** Çünkü onlar ölülerin vücutları parça parça, azaları ve organları darmadağın olduktan sonra yeniden dirileceklerini uzak bir ihtimal olarak görüyorlardı.

«Bilesiniz ki O, her şeyi kuşatmıştır.» Burada yer alan "*ihâta*", bir şeyi kemaliyle idrak etmek, kavramak demektir. Buna göre âyet-i kerimede denmiş oluyor ki; bilesiniz ki O, bütün her şeyi toptan ve en ince ayrıntısına kadar, zahirini ve batınını bilmektedir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz ve O, kâfirleri inkârlarına ve kuşkularına karşılık hiç şüphesiz cezalandıracaktır.

Allah'ın yardımıyla Fussılet Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

ŞÛRÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 53 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ٱللَّهُ
ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣﴾ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ
ٱلْعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ ۚ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ
إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥﴾

1-2. Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf.

3. Azîz ve hakîm olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.

4. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur, O yücedir, uludur.

5. Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak. Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

1-2. «Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf.» Bu iki blok harf grubu (Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf.) sûrenin ismidir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinin yazılışı esnasında araları açılmış ve bunlar, (Hâ. Mîm.) birinci âyet, (Ayn. Sîn. Kâf.) ikinci âyet sayılmışlardır. Oysa "Kâf. Hâ. Yâ. Ayn. Sâd.", "Elif. Lâm. Mîm. Sâd.", "Elif. Lâm. Mîm. Râ." âyetlerinde durum böyle değildir. Çünkü bu üç âyet grubu da bir âyettirler.

3. «Azîz ve hakîm olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.» Yani bu sûredeki manalar gibi azîz ve hakîm olan Allah, diğer sûrelerde de sana vahyeder, senden önceki peygamberlere de kendi kitaplarında vahyeder. Seninle önceki peygamberler arasındaki benzerlik noktası tevhid prensibine davet ve insanlara hakkı göstermek, hem bu dünyada ve hem de öbür âlemde onların yararlarına olan şeyi göstermektir. Âyeti bu şekilde anlamak mümkün olduğu gibi şu şekilde anlamak da mümkündür. Bu sûrenin vahyedilişi gibi azîz ve hakîm olan Allah, sana diğer sûreleri ve öteki peygamberlere kendi kitaplarını da aynı şekilde vahyeder, yoksa başka bir vahiy şekli tercih etmez. Bu durumda Hz. Peygamber ile öteki peygamberler arasındaki benzerlik vahyin melek vasıtasıyla gelmiş olmasıdır. Âyet-i kerimenin metninde vahyetme fiili şimdiki zaman kipiyle ifade edilmiştir. Oysa söylenmesi gereken dili geçmiş zaman idi. Çünkü Hz. Peygamber'den öncekilere vahiy geçmişte kalmıştır. O halde bunun zorunlu sonucu olarak dili geçmiş zaman kipi kullanılmalı idi. Ancak şimdiki zaman kipinin kullanılması vahyin sürdüğüne ve zaman zaman yenilendiğine delâlet etme ve o vahyin aynısının yapılmasının, Yüce Allah'ın âdeti olduğunu vurgulamaktır.

4. «Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur.» Ulvî ve süflî âlemde neler varsa bunların yaratılması, mülkiyet hakkı ve bilgisi Allahu Teâlâ'ya mahsustur.

«O» şanı **«yücedir, uludur.»** Mülkü, kudreti ve hikmeti uludur. Ya da O, insanların akıllarının alamayacağı şekilde yücedir. Çünkü O'nun zâtı gibi hiçbir zât, sıfatları gibi hiçbir sıfat, ismi gibi hiçbir isim, fiili gibi hiçbir fiil yoktur. O, o kadar uludur ki kendisinden başka her şeyin vasfı, adı anılınca çok küçük kalır. Bütün kullardan, peygamberlerden ve onlara varis olan âlimlerden uludur ve yücedir.

5. «Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak.» Allah'ın azametinden, O'ndan korkularından ve tazimlerinden neredeyse gökler çatlayacak. Bu husus şu âyet-i kerimede de dile getirilmiştir: *"Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa*

indirseydik muhakkak ki onu Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün..." (Haşr: 21) "*Yukarılarından*" ifadesi, göklerin çatlama noktasının o göklerin yukarısı cihetinden başlayarak onun altındaki tabakalara doğru devam etmesini ifade eder. Burada söz konusu ifadenin özellikle getirilmesi mûcizelerin en büyüğünün ve Allahu Teâlâ'nın azametine, celâline en çok delâlet eden mûcizenin gösterilen o yönden geliyor olmasından dolayıdır. O büyük mûcizeler arştan, kürsîden, arşın etrafında tesbih, tahmîd, tekbir ve tehlilde bulunan meleklerin saflarından gelmektedir ve ayrıca o yönden mahiyetini ancak Allahu Teâlâ'nın bildiği O'nun en büyük hükümranlığının izleri oradadır. Uygun olanı göklerin çatlamasının önce göklerin en yukarısından başlayarak bu yönden olmasıdır. Sonra semalar peşpeşe çatlaya çatlaya en aşağı tabakaya sıranın gelmesi gökte ne kadar sema varsa hepsinin birbirinin üstüne düşmesidir.

Bazı âlimlere göre âyetin manası; gökler müşriklerin Yüce Allah'ın oğlu olduğu iddialarından dolayı neredeyse çatlayacaktır. Bu yaklaşımı Meryem sûresindeki şu âyet-i kerime desteklemektedir: "*Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir. Rahmân'a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden.*" (Meryem: 90-91)

Yukarıdaki âyette özellikle göklerin çatlayacağının ifade edilmesi, semaların alt tabakadan itibaren de haydi haydi çatlayacağına işaret etmek içindir. Çünkü yeryüzünde müşriklerin ağızlarından çıkan Yüce Allah'a çirkin saldırı semaları yukarıdan çatlattığına göre, bunları en alt tabakadan da haydi haydi çatlatır.

Bazı âlimlere göre semanın yukarıdan çatlaması oradan azabın inmesi içindir.

«Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar» Allahu Teâlâ'yı kendisine lâyık olmayan şirkten, çocuk isnadından ve diğer cisimlerin sıfatlarından hamdederek tenzih ediyorlar **«ve yerdekiler için»** mü'minlere şefaat için **«mağfiret diliyorlar.»** Bu tefsiri "*Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler, mü'minlerin de bağışlanmasını isterler...*" (Mü'min: 7) âyet-i kerimesi desteklemektedir. Bu sûrenin anlamı mutlak olan bu âyeti, Mü'min sûresindeki mukayyed olan âyete hamledilir, bir başka ifadeyle o âyetin manası gibi anlaşılır. Ya da mü'min ve kâfir için bağışlanmalarına yol açacak şefaat, ilham ve tâata yaklaştıracak vesileleri hazırlama gibi bağışlanmalarına vesile olacak

çabayı göstererek onlar için mağfiret diliyorlar. Kâfirin iman etmesine, fasıkın tevbe etmesine tamah ederek cezalarının geri ertelenmesi duâsında bulunuyorlar. Bu yaklaşım meleklerin bir başka yönden kâfirlere lânet etmesiyle çelişmez. Nitekim meleklerin kâfirlere lânet ettiklerini Bakara sûresinin şu âyetinde görmekteyiz: "*(Âyetlerimizi) inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir.*" (Bakara: 161) Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Orada dört parmak büyüklüğünde bir yer yoktur ki bir melek alnını koyup Allah'a secde etmiş olmasın.*" [1] Onlar, Rablerine hamd ederler ve yerdekiler için mağfiret dilerler. Bu ifade gösteriyor ki âyet-i kerimede meleklerden maksat, bütün semalardaki meleklerin hepsidir.

Mukâtil'e göre bu melekler, hamele-i arş (arşı taşıyan melekler) dir. Mukâtil'in bu tefsiri yaparken dayandığı delil Mü'min Sûresi'nin baş tarafındaki şu âyet-i kerimedir: "*Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler, mü'minlerin de bağışlanmasını isterler.*" (Mü'min: 7)

Bizce Mü'min sûresindeki âyette iman edenler için arşın meleklerinin mağfiret dileyen melek olarak özellikle ifade edilmeleri, diğer meleklerin de mağfiret dilemeleriyle çelişmez. Çünkü bu sûredeki âyet-i kerime bütün melekler hakkında ve onların mağfiret dilemeleri hususunda mutlak bir âyet-i kerimedir.

«İyi bilin ki Allah» kendisine yönelenlerin günahlarını **«çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** Allah Teâlâ onlara cennetini ve yakınlığını nasip edecek kadar rahmet sahibidir. Rahmetiyle Âdemoğullarının bu kadar çok isyanı olmasına rağmen onlar için meleklerine mağfiret dilemelerini emretmektedir. Şirki ve büyük günahları işleyen kâfirlere her ne kadar âhirette azab etmek istese de bu dünyada rızıklarını kesmemekte, sıhhatlerine ve dünyadan faydalanmalarına engel olmamaktadır.

Âcizane diyebiliriz ki: Melekler her ne kadar mü'minler için mağfiret diliyorlarsa da mü'minler de onlara selâm vermektedirler. Namazda her teşehhüdde "esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn" demekteyiz. Çünkü melekler, Yüce Allah'ın kendilerine emrettiğine karşı gelmezler ve kendilerine

1- Bu ifade Buhârî ve Tirmizî'nin tahric ettikleri hadisin bir parçasıdır. Hadis-i şerif şu ifadelerle başlar: "*Eğer sizler benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız...*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/13.

emrolunanı yaparlar. O halde asıl minnet her halükârda Yüce Allah'adır.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ
أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾
وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ
وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ
وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً
وَلَٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ۚ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾ أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۖ فَاللَّهُ هُوَ
الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا
اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ
جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا ۖ
يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ ۚ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾

لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ
إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

6. Allah'tan başka dost edinenleri Allah daima gözetlemektedir. Sen onlara vekil değilsin.

7. Şehirlerin anası ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik. (İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.

8. Allah dileseydi onları bir tek millet yapardı, fakat O, dilediğini rahmetine kavuşturur. Zalimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur.

9. Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Halbuki dost yalnız Allah'tır. O, ölüleri diriltir ve O, her şeye kâdirdir.

10. Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a mahsustur. İşte bu Allah, benim Rabbimdir. O'na dayandım ve O'na yönelirim.

11. O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle sizi çoğaltıyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.

12. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir, dilediğinden de kısar. O, her şeyi bilendir.

6. «Allah'tan başka dost», ortak ve eş **«edinenleri»** ibadet esnasında Allah'ın yanında bunları da ortak koşanları **«Allah daima gözetlemektedir.»** Onların ahvalini ve amellerini gözetlemekte, bunların hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Allahu Teâlâ bütün bunlardan habersiz değildir. Dolayısıyla onla-

ra yaptıklarının karşılığını verecektir. Onların üzerine sadece bir olan Allah Teâlâ gözetçidir.

«Sen onlara vekil değilsin.» Onların işi sana havale edilmiş değildir ki, sen onlardan sorumlu olasın ve onlar yüzünden ceza göresin. Senin bütün vazifen uyarmak ve ahkâmı tebliğ etmektir.

Bu âyet-i kerime işaret ediyor ki hevâ ve hevesine göre amel eden, kasten Allahu Teâlâ'yı bırakan, ya da O'na verdiği ahdini bozan herkes şeytanı kendine dost edinmiştir. Çünkü o, onların emirlerini yerine getirmektedir ve onların fiilleri kendi tabiatlerine uygundur. "*Allah daima onları gözetlemektedir.*" Onların gizli ve aşikâr yaptıkları her hareketi gözetlemektedir. Dilerse onlara azap eder, dilerse bağışlar. Sen onların yaptıkları hareketlere engel olman için kendilerine vekil değilsin.

Akıllı insana gerekli olan Allahu Teâlâ dışında dostlar edinmemektir. Aksine tek başına Allah'ın sevgisi ve dostluğu ile yetinmelidir.

7. «Şehirlerin anası ve onun çevresinde bulunan» Arap **«ları uyarman»**, Mekke halkını eğer inkâra devam ederlerse Allah'ın azabıyla korkutman için sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik. Araplar her şeyin aslına ve özüne, âyetin ifadesiyle, "um" (ana) derler. Mekke'ye *"Ummu'l-Kurâ"* (şehirlerin anası) diye isim verilmesi, içinde Beyt-i muazzam ve Makam-ı İbrahim'in bulunmasından dolayı o beldeyi şereflendirmek ve yüceltmek içindir. İkinci bir neden de şu rivayetin varlığıdır: Yeryüzü, Mekke'nin altından itibaren yayılmaya başlamış ve böylece diğer şehirler bir anneye göre kızları gibi Mekke'nin etrafına doğru yayılmışlardır. Burada uyarma görevinin, şehirlerin anası Mekke ve Araplara yapılacağının ifade edilmesi, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Peygamberliğinin herkese genel oluşuna aykırı değildir. Çünkü özel olarak bir şeyi zikretmek ve o şey hakkında hüküm vermek, bunun dışındakiler için o hükmün geçersiz olmasını gerektirmez.

Bazı âlimlere göre *"Mekke'nin çevresi"* nden maksat, bütün yeryüzü halkının tamamıdır.

el-Bağavî âyeti bu şekilde tefsir etmiş ve Mekke'nin çevresinden maksat, yeryüzündeki bütün beldeler ve şehirlerdir, demiştir.

«Ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle», kıyamet günüyle ve o günkü azapla **«onları»** Mekkelileri ve Mekke çevresindekileri **«korkutman**

için sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik.» Yani böylesine parlak, apaçık ve anlaşılan bir vahiy ile Kur'an'ı vahyettik. Ya da sana öyle vahyettik ki, bunda ne senin için, ne de kavmin için bir karışıklık yoktur.

Burada kıyamet gününe *"toplanma günü"* denmesinin nedeni, o günde öncekilerin, sonrakilerin, gök ve yer ehlinin, ruhların ve cesetlerin, amellerin ve bu amelleri yapanların bir araya geleceğinden dolayıdır. *"Asla şüphe olmayan toplanma günü"* ifadesinden maksat, geleceğinde asla şüphe olmayan gün demektir. Bu, öyle bir gündür ki, nefsi ve zâtı asla şüpheli değildir. Çünkü uyarılmış olan ve bundan sonra amel eden kimselerin yaptıklarına mutlaka bir karşılık vermek şarttır. Cennetlik ve cehennemliklere, yaptıklarının karşılığını vermek kaçınılmazdır. Kâfirlerin bugünün geleceği üzerine şüphe duymalarına itibar olunmaz, ya da o gün, toplanma ve biraraya gelme konusunda hiç kuşku yoktur. Çünkü o gün, mutlaka toplanılacak ve bu gerçekleşecektir.

«(İnsanların) bir bölümü cennette,» bunlar mü'minlerdir, **«bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.»** Bunlar da kâfirlerdir. Burada cehenneme âyetin deyimiyle "*saîr*" denmesi, alevlerinin tutuşmuş olmasından dolayıdır. Bu da onların mahşerde toplanmalarından sonra olacaktır. Çünkü insanlar önce mahşerde toplanacaklar, ardından hesaba çekildikten sonra dağılacaklardır.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.); *"Allahu Teâlâ cennet için yaratıklar yaratmıştır ve bunları, daha babalarının sulbünde iken cennet için yaratmıştır,"* buyurmaktadır. [2]

Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.) naklediyor: "Birgün Rasûlüllah (s.a.v.) elinde iki kitap olduğu halde bizim yanımıza çıktı. -Bir rivayete göre Rasûlüllah iki avcunu kapatmış ve yanında iki kitap olduğu halde çıkageldi.- *'Bu iki kitabın ne kitabı olduğunu biliyor musunuz?'* diye sordu. Bizler: Hayır yâ Rasûlüllah deyince Rasûlüllah sağ elindeki kitap için: *'Bu, âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır. İçinde cennetliklerin, onların babalarının ve kabilelerinin ismi vardır. Bu isimlerden sonra cennetliklerin tamamı bu kitapta en son ferdine kadar yazılmıştır. Artık bunlara bir tek şahıs asla eklen-*

2- Hadisi Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî Hz. Âişe'den rivayet ederler. Hadisin bir de hikâyesi vardır. Bu hikâye Hz. Âişe'den şöyle rivayet olunur: Bir çocuk vefat etmişti. Dedim ki: "Bu çocuk için ne iyi bir durum. Şimdi o, cennet serçelerinden bir serçedir. Bunun üzerine Rasûlüllah; *"Yâ Âişe! Allahu Teâlâ cennet için insanlar yaratmıştır. Onları daha babalarının sulbünde iken yaratmıştır..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/121.

mez ve eksiltilmez.' Sonra sol elindeki kitap için: *'Bu da âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır. İçinde cehennemliklerin, onların babalarının ve kabilelerinin ismi vardır. Ardından da en son ferde kadar bütün cehennemlikler yazılıdır. Artık bunların arasına da ne bir ekleme, ne de bir eksiltme yapılmaz'* buyurdu. Sahabîlerden birisi dedi ki: O zaman amel etmenin ne değeri kaldı yâ Rasûlallah? Rasûlüllah: *'Âmel ediniz, doğru yolu gösteriniz ve mutedil davranınız. Çünkü cennetlik bir kimse için cennet ehlinin ameli yazılmıştır. O, hangi ameli işlerse işlesin. Cehennemlik için de hangi ameli işlerse işlesin cehennemliklerin ameli yazılmıştır,'* buyurdu. *'Sonra Rabbiniz kullarının işini bitirdi, diyerek "Bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehenmdedir"* âyet-i kerimesini okudu." [3] Şu hadis-i şerif aynen buna benzer: *"Bu din, kolay bir dindir. Kim dinini kolaylaştırmaz, zorlaştırırsa mutlaka dini ona baskın gelir."*[4] Hadisin manası şudur: Bu din, kolay amelleri içermektedir. Her kim tekellüfe kalkışır, ibadetlerinde ve üzerine aldıklarında daima zor olanları üstlenirse olabilir ki bunları yapamayabilir ve üstlendiği bu ameller kendine baskın gelir. Orta yol, cennete giden yoldur ve insan kendinin cennetlik olduğunu bilse bile orta yolu bırakmamalıdır.

8. «Allah dileseydi onları» dünyada **«bir tek millet»**, hidayete ermiş, ya da sapıklığa düşmüş bir tek fırka ve cemaat **«yapardı.»** Âyet metninde yer alan *"onlar"* zamiri, daha önceki âyette *"iki fırka"* şeklinde işaret olunan bütün insanlardır.

«Fakat O, dilediğini rahmetine» ve cennetine **«kavuşturur.»** Dilediğini de azabına ve intikamına çarptırır. Allahu Teâlâ'nın, gerek cennete ve gerek cehenneme koyma dilemesi her iki zümrenin bunu hak etmesine tabidir. Rahmetin ve azabın farklı oluşunun zorunlu sonucu her iki yere girenlerin hallerinin de farklı olmasını gerektirir. Allahu Teâlâ bütün insanları bir tek ümmet yapmayı dilememiştir. Tam tersine onları iki fırka yapmıştır.

«Zalimlerin», müşriklerin **«ise»** işlerini üstlenecek, kendilerine fayda ve menfaat sağlayacak **«hiçbir dostu ve»** kendilerinden azabı savacak ve onları azaptan kurtaracak **«yardımcısı yoktur.»** Burada işaret olunuyor ki azaba konuluş, Yüce Allah'ın tarafından değil, buna girenlerin kötü tercihleri gereğidir. Yüce Allah âyetin az öncesinde: *"O, dilediğini rahmetine kavuştu-*

3- Hadisi Tirmizî *Kader* bölümünde 2142 no'da, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde 2/167'de rivayet ederler. Hadisin isnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/108.

4- Hadisi Buhârî *Rikâk* bölümünde (11/121) rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/308.

rur" buyururken bunun tam karşıtı olarak "Dilediğini de azabına koyar" demiyor. Tam tersine bu ifadeyi bir yana bırakıp "*Zalimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur,*" buyuruyor. Böylece tehditte mübalâğa unsuru canlandırılmış oluyor. Çünkü zalimlerin dostlarının olmayacağının ve kendilerine gelecek azabı savuşturacak bir yardımcılarının bulunmayacağının vurgulanması gösteriyor ki onların azapta olacakları, malum ve bitirilmiş bir iştir.

Öte yandan rahmet açısından aslî sebep zikrediliyor ve böylece insanların şükretmeye çaba göstermeleri hedefleniyor. Azap açısından ise zâhirî sebep zikredilerek insanların inkârdan kaçınmaları sağlanmış oluyor.

9. «Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler?» Yani bu şu demektir. Onlar, Allahu Teâlâ'yı da aşarak putlardan ve başkalarından dostlar mı edindiler? **«Halbuki dost yalnız Allah'tır.»** Eğer onlar gerçek bir dost istiyorlarsa dost edinilmesi gereken gerçek dost Allah'tır. O'ndan başka hiçbir dost yoktur. O, hayır, şer; fayda, zarar her şeyi üstlenen dosttur.

«O, ölüleri diriltir,» Yani ölüleri diriltmek O'nun şanındandır. Gökte ve yerde O'ndan başka ölüleri diriltebilecek mabud yoktur. Bu söz aslında İbrahim (a.s.)'in sözüdür: "*...İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldürendir, demişti...*" (Bakara: 258) **«ve O, her şeye kâdirdir.»** O, dost edinilmeye lâyıktır. Şu halde hiçbir şeye kadir olamayanları değil, sadece O'nu dost edinsinler.

10. «Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde» dinî konulardan herhangi birinde kâfirler size muhalefet eder de birbirinizle anlaşmazlığa düşerseniz **«hüküm vermek Allah'a mahsustur.»** Allah'ın hükmü de haklı olanlara sevap yazmak, batıl fikri savunanlara ceza vermektir. Buradaki hükümden maksat, bir meselenin eğrisini doğrusundan ayırmak ve yapılanlara karşılığını vermektir. Buna göre müctehidler arasındaki ihtilâfı, bu âyetin hükmüne katmak caiz değildir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) hayatta iken ictihad etmek caiz değildir.

et-Te'vîlâtün-Necmiyye'de şu ifadeler yer almaktadır: "Burada Yüce Allah işaret ediyor ki şer'î ve ilâhî konulardan herhangi birisinde âlimlerin ihtilâf etmesi durumunda hüküm Allah'ın kitabına, O'nun Peygamberi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sünnetine, icmâ-ı ümmet'e ve kıyastan elde edilen şeylere başvurularak bulunacaktır. Ya da ilim ehline sorulacaktır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "*...Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun.*" (Nahl: 43) Şu halde onlar vehim ve hayal âfetiyle karışmış ve sakatlanmış akıllara başvura-

mazlar. Çünkü böyle bir akılda nefsin ve şeytanın birtakım şüpheler katarak payları vardır. Tevhid noktasında en küçük bir şüphe, küfrü gerektirir. Hevâ ve hevesine uyanların, bid'atçıların ve felsefecilerin Sırât-ı müstakîmden ve bu derece dosdoğru olan dinden ayakları kayıp gitmiştir."

«İşte bu» hâkim ve azîmu'ş-şan olan **«Allah, benim Rabbimdir»** ve mâlikimdir. Bütün işlerimde ve bu arada din düşmanlarının hilelerini savuşturmak konusunda başkalarına değil, sadece **«O'na dayandım ve»** O'ndan başka hiç kimseye değil, sadece **«O'na yönelirim.»** Önüme çıkan bütün zor işlerde O'na başvururum. Kâfirlerin kötülüklerine karşı korunmak ve onlara karşı bana yardım gibi meseleler işte bu zor işlerden bazılarıdır. Allah'a tevekkül, sürekli olan ve bir tek olgu olduğu için *"O'na dayandım"* şeklinde dili geçmiş zaman kipi kullanmış, buna karşılık O'na dönme ise çeşitli ve durmadan manasının yenilenmesine göre yenilendiği için *"Ona yönelirim"* şeklinde şimdiki zaman kipi getirilmiştir.

11. «O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır.» Ulvî ve süflî kâinatın bütün ufuklarını yaratandır. **«Size kendinizden»**, cinsinizden **«eşler,»** kadınlar **«hayvanlardan da (kendilerine)»** kendi cinslerinden **«eşler yaratmıştır.»** Âyetin manası bu şekilde olabileceği gibi şöyle anlamak da mümkündür: O, hayvanlardan faydalanmanız için sizlere ikram olsun diye onları sınıf sınıf, cins cins yaratandır. Çünkü Arapçada, âyet-i kerimede yer alan "*zevc*" kelimesi, sınıf manasına da kullanılır. Nitekim şu âyet buna örnektir: "*Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman.*" (Vâkıa: 7) Bu âyet-i kerimeyi bir üçüncü ihtimal olarak şöyle de anlamak mümkündür: ... Hayvanlardan da dişili erkekli kendilerine eşler yaratmıştır. Çünkü dişi ve erkekten oluşan çifte, "zevc" denir. Zevc, tek anlamına gelen ferdin zıddıdır.

Ey insanlar! **«Bu sûretle»**, bu tedbir (plânlama) sayesinde **«sizi çoğaltıyor.»** Hayvanlar da bu şekilde çoğalıyor. Âyetin ifadesiyle "*zer'*" , saçmak anlamına gelir. Zürriyyet ise insan ve cin nesline denir.Yüce Allah'ın seçmiş olduğu bu tedbir ve plânlama, insanları ve hayvanları, aralarında üreme olması için dişili ve erkekli yaratmaktır.

«O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.» Âyetteki "*misl*", zâttan kinayedir. Araplar şöyle söylerler: "Mislüke lâ yef'alü kezâ" (Senin gibi birisi böyle yapmaz.) Bunu, söz konusu fiilin yapılmayacağını mübalâğa yoluyla ifade etmek için söylerler. Çünkü onun gibi birisinden böyle bir hareketin çıkamayacağını ifade edince, kendi zâtından gelemeyeceğini haydi haydi ifade etmiş olur. Bu

cümlenin ifade edilmesi için o kimsenin dış dünyada herhangi bir benzerinin olması gerekmez. Tam tersine bir benzerin varsayılması yeterlidir. İşte bu ifade ve anlayış hiçbir benzeri olmayan hakkında da kullanılmıştır.

Âyetin metninde yer alan "*şey*"; mevcut demektir. Sîbeveyh'e göre "şey", gerek mevcut, gerek mevcut olmayan bilgiye konu olabilen ve kendisinden haber vermek mümkün olan nesne ve kavramdır. Buna göre âyetin manası: Bu eşsiz plânlamanın da arasında bulunduğu işlerden herhangi birini gerçekleştirecek O'nun zâtı gibi bir zât yoktur. Çünkü O'nun zâtı, hiçbir açıdan kimsenin zâtına benzemez ve O'nun ismi gibi hiçbir isim yoktur. Nitekim bu konuda Yüce Allah: "*...O'nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun? (Asla benzeri yoktur.)*" (Meryem: 65) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın sıfatı gibi hiçbir sıfat da yoktur. Ancak ortada olanlar sadece bir söz uygunluğundan ibarettir.

«O işitendir, görendir.» Öyle bir işitendir ki, her varlık, O'nun işitme sıfatıyla ortaya çıkar. Her işitilen şeyin sözlerini ve diğer şeylerini idrak eder. Öyle bir görendir ki görmesiyle her varlığı idrak eder.

İmam Gazâlî der ki: "Allah hakkında *'sem'* " (işitme) bir sıfattan ibarettir. Bu sıfatla, işitilen şeylerin sıfatlarının kemâli, mükemmelliği açığa çıkar. O'nun hakında *'basar'* (görmek) bir vasıftan ibarettir. Bu öyle bir vasıftır ki, kendisiyle görülebilen eşyanın sıfatlarının mükemmelliği ortaya çıkar. Kulun işitmesi eksiktir. Çünkü kul, yakın olanları işitir. Kulağının işitme gücünden uzakta olanları işitemez. Hatta bazan sesin yüksekliğinden işitme duyusu dumûra uğrayabilir. Bu iki duygudan kulun nasibine düşen iki noktadır:

Bunlardan birincisi: Kul bilmelidir ki Allah Teâlâ işitir ve lisanı bunu muhafaza eder.

İkincisi: Kul bilmelidir ki Allah Teâlâ kendisine işitme duygusunu, kendi kelâmını, Peygamberinin hadis-i şerifini işitsin ve bunlardan yararlanarak Yüce Allah'ın yoluna ulaşabilsin diye yaratmıştır. Kul, işitmesini ancak bu uğurda kullansın diye yaratmıştır. Dolayısıyla çalgı âletlerini dinlemek haramdır. Kasıt olmaksızın ansızın kişinin kulağına çalgı sesi gelirse bunda bir günah yoktur. Fakat ona düşen, o çalgıyı duymamaya çaba göstermektir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) parmaklarını kulağının içine sokmuştur.

Bir âlim der ki: "Çalgı âletlerini dinlemek günahtır. Bunların çalındığı yerde oturmak fısktır. Bunlardan lezzet duymak küfürdür." Bu ifade tehdit

için söylenmiş bir ifadedir.

Kulun gözü de yetersizdir, çünkü uzakları göremez, kendine yakın olan nesnelerin de iç yüzünü göremez. Görme olayından kulun nasibine düşen de iki tanedir.

Birincisi; kul bilmelidir ki kendisine verilen bu görme gücü, âfâkî (dış dünyaya ait) ve enfüsî (iç âleme dair) âyetlere baksın diye verilmiştir.

İkinci olarak; bilmelidir ki kendisi, Yüce Allah'ın gözünün önünde, kulağının dibindedir. Öylesine ki, kulunu hem görmekte ve hem de işitmektedir. Herhangi bir kimse, herhangi bir günahı işlemeye kalkışır da Yüce Allah'ın kendisini gördüğünü bilirse, ne kadar cesur ve ne kadar da zarardadır. Eğer Allah'ın, kendisini görmediğini zannediyorsa ne kadar küfre girmiştir."

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: "Sonra Yüce Allah '*O , işitendir, görendir,*' buyurmaktadır. Yüce Allah bu âyetin öncesinde ifade buyurduğu gibi kendisinin nasıl bir misli ve benzeri yoksa, sıfatlarının da olmadığı vehmine insanlar kapılmasınlar diye böyle buyurmuştur. Bu âyet-i kerime Allah'ın sıfatlarını ispat ederken, kendi zatının benzerinin olduğunu ortadan kaldırmaktadır. Tevhid inancının tamamı bu iki prensip arasındadır. Yani Allah'ı, herhangi bir mahlukata benzetmeksizin sıfatlarını kabul etmek ve sıfatlarını ortadan kaldırmaksızın herhangi bir mahlukata benzemediğini ifade etmek gerekir. Herhangi bir kimse Allah'ın sıfatları olmadığını söyler ve Allah'ı herhangi bir şeye bénzetmekten korktuğu iddiasında bulunursa sıfatları ortadan kaldırmış olur. Yolun doğrusu Allah'ındır. Allahu Teâlâ teşbihe (benzetmeye) değil, tenzihe (benzerinin olmadığını ifadeye) lâyıktır. Sıfatlarının olmadığını ve bir benzeri olduğunu söylemekle değil, sıfatlarının bulunduğunu söylemekle tarif olunur. Sınırlamaya değil, tevhide lâyıktır. Sıfatların mükemmelleriyle mevsuftur. Her türlü ayıp ve noksandan uzaktır. "

12. «Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.» "*Maklîd*", anahtar anlamınadır. Çoğulu âyette yeraldığı gibi "*mekâlîd*"dir. Burada anahtarlar kelimesiyle, kinaye sanatıyla hazineler kastedilmektedir. Buna göre; göklerin ve yerin hazinelerine kâdir olan ve onları koruyan Allah'tır, demek olur. Bu ifade, söz konusu hazinelerin sadece Allah'ın elinde olduğunu ifade etmektedir. Çünkü hazinelere ancak elinde bunların anahtarını bulunduran kimseler girebilir ve onlar hakkında istediğini yapabilir.

«Dilediğine rızkı bol bol verir,» genişletir **«dilediğinden de kısar»**

daraltır. **«O, her şeyi bilendir.»** Her şeyi ilmiyle kuşatır. Yapması gereken neyse bunların hepsini yapar. Rızkı genişletmenin, kulun hayrına olduğunu bildiğinde bunu genişletir. Daraltma için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا
وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ
أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ
اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوا
إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ
مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾ فَلِذَٰلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا
أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ
وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ
الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ

حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ ﴿١٦﴾

13. "Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin " diye Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi, Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın şey Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini (senin davet ettiğin) şeyde (dinde) biraraya getirir. O, (dine) yöneleni de doğru yola iletir.

14. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra Kitaba varis kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

15. İşte onun için sen davet et ve emrolunduğun gibi doğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: "Ben Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım ve aranızda adâleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işlediklerniz de sizedir. Sizinle bizim aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi biraraya toplar. Dönüş de O'nadır."

16. Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri Rableri katında boştur. Onlar için bir gazap, yine onlar için çetin bir azap vardır.

13. «'Dini ayakta tutun ve onda» dinin temel prensiplerinde **«ayrılığa düşmeyin,' diye Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi, Allah size de din kıldı.»** *"Şerea"*, apaçık yol kıldı anlamınadır. Buna göre âyetin manası: Ey Muhammed ümmeti! Allahu Teâlâ size tevhidi, İslâm dinini bütün şeriatlerin ve ahkâmın aslını (değişmez temel ilkelerini) bir yol olarak kıldı, demek olur. Burada yer alan *"tavsiye etmek"*, bir başkasına yapacak olduğu bir şeyi öğüt ve nasihatle

birlikte takdim etmek demektir. Buna göre âyetin manası; ... Nuh'a emrettiğimi, sana vahyettiğimizi ... Allah size din kıldı, demek olur. Çünkü Arapçada "tavsiye" kelimesi, bir şeyi pekiştirilmiş biçimde emretmek ve emredilen şey hakkında özen göstermek demektir.

Âyet-i kerimede önce Nuh (a.s.)'un ismine yer verilmesinin sebebi, onun kendisine şeriat gelen peygamberlerin ilki olmasından dolayıdır. Çünkü Nuh (a.s.) kendisine helâl ve haramların vahyedildiği ilk peygamber, aynı şekilde analarla, kız kardeşlerle, kızlarla ve diğer mahrem olan kadınlarla evlenmenin haramlığının da vahyedildiği ilk peygamberdir. İşte bu haramlık, Nuh (a.s.)'dan günümüze kadar gelmiştir.

"Sana vahyettiğimizi" ifadesine gelecek olursak; Muhammed'e vahyettiğimizi size din kıldı demek olur. Âyet metninde diğer peygamberlerden bahsedilirken tavsiye etmek kelimesi kullanılırken Rasûlüllah hakkında "*îhâ*" (vahyetmek) fiilinin kullanılması onun peygamberliğini açıkça vurgulamak içindir. Bu âyet-i kerimede beş adet peygamberin ismine yer verilmesi, onların büyük şeriat sahibi ve tabileri çok peygamberlerden oldukları içindir.

Burada sanki şöyle bir soru sorulmaktadır: Bu peygamberler arasında ortak olan nokta acaba nedir? İşte bu soruya cevap olarak bu ortak nokta, Allah'ı tevhid etme, O'na itaat, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve insanı mü'min yapan diğer ilkelere inanmaktan ibaret olan İslâm dinini ayakta tutmaktır, denilmiş olmaktadır. Dini ayakta tutmaktan maksat, onun rükünlerini ayakta tutmak ve dini, içine herhangi bir sapıklık karışmasından muhafaza etmek, ya da dine devam etmek ve ona yönelmek demektir.

Bu âyet-i kerimede: *"Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin,"* diye yapılan hitap Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ümmetinedir. Bu, bütün kullara yapılmış bir tavsiyedir. Bilindiği üzere peygamberler dinin özünde ortaktırlar ve aynı şeyleri söylemişlerdir. Bütün peygamberler dini ayakta tutmuşlar, ona hizmet etmişler, insanları davet etmişler ve bu fiillerinden asla geri kalmamışlardır. İşte dinin özündeki peygamberlerin bu birliği ve aynı şeyi söylemeleri dolayısıyla Allahu Teâlâ şöyle buyurur: "*Allah nezdinde hak din İslâm'dır...*" (Âl-i İmran: 19) Burada Yüce Allah, peygamberden peygambere bir ayrım yapmamıştır. Onlar fürûda (detay ahkâm)da ve şer'î hükümlerde farklı şeyler söylemişlerdir. Yüce Allah şöyle buyurur: "*...(Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik...*" (Mâide: 48) Ümmetlerin farklılığından ve mizaçlarının değişikliğinden kaynaklanan bu ihtilâf, aynı zamanda peygamberlerin,

dinin özünde aynı şeyleri söylemeleri ile çelişmez.

Sonra Yüce Allah kullarına dini ayakta tutmalarını ve dinin etrafında biraraya gelmelerini emrediyor ve din hakkında ayrılığa düşmelerini yasak ediyor. Çünkü Allah'ın eli ve yardımı toplulukla birliktedir. Kurt ancak sürüden ve cemaatten ayrılıp kaçan koyunu kapar.

Bilge olan kişilerden birisi ölürken oğullarına nasihatte bulunur. Onlara der ki: "Bana birer tane sopa getirin." Çocuklar bunu getirirler. Sopaları demet yapar ve onlara: "Haydi bunu kırın," der. Çocuklar demetleri kıramazlar. Sonra sopaları birbirinden ayırır, der ki: "Sopaları alın, teker teker kırın." Bunun üzerine çocuklar onları kırarlar. Bilge kişi: "İşte siz benden sonra böyle olacaksınız. Eğer biraraya gelirseniz sizi kimse yenemez. Şayet birbirinizden ayrılırsanız düşmanınız sizi kolaylıkla ele geçirip, helâk edebilir."

İşte dini ayakta tutanlar da bu uğurda biraraya gelirler ve tefrikaya düşmezlerse kendilerini hiçbir düşman altedemez. İnsan, kendi nefsinde dinini yaşarken de aynı durumdadır. Eğer bütün benliğini dini ayakta tutmaya verirse kendisini ne insan, ne de cin şeytanı vesvesesiyle yenemez. Çünkü iman ve melek, dini ayakta tutmakta kendine yardımcı olurlar.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Sakın tefrikaya düşmeyiniz. Çünkü cemaat, rahmettir, tefrika ise azaptır. Ey Allah'ın kulları! Birbirinizle kardeş olunuz."

Rasûlüllah (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmeden önce mutlak olarak kendisinden önce gelen şeriatle -Âdem'in ve başka peygamberlerin şeriatiyle- ibadet ederdi.

Bazı âlimlere göre; en sahih olan görüş, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamberliğinden önce, İbrahim (a.s.)'in şeriati üzere ibadet ettiğidir. Nihayet peygambere vahiy gelir, peygamberlik görevi verilir. Bütün imamların ittifakı ve icmâ-ı ümmet ile sabittir ki Rasûlüllah (s.a.v.), kendi kavminin inançlarını taşımıyor, onların ibadetleri gibi ibadette bulunmuyordu.

«Fakat» ey Muhammed! Tevhid inancı ve putlara ibadeti reddetmek gibi **«kendilerini çağırdığın şey Allah'a ortak koşanlara ağır geldi.»** Bu hüküm, onlara ağır ve zor geldi ve Peygamberin bu teklifini uzak bir ihtimal gördüler. Zira şöyle söylüyorlardı: *"Tanrıları, tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir."* (Sâd: 5)

«Allah dilediğini (senin davet ettiğin) şeyde (dinde) biraraya getirir.

O, (dine) yöneleni de doğru yola iletir.» Âyet metninde yer alan "*ictibâ*", seçerek biraraya toplamak anlamınadır. Buna göre âyetin manası: Allah biraraya getirmeyi dilemiş olduğu kimseleri, senin davet etmiş olduğun şey üzerinde toplar. Allah'ın dilemiş olduğu bu kimse ise kendisine davet olunan şeye tercihini yönelten ve onu bu yönde kullanan kimsedir. Ve Yüce Allah dinine yöneleni, irşadla, tevfikıyle ve lütuflarıyla doğru yola iletir.

Âyetin manası bu şekilde olabileceği gibi, burada geçen biraraya getirme fiiliyle, doğru yola iletme fiillerinin tümleç zamirleri, her iki yerde de Allah'a râcî olabilir. Buna göre âyetin manası; Allahu Teâlâ kullarından dilediği kimseleri kendi yeteneklerine göre katında toplar ve kendisine yöneleni de ona yardım ederek doğru yola iletir. Allah'ın, kulunu seçmesi demek, ona ilâhî bir feyz vermesi demektir. Böylece kul, herhangi bir çaba sarfetmeksizin çeşit çeşit nimetleri elde eder. Bu, peygamberler ve onlara yakın olan sıddîkler ve şehitler içindir.

Âyet metninde yer alan "enîbû" fiilinin mastarı olan "*inâbe*" (Allah'a yönelme) tevbenin sonucudur. Eğer tevbe sahih bir tevbe ise Allah'a yönelme meydana gelir. Şu halde her zaman ve her durumda insanın gücü yettiği oranda bütün ibadetleri yerine getirmesi gerekir. Mü'minin günahında bile mutlaka bir itaat vardır. Çünkü o, günahı işlerken, bunun günah olduğuna inanmaktadır. Bir de bu itaatıyla birlikte tevbe ve istiğfar ederse o zaman itaat üzerine itaat, ibadet üstüne ibadet yapmış olur. İçine kötü amel karışan itaatın karşılığı güçlü olur. Bu itaat yukarıda da işaret olunduğu üzere günahın günah olduğuna inanmadır. İman ise ibadetlerin en güçlüsü ve Allah katında en büyüğüdür. Çünkü iman, üzerine bütün ibadetlerin bina olunduğu ana temeldir. Bir kudsî hadiste şöyle buyrulur: "*Eğer kulum Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir arşın, eğer bir arşın yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım. Eğer Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak gelirim.*"[5]

Her halükârda görüldüğü üzere mü'min itaattan ve ibadetten uzak olmaz. Salih amel, hataları siler. Çünkü kul, kötülükten dönüp Yüce Allah'a yönelirse Allahu Teâlâ onun durumunu ıslah eder ve kaçırmış olduğu nimetleri ona iade eder.

5- Bu ifade Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin rivayet etmiş oldukları hadisin bir parçasıdır. Bu kudsî hadisin baş tarafı şu ifadelerle başlar: "*Ben, kulumun Beni zannı üzereyim. Beni zikrettiğinde onunla olurum. Beni nefsinde zikrederse ... Bana bir karış yaklaşırsa ...* " Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/476.

14. «Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler.» Yahudiler ve Hristiyanlar, kendilerine davet olunan din hususunda sadece aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler ve hiçbir vakit arzulanan biçimde o dine inanmadılar.

"İlim geldikten sonra" ifadesi, ya ilim gelirken, ya da ilmin geldiği vakit demektir. İşte bu Yahudiler ve Hristiyanlar kendi kitaplarında gördükleri üzere Rasûlüllah (s.a.v.) ve Kur'an'a dair hakikat delilleri ışığında müşahade ettikleri bu mûcizenin gerçekliğini gördükten sonra ayrılığa düştüler, ya da Rasûlüllah'ın gönderileceğine dair bilgiyi elde ettikten sonra ayrılığa düştüler. Âyet metninde yer alan *"bağy"*, bir şeye haksız yere düşmanlık etmek demektir. Yani bunlar dünyanın malını, riyasetini, makamını, şöhretini arzulayarak ve yanlarında geçerli bir nedene dayanan şüphe olmaksızın sırf cahiliyyet taassubuyla düşmanlık olsun diye ayrılığa düştüler.

«Eğer belli bir süreye kadar», Allahu Teâlâ'nın nezdinde belli olan bir vakte kadar **«Rabbinden bir söz»**, cezanın tehirine dair bir vaad **«geçmiş olmasaydı aralarında hemen hüküm verilirdi.»** Aralarında işledikleri cinayetin bir karşılığı olarak köklerinin kazınmasına dair olan hüküm hemen yerine getirilirdi. Allah nezdindeki malum vakit, kıyamet günüdür, ya da onların takdir edilmiş ömürlerinin sonudur.

«Onlardan sonra Kitab'a varis kılınanlar da onun hakkında» Kur'an hakkında **«derin bir şüphe içindedirler.»** Yani kendilerine kitap, bir başka ifadeyle Kur'an verilen müşrikler, Ehl-i Kitab'a kitapları verildikten sonra Kur'an hakkında derin bir şüphe içindedirler. Âyet-i kerimede yer alan *"şek"*, iki zıt kavramın insanın nezdinde eşit olması demektir. Burada yer alan *"murîb"*, insanı endişeye sevkeden demektir. Bu nedenle müşrikler, tıpkı Ehl-i Kitab'ın iki grubu gibi (Yahudiler ve Hristiyanlar gibi) Kur'an'ın gerçek olduğunu öğrendikten sonra sırf azgınlık ve inat uğruna Kur'an'a inanmazlar. Arapçada "riybe" kelimesi, ruhun endişe ve huzursuzluk duyması demektir. Kuşkuya "riybe" denmesi onun, insanın ruhunda endişe ve huzursuzluk vermesinden, gönül huzurunu ortadan kaldırmasındandır. Büyük bir ihtimalle âyetteki *"şekkin müriybin"* ifadesi tıpkı "cedde cidduhû" (çok gayret etti,) kabilindendir. Bu taktirde söz konusu ifade, derin bir şüphe, demek olur.

15. «İşte onun için» yani zikrolunan tefrika ve derin şüphe dolayısıyla, dosdoğru olan ve yarışanların uğrunda yarışmasına lâyık bulunan dinin kendileri için kılınması dolayısıyla **«sen»** bütün insanları dine ve gereğince amel

etmeye **«davet et.»** Çünkü onların tefrikaya düşmeleri, derin bir şüphe içinde olmaları, bu dinin Rasûlüllah (s.a.v.)'ın dili üzerine onlar için din olarak kılınması, O'na davete ve bu dinin ayakta tutulması emrine sebeptir. Burada hevâ ve hevesine uyanlarla, bid'atçilerin yetmiş küsür fırkaya ayrılacaklarına ve onların mezheplerini ortadan kaldırmak için sırât-ı müstakîme davet edileceklerine işaret vardır.

el-Bezzâziye'de denir ki: "Rivayet olunduğuna göre İbnü'l-Mübarek, rüyada görülür. Kendisine sorulur: 'Rabbin sana nasıl muamele etti?' İbnu'l-Mübarek der ki: 'Rabbim beni azarladı ve bana çıkıştı. Beni otuz sene durdurdu. Sebebi, birgün bid'atçinin birine hoşgörü ile bakmıştım. Bu nedenle Yüce Allah beni, sen din uğrunda Benim düşmanıma düşmanlık yapmadın diye kınadı,' der. O halde öğüt geldikten sonra zalimler gürûhu ile oturanların hali acaba ne olacak?"

«Ve emrolunduğun», Yüce Allah katından sana vahyolunduğu **«gibi»** dinde ve Ona davette **«doğru ol.»** Buradaki *"doğru ol"* ifadesinden maksat, dinde ve Ona davette sebatkâr ve devamlı ol demektir. Çünkü Rasûlüllah zaten, dinde doğru idi. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) *"Hûd sûresi ve benzerleri beni kocattı"* buyurur.[6] Buradaki hitap, dindeki kuveti ve gücüne göre Rasûlüllah (s.a.v.)'adır. O, ümmetine zayıflıklarını dikkate alarak: *"Dosdoğru olunuz fakat buna gücünüz yetmez,"*[7] buyurmuştur. Yani siz bana emrolunan "istikamete" güç yetiremezsiniz.

Çünkü gerçek istikamete peygamberlerden başkasının gücü yetmez. Çünkü istikamet, insanın alışık olduğu âdetlerini terketmesi ve dosdoğru olarak Hakk'ın huzurunda durmasıdır. **«Onların»** yani müşriklerin çeşitli bâtıl **«heveslerine uyma.»** Müşrikler, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, ilâhlarını tazim etmesini arzuluyorlardı. Bir haberde şu ifadeler yeralır: *"Her şeyin bir âfeti vardır. Dinin âfeti de hevâ ve hevestir."* [8]

«Ve de ki: 'Ben Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım», semadan indirilmiş kitaplara inandım, onların bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr edenler

---

6- Hadisi Tabarânî ve İbn Asâkir rivayet etmişlerdir. Bu hadis-i şerifin, birbirine yakın lâfızlarla çeşitli rivayetleri vardır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/179.

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Hakim ve Beyhakî, Sevban'dan rivayet ederler. Hadisin tamamı şu şekildedir: *"Biliniz ki sizin en hayırlı ameliniz namazdır. Abdeste ancak mü'min olanlar devam eder."* Bu hadis daha önce geçmişti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/181.

8- Bu haber İbn Mes'ud'dan şu şekilde varid olmuştur: *"Her şeyin kendisini bozan bir âfeti vardır. Bu dinin âfeti de kötü yöneticilerdir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/23.

gibi değil.

«Ve aranızda adâleti gerçekleştirmekle emrolundum.» İleri gelenleriniz ve zayıflarınız arasında şeriatlerin ve ahkâmın tebliğ noktasında adaleti gerçekleştirmekle, mahkemelerde ve bana gelen uyuşmazlıklarda hüküm verirken aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Ya da ileri gelenlerinizle, zayıflarınız arasını eşit tutmakla emrolundum. Bu nedenle herhangi birinize özel bir emir, ya da yasaklama getirmem.

Rivayet olunduğuna göre Davud (a.s.) şöyle der: "Üç özellik vardır ki kimde bulunursa o kurtulmuştur: Zenginken ve fakirken mutedil davranmak, hoşnut ve kızgınlık anında âdil olmak, gerek âşikare, gerek tek başına iken Allah'tan korkmak. Üç özellik de vardır ki her kimde bulunursa onu mahveder: İnsana hakim olan cimrilik, ardından gidilen heves ve insanın kendi nefsini beğenmesi. Dört özellik vardır ki kime verilmişse o kimseye dünya ve âhiret hayrı verilmiş demektir: Zikreden dil, şükreden kalp, sabreden beden ve mü'min olan kadın."

et-Te'vîlât en-Necmiyye'de: *"'Aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum'* ifadesi, şöyle açıklanmıştır. Hevâ ve hevesine uyanlarla Ehl-i Sünneti, bid'atı terkederek kitap ve sünnete sarılmak hususunda bir çizgiye getirmekle emrolundum. Böylece tefrika ortadan kalksın, ümmet bir noktada biraraya gelsin."

«Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir.» Yani; Allah hepimizin yaratıcısı, işlerimizi üstüne alandır. Yoksa putlar, hevâ ve hevesler değildir.

«Bizim işlediklerimiz bize,» ister sevap, ister ceza, amellerimizin karşılığı bize aittir, **«sizin işledikleriniz de sizedir.»** Biz sizin iyiliklerinizden istifade etmez, kötülüklerinizden de zarar görmeyiz. **«Sizinle bizim aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur.»** Burada yer alan *"huccet"*, aslında burhan ve delil demektir. Âyetin ifadesiyle *"lâ huccete beynenâ ve beynekum"* demek, aramızda herhangi bir delil getirmeye gerek yoktur, demek olur. Bununla maksat, aramızda herhangi bir husumet yoktur demektir.

Bilindiği üzere anlaşmazlığa düşen iki tarafın dava görmek için delil getirmeleri gerekir. İşte bu anlayış, lâzımın zikri melzûmun kastedilmesi kabilindendir. Buna göre âyetin manası: Bizim aramızda karşılıklı delil ileri sürmek ve tartışılabilecek herhangi bir konu yoktur, demek olur. Çünkü hak zu-

hur etmiş, ortaya çıkmıştır. Şu halde delil getirmeye hacet kalmamıştır. O halde yapılan muhalefet kuru bir inattan başka bir şey değildir.

Kıyamet günü **«Allah hepimizi biraraya toplar. Dönüş de O'nadır.'»** Hükmünü vermesi için herkesin dönüşü O'nadır. İşte orada bizlerin de, sizlerin de hali ortaya çıkar.

Bu âyet-i kerime sözlü delil getirmeye ihtiyaç kalmadığı için sözlü bir mütarekeye delâlet etmektedir. Çünkü müşrikler deliller vasıtasıyla onun doğruluğunu anlamışlardır. Onlar, hak ortaya çıktıktan sonra sırf inat olsun diye kâfirlik yapmaktadırlar. Dolayısıyla delil yönünden mağlup olmuşlardır. Artık bu aşamadan sonra ya kılıçtan geçirilecekler, ya da Müslüman olacaklardır. Bundan sonra zaten katlolunmuşlardır. Kula düşen, hak ortaya çıktıktan sonra onu kabul etmek ve Hakk'ın nuru ile aydınlanmış nasihatin arkasında yürümektir. Çünkü dönüş Allah'adır. Dünya gelip geçme yurdudur. Asıl biraraya gelinecek yer âhirettir. Dünya ayrılma ve yorulma yurdudur. Ölüm için hazırlık yapmak şarttır. Bu nedenle şu beyitleri söylemişlerdir:

Allah'ın akıllı kulları var, bakarlar nazar-ı ibretten
Boşverdiler dünyaya, korktular fitneden.

Bakınca dünyaya bildiler elbet,
Dünya olmaz hiçbir canlıya memleket.

Gördüler dünyayı, azgın derya - deniz
Dediler: "Kurtuluş gemisi salih amelimiz."

16. «Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında», O'nun dini ve peygamberi hakkında **«tartışmaya girenlerin delilleri Rableri katında boştur.»** Zâildir, bâtıldır, hatta onların aslında hiç delilleri yoktur. Burada onların asılsız sözlerine "*huccet*" (delil) denilmesi, onların bâtıl zanlarına uygun olarak söylenmiştir. *"Daveti kabul edildikten sonra"* demek, insanlar Allah'ın dinine girme yönündeki çağrıyı kabul ettikten ve hucceti ortaya çıktığı, delilleri apaçık olduğu için bu dine girdikten sonra demektir. Bunun "*isticâbe*" (kabul etme) tabiriyle ifade edilmesi, onların Allah'ın dinine davet edilmesi itibariyledir. Âyet-i kerime işaret ediyor ki onlar "mîsâk" günü, (ahid alma günü) Yüce Allah kendilerine "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" diye sorduğunda, "*Belâ*" sözüyle O'nun davetini kabul etmişlerdi. Sonra âlem-i ervahtan (ruhlar âleminden), alem-i ecsâme (cisimler âlemine) indirildiklerinde bu

ikrarlarını ve sözlerini unuttular, mücâdele ve inkâra kalkıştılar. Oysa mü'minler verdikleri sözde ve tasdiklerinde sabit kaldılar.

«**Onlar için**» hak ortaya çıktıktan sonra ona karşı gelmelerinden dolayı büyük «**bir gazap, yine onlar için**» şiddetli inkârlarına ve derin sapıklıklarına karşı «**çetin bir azap vardır.**» Mahiyeti bilinmeyen bu azap cehennem azabıdır.

اَللّٰهُ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ وَالْمِيْزَانَ ۭ وَمَا
يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيْبٌ ۝١٧ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ
بِهَا ۚ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مُشْفِقُوْنَ مِنْهَا ۙ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهَا الْحَقُّ ۭ اَلَآ اِنَّ الَّذِيْنَ
يُمَارُوْنَ فِي السَّاعَةِ لَفِيْ ضَلٰلٍۢ بَعِيْدٍ ۝١٨ اَللّٰهُ لَطِيْفٌۢ بِعِبَادِهٖ
يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ۝١٩ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ حَرْثَ
الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهٗ فِيْ حَرْثِهٖ ۚ وَمَنْ كَانَ يُرِيْدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ
مِنْهَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَّصِيْبٍ ۝٢٠

17. Kitabı ve mîzanı hak olarak indiren Allah'tır. Ne biliyorsun, belki de kıyamet (saati) yakındır.

18. Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler, inananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.

19. Allah kullarına lütufkârdır. Dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, güçlüdür.

20. Kim âhiret kazancını istiyorsa onun kazancını artırırız. Kim de dünya metaını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.

17. «Kitabı», ilâhî kitapları **«ve»** hakların kendisiyle tartıldığı ve insanlar arasında adâletin sağlandığı **«mîzanı»**, içindeki hükümlerde ve verdiği haberlerde **«hak olarak»** bâtıldan uzak olarak **«indiren Allah'tır.»** Ya da indirmiş olduğu inanç sistemini ve hükümleri hak olarak indiren Allah'tır. Allahu Teâlâ mîzanı hak olarak indirdi ifadesini böyle anlamak mümkün olduğu gibi, "bizâtihi adaleti ve eşitliği indirdi" şeklinde anlamak da mümkündür. O, adâleti ve eşitliği, bunları ilâhî kitaplarda emrederek sağlamıştır. Bu durumda adâlete mîzan isminin verilmesi herhangi bir nesneye onun aracının ve aletinin isminin verilmesi, kabilinden olur. Çünkü mîzan, adâletin aracıdır.

«Ne biliyorsun, belki de» hak üzere konuşan kitabın, geleceğini haber verdiği **«kıyamet (saati) yakındır.»** Bu şu demektir; kıyamet gelmek üzeredir. Ey Muhammed! O halde kitaba uy ve onun gereğince amel et. Amellerin tartılacak olduğu ve karşılığının verilecek olduğu o gün ansızın karşına çıkmadan önce adaleti uygulamaya devam et.

Bu ifade insanların uzun emel beslemelerini yasaklamakta ve ecelin gelip çatacağı uyarısını yapmaktadır. Allahu Teâlâ bizleri ve sizleri daima uyanık kılsın.

Yukarıda yer alan *"Ne biliyorsun?"* ifadesi, kıyametin durumu hakkında seni bilgi sahibi yapan nedir, demektir. Onun vukuu şiddetli olacaktır ve ne zaman olacağı gizlidir. Öyle bir kıyamet ki, hiç kimsenin aklı, mahiyetine erişemez. Bu ancak Bizden gelen bir vahiy ile anlaşılır.

Râgıp der ki: *"Vemâ edrâke"* (Ne biliyorsun?) ifadelerinin Kur'an'da geçtiği her yerde ifade, şuna benzer şekilde devam etmiştir: *"Nedir o (Hâviye), bilir misin? Kızgın ateş."* (Kâria:10,11) *"Mâ yüdrîke"* ifadesini, bu âyet-i kerimede olduğu gibi *"Ne biliyorsun, belki de kıyamet saati yakındır"* ifadesi takip etmemiştir.

18. «Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler,» bunlar, inkâr ederler ve alaya alırlar. Kıyametten korkmazlar, kıyamet ne zamanmış, derler. Keşke kopsa da hak neymiş karşımıza çıksa, hak, bizim üzerinde oldu-

ğumuz yol mu, yoksa Muhammed ve arkadaşlarının izledikleri yol mu, baksak? derler. Onlar kıyamete inanmayınca, kıyamette olacak olaylardan da korkmazlar. Onlar kıyametin kopacağını uzak gördüklerinden kopmasını talep ederler. *"Acele etmek"* herhangi bir şeyi daha zamanı gelmeden önce istemek ve araştırmak demektir.

Ona **«inananlar ise ondan korkarlar»** kıyamete özen göstermekle birlikte sevap beklentisi için ondan korkarlar. Çünkü mü'minler daima korku ve ümit arasında olurlar. Kıyametin çabuk kopmasını istemezler **«ve onun gerçek olduğunu bilirler.»** Kıyametin kesin bir biçimde mutlaka kopacağını bilirler. Bu âyet-i kerime de mü'minlerin ölümden sonra gelecek olan imtihan korkusuyla ölümü temenni etmeyeceklerine, söz konusu imtihana hazırlanacaklarına işaret vardır. Ama ölüm gelip çattığında da bunu kötü görmeyeceklerine de ayrıca işaret edilmektedir. Çünkü ölümü ancak cahil veya iştiyak sahibi yani Allah'a bir an önce kavuşmak için özlem duyan kimse temenni eder.

«İyi bilin ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar», mücadele edenler ve şüpheden kaynaklanan bir inatla geleceğini inkâr edenler **«derin»** haktan uzak **«bir sapıklık içindedirler.»** Âyetteki *"yumârûne"* kelimesi "şüphe" anlamındaki "mirye" kökünden gelmektedir. Şüphe tartışmaya götürdüğü için o şekilde mana verilmiştir. Âyetin sonunda "derin, yani haktan uzak bir sapıklık" denilmiştir. Çünkü kıyametin kopması eşyanın gözle görülmeyen, gözden uzak olan kaybolmuşlarına benzer. Çünkü öldükten sonra dirilme, ölmüş olan yeryüzünü ihya etmek gibidir. Herhangi bir kimse kıyametin kopacağını aklına sığdıramıyorsa ondan daha uzağını hiç sığdıramaz. Aslında uzaklık, sapık olan kimse için söz konusudur. Çünkü yoldan uzak olan odur. Dolayısıyla onun bu fiili, kendisine bir vasıf olmuştur. Buna göre âyetin manası: Kıyamet günü hakkında tartışanlar, uzak bir sapıklık içindedirler. Çünkü sapık olan kimse, ister yakın ister uzak olsun yolunu şaşırmıştır.

19. «Allah kullarına lütufkârdır.» Onlara ihsan sahibidir. Her türlü lütfunu onlara akıtır. Bunun ne kadar olduğunu fikirler ve zanlar asla tahmin edemezler. Burada geçen *"lâtif"*, mübalâğa ifade etmektedir. Ayrıca kelimenin elif lamsız olması da, ikinci bir pekiştirme ifade eder.

Rızıklandırmak **«dilediğini»** dilediği gibi **«rızıklandırır.»** Allah'ın lütfu, hikmetinin gereği olarak bütün kullarına dilemesi nasıl gerektiriyorsa o şekilde şamildir. Bu durum bütün ihsanının tüm kullarına olmasıyla çelişmez.

«O kuvvetlidir,» son derece güçlüdür. Her şeye galip olandır. Allah'ın her şeye galip oluşu, bütün kullarına lütfunun genelliğine uygundur. Aslında kuvvet, bünyenin güçlü ve şiddetli yapısı demektir. Allah Teâlâ hakkında bünye gücü ve şiddetli yapı düşünülemeyeceğine göre bu, kudrete hamlolunmuştur. Çünkü kudret, kuvvetin sonucudur. **«güçlüdür.»** Kendisine asla galip olunamayacak derecede güçlüdür. Bu sıfat da dilediği kimselere, dilediği şeyi tahsis etmesine uygundur.

20. «Kim âhiret kazancını istiyorsa onun kazancını artırırız.» Sevabını bire ondan, yedi yüze ve daha yukarısına kadar artırırız. Âyet metninde yer alan "*hars*", aslında tohumu tarlaya atmak demektir. Tohumdan meydana gelen ekine de hars denilir. Hars kelimesi, istiare yoluyla amellerin semereleri ve sonuçları anlamında kullanılır. Çünkü amellerin sonuçları dünyada çalışarak, amel ederek elde edilir. Bu nedenle "Dünya âhiretin tarlasıdır," demişlerdir. Bu açıklamaların ışığı altında âyetin manası: Kim amelleriyle âhiret sevabını isterse, onun bu kazancını artırırız, demek olur.

«Kim de» amelleriyle **«dünya metaını»**, hoş şeylerini **«istiyorsa ona da dünyadan»** kendisine ayırdığımız ölçüye uygun olarak **«bir şeyler veririz.»** Dünya metaını isteyen kimseden maksat, kâfirdir, ya da münafıktır. Münafıklar savaşlarda mü'minlerle birlikte bulunuyorlardı. Fakat asıl amaçları ganimet elde etmekti. Âyetin bu hükmüne, bozuk amaçlı kimselerin tamamı dahildir. Âyet-i kerime delâlet ediyor ki, dünyayı arzu eden kimse dünyada bu muradına erişemez. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Kimin niyeti âhiret ise Allahu Teâlâ onun yakasını biraraya getirir. Gönlüne zenginlik bahşeder ve dünya boyun eğerek ona gelir. Kimin niyeti de dünyayı elde etmek ise Allahu Teâlâ, onun işini darmadağın eder. Kendisini kendisine fakir gösterir. Dünyadan elde edebilecek olduğu da sadece Yüce Allah'ın kendisine yazmış olduğundan ibarettir.*" [9]

«Fakat onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.» Çünkü böyle bir kimsenin bütün yönelişi ve düşüncesi dünyaya takılmış, kalmıştır. Herkes neye niyet etmişse onu elde eder. Dolayısıyla böyle bir kimse tamamıyla âhiret sevabından mahrum olur.

9- Hadisi Tirmizî *Kıyamet* bölümünde 2467 no'da rivayet eder. Tirmizî'nin lâfzı şu şekildedir: *"Kimin yönelişi âhirete ise Allahu Teâlâ, kalbine zenginlik verir ve iki yakasını biraraya getirir. Dünya ona boyun eğerek gelir...."* Bu hadisin isnadında zaaf vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/11, el-Münzirî'nin *et-Terğîb ve't-Terhîb'i*, 4/82.

İmam er-Râgıp der ki: "İnsan dünya hayatında ekin eken bir kimse mesabesindedir. Kişinin ameli, ekinidir; dünyası ise ekin ektiği tarlasıdır. Ölüm anı, hasat zamanıdır; âhiret, harman yeridir. Kişi ancak ektiğini biçer, neyi hasad etmişse onu ölçeğe vurabilir."

Hikâye olunduğuna göre, Belh şehrinde adamın biri kölesine buğday ekmesini emreder. Köle, buğday yerine arpa eker. Köleye emreden kişi, hasad zamanı arpayı görünce sebebini sorar. Köle: "Buğday biter zannıyla arpa ektim," deyince efendisi: "Ahmak adam! Sen hiç arpa ekip de buğday biçeni gördün mü?" diye sorar. Bunun üzerine köle: "O halde sen, Allah'a isyan edip de O'nun rahmetini nasıl umabiliyorsun? Salih amel işlemeyip, boş ümitlerle nasıl aldanabiliyorsun?" der ve böylece köle efendisini gafletten uyandırır ve efendi tevbe eder, Yüce Allah'a döner.

Harman yerinde nasıl ölçekler ve kantarlar var ise ve nasıl bekçiler, şahitler mevcut ise, âhiret de aynen böyledir. Nasıl ki harman savrulur, iyi tanelerle otlar ve samanlar birbirinden ayrılırsa, âhirette de böyle iyi amellerle günahlar birbirlerinden ayrılacaktır. Her kim âhireti için çalışırsa ölçeği ve tartısında bereket bulur. Bu amelinden kendisine ebediyet azığı verilir. Kim de dünyası için çalışırsa çalışması boşa gider, ameli batıl olur. Dünya amelleri ilkbahar mevsimindeki hanzal (Ebû Cehil karpuzu) ağacı gibidir. Böyle bir ağacı diken kimse, ilkbaharda taze yaprakları görür ama hasat zamanı gelince hiçbir fayda elde edemez. Hasat ettiği nesneyi harmana döktüğü zaman hiçbir şeye ulaşmış olamaz. Âhiret amelleri ise, kışın çirkin görünen üzüm asması ve hurma ağacına benzer. Hasat zamanı geldiğinde bu ağaçlar nasıl kişiye fayda veriyor, kış azığı olarak depolanıyorsa işte âhiret hayatı da böyledir. Dünyanın süsleri, dıştan bakınca güzel ama içi pistir. Yüce Allah dünya ile gururlanmayı ve aldanmayı yasak etmiştir. O, şöyle buyurur: "*Sakın kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.*" (Tâhâ: 131)

Pislik, altın bir kap içinde bulunsa bile yine de pisliktir. Akıllı olan onu almaz. Dünya yaşlı bir koca karı gibidir. Kim onun ziynetiyle ve süsüyle övünürse ahmaktır. Akıllı olan, bâkî ve salih amellerle âhireti elde etmeye bakmalıdır. Çünkü dünya ve içindekilerle birlikte her şey yok olacaktır ve fânîdir. Nitekim Arap şairi Lebid şöyle söylemiştir:

Allah hariç, her şey -iyi bil- bâtıl,
Her nimet bu dünyada -çaresiz- zâil.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ
شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ
لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى الظَّالِمِينَ
مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ ۖ لَهُم مَّا يَشَاءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ
ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾ ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۗ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا
الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ۗ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾

21. Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyleri, dinden kendilerine şeriat yapan ortakları mı var? Eğer (amellerin kıyamet günü) ayrılması sözü olmasaydı derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere can yakıcı bir azap vardır.

22. Yaptıkları şeyler (in cezası) başlarına gelirken, zalimlerin korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip iyi işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur.

23. İşte bu, Allah'ın iman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediğidir. De ki: "Ben buna karşılık sizden, akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum." Kim bir iyilik işlerse Biz onun bu hususta güzelliğini artırırız. Şüphesiz Allah bağışlayan, şükrün karşılığını verendir.

21. «**Yoksa onların**», müşriklerin şirk, öldükten sonra dirilmeyi inkâr, dünya için amel etmek ve şeriate aykırı hevâ ve heveslere uygun diğer şeyler gibi «**Allah'ın izin vermediği şeyleri,**» teşvik etmek suretiyle, fasit «**dinden kendilerine şeriat yapan ortakları mı var?**» Buradaki *"ortaklar"* dan maksat, onların insan ve cinlerden olan şeytanlarıdır. Yoksa onların, inkâr ve isyanda kendilerine ortak olan, amellerini süsleyerek ve teşvik ederek kendilerine yardımcı olan şeytandan ortakları mı var? Bunlar yukarıda sıralandığı üzere şirk, öldükten sonra dirilme ve benzeri kötü amellerden başkasını bilmezler. Yüce Allah böylesi hareketlere izin vermekten ve bunları emretmekten münezzehtir.

Âyet-i kerimede fasit olan yola da *"din"* denilmesi, "müşâkele" (benzerlik kurma) den dolayıdır. Çünkü bunların fasit yolları Yüce Allah'ın dinine karşılık olarak zikrolunmuştur. Böyle zikrolunması, müşâkelenin yanında onları alaya almak amacıyladır. Bazı müfessirler *"ortakları"* ifadesiyle, onların putlarının kastedildiğini söylemişlerdir. Âyetin başındaki hemze "inkâr" (hoş görmeme) ifade etmektedir. Allah Teâlâ müşrikler için bu bâtıl dini yapmadığına göre, aklı olmayan cansız bir varlık nasıl din meydana getirebilir?

«**Eğer (amellerin kıyamet günü) ayrılması sözü**», azaplarının tehirine dair daha önce verilmiş hüküm, ya da amellerinin kıyamet günü ayırt edileceği vaadi «**olmasaydı**» -fasl; hak ile bâtılı birbirinden ayıran hüküm demektir.- «**derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere**» âhirette «**can yakıcı bir azap**» elemi son derece şiddetli bir azap «**vardır.**»

22. Ey gözü kıyamet günü görebilen kişi! O gün «**yaptıkları şeyler**»in vebali ve cezası, ister korksunlar, ister korkmasınlar kuşkusuz bir şekilde «**başlarına gelirken, zalimlerin**» müşriklerin dünyada işlemiş oldukları kötü amelleri sebebiyle «**korkudan titrediklerini göreceksin.**»

Müfti Sâdî der ki: "Âhirette durum, dünyadakinin tersi olacaktır. Dünyada emniyet ve güven içinde olanlar, âhirette korkacaklardır. Dünyada korkan-

lar da âhirette güven içinde olacaklardır."

«İman edip iyi işler yapanlar da» şeriatin mükellefiyetini yerine getirenler de **«cennet bahçelerindedirler.»** Cennetin en hoş köşesinde ve en nezih yerindedirler. Çünkü *"Ravdâtu'l-Cennât"*, cennetin en hoş köşesi demektir. *"Ravda"*, reyhan ve öteki çiçeklerle bezeli, hoş, geniş bir bahçe demektir.

«Rablerinin yanında onlara diledikleri» çeşit çeşit lezzetli arzu ettikleri **«her şey vardır. İşte»** karşısında mü'minlerden başkasına verilmiş olan her türlü nimetin küçük kaldığı, ya da başından sonuna kadar bütün dünyanın hakir kaldığı **«büyük lütuf budur.»** Buradaki ifade, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ümmeti hakkındadır. Onun bizatihi kendisine gelince o, büyük nimete erecektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: *"... Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur."* (Nisâ: 113)

23. «İşte bu,» büyük lütuf **«Allah'ın iman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediği»** sevap **«dir.»** Yani Allahu Teâlâ onlara Peygamber (s.a.v.)'in dilinde işte bunları müjdelemektedir.

«De ki: 'Ben buna karşılık sizden, akrabalık sevgisinden başka bir ücret», bir fayda **«istemiyorum.'»** Rivayete göre müşrikler birgün toplantı yerlerinde biraraya gelirler. İçlerinden birisi: Görüyor musunuz, Muhammed yaptığı şeye karşılık bir ücret istiyor deyince bu âyet-i kerime nazil olur. Buna göre âyetin manası; De ki: Benden önceki peygamberlerin, ümmetlerinden herhangi bir ücret istemedikleri gibi ben de sizlere yapmış olduğum tebliğ ve müjdelemeye karşılık herhangi bir ücret istemiyorum.

Âyet metninde yer alan *"mevedde"*, Rasûlüllah (s.a.v.) sevgisi demektir. Yine burada geçen *"kurbâ"*, mastardır, manası akrabalık demektir. Rasûlüllah'a karşı sevgi, ona eziyeti bırakmak akrabalık gereğine göre davranmak demektir. Rasûlüllah (s.a.v.) burada sevgiyi ücret olarak isimlendirmekte ve bu ücretten sevgiyi tıpkı ücretmiş gibi istisna etmektedir. Böyle bir istisna, Arapçadaki ifade edilen şu şiir kabilindendir:

Onların hiç ayıbı yok, ayıpları tek;
Kılıçlarının ağzı kırık, sebep; düşman öldürmek. [10]

Böyle bir açıklama yapmamızın nedeni, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yapmış ol-

10- Yani onlar öyle iyi kimseler ki hiçbir kusurları yok, sadece bir kusurları var o da çok düşman öldürmekten dolayı kılıçlarının ağzı kırılmıştır. Bu da bir kusur değil kahramanlıktır. (Mütercim).

duğu peygamberlik tebliğine karşı cinsi ve çeşidi ne olursa olsun herhangi bir ücret talep etmesinin caiz olmayışıdır. Çünkü peygamberler ücret talep etmemişlerdir. Rasûlüllah (s.a.v.) ise haydi haydi etmez. Çünkü o daha üstündür ve çünkü o, ücret talep etmeyeceğini şu ifadesinde açıkça belirtmiştir: "*Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum.*" (Sâd: 86) Çünkü tebliğ etmek, Yüce Allah'ın "*Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et...*" (Mâide: 67) âyet-i kerimesi gereğince vacipti. Üzerine vacip olan bir görev için ücret talep etmek yakışmaz. Çünkü dünya metâı en değersiz şeylerdendir. O halde en değerli bir şey olan ilâhî bir vahyin tebliği karşılığında nasıl olur da ücret talep olunur. Çünkü ücret talep etmek, şaibe uyandırır. Bu da kesinlikle peygamberliğe aykırı bir husustur.

Buna göre âyetin manası: Ben tebliğ görevim karşılığında sizden asla ücret istemem. Ancak sizden istediğim, akraba olmamız dolayısıyla beni sevmeniz ve bu sebeple eziyetten vazgeçip, düşmanlık etmemenizdir. Her nekadar bu, bana özel bir ücret ise de aslında ücret değildir. Çünkü ey Kureyş kabilesi! Aramızda akrabalık olmayan hiçbir kabile boyu yoktur. Madem ki benim akrabalığım, sizin akrabalığınızdır; bu akrabalığımın gözetilmesi ve bana yapılan eziyetten vazgeçilmesi, hem şeriat açısından, hem örf ve âdet açısından ve hem de insanlık bakımından gereklidir. Ben, daha önce ister tebliğ yapmış olayım, isterse yapmayayım farketmez. Sizler sıla-i rahim âdetinizle ve akrabaları kötülüklerden korumakla övünüyordunuz. O halde aramızda akrabalık bağı, yukarıda zikredildiği gibi olduğuna göre neden bana eziyet ediyorsunuz?

Âyetin manası bu şekilde olabileceği gibi, "*kurbâ*" kelimesiyle Rasûlüllah (s.a.v.)'a sevgi bakımından yakın olanlar da kastedilmiş olabilir. Buna göre âyetin manası; ben sizden tebliğime karşı herhangi bir ücret istemiyorum. Bütün istediğim, bana sevgi bağlarıyla yakın olan kimseleri, sabit ve sağlam bir sevgiyle sevmenizdir.

Rivayet olunduğuna göre bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman Rasûlüllah (s.a.v.)'a; sevmemiz gereken yakınların kimlerdir, diye sorulmuş. O da: "*Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin (radıyallahu anhüm) dir,*" demiştir.

«Kim bir iyilik işlerse Biz onun bu hususta», bu iyilik hususunda **«güzelliğini artırırız.»** Öyle bir iyilik daha yapmasına fırsat veririz ve bunda ihlâslı olmasını sağlarız. Güzelliğini öyle bir arttırırız ki kul, kendi beşer gücüyle öyle bir iyiliğe asla ulaşamaz. Âyet metninde yer alan "*yakterif*" keli-

mesinin kökü olan "*karf*"" ve "*iktirâf* ", ağacın kabuğunu soymak, deve yavrusunun derisini yüzmek anlamınadır. Daha sonra "*iktirâf*" kelimesi; gerek iyi, gerek kötü, herhangi bir şeyi kazanmak anlamına istiare sanatıyla kullanılmıştır. Ancak kelime daha çok kötülük kazanmakta kullanılır.

«Şüphesiz Allah» günah işleyeni «**bağışlayan,**» itaat edenin yaptığı «**şükrün karşılığını**» sevap lûtfederek ve daha fazlasını ihsan ederek. «**verendir.**»

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِنْ
يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ
التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾
وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ
فَضْلِهِ ۗ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾

24. Yoksa onlar "(Muhammed) Allah'a karşı yalan uydurdu" mu, derler? Allah dilerse senin kalbini de mühürler ve Allah bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı ortaya koyar. Şüphesiz O, kalplerde olanı bilendir.

25. O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.

26. Allah, iman edip iyi işler yapanların duâlarını kabul eder, lütfundan onlara fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.

24. «Yoksa onlar:», Mekke kâfirleri: 'Muhammed **«Allah'a karşı»** peygamberlik iddiasıyla ve Kur'an okuyarak **«yalan uydurdu' mu, derler?»** Burada sanki şöyle denilmiştir: Onlar Rasûlüllah (s.a.v.) gibi birisine, Allah'a iftira ettiğini mi söylüyorlar? Oysa bu, günahların en büyüğü ve en çirkinidir.

«Allah dilerse senin kalbini de mühürler» Bu ifade, Rasûlüllah (s.a.v.), şayet Allah Teâlâ'ya iftira etseydi Yüce Allah kesinlikle onu bundan menederdi, şeklindeki bir beyanla onların iddialarının bâtıllığına ve asılsızlığına bir delil mahiyetindedir. Şöyle ki: Kur'an-ı Kerim'in Allah Teâlâ'ya iftira olduğu iddiası, onların,Yüce Allah'ın, Kur'an'ın Peygamberden ortaya çıkmasını dilemediği, tam tersine çıkmamasını arzu ettiği şeklindeki sözleridir. Böyle bir iddianın zorunlu sonucu da Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'i bundan menetmesidir. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Şayet Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'ya iftira ise Yüce Allah, Kur'an'ın Peygamber tarafından tebliğ edilmemesini dilerdi ve O, şayet bunu dileseydi senin kalbini mühürlerdi de Kur'an'daki manalardan hiçbirisi senin hatırına gelmezdi. Ve Kur'an'daki harflerden bir tek harfi bile sen söyleyemezdin. Madem ki meselenin içyüzü böyle değildir, tam tersine zaman aralıklarıyla vahiy gelmektedir. O halde buradan ortaya çıkıyor ki Kur'an, Yüce Allah'ın katındandır **«ve Allah bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı ortaya koyar.»** Bu cümle başlıbaşına yeni bir cümle olup, daha önce geçen *"mühürler"* fiiline mâtuf değildir. Rasûlüllah'ın, Yüce Allah'a iftira etmediğini ifade eden yeni bir cümledir. Nitekim âyet metninde açıkça yer alan Yüce Allah'ın ismi, bu cümlenin bir öncekine mâtuf olmadığına işaret etmektedir. Muzari sîgası (şimdiki zaman kipi), süreklilik ifade eder. Buna göre âyetin manası şöyledir: Yüce Allah'ın, bâtılı yok etmek, hakkı, vahyi ile ya da kazası ile ortaya koymak âdetindendir. Şayet Kur'an, onların iddia ettikleri gibi Yüce Allah'a bir iftira olsaydı O, Kur'an'ı yok eder ve ortadan kaldırırdı. Bu son âyet-i kerime, böyle anlaşılacağı gibi bunun, Rasûlüllah (s.a.v.)'a verilmiş bir vaad olması da mümkündür. Bu vaade göre Yüce Allah onların yürümüş oldukları, içinde bühtan ve yalanlamanın da bulunduğu bâtıl yolu ortadan kaldırır, Kur'an'ın üzerinde bulunduğu hakkı bâki kılar. Ya da Yüce Allah bâtılı, mü'minlere yardımı hususunda engel olunamaz hükmüyle ortadan kaldırır.

«Şüphesiz O, kalplerde olanı bilendir.» Bilir de onlara uygun olan ahkâmı ile, bâtılı silerek hakkı ortaya koyarak karşılık verir. Burada Yüce Allah "zevâtu's-sudûr" buyurmamıştır. Çünkü kalpler kelimesiyle kalp cinsini kastetmiştir. "*Zât*" kelimesi burada "*zî*" kelimesinin müennesi olup, sahip

anlamınadır. Buna göre âyetin manası, şüphesiz O, kalplerde yer eden ve gizli bulunan şeyleri bilendir, demek olur. Kalplerde bulunan ise, insanı birtakım şeyleri yapmaya sevkeden ve birtakım şeyleri yapmaktan da alıkoyan hislerdir. Kalplerde bulunan duygular ve hislere "sâhibetü's-sudûr" (kalplerin arkadaşı) denmesi, bunların kalplerden ayrılmamalarından ve oraya yerleşmiş bulunmalarındandır.

25. «O, kullarının tevbesini» neye tevbe etmişlerse bunu bağışlayarak **«kabul eden...»** Çünkü şayet tevbeyi kabul etmezse bu, kulları günaha teşvik anlamına gelir.

İbn Abbas (r.anhüma) der ki: "Bu âyet-i kerimedeki hüküm mü'mine, kâfire, dosta ve düşmana herkese şamil ve geneldir. Bunların arasından her kim tevbe ederse Allahu Teâlâ tevbesini kabul eder. *"Tevbe"*: Günahlardan pişman olmak suretiyle dönmek, ya da bir daha asla o günahlara dönmemeye azmetmek demektir."

Şeyh Bûşencî der ki: "Tevbe, insanın, günah zikredildiği zaman kalbinde onun tadını almaması demektir."

«Kötülükleri» şirk hariç büyük ve küçük günahları tevbe etmeseler bile sırf rahmetinin bir tecellisi ile veya bir şefaatçının şefaatı ile dilediği kimseler için **«bağışlayan»** -ki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat mezhebi bu kanaattedir - **«ve yaptıklarınızı»** gerek hayır, gerek şer **«bilendir»** ve tevbe edene tevbesinin karşılığını veren, tevbe etmeyen kimseye ise hikmetlere ve maslahatlara dayalı dilemesinin gereğine göre hesap sormayandır.

26. «Allah, iman edip iyi işler yapanların duâlarını kabul eder,» Allah, kendisine duâ ettiklerinde salih mü'minlerin duâlarını kabul eder, itaatlarına karşılık âhirette kendilerine sevap verir, **«lütfundan onlara»** kendisinden bir ihsan ve ikram olmak üzere istediklerinden **«fazlasını verir.»**

Burada yer alan *"kabul etme"* fiilinin faili yukarıda mana verildiği üzere Allah olabileceği gibi, iman edip salih amel işleyenler de olabilir. Bu durumda "*isticâbe*", Allah'ın değil, onların fiili olur. Buna göre âyetin manası; onlar itaat etmek suretiyle Allahu Teâlâ'ya uyarlar, O'nun çağrısını kabul ederler ve Allah da kendisinden bir ihsan olmak üzere onların hak ettikleri sevabı daha da artırır, demek olur. Allahu Teâlâ, kulu kendisinden bir şey talep etmediği zaman onu mahrum eder. İsteklerine cevap vermez ve ona gazap eder. Ebû Hureyre (r.a.) der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Allahu*

Teâlâ kendisinden bir şey talep etmeyen kimseye gazap eder, Allah'tan başka hiç kimse böyle bir davranışta bulunamaz." Bu nakil *Bahru'l-Ulûm*'dan alınmıştır.

Âcizane kanaatimiz: Buraya kadar söylenenlerin tamamı kabule şâyandır, makbuldur. Çünkü bunlar gösteriyor ki itaatkâr mü'minin Rabbine yapacak olduğu duâsı her halükârda makbuldur, fakat bundan her mü'minin yapacak olduğu duânın mutlaka kabul olunacağı sonucunu çıkarmamak gerekir. Çünkü bazı günahlar vardır ki duânın kabulüne engel olur ve duânın reddine sebep olur. Meselâ insanın giydiği ve içtiği haram olduğunda, kalbinin gafil ve eğlence ile oyalanması halinde, duâ edenin başkalarına zulmetmiş olması ve üzerinde kul haklarının bulunması vb. durumlarda durum böyledir. Bizim bu görüşümüze Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, Sa'd b. Ebî Vakkas'a vermiş olduğu şu cevap örnektir: Sa'd der ki: Ya Rasûlüllah! Allahu Teâlâ'ya duâ buyur da beni kurtulan kullarından eylesin. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Vücudunu helâlle besle, duân kabul olsun. Çünkü hangi karın olursa olsun içine haram bir lokma girdi mi, o kimsenin duâsı kırk gün kabul olunmaz*" buyurmuştur. Yine Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadisi de bizim görüşümüze delildir: "*İnsan uzun bir yolculuk yapar, saçı başı toztoprak içindedir. Elini yâ Rab, yâ Rab diyerek semaya kaldırır. Fakat yediği haram, içtiği haramdır, haramla beslenmiştir. Böyle bir kimsenin duâsı nasıl kabul olunsun?*"

Bu âyet-i kerimede yer alan *"fazlanın verilmesi"* kavramı, cehenneme girmesi vacip olan kimseler açısından şefaatle ve Allahu Teâlâ'nın cemalini görmekle tefsir olunmuştur. Çünkü cennet ve nimetleri mahluktur ve kendisi gibi bir mahluka mükâfat olarak verilecektir. Bu mahluk da, kulun amelidir. Alah'ın cemalini görmek ise ezelî ve kadîm olan Allah ile ilgilidir ve ancak kadîmin mukabelesi ile olur. O da Allah'ın ilâhî fazlıdır.

Mü'minlere sevap ve fazlanın verilmesine karşılık **«kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.»**

وَلَوْ بَسَطَ

ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ

مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ
مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ۚ وَهُوَ ٱلْوَلِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ
ءَايَٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ
جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ
فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ
فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ
ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ
رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ
يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا ۚ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٥﴾

27. Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, dilediği ölçüde indirir, çünkü O, kullarından haberdardır, onları görendir.

28. O, (insanlar) umutlarını kestikten sonra, yağmuru yağdıran ve rahmetini her tarafa yayandır. O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır.

29. Gökleri, yeri ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da O'nun delillerindendir. O, dilediği zaman bunları biraraya toplamaya da kâdirdir.

30. Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işlediklerinizyüzündendir. Allah çoğunu affeder.

31. Yeryüzünde (O'nu) âciz bırakamazsınız, Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur.

32. Denizde dağlar gibi akıp giden(gemi)ler de O'nun (varlığının) delillerindendir.

33. Dilerse O, rüzgârı durdurur da onun üstünde kalakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

34. Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder, bir çoğunu da affeder.

35. Böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlar kendilerine kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.

27. «Allah kullarına rızkı bol bol verseydi,» rızıklarını geniş tutsaydı **«yeryüzünde azarlardı.»** İsyana kalkışırlardı. İnsanı frenleyen ve engelleyen unsurlardan birisi de istediğini bulamamasıdır. Âyet-i kerimenin manası böyle olabileceği gibi, Allah kullarına rızkı bol bol verseydi bir kısmı, diğer kısmına zulmederdi şeklinde olması da mümkündür. Çünkü zenginlik insanı azdıran ve şımartan bir unsurdur. Bir üçüncü mana olarak âyette yer alan "*bağy*" kelimesini kibir şeklinde almak ve böylece manayı fesattan kinaye olarak düşünmek de mümkündür. Buna göre âyetin manası; Allah kullarına ... verseydi, yeryüzünde fesat çıkarırlardı, demek olur.

İbn Abbas (r.anhüma) der ki: "İnsanların yeryüzünde azmaları demek, derece üstüne derece, binek üstüne binek, elbise üstüne elbise arzu etmeleri demektir. "

Âlimin biri der ki: "Allahu Teâlâ çalışma olmaksızın kullarına rızık verseydi, onlar bütün güçlerini ve kuvvetlerini yeryüzünde fesat çıkarmaya yoğunlaştırırlardı. Bu nedenle Allahu Teâlâ onları kazanç peşinde koşmakla meşgul etmiş ve böylece fesada yönelmelerini engellemiştir." Şâir ne güzel söyler:

Gençlik, zenginlik, çalışmamak
İnsanı ifsad eder, ifsad.

Rızkın geniş verilmesinin sonucunda azgınlaşmak, çoğunlukla meydana gelen bir durumdur. Bazan fakir de zalim veya kibirli olabilir. Ancak fakirlikle azgınlığın birlikte bulunması daha azdır. Çünkü fakirlik, çoğunlukla uysallık ve tevazuya yol açar. Zenginlik ile birlikte ise azgınlık daha çok bulunur. Çünkü zenginlik ekseriyette azgınlığa yolaçar. Bütün kulların rızıkları genişleyecek olursa o zaman azgınlık her yanı sarar, şu andaki mevcut olan durum, tersyüz olurdu.

«Fakat O,» dilemesi neyi gerektiriyorsa onu **«dilediği ölçüde»**, ezelî takdire göre **«indirir, çünkü O, kullarından haberdardır, onları görendir.»** Onların gizlice çevirdikleri ve alenî işledikleri şeyleri ilmiyle kuşatandır ve bunun sonucu olarak onlardan herbirine, geçirdikleri her vakte karşılık olarak ne lâyıksa onu takdir edendir. Buna göre Allahu Teâlâ ya fakir kılar, ya zengin kılar; ya vermez, ya verir; ya rızkı tutar, ya da yayar. Bütün bunlar O'nun ilâhî hikmetine göredir. Allahu Teâlâ şayet onların hepsini zengin kılarsa onlar azarlar. Eğer hepsini fakir ederse helâk olup giderler.

28. «O, (insanlar) umutlarını kestikten sonra,» ümitsiz bir duruma geldikten sonra **«yağmuru yağdıran ve rahmetini»**, yağmurun bereketlerini ve her şeyde tecelli eden menfaatlerini **«her tarafa»** dağlara, ovalara, bitkilere ve hayvanlara **«yayandır.»** Âyetin deyimiyle "*ğays*", insanları kuraklıktan kurtaran yağmur demektir. Bu nedenle yağmurun sadece faydalı olanına "*ğays*" denmiştir. Çünkü yine yağmur manasına gelen "matar", bazan zararlı olabilir, bazan vaktinde yağmayabilir. Allahu Teâlâ, yağmuru insanlar ümitlerini kesmeden de yağdırabilir. Bunun *"insanlar umutlarını kestikten sonra"* şeklinde bir kayıt getirilmesi nimetin mükemmelliğini kullara hatırlatmak içindir. Çünkü ümidin tamamen kesilmesinden ve bir belâya dûçâr olunduktan sonra nimetin elde edilmesi, çok daha fazla bir ferahlanma vesilesidir. O halde bu, şükre daha çok lâyık olan bir durumdur.

Fethu'r-Rahmân'da denir ki: "Allah, rahmetini yayar ifadesindeki rahmet, güneştir. Çünkü buradaki rahmet, birinci sırada sayılan yağmur rahmetinden başka bir şeydir. Şöyle ki; bütün ümitler kesildikten sonra yağmurun gelmesi, güzel ve yerindedir. Ama yağmur devam edecek olursa usanç verir. İşte onun arkasından güneşin çıkması büyük bir nimettir. "

«O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır.» Maliktir, kullarına lütfu-

nu vermeyi, rahmetini yaymayı üstüne alan yüce bir zattır.

29. «Gökleri, yeri» böylesine yaratılışın harikalarını yansıtır biçimde yaratması **«ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da O'nun delillerindendir.»** Yani O'nun kudret delillerindendir. Çünkü yeryüzü ve semaların bizzat kendileri, ya da sıfatlarıyla Yüce Allah'ın muazzam eserine delâlet etmektedir.

Âyet metninde yer alan *"besse"*, yaymak demektir. Bu ifade Yüce Allah'ın mevcut olmayan bir şeyi yoktan var ettiğine ve onu ortaya çıkardığına işaret etmektedir. Âyetin metninde yer alan *"dâbbe"*, canlı demektir ve bu canlı kavramına melekler de dahildir. Çünkü melekler de hareket ederler. Her ne kadar yeryüzünde yürümüyor olsalar da semada uçarlar. Âyetteki *"dâbbe"* kelimesinin manasının, yeryüzünde debelenen şeklinde olması da mümkündür. Çünkü birbirine komşu iki şeyden birisine sahip olana o iki şeyi nispet etmek mümkündür. Bir örnek vermek gerekirse Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'inde *"İkisinden de inci ve mercan çıkar."* (Rahmân: 22) buyurmaktadır. Oysa inci ve mercan sadece tuzlu sudan çıkar. Meleklerin uçma özellikleri yanında, yürüme özelliklerinin olduğu da mümkün görülmüştür. Bu taktirde meleklerin de dâbbe olarak vasıflandırılmaları mümkündür.

«O, dilediği zaman» ne zaman dilerse **«bunları»** hesaba çekmek üzere dirildikten sonra cesetleri haşretmeye **«biraraya toplamaya da kâdirdir.»** Buna gücü yeter.

30. «Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.» Kazanmış olduğunuz günahlar yüzündendir. Burada *"eller"* kelimesinin zikredilmesi, amellerin ekserisinin bunlarla yapılmış olmasındandır. Hayatta karşılaşılan bütün sıkıntılar, daha önce işlenmiş bir günah sebebiyledir. Bunun en asgarisi de taksirdir (ihmaldir.) Buradaki musîbetten kasıt, hangi musîbet olursa olsun farketmez. İster elem, ister hastalık, ister kıtlık, ister korku olsun, farketmez. Hatta herhangi bir ağaç parçasının tırmalaması, ayak kayması, bir damar seyirmesi ve bedendeki başka rahatsızlıklar hep musîbettir. Musibet sadece bununla da kalmaz, insanın malında, aile efradında, çocuklarında da olabilir. İşlenen günahlara karşı uygulanan had cezası da bu kavrama dahildir. Nitekim âyetin devamındaki **«Allah çoğunu affeder.»** hükmünün içerisine, karşılığında had cezası koyulmayan şeyler de dahildir.

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: *"Allahu Teâlâ'nın kazası ancak duâ ile çevrilebilir. İnsanın ömrünü ancak iyilik artırır. Bir insan işlemiş olduğu bir günah sebebiyle rızıktan mahrum olur."* [11] Duâ, belâların def'ine, rahmetin celbine sebeptir. Tıpkı kalkanın, silahı defetmeye; suyun, yerden bitkileri çıkarmaya sebep olduğu gibi.

Dahhâk der ki: "Herhangi bir kimsenin Kur'an'ı öğrendikten sonra unutması ancak işlemiş olduğu bir günahı sebebiyle olur. Kur'an'ı unutmaktan daha çirkin acaba hangi günah vardır?" Bunu söyledikten sonra *"Allah (günahlardan) çoğunu affeder"* âyetini okumuştur. Evet Allah günahlardan bir çoğunu affeder ve bunlara ceza vermez.Yüce Allah'ın affı ve günahları bağışlaması olmasa, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmaz.

Âyet-i kerime ibadet eden ve musîbete uğrayan kimselerin kalbine teselli vermektedir. Yüce Allah sanki şöyle buyurmaktadır: Uhrevî ve ebedî cezaları gerektiren günahlar ve masiyetler yüzünden size musîbet gelecek olursa Biz bunları dünyevî ve fânî musîbetler vererek telâfi ederiz. Böylece sizin işlemiş olduğunuz kötü şeylere karşılık olsun, kirlenmiş olduğunuz günahlardan sizleri temizlemiş bulunsun.

Kula gelecek belâların sebepleri çoğalıp da kulun üstüne peşpeşe geldiği zaman kul, işlemiş olduğu kötü fiilleri üzerinde neden bunları işlediğine dair düşünsün ki böylece birçokları affolmakla birlikte yaptıklarının karşılığını görmüş olsun. İşte o zaman isyanının ve günahlarının çokluğunu buna karşılık da Rabbinin kerem ve ğufrânını bildiği için üzüntü, kederi ve utanması artar.

31. «Yeryüzünde (O'nu) âciz bırakamazsınız,» yeryüzünün istediğiniz köşesine kaçabildiğiniz kadar kaçsanız da hakkınızda takdir buyurmuş olduğu musîbetlerden kendinizi kurtaramazsınız. Bir başka ifadeyle Allahu Teâlâ sizi, bir belâ vererek denemek ve cezalandırmak istediğinde nerede olursanız olun, bundan kurtulamazsınız ve önüne geçemezsiniz. Kendinize gelecek azabı menetmeye gücünüz yetmez.

Her şeyi azameti, büyüklüğü ve izzetiyle kuşatan **«Allah'tan başka bir dostunuz»**, sizleri musîbetlerden koruyacak ve başlıbaşına işlerinizi üstüne alacak bir dostunuz **«ve»** sizden musîbetleri savacak **«bir yardımcınız da yoktur.»**

11-Hadisi Tirmizî ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/361.

Bu âyet-i kerime, herkesi musîbet esnasında nereden geldi? diye nefis muhasebesi yapmaya ve bunun sonucu olarak nefsini helâk olmaktan kurtarmak için hemen tevbeye koyulmaya davet etmektedir.

İmam el-Vâhidî (rahimehullah) der ki: "Bu âyet-i kerime, Allah'ın Kitab'ındaki en umut verici âyettir. Çünkü Allahu Teâlâ mü'minin günahını ikiye ayırmaktadır. Bir grubunu, kendilerine musîbet vererek bu musîbeti günahlarına kefaret kılmakta, bir grubunu da dünyada affetmektedir. O, kerimdir, âhirette affından geri dönecek değildir. İşte bu, Yüce Allah'ın mü'minlere karşı âdetidir."

32. «Denizde dağlar gibi akıp giden» gemi **«ler de O'nun (varlığının)»**, vahdetinin, kudretinin, azametinin ve hikmetinin **«delillerindendir.»** Burada geçen *"a'lâm"* kelimesi, "alem" kelimesinin çoğulu olup dağ demektir. Alem, dağlar gibi yüksek olan her şeye mutlak olarak söylenir. Yoksa sadece yol bulmak üzere üzerine ateş yakılan dağa alem deniyor değildir.

33. «Dilerse O» Allah, gemileri yürüten **«rüzgârı durdurur da onun üstünde kalakalırlar.»** Arapçada "rekedeti's-sefînetü" denilir ki manası, gemi kalakaldı ve durdu demektir. Buna göre âyetin manası; hoş rüzgârlarla denizlerde akıp giden gemiler, rüzgâr kesilince denizin yüzünde kalakalırlar ve artık yürüyemezler, hareket edemezler.

«Elbette bunda» bazan yüzen, bazan da Yüce Allah'ın dilemesine göre denizin yüzünde kalakalan gemilerde, Allah'a itaat uğrunda belâlara karşı **«çok sabreden,»** Allah'ın nimetlerine bütün organlarını yaratılış amaçlarına uygun olarak kullanmak suretiyle **«çok şükreden herkes için»** büyük ve sayısız Allah'ın işlerine delâlet eden **«ibretler vardır.»**

34. «Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder,» yani Allahu Teâlâ dilerse rüzgârı durdurur, gemiler kalakalır, ya da rüzgârı estirir, bazılarını adaleti gereği batırır, bazı gemileri de yani içinde bulunan kimseleri de helâk eder.

Burada geminin içinde bulunanları değil de, gemilerin helâk edilmesi şeklindeki ifade bir mübalâğa ve korkutma ifade etmek içindir. Bir başka ifadeyle burada gemilerin helâk edilmesinden maksat, içinde bulunan kişilerin kazandıkları günahlar ve helâk vesileleri dolayısıyla helâk edilmeleridir.

«Bir çoğunu da affeder.» Bir çoğunun da mallarını helâk etmez. Çün-

kü âyetin manası; rüzgârı salıverir, bazı insanları helâk eder, bir kısmını da kurtarır demektir.

35. «Böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlar kendilerine» azaptan **«kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.»** Bu âyet-i kerime mukadder bir illet (sebep) üzerine atfedilmektedir. Meselâ; böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlardan intikamını alsın ve Kur'an'ı yalanlayanlar, onu yeryüzünden silmek ve iptal etmek uğrunda çaba gösterenler kendilerine kaçacak bir yer olmadığını bilsinler. Buna göre âyetin manası; Allah dilerse bir kavmi helâk eder, bir kavmi kurtarır ve bir kavmi de uyarır.

Burada yer alan "*mahîs*" kaçacak yer anlamınadır. Nasıl ki gemiler durduğunda, ya da fırtına estiğinde onların kaçacak yerleri yoktur. Aynen bunun gibi öldükten sonra dirilmenin ardından da O'nun azabından kaçacak yerleri yoktur. O halde Allah'tan başka zarar verici ve fayda vericinin olmadığını itiraf etmekten başka çare yoktur. İnsanın başına gelen ne varsa mutlaka O'nun tesiriyle gelir.

فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَىْءٍ
فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ
رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَ
ٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟
لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۖ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ
يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلْبَغْىُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾
وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۖ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۚ

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِم
مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظْلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبْغُونَ
فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ
وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿٤٣﴾

36. Size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise, iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler için daha iyi ve daha süreklidir.

37. Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar, kızdıkları zaman da bağışlarlar.

38. Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar.

39. Bir haksızlığa uğradıkları zaman yardımlaşırlar.

40. Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.

41. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur.

42. Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlaradır.

43. Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.

36. Ey insanlar! Arzu ettiğiniz ve uğrunda yarıştığınız mal, geçim araçları ve evlât gibi **«size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir.»** Bunlar dünya hayatının faydalanmış olduğunuz metâı ve menfaatidir. Siz

bunlardan kısacık hayatınız boyunca faydalanırsınız, sonra bunlar ortadan yok olur ve kaybolur. **«Allah'ın yanında bulunanlar ise»**, âhiret sevabı ise, **«iman edenler»**, imanda samimi olanlar **«ve»** başkasına değil, **«Rablerine dayanıp güvenenler için»** sırf fayda verdiği için zâtı itibariyle **«daha iyi ve»** insanların ellerinde bulunanların aksine fânî ve zâil olmadığı için zaman açısından **«daha süreklidir.»** Burada dünya rahatının birtakım rahatsızlıklardan uzak olmayacağına, bazı kimseler için böyle bir durum olmasa bile herkes açısından birtakım kederlerden uzak olmayacağına işaret vardır. Çünkü dünya rahatı çok çabuk zâil olur ve kısa zamanda elden çıkar. Yüce Allah'ın katındaki vaad olunan sevap ise daha iyi ve bu az olan dünya nimetinden daha kalıcıdır.

el-Havâşî es-Sadiyye'de der ki: "Bu âyet-i kerimede geçen lam harfi, beyan içindir. Yani daha iyi ve daha kalıcı söz konusu nimetlerin kim için olduğunu beyan ifade eden bir lam'dır."

Bu gerçeği Ebu'l-Lelys tefsirinde şöyle açıklar: "Allahu Teâlâ âhiret sevabını açıkladıktan sonra bu sevabın kimlere verileceğini beyan ediyor ve buyuruyor ki; *"iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir."* Rablerine güvenmekten maksat, başlarına gelen herhangi bir hususta sadece Rablerine tevekkül edenler, işlerini sadece O'na isnad edenler ve sadece O'na itimad edip dayananlardır."

Hz. Ali der ki: "Hz. Ebû Bekir (r.a.) bütün malını tasadduk etmişti. Müslümanlardan bazıları bu tasadduk üzerine onu kınadılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Burada Yüce Allah âhiret sevabının, dünyadakinden daha hayırlı ve daha kalıcı olduğunu beyan etmekle birlikte bu sevabın birtakım sıfatlarla sıfatlanmış olan kimselere verileceğini beyan etmiştir ve bunları, iman ve tevekkül olarak burada zikretmiştir. Bunlardan sonra zikredilenlere gelince mü'min ve kâfir dünya metâında eşittirler ve bundan faydalanırlar. Âhirete gittiklerinde Yüce Allah'ın katında olan şeyler mü'min için daha hayırlıdır. Dünya metâının fânî olduğunu bilen ve Yüce Allah'ın katındakinin daha hayırlı ve daha kalıcı olduğuna kesin olarak inanan kimse, dünyayı terkeder, âhireti tercih eder. İşte bu, Yüce Allah'ın, dilemiş olduğu kimseye verdiği ihsanıdır. "

37. «Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan» çirkinliklerden, ya da çok çirkin olan şeylerden **«kaçınırlar...»** *Kâmus*'ta, âyet metninde geçen *"fâhişe"* kelimesi için, bunun zina ve çok çirkin olan günahlar olduğu yazılı-

dır. Buna göre *"fevâhiş"* (hayasızlıklar) kelimesinin, *"kebâir"* (büyük günahlar) kelimesine atfedilmesi bir parçanın bir bütüne atfı kabilindendir. İşte böylece hayasızlığın ne kadar iğrenç ve çirkin olduğu vurgulanmış olur.

Keşfu'l-Esrâr'da denir ki: "Bu âyet-i kerimede *"kebâir"* kelimesi, *"ism"* kelimesine muzâf (tamlanan) kılınmıştır. Çünkü insan büyük günahlardan kaçındığında küçük günahları bağışlanır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: *"Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız küçük günahlarınızı örteriz."* (Nisâ: 31)

Ragıp der ki: *"Onlar büyük günahlardan ... kaçınırlar"* âyetiyle, *"Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız"* (Nisâ: 31) âyet-i kerimesinde geçen büyük günahlardan maksadın, şirk olduğu söylenmiştir. Bunu söylerken *"...Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür."* (Lokmân: 13) âyet-i kerimesini delil olarak almışlardır.

İbn Abbas der ki: "Büyük günah şirktir."

İmam Râzî ise: "Bu görüş bence zayıftır, çünkü âyette yer alan iman kelimesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır," demiştir.

Âcizane kanaatimize gelince, iman kelimesi söz konusu ihtimali ortadan kaldırmaz. Çünkü imanla açık ve gizli şirkin ikisine de şamil olan mutlak şirkten kaçınma sağlanamaz. Tam tersine sadece açık şirkten kaçınma olur. Rasûlüllah (s.a.v.) riyâya şirk demiştir. Zira o; *"Küçük şirkten sakınınız,"* buyurmuştur.

«Kızdıkları zaman da bağışlarlar.» Burada yer alan *"ğadab"* kelimesi, kalbin kanının harekete geçmesi ve intikam isteğidir. *"Mağfiret"* ise burada bağışlamak, üzerinde durmamak, yapılana tahammül etmek ve öfkesini yutmaktır. Buna göre âyetin manası; onlar birisine öfkelendikleri zaman onu bağışlarlar, üzerinde durmazlar, yapılana tahammül ederler ve öfkelerini yutarlar, demektir.

38. «Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar.» Bu âyet-i kerime ensar hakkında nazil olmuştur. Rasûlüllah (s.a.v.) onları imana davet etmiş, onlar da samimi bir kalple Rasûlüllah (s.a.v.)'ın davetine uymuşlardır. Burada sadece namaz kılma fiilinin zikredilip meselâ zekât vermek, oruç tutmak gibi namaz dışındaki ibadetlerin zikredilmemesinin sebebi, kul ile iman arasındaki tek rabıtanın namaz kılma olmasından dolayıdır.

Nitekim yine kul ile inkâr arasındaki tek bağlantı da namazı terketmektir. Bir kimse namazı kıldığı zaman iman etmiş ve dini ayakta tutmuş olur. Onu terkedince de inkâr etmiş, dinini yıkmış olur. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: "*Kıyamet günü kulun hesaba çekilecek olduğu ilk şey namazıdır. Eğer namazı salih ise kurtuluşa ve felâha ermiştir. Şayet fasid ise hüsrana uğramış ve kaybetmiştir.*" [12]

«Onların işleri, aralarında danışma iledir.» Âyette yer alan "*şûrâ*" kelimesi, danışma ve istişare etme demektir. Kelimenin aslı "*şûr*" dur. Şûr, çıkarmak anlamına gelir. Şûraya bu ismin verilmesi herhangi bir meselede danışmaya katılan her bir kişinin, karşısındaki arkadaşına düşündüklerini çıkarıp ortaya koymasından dolayıdır. Buna göre âyetin manası; onların işleri danışma iledir. Onlar herhangi bir görüşü yalnız başlarına benimsemezler, o konuda müşavere ederler, biraraya gelirler, demektir.

Hicretten önce ve sonra Müslümanlar böyle idiler. Herhangi bir mesele ile karşılaştıklarında biraraya gelir, birbirlerine danışırlardı. Bu onların, meselelerin âkıbetini iyice düşünmelerinden ve derinlemesine kavramalarından ileri gelmekteydi.

Bazı âlimlere göre bu âyet-i kerime, ifade ettiği genellik üzeredir. Yani onlar, hakkında vahiy olmayan dînî meselelerde kendi görüşleriyle amel etmezler, tam tersine fıkıh bilginleriyle müşavere ederler, demektir. Bazı âlimlere göre, onlar karşılaştıkları her meselede birbirlerine danışırlar, demektir.

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Müşavere ve danışma ne güzel bir muvâzene ve dengedir. Danışmadan kendi görüşüne göre hareket etmek ise ne kötü bir huydur."

Demişlerdir ki: "Herhangi bir işe istihare ile başlayan, ardındanda istişare yapan kimse alacağı kararda yolunu şaşırmaz."

«Kendilerine verdiğimiz rızıktan da», mallarından da hayır yolunda **«harcarlar.»** Kâfirin infakının (harcamasının) herhangi bir değeri yoktur. Çünkü o, iman ederek ve itaatta bulunarak Rabbinin davetine uymamıştır. Onun yapacak olduğu hayır, kâfir oluşundan dolayı boşa gitmiştir. Sonra infak, sadece malda harcama yapmakla olmaz. Tam tersine her türlü iyiliğe ve

12- Hadisi Tirmizî ve Nesâî rivayet ederler. Hadisin devamı da vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl* 10/434.

ihsana şamildir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Her iyilik sadakadır."* [13] Hadiste yer alan *"marûf"* kelimesi, Allahu Teâlâ'nın, harcanmasına razı olduğu mal, hoşnutluğunun kazanıldığı söz ve fiillerdir.

39. «Bir haksızlığa uğradıkları zaman yardımlaşırlar.» Burada geçen *"bağy"*, zulüm, haddi aşmak demektir. Yine âyette geçen *"intısâr"*, yardım talep etmek demektir. Buna göre âyetin manası, onlar bir zulme ya da zalim tarafından düşmanlığa uğradıkları zaman ondan intikam alırlar. Yüce Allah'ın, kendilerine gösterdiği ve izin verdiği şekilde, zulmedenden kısasen haklarını alırlar, bu muayyen sınırı, mislîliği gozetme ilkesini aşmazlar. Oysa onların dışındakiler böyle değildir. İşte burada *"Onlar yardımlaşır"* şeklindeki tahsisin manası budur.

Âyetin bu ifadesi, onların cesaretle vasıflanmalarını ifade etmektedir. Bundan önce dînî ana faziletlerle uyanık kalmak, hilim ve cömertlik ile vasıflanmışlardı. Meseleyi biraz daha açarsak, zulüm onlara güçlü ve kuvvetli kişiler tarafından gelmektedir. Müslümanlar bu zalimlerden meşrû biçimde intikam aldıklarında cesaretleri sabit olacak ve Allah'ın dini uğrunda sertlikleri ortaya çıkacaktır. Onlar meşrû biçimde aldıkları bu intikamı fasıkların kendilerine hücumları dolayısıyla zillete düşmemek ve câniyi zayıflara cüret etmekten alıkoymak için alırlar.

en-Nehâî (rahimehullah) bu âyet-i kerimeyi okuduğu zaman şöyle derdi: "Onlar kendilerini zillete düşürüp de sefih ve değersiz kişilerin, üzerlerine atılmasından nefret ederlerdi." Şâir der ki:

Gelen zulme boyun eğmeyiz biz, ancak;
Hariçtir köyün eşeği ve yere çakılı kazık

Razı olur buna çürük iple bağlı hakir eşek
Bir de başına balyoz yiyen kimsesiz kazık.

Şiirin manası şudur: "Kendisine yapılan zulme son derece hakir iki zavallıdan başka hiç kimse sabredemez. Bunlar da çürük iple boynu bağlı eşek ve başına durmadan vurulan, kimsenin merhamet etmediği kazık."

Âyet metninde yer alan *"intısâr"* (yardımlaşma ve intikam alma) mü'minlerin bağışlayıcı olma vasıflarıyla çelişmez. Çünkü hem bu, hem diğer

13-Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin son kısmı şöyledir: *"Kardeşini güler yüzle karşılaman da iyiliklerdendir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/329.

vasıf insanın kendi nefsi açısından bir fazilettir. Arkadaşının açısından ise bu, kötü ve kınanmış bir şeydir. Af iki kısımdır:

Birisi fitnenin yatıştırılmasına, cânînin zülmünü bırakmasına sebep olan aftır. Afla ilgili âyet işte bu kısma ait bir aftır. Bu şekildeki bir tefsirle aradaki tenakuz ve çelişme ortadan kalkar.

Herhangî bir kimse, Allah'ın emrine aykırı olmaksızın zalimden hakkını alırsa o kimse, itaat eden bir kimse olmuş olur.

40. «Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür.» Bu ifade yardımlaşmanın neden güzel hasletlerden olduğunu ortaya koymaktadır. Âyet metninde iki kez "*seyyie*" (kötülük) ifadesi yer almaktadır. Oysa ikinci kötülük şer'an izin verilmiş meşrû bir cezadır. İzin verilen her şey de kötü değil, tam tersine güzeldir. Şu halde meşrû olan bu fiile kötülük denmesi, fiilin muhatab olan kimseyi üzmesinden dolayıdır, ya da meşrû olan ikinci fiile kötülük denmesi müşâkele sanatı dolayısıyladır. Bu tıpkı Nahl Sûresindeki şu âyette olduğu gibidir: "*Eğer ceza vereseksenız size yapılan işkencenin misliyle ceza verin...*" (Nahl: 126) Bu takdirde âyette geçen "*seyyie*" (kötülük), "*hasene*" (iyilik) kelimesinin karşılığı ve zıddı olmuş olur. Âyet-i kerimenin manasına gelince; eğer sana bir kötülük yapılırsa yapılan kötülüğü aşmaksızın misliyle mukabele etmen gerekir, demektir.

Hasan Basrî der ki: "Herhangi bir kimse sana: 'Allah sana lânet etsin, ya da Allah seni rezil rüsvay etsin,' derse sen de ona 'Allah seni rezil rüsvay etsin, ya da Allah sana lanet etsin,' diyebilirsin. Bir kimse sana kötü lâf söylerse sen de ona zina kelimesi gibi had cezasını gerektirmeyecek biçimde kötü söz söyleyebilirsin, ya da hoş olmayan bir söz söyleyebilirsin. Yalan, iftira fiillerinde mukabele ve mislîlik cereyan etmez. Yani birisi sana karşı yalan ve iftirada bulunursa, sen de ona karşı yalan ve iftirada bulunamazsın."

et-Tenvîr'de denir ki: "Birisi ey zinakâr der de karşısındaki muhatap, hayır zinakâr sensin derse her ikisine de had cezası (İffete iftira cezası) uygulanır. Buna karşılık birisi diğerine -meselâ- pis adam dese, karşıdaki muhatap da asıl sen pissin dese mislîlik cereyan etmiş olur."

«Kim» kendine karşı suç işleyeni **«bağışlar»** kısası terketer **«ve»** kendisine saldıranı affeder ve yaptıklarına katlanarak **«barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir.»** Yani cezalarda gerekli olan, aşırılığa kaçmaksızın mislîliği gözetmektir. Bu da gerçekten zordur. Şu halde daha uygun olanı ba-

ğışlamak ve zulümde ısrarlı olmayarak aralarını düzeltmek, mümkünse barışı sağlamaktır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: "*Allahu Teâlâ kendisine kötülük edeni bağışlayan kulunun ancak izzetini artırır.*" [14] "*Onun mükâfatı Allah'a aittir,*" ifadesi müphem olup vaadedilen şeyin ne kadar büyük bir vaad olduğunu haber vermekte, bilinen ve alışılagelen vaadlerden başka bir şey olduğunu vurgulamaktadır.

«Doğrusu O,» kötülüğe ilk başlayan, intikam uğrunda aşırıya kaçan **«zalimleri sevmez.»** Kötülüğe misliyle mukabelede bulunmak meşrû kılınmış, eşitlik şart koşulmuştur. Çünkü Cenab-ı Hak zalimleri sevmez.

Rivâyete göre Hz. Ebû Bekir, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında bulunurken münafıklardan birisi ona kötü söz söylemeye başlar. Hz. Ebû Bekir adama cevap vermez. Rasûlüllah sessiz bir biçimde gülümsemektedir. Sonra Hz. Ebû Bekir adama cevap verir. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) ayağa kalkar ve çeker gider. Hz. Ebû Bekir: "Yâ Rasûlallah! Adam bana kötü söz söylediği sürece siz oturmakta idiniz. Adama cevap verdiğimde yerinizden niçin kalktınız?" diye sorar. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: "*Bir melek senin namına o adama cevap veriyordu. Sen cevap vermeye başlayınca melek uzaklaştı, şeytan geldi. Ben ise şeytanın bulunduğu bir mecliste bulunamam,*" buyurdu ve bunun üzerine: "*Kim bağışlar ve barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir,*" âyet-i kerimesi nazil oldu. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyururlar: "*Kıyamet günü olduğunda bir münâdî şöyle seslenir: İnsanları affedenler nerededirler? Şimdi Rabbinize geliniz ve mükâfatlarınızı alınız. Affeden her Müslüman için Allah'ın kendisini cennete koyması bir haktır.*"[15]

41. «Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa,» zalimin kendine zulmünden sonra malî haklarında intikamını alır ve kısasen hakkını da alırsa **«artık onlara»** hakkını alanlara, kınamak ya da ceza vermek suretiyle **«yapılacak bir şey yoktur.»** Çünkü onlar kendilerine mubah olan haklarını alma fiilini kullanmışlardır.

42. «Ancak insanlara zulmedenlere», onlara zarar vermeye ilk kalkışanlara ya da intikam esnasında zulmedenlere **«ve yeryüzünde haksız yere**

14- Bu ifade Müslim'in rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin lâfzı şöyledir: "*Hiçbir sadaka bir malı eksiltmez ve Allah, kendisine kötülük yapanı bağışlayan kulunun ancak şerefini artırır.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/9.

15- Hadisi el-Hatîb İbn Abbas'tan benzer lâfızlarla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/151.

taşkınlık edenlere» orada büyüklenerek ve bozgunculuk çıkararak kibirlene kibirlene gezenlere **«ceza vardır. İşte»** zikrolunan bu zulmü ve haksız tecavüzü kendilerine sıfat edinen kimselere, zulümleri ve tecavüzleri sebebiyle **«acıklı azap»** vardır. O azap **«bunlaradır.»**

43. «Kim» eziyete **«sabreder ve»** kendine zulmedeni **«affederse»** ondan intikam almaya kalkışmaz ve onu Allahu Teâlâ'ya havale ederse **«şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.»**

Hz. Ali (r.a.) der ki: "Sabırsız olmak, sabırdan daha yorucudur."

İşte bu haslet Allah katında iyi işlerden olması nedeniyle kulun, kendi nefsinde gerçekleştirmesi gereken hasletlerdendir. Burada geçen "*azm*" kelimesi, insanın kalbinin herhangi bir şeyi yapmaya karar vermesidir. Âyet-i kerime, işaret olunduğu üzere bağışlamanın herhangi bir kötülüğe yol açmadığı yerlerle ilgilidir. Çünkü bağışlama mendup bir harekettir. Bazı durumlarda mesele tersine dönebilir. Bu taktirde bağışlamamak mendup olur. Böyle bir durum daha ziyade bir zulmü önlemeye ve eziyeti kökünden kazımaya ihtiyaç duyulan yerlerde söz konusudur.

Rivâyet olunur ki adamın biri birisine el-Hasen (rahimehullah) 'ın meclisinde kötü söz söyler. Bu söze muhatap olan kişi öfkesini yutar, ter döker. Sonra ayağa kalkar ve bu âyet-i kerimeyi okur. el-Hasen der ki: "Bu adam âyeti vallahi iyi anlamış ve kavramış. Cahiller ise bu anlayış ve kavrayıştan yoksundurlar."

وَمَنْ يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ
مِن وَلِيٍّ مِّنۢ بَعْدِهِۦ ۗ وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ
إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَٰشِعِينَ
مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِىٍّ ۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ
فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَاءَ يَنصُرُونَهُم مِّن
دُونِ اللَّهِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ۚ مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ
وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا
رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ
كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

44. Allah kimi saptırırsa, bundan sonra artık onun hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zalimlerin: "Dönecek bir yol var mı?" dediklerini görürsün.

45. Ateşe arzolunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin. İnananlar da: "İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır", diyecekler. Kesinlikle biliniz ki zalimler, sürekli bir azap içindedirler.

46. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir dostları yoktur. Allah kimi saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu yoktur.

47. Allah'tan, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmeden önce, Rabbinize uyun. Çünkü o gün hiçbiriniz sığınacak bir

yer bulamazsınız, inkâr da edemezsiniz.

48. Eğer yüzçevirirlerse, Biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır. Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinir. Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse işte o zaman insan pek nankördür.

44. «Allah kimi saptırırsa,» kimde hevâ ve hevesine uymaktan dolayı dalâleti, sapıklığı yaratırsa, ya da insanlara zulmetmek üzere onu serbest bırakırsa **«bundan sonra»**, onu yardımsız bıraktıktan sonra **«artık onun»** yardımını üstüne alacak **«hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zalimlerin: 'Dönecek bir yol var mı?'»** Dünyaya dönüş var mı? **«dediklerini görürsün.»** Burada *"görürsün"* ifadesiyle hitab herkesedir. Zalimlerden maksat ise müşrikler ve Allah'a karşı gelenlerdir. İşte azabı görünce onlar, Allah'a itaat etmek amacıyla dünyaya dönüşü talep ederler, fakat bu istekleri kabul olunmaz.

45. Ey bu manzarayı gören kişi! **«Ateşe arz olunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin.»** Kendilerine gelen zillet ve değersizlik sebebiyle hakir bir biçimde başlarını öne eğmiş, gizli gizli baktıklarını göreceksin. Âyet metninde yer alan *"tarf"* kelimesi, göz kapağını hareket ettirmek demektir. Bu ifadeyle kastedilen "bakış"tır. Çünkü göz kapağı hareket ediyorsa bundan bakma sonucu çıkar. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Ateşe arz olunurlarken onların zilletten başlarını öne eğerek ateşten korkularından dolayı ona gizli gizli baktıklarını görürsün. İstenmeyen kötü şeylere bakan kişinin bakışı bu şekildedir. Sevmediği o şeye göz kapaklarını açarak bakamaz. Hoş ve sevimli bir şeye bakarken yaptığı gibi o nesneyi doya doya seyredemez.

«İnananlar» ve Allah yolunda hakkıyla cihad edip Rablerinin hoşnutluğunu kazananlar **«da: 'İşte asıl ziyana uğrayanlar kıyamet günü kendilerini ve ailelerini»** ebedî azaba maruz kılarak **«ziyana sokanlardır,' diyecekler.»** Burada yer alan *"hüsran"* kelimesi, sermayenin eksikliği anlamınadır. Bu kelime hem insana, hem fiile nispet olunur. Sağlık, selâmet, akıl, iman ve sevap gibi değerli olan şeylere de hüsran nispet olunabilir. Hüsrana uğrayan kişi; Yüce Allah'ın apaçık hüsranı kendisine yazmış olduğu kişidir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın zikretmiş olduğu bütün hüsran, bu son manayadır. Yoksa dünyevî işlerde ve insanların birbirleriyle ticaretlerinde uğra-

dıkları hüsran değildir. İşte iman edenler, hüsrana uğrayanları bu durumda gördükleri zaman âyette geçen ifadeyi söylerler. Âyet metninde yer alan "*ehl*" kelimesi, karı-koca, çocuklar, köleler, cariyeler, akrabalar ve eş-dost olarak tefsir olunmuştur.

«Kesinlikle biliniz ki zalimler,» müşrikler âhirette ebediyete kadar **«sürekli bir azap içindedirler.»**

46. «Onların» dünyada umdukları üzere kendilerinden azabı savmak için **«Allah'tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir dostları yoktur. Allah kimi saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu yoktur.»**

47. «Allah'tan geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmeden önce,» sizi peygamberinin dili ile imana çağırdığı zaman **«Rabbinize uyun. Çünkü o gün hiçbiriniz»** azaptan **«sığınacak bir yer bulamazsınız,»** azaptan kurtulacak bir yer de bulamazsınız. Yaptıklarınızı **«inkâr da edemezsiniz.»** Çünkü yaptıklarınız amel defterlerinizde yazılıdır. Organlarınız da aleyhinize şahitlik edecektir. Buradaki "*inkâr*" dan maksat, onları azaptan kurtarmaya yarayacak inkâr demek olsa gerektir. Yoksa onlar, "*Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık.*" (En'âm: 23) diyeceklerdir. İşte bu nedenle organları kendi aleyhlerine şahitlik edecektir.

48. «Eğer yüzçeviririlerse, Biz seni onların üzerine bekçi göndermedik.» Bu ifade doğrudan doğruya Rasûlüllah (s.a.v.)'a yöneltilmiş bir ifadedir. Yani, onlar senin davetine uymazlar ve bundan yüzçeviririlerse Biz seni onların üzerine gözetleyici, onları hesaba çekici, amellerini muhafaza altına alıcı olarak göndermedik, demektir. Âyet-i kerime Rasûlüllah (s.a.v.)'a teselli vermektedir.

«Sana düşen sadece duyurmaktır.» Sana Peygamberlik görevini tebliğden başka vacip olan bir şey yoktur ve sen bunu yapmış bulunuyorsun. Onların yüzçevirmeleri artık seni üzmesin.

«Biz insana katımızdan bir rahmet» sağlık, zenginlik ve güven, gibi nimetleri **«tattırdığımız zaman ona sevinir.»** Bu nimetler nedeniyle şımarır.

el-Kâşifî der ki: "Şurası gerçektir ki Allah'ın nimeti dünyada her ne kadar muazzam ise de âhiret saadetine kıyasla, denize oranla bir damla gibidir. Bu nedenle dünyada nimet verme ifade edilirken "*izâka*" (tattırma) fiili kullanılmıştır. İnsanoğlu böylesine değersiz ve düşük miktarda dünya nimeti elde

ettiğinde buna sevinir, kendini beğenmişlik ve kibre kapılır. Zanneder ki bütün arzu ve isteklerini elde etmiştir. Bu nedenle âhiret mutluluklarına dair inancı zayıflar. Zayıflamasaydı insan, bâkî olanı fânî olana tercih ederdi. Çünkü fânî olan, hem az ve hem de topraktan yapılmış tuğla, kiremit gibidir. Bâkî olan ise hem çok ve hem de altın gibidir."

«Ama elleriyle yaptıkları yüzünden» Allah'ın nimetlerine bizzat yaptıkları nankörlük ve isyan yüzünden **«başlarına bir kötülük»** hastalık, fakirlik ve kendilerini üzen korku gibi bir belâ **«gelirse işte o zaman insan pek nankördür.»** Nimete nankörlük eder. Nimete nankörlük; şükrünü eda etmeyerek onu örtmek demektir. En büyük nankörlük ise vahdaniyeti veya peygamberliği, ya da şeriati inkâr nankörlüğüdür. Buna göre âyetin manası şöyledir: İnsan son derece nankördür. Nimeti tamamıyla unutur, belâyı hatırlar, gözünde büyütür, sebebini düşünmez. Tam tersine bu belânın kendisine hak etmediği halde geldiği iddiasında bulunur.

"Nimete nankörlük" özelliğinin insanların arasında günahkârlara ait bir özellik olmasına rağmen insan cinsine isnad edilmesi, nankörlük edenlerin çoğunlukta olmasındandır. Yani insan cinsi hakkında nimete nankörlük hükmünün verilmesi, fertlerinin ekserisinin bu sıfatı taşımasından dolayıdır.

Âyet metninde "*izâka*" (tattırma) fiilinin nûnu, nûnu'l-azama (Biz) zamirine isnadıyla birlikte âyetin en başına "*izâ*" getirilmesi, nimetin insanlara verileceğinin kesinliğine ve çokluğuna işaret etmek, dikkat çekmek içindir. Belâdan bahseden âyetin başına "*in*" kelimesinin getirilmesi ve "*isabet*" fiilinin, nimet verme fiilinde olduğu gibi Allah'a değil de kötülüğe isnad edilmesi ve belânın insanların amellerinin sonucu olduğu şeklinde bir açıklama yapılması belânın nadiren vukuuna işaret etmek içindir.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ
يَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ
ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَآءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

49. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.

50. Yahut onları hem erkek, hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.

49. «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.» Bütün âlemin mülkü sadece Allah'a aittir. O'ndan başka hiç kimse bu mülke malik olamaz. Burada tasarruf, nimeti taksim etme ve içinde yaşayanlara belâ verme sadece O'na aittir. Burada hayat sürenlerin nimete şükretme, belâlara sabretme, ezelî ahkâma teslim olma ve ondan hoşnut olma yükümlülükleri vardır. O, onların bildikleri ve bilmediklerinden **«dilediğini »** dilediği surette **«yaratır, dilediğine»** evlâtlardan **«kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.»** Dilediğine kız çocukları verir, onların yanında erkek evlât vermez. Tıpkı Şuayb ve Lût (a.s.)'lara verdiği gibi.

Âyette yer alan "*yehebu*" kelimesinin mastarı "*hibe*"; bir insanın mülkünü bir başkasına herhangi bir karşılık almaksızın vermesi demektir. "*Vehhâb*" Allahu Teâlâ'dır. Çünkü O, herkese kendi hakettiği oranda verir ve verdiklerine herhangi bir bedel istemez.

Bu âyet-i kerimede Allahu Teâlâ öncelikle kız çocuklarından sözetmiştir. Çünkü onlar neslin çoğaltılması için daha fazladırlar, ya da kız babalarının gönüllerini hoş tutmak için onlara öncelik verilmiştir. Çünkü kızların önce ifade edilmesi onlara bir şeref vermekte ve kalpleri kızlara alıştırmaktadır. Bu nedenle kızlar Yüce Allah'ın bağışlarından bir nesne olarak kılınmıştır.

el-Kevâşî'de denir ki: "Bu âyet-i kerimede kızlara öncelik verilmesi onları toprağa gömenleri azarlamak içindir. Elif lamsız olarak nekre getirilmesi, onların zayıflıklarına işaret etmek ve böylece kendilerine merhamet olunmasını temin etmek ve kendilerine ihsanda, iyilikte bulunmak içindir."

eş-Şir'a'da denir ki: "Ve kişi cahiliyyet ehline muhalefet etmek için kız çocuklarıyla ferahlık duyar. Çünkü cahiliyyet döneminde insanlar kız çocuklarını sevmiyorlardır. Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.); *'İlkin kız çocuğu*

nun dünyaya gelmesi, kadının bereketindendir.'[16] Yani herhangi bir kadının dünyaya getirdiği ilk çocuğu kız olursa bu, o kadının bereketindendir. Bir başka hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: '*Herhangi bir kimse bu kız çocuklarından çocuğu olmak suretiyle (ilâhî) imtihana tabi tutulursa ve kızlarına hoş davranırsa bu kızlar cehennem ateşine karşı ona perde olurlar.*' [17] Yine Allahu Teâlâ hiçbir kimsenin rolü ve müdahalesi olmaksızın dilediğine de erkek çocuğu bahşeder."

50. «Yahut onları hem erkek, hem de kız çocukları olmak üzere çift verir.» Âyet metninde yer alan "*zükrân*", "zeker" (erkek) kelimesinin çoğuludur. Buna göre âyetin manası; Allah o kişiye kız ve erkek çocukları bahşederek her iki sınıftan da çocuk verir, demektir.

«Dilediğini de kısır kılar» da kadın çocuk doğuramaz, erkeğin de çocuğu olmaz. **«O, her şeyi bilendir,»** ilmi, olan ve olacak olan her şeyi kuşatmıştır. **«Her şeye gücü yetendir.»** Kudreti her şeyin üstündedir ve O, hükmü ne ise ve maslahat hangi noktadaysa onu yapar.

Bilindiği üzere insanın ya hiç çocuğu olmaz veya erkek çocuğu, ya da kız çocuğu veyahut da erkek ve kız karışık çocukları olur. Âyet-i kerimede bütün bu kısımlara yer verilmiştir. Buna göre âyetin manası; Allahu Teâlâ kendi dilemesinin bir gereği olarak kullarının durumunu evlâtları açısından çeşitli kılmıştır. Dolayısıyla O, insanlardan bir kısmına erkek veya kızdan sadece birini verir. Bir kısmına her ikisini verir. Bir kısmını da kısır kılar, onlara asla çocuk vermez. Gerek erkek olsun, gerek kız çocuklar Yüce Allah'ın vermiş olduğu bağışlardan ve ihsanlardandır.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

16- Hadisi İbn Asâkir, Vâsile'den rivayet eder. Lâfzı şöyledir: *"Kadının ilkin kız çocuğu doğurması bereketindendir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/141.

17- Hadisi Buhârî ve Müslim yanında iki kız çocuğuyla Hz. Âişe'nin yanına giren kadını konu alan hikâyede rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/411.

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ
وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ
وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

51. Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O, yücedir, hakîmdir.

52. İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin, fakat Biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.

53. (O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin bütün işler sonunda Allah'a döner.

51. «Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur,» yani ey Muhammed! İster peygamber olsun, ister olmasın beşer cinsinden birisiyle Yüce Allah vahyin dışında veya perde arkasından ya da bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyetmesinin haricinde konuşması mümkün değildir. Asıl itibariyle *"vahiy"* hızlı bir işaret demektir. Vahye "vahiy" denmesi, süratinden dolayıdır.

er-Râgıb der ki: "Allah'ın Peygamberlerine verilen ilâhî kelimelere vahiy denir."

Vahiy ya kalbe vahyetmek suretiyle olur. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın *"Rûhu'l-Kudüs benim kalbime üfledi"* dediği rivayet olunmuştur.

Ya ilhamla olur, nitekim Kasas sûresinin: *"Musa'nın anasına onu em-*

zir... diye vahyettik (bildirdik.)" (Kasas: 7) âyet-i kerimesi buna örnektir.

Ya da emrine amade kılmakla olur. Nitekim; *"Rabbin bal arısına dağlardan, ağaçlardan... kendine evler edin... diye vahyetti. (ilham etti.)..."* (Nahl: 68) âyeti buna delildir.

Ya da uykuda yapılır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Vahiy sona ermiş, arkası kesilmiştir. Artık geriye birtakım müjdeler, mü'minin rüyası kalmıştır."*

İşte bu çeşitlere, Yüce Allah'ın *"vahiy yoluyla"* ifadesi işaret etmektedir. Bunun manası; Allah ona vahyeder ve ilham eder, kalbine Musa'nın annesine ilham ettiği gibi, İbrahim (a.s.)'e oğlunu boğazlamasını, Zebûr'u da Dâvud'un kalbine ilham ettiği gibi ilham eder. Bu tefsir Mücahid'e aittir.

Yüce Allah'ın perde arkasından vahyi, Peygamberin, kendisiyle konuşanı görmeksizin onun kelâmını işitmesi tarzındadır. Nitekim Allahu Teâlâ Tuvâ vadisinde ve Tûr dağında Musa (a.s.) ile böyle konuşmuştur.

«Yahut bir elçi», meleklerden Cebrâil veya başka bir melek **«gönderip izniyle»** emriyle ve buna imkân sağlamasıyla **«ona»** vahyetmeyi **«dilediğini vahyeder.»** Yani bu elçi gönderilmiş olduğu peygambere Allah'ın emriyle vahyetmeyi dilediğini vahyeder. İşte Allahu Teâlâ ile peygamberleri arasında her zaman cereyan eden konuşma âdeti budur.

Hz. Âişe (r.a.) der ki: el-Haris b. Hişam (r.a.) Rasûlüllah (s.a.v.)'a sordu: "Vahiy size nasıl geliyor?" Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle cevap verdiler: *"Bazan bana zil sesi gibi gelir, bu bana en ağır gelen vahiydir. Cibril benden ayrılınca bana söylemiş olduklarının hepsini kalbimde ezberlemiş olurum. Bazan melek bir adam kılığına girer, benimle konuşur, söylediklerinin tamamını ezberlerim."* Hz. Âişe der ki: "Ben çok şiddetli bir soğuk günde Rasûlüllah (s.a.v.)'a vahiy geldiğini gördüm. vahiy sona erince kendine geldiğinde alnından ter fışkırırdı." [18]

«O, yücedir,» mahlukların sıfatlarından yücedir. Allahu Teâlâ ile kulları arasında yukarıda zikredilen şekillerin dışında herhangi bir görüşme cereyan etmez. **«Hakîmdir.»** Allah'ın fiilleri hikmete göre cereyan eder. Bazan bir vasıta ile konuşur, bazan vasıtasız ya ilham yoluyla, ya da hitap ederek konuşur.

18- Hadisi Buhârî, Sahih'inde *Bed'ül-Vahy* bölümünde rivayet eder. Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 1/18.

52. «İşte böylece» diğer peygamberlerimize vahyettiğimiz gibi **«sana da emrimizden bir ruh vahyettik.»** Bu ruh, insanların kalplerine, bedenlerdeki ruh mesabesinde olan, Kur'an'dır. Çünkü Kur'an kalpleri diriltir. Bir başka ifadeyle kalpler Kur'an vasıtasıyla hayat mesabesinde olan faydalı ilmi elde eder. Bu ilim, ölüm mesabesinde olan cehaleti yok eder.

er-Râgıb der ki: "Kur'an-ı Kerim'e ruh denmesi, uhrevî hayata sebep olmasından dolayıdır. Bu hayat '*...Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince işte asıl yaşama odur.*' (Ankebût: 64) âyet-i kerimesinde anlatılan ve vasfedilen hayattır. '*Emrimizden*' kelimesinin manası, Bizim emrimizden kaynaklanan ve doğan ruh demektir."

Bazı âlimlere göre bundan maksat Cebrâil'dir. Rasûlüllah (s.a.v.)'a vahyetmenin mânâsı Cebrâil'i vahiy ile ona göndermek demektir.

«Sen» vahiy gelmeden önce kırk yaşına kadar **«kitap nedir, iman nedir bilmezdin,»** Kitabda tafsilatıyla zikredilen imana dair ayrıntıları insanların aklı bilemez. Çünkü iman aklın ve düşüncenin tek başına bilebileceği bir husus değildir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın imanı bilmesi, üzerinde kesinlikle kuşku olmayan hususlardandır.

Âlimler, peygamberlerin kendilerine vahiy gelmeden önce mü'min oldukları, Peygamberlikten önce kâfir olmaları bir yana, büyük günahlardan ve insanların nefretine yol açan küçük günahlardan masum oldukları noktasında, görüş birliği içindedirler.

İbn Kuteybe der ki: "Araplar İsmail (a.s.)'in dininden kalma haccetme, sünnet olma, nikâhlanma ya da eşini boşama, cünüplükten gusletme, akrabalık ve musaheret (damatlık ilişkisi) ile evlenilmesi haram olan kadınların haramlığı gibi birtakım ahkâmın kalıntılarını uygulamakta idiler. Rasûlüllah (s.a.v.) bu ahkâmda onların yaptıklarını tatbik ediyor, Allah'a tevhid inancıyla inanıyor, Lât ve Uzza'dan nefret ediyordu."

«Fakat Biz onu», sana vahyettiğimiz ruhu **«kullarımızdan»** kabul etmesini ve üzerinde düşünmesini sağlayarak hidayetini **«dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık.»** İşte doğru yola eriştirdiğimiz kişi tercihini ve seçimini Kur'an ile hidayete ermeye sarfeden kimsedir.

«Şüphesiz ki sen doğru bir yolu», İslâmı diğer şeriatleri ve ahkâmı **«göstermektesin.»** Bu ifade Allahu Teâlâ'nın hidayetini ve bunun nasıllığını

belirtmektedir. Yani; sen bu nur ile hidayetini dilediğimiz kişilere o yolu göstermekte, onları hidayete erdirmektesin, demek olur. Burada yer alan "*sırât*" (yol), eğriliği büğrülüğü olmayan, tam tersine doğru olan yol demektir.

53. «**(O yol)**» yaratılışça ve mülkiyetçe «**göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur.**» Yol kelimesinin Allah'a izafe edilmesi ve ardından da *"göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yolu"* diye vasıflanması, bu yolun önemini belirtmek, doğru olduğunu ifade etmek ve üzerinde yürünmesinin vacip olduğunu pekiştirmek içindir. Çünkü gökte ve yerdeki bütün mevcudatın yaratılışı, mülkiyeti ve onların üzerindeki tasarrufun tamamı Allah Teâlâ'ya ait olunca işte bu aidiyet o yolda yürünmesini en mükemmel bir biçimde vacip kılar.

«**Dikkat edin!**» Burada yer alan "*elâ*" kelimesi, bir şeye bakmak için hatırlatma ya da bir delile dikkat çekme ifade eder. «**Bütün işler**» yerde ve gökteki bütün işler kıyamet günü vasıtaların ve her türlü ilişkinin ortadan kaldırılması suretiyle «**sonunda**» başkasına değil «**Allah'a döner.**» Bu ifade, Sırât-ı Müstakîm'e girenlere bir vaad, ondan sapanlara da gizli ve kapalı olmaksızın açık bir tehdittir.

Bahru'l-Ulûm'da denir ki: "Dünyada ve âhirette bütün yaratıkların işi Allah'a döner. Bütün bunca mahlukatın işini sadece O, çekip çevirir. Hiçbir iş Allah Teâlâ'nın kazasının dışında yer alamaz. O, kıyamet günü kullarının arasında âdil bir hikmet ve kesin hükmüyle hüküm verir. "

Allah'ın yardımıyla Şûrâ Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

ZUHRUF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 89 âyettir.

Bu sûre Muharrem ÖNDER tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾
أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿٥﴾
وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ
إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا
وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

1. Hâ. Mîm.

2-3. Apaçık Kitab'a andolsun ki Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.

4. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır.

5. Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?

6. Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.

7. Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.

8. Onun için Biz, kuvvetçe bunlardan daha güçlü olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.

1. «Hâ, Mîm.» Sûre, bu harflerle isimlendirilmiştir.

2-3. «Apaçık Kitab'a», Kur'an'a **«andolsun ki »** kendilerine indirilenlere, dilleri ve kullandıkları üsluplarla indirildiğinden apaçıktır. Yahut da *"mübîn"* kelimesi, açıklayan anlamında olup mana: "Sapık yollardan, hidayet yolunu seçip gösteren, din hususunda da ihtiyaç duyulan her şeyi açıklayan bir kitaptır," şeklinde olur. İçinde birçok faydalar bulunan kitaptaki nimetini yüceltmek için O'na yemin etmiştir.

«Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.» Biz bu kitabı Arap dili ve lügatıyla indirip Arapça bir Kur'an kıldık. Yabancı bir lisanla indirmedik. Arapça Kur'an'ı anlamanız, içindeki ince düzeni ve yüksek manayı kavramanız, kapsadığı beşerin gücünü aşan canlı örneklere vakıf olmanız ve O'nun içinde bulunan nimetin hakkını bilerek, bütünüyle özürleriniz kesilsin diye onu Arapça yaptık. Eğer onu Arap lügatından başka bir dille indirseydik O'nu anlamazdınız.

4. «O,» şu kitap **«katımızda bulunan Ana Kitap'ta»** Levh-i Mahfuzda **«mevcut»** tur. O Levh-i Mahfuz semâvî kitapların aslıdır. Zira semâvî kitapların hepsi Levh-i Mahfuz'da, peygamberlerin yanında olduğu gibi sabit olup, oradan alınarak çoğaltılmıştır. **«Yüce»**, kitaplar arasında yüksek değeri, şerefi vardır **«ve hikmet dolu bir kitaptır.»** Çok hikmetlidir, yahut muhkem olup başka bir kitapla nesh ve değişikliğe uğratılamaz.

5. «Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?» Yüce Kur'an'ın büyüklüğünü açıkladıktan, ve onu düşünüp, iman etmeleri ve gereğince amel etmeleri için, onların kendi dilleriyle indirildiğini vurguladıktan sonra, durumun bunun aksine olabileceğini reddettikten sonra *"sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?"* yani sizi ihmal edip Kur'an'ı sizden uzaklaştıracak mıyız? Emri, nehyi, vaadi ve tehdidi terk mi

edeceğiz? Günahlara aşırı olarak ısrarlı bir şekilde daldığınız için, bu haliniz her ne kadar küfür ve delâlet üzerinde ölünceye kadar başı boş bırakılmanızı, sonra da ebedî azapta kalmanızı gerektirse de, biz rahmetimizin genişliğinden böyle yapmayız. Aksine sizi, güvenilir bir peygamber göndermek, apaçık bir kitap indirmek suretiyle hakka hidayet ederiz.

Katâde şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, şayet Kur'an, bu ümmetin öncekileri O'nu inkâr ettikleri zaman kaldırılmış olsaydı helâk olurlardı. Fakat Allah Teâlâ rahmetiyle muamele etti ve Kurân-ı Kerîm'i yirmi küsür sene içerisinde indirmeye devam etti."

6. «Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.» Geçmiş asırlarda önceki ümmetlere birçok peygamberler gönderdik.

7. «Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.» Kendilerini hak dine davet eden peygamberlere karşı ümmetlerin tutumu daima; yalanlamak, alaya almak olmuştur. Onun için kavminin seni yalanlamasından ve alaya almasından etkilenip üzülmen gerekmez. Çünkü musîbet yaygınlaştığında hafifler.

8. «Onun için Biz, kuvvetçe bunlardan daha güçlü olanları da helâk ettik.» Bu aşırı giden kavimden, Kureyşlilerden daha güçlüleri de yok ettik. Bu, peygamber (a.s.) için bir vaad, onlar için de öncekilerin başına gelenle tehdittir. Önceki ümmetleri *"daha çok güçlü"*lükle vasfetmesi, onlar bu haldeyken verilen helâk cezasının, bunlar için evleviyetle olabileceğini bildirmek içindir.

«Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.» Kur'an'da birçok kere onların örnek olabilecek kıssaları zikredilmiştir. Bunlar: Nuh, Âd, Semûd kavimleri ve diğerleridir. Âyette, insan nefsinin zalimliği ve cahilliğinin aşırılığına, Allah'ın da (c.c.) lütuf ve kereminin kemaline, Rabliğinin faziletine işaret vardır. Çünkü onlar her ne kadar kötü özelliklerini açığa vurmada, peygamberlerini alaya alıp küçümsemekle çirkin ahlâklarını göstermede aşırı gitseler, hatta onları yalanlayıp öldürmek için seferber olsalar da yine onlar gibi her asırda yaşayan kitlelerde, kendilerine nasihat eden, Allah'a davet eden, onları hidayete yönelten peygamberlerin vârisleri olan müttaki âlimlere karşı aynı şekilde öncekilerin yaptığı gibi yapsalar da Allah Teâlâ onlardan lütuf ve keremle rahmetini kesmemiş, peygamberler gördermiş, kitaplar indirmiş, onları katına çağırmış af ve mağfiretle nimetlendirmiştir. Allah Teâlâ, lütfunun büyüklüğün-

den kullarını edeplendirmek ve korkutmak için, bâtılda ısrarla devam eden bazı zorbaları da, sonradan gelen insanlar onlardan ibret alsınlar diye helâk etmiştir.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَ
ٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٩﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ
ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾
وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا
كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا
وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُۥا عَلَىٰ
ظُهُورِهِۦ ثُمَّ تَذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا ٱسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا۟
سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾
وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

9. Andolsun ki, onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı? "diye sorsan: "Onları şüphesiz güçlü olan, her şeyi çok iyi bilen Allah yarattı" derler.

10. O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryü-

zünde size yollar yaratmıştır.

11. Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla, ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece çıkarılacaksınız.

12-13. O bütün çiftleri yaratmış ve sizin için bineceğiniz gemiler ve hayvanlar varetmiştir ki, onların sırtına binesiniz, sonra da üzerlerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayarak: "Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.

14. Şüphesiz ki biz Rabbimize döneceğiz," diyesiniz.

9. Ey Rasûlüm! «**Andolsun ki, onlara:**» Kavmin olan Kureyşe: «**'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye**» yani yükseklerdeki ve alt tabakalarda ki cisimleri, kim yarattı diye «**sorsan;**» yaratıcıyı itiraf ederek: «**'Onları şüphesiz**» hükmünde ve mülkünde çok «**güçlü olan,**» yarattıklarının bütün hallerini «**her şeyi çok iyi bilen Allah yarattı' derler.**»

10. «**O**» Allah, «**size yeri beşik kılmış**», yeryüzünde yerleşmeniz için onu size beşik gibi yaymıştır. «**Ve «doğru gidesiniz diye**» o yolları tutarak maksatlarınıza ulaşmanız için veya o yollar üzerinde düşünerek, gerçek hedef olan tevhide ulaşabilesiniz diye «**yeryüzünde size yollar yaratmıştır.**» Din ve dünya işleriniz için yaptığınız seferlerde gideceğiniz yolları yaratmıştır.

11. «**Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur.**» Bu suyu kullara ve ülkelere faydalı olup zararlı olmayacak bir ölçü ve miktarda indirmiştir. «**Biz onunla**», bu suyla «**ölü memlekete hayat veririz,**» bütünüyle bitki ve üremeden boş olan, yeri diriltiriz. Memlekette üremenin yok olması, bedenden hayatın yok olmasına benzetilmiştir.

Burada Cenab-ı Hakkın "Ben" demeyip de *"Biz diriltiriz"* demesi, diriltme işinin son derece önemli bir şey olduğunu ortaya koymakta ve bu işin büyüklüğüne işaret etmektedir.

«**İşte siz de böylece**» gerçekte yerden bitkinin çıkartılması olan bu diriltme örneği gibi «**çıkarılacaksınız.**» Kabirlerinizden diri olarak çıkarılacaksınız. İnsanların diriltilmesinin ölü bir memleketin diriltilmesine benzetilmesi, mutlak olarak Allah Teâlâ'nın gücüne ve hikmetine delâlet ettiği gibi, aynı şekilde O'nun kıyamete ve diriltmeye de kadir olduğuna delâlet etmektedir.

Yerden bitkileri çıkarmayı diriltme ile, diriltmeyi de çıkarma ile ifade etmek bitkilerin durumunun büyüklüğüne, diriltme işininde basitliğine işaret vardır. Bu da delillendirmenin doğruluğuna hükmedilmesi içindir.

12-13. «O bütün çiftleri yaratmış» yani her çeşit mahlukatı yaratmıştır. Hiçbir şey O'nun yaratmasından ve yoktan var etmesinden dışarı da kalmaz.

İbn Abbas (r. anhümâ)'dan rivayet olunduğuna göre: "*Çiftler*: sınıflar, nevilerdir: Tatlı-ekşi, beyaz-siyah, erkek-dişi gibi şeylerdir."

Denildi ki: "Allah'ın (c.c.) dışındaki her şey çifttir: Üst-alt, sağ-sol, ön-arka, geçmiş-gelecek gibi."

«Ve sizin için», karada ve denizde **«bineceğiniz gemiler»**, denizde yüzen gemiler **«ve hayvanlar»** develer ve dört ayaklı hayvanlar **«varetmiştir ki, onların sırtına binesiniz,»** gemilerin ve hayvanların sırtlarına, üzerlerine çıkasınız **«sonra da üzerlerine yerleşince Rabbinizin»** üzerinizde olan **«nimetini hatırlayarak:»** Bineklerin üzerine çıktıktan sonra, nimeti itiraf edip büyüklüğünü düşünerek kalplerinizle Rabbinizin nimetini anlarsınız, sonra da dillerinizle o nimetler için hamdedersiniz. Buna hayret ederek şöyle derdiniz:

«'Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.» Bunlara boyun eğdirmeye güç yetiremezdik. Bizim bu hayvana ve gemiye yaklaşıp onları zaptetmeye güç ve kuvvetimiz yoktur. Kudretiyle, hikmetiyle bunu bizim hizmetimize boyun eğdireni noksan sıfatlardan tenzih, kemal sıfatlarla muttasıf olarak tesbih ederiz. İşte bu, Allah Teâlâ'nın nimetlerini hatırlamanın kemalidir. Zira kendisine nimet verilen kimse, nimeti elde etmekteki acziyetiyle beraber, nimeti itraf etmezse onun değerini, nimet verinin de hakkını bilmez.

14. «Şüphesiz ki biz Rabbimize döneceğiz,' diyesiniz.» Ölümle döneceğiz demektir. Burada, sefer halindeyken yolcunun temas halinde bulunduğu şeyi düşünmesinin, üzerinde bir hak olduğunu hatırlatma vardır. Böylece yolcu bundan, Allah Teâlâ katına intikal olan büyük yolculuğu hatırlar ve bütün işlerini bu yolculuktaki yaptığı gözlem üzerine bina eder. Başka bir şey düşünmez ve ona ters düşen şeyleri terk eder.

Yolculuğun zaruretinden olarak; bir vasıtaya binip yola çıkmasının hac, akrabayı ziyaret, ilim talebi gibi meşru bir iş için olması gerekir. Aynı zamanda yolculuğun bazı tehlikeleri ve korkulu yönleri de vardır. Hayvana binen yolcunun, hayvanın tökezlemesi veya azgınlaşıp, hırçınlaşmasından emin ol-

mayıp bu şekilde helâk olması; gemiye binenin de, geminin parçalanmasından, alabora olmasından, dolayısıyla boğulup ölmesinden emin olmaması gibi. Bundan dolayı yolcunun bir lâhza da olsa Allah (c.c.)'dan gafil olmayıp, O'nun huzuruna çıkmaya hazırlıklı olması gerektiği gibi, ölümün kendisine terliğinin bağından daha yakın olduğunu ve teneffüs ettiği her nefesinin de son nefes olabileceğinin idrakinde olması gerekir.

Ebu Rabiâ'nın oğlu Ali'den rivayet olunduğuna göre: "O Ali (r.a.)'yi binerken gördü. Ali (r.a.), binmek için ayağını koyduğunda: "Bismillah (Allah'ın adıyla)" dedi. Bineğe çıkıp yerleştiğinde: "Elhamdülillah (Bütün hamdler Allah'adır)" dedi. Sonra da: *"Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis edriz. Yoksa biz buna güç yetiremezdik. Şüphesiz ki biz Rabibimize döneceğiz."* (Zuhruf: 13-14) dedi. Sonra üç defa hamdetti, üç defa tekbir getirdi, sonra: "Sen'den başka ibadete lâyık yoktur. Ben nefsime zulmettim, beni affet! Zira Sen'den başka günahları affedici yoktur." dedi ve sonra güldü. Kendisine: "Ey mü'minlerin emiri! Seni ne güldürüyor?" denildiğinde şöyle dedi: "Ben Rasûlüllah (s.a.v.) Efendimizi böyle yaptığım gibi yaptığını ve söylediğim gibi söylediğini, sonra da güldüğünü gördüm." Biz de: "Ey Allah'ın peygamberi! Niçin güldün?" diye sorduğumuzda şöyle buyurdu: *"Rabbimiz azze ve celle kulu: "Senden başka ibadete lâyık yoktur. Ben nefsime zulmettim, beni affet, zira Senden başka günahları affedici yoktur," dediğinde sevinir ve şöyle buyurur: "Kulum Benden başka hiçbir varlığın günahları affedemiyeceğini bildi."* [1]

وَجَعَلُوا لَهُۥ مِنْ عِبَادِهِۦ جُزْءًا ۚ إِنَّ
ٱلْإِنسَٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ ٱتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ
وَأَصْفَىٰكُم بِٱلْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ

1- Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî rivayet etti ve Tirmizî şöyle dedi: Hasen sahih hadistir.

لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ ﴿١٧﴾ اَوَمَنْ
يُّنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِيْنٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا
الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِيْنَ هُمْ عِبٰدُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا اَشَهِدُوْا خَلْقَهُمْ
سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُوْنَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوْا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا
عَبَدْنٰهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿٢٠﴾
اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا مِّنْ قَبْلِهٖ فَهُمْ بِهٖ مُسْتَمْسِكُوْنَ ﴿٢١﴾
بَلْ قَالُوْٓا اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَّاِنَّا عَلٰٓى اٰثٰرِهِمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٢٢﴾

15. Onlar, kullarından bir kısmını, O'nun bir parçası kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür.

16. Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine alıp da oğulları size mi ayırıp seçti?

17. Onlardan biri, Rahmân'a isnad ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.

18. Süs içinde yetiştirilen fakat, çekişme ve savaşta yetersiz kalan(kızlar)ı mı (Allah'a isnat ediyorlar?)

19. Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

20. Ve dediler ki: "Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık." Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.

21. Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?

22. Hayır! Onlar: "Sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz," derler.

15. «Onlar,» Allah'ın **«kullarından bir kısmını, O'nun bir parçası kıldılar.»** Bunu yapanlar. Araplardan bir takım kabilelerdir. Şöyle dediler: "Allah (c.c.) cinlerle evlendi ve melekler doğdu." Bazıları da şöyle dedi: "Âyet Benî Muleyh'e reddiyedir. Zira onlar, 'melekler Allah'ın kızlarıdır,' dediler. Müleyh Huzâa kabilesinden bir kolun adıdır." Burada *"kılmak"*; bir şeyle hükmetmek ve ona inanmak anlamındadır. *"Kullar"*dan kasdolunan ise, meleklerdir.

Müşrikler, melekleri dişi kabul edip, Allah'a ait bir parça saydılar. Bunu da kızlar olarak tefsir ettiler.

Carullah der ki: "Parçayı, 'dişi' diye tefsir etmek, tefsirlerin ortaya koyduğu bidatlardandır. Arapçada böyle bir mana olduğunu iddia etmek ise uydurulmuş bir yalandır..."

Bu fakir de der ki: "Cüz yani parça aslında dişi manasına gelmez. Ancak lügatçılar bunu âyetten alarak söylemişlerdir. Çünkü bu, âyette 'dişi' diye tefsir edilen 'çocuk' manasınadır. Çocuğa parça denmesi ise onun, babasından bir cüz olmasından dolayıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz: *'Fâtıma bendendir'* yani benden bir parçadır, buyurmuştur."

Âyetin manası ise: Müşrikler inanıp hükmettiler, Allah Teâlâ'ya çocuk isnad ettiler. Bu çocuk Allah'ın kullarından olan meleklerden dediler. Yine melekler Allah'ın kızlarıdır dediler. Bunu dilleriyle itiraf edip, kalpleriyle de göklerin ve yerin yaratıcısının Allah olduğuna inandıktan sonra, nasıl oluyor da O'nun çocuğu olduğunu söylüyorlar. Doğum ancak cisim özelliklerindendir, Allah (c.c.) ise bütün cisimlerin yaratıcısıdır.

Bu âyette, onların cahilliklerine hayret edilmekte ve onların akıllarının eksikliğine dikkat çekilmektedir. Zira onlar Allah'ı (c.c.) yaratıkların özellikleriyle vasfetmişlerdir. Âyette bir diğer işaret de çocuğun babasının kulu olmayacağına, meleklerin ise Allah'ın kulları olduğunadır. Böyleyken kızlar nasıl oluyor da kul olabiliyorlar?!

«**Gerçekten insan apaçık bir nankördür.**» Nankörlüğü açık olup çok aşırı gider veya nankörlüğünü çekinmeden ortaya koyar. Bunun için de bunları söylerler. Allah Teâlâ'yı onların vasfettiklerinden tenzih ve takdis ederiz.

16. «Yoksa» Allah, **«yarattıklarından kızları kendisine alıp da oğulları size mi ayırıp seçti?»** Yoksa Allah (c.c.) yarattıklarından iki sınıfın en aşağısı olan kızları kendisi için alıp da, iki sınıfın en üstünü olan erkekleri size mi seçti? Farzedin ki, siz çocuk cinsini, ondan münezzeh olan Allah Teâlâ'ya uzaklığı ve imkânsızlığı açık olmakla beraber isnat etmeye cesaret ettiniz; sizde biraz akıl, bir nebze olsun haya yok mudur ki, Allah Teâlâ'nın iki sınıftan en üstün ve hayırlısında, kendisi yerine sizi tercih ederek size verdiğini, kendisine ise en kötü ve alçağını bıraktığını iddia etmeye cesaret edebiliyorsunuz. Bu şekilde ifade edilmesinin sebebi; onlara göre kızlar çocukların en kötüleriydi, bunun için de onları diri diri toprağa gömüyorlardı. Eğer Allah (c.c.) kızları kendisine alıp erkekleri kullarına vermiş olsaydı, kulun durumunun Allah'tan (c.c.) daha kâmil ve üstün olması gerekirdi ki; bunu normal akıl kabul etmemektedir.

17. «Onlardan biri, Rahmân'a isnad ettiği kız çocuğuyla müjdelenince,» o müşriklerden birisine, Allah Teâlâ'ya denk ve uygun görerek isnat ettiği çocuğun doğumu haber verildiğinde, **«hiddetlenerek»** gam ve kederle dolu olduğu hade **«yüzü simsiyah kesilir.»** Müjdelendiği şeyden dolayı yüzü simsiyah oluverir. Yüz siyahlığının, istememeyi ifade için olması da mümkündür. İşte bu müşriklerin özelliklerindendir. Onlar Allah'ı tanımazlar, O'nun lütfunun, gözüken kahrının altında gizli olduğundan gafildirler. Tevhid ehli ise; müjdeyi nasıl olursa olsun Allah'tan geldiği gibi alır, kabullenirler.

18.«Süs içinde yetiştirilen,» durumu, süs içinde terbiye olunmak olup, kendi işini tek başına yüklenmekten âciz olan kızları mı isnat ediyorlar?

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Sanırım takdir, böyle büyük bir iş yapmaya cüret edip isnat ettiler."

«Fakat, çekişme ve savaşta» genellikle insanın uzaklaşamadığı tartışmada, mücadelede, hasımlaştığı kimseye karşı **«yetersiz kalan(kızlar)ı mı (Allah'a isnat ediyorlar?)»** Onlar erkeğin kadir olduğu gibi, aklının noksanlığından, görüşünün zayıflığından dolayı delilini göstermeye ve iddiasını isbat etmeye güç yetiremez. Bu genelde böyledir, yoksa kadınlardan erkekten daha üstün fesahat sahibi kimseler de vardır.

Ahnef şöyle dedi: "Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Osman (r.a.), Hz. Ali (r.a.)'nin sözlerini tam olarak dinledim. Ancak Allah'a (c.c.) yemin ederim ki Hz. Âişe'den (r. anha) daha güzel konuşanını görmedim."

19. «Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.» Onların önceden bahsi geçen küfürlerinin, başka bir küfrü de içerdiğini beyan ederek onları korkutmaktadır. O diğer küfürleri de; Allah (c.c.) katında en değerli olan ve kulların en üstünlerinden sayılan, varlıkları görüş yönünden en noksan, sınıf olarak da en hasis varlıklara benzetmeleridir. Halbuki çocuk, babasının kulu olamaz. Onun için burada, onların "melekler Allah'ın kızlarıdır" sözünü yalanlama vardır.

«Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler?» Allah Teâlâ onları yaratırken hazır bulunup dişiliklerine şahit mi oldular da, onların dişiliğine hükmediyorlar? Bu ancak görmekle bilinebilir.

Burada cahillikleri vurgulanıp onlarla alay edilmektedir. Onlar bunu sadece babalarından işitmişlerdir, onlar da yalancı cahillerdir.

Âyet müneccimleri ve birçok işlerde göz boyayan hikmetçileri de yalanlamaktadır.Çünkü onlar kısır akıllarıyla gayba hükmetmeye yeltenmişlerdir.

Katip İ'mad şöyle dedi: "582. hicri senesinde bütün ülkelerdeki müneccimler Şaban ayında 6 yıldızın terazi burcunda toplanmasıyla fırtına felâketi olup dünyanın yok olacağı üzerinde birleşerek bununla Rum ve Acem krallarını korkuttular. Onlar da mağaralar kazmaya başlayıp oralarda su ve erzak depolayarak hazırlandılar. Müneccimlerin Âd kavmini helâk eden fırtına gibi rüzgârın olacağını tayin ettikleri gece gelince biz sultanın yanında oturuyorduk, mumlar da yanıyor hiç hareket etmiyordu. Biz o gece kadar durgun bir gece görmedik."

«Onların bu şahitlikleri yazılacak» bu şahitlikleri amel defterlerinde bulunacaktır. Melek, onların melekler aleyhindeki şahitliğini yazacaktır. **«Ve sorguya çekileceklerdir.»** Kıyamet gününde şehadetlerinden sorgulanacaklardır. Bu bir tehdittir.

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Müstakbel ifadesinin kullanılması, onların söylediklerinin yazılmasından önce tevbe etmeye yönelmelerini sağlamak içindir."

Âyette, Allah Teâlâ'nın kullarına mühlet verdiğine, affın ihsanın O'nun için yok etmekten, intikam almaktan daha sevimli olduğunu kullarının görmeleri, küfür ve isyanlarından tevbe edip dönmeleri için dünyadayken ansızın onları yok etmediğine işaret vardır.

20. «Ve dediler ki: 'Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık.'» Onların küfürlerinden başka bir türü beyan etmektedir. Meleklere tapan müşrikler şöyle dediler: "Eğer Rahman, bizim meleklere tapmamızı istememiş olsaydı bizi onlara tapmaktan menederdi, biz de tapmazdık." Bu söyledikleriyle, yaptıklarının hak olup Allah Teâlâ tarafından razı olunduğunu ve onların bunu, kötülüğünü kabul etmekle beraber Allah'ın dilemesiyle yaptıklarını vurgulamak istiyorlar. Onların bu bâtıl sözleri iki temele dayanıyor: Birincisi, meleklere tapmaları Allah'ın dilemesiyle olmaktadır. İkincisi, Allah tarafından razı olunduğuna göre tapmak gerekmektedir. Onlar ikincide hata etmişlerdir. Şöyle ki; dilemenin ne olursa olsun her iki taraf için de olması mümkün olan şeyler arasında rızaya ve kızmaya itibar etmeksizin tercih yapmaktan ibaret olduğunu bilememişlerdir. Bunun için Allah'ın şu sözüyle cahillikleri ortaya konmuştur:

«Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur.» Onların bunu, mutlak dileme ile değil, razı olma dilemesiyle yaptıklarını söylemelerinin bir dayanağı yoktur. Zira her şeyin mutlak iradeye bağlı olduğunu ifade eden sayılamayacak kadar çok âyetler vardır. **«Onlar sadece yalan söylüyorlar.»**

Fakir (müellif) şöyle söylüyor: "Dilemenin" Allah'a isnadı mü'minden sadır olursa iman ve tevhiddir. Yoksa küfür ve şirktir. Çünkü bu isnad inattan, asabiyetten ve işin hakikatini bilmemezlikten kaynaklanmış olur ki buna itibar edilmez."

Bundan sonra onların nakil cihetinden de hiçbir dayanaklarının olmadığını isbata geçilerek şöyle denildi:

21. «Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitap verdik de...» Kur'an veya Rasûlden önce yahut iddialarından önce onların Allah'tan başkasına tapma ve meleklerin de O'nun kızları olduğuna dair olan iddialarının doğruluğunu belirten bir kitap verdik de **«ona mı sarılıyorlar»**, dayanıyorlar?

22. «Hayır! Onlar: 'Sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk,» etrafında birleşilmiş bir din üzerinde bulduk. **«Biz de onların izinde gidiyoruz,' derler.»** Aklî ve naklî bir delil getiremediler. Aksine kendileri gi-

bi cahil olan babalarını taklit etmekten başka dayanaklarının olmadığını itiraf ettiler.

Burada "delilsiz olarak başkasının sözünü kabul etmek" demek olan taklit, kötülenmektedir.

وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ
مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ
﴿٢٣﴾ قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ۖ
قَالُوٓا إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَٱنظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾

23. İşte böyle! Senden önce hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları: "Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız" derlerdi.

24. "Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?" deyince dediler ki: "Doğrusu biz seninle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz."

25. Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?

23. «İşte böyle! Senden önce hangi memlekete uyarıcı göndermişsek» delil getirmedeki acziyetlerinde, taklide sarılmalarında olduğu gibi onlara Allah'ın azabından kavmini korkutan bir peygamber gönderdiğimizde **«mutlaka oranın varlıklıları»**, zorbaları: **«'Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine»**, yollarına ve yaptıklarına **«uyarız,' derler-**

di.» Âyet, taklidin onlar arasında eski bir sapıklık olduğunu, geçmişlerinin de ondan başka bir dayanaklarının olmadığını açıklıyor.

Âyetteki sözü, sadece varlıklılara tahsis etmesi, refah içinde yaşamanın ve serbestlikten hoşlanmanın onların araştırmayı bırkakıp taklide yönelmelerine sebep olduğunu izah içindir. Varlıklılardan kastolunan; zenginler dünyadaki nimetin ve yaşama genişliğinin kendilerini azdırıp âhiret nimetini unutturduğu liderlerdir. Bunların içine, şehvetlere dalan, dinin gereksinimlerinden olan düstur ve kanunlardan nefret duyanların hepsi girer.

Akıllı kimsenin doğruluk üzerine olanların izlerini takip etmesi ve kesin ilim erbabı gibi âhiretini kazanması gerekir.

24. Babalarını taklit hastalığına kapıldıklarında ümmetlerine uyarıcı olarak gönderilenlerden her biri: **«'Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz»** doğruluktan hiçbir nasibi olmayan sapıklık içinde bulduğunuz halden, **«dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı»** yine babalarınızla olursunuz? **«deyince dediler ki: 'Doğrusu biz seninle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz.'»** Her millet kendi uyarıcısına: "Biz, seninle gönderilen şeyi, bizim üzerinde bulunduğumuz dinden daha doğru olsa da inkâr ediyoruz. Babalarımızın dininde sebat edeceğiz, ayrılmayacağız" dediler.

Burada, inkâr ve sapıklıkta babalarını taklit etmekte ısrarlı olduklarını itiraf, uyarıcının da onların bu hususta düşünüp araştırma yapmalarından ümidini kesmesini, tespit vardır.

25. «Biz de onlardan intikam aldık.» Çünkü onların esaslı bir özürü kalmamıştır. **«Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?»** Bahsedilen milletlerden yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bak ve kavminin seni yalanlamasından dolayı üzülme. Çünkü Allah onlardan "intikam alıcı", "kahredici", "yakalayıcı" isimleriyle öç alacaktır.

Ali (r.a.) şöyle dedi: "Mutlu kimse başkasından ibret alandır."

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ

وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ

(٢٧) وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٢٨)

بَلْ مَتَّعْتُ هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ

(٢٩) وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ (٣٠)

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (٣١)

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ

بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ (٣٢)

26. Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine şöyle demişti: "Ben sizin taptıklarınızdan uzağım

27. Ancak beni yaratan müstesnadır. O, beni doğru yola iletecektir."

28. O bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki belki dönerler.

29. Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim.

30. Fakat kendilerine hak gelince: "Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz," dediler.

31. Ve dediler ki: "Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilseydi olmaz mıydı?"

32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık.

Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

26. «Bir zaman İbrahim...», Ey Muhammed (s.a.v.)! İbrahim'in ateşten çıktıktan sonra söylediği sözün zamanını kavmin olan Kureyşe hatırlat ki Âzer ismiyle meşhur olup put yapan **«babasına ve kavmine şöyle demişti: 'Ben sizin taptıklarınızdan uzağım.»** Kavmi, delil kullanma yolunu tutsunlar diye veya illa taklit etmeleri gerekiyorsa genelde delil peşinden gitmeleri için, o sağlam delile sarılmıştır. Âyetin manası; ben sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağım, demektir.

27. «Ancak beni yaratan müstesnadır.» Fakat beni yaratandan uzaklaşmam. Ben yalnız O'na ibadet ederim. **«O, beni doğru yola iletecektir.'»** O, beni doğru yol üzerinde daima sabit tutacaktır.

28. «O bu sözü,» İbrahim (a.s.): *"Ben sizin taptıklarınızdan uzağım Ancak beni yaratan müstesnadır. O, beni doğru yola iletecektir."* sözünü bir ifade olarak bıraktı. Zira bu, Allah'tan başka ibadete lâyık ilâh yoktur, demektir. **«Ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki»** bu sözü, Allah Teâlâ'nın haber verdiği gibi zürriyetine vasiyet ederek bırakmıştı. *"Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Yakup da..."* (Bakara: 132)

Bahsedilen söz, ateşten çıktıktan sonra söylediği sözdür. Bu miras bırakma çocuklar büyüdükten sonra olmuş, onlar arasında her nesilde Allah'ı birleyen bulunmuş, kıyamete kadar da O'nun birliğine ve tekliğine çağrı devam edecektir.

«Belki dönerler.» Bu sözü, ardından geleceklere ve ona tabi olacaklara devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, onlardan şirk koşmakta olanlar Allah'ı bir kabul edenlerin duâsının bereketiyle bu hak dine dönerler.

29. «Doğrusu bunları da», umduğu olmadı ama ben bunlardan yani Mekkelilerden peygamberle aynı zamanda yaşayanları da **«atalarını da»** ömürlerini uzatmak ve nimet vermek suretiyle geçindirdim. Onlar da bu verilen mühlete aldanarak şehvetler içine gömüldüler ve tevhid sözünü unuttular. **«Kendilerine hak»** Kur'an-ı Kerim **«ve onu açıklayan bir peygamber»** peygamberliği açık olan, onu parlak mûcizelerle destekleyen yahut tevhidi apaçık deliller ve âyetlerle izah eden bir peygamber **«gelinceye kadar geçin-**

dirdim.»

30. «Fakat kendilerine hak gelince:» Yani kendilerini içinde bulundukları gafletten uyandırmak ve tevhide çıkarmak için hak gelince inkârlarını arttırıp azdılar ve önceki küfürlerine hakkı inkâr edip onunla alay etmeyi de ekleyerek şöyle dediler:

«'Bu» hak ve Kur'an **«bir büyüdür.»** *"Büyü"*; bâtılı hak suretinde göstermektir. **«Biz onu tanımıyoruz,' dediler.»** Kur'an'a büyüdür diyerek inkâr ettiler.

31. «Ve» Mekkeliler **«dediler ki: 'Bu Kur'an iki şehirden»** yani Mekke'de Mahzum kabilesinden Velid b. Muğîre, Taif'te Sakif kabilesinden Urve b. Mes'ud gibi makam ve mal yönünden **«bir büyük adama indirilseydi olmaz mıydı?'»** Onlar bu ağır sözü, onun Kur'an oluşunu itiraf ettikten sonra adı geçen liderlerine değil de Peygamber Efendimize indirilmesini çekemediklerinden söylemediler. Aksine onun Kur'an olmadığını vurgulamak için söylediler. Onlara göre, eğer Kur'an olsaydı bu iki adamdan birine inmesi gerekirdi. Zira itikatlarına göre peygamberlik yüce bir makam olduğundan ona ancak mevki ve mal yönünden yüksek bir yere sahip olan kimse lâyık olabilirdi. Fakat onlar büyüğün, ancak Allah'ın büyülttüğü, dünya ve âhirette kadrini yücelttiği kimse olabileceğini, yoksa insanların büyülttüğü kimsenin olamayacağını idrak edemediler. Onlara göre nice büyük kimse vardır ki Allah katında hakirdir. Aksi de aynı şekilde onlara göre nice hakir kimse vardır ki o da Allah katında büyüktür. Allah Teâlâ rahmetini dilediğine tahsis eder, peygamberliğini de kime vereceğini ancak O, bilir.

32. «Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?» Bu itirazda onların cahillikleri vurgulanarak tutarsızca hükmetmelerinden hayret edilmektedir. Rahmetten, peygamberlik kastedilmiştir. Yoksa peygamberlik ve elçi gönderme anahtarları onların elinde de onu diledikleri kimseye onlar mı veriyorlar?

«Dünya hayatında» birtakım maslahatlara ve hikmetlere dayanan irademizin getirdiği paylaştırmayı yaptık. Onların paylaştırma işini düzenlemekten âciz kalacaklarını, Bizim için ise bunun kolay olduğunu bildiğimizden dolayı bu işi onlara yüklemedik ve **«onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık.»** Onların geçim sebeplerini Biz paylaştırdık. Geçimlik, insanın gıdalanması, bedenini sağlıklı olarak ayakta tutmasını sağlayarak yaşadığı

şeydir. Geçim, canlılara özel bir yaşam olup bu da hem helâli hem de haramı kapsar. Hulâsa onların rızıklarını aralarında Biz paylaştırdık. Peygamberlikten daha kolay olmasına rağmen onlara bırakmadık, kaldı ki din işini onlara bırakalım. Rızık meselesinden daha üstün ve büyük olan peygamberlik seçimini nasıl olur da onlara bırakabiliriz?

«Birbirlerine iş gördürmeleri için» birtakım ihtiyaçlarında birbirlerini kullanmaları için zenginler servetleriyle ücret vermek, fakirler de çalışmak suretiyle işlerini gördürürler. Böylece biri malıyla, diğeri de çalışmasıyla birbirlerine geçimlik sebebi olurlar ve dünyanın düzeni tamamlanır. Bu şekil paylaştırma, servet sahibinin kemalinden sıkıntılının da eksikliğinden dolayı değildir. **«Kimini ötekine derecelerle»** hikmetinin gerektirdiği şekilde zayıf-kuvvetli, fakir-zengin, hizmetçi-efendi, lider-halk gibi farklı derecelerle rızıkta ve diğer yaşam koşullarında **«üstün kıldık. Rabbinin rahmeti,»** peygamberlik ve onu takip eden dünya ve âhiret saadeti, **«onların biriktirdikleri şeylerden»**, o inkârcıların toplamakta oldukları geçici dünya metaından **«daha hayırlıdır.»** Büyük, bu yüce rahmetle rızıklandırılan kimsedir, yoksa büyüklük, zannettikleri gibi hakir ve alçak şeyleri toplamakta değildir.

وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ
بِٱلرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ۝٣٣
وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ۝٣٤ وَزُخْرُفًا ۚ
وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ
لِلْمُتَّقِينَ ۝٣٥

33. Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olma (tehlikesi) bulunmasaydı Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin

tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.

34. Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da (hep gümüşten yapardık.)

35. Ve onları zinetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise, Rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

33. «Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olma (tehlikesi) bulunmasaydı», eğer kâfirleri dünya sevgisiyle nimet ve genişlik içinde görüp bunu onlarda bir üstünlük sanarak insanların birleşip küfürde tek bir ümmet olmayı arzulamaya meyletmeleri endişesi olmasaydı **«Rahmân'ı inkâr edenlerin»** Allah Teâlâ'nın diğer bir âyette: "*...İşte onlar yaratılmışların en şerlisidir.*" (Beyyine: 6) buyurduğu gibi onlar da yaratılmışların en kötüsü ve alçağı olduklarından **«evlerinin»** gecelemek için yapılmış girişi tek taraftan olan binalarının **«tavanlarını ve çıkacakları»**, yükseklere ve terasa çıkabilecekleri **«merdivenleri gümüşten yapardık.»**

34. «Evlerinin...» Evlerini tekrar zikretmesi, konunun daha çok açıklık kazanması içindir. **«Kapılarını ve üzerine yaslanacakları»**, dayanacakları **«koltukları da»** üzerine oturulan her şeyi **«(hep gümüşten yapardık.)»**

35. «Ve onları zinetlere boğardık.» Yani her türden değerli, nakışlı süslere ki, altın da şu âyette geçtiği gibi zînettir: "*...Yahut senin altından bir evin olsaydı...*" (İsrâ: 93)

«Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir.» Detaylı özellikleri anlatılan bütün bu evler ancak dünya hayatında faydalanılan macera ve pişmanlıktan başka hiçbir sürekliliği olmayacak olan şeylerdir.

«Âhiret ise,» hiçbir açıklamanın yeterli olamayacağı çok çeşitli nimetleriyle beraber **«Rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.»** Küfür ve isyanlardan sakınanlar içindir.

Eğer şöyle denilirse: Allah Teâlâ'nın açıkladığı gibi kâfire nimetlerin kapılarını açarsa bu, insanların küfürde birleşmelerine neden olur, öyleyse insanların İslâmda toplanmalarına sebep olabilecek bu şeyi Müslümanlar için niçin yapmadı? Cevap şudur: Çünkü insanlar böyle bir durumda İslâmda sadece dünya menfaatini elde etmek gayesiyle toplanırlardı. Bu ise ancak mü-

nafıkların imanıdır. Bundan dolayıdır ki hikmet gereği Müslümanların hali sıkıntılı kılınmıştır. Böylece İslâma giren herkes delile tabi olarak, Allah'ın rızasını arzulayarak girmiştir. Böyle olduğundan sevabı büyük olmuştur. Çünkü kişinin sevabı ihlâsına ve niyetine göredir.

Terğîb şerhinde şöyle söylenmiştir: "Eğer denilirse ki; Allah Teâlâ'nın peygamberi için fakirliği seçmesinde ve onun da (s.a.v.) o fakirliği şu sözünde belirttiği gibi kendisi için arzulamasındaki hikmet nedir? *"Eğer ben dileseydim Rabbime duâ ederdim, O da bana kral, Kisra ve Kayser'e verdiği gibi verirdi."* Cevabı birçok yönden şöyle olur:

Birincisi; o eğer zengin olsaydı birtakım topluluklar ona dünyalık arzusuyla iman ederlerdi. Onun için Allah Teâlâ ona fakirliği seçti ki ona tabi olmak isteyen herkes âhireti arzulayarak tabi olsun.

İkincisi; denilmiştir ki Allah Teâlâ'nın ona fakirliği seçmesi, fakirlerin gönülleri hoş olsun ve her fakir fakirliği ile zenginin lehine olan şeylerle avunduğu gibi teselli bulsun diyedir.

Üçüncüsü; denildi ki onun fakirliği Allah katında dünyanın ne kadar basit olduğunun bir göstergesidir. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Eğer dünyanın Allah katında bir sivrisineğin kanadı ağırlığında değeri olsaydı hiçbir kâfire oradan bir yudum su içirmezdi."* (2)

Dünyanın Allah katında basit olmasının manası, dünyanın bizatihi gaye olması için değil asıl gayeye ulaşılmasında bir yol olarak Allah Teâlâ tarafından yaratılmış olmasıdır. Allah orasını sefer ve deneme diyarı kılmıştır. Yoksa yapılanların karşılığının verileceği ikamet diyarı yapmamıştır.

وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا
فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ

2- Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir. Tirmizî şöyle dedi: Hasen garip hadistir.

أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ
بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ
ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾

36. Rahmân'ı zikretmeyi görmezlikten gelene, yanından ayrılmayan bir şeytanı musallat ederiz.

37. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar, onlar da kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.

38. Nihayet o Bize geldiğinde arkadaşı şeytana: "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın," der.

39. Zulmettiğiniz için bugün (pişmanlık) size hiçbir fayda vermeyecektir. Şüphesiz ki bu azapta ortaksınız.

36. «Rahmân'ı zikretmeyi görmezlikten gelene...» *"Zikir"*den murad Kur'andır. Rahmân'a nispet edilmesi, onun Allah'tan umumî bir rahmet olduğuna işarettir. Âyetin manası, kim körlük yaparak Kur'an'dan yüzçevirirse, yahut dünya hayatının debdebesiyle aşırı bir şekilde meşgul olmak suretiyle geçici şehvetler ve saadetler içine dalarak Rahmânın zikrinden uzak durursa **«yanından ayrılmayan»** devamlı bir şekilde ona vesvese verip aldatmaya çalışan, ona hidayet yerine körlüğü, güzellik yerine de çirkinliği süsleyen **«bir şeytanı musallat ederiz.»** Onu, ona yakıştırırız, kabuğun yumurtayı kuşattığı gibi onu kuşatıp sarar.

37. «Şüphesiz bu şeytanlar», herbiri körlük yapanlara musallat edilen bu şeytanlar **«onları doğru yoldan»** Kur'an'ın çağırdığı, tutulması gereken apaçık yoldan **«alıkoyarlar,»** arkadaşlık yaptıkları kimselere engel olurlar da **«onlar da kendilerinin»** yani şeytanların **«doğru yolda olduklarını sanırlar.»** Yoksa onlara tabi olmazlardı. Yahut körlük yapanlar kendilerini hidayet

üzere doğru yolda sanırlar. Çünkü şeytanların doğru yolda olduğuna inanmak, kendilerinin de aynı şekilde doğru yolda olduklarına inanmalarını gerektirir. Zira tuttukları yolları aynıdır.

38. «Nihayet o Bize geldiğinde», şeytanlarla dostluk yaparak, yüzçevirerek, bâtıl belâsında yaşamaya devam edenler nihayet kıyamet günü herbiri arkadaşıyla Bize geldiğinde **«arkadaşı şeytana»** hitabederek: **«'Keşke benimle senin aranda»** dünyada **«doğu ile batı arasındaki kadar uzaklık olsaydı!»** Doğu ile batı birbirlerinden uzaklaşsaydı da seni tanımasaydım! **«Ne kötü arkadaşmışsın,' der.»** Sen dünyada ne kadar kötü arkadaşmışsın, bugün de ne kötü dostsun.

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle dedi: "Kâfir diriltildiği zaman şeytanlardan olan arkadaşıyla eşleştirilir ve meleğin cennete girinceye kadar mü'mini bırakmadığı gibi o da ateşe varıncaya kadar onu bırakmaz."

39. «Zulmettiğiniz için» dünyada o şeytanlara inkâr ve isyanlarda uyarak kendinize zulmettiğiniz için **«bugün (pişmanlık) size hiçbir fayda vermeyecektir.»** Bu, o zaman Allah tarafından onlara azarlama ve serzeniş olarak söylenecek olan sözün hikâyesidir. Yani bugün onların dünyadayken sizden uzak olmalarını temenni etmeniz size hiçbir fayda vermeyecektir. **«Şüphesiz ki bu azapta ortaksınız.»** Çünkü sizin hakkınız, dostunuz olan şeytanlarınızla beraber dünyada sebebinde ortak olduğunuz gibi şimdi azapta da ortak olmanızdır. Şu manada olması da caizdir; sizin gibi dünyadaki dostlarınızın da azap olunması, sizin öfkenizi yatıştırmayacaktır. Her ne kadar onlara şu sözünüzle: "*Ey Rabbimiz onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânetle rahmetinden kov*" (Ahzâb: 68) ve benzerleriyle öfkenizi yatıştırmak için bedduâ etseniz de yatıştıramayacaksınız.

أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ
أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ
بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ

فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ ۖ
إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ
وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا ۖ
أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَٰنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

40. Sağırlara sen mi işittireceksin, yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?

41. Biz seni alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız.

42. Yahut onlara vaadettiğimiz azabı sana gösteririz. Çünkü Bizim onlara gücümüz yeter.

43. Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, doğru yoldasın.

44. Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüttür. Yakında (ondan) sorguya çekileceksiniz.

45. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor. Rahmân'dan başka tapılacak ilâhlar yapmış mıyız?

40. (Ey Rasûlüm!) **«Sağırlara sen mi işittireceksin?»** Kalp kulağını yitirmiş kimseye işittiremezsin. **«Yahut körleri»**, gözlerini kaybetmişleri **«ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?»** Apaçık sapıklıkta olduğu herkese aşikâr olanı ve Allah'ın ezelî ilminde sapıklık üzerine öleceği belirlenmiş olanı sen mi doğru yola erdireceksin?

Peygamberimiz (s.a.v.) kavmini davette kendini yoruyordu. Onlar ise gördükleri peygamberlik nişanelerine karşı körlüklerini, Kur'an'ın açıklamalarına karşı da sağırlıklarını arttırıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet indi. Âyet onların sapıklığa gömülmelerinden ve inkârlarında direnmelerinden sonra

hâlâ onları doğru yola götürebilmeye peygamberin gücünün olabileceğini hayretle inkâr etmektedir. Öyle ki, onların hayatları, sağırlıklarına yakın bir körlük olmuştu. Peygamber de sanki onları yola getirecekmiş gibi ısrarla davet ediyordu.

41. «Biz seni alıp götürsek de», senin ve mü'minlerin kalbindeki öfkeyi söndürmek için onlara yapacağımız azabı sana göstermeden önce senin ruhunu alarak öldürsek de **«yine onlardan intikam alırız»**, kesinlikle dünya ve âhirette öç alırız.

42. «Yahut onlara vaadettiğimiz azabı sana gösteririz.» Yahut biz onlara vaadettiğimiz azabı, sana göstermek istersek gösteririz. **«Çünkü Bizim onlara gücümüz yeter.»** Bizden kaçamazlar. Onlar bizim güç ve kuvvetimiz altındadır.

Âyette, Peygamber (s.a.v.) hayattayken veya öldükten sonra Allah'ın, onu inkâr edenlerden ve düşmanlarından intikam alacağı, O'nun onlardan Bedir'de olduğu gibi bir vasıtayla veya Ebû Bekir (r.a.) zamanında olduğu gibi vasıtasız olarak öç almaya kadir olduğu belirtilerek teselli edilmektedir. Nitekim bir hadiste: "*Allah Teâlâ bir ümmet hakkında hayır istediğinde o ümmetin peygamberini onlardan önce öldürüp alır ve onu onlar için bir öncü, faydalanılacak sevap azığı yapar. Bir ümmet için de azabı isterse peygamberi hayattayken hoşnut olması için gözünün önünde ona isyan edip yalanladıklarından onları helâk ederek azaplandırır,*" buyurulmuştur. [3]

Dediler ki; "Peygamberimizden başka bütün peygamberler ümmetlerinin azabını gördüler. Ancak Allah Teâlâ Peygamberimize ikram olsun diye ümmeti hakkında ona hoşnut olacağından başka bir şey göstermedi ve şiddetli belâlarla azabı sonraya bıraktı."

43. «Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl.» Sen sana vaadedilen şeyi hemen versek de veya onu âhirete tehir etsek de Kur'an'a, hükümlerine riayet ederek sımsıkı sarıl. **«Şüphesiz sen, doğru yoldasın.»** Eğriliği olmayan dosdoğru tevhid yolunda, İslâm dinindesin.

44. «Şüphesiz bu Kur'an» yani sana vahyolunan Kur'an, özel olarak **«sana ve»**, genel olarak da **«kavmine»** yani ümmetine **«bir öğüttür»**, büyük bir şereftir. Nitekim bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Her şeyin öğündüğü bir şe-*

3- Müslim, *Fezâil* babı No: 2288, *Câmiu'l-Usûl*, 9/208.

refi vardır. Benim ümmetimin öğündüğü güzelliği ve şerefi de Kur'an'dır." Kavimden maksat, Mücahid'in söylediği gibi ümmettir. Bazıları da Kureyşten olan kavmine bir öğüttür, dediler. Zira şöyle denilmiştir: Bu yüce kitabı Allah onlardan bir adama indirdi, sonra da peygamberini kavmiyle beraber aynı yerde topladı ve dedi ki: **«Yakında (ondan) sorguya çekileceksiniz.»** Kıyamet gününde hakkını eda edip etmediğinizden, tazimde bulunup bulunmadığınızdan, onunla rızıklanıp rızıklanmadığınızdan ve bütün milletler içinde sizin içinizden gönderilme hususiyetine şükredip etmediğinizden sorguya çekileceksiniz.

45. «Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor.» Anlamı, onların ümmetlerine ve din bilginlerine sor. Sorulan şeyin elçilerin ağızlarından çıkanın aynısı olduğuna, yoksa onların ümmetlerinin ve bilginlerinin kendi kendilerine söyledikleri şeyler olmadığına dikkat çekmektedir.

«Rahmân'dan başka tapılacak ilâhlar yapmış mıyız?» Onların milletlerinden bir millette Bizim putlara tapmaya dair bir hükmümüz geldi mi acaba? Maksat, peygamberlerin tevhid inancında birleştiğini şahit tutarak, kendisinin icad ettiği bir bid'at olmadığına dikkat çekmektedir. Ancak böyle olsaydı ona düşman olunur, yalanlanırdı. Zira bu tür sonradan icad edilip getirilen şeyler yalanlamaya ve muhalefete götüren en kuvvetli unsurlardır.

İbn Şeyh şöyle dedi: "Sorgulama karmaşıklığı gidermek içindir. Yoksa Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bundan şüphe etmiyordu. Hitap onadır ama kastolunan başkasıdır."

Hz. Âişe (r.a.) şöyle dedi: "Bu âyet indiğinde Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *'Onda şüphe eden ben değilim, onu soran da ben değilim.'*

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ
بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾

وَمَا نُرِيهِم مِّنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ
الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ
يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي ۖ أَفَلَا
تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ
يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ
مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا
فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾
فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

46. Andolsun Biz Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de Musa: "Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim" demişti.

47. Onlara âyetlerimizi getirince bunlara gülüvermişlerdi.

48. Onlara gösterdiğimiz her bir âyet diğerinden daha büyüktü. (Doğru yola) dönsünler diye onları azaba uğrattık.

49. Bunun üzerine dediler ki: "Ey büyücü! Sana verdiği ahd sebebiyle bizim için Rabbine duâ et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz."

50. Fakat Biz onlardan azabı kaldırınca sözlerinden dönüverdiler.

51. Firavun kavmine seslendi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz?

52. Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse sözünü anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?

53. Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?"

54. İşte böylece Firavun kavmini hafife aldı, onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış kimselerdi.

55. Böylece Bizi öfkelendirdiklerinde onlardan intikam aldık ve hepsini suda boğduk.

56. Onları, sonradan gelecekler için bir ibret ve örnek kıldık.

46. «Andolsun Biz Musa'yı âyetlerimizle» Peygamberliğinin doğruluğuna delâlet eden dokuz mûcizeyle **«Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de...»** Kavminin büyüklerine, ileri gelenlerine göndermek, alt tabakada olanlara da göndermektir. Çünkü onlar ileri gelenlere tâbi olurlar. **«Musa»** onlara: **«'Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbinin»** size **«elçisiyim' demişti.»**

47. Mutlu olmaları, azgınlıklarını bırakıp faydalanmaları için **«onlara âyetlerimizi getirince bunlara»**, bu âyetlere **«gülüvermişlerdi.»** Onlarla alay etmişler ve ilk gördükleri anda yalanlamışlar, içeriğini düşünmemişler, zulmederek, kibirlenerek: "O büyü ve hayaldir" demişlerdi.

48. «Onlara gösterdiğimiz her bir âyet», mûcizelerden her biri **«diğerinden daha büyüktü.»** Azabın daha büyük olması için, önceki mûcizeden daha büyüktü. Meâlde *"diğerinden"* diye tercüme ettiğimiz bölüm âyette *"uhtihâ"* şeklinde geçmektedir. "Uht" kız kardeş demektir. Mûcizelerden bir-

birinin kardeşi diye bahsedilmesi; doğrulukta birleşmeleri ve her birinin diğerine benzemesi yakını ve dostu misali olmasındandır. Maksat, onların hepsini büyüklüğün doruğu ile vasfetmektir.

«(Doğru yola) dönsünler diye» içinde bulundukları inkârdan dönmeleri için **«onları azaba uğrattık.»** Onları kuraklık, tufan, çekirge, kan, vb. belâlarla cezalandırdık.

Bu âyetler Musa (a.s.)'nın doğruluğunu ifade eden mûcizeler ve deliller, kâfirler için de kötülüklerden men ettirici bir azap olmuştur. Allah'ın kulluğuna, ancak felâket ve şiddet zincirleriyle çekilmek suretiyle gelmek, insan karakterinin cahilliğindendir.

49. «Bunun üzerine» Firavun ve kavmi, beşerî güçlerin azaba dayanmaktan daraldığı her defasında **«dediler ki: 'Ey büyücü! Sana verdiği ahd sebebiyle bizim için Rabbine duâ et.»** Onlar bu hallerinde bile, duâsıyla azabın kaldırılmasını istedikleri zaman, aşırı kibirlerinden, ahmaklıklarından veya aşırı şaşkınlıklarından, ona büyücü demeye alıştıklarından sürçü lisan ederek; *"ey büyücü"* diye haykırdılar.

Hasan Basrî'den rivayet olundu ki: "Onlar bunu alay ederek söylemişlerdir."

Âyette geçen *"ahid"* esasen; tavsiye etmek, bir şeyi korumak, bir şeyi her halinde takip edip gözetmek manalarına gelir. Buradaki mana; Allah'ın sana verdiği, peygamberlik ahdiyle veya senin duânı hemen kabul edeceğine, yahut doğru yola girenlerden azabı kaldıracağına dair sözüne binaen bizden azabı kaldırması için, Rabbine duâ et, demektir.

«Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz.'» Senin duânla azap bizden kaldırıldığı taktirde kesinlikle iman edeceğiz. Bu vaadlerini, duâ etmesi şartına bağladılar. Onun için de peygamberliğe, gerçek olması kaydıyla değindiler ve *"senin Rabbine"* dediler, "Rabbimize" demediler. Çünkü O, iman ettikten sonra ancak Rableri olabilir. Zira onlar Firavun'un Rab olduğunu söylemektedirler.

50. «Fakat Biz onlardan» Musa (a.s.)'nın duâsıyla **«azabı kaldırınca sözlerinden dönüverdiler.»** Hemen gecikmeden ahdi bozuverdiler. İnkârlarına dönerek üzerinde ısrarla devam ettiler. Sözlerini bozunca da lânetlendiler. İleride geleceği gibi boğulmak, onların lânetlenmelerinin izlerindendir.

Akıllı kimsenin ahdine vefa göstermesi gerekir.

51. «Firavun» kendisi veya seslenmesini emrettiği biri vasıtayla **«kavmine seslendi.»** Toplandıkları bir yerde onların arasında durarak, azabın onlardan kaldırılmasından sonra iman etmelerinden korkarak **«ve»** kibirlenerek **«şöyle dedi: 'Ey kavmim! Mısır mülkü»** -Mısır uzunluğu ve genişliği 40'ar fersah ölçülerinde bir yerdir, *Fethu'r-Rahman* isimli kitapta: "Mısır, Nil boyunca İskenderiye'den Asvan şehrine kadar yerin ismidir." Asvan, Mısır'ın Saîd bölgesinde (güneyde Sudan sınırına yakın olan bölge) bir şehir- **«ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi?»** Köşkümün altından veya emrimle akıp giden su ırmakların sahibi ben değil miyim? *Hariydetü'l-Acâib* isimli kitapta: "Dünyada Nil nehrinden daha uzun bir nehir yoktur," denilmektedir.

«Hâlâ» bu hali **«görmüyor musunuz?»** Bununla mülkünün büyüklüğünü kastediyordu. Firavun bu nehirleri gücüyle kendisinin akıttığını iddia ediyordu.

52. «Yoksa ben,» bu mülk ve genişlikle...Üstünlüğün sebeplerini ve hayırlılığının esaslarını saydıktan sonra sanki şöyle dedi: "Sizin yanınızda benim daha hayırlı olduğum sabit oldu mu? " **«Kendisi zayıf»** hakir **«ve neredeyse sözünü anlatamayacak»**, dilindeki tutukluktan dolayı sözünü açıklayamayacak **«durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?»** Bu halde bulunan kimse nasıl olur da peygamberliğe, elçiliğe lâyık olabilir? Firavun, bu sözüyle, Hz. Musa'nın, hükümdarlık şahsiyetinden ve sayesinde güç bulup kuvvetlendiği siyasetten yoksun olduğunu kastetmektedir. Nitekim Kureyşliler de böyle demişti: "*Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilseydi olmaz mıydı?*" (Zuhruf: 31)

Bu, hattı zatında erkeklerin vasıflandığı fasihlik ve etkili konuşma hallerine işarettir. Peygamberlerin hepsi fasih ve etkili konuşma kabiliyetine sahipti. Firavun bu sözünü Musa'ya, dilinde küçükken ateş korunun değmesi sonucu oluşan tutukluktan dolayı onu insanların gözünden düşürmek için iftira olarak söylemiştir. Bu tutukluk da Musa (a.s.)'dan kaybolmuştur. Nitekim "*Ey Musa! Muhakkak ki istediğin sana verildi.*" (Tâhâ: 36) âyeti buna delildir.

Konumuz olan âyet, kim Allah'tan başka bir şeyle şereflenme yoluna gittiyse onun ölümü ve helâkının onunla olduğuna işaret ediyor. Nitekim Fi-

ravun da Mısır'ın hükümdarlığı ve Nil ırmağının emriyle aktığını söyleyerek üstünlük taslamasından dolayı helâkı bunda olmuştur. Aynı şekilde kim bir kimseyi küçük gördüyse o, ona musallat edilmiştir. Nitekim Firavun, Musa'yı küçümsemiş; onu konuşması, fakirliği ve dilinin tutukluğuyla ayıplayarak ben daha hayırlı değil miyim demesinden dolayı Allahu Teâlâ Musa'yı ona musallat edip helâkını onun ellerinden yapmıştı.

53. «Ona altın bilezikler verilmeli» madem ki Musa (a.s.) elçilik sözünde doğru, niçin onu benim halimden daha hayırlı kılacak olan mülkün anahtarlarını Allah ona atıp vermedi? Altın bileziklerin atılıp verilmesi, anahtar gibi olan mülkün yani hükümdarlığın sebeplerinin verilmesinden kinayedir. Zira onlar bir adamı emir yaptıklarında liderliğinin bilinmesi ve hükümdarlığına alâmet olsun diye onu altın bileziklerle süsleyip boynuna da altından bir kolye geçirirlerdi. **«Veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?»** Musa'nın yanında devamlı onunla beraber olup görevinde ona yardım edecek, destekleyecek, onu tasdik edip doğruluğuna şahitlik yapacak melekler bulunmalı değil miydi?

54. «İşte böylece Firavun kavmini hafife aldı,» sözle onları hafife alıp onlardan itaatına hafiflikle devam etmelerini istedi. Firavun'un karmaşık, hakla batılı birbirine karıştıran bu söylediklerinden maksadı, selim akıl sahiplerinin kabul edip boyun eğmediği hususlarda hafif akla sahip olan bunların ona boyun eğmesidir. O onların kendi emirlerini yerine getirirken cisimlerinin ağır olduğunu kastetmemişti. Veya o onların hülyalarını hafife aldı. Yani batıl karmaşık birtakım şeylerle iftira edebilecek kadar hülyalarını hafife aldı.

«Onlar da ona boyun eğdiler.» Aşırı sapıklıklarından ve cahilliklerinden onlara emrettiği şeyde hemen itaat ettiler. **«Çünkü onlar yoldan çıkmış kimselerdi.»** Bunun için de hemen bu azgın fasığa boyun eğdiler.

55. «Böylece Bizi öfkelendirdiklerinde» Firavun ve kavmi isyan ve inatta aşırı giderek Bizi çok fena kızdırdıklarında -Allah'ın kızması, rızasının aksidir veya intikam almayı dilemesi yahut tehdidini yerine getirmesi veya acıklı şekilde cezalandırması, şiddetle yakalaması, yahut nimeti kaldırarak azaplandırmasıdır.- **«Onlardan intikam aldık»**, onlara intikamımızı ve azabımızı çabuklaştırmayı istedik.

Keşfü'l-Esrâr kitabında, "onlara cezamızı, azabımızı indirdik," denilir.

«Ve hepsini suda boğduk.» Kendisine itaat edileni, boyun eğenlerin de

hepsini, hiçbirini sağ bırakmaksızın denizde boğarak helâk ettik.

56. «Onları, sonradan gelecekler için bir ibret ve örnek kıldık.» Onları kendilerinden sonra gelecek ve onların yoluna girecek kâfirler için de bir ibret ve öğüt yaptık. İbret almazlarsa onların da başına bu tür azap gelir. Yahut onlardan "sizin örneğiniz Firavun ve kavminin misali gibi" denilerek örnekler verilecek acayip bir hikâye yaptık.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا
إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا أَآلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا
ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ
أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ
لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ
لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾
وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٢﴾

57. Meryemoğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya başladılar.

58. "Bizim mabutlarımız mı hayırlı, yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.

59. O, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.

60. Biz eğer dileseydik elbette sizden yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık.

61. Şüphesiz ki o, kıyametin ne zaman kopacağının ilmidir. Artık ondan hiç şüphe etmeyin ve Bana uyun. Bu dosdoğru bir yoldur.

62. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

57. «Meryemoğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca...» Bu misâli, Abdullah b. Zib'arî Sehmî vermişti. Bu, Kureyşli şair sahabi Abdullah'ın babası Müslüman olmadan önce Kureyşlilerin azgınlarındandı. Bunu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın *"Siz ve sizin Allah'tan başka idabet ettiklerinizin hepsi cehennem odunudur."* (Enbiya: 98) söylemesini iptal etmek gayesiyle bir ölçü ve örnek kullanmak için vermiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti Kureyşe okuduğunda onlar bundan çok gücenmişler, onlara ağır gelmiş, sinirlenmişler ve İbn Zib'arî tartışmak gayesiyle şöyle demişti:

"Bu hüküm sadece bizim ilâhlarımız için mi, yoksa bütün ümmetler için de geçerli mi?" Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

"Bu siz ve sizin batıl ilâhlarınız ve bütün ümmetlerin batıl ilâhları için geçerlidir." Bunun üzerine İbn Zib'arî şöyle dedi:

"Kâbe hakkı için ben seninle mücadele ediyorum, Hristiyanlar Mesih'e, Yahudiler Uzeyr'e, Benî Melih kabilesi de meleklere ibadet etmiyorlar mı? Eğer onlar da ateşe atılacaklarsa biz de ilâhlarımızla onlarla beraber ateşte olmaya razıyız."

Bunun üzerine onun kavmi sevinip güldüler ve sesleri yükselmeye başladı. **«Senin kavmin hemen»** bu misâlden dolayı **«bağrışmaya başladılar.»** Rasûlüllah'ın bu örnek karşısında tutulup kaldığını zannederek sevinçlerinden, hoşnutluklarından şamata ve gürültüleri yükseldi ve onlar:

58. «'Bizim mabutlarımız mı hayırlı,» yani sana göre, zira onlara göre ilâhları İsa'dan daha hayırlıdır. **«Yoksa o mu?' dediler.»** Her halükârda o ateşte olduğuna göre bizim de ilâhlarımızla beraber ateşte olmamızda bir beis yoktur.

Rivayet olunduğuna göre Peygamberimiz (s.a.v.) Abdullah b. Zib'arî'ye

şöyle cevap vermiştir: *"Hayret kavminin lügatını nasıl bilmezsin?! Sen "mâ" nın akılsız varlıklar için kullanıldığını anlamadın mı?"* Bu hadis-i şerifte "mâ"nın akılsız varlıklar için kullanıldığı açıklanmaktadır. (Enbiya sûresinin 98. âyetindeki *"ve mâ ta'budûne*: "Sizin taptıklarınız" dan maksat da putlardır.)

«Bunu sana ancak tartışmak için söylediler.» *"Cedel = Tartışmak"*; hasmı maksadından, kendi sözünün doğruluğunu ispat, başkasınınkini iptal ederek vazgeçirmektir. Bu, insafla hakkı ortaya koymak için yapılırsa, ittifakla caizdir. Onlar bu misali sana sadece tartışmak, münakaşa etmek için vermişlerdir. Yoksa hakkı aramak, açıklaman ile de ortaya çıktıktan sonra ona boyun eğmek için vermemişlerdir.

Büyüklerden biri şöyle dedi: "Eğer Peygamber (s.a.v.) 'sizin ilâhlarınız İsa'dan daha hayırlı' demiş olsaydı, putlarımızın ibadete lâyık olduğunu kabul etmiş olacaktı. Eğer, 'İsâ (a.s.) sizin ilâhlarınızdan daha hayırlıdır', deseydi, İsâ'ya ibadetin caiz olacağını söylemiş olurdu. Eğer 'onlardan hiçbiri hayırlı değil' deseydi İsa (a.s.)'dan hayrı kaldırmış olacaktı. Onlar bu soruyu, onunla mücadele etmek için ortaya atmışlardı, yoksa öğrenip faydalanmak için sormamışlardı. Nitekim Allah da onların tartışmasının faydalanmak için olmadığını ancak insan nefsinin mücadelesi için olduğunu beyan etmiştir."

«Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.» Batılda şiddetle mücadele eden, husumet, tartışma ve muhalefet etme karakteriyle yaratılmışlardır. Çünkü onlar Allah'ın şu sözünden: *"Allah'tan başka ibadet eddikleriniz de..."* (Enbiyâ: 98) maksadın, durumun da göstermesiyle putlar olduğunu biliyorlardı. Fakat İbn Zib'arî sözün zahirinden umumîlik ifade edebileceğini görünce tartışmaya meydan buldu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifte : *"Hidayet üzerinde bulunan bir kavim, ancak kendilerine tartışma (kabiliyeti) verildikten sonra saptı"* buyurdu, sonra şu âyeti okudu: *"Bunu sana ancak tartışmak için söylediler."* [4]

59. «O, sadece» Meryem'in oğlu İsa (a.s.) ancak **«kendisine nimet verdiğimiz»** ikramımızla kendisine peygamberlik verdiğimiz veya babasız yaratmakla nimetlendirdiğimizdir. Yoksa o, Allah'ın oğlu değildir. Zira kul, putlar gibi efendi ve ilâh olamaz. **«Ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir**

4- Tirmizî, İbni Mâce ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, 5/252 numarada rivayet etmişlerdir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 2/749.

kuldur.» Yaygın misâller gibi onun zikrinin de haklı olarak yayılması acaip bir iştir.

Bazı büyükler *"Ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur"* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Bizim kendilerini de nimetlendirmemizi arzulayarak kulluğumuza koşmaları için ibret alacakları bir öğüttür."

60. «Biz eğer dileseydik», eğer biz dileyip taktir etmiş olsaydık **«elbette sizden»** Havva'nın Âdem (a.s.)'den, İsa'nın da babasız olarak yaratıldığı gibi âdet olmadığı ve doğurma özelliğine sahip olmayan insan türünün erkekleri olmanızla beraber sizden **«yeryüzünde yerinize geçecek»**, sizden sonra gelen, bıraktığınız çocuklarınız gibi yerinizi alıp halifeler olacak **«melekler yaratırdık.»** Onların vazifeleri gökte tesbih ve takdis etmekle beraber, sizin yapmakta olduğunuz işleri de görmeye başlarlardı. Ancak Rabbânî gücün karşısında, durumları bu mesabede olanların ibadet olunmaya lâyık oldukları, yahut Allah'a doğum yoluyla bağlılıkları nasıl düşünülebilir? Yani melekler sizin gibi cisim ve cisim olduklarından dolayı doğum yoluyla yaratılmaları muhtemeldir. Zira cisimler birbirlerine benzerler. Öyleyse bir asla dayanmadan yaratılmaları mümkün olduğu gibi, cisimlerden herbiri için caiz ve mümkün olan şey diğerleri için de mümkündür. Kadîm sıfatıyla muttasıf her şeyi yaratan Allah, bu gibi uygunsuzluk nisbetlerden yücedir. Allah'ın *"Biz eğer dileseydik"* sözü, İsa (a.s.) örneği şeylerin, Allah'ın gücünü gösteren, hiç olmamış yeni tür işlerden olmadığını, Allah Teâlâ'nın bundan daha ilginç, eşsiz; meleklerin erkeklerden doğurulması gibi işleri de yapmaya kâdir olduğunu tesbit etmek içindir. Âyet, aynı zamanda meleklerin mabutluk derecesinden aşağıda bulunduklarına dikkat çekiyor.

61. «Şüphesiz ki o», İsa (a.s.) son zamanda inmesiyle **«kıyametin ne zaman kopacağının ilmidir.»** Kıyametin kopmasının alâmetlerinden biri olup, onun belirmesiyle kıyametin kopmasının yakın olduğu bilinir. İlim olarak isimlendirilmesi; ilmin onunla meydana gelmesinden dolayıdır. Sanki o kıyametin yakınlaşmış olduğu bilgisinin bizzat kendisidir. Yahut İsa (a.s.)'nın babasız olarak yaratılması veya kıyamette olacak olan olaylardan kâfirlerin en çok inkâr ettiği öldükten sonra diriltilmeyi teşkil eden, onun ölüleri diriltmesi de kıyametin ne zaman kopacağının bilgisi olabilir. Nitekim bir hadiste: *"İsa (a.s.) Havran ile Gür arasında Kudüs'te bir tepe üzerinde, üzerinde hafif kırmızı iki elbise, saçları yağlanmış elinde bir mızrak olduğu halde iner. Ve o mızrakla deccali öldürür. Sonra da, insanlar sabah namazındayken -bir rivayette de ikindi namazındayken- Beytü'l-Makdis'e gelir, imam geri çekilir.*

Ama İsa (a.s.) onu öne geçirir ve arkasında Muhammed (s.a.v.)'in şeriatı üzererine namaz kılar, sonra da domuzu öldürür, haçı kırar, sinagogları- kiliseleri yıkar ve kendisine inananlar dışındaki Hristiyanları öldürür."

Bir hadiste de: *"Peygamberler inanç esaslarında bir, şeriatlarında ise farklı, kardeştirler. Ben İsa (a.s.)'ya sahip çıkmada başkasından daha lâyıkım, benimle onun arasında hiçbir peygamber yoktur. Ve o indiğinde ilk olarak haçı kıracak, domuzu öldürecek, İslâm uğrunda savaşacak ve sinagoklarla kiliseleri yıkacaktır."* (5)

Diğer bir hadiste de: *"Sizin içinizde Meryem'in oğlunun âdil bir hakim olarak inmesi yaklaştı. O haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve zamanında İslâmdan başka bütün dinler yok olacaktır."* (6)

Hadisin sonundaki cizyeyi kaldırmaktan murad, kâfirlerden onun alınmasının kaldırılıp, İslâmdan başka hiç bir şeyin kabul edilmemesidir. Nevevî böyle açıklamıştır.

«Artık ondan hiç şüphe etmeyin», onun vuku bulacağından hiç şüphe etmeyin **«ve Bana uyun.»** Benim doğru yoluma, şeriatime ve elçime tabi olun. **«Bu»** sizi kendisine çağırdığım **«dosdoğru bir yoldur.»** Doğruya ulaştırıcı yoldur.

62. «Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin.» Şeytan sizi Benim yoluma tabi olmaktan engelleyip çevirmesin. **«Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.»** Düşmanlığı açıktır. Zira sizin babanızı cennetten çıkarıp, belâya hedef yapmıştır.

وَلَمَّا جَآءَ

عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ

5- Hadisin bir kısmını Şeyhan (Buhârî ve Müslim) tahric etti. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/523.
6- Buhârî ve Müslim tahric etti. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/327.

الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي
وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ
مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ
يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾
الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾

63. İsa, açık delillerle geldiği zaman demişti ki: "Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

64. Muhakkak ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin, işte bu, doğru yoldur."

65. Ama aralarından çıkan gruplar, birbirleriyle ihtilâfa düştüler. Acı bir günün azabı karşısında vay o zulmedenlerin haline!

66. Onlar farkında değillerken kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

67. O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar birbirlerine düşman kesilirler.

63. «İsa, açık delillerle», açık mûcizelerle veya İncil âyetleriyle yahut şeriat hükümleriyle **«geldiği zaman demişti ki: 'Ben size hikmet getirdim»**, size öğretmek için İncil veya şeriatı getirdim **«ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını»** din işleriyle alâkalı şeyleri **«size açıklamak için geldim. Öyleyse»** bana muhalefet etme hususunda **«Allah'tan korkun ve bana**

itaat edin.» Allah'tan getirdiğim hususlarda bana boyun eğin. Zira bana itaat, Hakk'a itaattır. Allah Teâlâ buyurdu ki: *Kim elçiye itaat ederse muhakkak ki Allah'a itaat etmiş olur...*" (Nisâ: 80)

64. «Muhakkak ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin,» öyleyse ibadeti ve tevhidi sadece O'na tahsis edin. Bu, İsa (a.s.)'nın onlara itaat etmeleri için emretmekte olduğu tevhid inancı ve şeriat hükümleri ile kulluk etmeleri hususlarının açıklamasıdır.

«İşte bu» tevhid ve şeriat hükümleri ile amel edip kulluk etmek, **«doğru yoldur.'»** Bu yolu tutan sapıtmaz.

65. «Ama aralarından» kendilerine gönderildiği Yahudiler ve Hristiyanlar arasından **«çıkan gruplar, birbirleriyle ihtilâfa düştüler.»** *"Hizip = Grup"*; insan topluluğu demektir. Gruplaşan topluluklar ihtilâfa düştüler. Bu ihtilâftan murad, onların İsa (a.s.)'dan 300 sene sonraki ihtilâfıdır. Yoksa hayattayken olan ihtilâf değildir. Çünkü onlar bunu, İsa göğe kaldırıldıktan sonra ihdas ettiler. Yahudiler ve Hristiyanlar İsa (a.s.) hakkında gruplaştılar ve Yahudiler şöyle dediler: "Annesi zina etti, o da zina çocuğudur." Bazı Hristiyanlar: "İsa Allah'tır," bazıları ise "Allah'ın oğludur," diğer bazıları da "Allah, İsa ve annesi ilâhtırlar ve üçün üçüncüsüdür," dediler. Allah, zalimlerin söylediklerinden yücedir. Başka bir grup da ona küfredip peygamberliğini inkâr etmiş, iftirada bulunup onu öldürmek istemişlerdi.

Zalim müşrikler hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **«Acı bir günün azabı karşısında vay o zulmedenlerin haline!»** O, kıyamet günü olup, azabı acı olan gündür.

66. «Onlar farkında değillerken» bütün insanların amellerine göre cezalandırılacağı **«kıyamet gününün kendilerine ansızın»** dünya işleriyle meşgul oldukları ve o kıyameti inkâr eder oldukları halde beklemedikleri, hazırlıklı olmadıkları bir zamanda **«gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?»** Kıyamet kesin olarak onlara geleceğinden sanki onlar onu bekliyor haldeydiler. *"Bağteten"* kelimesi, bir şeyin hesap etmedikleri bir yerden kendilerine ansızın gelmesini ifade eder. Âyette "*Onlar farkında değillerken*" diye vurgulaması, *"ansızın"* sözünün tam olarak bu ifadeyi içermemesindendir. Çünkü bir şeyin ansızın gelmesi onun vuku bulacağının farkına varılması ve hazırlıklı olunmasıyla beraber olabilir. Ama bu vurgulama yapıldıktan sonra ihtimal ortadan kalkmış oluyor, kastolunan da budur.

Akıllı kimseye, azabı acı birgün olan ölüm günü gelmeden önce bütün günahları bırakıp hepsinden tevbe etmesi gerekir. Çünkü bu günde azap melekleri zalimlerin üzerlerine inerler ve onların pis ruhları bedenlerinden çıkıncaya kadar çok şiddetli bir şekilde onlara azap ederler.

67. «O gün,» kıyametin onlara geldiği günde **«Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında,»** çünkü dünyada onların dostlukları Allah rızası için olduğundan aynı şekilde kalır. Hatta dostluğun neticesi olarak sevabı ve yüksek dereceleri gördüklerinde aralarındaki dostluk daha da artar. Birbirlerine, doğruluktan, ciddiyetten ve çalışkanlıktan gördükleri eser miktarınca yardım eder, beraber olup destekçi olurlar. Onda Allah'ın razı olmayacağı bir şey gördüğünde o da dostunda onun bulunmasından razı olmaz. Ondan hoşnut görünmez, aksine ona yumuşaklıkla güzel bir şekilde nasihat eder. Yapmakta olduğu yanlışı bırakıp doğruya döndüğünde de ona karşı olan güzel dostluğunu ve gerçek sevgisini göstermeye devam eder.

«**Dost olanlar**», mutlak olarak dünyada veya dünya işlerinde birbirlerini sevenler bile **«birbirlerine düşman kesilirler.»** Aralarındaki dostluğu ve sevgiyi sağlayan bağlantıların kesilip bunların azaba sebep olduğunu anladıktan sonra düşman olurlar.

يَٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ أَنتُمْ
وَأَزْوَٰجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ
وَأَكْوَابٍ ۖ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ۖ وَأَنتُمْ
فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾

68-69. Ey âyetlerimize inanan ve Müslüman olan kullarım! Bugün size korku yoktur, sizler üzülmeyeceksiniz de.

70. Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete giriniz.

71. Onların etrafında altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canların istediği, gözlerin hoşlandığı her şey vardır. (Ey mü'minler!) Siz orada ebedî kalacaksınız.

72. İşte bu, yaptıklarınıza karşılık size miras olarak verilen cennettir.

73. Orada sizin için bol bol meyveler vardır. Onlardan yersiniz.

68-69. Ey âyetlerimize inanan ve Müslüman olan», yüzlerini samimiyetle Bize yönelten, kendilerini bütünüyle Bizim itaatımıza teslim eden **«kullarım!»** "Kul" sözcüğünün *"kullarım"* şeklinde Allah'a izafe edilmesi, bunun sadece müttakî mü'minlere mahsus olduğunu ifade eder. Kıyamet gününde müttakilere, gönüllerini hoşnut etmek ve şereflendirmek için *"Ey kullarım"* denilir.

Mukâtil'den rivayet olunduğuna göre: "Allah (c.c.) insanları tekrar diriltiği zaman, herkes korku içerisinde olur. Bu esnada birisi: *"Ey kullarım!"* diyerek haykırır ve bütün yaratıklar ümitle başlarını kaldırırlar. Sonra *"inanan"* sözünü eklediğinde batıl dinlerin tâbileri başlarını zilletle aşağı eğerler."

«Bugün size korku yoktur,» kötü şeylerle karşılaşmadan dolayı, **«sizler üzülmeyeceksiniz de.»** Müttakî olmayanların üzülüp korktukları gibi siz fırsatların elden gitmesinden dolayı üzülmeyeceksiniz.

70. «Siz ve» inanmış **«eşleriniz»**le **«ağırlanmış olarak cennete giriniz.»** Yüzlerinizde eseri gözüken bir memnuniyetle veya süslendirilerek giriniz.

71. «Onların etrafında», inanan kulların etraflarında cennete girmelerinden sonra, çocukların ve genç hizmetçilerin elleriyle **«altın tepsiler»** dolaştırılır.

"Sıhaf" geniş kaplar, tepsi demektir. Mücahid şöyle dedi: "Ağızları yuvarlak kaplar." Süddî de bunun: "Kulpları olmayan kaplar olduğunu söyledi."

Kasdolunan yiyeceklerle dolu tepsilerdir.

«Ve kadehler dolaştırılır.» İçinde çok çeşitli içecekler bulunan altından kadehler dolaştırılır.

«Orada» cennette **«canların istediği,»** yemek, içmek, evlenmek, giyinmek ve binmek gibi canın çekip arzuladığı çok çeşitli lezzetler vardır.

"el-Es'iletü'l-Mukhame" isimli bir kitapta şöyle dendi: "Allah cennet ehline canlarının çekip arzuladığı, istedikleri bütün her şeyi verecek mi? Canları şeriatın yasakladığı şeylerden birini arzu etese durum nasıl olur?" Cevap âyetin manasıdır. Çünkü cennet nimetinin hepsi, canların çekip arzu ettiği şeylerdir. Orada canların çekip arzulamadığı, ulaşamadığı şeyler yoktur." Ancak denildi ki: "Allah cennet ehlini, yasaklanmış veya alçak şehvetten muhafaza buyurur."

«Gözlerin hoşlandığı her şey vardır.» Gözlerin bakmakla lezzet duyduğu, görmekle parladığı şeyler vardır.

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Gözlerin lezzet aldığı şeylerden biri de Cenab-ı Hakkın yüzüne bakmaktır."

Cafer şöyle dedi: "Gözlerin hoşlanıp, lezze duyduğu şeylerle, canların çekip arzuladığı şeyler arasında çok büyük fark vardır. Zira cennette bulunan nimet, arzulanan şeyler, lezzetler, gözlerin hoşlanıp lezzetlendiği şeylerin yanında denize batırılan bir parmak mesabesindedir. Çünkü cennetin şehvetleri yaratılmış olduğu için onun sonu ve sınırı vardır, ancak ebedîlik yurdunda gözlerin lezzetleri böyle değildir. Çünkü gözler, sonu ve sınırı olmayan bâkî yaratıcının vechine bakarak lezzetlenirler."

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmiştir: "Bu, Kur'an'ın öz ifadeli çok manalar içeren sözlerindendir. Çünkü o bu iki sözcükte, yaratılmışların hepsi o iki lâfızdaki manayı tafsilâtlı olarak cem etmek için toplanmış olsaydılar yine de bu mânâyı ifade edemezlerdi."

« (Ey mü'minler!) Siz orada ebedî kalacaksınız.» Bu iltifat şereflendirmek içindir. Ölümsüz olarak, çıkmaksızın daima orada kalacaksınız. Eğer kalıcılık ve süreklilik olmasaydı, yaşantı gamlı, sevinç, arzu ve lezzet eksik olurdu. Nimetlerden tam bir istifade olmadığı gibi, korku ve hasretler de yok olmazdı. Nitekim dünya bunun aksine fâni olduğundan, yaşantısı kederle karışık, faydası da zararla içiçedir.

72. «İşte bu,» bahsedilen cennet, **«yaptıklarınıza karşılık»** dünyada yaptığınız sâlih amellerden dolayı **«size miras olarak verilen cennettir.»** Ona mirasçı kılındınız ve bu şekilde size verildi. Bundan maksat; cennete girmenin sırf Allah Teâlâ'nın lütfu, keremi ve rahmetiyle olduğu, derecelerin paylaştırılmasının ise yapılan güzel ameller sebebiyle, oradaki ebedîliğin de kötü işler yapmamaya göre olduğudur. Burada amelin karşılığı mirasa benzetildi; çünkü çalışan kimse, işin karşılığını hak etmiş, iş bitmiştir, karşılığı ise çalışanla beraber kalmıştır. Sanki iş, miras bırakan; karşılığı-ücreti ise, bırakılan miras gibi olmuştur.

73. «Orada sizin için» cennette yiyecek ve içeceklerden başka **«bol bol meyveler vardır.»** Çeşitlerine ve sınıflarına göre çok bol meyveler vardır. Meyveler insanın en çok hoşuna giden, en çok lezzet aldığı, tabiatına ve cismine en uygun besin maddeleri olduğu için özellikle zikredilmiştir.

«Onlardan yersiniz.» Çokluğundan dolayı bazısını fırsat buldukça yersiniz. Geri kalanları ise devamlı ağaçların üzerinde bulunurlar. Cennette meyvesiz bir ağaç görülmez. Cennetteki ağaçlar sürekli olarak meyvelerle süslenmiş vaziyettedirler. Nitekim bir hadiste: *"Bir kimse cennet meyvelerinden birini koparırsa onun yerinde aynısı biter,"* buyrulmuştur.

Burada, meyve olarak yedikleri her şeyin gıdalanmak için olmadığına işaret vardır. Orada tuvalete gitme ihtiyacı olmadığı için gıda alma ihtiyacı da yoktur. Nimetlenmenin, yiyeceklerle, içeceklerle ve giyeceklerle geniş bir şekilde, Kur'an'da çok yerde tekrarlaması, insanların yokluk ve sıkıntılı bir yaşama içinde olmalarından dolayıdır. Böylece onların arzuları hareketlendirilip, şevklenmeleri hedeflenmiştir.

إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ
مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٦﴾
وَنَادَوْا۟ يَٰمَٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ﴿٧٧﴾
لَقَدْ جِئْنَٰكُم بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوٓا۟

أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ ۚ
بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

74. Şüphesiz ki suçlular, cehennem azabında ebedî kalacaklardır.

75. Onlardan azap hafifletilmeyecektir. Onlar orada tamamen ümitsizdirler.

76. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar zalim kimselerdi.

77. Onlar (cehennem bekçisine): "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi (ölümle) bitirsin" diye seslenirler. Mâlik de: "Siz böyle kalacaksınız" der.

78. Andolsun ki Biz size hakkı getirdik, fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz.

79. Yoksa,(müşrikler) bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu Biz de kararlıyız.

80. Yoksa onlar, Bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadır.

74. «Şüphesiz ki suçlular», suçta kökleşmiş kimseler ki, âyetlerde, inananlardan bahsedildikten sonra zikredilmeleri onların kâfirler olduğunu belirtiyor.

«Cehennem azabında ebedî kalacaklardır.» Mü'minlerin âsilerinin azabı, cehenneme girmeleri halinde sürekli devam etmeyip, kesilecektir, ancak kâfirlerin cehennemdeki azapları kesilmez.

75. «Onlardan azap hafifletilmeyecektir.» Onlardan azap kaldırılmadığı gibi azaltılmaz da. **«Onlar orada»**, azapta **«tamamen ümitsizdirler.»** Kurtulmaktan, rahattan ve cezaların hafifletilmesinden ümitlerini kesmişlerdir. Âyetteki *"Müblisûn"* kelimesinin mastarı olan İblâs, şiddetli ümitsizlikten dolayı insanda meydana gelen üzüntüdür.

76. Bu azabı vermekle **«Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar zalim kimselerdi.»** İnkâr ve isyan etmekle onlar kendilerini ebedî azaba çarptırmış oldular.

77. «Onlar (cehennem bekçisine): 'Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi (ölümle) bitirsin' diye seslenirler.» Yani bizi öldürsün de rahata kavuşalım. Rabbine bizi yok etmesi için duâ et, derler. **«Mâlik de:»** Onlar Mâlik'e seslendiklerinde o da onları zelil ve alçak kılmak için bin sene sonra onlara cevap verir. Zira cevabı geç vermek onlar için daha üzüntü vericidir. **«'Siz böyle kalacaksınız' der.»** Ebedî olarak azapta kalacaksınız, ölmek suretiyle veya başka bir şekilde size kurtuluş yoktur. Bundan sonra eşek anırması gibi bağırırlar.

78. «Andolsun ki Biz size hakkı getirdik.» Dünyada elçiler göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle hakkı getirdik. Bu, Allah (c.c.) tarafından Mâlik'in cevabını te'yid edici ve onların orada kalma sebeplerini açıklayıcı olarak onlara azarlama ve kınama hitabıdır.

«Fakat çoğunuz haktan» ne tür hak olursa olsun **«hoşlanmıyorsunuz.»** Kabul etmiyorsunuz. Ona sarılıp tâbi olmada nefsi ve azaları yormak olduğu için ondan kaçıyorsunuz. Haktan maksat, ya bilinen hak olup tevhiddir veya Kur'an'dır. Hepsi kerih görüyorlar, ondan hoşlanmıyorlardı.

79. «Yoksa,(müşrikler) bir işe kesin karar mı verdiler?» Yoksa Mekkeli müşrikler Allah'ın elçisini aldatma ve ona tuzak kurmak hususunda işlerini sağlam tutup karar mı aldılar?

«Doğrusu Biz de kararlıyız.» Bizim hilemiz gerçektir, hayal değil veya onlar hilelerini şekil olarak sağlamlaştırdıkları gibi Biz de gerçek olarak onlara karşı karar alırız. Allah'ın (c.c.) diğer bir âyette de buyurduğu gibi: *"Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek olanlar inkâr edenlerdir."* (Tûr: 42) Onlar, meclislerinde birbirleriyle gizli konuşuyor, Peygamber (s.a.v.) hakkında istişarede bulunuyorlardı.

Fethu'r-Rahman'da şöyle denilmiştir: "Darun-Nedve'de toplanıp Peygamber (s.a.v.)'in öldürülmesi işini görüştükleri gibi..."

80. «Yoksa onlar, Bizim kendilerinin sırlarını» –burada sırdan maksat, birbirlerine anlattıkları tuzaklarıdır, çünkü onlar hakkı açık olarak yalanlıyorlardı– **«ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar?»** Araların-

da övünerek ve istişare şeklinde yaptıkları konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?

«Hayır öyle değil,» Biz bunları görüyoruz ve işitiyoruz. **«Yanlarındaki elçilerimiz»**, onların yaptıkları işleri kontrol altında bulunduran, her gittikleri yerde onlarla beraber olan elçilerimiz **«yazmaktadır.»** Onlardan sadır olan bütün işleri ve sözleri ki; onların sırlı, gizli konuşmaları da bunların içinde yazılmaktadır. Sonra kıyamet gününde bunlar onlara gösterilecektir. Onların gizledikleri meleklere gizli kalmıyorsa, sırrı, fısıltıyı ve her şeyi bilen Allah'a nasıl gizli kalabilir?

Yahya b. Muaz er-Razî (r.a.)'den rivayet olundu: "Kim insanlardan günahlarını gizleyip, onları, göklerde ve yerde kendisine hiç bir şeyin gizli kalmadığı Allah'a gösterirse, muhakkak ki O'nu, görenlerin en basiti yapmış olur ki bu da münafıklık alâmetlerindendir."

قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا
أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ
وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ
الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ

يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ
يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِۦ يَٰرَبِّ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ
﴿٨٨﴾ فَٱصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَٰمٌ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

81. De ki: "Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben ona kulluk edenlerin ilki olurdum."

82. Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir.

83. Sen bırak onları, kendilerine söz verilen güne kavuşuncaya kadar batıla dalsınlar, oynaya dursunlar.

84. Gökteki ilâh da, yerdeki ilâh da O'dur. O, her işi hikmetiyle yapan, her şeyi bilendir.

85. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah ne yücedir! Kıyamet saatini bilmek de O'na mahsustur. Siz O'na döndürüleceksiniz.

86. Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar şefaat edemezler. Ancak bilerek Hak'ka şahitlik edenler müstesna.

87. Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette: "Allah" diyecekler, o halde (Allah'a ibadetten) nasıl çevriliyorlar?

88. (Allah) onun (Hz. Muhammed'in): "Ey Rabbim muhakkak ki onlar iman etmezler," dediğini (bilir.)

89. (Ey Rasûlüm!) Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve "(size) selâm olsun" de. Yakında onlar bilecekler.

81. Kâfirlere **«de ki: 'Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı,»** melekler Allah'ın kızlarıdır, dediğiniz gibi faraza bir çocuğu olsaydı **«elbette ben ona kulluk edenlerin ilki olurdum.'»** Bu çocuğa kulluk edenlerin, onu yücelten-

lerin ve ona itaat edenlerin ilki olurdum. Çünkü peygamber (s.a.v.) Allah'ı insanlar arasında en çok tanıyan, O'nun hakkında caiz olanı ve olmayanı en iyi bilen, O'nun hukukuna en iyi riâyet edendir. Sizin sandığınız gibi eğer kesin bir delille Allah'ın çocuğu olsaydı, Allah'ı yüceltmek açısından ona ilk ta'zim ve itaatta bulunan ben olurdum. Çünkü O'na itaata ve ta'zime çağıran, bu hususta ilk olur, önde bulunur.

82.« Göklerin ve yerin Rabbi,» Rabbin isiminin, cisimlerin en büyüğü ve kuvvetlisi olan ve yere göklere nisbet edilmesi, bunların ve içindeki bütün yaratılmışların nerede olurlarsa olsunlar Allah'ın hükümdarlığının ve Rabliğinin altında olduğuna dikkat çekmek içindir. Hal böyleyken bunlardan bir şeyin nasıl olur da yüce olan Allah'ın bir parçası olduğu zannedilebilir? **«Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir.»** Onların vasfettiği çocuktan münezzehtir. Öyleyse bu büyük cisimlerin Rabbini tesbih edin. Çünkü böyle bir Rablik, bütün yaratılmışlara tesbihini gerektirir ve O Rabbi, kâfirlerin vasfettiği cisimlerin özelliklerinden olan bütün vasıflardan tenzih edin.

83. «Sen bırak onları,» apaçık olan bu delili dinledikten sonra hakka boyun eğmeyen o kâfirleri bırak. **«Kendilerine söz verilen güne»**, senin dilinle söz verilen kıyamet gününe **«kavuşuncaya kadar»** gözleriyle görünceye kadar yalanlarına, **«batıla dalsınlar. Oynaya dursunlar.»** Dünyalarında oynasınlar. Çünkü onların söyledikleri sözler ve yaptıkları işler cahillikten olup bir oyundan ibarettir. Âyetteki *"yehûdû"* kelimesinin masdarı olan "havd"suya dalmak demektir. İstiare yoluyla bir işe girişmek anlamında kullanılır. Bu kelime Kur'an'da genelllikle kötü görülen bir işe girişmek anlamında kullanılmıştır. *"Laib"* ise maksatsız yapılan işler demektir.

Dediler ki: "Lezzet, tat olmayan her oyun batıl, abes; tat ve lezzet var ise oyundur."

İnkâr edenler kıyamet günü gelince yaptıklarını ve kendilerine yapılacak olanı bilirler. Çünkü onların inkâr ettikleri, ölüm günü değildir. Çünkü onlar ölüm gününde şüphe etmiyorlardı. Ancak ölüm günü, seleften bazılarından: "Kim ölürse muhakkak ki onun kıyameti kopmuştur," şeklinde rivayet edildiği gibi, kıyamet ile bağlantılı olduğundan, onların batıla dalmalarına ve oynamalarına kıyamet günüyle son verilecektir.

Âyette onların Allah'ın kalplerini mühürlediği kimselerden olduğu ve ebedî olarak bulundukları halden dönmeyecekleri belirtilmektedir. Yine

âyette Allah'ın mahlukatı çeşitli sınıflarda yarattığına işaret vardır ki, onlardan bir kısmını cennet için yaratmış olup, cennete iman etmekle, sâlih amel işlemekle, şeriate boyun eğmekle ve Peygamber (s.a.v.)'e tâbi olmakla hazırlanırlar. Bir kısmını da cehennem için yaratmış olup, onlarda ateşe, daveti reddetmekle, inkârla, bildikleri halde küfretmekle hazırlanırlar. Bu ateşi, oyuna, eğlenceye meyleden, kendisine faydası olmayan işlere dalan, hayvanlaşmış nefis tabiatı için uygun görmüştür.

Behlül'den nakledildiğine göre şöyle dedi: "Bir gün ben Basra sokaklarında dolaşırken bir gurup çocuğun ceviz ve fıstıklarla oynadığını, başka bir çocuğun da onlara bakarak ağladığını farkettim ve kendime: Bu çocuk, çocukların ellerinde bulunan oyuncaklardan, kendisinin de oynayacağı bir şeyin bulunmamasının hasretini çekiyor olmalı diyerek ona şöyle dedim: 'Çocuğum seni ne ağlatıyor, sana da ben çocuklarla oynayacağın ceviz ve fıstıklar alayım, sen de oyna.' Çocuk başını kaldırıp şöyle dedi: 'Ey aklı kıt olan, biz oyun için yaratılmadık.' Ben de: 'Ey çocuğum! Öyleyse niçin yaratıldık?' dedim. O da: 'İlim öğrenmek ve ibadet etmek için,' diye cevap verdi. Sonra ben: 'Allah seni mübarek kılsın. Bunları nereden öğrendin?' dedim. Şöyle dedi: 'Allah Teâlâ'nın şu sözünden: *"Sizi sadece boş yarattığımızı ve sizin gerçekten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"* (Mü'minûn: 115)

84. «Gökteki ilâh da,» meleklerin kendisine ibadet ettiği, göğün O'nunla ayakta durduğu, ancak kendisi o göğün içinde bir mekânda bulunmayan ilâh da, **«yerde ki ilâh da O'dur.»** İnsanların ve cinlerin yeryüzünde kendisine ibadet ettiği, bütün tanrıların ilâhı da O'dur. Yeryüzü ehlinin ihtiyaçlarını O'ndan başka karşılayacak yoktur. Yeryüzü O'nunla kâimdir. Ama O'nun içinde bir yerde bulunmamaktadır. Gerçek ibadete lâyık ilâh O'dur. En'am sûresinde, üçüncü âyetteki Allah (c.c.)'ın sözü de böyledir: *"O, göklerde ve yerde tek Allah'tır..."* Yani O, varlığı vacip olan göklerde ve yerde ibadete lâyık tek ilâhtır.

«O, her işi hikmetiyle yapan, her şeyi bilendir.» Çünkü O, hikmetin ve ilmin kemali ile muttasıf, ilâhlığa sadece kendisinin lâyık olduğu ilâhtır. O dünya ve içindekilerin işlerini hikmetle gören, ezelden ebediyete kadar bütün hallerini çok iyi bilendir.

85. «Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah ne yücedir!» Çocuktan ve ortaktan yücedir. Yok olmaktan ve bir yerden bir yere intikal etmekten de münezzehtir. O'nu zikret-

mek berekete, şükretmek de nimetin artmasına sebep olur. Göklerle yerin arasındakilerden maksat, ya hava gibi devamlı olarak bulunan şeyler, ya da kuşlar ve bulutlar gibi bazı vakitler bulunan varlıklar kastedilmiştir.

«Kıyamet saatini bilmek de O'na mahsustur.» Kıyametin kopacağı vakti de O'ndan başka hiç bir kimse bilmez.

Yaptıklarınızın karşılığı verilmesi için **«siz O'na döndürüleceksiniz.»** Öyleyse onu karşılama hazırlığına önem verin.

Bazı büyükler şöyle dedi: "Siz İsteyerek ve zorunlu olarak O'na döndürüleceksiniz; saadet ehli O'na isteyerek, arzu ederek, sevgi ve kulluk mütevaziliği ile dönecekler. Bedbahtlar ise ölümle, zincirlerle, kelepçelerle yüzleri üzerine zorunlu olarak döndürüleceklerdir. "

86. İnkâr edenlerin **«Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar şefaat edemezler.»** Sandıkları gibi Allah katında şefaata güçleri yetmez. **«Ancak bilerek Hak'ka»**, Tevhide basiretle, iyi bilerek, ihlâsla **«şahitlik edenler müstesna.»**

87. «Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan», putlara tapanlara ve tapılanlara kendilerini kimin yarattığını, yokluktan varlığa kimin çıkardığını sorsan **«elbette: 'Allah' diyecekler.»** Çok aşikâr olmasından, inkâr edilmesinin zorluğundan böyle diyeceklerdir. Çünkü insan Allah'ı tanıması için yaratılmış, tabiatı buna göre düzenlenmiştir. Bu Allah'ı tanımasından dolayı, Allah Teâlâ ona ikramda bulunmuştur. Diğer şeylerin bilinmesindeki durum ise, peygamberlerinin davetini kabulüyle onlara tâbi olmada muvaffak olunmalarıyla ve onların ahlâklarıyla ahlâklanmalarıyla doğru orantılıdır.

«O halde (Allah'a ibadetten) nasıl çevriliyorlar?» Bütün her şeyin Allah (c.c.) tarafından yaratıldığını itiraf etmekle beraber, o Allah'a ibadet etmek yerine başkalarına tapmaya nasıl döndürülüyorlar? Onların fıtratında Allah'ı tanıma duygusu olduğu halde inkâr etmelerinden hayret duyulduğu belirtilmektedir.

88. «(Allah)» kıyametin ne zaman kopacağını da bilir **«onun (Hz. Muhammed'in): 'Ey Rabbim, muhakkak ki onlar»** yani Kureyş senin onlara getirmiş olduğun dine **«iman etmezler,' dediğini de (bilir).»**

89. «(Ey Rasûlüm!) Şimdilik sen onlardan yüz çevir.» Onları davet

etmekten yüz çevir ve onların iman etmesinden ümidini kes **«ve '(size) selâm olsun' de.»** Benim işim sizden ve dininizden kurtulmak, uzak olup terketmektir. Burada emrolunan onlara selâm ve tahıyyede bulunmak değildir. Aksine onların şeytânî işlerinden uzaklaşıp İbrahim (a.s.)'in sözü gibi ültimatom vermektir: *"İbrahim, selâm sana dedi, Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim..."* (Meryem: 47)

«Yakında onlar bilecekler.» Gecikse de elbette hallerini öğrenecekler. Bu onlar için bir tehdit, Allah'ın Rasûlü için de bir tesellidir.

Akıllı kimseye, ölüm vaktinin gelmesiyle fırsat kaçmadan önce halini düzeltmesi, davete bir an evvel icabet etmesi gerekir. İşte kurtuluş ve başarı da bundadır.

Allah'ın yardımıyla Zuhruf Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

DUHÂN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 59 âyettir.

Bu sûre Muharrem ÖNDER tarafından tercüme edilmiştir.

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ
إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾
أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا ۚ إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُ هُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾

1. Hâ. Mîm.

2. Apaçık olan Kitab'a andolsun ki,

3. Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz Biz uyarıcıyızdır.

4-6. Her hikmetli iş, katımızdan verilmiş bir emir ile o gece-

de ayrılır. Rabbinden bir rahmet olarak Biz peygamberler göndermekteyiz. Şüphesiz ki O, işitendir, hakkıyla bilendir.

7. Eğer kesin olarak inanıyorsanız bilin ki Allah göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.

8. O'ndan başka ilâh yoktur. Hem diriltir, hem öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.

9. Fakat onlar, şüphe içinde eğlenip duruyorlar.

1. «Hâ. Mîm.» ile yemin ederim -ki "Hâ. Mîm"den maksat, bu sûre veya Kur'an'ın tamamıdır.-

2. «Apaçık olan Kitab'a...» Bu kitap Araplara, kendi dil ve üsluplarıyla indirildiği için, onlara anlamları apaçık olan Kur'an'a ki, yahut dalâlet yolları arasından hidayet yolunu aydınlatan, din konusunda ihtiyaç duyulan her şeyi açıklayan kitaba **«andolsun ki...»**

3. «Biz onu», apaçık kitap olan Kur'an'ı **«mübarek bir gecede indirdik.»** Bu gece Kadir gecesidir. Allah Teâlâ Kur'an'ı Levh-i Mahfuz'dan birinci kat semada bulunan Beytü'l-İzze'ye Ramazan ayı içindeki Kadir gecesinde bir defada topluca indirdi. Sonra da yirmi üç yıl içinde parça parça Peygambere indirildi. Kur'an'ın Peygamber Efendimize de Kadir gecesinde indirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın geceleyin indirilmesinin hikmeti ise; gecenin gizli yakarışlar zamanı, bağışların indiği, rahmanî tecellilerin açığa çıktığı, kerametlerin görüldüğü zaman olmasından dolayıdır. Geceleyin kalbler Allah'ın zikri için boşalır.

Bu geceyi bereketle vasıflandırması; Kur'an'ın inişinin dinî ve dünyevî bütün faydaları beraberinde getirmesinden, yahut o gecede meleklerin ve rahmetin inmesinden, duâların da kabul edilmesinden dolayıdır. Yoksa zaman birimleri, nicelik ve nitelikleri yönünden birbirlerine benzerler. Hangi birimlerinin, aynı özelliğe sahip olan diğer birimlerine üstün ve şerefli olduğunu bilip ayırmak zordur. Buna aynı şekilde mekânların üstünlüğünü de kıyaslayabilirsin. Üstünlük ancak zatındaki daha sonra olan bir özellikten olabilir.

Şeyh Sadrettin şöyle dedi: "Zamanların ve mekânların, kötülüklerin yok olmasında, iyilik tarafının ağır basmasında, etkili olmasında, günahların affo-

lunup, sevapların katlanmasında büyük rolü vardır. Nitekim bir hadiste: *'Allah Arafat'taki insanların günahlarını bağışlamış, onların hayır ve şerlerine kefil olmuştur. Bunun için arefe günü Allah dünya semasına mekândan münezzeh olarak tecellî eder'* buyurmuştur. Bunun gibi Ramazan ayının, Zilhicce'nin onuncu gününün, Şaban ayının yarısındaki gecenin faziletleri üzerine, Mescid-i Haram'daki namazın yüz bin kere, Mescid-i Nebevî'deki namazın bin kere, Mescid-i Aksâ'da kılınan namazın ise beş yüz kere daha faziletli olduğuna delâlet eden hadisler varid olmuştur. Bütün bunlar, zamanların ve mekânların üstün olduğuna delâlet etmektedir."

Denildi ki: "Allah Teâlâ peygamberleri ve ümmetleri birbirlerine karşı üstün yaptığı gibi ayları, günleri ve vakitleri de birbirinin arasında üstün yarattı. Böylece nefisler ve kalpler onlara saygıda, hürmet için harekete geçip yarışsınlar. Ruhlar o vakitleri ibadetle ihya etmek için şevklensin ve bütün yaratılmışlar onların faziletinden elde etmeyi arzulasın. Ancak sevapların bunların bazısında daha çok katlanması ise sırf Rabbinin lütuflarındandır: *'...Bu Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur...'*" (Mâide: 54)

«Kuşkusuz Biz uyarıcıyızdır.» Onu indirmemiz, Bizim azaptan korkutucu ve uyarıcı olmamızdandır.

4-6. «Her hikmetli iş,» hikmetimiz gereğince **«katımızdan verilmiş bir emir ile o gecede ayrılır.»** Bu geceden, gelecek senedeki aynı geceye kadar, bedbahtlık ve saadet dışında, kulların rızıkları, ecelleri, bütün işleri sağlam ve muhkem bir şekilde ayrıntılı olarak yazılır.

Denildi ki; "Bu işlerin yazılmasına Levh-i Mahfuz'da Berat gecesinde başlanır ve Kadir gecesinde bitirilir. Sonra rızıkların yazıldığı dosya Hz. Mîkâil (a.s.)'e; savaşlar, depremler, yıldırımlar, yere batırıp garketmelerle ilgili dosya Hz. Cebrâil (a.s.)'e; musîbetlerle ilgili dosya da ölüm meleğine teslim edilir. Öyle ki adamın birisi çarşıda gezer, diğeri evlenir, çocuğu olur ama ismi ölecek kimseler arasına alınmıştır. O ise başına geleceklerden habersizdir."

Nitekim bir hadiste: *"Muhakkak ki benim rahmetim öfkemi geçmiştir,"* buyurulmaktadır. İşte bu gecede gökten hikmetle verilen her emirde sene boyunca olacak olan olayların ayırımı; hayır-şer, sıkıntılar-rahatlıklar, zafer-yenilgi, bolluk-kuraklık şeklinde ayrıntılı bir şekilde yapılmaktadır.

«Rabbinden bir rahmet olarak Biz peygamberler göndermekteyiz.»

Biz Kur'an'ı indirdik, çünkü âdetimiz, rahmetimizi onların üzerine yaymak için peygamberleri kullara kitaplarla göndermektir.

«Şüphesiz ki O, işitendir, hakkıyla bilendir.» Duyulabilecek her şeyi işitir. Bilinebilecek her şeyi de hakkıyla bilir. O'na kulların sözlerinden, yaptıklarından ve hallerinden hiçbir şey gizli kalmaz. Bu O'nun Rabliğini tasdik etmektir. Zira "Rablik", bu yüce özellikler kimde varsa O'nun hakkıdır.

7. «Eğer kesin olarak inanıyorsanız...» Eğer siz bir şeye inanıyorsanız bu, aşırı derecede açık olmasından inanmanıza daha lâyıktır. Yahut eğer siz gerçeği istiyorsanız **«bilin ki Allah göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.»**

8. «O'ndan başka ilâh yoktur.» Çünkü O'ndan başka yaratan yoktur. **«Hem diriltir, hem öldürür.»** Gözlemlendiği gibi kudretiyle cansızlarda hayatı oluşturur. Canlılarda da ölümü yaratır. Yani bu, gözle görmeye benzeyen apaçık bir bilgiyle bilinir. Görülen o ki; gözlem sonuçla alâkalıdır. Zira bilinen, diriltme ve öldürmedir. Gözlenen ise, diride hayatın belirtisi, ölüde de ölümün belirtisidir.

«Sizin de Rabbiniz...» O, sizin Rabbiniz, yaratıcınız ve rızıklandırıcınızdır. **«Önceki atalarınızın da Rabbidir.»**

*"et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye"*de denir ki: "Bunun mânâsı, O, Hz. Âdem'in, çocuklarının ve yukarıdaki ataların Rabbidir."

Denildi ki: "Babamız olan Hz. Âdem'den önce bin Âdem'den fazla kimse geçti."

9. «Fakat onlar, şüphe içinde» Allah Teâlâ hakkında anlatılanlara, O'nun göklerin, yerin ve ikisi arasındaki bulunanların Rabbi olduğunu kabullenmelerinde inançlı olmayıp **«eğlenip duruyorlar.»** Söylediklerini kabullenerek ciddi bir şekilde söylemezler. Aksine alay ve eğlenceyle karışık söylerler.

Bazıları şöyle dedi: "Şüphe edenleri ve münafıkları eğlenmekle vasfetmesi, onların tereddütlerinden, din hususundaki şaşkınlıklarından, dünya ile meşgul olup onun süsüne aldanmalarından dolayıdır."

Şeyh Fethu'l-Mevsılî de şöyle dedi: "Çölde daha büluğ çağına ermemiş dudaklarını hareket ettirerek yürüyen bir çocuk gördüm ve ona selâm verdim. Selâmımı aldı. Ona: 'Ey çocuk nereye gidiyorsun?' dedim. O da: 'Allah'ın

Beytü'l-Harâm'ına.' diye cevap verdi. 'Dudaklarını neden hareket ettiriyorsun?' dedim. 'Kur'an okuyorum' dedi. Ben de: 'Sen daha mükellef kılınmadın.' dedim. 'Ölümün yaşça benden daha küçük olanları alıp götürdüğünü gördüm.' diye cevap verdi. 'Adımların kısa yolun ise uzundur' dedim. Şöyle dedi: 'Benim üzerime düşen adımlarımı atmak, Allah'a ise ulaştırmaktır.' Ben: 'Senin azığın ve bineğin nerede?' dedim. 'Azığım inancımdır, bineğim de ayaklarımdır.' diye cevap verdi."

فَٱرْتَقِبْ

يَوْمَ تَأْتِي ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى ٱلنَّاسَ هَٰذَا عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَّبَّنَا ٱكْشِفْ عَنَّا ٱلْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾
أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ
وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُوا ٱلْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ
عَآئِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ ٱلْبَطْشَةَ ٱلْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٦﴾

10. Artık sen, göğün apaçık bir duman getireceği günü gözetle.

11. (O duman bütün) insanları saracaktır. Bu elem verici bir azaptır.

12. (Onlar): "Rabbimiz bizden azabı kaldır. Doğrusu biz artık inanıyoruz" (derler.)

13. Nerede onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti.

14. Sonra ondan yüzçevirdiler ve: "Bu öğretilmiş bir delidir," dediler.

15. Muhakkak ki Biz azabı birazcık kaldıracağız, ama siz yine (eski halinize) döneceksiniz.

16. Fakat Biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün, kesinlikle intikamımızı alırız.

10. «Artık sen,» ey Muhammed (s.a.v.)! Mekke kâfirleri için bekle, **«göğün apaçık bir duman getireceği günü gözetle.»** Açık olup şüphe duyulmayan bir dumanı, yahut o günde gelecek olan Allah'ın vaadini gözetleyip bekle. Şiddetli kuraklık olup, açlığın yaygınlaşması *"duman"* ismiyle ifade edildi. Buna göre anlam; onlar için açlığın şiddetleneceği günü bekle. Öyle ki aç olan kimse, kendisiyle gök arasında ya gözünün zayıflığından veya kuraklık zamanında yağmurların az, tozların çok olmasından dolayı hava kararddığından dumana benzer bir şey görür. Nitekim bunun için kurak seneye, kül yılı (âmu'r remâde) dedikleri gibi tozlu yıla da (es-senetü'l-gabrâ') denir. Anlaşıldığı üzere tozlu yıl, toprakta hiçbir bitkinin bitmediği ve rüzgâr estiğinde kül gibi toprak saçtığı yıla denilmektedir. Yahut Arapların bir şeyi sebebine nispet ettikleri şeyle adlandırıldıklarından böyle denilmiştir.

Kureyş peygamberimiz (s.a.v.)'e yaptıkları işkencede aşırı gidince onlara bedduâ edip şöyle buyurdu: *"Allah'ım! Mudar kabilesine karşı cezanı şiddetlendir ve onlara Yusuf (a.s.)'un seneleri gibi kıtlık seneleri göster."* Yusuf (a.s.)'un senelerinden maksat yedi kıtlık senesidir. Allah Teâlâ da onun duâsını kabul etti ve onları kuraklık felâketine çarptırdı. Hatta o derece ki laşeleri, derileri, kemikleri, kan ve deve tüyü karışımı olan şeyleri ateşte kızartarak yiyorlardı. Adam açlıktan gökyüzü ile yer arasında duman görüyordu. Biri ile konuşuyor, onun sözünü işitiyor, ama dumandan gözünün önündeki perdeden onu göremiyordu.

11. O duman bütün **«insanları saracaktır.»** Bu duman onları saracak ve bütün yönlerden onları kuşatacaktır. **«Bu elem verici bir azaptır.»** Bu açlığın ve dumanın elem verici bir azap olduğunu söyleyerek Ebû Süfyan ve onunla beraber bir grup Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e gittiler ve Allah Teâlâ'ya ve akrabalığa and vererek şöyle dediler: "Ey Muhammed! Senden Allah hakkı ve yakınların hürmetine bizim için yağmur dilemeni istiyoruz." Onlar için duâ edip bu azap onlardan kaldırıldığı taktirde ona iman edeceklerine söz verdiler. Aşağıdaki âyet bu hususu belirtir:

12. «(Onlar): 'Rabbimiz bizden azabı kaldır.» Açlığı veya duman

azabını **«Doğrusu biz artık inanıyoruz' (derler.)»**

13. «Nerede onlarda öğüt almak?» Onların sözüne ve azabın kaldırılmasını istemelerine bir cevap olup, onları, inanma vaadlerinde yalanlamaktadır. Kastolunan ise onlar nasıl öğüt alırlar? Veya nereden öğüt alırlar da azabın onlardan kaldırılması halinde inanacakları vaadiyle konuşurlar? Yani onlar öğüt alıp inanmazlar.

«Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti.» Onlar bundan daha büyük, öğüt almayı ibret almayı gerektiren delilleri görmüşlerdi. Öyle ki onlara çok büyük mevkiye sahip bir elçi gelmiş, sağır ve sert dağları harekete geçirecek şekilde apaçık olan delilleri ve etkili mûcizeleri göstererek onlara hak yollarını açıklamıştı.

14. «Sonra ondan yüzçevirdiler ve:» Kendisine yönelip inanmalarını gerektiren büyük şeyleri gördükten sonra o elçiden yüzçevirdiler ve bununla da yetinmeyerek onun hakkında:

«'Bu öğretilmiş bir delidir,' dediler.» Bazen Sekîf kabilesinden birinin kölesi olan ve ismi Addas veya Ebû Fekhe veya Cebr yahut Yesar olan Arap olmayan birinin ona öğrettiğini söylediler, bazen de ona delidir dediler. Yahut onlardan bazıları "öğretilmiş" diyorlardı, öbürleri de "delidir" diyorlardı.Vasıfları bu olan bir kavmin öğüt ve nasihatten etkilenmesi beklenebilir mi? Ancak onların misâli, acıktığında havlayan, inleyen, doyduğunda azgınlaşan bir köpek gibidir.

15. «Muhakkak ki Biz azabı», şüphesiz ki Biz Peygamberin duâsıyla üzerinizdeki azabı, yağmur yağdırarak **«birazcık kaldıracağız.»** Bu (az kaldırmak) onların tabiatlarının ne kadar çok kötü olduğuna delildir. Onlar kendilerinden azabın biraz kaldırılmasıyla küfre dönerlerse, bütün olarak kaldırılması halinde daha aşırı olarak inkâra yöneleceklerini göstermektedir. Yahut âyetin mânâsı; ömürlerinden geriye kalan az bir zaman zarfında onlardan azabı kaldıracağız. **«Ama siz yine (eski halinize) döneceksiniz.»** Bunun peşinden hemen içinde bulunduğunuz kibir, haddi aşma, küfürde ısrar etme halinize dönersiniz ve bu durumunuzu unutursunuz.

Gerçekten de böyle olmuştur. Allah Teâlâ peygamberin duâsıyla onlardan azabı kaldırmış, onlar da hemen daha önceki kibir ve inatlarına dönmüşlerdi. Çünkü huylarının bozukluğu ve tabiatlarının eğriliği, hemen vaatlerine muhalefet etmelerini, ahitlerini bozmalarını -Allah Teâlâ'nın gemiye binen

kimseyi karaya ulaştırıp kurtardığında takındığı tavrı açıkladığı örnekte olduğu gibi- engel kalktığında şirk koşmaya dönmesini gerektirmektedir.

16. «Fakat Biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün», kıyamet günü **«kesinlikle intikamımızı alırız.»** Çünkü Allah Teâlâ onları dünyada açlık ve dumanla cezalandırmış, sonra Bedir savaşı gününde onlara ölümü ve esirliği tattırmıştı. Bütün bunlar basit azaptır. Büyük azap ise, kıyamet günü geldiğinde onları şiddetle yakalayıp almakla başlayacak ve dünyadakine benzemeyecektir.

Allah Teâlâ'dan bizi azabından ve cehenneminden korumasını, rızasına ve nimetine kavuşturacak yola ulaştırmasını diliyoruz.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Dumandan murad, kıyamet alâmetlerinden olup, kıyamet kopmadan önce gökten gelecek. Kâfirlerin kulaklarından girip başlarını, kebap olmuş, kızartılmış baş haline çevirecek; mü'min ise bu durumdan sadece nezle olacaktır. Bütün yeryüzü, içinde ateş tutuşturulmuş ancak dumanın çıkacağı bir deliğin bulunmadığı ev gibi olacaktır."

Bir hadiste: "*Kıyamet alâmetlerinin ilki, duman, İsa (a.s.)'nın inmesi ve Aden çukurundan çıkıp insanları mahşere, yani Şam ve Kudüs'e sürükleyecek olan ateştir,*" buyurulmuştur. Huzeyfe (r.a.) dumandan bahsederken âyeti okudu ve şöyle dedi: "*Doğu ile batı arasını kaplayıp, kırk gün kırk gece kalacaktır. Mü'mine nezle gibi bir şey olacak, kâfir ise sarhoş gibi olup burun deliklerinden, kulaklarından ve dübüründen duman çıkacaktır.*" [1]

Huzeyfe b. Üseyd el-Gıfârî (r.a.) şöyle dedi: "Biz aramızda konuşurken Rasûlüllah (s.a.v.) bizi gördü ve: *'Ne konuşuyorsunuz?'* dedi. Biz de: 'Kıyameti konuşuyoruz' dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *'Kıyamet, kendisinden önce birtakım alâmetler görülmedikçe kopmayacaktır. Ve dumanı, deccalı, dâbbe'yi, güneşin batıdan doğmasını, Meryem oğlu İsa (a.s.)'nın inmesini, Ye'cüc ve Me'cüc'ü, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında olmak üzere üç yerde yer batmasını, sonuncu olarak da Yemen'den, insanları mahşere kovalayacak olan ateşin çıkmasını zikretti.'*"[2]

Bu alâmetler, gerçek olarak peygamberimiz (s.a.v.)'in haber verdiği gibi gözükecektir. Müfessirlerin bu sözüne göre kıyamet alâmetlerinden olan du-

1- Taberânî bunun benzerini nakletti. Bkz. *Muhtasaru Tefsir-i İbn Kesîr*, 3/300.
2- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/405.

manın; "*Rabbimiz bizden azabı kaldır...*" âyetinden: "*Muhakkak ki biz azabı birazcık kaldıracağız*" âyetine kadar olan kısmın yorumu şöyledir: Duman geldiğinde onunla azaba uğratılan kâfirler ve münafıklar acı içinde kıvranıp feryad ederek şöyle derler: "*Rabbimiz, bizden azabı kaldır. Doğrusu biz artık inanıyoruz.*" Allah da kırk gün sonra onlardan azabı kaldırır. Azap kalkar kalkmaz da hemen beklemeksizin gerisin geriye dönerler. Kıyamet alâmetlerinin gözükmesi, teklifin kesilmesini gerektirmediği gibi inanmanın sıhhatine de zarar vermez. Kıyamet alâmetinin sürekli olması da gerekmez.

Bazı müfessirler şöyle dedi: "Dumandan maksat; kıyamet gününde onlar kabirlerinden çıktıklarında olacak olandır." Buna göre ondan, gerçek mânâsı ve o mânânın gerektirdiği şeylerin kastolunduğu da ihtimal dahilindedir. Çünkü kıyamet korkusunun dehşetinden göz kararır. Öyle ki hiçbir şeyi göremez, ancak üzerine karanlığın çöktüğü, her tarafına dumanın dolduğu halde gözlerini dolaştırır. Buna göre mânâ şöyle olur: Onlar "*Ey Rabbimiz azabı üzerimizden kaldır.*" Yani bizi döndür de salih ameller işleyim, derler. Allah da "Biz azabı kaldıracağız." Yani eğer Biz azabı kaldırır, sizi oraya döndürürsek, yapmakta olduğunuz küfür ve yalanlamaya tekrar dönersiniz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*Eğer (dünyaya) geri gönderilseler yine kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir.*" (En'âm: 28)

Bu üç tefsirden ilk tefsir, âyetin siyak ve sibakına daha uygundur.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾
أَنْ أَدُّوٓا إِلَيَّ عِبَادَ ٱللَّهِ ۖ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾
وَأَن لَّا تَعْلُوا عَلَى ٱللَّهِ ۖ إِنِّيٓ ءَاتِيكُم بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي
عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَن تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِن لَّمْ تُؤْمِنُوا لِي فَٱعْتَزِلُونِ
﴿٢١﴾ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي

لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُندٌ
مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ
وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ
وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾

17. Andolsun ki onlardan önce Firavun'un kavmini de imtihan ettik. Ve onlara kerim bir peygamber gelmişti.

18. (Onlara dedi ki:) "Allah'ın kullarını bana bırakın. Çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

19. Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil getiriyorum.

20. Ben, beni taşlamanızdan, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığındım.

21. Eğer bana inanmazsanız, hiç değilse benden ayrılın."

22. Nihayet o (Musa) Rabbine: "Bunlar suç işleyen toplumdur" diye niyazda bulundu.

23. (Allah): "O halde kullarımı geceleyin yola çıkar. Çünkü takip edileceksiniz" (buyurdu.)

24. "Denizi, açık durgun halde bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordudur."

25. Onlar geride nice bahçeler ve pınarlar bırakmışlardı.

26. Nice ekinler ve güzel konaklar.

27. İçinde zevk ve sefa sürdükleri nice nimetler (bırakmışlardı.)

28. İşte böylece Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık.

29. Gök ve yer, onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi.

17. «Andolsun ki onlardan» Mekke kâfirlerinden **«önce Firavun'un kavmini de imtihan ettik.»** Kıptîleri de denedik. Yani imtihan eden kimsenin yaptığı gibi Biz de onlara Musa (a.s.)'yı, bakalım iman edecekler mi diye gönderdik ki, böylece gizli halleri açığa çıksın. Onlar da inanma yerine küfrü seçtiler. Yahut onlara mühlet vermekle, rızıklarını bollaştırmakla onları fitneye düşürdük.

«Ve onlara kerim bir peygamber gelmişti.» Allah Teâlâ katında değerli olan Musa (a.s.) gelmişti. Yani o Allah katında birçok ikramlara müstehak oldu. Veya mü'minlar nazarında kerim olan, yahut kendi zatında kerim vasfı taşıyan bir peygamber gelmişti. Çünkü Allah Teâlâ'nın gönderdiği her peygamber nesep olarak en üstün, soy olarak da en şereflidir. Buna göre, kerim; sevilen, medhedilen özellik anlamındadır.

Bazıları da: "Musa (a.s.) Allah'la konuştuğu ve O'nun sözünü vasıtasız olarak duyduğu için "kerim" denilmiştir," dedi.

Âyette Allah'ın, Firavun ve kavmini, içine düştükleri felâketle, Muhammed (s.a.v.) ümmetine ders kıldığına, bu ümmetin onlardan ibret alıp, onların inkârlarında ısrar ettikleri gibi ısrar etmemeleri, doğru yola dönmeleri, Peygamberlerinin çağrısına yönelerek getirmiş olduğu her şeye, inanmaları gerektiğine ve böylece onların başına gelen felâketin kerim bir elçi kendilerine geldikten sonra onlara da isabet etmemesi için verilmiş bir örnek olduğuna işaret vardır.

18. «(Onlara dedi ki:) 'Allah'ın kullarını bana bırakın.» İsrailoğullarını bana bırakıp teslim edin ve onları atalarının vatanı olan Şam'a götürmem için benimle gönderin. Onları köleleştirip işkence etmeyin. Yani ben size Allah'tan, Allah'ın kullarını bana bırakmanız ve teslim etmenizi istemek için geldim.

Buna göre teslim etmek inanmaktan sonra gelmektedir. Nitekim diğer bir âyette şöyle demişlerdi: "... *Mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrai-*

loğullarını seninle göndereceğiz." (A'raf: 134) Yine bunun gibi Nuh (a.s.) oğluna: "*Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma.*" (Hûd: 42) demişti. Yani inan ve bin. Zira binen ancak inanan kimseydi, binmek imandan kaynaklanmaktaydı.

Bazı müfessirlere göre de âyetin mânâsı: "Ey Allah'ın kulları! Davetimi kabul edip iman ettikten sonra bana gelin," şeklindedir.

«Çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim.» Vahyinde, elçiliğinde güvenilir, mûcize davasında doğru birisiyim. Burada İsrailoğullarının Firavun ve kavminin elinde Allah'ın bir emaneti olduğuna işaret vardır. Öyleyse onların Musa (a.s.)'ya güvenilir olduğu için teslim edilmeleri gerekirdi. Ancak onlar bu emanete hıyanet ettiler. Allah da onları bundan dolayı azabıyla yakalayıp aldı.

19. «Allah'a karşı ululuk taslamayın.» Allah'a karşı, vahyini ve elçisini küçümsemek, kullarını da zelil kılıp hafife almak suretiyle böbürlenmeyin. **«Çünkü ben size»** O'nun katından **«apaçık bir delil getiriyorum.»** İnkâr edilmesine yol bulunmayan, açık delil mahiyetinde mûcizeler getiriyorum.

20. «Ben, beni taşlamanızdan, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığındım.» O'na dayandım, O'na iltica ettim. Zira sizin şerrinizden, beni taşlamanızdan koruyacak O'dur. Yahut bana vurmak suretiyle veya o sihirbazdır gibi sözlerle sövüp ezada bulunmanızdan, yahut beni öldürmenizden O'na sığındım.

Denildi ki: "Musa (a.s.) onlara: '*Allah'a karşı ululuk taslamayın,*' dediğinde onu öldürmekle tehdit ettiler. O da böyle söyledi."

21. «Eğer bana inanmazsanız, hiç değilse benden ayrılın.'» Aklın gereğine karşı büyükleniyor, beni doğrulamıyorsanız hiç olmazsa benden uzakdurun, benim aleyhimde de, lehimde de olmayın. Bana elle olsun, dille olsun bir eza ve kötülükte bulunmayın. Bu, sizi davet eden kimseden size bir karşılık ve hüküm değildir.

"Ayrılmak" terkedip uzaklaşmaktan kinayedir. Yoksa bundan bedenle ayrılmak kastedilmemiştir.

Mûtezilenin son dönem büyüklerinden Kâdî Abdu'l-Cebbar şöyle dedi: "Kur'an'da 'ayrılma' (îtizal) lâfzının zikredildiği her yerde kasdolunan bâtıldan ayrılmaktır. Böylece 'ayrılmak' ismi bizim için bir medih olmuştur."

Ancak bu iddia, Allah'ın şu sözüyle bozulmaktadır: *"Eğer bana inanmazsanız, hiç değilse benden ayrılın."* Çünkü buradaki ayrılmaktan kasıt, inanmaktan uzaklaşmaktır. Yoksa küfür ve bâtıldan uzaklaşmak değil.

Allah Teâlâ bu âyette zıtlardan uzaklaşmanın vacip olduğunu haber vermektedir. Öyleyse kişinin haktan değil, ne tür olursa olsun bâtıldan uzaklaşması gerekir.

22. «Nihayet o (Musa) Rabbine:» Onu yalanlamalarından sonra: **«'Bunlar»**, bu kıptîler **«suç işleyen toplumdur.'»** Onlar küfürlerinde ve hevalarının peşinde gitmekte ısrar eden bir topluluktur. Sen onların durumunu daha iyi bilmektesin, öyleyse onlara lâyık oldukları muameleyi yap **«diye niyazda bulundu.»**

23. «(Allah): 'O halde kullarımı geceleyin yola çıkar.» Allah Teâlâ onun bu duâsını kabul ederek: Ey Musa! İsrailoğullarıyla geceleyin, düşman uyurken, Mısır'dan yola çıkıp gidin. **«Çünkü takip edileceksiniz' (buyurdu.)»** Firavun ve ordusu, geceleyin çıkıp gittiğinizi öğrendiklerinde, sizi öldürmek için takip edecekler.

24. «'Denizi», Kızıldenizi, -meşhur olan, anlaşılan budur.- Veya Nil nehrini **«açık durgun halde bırak.»** Onu açılmış olduğu halde bırak, Firavun ve kavminin senin peşinden geleceklerinden korkma. Yahut denizi geçtikten sonra, kapanması için ona sopan ile vurmadan olduğu şekilde sakin, durgun olarak, halini değiştirmeden bırak ki, kıptiler girsinler ve sonrada Allah onu onların üzerine kapatıversin.

«Çünkü onlar boğulacak bir ordudur.'» Firavun, nehirlerin, köşkünün altından akmasıyla ve bahçelerinin ağaçlarıyla övündüğünden, cezası da yaptığı işin cinsinden aynı olarak başına geldi. İşte bunun için Allahu Teâlâ Musa'ya (a.s.) kara tarafına değil de deniz tarafına yürümesini emretmişti. Yoksa bütün noksanlıklardan münezzeh olan Allah (c.c.) düşmanı karadada, kıptîlerden önce gelmiş birçok kâfirlere yaptığı gibi, yok etmeye kâdirdir.

25. «Onlar geride nice», Mısır'da çok şeyler bıraktılar; **«bahçeler»**, Râşid'den Asvan'a kadar uzanan bir mesafede çok ağaçlı bahçeler bırakmışlardı ki; bu iki yer arasındaki mesafe yirmi günlük yürüyüş olarak takdir ediliyordu. Musa (a.s.) Allah'ın emriyle denizi durgun bırakmıştı. Böylece Firavun ve kavmi arkasından denize girip boğulmuş ve arkalarında birçok bahçeler bırakmışlardı.

«Ve pınarlar bırakmışlardı.» Su kaynayıp çıkan pınarlar. Belki bundan kasdolunan; Nil'den ayrılıp akan ırmak kolları olabilir. Zira Mısır'da su kuyuları ve pınarları bulunmamaktadır.

26. «Nice ekinler», birçok renkte yiyecekler ve çeşitli ürünler... Çünkü onlar bol, verimli, bereketli, sulak arazide yerleşmişlerdi. Araplar gibi değillerdi. **«Ve güzel konaklar.»** Süslenmiş çardaklar ve çok güzel evler.

27. «İçinde zevk ve sefa sürdükleri», refah içinde zevklenerek sefasını sürdükleri **«nice nimetler (bırakmışlardı.)»** Refah içinde parlak bir hayat bırakmışlardı.

Denilir ki: "Nice nimet sahibi vardır ki sefasını süremez." Yani nice mal sahibi vardır ki ona sefa olmaz.

28. «İşte böylece» o nimetleri bu şekilde onların ellerinden çekip alarak **«Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık.»** Bunların miras bırakılması demek; onları malik kılacak şekilde bırakılması ve onların bu nimetler üzerinde, vârisin, kendine kalan mirastaki tasarrufu gibi, tasarruf edebilme hakkına sahip olmasıdır. Yani Biz kıptîlerin mallarını onalara akraba olmayan, din veya velâyet cihetinhdende onlara hiçbir yakınlığı bulunmayan bir topluluğa bıraktık. Bu topluluk da onların ellerinde köle olup, hizmetçilik yapan İsrailoğullarıydı. Allah kıptîleri helâk etmiş, ülkelerini, mülklerini ve mallarını da onlara miras olarak bırakmıştı.

Denildi ki: "Bu kendilerine miras bırakılan topluluk, İsrailoğullarından başka bir kavimdir. Çünkü onlar Mısır'a dönmemişlerdir."

Katade şöyle dedi: "Meşhur tarihlerde onların Mısır'a döndüğü ve oraya hükmettikleri hiçbir şekilde rivayet olmamıştır."

Buna cevap olarak: "Tarih kitaplarına itibar edilemez. Zira içlerinde birçok yalan vardır. Allah Teâlâ'nın sözü daha doğrudur, denilir. Nitekim şâirlerin İsrailoğullarının oraya mirasçı olduklarını belirten şiirleri nakledilmiştir."

Müfessirler şu âyetin: *"...Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkîm kılar..."* (A'râf: 129) tefsirinde şöyle dediler: "Sizi Mısır topraklarında veya mukaddes topraklarda hâkimler kılacaktır." Yine Allah Teâlâ'nın: *"Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (Yahudileri) de yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldı..."* (A'râf: 137),

âyeti hakkında da şöyle dediler: Yani Şam topraklarıdır. "Yerin doğu taraflarıyla, batı tarafları" ise, yerin doğu ve batı yönleri olup oralara Firavunlardan ve Filistin'deki zorba kavimlerden olan Amâlika'dan sonra, İsrailoğulları Tih çölündeki dolaşmaları bittikten sonra mâlik oldular ve o yörelere yerleştiler. Bu konuda müfessirlerin sözleri tutarsız oldu. Bazen bu yerin, Mısır diyarı olduğunu bazen de Şam diyarı olduğunu söylediler. Ancak açık olarak gözüken ve anlaşılan ikincisinin doğru olmasıdır. Çünkü akla ilk gelen inananların kendilerinin oraya hâkim kılınmasıdır. Yoksa çocuklarının değil. Mısır'a ise çocukları vâris olmuştu. Çünkü orası Davud (a.s.) zamanında fethedildi. Bu yerin hem Şam diyarı, hem de Mısır diyarı olması da mümkündür. Bu halde ezilenlerden murad da onların kendisi ve çocukları olur. Çünkü oğullara, babalarına nisbet edilen şey nisbet edilir. Allah daha iyi bilir.

29. «Gök ve yer, onların ardından ağlamadı.» Araplar, içlerinden önemli ve büyük mevki sahibi birisi öldüğünde, arkasından gök ve yer ağladı, derlerdi. Yani, onun ölümünden dolayı felâketin halka yayıldığını, ardından herkesin, hatta gök ve yerin bile ağladığını kastederlerdi. Arkasından gök ve yer ağlamadı dediklerinde de; onun ardından, şeref ve mevki sahiplerine olduğu gibi hüzün ve teessürün olmadığını kastederler.

Bu âyette de kâfirlerle ve onların haliyle eğlenip hafife alma ifadesi vardır. Çünkü onların bu halleri, kaybı çok büyük ve ağır olup da ardından gök ve yer ağladı denilen kişilerin hallerine aykırı düşmektedir.

Bazıları da şöyle dedi: "Bu söz; -gök ve yerin ağlaması- gerçektir. Bunu Peygamberimizden rivayet edilen şu hadis desteklemektedir. *"Her mü'min için gökte iki kapı vardır. Bir kapıdan rızık çıkar, bir kapıdan da onun ameli girer. Mü'min öldüğünde ise onu kaybetmekten ardından ağlar."* Sonra şu âyeti okudu: *"Gök ve yer onların ardından ağlamadı."* [3] Diğer bir hadiste de: *"Mü'minin ardından, yeryüzünde namaz kıldığı yer, ibadet ettiği yer ve amelinin çıktığı göğe yükseldiği yer ağlar."* [4]

Rivayet olundu ki: "Kâfir öldüğünde, bundan gök ve yer ehli, ülkeler ve kullar rahatlık duyar, ardından da yer ve gök ağlamaz."

Bazıları şöyle dedi: "Gökler ve yer âsilerin, dalâlette olanların ve egoist-

3- Tirmizî, *Tefsir bölümü*, Rakam: 3252, Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 6/30, Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 2/351.

4- Beyhakî, İbn Abbas'tan (r.a.) Mevkûf olarak tahric etti. Bkz. *ed-Durru'l-Mensûr*, 6/30.

lerin ardından ağlamazlar. Gök kendisinden oraya hiçbir itaatı, güzel ameli çıkmamış olan kimsenin ardından, yer de kendisi üzerinde Allah'a isyan eden kimsenin ardından nasıl ağlasınlar? Onlar ancak itaat eden kimselerin arkasından ağlarlar."

«Onlara» helâk vakitleri geldiğinde **«mühlet de verilmedi.»** Ek bir zaman verilmedi, veya âhirete kadar ertelenmedi. Aksine azapları dünyada hemen verildi. Birincisinin yani onlara ek bir zamanın verilmemesinin sebebi; çünkü insanın ömrü sayılı nefeslerden ibarettir. Bu nefesler tükendiğinde ertelemeye imkân kalmamış olur. İkincisinin yani âhirete kadar ertelenmemesinin nedeni ise; çünkü onlar dünya ve âhiret azabının her ikisine de müstehaktırlar. Dünya azabına müstehak olmaları, açık olarak dış görünüşleriyle davetçiye eziyet edip azabı hemen arzu etmekle meşgul olduklarından; âhiret azabına müstehak olmaları ise, iç halleriyle yalanlayarak Allah'a karşı harp ettiklerinden dolayıdır.

Mü'minlerin âsîlerinin durumu ise bunun aksinedir. Çünkü onlar herhangi bir günah işlediklerinde, onlara tevbe etmeleri için mühlet verilir, amel defterlerine hemen yazılmaz ve acele olarak da dünyada cezalandırılmazlar. Çünkü Allah(c.c.) günahların çoğunu affeder, bazı felâketleri de günahlara keffaret kılar. Cezayı âhirete de ertelemez, onlara, Allah'a hamd olsun, geniş rahmet vardır.

Fakat mü'mine, ümmetlerin âkıbetlerinden ibret alıp, bütün hallerde Allah'a itaat etmesi, çamurun ıslahı için değil, dinin ihyası için çalışıp çaba göstermesi gerekir. Yardım ise Allah (c.c.)'tandır.

وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مِنَ ٱلْعَذَابِ
ٱلْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن فِرْعَوْنَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَالِيًا مِّنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾
وَلَقَدِ ٱخْتَرْنَٰهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَءَاتَيْنَٰهُم مِّنَ ٱلْءَايَٰتِ
مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٌا۟ مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِىَ

إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا
إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

30. Andolsun Biz, İsrailoğullarını o alçaltıcı azaptan kurtardık.

31. Firavun'dan. Şüphesiz ki o aşırı gidenlerden bir zorbaydı.

32. Andolsun ki, Biz onları bilerek âlemler üzerinde imtiyazlı kıldık.

33. Onlara içinde açık bir imtihan bulunan âyetlerden verdik.

34. Bunlar (müşrikler) diyorlar ki:

35. "İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz.

36. Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı geri getirin."

37. Bunlar mı daha hayırlı yoksa Tubba' kavmi ile onlardan öncekiler mi? Biz onları yok ettik, çünkü onlar suçlu idiler.

30. «**Andolsun Biz, İsrailoğullarını**», Kıptîleri denizde boğmak suretiyle Ya'kub'un çocuklarını «**O alçaltıcı azaptan kurtardık.**» Yani Firavun'un onları köleleştirmesinden, oğullarını öldürüp, kadınlarını ve kızlarını hizmetçi olarak kullanmasından ve onları ağır işlerde çalıştırmasından kurtardık.

31. «**Firavun'dan.**» Firavun'un işkencesinden, yahut onun tarafından gelebilecek, ulaşabilecek her eziyetten. «**Şüphesiz ki o aşırı gidenlerden**» zulüm ve düşmanlıkla kendilerine karşı hata edenlerden, küfür ve isyanda da

haddi aşanlardan **«bir zorbaydı.»** Kibirli, kâfirlerin ve zorbaların, küfür ve zorbalıkta en şiddetlisiydi.

Burada, Firavun ve onun gibi zorbalıkta ve haddi aşmada ileri giden Nemrud gibilerini kınama, mü'mine eziyet eden kimseyi de Allah'ın helâk ve zelil kılacağını, O'nun alçalttığı kişiyi de kimsenin yükselemeyeceğine dair açıklama vardır.

Düşmanın ellerinden kurtarmak, Allah'ın sevdiklerine karşı büyük nimetlerindendir. Zira; hür bir kimse için, düşmanları karşısında ezilmek dünya musîbetlerinden ve zorluklarındandır. Allahu Teâlâ bir kimsenin dünya ve dininde yükselmesini istediğinde onun başına belâlar verir, sonra da onu kurtarır.

32. «Andolsun ki, Biz onları», İsrailoğullarını **«bilerek»**, onların seçilmeye lâyık olduklarını bilerek, onların suçlarını ve işlemiş oldukları muhalefetlerini bildiğimiz halde, onları imtiyazlı kıldık. Bu halleri bizim ezelî ilmimize tesir etmedi. Çünkü işlenen günahlar korumayı, gözetlemeyi etkilemez. İşte Ya'kub (a.s.)'un oğullarının durumu bu kabildendir. Çünkü Yusuf (a.s.)'a yaptıkları kuyuya atmak ve benzeri suçlarıyla beraber, Allah (c.c.) onları bir kavle göre peygamberlikle görevlendirdi. *"Bilerek"* ifadesinin anlamının onların bilgisinden ve üstünlüklerinden dolayı, şeklinde olması da mümkündür. **«Âlemler üzerinde imtiyazlı kıldık.»** Zamanlarındaki milletlere üstün kıldık.

Gerçekte bu Muhammed ümmeti, her yönden bütün ümmetlerden daha hayırlıdır. Zira; ümmetlerin daha hayırlı olması, eğer peygamberlerinin mûcizelerine bakarak ise, Allah Teâlâ bizim peygamberimize (s.a.v.) öncekilere verdiği her şeyi vermiştir. Yok eğer bir zaman zarfında ümmetlere gönderilen peygamberlerin çokluğuna göre ise, gene İsrailoğullarının peygamberleri gibi olan bizim âlimlerimiz daha çok ve fazladır.

33. «Onlara içinde açık bir imtihan bulunan...» Yüce bir nimet veya onların nasıl davranacaklarını görmesi için açık bir imtiyaz bulunan...

Keşfu'l-Esrar'da: "Onların imtihanı bolluk ve felâketlerle olmuş; bollukta şükretmeleri, felâkette de sabretmeleri istenmiştir", denir. Sevdiği, razı olduğu amellere muvaffak kılan ancak Allah'tır.

«Âyetlerden» mûcizelerden **«verdik.»** Denizin yarılması, bulutların gölgelendirmesi, kudret helvasının ve bıldırcın kuşunun indirilmesi v.s. gibi,

onlardan başka hiçbir millette görülmeyen mûcizelerin büyüklerinden verdik.

34. «Bunlar (müşrikler)» Yani Kureyş kâfirleri, çünkü konu onlar hakkındadır. Firavun ve kavminin kıssası ise, sadece onların dalâletde ısrarla devam ettiklerine delil olması ve onların başına da, Firavun ve kavminin başına geldiği gibi azabın inmesinden sakındırmak içindir. **«Diyorlar ki:»**

35. «'İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur.» Onlara, hayatlarının sonunun ve bu sondan sonrasının iki şey yani ölüm, sonra da diriltmek olduğu haber verilince, bunu her işin ilk ölümle biteceğini söyleyerek inkâr ettiler. Yani, her işin bitişi ve sonu ancak dünya hayatını yok eden ilk ölümden ibarettir, bundan sonra herhangi bir dirilme yoktur.

«Biz diriltilecek değiliz.» Ölümden sonra diriltecek değiliz. Bu sözden maksatları, ölülerin diriltilmesini ve kabirlerinden çıkmalarını inkâr etmektir.

36. «Eğer doğru söylüyorsanız...» Vaadettiğiniz kıyametin kopacağı ve ölülerin diriltileceğinde doğruysanız, yani; diriltme, kabirden çıkartılma eğer mümkün ve akla uygun ise, o taktirde, vaadinizin doğruluğunu ispatlamak için bize hemen ölmüş olan atalarımızı diriltin.

Denildi ki: "Onlar Müslümanlardan Allah'a duâ ederek Kusay b. Kilab'ı kabrinden onlara çıkarmasını istiyorlardı. Çünkü niyetleri onunla istişare etmek, ona ölüm ve sonrası hallerinden sormaktı. Bu, hayattayken önemli işlerinde ve felâketlerde kendisine danıştıkları bir kimseydi."

Âyette, kendisine duyguların hakim olduğu kimsenin ancak görme duyusu organlarıyla inanabileceğine işaret vardır. Bunun için de onlar, diriltilmeyi ve kabirlerden çıkartılmayı gözleriyle görmediklerinden inkâr ettiler.

Ve; **«atalarımızı»** diriltmek suretiyle **«geri getirin'»** de onları gözlerimizle görelim ve ölümden sonraki olaylar hakkında onlardan bilgi alalım, dediler.

37.« Bunlar mı daha hayırlı...» Onların sözüne reddiye ve tehdittir. Yani; Kureyş kâfirleri, helâk sebeplerine karşı savunmada kullanılan, güç ve kuvvet bakımından daha mı hayırlıdırlar, **«yoksa Tubba' kavmi.»** -Tubba', Kureyşlilerin tanıdığı Yemen krallarından birisidir. Onu, yakın zamanda geçmesinden dolayı zikretmiştir.- **«ile onlardan öncekiler mi?»** Yani Tubba' kavminden öncekiler mi? Öncekilerden maksat ise; Âd, Semûd ve onlar gibi, şiddetli güç sahibi inatçı her zorbadır. Âyetteki soru, bunların daha güçlü ol-

duklarını ispat edip vurgulamak içindir.

«Biz onları yok ettik,» Tubba' kavmini ve onlardan öncekileri, **«çünkü onlar suçlu idiler.»** Suç ve günahlara dalıp, helâka müstehak olmuşlardı. Bu onların helâk edilmelerinin nedenini ortaya koymaktadır. Böylece onlar şiddet ve güçlerinin büyüklüğüne rağmen suçlarından dolayı helâk edildiklerine göre, onların suçta ortakları olan, onlardan güç ve kuvvette daha zayıf bulunan Kureyş kâfirlerinin helâk edilmesinin daha kolay olduğu bildirilmektedir.

İyi bil ki; Tubba', Yemen krallarına verilen ünvandır. Bu ünvan krala ancak, Yemen'de Hımyer ve Hadramevt bölgelerine hâkim olduğunda verilirdi. Hımyer, Yemen'de, Sana'nın batısında bir bölgedir. Hadramevt de Yemen'de bir bölge ve kabile adıdır. Tubba' cahiliyye devrinde, İslâmdaki halife mevkiinde sayılıyordu.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ
﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَتَ
الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ
﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

38. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

39. Biz onları ancak hak olmak üzere yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.

40. Şüphesiz ki hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı bir gündür.

41. O gün, dostun dosta hiçbir faydası olmaz, onlar yardım da görmezler.

42. Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler böyle değildir. Şüphesiz O üstündür, merhametlidir.

43. Şüphesiz ki zakkum ağacı...

44. Günahkârların yemeğidir.

45. Maden eriyiği gibi karınlarda kaynar.

46. Sıcak suyun kaynaması gibi...

47. "Tutun onu cehennemin ortasına sürükleyin.

48. Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün."

49. (Ve deyin ki:) "Tat bakalım. Hani sen (kendince) üstündün, şerefliydin!

50. İşte bu, o şüphelenip durduğunuz şeydir."

38. «Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.» Bunların yaratılmasında sağlam, gerçek bir hedef, övgüye şayan bir gaye olmaksızın oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

39. «Biz onları ancak hak olmak üzere yarattık.» Yahut, Biz onları

herhangi bir sebepten dolayı değil, ancak iman, itaat, öldükten sonra diriltmek ve amellerin karşılığı olan bir hak, gerçek sebebiyle yarattık.

«Fakat onların çoğu», Mekke kâfirleri, gafletlerinden ve düşünmemelerinden dolayı işin bu şekilde olduğunu **«bilmiyorlar.»** Dolayısıyla öldükten sonra diriltilmeyi, amellerin karşılığının verileceğini inkâr ediyorlar.

Âyet, haşrin varlığına delildir. Eğer diriltilme olmayıp, amellerin karşılığı verilmemiş olsaydı, bu yaratılanların hepsi boşuna olurdu. Çünkü Allah Teâlâ onları ve hayatlarını düzenleyecek sebepleri yaratmış, sonrada onları iman ve taatlerle mükellef kılmıştı ki, itaat eden ile isyan eden ayrılıp seçilsin. Birincisi yani itaat erenler Allah'ın lütfuna ve ihsanına mazhar olsun, ikincisi yani isyan edenler de O'nun adaleti gereği cezasına ve azabına çarptırılsın. Dünyada ise bunlar olmaz. Zira dünyada yaşama müddeti kısadır. Faydalarına da çeşitli zorluklar ve zararlar karıştığından gerekli önem verilmez. Bunun için öldükten sonra diriltme ve amellerin karşılığının verilmesi, herkesin yaptığını bulması için gereklidir.

Âlemin, yaratılmasının hikmeti, yapılanların karşılığının verilmesidir. Eğer, amellerin karşılığı kâfirlerin söylediği gibi verilmemiş olsaydı, o takdirde, Allah katında mü'min ile kâfirin durumları bir olurdu ki bu da imkânsızdır.

Anlatıldığına göre adamın birisi, osurgan ve domuzlan böceği görmüş ve: "Allah'ın bunu yaratmadaki maksadı ne acaba? Şeklinin güzelliğinden mi yoksa kokusunun hoşluğundan mı?" demiş. Bunun üzerine Allah ona bir yara vermiş. Doktorlar onu tedavi etmekten âciz kalmışlar ve sonunda tedavisinden ümidini kesip bırakmışlar. Bir gün sokak içinde bağırarak gezen falcılardan bir doktorun sesini işitti ve onu bana getirin durumuma bir baksın dedi. Oradakiler: "En iyi doktorlar seni tedavi etmekten âciz kaldılar, sıradan bir falcıyı ne yapacak" dediler. O, onu getirin, diye ısrar edince getirdiler. Gelip yarayı gördüğünde bir domuzlan böceği getirilmesini istedi, oradakilerin hepsi güldüler. Hasta hemen daha önce söylediği sözünü hatırladı ve istediği şeyi getirin, zira o adam bilgilidir, dedi. Böcek getirildiğinde onu yakıp külünü yarasının üzerine koydu ve Allah'ın izniyle iyileşti. Bunun üzerine adam orada bulunanlara: "Allah Teâlâ bana yaratıklarından en bayağı ve âdi olanının en kıymetli ilâç olduğunu öğretmek istedi," dedi.

40. «Şüphesiz ki hüküm günü,» Hakkın bâtıldan ve haklının haksızdan, ayrılacağı, yaratıklar arasında baba ile oğlu, koca ile hanımı arasında hü-

küm verileceği kıyamet gününde...

Bazıları şöyle dedi: "*Hüküm günü*; her çalışkan ile yaptığı işinin ayrılacağı, bunun ihlâslı ve doğruluğunun isteneceği gündür. Kimin niyeti ve yaptıkları doğru bulunursa, bu ondan kabul edilir ve mükâfatlandırılır. Kimin de yaptığı doğru çıkmazsa, yaptıkları onun üzerinde üzüntü olarak kalır."

«Hepsinin bir arada buluşacağı bir gündür.» Yaratıkların buluşacağı vakittir.

41. «O gün, dostun», akrabalardan ve diğer dostlardan herhangi birisinin **«dosta hiçbir faydası olmaz.»** *"Mevlâ"* (dost) kelimesi belirsiz olarak getirilmiş olup efendi, köle, azad edilmiş köle, arkadaş, amca oğlu vb. akrabalar, komşu, anlaşmalı müttefik kimse, oğul, amca, bir yere sonradan yerleşen, ortak, kızkardeşin oğlu, velî, Rab, yardımcı, nimet veren, kendisine nimet verilen, seven, tâbi olan ve evlilik yönünden akrabaları içerisine alır, bunların her birine *"mevlâ"* denir ve bunların hiç birisinin o günde hiç bir şekilde yardımı olmaz. Dostların, birbirlerine şefaatçi olmak suretiyle azaptan kurtarmada bir faydaları olmazsa, birbirleriyle dostluğu olmayan kimselerin hiçbir faydası olmaz. Bu yalnız kâfirler için geçerlidir.

«Onlar yardım da görmezler.» Onlara inen azabı engelleyemezler ve onlara başkasının şefaatçı olmasını da sağlayamazlar.

42. «Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler böyle değildir.» Onu affetmekle, hakkındaki şefaati kabul etmekle merhemet ettiği kimseler böyle değildir. Bunlar da mü'minlerdir.

«Şüphesiz O, üstündür.» Kâfirler gibi azabını dilediği kimselere yardım etmez. **«Merhametlidir.»** Mü'minler gibi merhamet etmeyi dilediği kimselere de çok acıyıcıdır.

Âyette kıyamet gününde temiz, iyi kimselerle, kötü kimselerin arasının ayrılacağına, dostun dosta, yardımcının yardımcıya, sevgilinin sevgiliye, yakının yakına, şeyhin de müridine eğer iyiliği, amel diyarı olan burada elde etmemişlerse, hiçbir şekilde faydasının olmayacağına işaret vardır. Onlar orada kötülüğü, kir ve pası defedip, iyiliği, temizliği elde etmek için hiçbir yardım göremezler. Ancak Allah'ın merhamet edip de dünyada kalbini temizlemeye muvaffak kıldığı kimse müstesnadır. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"Ancak Allah'a temiz bir kalp ile gelenler o günde fayda bulur."* (Şuarâ: 89)

Şüphesiz ki üstün olan O'dur, dilediğini kalp temizliği ile şerefli yapar. Çok merhametlidir, dilediğine de merhamet eder.

Anlatıldığına göre iki kardeş vardı, bunlardan birisi öldüğünde diğeri onu rüyasında görür ve ona halini sorar. O da: "Kardeşim dünyada kim kör ise âhirette de kör olmaktadır," der. İşte bu onun tevbe edip doğru yola dönmesine, hatta sâlih, kemal sahibi kimselerden olmasına neden olmuştu.

İyi bil ki; ilim ve amelden maksat, nefsi temizlemek ıslah etmektir. Bu temizlik oluştuğunda sâlih amelin sevabı, parlak güzel bir bedenin üzerinde kıymetli bir elbise gibi durur. Eğer bu temizlik olmamış ise o zaman sâlih amel, çirkin beden üzerinde bir süs gibi kalır. Kim de dünyada nefsinin çirkinliklerini yok etmek suretiyle kendini güzelleştirirse, kıyamet günü de iç ve dış güzelliklere sahip olarak güzel bir şekilde gelir. Yoksa sadece dış güzellikle gelir ki o da yapmış olduğu sâlih amelin sevabıdır. Öyleyse şunu iyi bil ki, daha vakit varken çalışmak gerekir.

43. «Şüphesiz ki zakkum ağacı.» *"Zakkum"*: Cehennemde biten bir ağaç olup, cehennemliklerin yiyeceğidir.

Aynu'l-Meanî kitabında: "Zakkum cehennemin altında bir ağaç olup en üstüne kadar yükselir. Ancak kökü diptedir. Tuba ağacının cennette yüksekte olduğu gibi."

Keşfü'l-Esrâr'da: "Zakkum ağacı, dünya ağaçları şeklindedir. Ancak ateştendir. Zakkum onun meyvesidir. Bu çok tiksinilerek yenilen bir meyvedir." denilmiştir. Yine denildi ki: "Her ağır gelen yiyeceğe zakkum denir."

Lâfız burada alay etme tarzında kullanılmıştır. Nitekim: *"...Onları elem verici bir azapla müjdele."* (Âl-i İmran: 21) âyetinde de tebşîr (müjdelemek) onlarla alay etmek için kullanılmıştır. Çünkü elem verici azap, gerçekte müjde olmaz. Çünkü Allah Teâlâ zakkum ağacını (Saffât: 64)'de geçtiği gibi cehennemin dibinden çıkartmakla vasfetmiştir.

44. «Günahkârların yemeğidir.» Çok günah işlemiş kimselerin. Bunların kâfirler olduğuna önceki ve sonraki âyetler delâlet eder.

45. «Maden eriyiği gibi...» Yani zeytinyağı tortusu gibidir. Yüzüne yaklaştırıldığında, yüz derisi akıverir. Maden eriyiğine benzetilmesi, siyah kalın tortu şeklinde olmasındandır.

Bazıları şöyle dedi: "Maden eriyiği, eriyinceye kadar ateşte bekletilen,

demir, kurşun ve tunç gibi madenlerin eriyiği türündendir. Yiyeceğin bakır ve tunç gibi maddelerin eriyiklerine benzetilmesi sıcaklığının şiddetini ifade etmek içindir. Yoksa kaynadığını ifade etmek için değil. Bu yiyecek, kâfirlerin **«karınlarda kaynar.»**

46. «Sıcak suyun kaynaması gibi.» Sıcaklığı son haddine ulaştığında sıcak suyun fokurdaması gibi, ki mide bundan tiksinir, istemez. Nikekim bir hadiste: *"Ey insanlar! Allah'tan hakkıyla sakınıp korkun, zira zakkumdan bir damla yeryüzüne damlatılacak olsa, dünyadakilerin yiyeceklerini acıtır. Kaldı ki yiyeceği zakkum olan kimsenin hali nasıldır?"*[5] buyurulmaktadır.

Âyette, günahkârın heva putuna kulluk edip, hırs ağacını diken, sonra da dünyada nefsin arzu ettiği şekilde tatlı nefsânî şehvet meyvelerini yetiştiren kimse olduğuna ve bunun âhiretteki yiyeceğinin, vasıfları yukarıda bilidirilen zakkum olduğuna işaret vardır.

47. «'Tutun onu.» Bu hitap, kıyamet gününde zebanileredir. Onlara: "Günahkârları yakalayın," denir. Hemen onları başlarından ve ayaklarından yakalarlar. **«Cehennemin ortasına sürükleyin.»** Şiddetli ve sert bir şekilde onu sürükleyerek götürün.

48. «Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün.'» Dökmek yukarıdan aşağıya doğru olur, azap ise dökülmez, çünkü akıcı maddelerden değildir. Gerçekte sanki başlarının üzerinden kaynar su dökülmektedir. Ki bu da azap çeşitlerinden birisidir.

49. «(Ve deyin ki:) 'Tat bakalım.» Bu alçaltıcı, rüsvay edici azabı tat bakalım. **«Hani sen (kendince)»** kavminin yanında **«üstündün, şerefliydin!»** Yani ona bu sözleri, kendini üstün ve şerefli sanmasına binaen, alay edip, başına kakarak söyleyin. Ki, bunun anlamı da onun alçak ve zelil olduğudur.

Nakledildiğine göre Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'a şöyle dedi: "Mekke'nin iki dağı arasında benden daha üstün ve şerefli kimse yoktur. Allah'a yemin olsun ki senin de, Rabbinin de bana bir şey yapmaya gücü yetmez."

İşte âyet ona ve onun gibilerine tehdit olarak inmiştir. Şaşılacak bir tavırdır ki; Ebû Cehil, Allah'ı yüceltmek için O'nun adına yemin ediyor, sonra

---

5- Hadisi Tirmizî, *Sıfatu Cehennem* bölümünde rivayet etmiş ve hadisin "hasen sahih" olduğunu söylemiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/516.

da O'nun gücünü, kudretini inkâr ediyor. Halbuki Rasûlüllah (s.a.v.) O'ndan başka hiçbir ilâha duâda bulunmuyordu. Söylenilen bu söz, küfrün şaşkınlığından, cahilliğin ve enaniyet taassubunun sonucundadır. Nitekim gene onlar: *"...Gökten üzerimize taş yağdır"* demişlerdi. (Enfâl: 32)

Âyetteki *"tat"* sözcüğünde, onun dünyada da azap gördüğünü ancak gaflet uykusundan, perdenin yoğunluğundan, azabın acısını tadamadığına işaret vardır. Ama öldüğünde uyanacak, kendi nefsine yaptığı zulmün acısını tadacaktır.

50. «İşte bu» azap, **«o şüphelenip durduğunuz şeydir.'»** Dünyada, şüphelenip durduğunuz veya hakkında boş yere tartıştığınız şeydir. Bu şüphe ancak şeytanın vesveselerinden, nefsin fısıltılarından olup, bunların defedilip, gönül sıfatı olan yakîn ile vasıflanılması gerekir. Gene şunlar da bu şüphe türündendir: Kur'an'ın bazı hükümlerini ve emirlerini inkâr edip, önemsemeden günahlarda ısrar etmektir. Eğer bir kimse kasden namazı terkeder, kaza etmeye de yeltenmezse ve Allah'ın cezasından korkmazsa kâfir olur. Çünkü Allah'ın cezasından emin olmak küfürdür.

YEDİNCİ CİLDİN SONU

YEDİNCİ CİLDİN HADİS İNDEKSİ